

ISSN 2413-340X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кіровоградський національний технічний університет

НАУКОВІ ПРАЦІ

КІРОВОГРАДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

В и п у с к 30

Кропивницький • 2016

ISSN 2413-340X

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Kirovohrad National Technical University

THE COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

OF KIROVOHRAD NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY

ECONOMIC SCIENCES

Issue 30

Kropyvnytskyi • 2016

Рекомендовано до друку Вченою радою Кіровоградського національного технічного університету, протокол №3 від 28 листопада 2016 року.

Редакційна колегія:

Шалімова Н.С. (головний редактор), д.е.н., проф.;
Левченко О. М. (заст. головного редактора за напрямом «Економіка та менеджмент»), д.е.н., проф.;
Давидов Г.М. (заст. головного редактора за напрямом «Фінанси, облік та аудит»), д.е.н., проф.;
Бугайова М.В. (відповідальний секретар за напрямом «Економіка та менеджмент»), к.е.н.;
Смірнова І.В. (відповідальний секретар за напрямом «Фінанси, облік та аудит»), к.е.н., доц.;
Гнибіденко І.Ф., д.е.н., проф.;
Дрозд І.К., д.е.н., проф.;
Комарова О.А., д.е.н., проф.;
Лутай Л.А., д.е.н., проф.;
Пальчевич Г.Т., к.е.н., проф.;
Семикіна М.В., д.е.н., проф.;
Щекович О.С., д.е.н., проф.

Гузікова Л.О., д.е.н., проф. (Росія);
Моравські Войцех, д. хабілітований, проф. (Польща);
Маноле Т.М., д-р хабілітат е.н., проф. (Молдова);
Махмуд Хамдам, д-р філософії з управління персоналом (Ліван);
Сашер Хассан Ел-Аннан, д-р філософії по менеджменту (Ліван);
Совік Л.С., к.е.н., доц. (Росія)

Адреса редакційної колегії:

25030, м. Кіровоград, пр. Університетський, 8, Кіровоградський національний технічний університет,
тел.: +380 (522) 390-466, +380 (522) 390-584, +380 (522) 55-10-49.
Офіційний сайт: <http://economics.kntu.kr.ua>

Збірник заснований у 2001 році.

Включений до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук в галузі економічних наук (постанови Президії ВАК України від 14 листопада 2001 року №2-05/9, від 10 березня 2010 року № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2015 року №528).

Збірник наукових праць зберігається в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та представлено у міжнародних наукометричних базах даних, пошукових інформаційно-аналітичних системах, репозитаріях (електронних архівах):

Ulrich's Periodicals Directory
ResearchBib(Academic Resource Index)
Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
Scientific Indexing Services (SIS)
Google Scholar

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB, №15255 - 3827 ПР від 30.04.2009 р.
ISSN 2413-340X

Мови видання: українська, російська, англійська. Періодичність – 2 рази на рік.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації. Редакція може приймати рішення про публікацію статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору автора.

© Кіровоградський національний технічний університет,
2016

Recommended by Academic Council of Kirovohrad National Technical University, minutes №3, November, 28 2016

Editorial Board:

Nataliia Shalimova (Editor-in-chief), Doctor of Economic Sciences, Professor;
Olexandr Levchenko (Assistant to Editor-in-Chief of the section "Economics and Management"), Doctor of Economic Sciences, Professor;
Hryhoriy Davydov (Assistant to Editor-in-Chief of the section "Finance, Accounting and Audit"), Doctor of Economic Sciences, Professor;
Maria Buhayova (Executive Secretary of the section "Economics and Management"), PhD in Economic Sciences;
Irina Smirnova (Executive Secretary of the section "Finance, Accounting and Audit"), PhD in Economic Sciences;
Ivan Gnibidenko, Doctor of Economic Sciences, Professor;
Iryna Drozd, Doctor of Economic Sciences, Professor;
Olga Komarova, Doctor of Economic Sciences, Professor;
Larysa Lutai, Doctor of Economic Sciences, Professor;
Halyna Palchevich, PhD in Economics, Professor;
Maryna Semykina, Doctor of Economic Sciences, Professor;
Olena Schekovych, Doctor of Economic Sciences, Professor.

Ludmyla Guzikova, Doctor of Economic Sciences, Professor (Russia);
Wojciech Morawski, Professor, Dr. hab. (Poland);
Tatiana Manole, Doctor hab. of Economic Sciences, Professor (Moldova);
Mahmud Hamdam, Ph.D in Personnel Management (Lebanon);
Sasher Hassan El-Annan, Ph.D in Management (Lebanon);
Ludmyla Sovik, PhD in Economics, Assistant Professor (Russia).

Editorial address:

Kirovohrad National Technical University, Prospekt niversytetskyy, 8, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25030
phone: +380 (522) 390-466, +380 (522) 390-584, +380 (522) 55-10-49.
Official site: <http://economics.kntu.kr.ua>

The Collection was founded in 2001.

The Collection is included in the List of Scientific Special Editions in which the results of dissertations for scientific degrees of a candidate and a doctor in economic sciences may be published (Decisions of the Presidium of Higher Attestation Commission of Ukraine on November 14, 2001, № 2-05/9, on March 10, 2010 № 1-05/2; Order of the Presidium of the Ministry of Education and Science of Ukraine on May 12, 2015, № 528).

The Collection is presented in Bibliographic Database "Ukrainika scientific" of Vernadsky National Library of Ukraine and indexed in the international scientometric databases, searching information-analytical systems, repositories (electronic archives):

Ulrich's Periodicals Directory
ResearchBib (Academic Resource Index)
Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
Scientific Indexing Services (SIS)
Google Scholar

Certificate of State Registration: KB № 15255-3827 ПР of April 30, 2009
ISSN 2413-340X

Languages: Ukrainian, Russian, English. *Periodicity* - twice per year

Authors of published material are responsible for the selection and accuracy of facts, quotations, data, proper names and other information, as well as that the materials do not contain data that are not open publication. Editorial board may decide to publish article in order of discussion without sharing the author's view.

© Kirovohrad National Technical University, 2016

ЗМІСТ

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ.
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

<i>Ламара Кокіаурі, Бадрі Гечбаія (Грузія)</i> Державне та правове регулювання інвестиційного процесу (англійською мовою)	9
<i>В.Ф. Гамалій, О.М. Кошик, Н.І. Легінкова (Україна)</i> Аналіз ролі індустріальних парків в структурній модернізації економіки (українською мовою)	31
<i>М.І. Ібатулін (Україна)</i> Проблеми формування конкурентоспроможності вітчизняної продукції свинарства на зовнішньому ринку (українською мовою)	39
<i>І.В. Колупаєва (Україна)</i> Теоретико-методичні аспекти формування механізму регуляторної політики держави (українською мовою)	47
<i>М.І. Ланова (Україна)</i> Вплив ризиків на механізм фінансування переробної галузі АПК у зв'язку з циклічністю економіки (українською мовою)	54
<i>Т.В. Руда (Україна)</i> Нормативне регулювання визначення та контролю митної вартості товарів в країнах ЄС (українською мовою)	62
<i>В.В. Сибірцев (Україна)</i> Збалансованість ринку праці як складова державного регулювання його економічної безпеки (українською мовою)	72
<i>В.А. Туржанський, Д.С. Приходченко, В.В. Жиленко (Україна)</i> Методика проведення органами доходів і зборів поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання (українською мовою)	80
<i>Н.Р. Бабовал (Україна)</i> Формування науково-педагогічного потенціалу вищого навчального закладу як складової ринку освітніх послуг (українською мовою)	88
<i>І.І. Бережнюк (Україна)</i> Сутнісна характеристика економічної безпеки держави як мультилатерального явища (українською мовою)	101
<i>Ю.О. Коновалов (Україна)</i> Європейський досвід щодо митних спрощень економічним операторам при транзитних переміщеннях товарів (українською мовою)	106

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

<i>М.В. Семикіна, М.В. Бугайова, Н.В. Гончарова (Україна)</i> Гендерні аспекти зайнятості в Україні (українською мовою)	114
<i>М.В. Бугайова, С.В. Дудко (Україна)</i> Теоретичні основи мотивації професійного розвитку персоналу підприємств (українською мовою)	127
<i>І.В. Заюков (Україна)</i> Дослідження передумов впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці України (українською мовою)	139
<i>В.А. Панченко (Україна)</i> Комунікаційні процеси в ефективному управлінні персоналом (українською мовою)	147
<i>А.С. Пасєка (Україна)</i> Ринок праці та його розвиток: ґносеологічний аналіз (українською мовою)	154
<i>Коріна Заро, Сергій Гайнулін (Германія)</i> Вплив ресурсів відкритого доступу (Open Source) на якість освіти (англійською мовою)	161

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Г.І. Кузьменко, В.В. Шалімов (Україна)</i> Розвиток підходів до вибору ознак класифікації податкового планування (українською мовою).....	170
<i>О.А. Магопєць (Україна)</i> Економічні категорії в системі податкових відносин: взаємозв'язок, взаємозалежність та змістовні відмінності у сутності понять (українською мовою)	181
<i>С.С. Пільгуй (Україна)</i> Антикризове управління банківською діяльністю в контексті інформаційної асиметрії (українською мовою).....	189

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

<i>В.А. Абасов (Україна)</i> Доказова база для висновків та пропозицій під час аудиту ефективності (українською мовою).....	198
<i>І.І. Андросчук (Україна)</i> Розвиток підходів до стандартизації виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації (українською мовою).....	205
<i>Н.М. Заєць (Україна)</i> Контроль в сфері державних закупівель та вплив його результатів на ефективність здійснення процедур закупівель (українською мовою)	216

**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ТА ГАЛУЗЕЙ.
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

<i>Р.І. Жовновач (Україна)</i> Концептуальні основи забезпечення життєздатності промислових підприємств (українською мовою).	224
<i>О.І. Волот (Україна)</i> Методологічні аспекти безпеки інформаційних потоків підприємства (українською мовою)	232
<i>Л.М. Фільштейн, В.В. Будулатій, А.І. Бережньова (Україна)</i> Стан розвитку та особливості функціонування інноваційної інфраструктури в Кіровоградському регіоні (українською мовою).....	238
<i>І.В. Харченко, Л.М. Романюк (Україна)</i> Професійний розвиток персоналу в системі бережливого виробництва як умова стратегічного успіху підприємства (українською мовою).....	248
<i>В.О. Чувардинський (Україна)</i> Інноваційні чинники розвитку ринку праці в умовах трансформаційних змін (українською мовою).....	258

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

<i>Л.М. Фільштейн, Ю.В. Малаховський (Україна), Алі Ахмед Кансо (Україна, Ліван)</i> Методологічні підходи до стратегічного управління розвитком мезосистем в структурі національної економіки (українською мовою)	266
<i>Хані Мохаммад Хайдура (Україна, Ліван)</i> Механізм регулювання інноваційного розвитку дослідницького сектора системи вищої освіти УкраїниУкраины (англійською мовою)	274
<i>Хусейн Наєф Набульсі (Україна, Ліван)</i> Сучасні підходи до регулювання державно-приватного партнерства (міжнародний досвід) (англійською мовою)	286
<i>О.П. Панченко, В.А. Панченко (Україна)</i> Роль М.В. Левитського у створенні перших кооперативів на Єлисаветградщині та поширенні кооперативної ідеї (українською мовою)	297
<i>Н.О. Подлужна (Україна)</i> Систематизація підходів до визначення категорії «економіка знань» (українською мовою)	303
РЕЦЕНЗІЇ НА МОНОГРАФІЇ, ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ.....	318
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ.....	321

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ.
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

<i>Ламара Кокиаури, Бадри Гечбаия (Грузия)</i> Государственное и правовое регулирование инвестиционного процесса (на английском языке).....	9
<i>В.Ф. Гамалий, А.М. Кошик, Н.И. Легинькова (Украина)</i> Анализ роли индустриальных парков в структурной модернизации экономики (на украинском языке) ..	31
<i>М.И. Ибатуллин (Украина)</i> Проблемы формирования конкурентоспособности отечественной продукции свиноводства на внешнем рынке (на украинском языке).....	39
<i>И.В. Колупаева (Украина)</i> Теоретико-методические аспекты формирования механизма регуляторной политики государства (на украинском языке)	47
<i>М.И. Лановая (Украина)</i> Влияние рисков на механизм финансирования перерабатывающей отрасли АПК в связи с цикличностью экономики (на украинском языке)	54
<i>Т.В. Руда (Украина)</i> Нормативное регулирование определения и контроля таможенной стоимости товаров в странах ЕС (на украинском языке)	62
<i>В.В. Сибирцев (Украина)</i> Сбалансированность рынка труда как элемент государственного регулирования его экономической безопасности (на украинском языке).....	72
<i>В.А. Туржанский, Д.Е. Приходченко, В.В. Жиленко (Украина)</i> Методика проведения органами доходов и сборов углубленного анализа внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования (на украинском языке)	80
<i>Н.Р. Бабовал (Украина)</i> Формирование научно-педагогического потенциала высшего учебного заведения как составляющей рынка образовательных услуг (на украинском языке)	88
<i>И.И. Бережнюк (Украина)</i> Сущностная характеристика экономической безопасности государства как мультилатерального явления (на украинском языке).....	101
<i>Ю.А. Коновалов (Украина)</i> Европейский опыт таможенных упрощений экономическим оператором при транзитных перемещениях товаров (на украинском языке)	106

ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

<i>М.В. Семикина, М.В. Бугаева, Н.В. Гончарова (Украина)</i> Гендерные аспекты занятости в Украине (на украинском языке)	114
<i>М.В. Бугаева, С.В. Дудко (Украина)</i> Теоретические основы мотивации профессионального развития персонала предприятий (на украинском языке)	127
<i>И.В. Заюков (Украина)</i> Исследование предпосылок влияния шоков здоровья на предложения рынка труда Украины (на украинском языке)	139
<i>В.А. Панченко (Украина)</i> Коммуникационные процессы в эффективном управлении персоналом (на украинском языке).....	147
<i>А.С. Пасека (Украина)</i> Рынок труда и его развитие: гносеологический анализ (на украинском языке).....	154
<i>Корина Заро, Сергей Гайнулин (Германия)</i> Влияние ресурсов открытого доступа (Open Source) на качество образования (на английском языке)	161

ФИНАНСЫ И КРЕДИТ*Г.И. Кузьменко, В.В. Шалимов (Украина)*Развитие подходов по выбору признаков классификации налогового планирования
(на украинском языке) 170*Е.А. Магопеец (Украина)*

Экономические категории в системе налоговых отношений: взаимосвязь, взаимозависимость и смысловые отличия в сущности понятий (на украинском языке) 181

С.С. Пильгуй (Украина)

Антикризисное управление банковской деятельностью в контексте информационной асимметрии (на украинском языке) 189

УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ*В.А. Абасов (Украина)*

Доказательная база для выводов и предложений в ходе аудита эффективности (на украинском языке) 198

*И.И. Андричук (Украина)*Развитие подходов по стандартизации выполнения заданий по предоставлению уверенности, которые не являются аудитом или обзором исторической финансовой информации
(на украинском языке) 205*Н.Н. Заец (Украина)*

Контроль в сфере государственных закупок и влияние его результатов на эффективность осуществления процедур закупок (на украинском языке) 216

**РАЗВИТИЕ ПРОДУКТИВНЫХ СИЛ И ОТРАСЛЕЙ.
ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ***Р.И. Жовновач (Украина)*Концептуальные основы обеспечения жизнеспособности промышленных предприятий
(на украинском языке) 224*Е.И. Волот (Украина)*

Методологические аспекты безопасности информационных потоков предприятия (на украинском языке) 232

Л.Н. Фильштейн, В.В. Будулатьий, А.И. Бережнева (Украина)

Состояние развития и особенности функционирования инновационной инфраструктуры в Кировоградском регионе (на украинском языке) 238

И.В. Харченко, Л.М. Романюк (Украина)

Предпосылки внедрения системы «шодзинка» в системе бережливого производства как условие стратегического успеха предприятия (на украинском языке) 248

В.А. Чувардинский (Украина)

Инновационные факторы развития рынка труда в условиях трансформационных изменений (на украинском языке) 258

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ*Л.М. Фильштейн, Ю.В. Малаховский (Украина), Али Ахмед Кансо (Украина, Ливан)*

Методологические подходы к стратегическому управлению развитием мезосистем в структуре национальной экономики (на украинском языке) 266

Хани Мохаммад Хаидура (Украина, Ливан)

Механизм регулирования инновационного развития исследовательского сектора системы высшего образования Украины (на английском языке) 274

Хуссейн Наеф Набульси (Украина, Ливан)

Современные подходы к регулированию государственно-частного партнерства (международный опыт) (на английском языке) 286

О.П. Панченко, В.А. Панченко (Украина)

Роль Н.В. Левитского в создании первых кооперативов на Елисаветградщине и распространении кооперативной идеи (на украинском языке) 297

Н.А. Подлужная (Украина)

Систематизация подходов к определению категории «экономика знаний» (на украинском языке) 303

РЕЦЕНЗИИ НА МОНОГРАФИИ, УЧЕБНИКИ, УЧЕБНЫЕ ПОСОБИЯ 318**ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ** 321

CONTENT

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY. INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Lamara Qoqiauri, Badri Gechbaia (Georgia)</i> State and Legal Regulation of the Investment Process (<i>in English</i>).....	9
<i>Volodymyr Gamaliy, Oleksandr Koshik, Nina Leginkova (Ukraine)</i> Analysis of the Role of Industrial Parks in the Structural Modernization of the Economy (<i>in Ukrainian</i>)	31
<i>Marat Ibatullin (Ukraine)</i> The Problems of Competitiveness of Domestic Pig Production on the Foreign Market (<i>in Ukrainian</i>)	39
<i>Irina Kolupaieva (Ukraine)</i> Theoretical and Methodological Aspects of the Formation of the Government Regulatory Policy Mechanism (<i>in Ukrainian</i>)	47
<i>Maryna Lanova (Ukraine)</i> The Influence of Risks on the Financing Mechanism of Processing Industries of Agricultural Sector in Connection with Economics Cyclic Recurrence (<i>in Ukrainian</i>).....	54
<i>Tatiana Ruda (Ukraine)</i> Normative Regulation on the Definition and Control of Customs Value of Goods in the EU (<i>in Ukrainian</i>)	62
<i>Volodymyr Sybirtsev (Ukraine)</i> The Balance of the Labor Market as an Element of State Regulation of Its Economic Safety (<i>in Ukrainian</i>)	72
<i>Vitalii Turzhanskyi, Dmytro Prykhodchenko, Valentyna Zhylenko (Ukraine)</i> Methodics of Depth Analysis of Foreign Business Entities by Revenue and Duties Authorities (<i>in Ukrainian</i>)	80
<i>Nadiya Baboval (Ukraine)</i> Formation of Scientific and Pedagogical Potential of the Higher Educational Institution as the Part of the Market of Educational Services (<i>in Ukrainian</i>).....	88
<i>Ivan Bereznyuk (Ukraine)</i> The Essential Characteristic of Economic Security as Multilateral Phenomenon (<i>in Ukrainian</i>).....	101
<i>Yury Kononov (Ukraine)</i> The European Experience on Customs Simplifications of the Economic Operator at Transit Movement of Goods (<i>in Ukrainian</i>)	106

LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

<i>Marina Semikina, Maria Buhaieva, Nadiya Goncharova (Ukraine)</i> Gender Aspects of Employment in Ukraine (<i>in Ukrainian</i>)	114
<i>Maria Buhaieva, Sergiy Dudko (Ukraine)</i> Theoretical Bases of Motivation of Professional Staff Development in Companies (<i>in Ukrainian</i>)	127
<i>Ivan Zayukov (Ukraine)</i> Researching of Preconditions of Influence of Health's Hocks on the Offer of Labor Market of Ukraine (<i>in Ukrainian</i>)	139
<i>Volodymyr Panchenko (Ukraine)</i> Communication Processes in the Effective Personnel Management (<i>in Ukrainian</i>).....	147
<i>Anna Paseka (Ukraine)</i> The Labor Market and Its Development: Epistemological Analysis (<i>in Ukrainian</i>)	154
<i>Corina Zaro, Serhii Hainulin (Germany)</i> The Influence of Open Source on the Quality of Education (<i>in English</i>)	164

FINANCE AND CREDIT*Halyna Kuzmenko, Volodymyr Shalimov (Ukraine)*Development of the Approaches to the Selection of Criteria for Tax Planning Classification
(in Ukrainian) 170*Olena Magopets (Ukraine)*Economic Categories in Tax Relations System: Interconnection, Interdependence and Semantic
Differences in the Nature of Concepts (in Ukrainian) 181*Sophia Pilgui (Ukraine)*Crisis Management in the Banking in Context of Information Asymmetry
(in Ukrainian) 189**ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT***Vitalii Abasov (Ukraine)*

Evidential Basis for Conclusions and Proposals in Performance Audit (in Ukrainian) 198

*Iryna Androshchuk (Ukraine)*The Development of Approaches to the Standardization of Performance of Assurance Engagement
Other than Audit or Review of Historical Financial Information (in Ukrainian) 205*Zaiets Nataliia (Ukraine)*Control of Public Procurement and Impact of its Results on the Effectiveness of the
Implementation of Procurement Procedures (in Ukrainian) 216**DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES AND INDUSTRIES.****ECONOMICS AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES***Ruslana Zhovnovach (Ukraine)*

Conceptual Bases for Viability Support of Industrial Enterprises (in Ukrainian) 224

Olena Volot (Ukraine)

Methodological Aspects of the Security of Information Flows of an Enterprise (in Ukrainian) 232

*Ludmyla Filstein, Vladyslava Budulatiy, Alla Berezhnova (Ukraine)*State of Development and Peculiarities of Innovative Infrastructure Functioning in Kirovohrad Region
(in Ukrainian) 238*Ihor Kharchenko, Ljudmila Romaniuk (Ukraine)*Prerequisites for the Introduction of "Shodzinka" System in the Lean Production System as a Condition
for Strategic Success of Enterprise (in Ukrainian) 248*Vladyslav Chuvardynskyi (Ukraine)*Innovative Factors of Labour Market Development Under Conditions of Transformation Changes
(in Ukrainian) 258**ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT***Leonid Filshtein, Yurii Malakhovsky (Ukraine), Ali Ahmed Canso (Ukraine, Lebanon)*Methodological Approaches to Strategic Management of Development of Mesosystems in the
Structure of the National Economy (in Ukrainian) 266*Hani Mohammad Haidura (Ukraine, Lebanon)*Regulation Mechanism of Innovative Development of Research Sector of the Higher Education
System in Ukraine (in English) 274*Husain Nayef Nabulsi (Ukraine, Lebanon)*Modern Approaches to Regulation of Public-Private Partnership (International Experience)
(in English) 286*Oksana Panchenko, Volodymyr Panchenko (Ukraine)*Role of M.V. Levitskyi in the Creation of the First Cooperatives in the Yelysavethrad Region
and Distribution of Cooperative Ideas (in Ukrainian) 297*Nataliia Podluzhna (Ukraine)*Systematization of Approaches to the Definition of the Category "Economy of Knowledge"
(in Ukrainian) 303**REVIEWS OF MONOGRAPHS, TEXTBOOKS, TUTORIALS** 318**INFORMATION ABOUT AUTHORS** 321

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

UDC 338.2

Lamara Qoqiauri, Professor, Doctor of Economic Science,
True Member of the Academy of Economic Sciences of Georgia and Scientific Academy of New York
Nongovernmental Organization: Fund of Financial-Investment Policy and Strategy (FFIPS), Tbilisi, Georgia
Badri Gechbaia, Professor, Doctor of Economics,
Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi, Georgia
National Institute of Economic Research, Batumi, Georgia

State and Legal Regulation of the Investment Process

Complex state investment policy, directed towards creation of advantage investment surrounding in the country, its regions and fields of industrial production, essentially grows inflow of investment resources into the economy. Therefore the necessity to optimize the state legal regulation of the investment process is raised on the foreground in this work. It has been substantiated that searching of new state instruments of regulation is necessary in the investment domain. This instrument must form advantage climate for capital investments, which will be adequate to the objects of stimulating savings and cardinal changing of total economical situation. It has been proved that today it is necessary to direct even small savings to the investment domain by protecting marketing principles for solving the most important problems in the sector of private industry.

investment, investment laws, investment regulation, foreign investment, investment business, financial investment, investment policy, investment market, financial assets, resources, portfolio investments, investment planning

Ламара Кокіаурі, професор, доктор економічних наук,
дійсний член Академії економічних наук Грузії та Наукової Академії Нью-Йорку
Неурядова організація: Фонд фінансово-інвестиційної політики та стратегії, м. Тбілісі, Грузія
Бадрі Гечбаія, професор, доктор економіки,
Батумський державний університет імені Шота Руставелі, м. Батумі, Грузія
Національний інститут економічних досліджень, м. Батумі, Грузія

Державне та правове регулювання інвестиційного процесу

Комплексна державна інвестиційна політика, спрямована на створення переваг в інвестиційному середовищі країни, її регіонів та сферах промислового виробництва, дозволяє суттєво збільшити приток інвестиційних ресурсів в економіку. Відповідно на перший план в роботі піднімаються питання необхідності оптимізації державного правового регулювання інвестиційного процесу. Обґрунтовано необхідність пошуку нових державних інструментів регулювання в інвестиційній сфері. Ці інструменти мають формувати клімат з перевагами для капітальних вкладень, який має бути адекватним процесам стимулювання заощаджень та кардинальним змінам в загальній економічній ситуації. Доведена необхідність спрямування навіть невеликих заощаджень в інвестиційне середовище на основі захисту ринкових принципів для вирішення найбільш важливих проблем в секторі приватної промисловості.

інвестиції, інвестиційне законодавство, регулювання інвестицій, іноземні інвестиції, інвестиційний бізнес, фінансові інвестиції, інвестиційна політика, інвестиційний ринок, фінансові активи, ресурси, портфельні інвестиції, інвестиційне планування

Statement of the Problem. The fulfilling of the investment work and the development of the investment potential is one of the most serious scientific problems. It is conditioned by the special role that is acted by the investments during their progress. The regulations of the investments relations, making special environment for them, involving correct system of estimating investing process, importing foreign investments and their effective investing, correct functioning of the investment market, creating investing banks and the investigation of other actual subjects would be a serious step in the work of development of the investment in Georgia.

Generally, it is necessary to activate investment business in fulfilling strategical tasks of national economics that requires the state's active participation. The level of state participation is greatly defined by the condition of market mechanism formation. To reach common national interests it is important to have close cooperation among the state, banks and nonfinancial organizations. the effectiveness of this cooperation has great importance to escape from Georgia's economical crisis today. Directions and ways of selection of the state interference require work out of intercommunication forms of real and financial capital, the studying of international practice of industrial investment companies funding.

The goal of clever economical policy is in fluxing of the capital dispersed in the population in the service of the industrial goals. Essentially, such an economical policy is directed, from one side, towards the eradication of resistance between the interests of the shareholders, and from another, to protect the interests of the producers of the capital – the capital recipients.

So, the economical concept of straight and also portfolio investments is essentially total. They both represent a capital, as the movement of self-increasing value. And still, first differs form another by the individual aims and interests and the relations between the participants of the process. Accordingly, the goal of the state is, to let the society get maximum profit from the activities of every participant of the first and as well the second occasions. It must be mentioned that the methods of acting of the state will be different in both occasions.

In the first case, the success of the investor depends upon him/herself, upon the success of grounding the prognosis of the manufacture development, their affords, correctness of the made decisions. The correctness of the legislation passed by the state has not less importance. It must provide minimum expenses of according to the organization and ruling the investor's enterprise (business), also the opportunities of foreseeing the prognoses of the development of the enterprise (business) and also mental substantiation. From the second side, the state must guarantee that the capital investments must not give rise to abolish the balance of the society interests. One of the ways of destroying the concurrent is purchasing the manufacture (business) of the concurrent. The monopolizing of the economy may give rise to the provision of the social interests.

Analysis of Recent Researches and Publications. In spite of the fact that serious works are published about investment activity, theoretical aspects research of investing process, direct and portfolio investment [5; 2; 12; 17; 1 etc]. In our opinion less attention is paid to investment planning and important problems of state regulations. Lawful regulation of direct and portfolio investment requires further studying, related investment planning, featuring explanation of real and financial investment process regulation, its main stages, participation and defining factors formation of their functions, main point of investment planning and definition of periods, etc.

Statement of the Objective. The necessity of the solution of above mentioned problems caused the following requirements to the objectives of this work:

- investigation of the essence of state and lawful regulation of direct and portfolio investment;
- substantiation of main tasks that should be supported by the state while investment regulation;
- selection of fulfilling criteriums of real and financial investment;
- analysis of validity of investing risk factors while fulfilling investment projects;
- review of main kinds of investment risks on the account of specific character of Georgian investing climate.

The Main Material. 1. *Subject – matter of investment process and its main stages.*

According to the said above, the investment process is the successiveness of the stages, motions and operations of the investment business provision. The concrete flow of this process depends on the investment object. Consequently, the division of the investment process into the stages is provoked by the kinds of the investments. We speak, of course about the real and financial investments.

The investment process consists of two main stages; they are (1) making decision about the investments and (2) realization and exploitation of the investments. It is adopted to divide the first stage into several separate phases (under types), which characterize the real and also financial investments. The quantity of these phases may be different, but three of them are the most typical: a) underlining the goals of the investments; b) definition of the investment direction and c) selecting the concrete object of the investments.

In the process of getting decision about the investments different goals are defined and reflected. The ascending goals are the formal ones, which are in the future used as the criteria of selecting investments. The formal goals come from the strategical firmness of the investment.

Working out the strategical direction of the investment business is connected with the defining equality of this or that form of the investments on the concrete stage of the perspective period and also with the definition of the direction of investment business including its branch consisting part. The priority selection of the investment forms at this or that stage by the investor is provoked by a number of inner and outer factors.

The functional direction is the most important from the inner factors, those are the basic kinds of the investor's (manufacture, organization) activities. For example, basic direction of the investment businesses for the institutional investors is investments into the securities. The manufactures of the real sector of the economy, which perform the industrial activities, give priority, as a rule, to the investments into the material and nonmaterial assets.

The financial investment is realized mostly in the form of the manufactures' (as concurrent, so partner ones) participation in ruling purchasing shared securities, or in the form of temporal placement of free money sources for speculative goals.

From other inner factors important role in selecting the investment direction is played by the strategical direction of the operational activity, size of the manufacture (organization), the stage of the investor's vital cycle and others.

From the manufactures and organizations of the real sector of economy the growth of financial investments characterizes, as a rule, large-scale industries, which have more opportunity of finding the sources of placing funds into the investments, and those manufactures, which are at the stage of the so-called "ripeness". More extended form of investments at the earlier stages is the investments in the material and nonmaterial assets.

Among those outer factors, which make an essential influence upon selecting the investment forms the most important are the rate of inflation and the percent rate formed at the financial market.

The formal goals may be the aspiration for increasing profit, widening the scales of the manufacture (activity), obtaining power and prestige in the society; also, solving the social-ecological problems, keeping and increasing the working places and so on.

These goals are not often defined distinctly, are not coordinated according to the priorities or are not verified at the subject of the ability of their realization. That's why, it's necessary to point out the real goal of the investments from the formal goals by establishing concrete purposed showings. For example, the formal goal – increasing profit – must be concretized in a number of showings, for which the definition of the achievement quality will be possible. Concretely, it may be the middle quantity of the profit for several years or the showing of net profit, or those other showings, which characterize the earned profit from the

investment.

Formal goals of the investments make the decision of defining problems about investment directions easier. Mutual connected, independent and alternative (inter excluding) investments may also be among them.

According to the formation of investment portfolio, the investment process becomes importantly easier at the expense of reducing its stages. In the foreign literature dedicated to this problem, they differ following stages of the investment process:

1. Selection of the investment policy;
2. Analyzes of the investment market;
3. Re-inspecting the portfolio of the securities;
4. Estimating the investment effectiveness [5, p. 3-4].

At the first stage they define the investment goals and the volume of the necessary sources for its realization, also the quality of risk and profitability for every financial instrument. Selecting those financial assets of the potential kind, which may be included into the portfolio, fulfills this stage.

At the second stage, they concretize the rate of value of the securities' separate kinds on the foundation of marketing conjuncture formed at the concrete moment and provide the prediction of the share rates' dynamic of the concrete firm. Such kind of approach is called technical analyze. Basing on the got data they conduct fundamental analyzes. Its essence is analyzing the brought value of all those cash money flows, which is expected to get by the owner of the financial asset.

Third stage of the investment includes selecting concrete assets for the investors, also defining the optimal proportions between the assets in the bounds of investment capital. The bases of it are selection, selection during the operations and the diversification of risk according to total profile.

The fourth stage concerns the periodical estimation of the current portfolio according to the changing the investor's goals and its deviation from the optimal portfolio. After this selling of the part of purchased securities and buying new ones become possible.

At the last stage they provide periodical estimation of the factual profitability and the level of risk and their comparing with the existed standards [2, p. 12].

To the circle of main participants of the investments belong: state, regional and local organs of the government, manufactures and physical persons: they can participate in the process of investments from the side of demand and delivering.

In the conditions of the market economy the circle of the participants of investment process is importantly widened. The web of commercial banks, credit-commercial organizations, investment funds of companies and insuring companies have appeared which make independently the investment decisions. But still, the state and governmental regional and local organs define their participation in the process of investments. It is represented by holding investment competitions, by selection and proving the investment projects, by licensing and quoting the production, and also by defining the quantity of the percent rate and taxation. The financial activities of the state, the organs of regional and local government as from the demanding, so the delivering side, influences essentially upon the behavior of the financial institutes and market.

Main distributor of money at the financial market is the population, because it gives much more to the investment process, then takes. Of course, it will not be said about the organs and manufactures of the executing government.

The researches of the foreign scientists U. Sharp, G. Alexander and G. Bailey show, that wholly the state and manufactures are net consumers of the money sources, that is that they use more sources then give [17, p. 10]. More concretely, many large-scale companies for

realizing their long termed aims need enormous quantities of money for building factories, buying furniture, working out new products and so on. Besides, by realization active and difficult strategies of ruling cash masses, they appear to be main purchasers of securities. Such a situation is created on the side of the state, regional and local governmental organs, the activities of which is connected with the capital investments and guaranteeing current expenses.

The organs of executive government fill the insufficiency of the money sources by producing debt commitments and obligations, and companies by producing shares and other securities.

The consistence of the investment project participants and fulfilled functions provided by them, are defined by the following factors:

- the specifics of investment project, its volume, technological hardness and so on;
- compatibility of functions by the participants of the investment project during the realization of the project;
- financial status of the customer, who increases or reduces the in fluxing the financial structures in the realization of the investment project;
- providing the customer with the best material resources, building materials, techniques, furniture and so on;
- selection of the type of ruling the investment project (traditional or progressive).

In the ruling the investment projects with the traditional type they differ its following basic participants: sponsors, constructor, distributor of the furniture, the consultant of insurers, legal adviser, the consultants of the taxation and financial branch, creditors and others.

Let's discuss them in more details.

In a wide understanding, a sponsor is a guarantor; a physical or juridical person, who finances an economical project or a registration of social activities. Also, an orderer, an organizer of a large-scale project or arranger sponsor may be as commercial, so noncommercial structure.

As to the sponsor, as the participant of an investment process, we may call it an orderer, organizer, who connects then activities of every participant of a project, arranges discussions, analyses commercial suggestions of the constructors of financial structures or distributors, realizes marketing researches and selection of the financial partners. In the separate occasions, it becomes responsible for fulfilling such functions of the constructing engineering, as engineer-consulting service, projecting-construction and analytical-calculating works, preparing a technical-economical substantiation, organization and ruling of the manufacture, working out recommendations in the sphere of production realization. These reduce the quantity of the investment process participants.

Project-construction and construction organizations or individuals act the role of a constructor, which is the provider of the work. The constructor can involve other persons in the process of fulfilling the order, who become the sub-renters, and the constructor him/herself becomes the general renter. He appears to be the main fulfiller of the constructive lease agreement and is responsible the before the orderer for the fulfillment total complex of activities established in the agreement.

Distributor of the furniture represents the filial, foster companies or those other firms, which have signed at distributing furniture and providing services. If the manufacture registers an agreement with an orderer for a complex distribution of materials, building techniques and furniture to many of firms, it becomes the general distributor and answers for the whole distribution.

The insuring consultant is invited for displaying the insuring risk and estimating the

quality of the project's safety, also, for working out the appropriate recommendations. The juris-consult provides the preparations of the juridical documentation around the project, discusses wholly agreements and contracts.

The consultant of the branch of taxation questions analyzes the taxation situation existed in the country for realizing the project and also the taxation obligations of every participant, makes recommendations for minimization the taxes.

Financial consultant provides the selection of financial, credit and calculation conditions by combination of the alternative variant for the realization of the project. In the case of influxing foreign investors into the project, he must bring it to the appropriation with the existed international standards. This will make easier the status of the potential investors and creditors.

Creditors, as the participants of the investment process, lend money in different terms and conditions. Under these conditions, the creditor has a right of demanding from the debtor to return credit or fulfill other obligations. A state, bank, manufacture or a physical person, investment funds and others may be the creditors.

A traditional form of ruling the investment project, in the time of which the orderer carries out him/herself the functions of ruling, has several defects. First is that the most part of the orderers is not competent enough in every question connected with the project. It makes the level of the risk stronger during getting the ruling decision that gives rise to a number of expenses. Second one is that, the successful ruling, according to the experiences, requests the leader's systematic participation in the investment process, because the orderer is not always able to do it. And third, this form of ruling the project is characterized by the comparative dispersion of phases and stages as in the time, so in organizing. All these gives rise to the additional problems in the provision of the s' agreement of its every participant.

Overcoming the mentioned imperfection happens at the moment of moving to the progressive form of the investment project ruling. Its essence is that the leader (manager) of the project becomes the basic figure in the organization and ruling the investment businesses. This may be a construction or construction-projecting organizations' especially prepared high-qualified specialist or an experienced leader. He/she provides a general ruling of the project including finances, personnel and the construction works.

2. Planning and selection of objects of investment process

The final phase of the first stage of the investment process is the selection of concrete objects of the investment, which is fulfilled in the process of planning investments. They, as a rule, call the process of investment planning the process of forming such a portfolio (investment program) of the projects, which may be discussed as one of the alternative and mostly desired variant for achieving the investment object [1, p. 57]. Mostly using the mathematical models, which have no ability at all of reflecting every factor of the investment business, provides the planning of investment. That's why the results of modeling don't provide making such straight decisions, which would be the guarantee for the achieving the set object. The manufacture's operative management basing on the results of planning and taking in mind other non-formalized factors provides getting the final decisions about those concrete objects of the investment, which must be included into the investment program of the manufacture.

The investment model is called such a mathematical model, with the help of which it is possible to estimate the effectiveness and resulting of the investments, as towards the set objects, so towards the sources for reaching it [1, p. 60].

We must take into account the fact, that the real investments together with achieving the set objects cease quantitative changes as in the material-technical, so in the financial spheres. As to the financial investments, they are separated and touch mostly upon the

financial side of the manufacture's activities.

The investment business also may be isolated (separated) and interconnected. In the first case, in the process of investment business they discuss only alternative variant. Mutual connected investment planning also takes in mind the alternatives of getting decisions in the spheres of financing and organization. So the subject of isolated planning is working out the investment program. In the second case, the aim of the planning is industrial sphere wholly.

Any planning means distinctive period, during which the fulfillment and realization (exploitation) took place. This period is always reduced. It must be mentioned that the subject of investment planning terms is always conflicting. Basic question of the discussion is the ability of correcting the decisions under the influence of the phenomenon happened after finishing the planning section. Though this is a just demand the definition of the future investment decisions' influence is possible only after these investments are realized.

In the process of investment planning, they divide the terms of planning into the intervals, which are called periods. The realizing decisions of one period are belonged to the beginning of end of the appropriate period. It's important that this is not reflected at the conceptual side of the investment decisions and influences only the numbering of the period. Got results from the realization of the investments are expressed by the taxes, which are divided into delivery (for example, paying off the other industrial subjects by the investor) and incomes (for example, paid fee to the investor by other industrial subject).

The total sum of the payment during the concrete period equals to the sum of the realized delivery and incomes. If their balance is positive – that is the income overcomes the delivery or on the contrary.

The quantity of those periods during which the income-delivery of the sums takes place, is called either the term of the investment exploitation (in the case of the real investments), or the term of action (in the case of financial investments). This portion of time is either defined beforehand, or discussed as alternating quantity (at the time of getting investment decisions). The freed invested sources are called commonly disinvestments.

In the system of investment planning, the goal of the capital investment in this or that period of time may be the growth of property, increasing the income flow, making the investment profitableness higher and other showings, which characterize the ability of getting prolonged profit.

In the investment models of the planning, the volume of capital investment may change in the definite period of time, for which the plan is working out. During getting decisions, the priority is given to those projects, which guarantee the incomes from the realization of the investment in shorter time. Combination of the payments flow in this or that period of time is realized by the discount method.

The isolated planning of investments is realized during the given budget toward the separate investment objects or the separate investment programs. The term of the investment (investment projects) exploitation may be discussed as an alternating or fixed parameters. The market of capital may be improved and also not improved. The separation of these markets is carried out by usage of distinctions between the percent rates of deposits and credits. Number of limitations of the financial resources in the isolated planning system may be belonged to any period of planning.

3. Interconnected planning of investments

The interconnected investment planning is realized in tight relations with planning the industry-financial activities. This relation is based on the complex formation of the cash flow taking in mind the fact, that like every activity the realization of every investment project needs the financial provision. This means that in the process of realization of the investment program, it is important to balance its financial parameters with the industrial and financial

parameters of the manufacture, also, taking in mind the possible reductions. We mean, firstly the potential of own investment resources, the possibility of influxing loan capital, necessity of branch and regional diversification of the investment businesses, also, provision of effective balancing of inner balance, that is profitability, risk and liquidity of investment businesses.

The system of interconnection planning means the existence of many criteria during the selection of investment projects. It is based on ranging the goals and aims of the investment businesses in the system of the goals of business leading, according to either time, or meaning.

The differentiation of the criteria of investment projects' selection takes place, as a rule, in the section of concrete forms of independent, inter-exclusive (alternative), and interconnected investment projects. Ranging of the goals requests the ranging of criteria too. Usually, they use criteria of the net brought values and inner percent rate (inner profitableness) mentioned above, as basic criteria.

During the interconnected investment planning the system of reduction concerns basic and additional reductions. Basic reductions are the most important criteria of the selection. For example, if established basic criteria of the selection of investment projects are the showing of the project's net brought value, the basic reductions may represent concrete meanings of the following showings: inner percent rate, the total risk level of the project, the terms of repurchasing the investment project and so on.

The additional reductions may be: the level of diversification of risk at the expense of regional and branch consistence; the value of the borrowed capital; the terms of realization of the investment projects; the size of the total volume of investment resources; the volume of the production and realization of the product and so on.

The concept of the second and third phases is essentially different from the real and financial investments, and it is stipulated by the peculiarity of their realization.

In the modern conditions the real investment is the foundation of investment businesses of the most manufactures. The realization of the real investment is characterized with a number of peculiarities; we can separate following ones:

1. The real investments are straightly connected with the basic activity of the manufacture, the widening of the assortment of the production and improving its quality with the help of involving the achievements of the scientific-technical progress. In other words, investment business and real investment processes are connected and condition each-other;

2. The real investments, relatively to the financial investments, are followed by bigger economical risks, which, in its turn, mean the ability of providing higher profitableness relatively with the financial investments. Economical risks are connected with the peculiarity of the technological processes, factors of the material wearing out and so on;

3. Real investments are less liquid relatively with the financial ones. The reason for this is a tight purpose of most of the investments in the real industry and very often absence of the abilities of alternative industrial usage. That's why it is extremely difficult to compensate mistakes made during getting decisions about real investments.

Real investments are realized differently by the investments in the in the basic capital, capital investments in the turnover assets and investment in nonmaterial assets. The realization of the capital-investment, in its turn, happens in several forms and, firstly, it is building of new manufactures, reconstruction of the existed ones, modernization, technical re-equipment, and also, purchasing total prosperity complexes.

Purchasing total prosperity complexes is the prerogative of the largest companies with such a policy, which is directed towards increasing its influence at different markets. Real investments of this kind guarantee growth of the total value of the manufacture's assets,

which is conditioned by the growth of abilities of financial potential and joint usage of the system of materials, reducing the level of the manufacture expenses and so on.

New building, usually, is connected with the investments in such modern manufactures, which increases the labour production and satisfies the request of the ecological security, also, means the building of new objects.

Reconstruction in the most cases requests moving to the modern technologies of the industry taking in mind the achievements of scientific-technical progress. As a rule, it is connected with the involving of the resource economizing technologies, moving of the production to the modern standards of the quality and so on. The reconstruction may touch upon the building of new objects.

Modernization mostly is connected with bringing to conformity the active part of the basic funds to the modern requests of realization the technological processes.

Technical re-equipment touches upon the changing and purchasing new furniture, mechanisms and basic complexes of the technical system for effective realization of the technological processes. It is not always possible to put a sharp boundary between technical re-equipment and modernization.

Investments in the turnover assets as a rule, serves for widening the turnover funds used by the manufacture. In the most cases it is realized following the capital-investment realization and this essentially is the result of realization capital-investments.

Investments in nonmaterial assets generally mean innovational investments and realized in two basic forms:

- ready scientific – in the form of given patents of technical production, scientific achievements, inventions, commodity marks and so on;
- with the help of independent machining of the scientific-technical production.

Most part of the real investment forms and kinds – the turnover assets, excluding the innovations of separate kind of the furniture, mechanisms and so on, - are realized in the face of real investments having appropriate business-plans. In the business-plans of the investment projects together with the traditional section the subjects of providing the needed level of liquidity of the real investment objects and minimizing the level of investment risks must be worked out and shown.

For preparing the organization and realization of every needed plan documents, as a rule the leader is appointed. The most important plan documents are the calendar plans of the projects and their capital budgets.

The calendar plans are made for definite period of time – year, quarter, month or decade. The data of terms and volume of the realization the separate kinds of activities foreseen by the investment project are represented in them. The terms and character of the activities define the quality of detailing the calendar plans.

Fulfillment of the calendar plan is straightly connected with financing the activities of the investment project. For this purpose, the financial plan is worked out, which, usually is called “the capital budget of the investment project”. The volumes, terms and sources of the financing any kind of activities considered by the project in the section of separate phase of the calendar plan are substantiated and established in it.

Capital budget consists of two sections: capital expenses of the projects and influxing the needed sources for its realization. The capital expenses are the specified estimation of initial volume of the investment expenses taking into account the reserve of those financial sources, which are needed for recovering unexpected expenses according to the calendar plan.

The section of the “source influx” of the capital budget is the specification of volume of the investment needed resources for the project realization in the section of own sources of the investor, influxed sharing capital, leasing, banking credits and so on.

The synchrony of the income of the sources and the volume of investment expenses must be provided in the capital budget for realizing the works foreseen in the calendar plan.

4. The kinds of investment risks

An important element of the project's calendar plans and systems of sustaining capital budget taking into account the factors of the investment risk and working out the activities for their neutralization. The investment risk, as a rule, is discussed in the prism of possibility for getting unprofitable financial result. The forms of its displaying may be losing the planned investment income or shortage for vagueness in the realization of investment projects. The investment project risk is a complex concept and units those various kind of risks, which are connected with the realization of investment projects.

Every stage of the realization of investments is characterized specific kinds of risks. That's why estimation of whole risk of the project is provided on the foundation of aggregated facts according to the separate stages.

The realization of any investment project is in its essence a unique phenomenon for even one-typed projects. This circumstance makes the individual approach necessary, taking into account the specific information, which is connected with objective and subjective factors of occurring risks during the realization of the investment processes. The long is term of the project realization; the bigger is the vagueness of final results of its realization and, consequently – level of the risk.

We must take into account the planned size of the cash incomes to get from the investment project depends on future status of appropriate segment of commodity market and effectiveness of commercial activity of the manufacture. It means that the investment risks are greatly conditioned by the commercial risks of a manufacture. In other words, there is a straight connection between the length of the vital cycle of the project and level of the investment-projecting risk. The completeness and trustworthy of the gathered information about every stage of the project's realization, the level of qualification of the investing management defines greatly the substantiation of taking into account the various factors of the different types of risks.

Let's name the basic kinds of the risks of investment projecting taking into account the specific conditions in Georgia [9, p. 649-651].

The risk of inability of paying is in important connection with fulfillment of state obligations of the partners in the business, also, lowering the level of liquidity of the turnover sources.

The risk of financial provision of the project is connected with the late influx of the investment resources from the separate sources, the danger of incomplete financing because of increasing the value of the capital, which is needed for the realization of the project. It is in a straight correlation with the risks of inability of paying and inflation.

The risk of financial infirmity of the manufacture. It is characterized by the flow of invested own and borrowed capital and the incomes conditioned by the investment project and unbalancing of the flow of payments. This risk, together with the risk of the inability of paying is one of the most provoking reasons for bankruptcy of the manufacture.

The risk of inflation is connected with the possibility of devaluation of the expected incomes from the investment project and raising the value of capital expenses expressed by the nominal price. In the modern conditions the risk of inflation has permanent character and touches upon most parts of the operations of the project's realization. Solving the problem of its taking into account and softening neutralizes this permanency.

The percent risk is related with the risk of inflation. It has own specific in Georgia, which is conditioned by the peculiarity of formation of the financial market and its being not developed.

The marketing risk is the risk of getting incomplete income from the investments on the stage of the project's realization conditioned by the active circumstances at the expense of the volume and exploitation of the realization. The longer are the terms of the project's realization, the higher is the possibility of this kind of risk.

The criminal risk is conditioned, at the first place, by the absence of the appropriate defense of the rights of the investor's privacy that appears in the economic of our country the most often.

For neutralization of the possible negative results of the investment projecting risks various measures and arrangement are worked out, which are grouped into the inner and outer measures. Inner measures of the neutralization of the risks concern the foundation of the various insurance and financial funds (reserves) and working out such measures, which will suppress possibility of raising this or that risk. This may be refusing using the low-liquidated assets and the borrowed capital of the important volume, also the mechanism of transferring the risks following the separate operations to the partners.

Foundation of the insurance and financial funds means the reservation of one part of the investment resources for getting over those unexpected negative results, which are not related with the actions of personnel and contractors of the manufacture. Of course, wasting of the part of the own sources of a manufacture, or, more concretely, "freezing", makes important getting the loan at the market of finances for filling it, that makes the dependence on the outer sources of financing the investment projects stronger.

The outer methods of the neutralizing the projecting risks, in the first place, is insuring the project risks of separate kinds and guaranteeing by the third person. The object of the insuring is the property of the manufacture, which is used in the process of investment process; the responsibility of the manufacture and its personnel towards the third persons; insurance of the participants of the investment project's realization. The mechanism of guaranteeing is oriented firstly towards the protection of the investors' rights in case of changing the investor's conditions.

5. The peculiarities of realization the financial investment

For the manufactures, which are not institutional investors, the basic direction of the investment business is the realization of the real investments. Herewith, when the conjuncture of the financial market gives the ability of getting significantly higher level of profitability at the invested capital, then the operation activity at the commodity market (the formed situation at the market of securities in Russia in 1995-1996 is a good example of this). Also, in case of existence of temporary free financial resources, the manufactures actively invest sources into the high liquidate financial instruments. Except this, the manufactures invest own capital other manufactures' regulation funds for diversification and ruling other companies and organizations.

From the economical point of view, the financial investments are such instruments, with the help of with the solving the strategical and operative problems of effective placement of the capital in the country and abroad. The financial investments are mostly realized in the manufactures in the time of having free money sources. They appear in the face of outer investments (except the occasions, when the manufactures expiate their own securities, for example shares) [17, p. 115].

The most part of the manufactures realize the financial investments for the purpose of getting additional investment income (speculative income) from the usage of the free money sources. The concrete choice of the concrete instruments of the financial investments is wide enough even in the conditions of already formed market.

The level of profitability received from producing the investments into this or that instrument is in the straight relation with the level of risk. Higher is profitability, the higher is

the risk of financial set-back.

In the purpose of getting the desired level of profitability of the financial investments and the diversification of risks, the enterprises (investors) purchase financial instruments with different levels of profitability and risk, that is, in other words, they create the portfolio of financial instruments of specific character.

For the changing character of the conjuncture of the financial market, the process of getting desired level of the profitableness requests permanent monitoring of the various instruments' profitability, risk and liquidity and also making the appropriate ruling decisions related with changing the portfolio of finances; it means the reducing or increasing the share of this or that financial instruments. Such kind of correcting is called "the restructuring of the portfolio". It is the basic concept of the financial instruments' operative ruling in the manufactures.

Basic financial instruments of the speculative portfolio of the finances the shared and debt securities, also, deposits and the currency valuables. During the monitoring process, depending on the type of the financial instruments, they take into account and analyze a lot of factors, which influence upon the levels of their profitability, liquidity and risk. From the factors which negatively influence upon the profitability of the shared financial instruments, the most important are:

- growing the level of taxation of the manufactures' investment profit;
- the conjuncture changing of the volume of emitent companies' selling (it especially touches upon the oil companies);
- reducing the level of dividends for reducing the volume of the profit;
- reducing the price of net assets of the emitent manufactures;
- speculative games of the participants of stock market.

The growth of the percent middle rate at the market; increasing the level of inflation; increasing the level of taxation of emitent manufacture's investment profit; degradation of the level of financial firmness of the manufacture; degradation of the pay ability of emitent manufacture belong to the factors, which reduce the level of liquidity of the debt securities. The level of registration rate of the central bank; the firmness of the national currency; financial stability of the institutions of the deposit kind; changing of the percent middle rate at the financial market make and essential influence upon the profitability, risk and liquidity of the cash instruments [12, p. 54].

According to the results of the investment market monitoring, they display the separate instruments of the speculative investments and also the tendency of the levels of profitability, risk and liquidity of the whole portfolio. Based on the received information, they make decisions about the necessity of the portfolio restructuring and its direction.

The investment resources during realization of the financial and real investments are used as in the cash, so in the natural form. The formation of the investment resources of the manufactures is connected as with the manufacture itself, so with the processes of gathering and keeping, which take place in the whole country. The rates and scales of the keeping and gathering the investment capital are conditioned by the level of the country development and also the level of the population's profitability.

The process of formatting the investment resources in the manufacture is permanently working in the face of the incomes received from the basic activities and the activities not for realization, also by taking loans and others. The concrete quantity of those sources, which are used either for the investments, or the consuming needs, are defined by the finance-industrial plan of the manufacture. it depends greatly upon the values of their influx, the growth of the manufacture's capital and its structure. If a large portion belongs to the sources in the structure, then the abilities of loaning are reduced. At the same time, the value of additional

resources influx increases because of increasing the credit risk.

In the system of effective planning of usage and analyses of the financial resources it is very important to point out those various groups of the investments, which differ in specifics and request the usage of the adequate methods of ruling. They differ several characteristic features, with the help of which the classification of the investment resources takes place.

6. State's role in the direct and portfolio investment regulation

In the process of evolution of the capitalistic relations together with gathering cash capital the investment activity is developed, which becomes part of financial activities at the market of capitals. At the same time, from the point of providing financial services, the diversification of legislative forms of the activities takes place.

It must be mentioned, that the forms of the capital investments which existed earlier did not disappear at all, on the contrary, old and new forms of the investments are in the process of developing, sometimes cross each-other or interlace. For example, purchasing the shares of the manufacture (which is founded as a form of the portfolio investments), are often used for the straight investments and is reached by expiating the control package of the shares, which is provided by confluence and connection of the manufactures.

According to the aforesaid, it is possible to display an economical essence of the concept "investing" and to describe in common features the development of those legislative forms, which guarantee the capital investment. The provided analyzes showed that the developments of legislative forms, which define the investments, were realized in the form of diversification. This gave to the investor an opportunity for defining effective means (ways) of the investment in the concrete occasions, by taking in mind the possible loss of the invested capital (industrial risk in the case of the unsuccessfulness of the manufacture) and the growth of the investor's own income (in the case of success of the manufacture). Herewith, the investor stands in front of the dilemma any way; how to be involved into the process of production: with own participation together with the capital or only by capital investment. The participation of the clerk in the industrial activity guarantees the maximal character of control at the industrial risk: exactly the investor (him/herself or the person empowered to act for him/her) makes the decision or influences upon making decisions about the development of manufacture (business) and appropriately gets income or loses according to the rightness of the made decisions, or the level of substantiation of the worked prognoses.

Very often the clerk doesn't want to participate him/herself in the industrial activities and is bounded only by supplying the free capital. The investor, who takes part in the process of supplying capital, in fact, is not interested in the successfulness or unsuccessfulness of the production. Such investor is interested in the received income from the invested capital, that is by the form of those dividends, which are paid to him, as a shareholder, or this is a positive distinction between the value of the purchased shares by him and their secondary selling price [3, p. 49].

Such investor is less interested in the fortune of the manufacture, the shares of which he/she has purchased. More concretely, he is interested in the fortune of this manufacture from the point of the paid dividends¹ [6, p. 152]. From one side, the founder of the joint-stock

¹ It's necessary to bring the description of the share capital, which is discussed by R. Hilberding: "Share – it is the title on the income. Debt influx to the future manufacture, agreement for co-participation of the profit. As this income is capitalized and this defines the value of the shares, an opinion of existence of the second capital in the form of almost the share prices. This latest is pure fictive. Really, there is only an industrial capital and brought profit by it, though it doesn't prevent "the existence of a fictive capital, as the object of summing out and it must be pointed as the joint-stock capital, really it is not a capital, but the value of income, the ability of which is defined by the fact, that every cash amount in the capitalist society is the profit making that's why, on the contrary, every income is represented in the cash forms" [6, p. 152].

company creates the manufacture not only for him/herself but also for the indefinite masses, the influx of which he is going for participation in the process of production. The interest of the future participants is oriented to get as much income as possible from the manufacture. This has the secondary meaning for the founder. Also, the recipient of the investments after placement of the shares and receiving the investigated investments, after permanent placement of the shares, loses the interest towards further fortune of the shares, which turnover in the market. He is interested in the course of the shares from the point of the perspectives of success in the placements, during further emission.

In such situation, the whole society and the state, as the expressers of the total interests are the mostly interested in satisfaction the interests of investors (the goal of whom is to get maximal income), also manufacture and clerk as the recipient of the investments (the aim of which is the successful industrial activity). The goal of clever economical policy is in influxing of the capital dispersed in the population in the service of the industrial goals. Essentially, such an economical policy is directed, from one side, towards the eradication of resistance between the interests of the shareholders, and from another, to protect the interests of the producers of the capital – the capital recipients.

So, the economical concept of straight and also portfolio investments is essentially total. They both represent a capital, as the movement of self-increasing value. And still, first differs from another by the individual aims and interests and the relations between the participants of the process. Accordingly, the goal of the state is, to let the society get maximum profit from the activities of every participant of the first and as well the second occasions. It must be mentioned that the methods of acting of the state will be different in both occasions.

In the first case, the success of the investor depends upon him/herself, upon the success of grounding the prognosis of the manufacture development, their affords, correctness of the made decisions. The correctness of the legislation passed by the state has not less importance. It must provide minimum expenses of according to the organization and ruling the investor's enterprise (business), also the opportunities of foreseeing the prognoses of the development of the enterprise (business) and also mental substantiation. From the second side, the state must guarantee that the capital investments must not give rise to abolish the balance of the society interests. One of the ways of destroying the concurrent is purchasing the manufacture (business) of the concurrent. The monopolizing of the economy may give rise to the provision of the social interests (for example, by the way of starting high monopoly profits).

While realization of the regulation of straight investments, the state must guarantee the fulfillment of the following goals:

- *creating the advantage conditions for realization of the total industrial activities* (the fulfillment of this goal is possible by passing correct legislation about the industrial activity, protecting and guaranteeing the established norms and creating systems of foreseeing and justifying decisions);
- *guaranteeing protecting the competition*, for directing the industrial activity, also creating justifying conditions for the clerks.

When the state carries out these goals successfully, his existence at the market is unnoticeable, at least, for the national (local) investors. For the foreign investors, who provide investments at the foreign territories, there is the possibility that envy, unfriendly actions will be held against them. Such actions are held only because he/she is a foreigner (Physical person, or juridical one). The arranging of the international assignments and the development of the norms of international law and total principles, in the modern conditions, will not allow the discrimination of the foreign investors. The guaranteeing the justifying conditions for the competition at the national market, touches upon the interests of local and foreign investors

equally. Thus, it is important to guarantee keeping the letter of the regulating legislative norms of the straight foreign investments and also international agreements and assignments.

Opposite to the straight investments, where the situation is controlled by the investor him/herself, realization of the portfolio investments requests the interference of the state. In this case, main goal of the legislative regulation consists in formation of such environment, in which the investor will be able to estimate objectively the perspectives of the investments in this or that manufacture, in case of need to get a qualified help from independent and accordingly the interested experts. And finally, portfolio investors, in case of abolishment their rights, must be guaranteed by legislative defense. Solving the mentioned problems is provided in the following ways:

- by formation a special organ by the state, which will be responsible for controlling realization the emission of the securities, at the same time to keep the letter of the legislative requests;
- to put demands towards the issuer for providing the information about the cases in the given manufacture;
- to put special requests and controlling the activities of the professional participants, who provide consultation or other services for the investors (during realization of investments in the securities).

While realization of the portfolio investments, the foreign portfolio investor is under the same risk as the local one, thus, there is no importance for requesting special regime or a special regulation mechanism towards the foreign portfolio investor. Though, it must also be mentioned, that a state, the physical and juridical persons of which act the role of the portfolio investors in the foreign countries, influences upon the activities of the state, where the recipients of the portfolio investors are, and who request from the state guaranteeing an adequate control at the security market. Accordingly, when the state provides the receipting and doesn't provide a control of security market, doesn't advise the portfolio investors to place their sources there. That's why; the countries are to be oriented towards the realization of requests for portfolio investment regulation.

Thus, while defining inter-marking principles of straight and portfolio investments, we must manage by the following ideas:

Firstly, according to the interests and policy of the state, which influxes straight investments into not quite attractive domain (for example, large expenses and long term for expiation investments, a low level of incomes, a large risk for being unsuccessful (investigate activities in the geology)) additional guarantees for the investors must be taken into account (for example, the guarantees that the manufacture of the investor will not be destroyed, until the definite level of rentability is achieved); or partial compensation of the investors expenses if the manufacture doesn't give an expected result under the objective conditions (for example, the discovered natural minerals appear to be useless for the industrial exploitation).

And secondly, the interests of the investor him/herself must be discussed from the point of straight investment. In other words, he/she must state own desires from the point using capital investments in the manufacture and also, his/her participation in the process of production, sharing ideas, technologies and other forms of participation.

The state legislation may establish formal criteria, marks, according to which the qualification of the investments unto the straight and portfolio investments takes place. The size of the investments, the size of the share participation of the investor and a defined legislative form of the investor² belong to the group of the formal investments. It must also be

² as an example for such formal criteria, towards which the OECD member countries of the Euro Union are oriented, may be the criteria, which is brought in the A addition of the code of liberalization of the capital circulation. Concretely, according to this codex, to the number of the straight investments belong: foundation

mentioned, that finally such formal criteria are the exposures of the so-called “theory of control”. According to this conception, the straight investor keeps the right for controlling his/her placed sources and take part in the activities of the enterprise, from the point of “industrial exploitation” of the capital.

The peculiarity of the meaning of investments (post-communist) consists in its beginning, which comes from the resources bowels of the planned socialistic system of industry. Differing peculiarity of the planned economy was, that money sources were discussed within their bounds in the sort of conditional unit of the value measures (as an expression of the wasted labour). In the conditions of the so-called “socialism” money sources couldn’t turn into cash capital and they were never discussed as capital, as self increasing value, even because a capital was discussed as an instrument for labour sources’ exploitation, or for appropriation of the waste production. Thus, the former USSR law doesn’t consist legislative norms, which touch upon the movement of cash capital or legislative forms of the investment realization.

At the same time, the development of each enterprise every time requests mobilization of resources (material and labour). “Inks and Pharaohs could provide huge social activities (of course, according to the peculiar, definite opinions of the necessity) without money. Though, political systems, where the authority was stronger or more limited, they couldn’t provide investments (not even the growth of the welfare), until they developed cash systems. Thus “money becomes the means changing the authority, which guarantees and economical growth and turns into an instrument for collective production” [18, p. 94].

Saying no to the recognition of money and money capital, including the ideological reasons which had place in the former USSR, didn’t mean solving the problems about opportunity for resource mobilization while deciding the subject of widening the manufacture production.³

At the first place it must be mentioned, that ignoring the importance of the role of money and mostly the role of cash capital in the development of the enterprise, doesn’t mean refusing money as it is. Money was existed in the time of socialism (even in the time of card system). Essentially, the distinction between capitalist, that is market economy and socialistic, that is planned (industry) economy means, that in the first case the responsibilities for providing crediting are distributed between the state and private banks; while in the second case, the state simply transmits its responsibilities to the governmental banks. These latest realize it not by guiding the market requests, but under indications of the state planning organs” [18, p. 90].

The agreements about leasing were used as the legislative forms of solving problems of influxing and mobilizing material resources for the development of the production in the capital building.

and widening of the branches of wholly-owned enterprises, virgin enterprises, purchasing the existed enterprises, taking part in the working activities of the existed or newly created enterprises, borrowing money for the 5 year term. We must pay attention to the fact, that the category “enterprise” is understood not from the economical, industrial meaning (that isn’t the place of providing business, work) but as an legislative organization. In the latest occasion, we’d mean not the “enterprise”, but “business organization”.

³ Some quotation from the dictionary of the political economy may be brought as an example for the ideology of the category of “cash capital”. More concretely, in the article, which opens the essence of the “cash capital” we read: “usage of the cash sources in the form of cash capital expresses the relations of exploitation of the workers hired by the bourgeois. On the contrary, in the conditions of the socialism, acts a role of common equivalent of a special kind, which is successively used for the organization of industrial accounts, registration and control, for production and distribution of the social product, for measuring labour and usage. A new social contest of money in the conditions of socialism consists in the fact that they express social labour, which unites social owning and that’s why, they can not be turned into exploitation means (that is cash capital) [11, p. 78-81].

The leasing agreements in the capital building were discussed as “planned agreement, which was put between socialistic organizations, under the authority of which, one side, orderer, took responsibilities for building and representing the object in the terms foreseen by the plan, and the second side, the fulfiller took the responsibilities for provide investments in teh building organized by him/her, receive and compensate the provided building activities” [8, p. 435].

It is also interesting, that in the given definition of the discussed agreement the problem of mobilization of the material recourses is hushed up in the formulation of the “planned agreement”. In the given definition, main accent is made not on the process of using resources, but on the result – building of the object. Thus the subjects, which have principle meaning in the case of the movement of the cash capital itself (investments), are left without being regulated. We mean the growth of investment sources and receiving income, as the goal of investment.

On the contrary, during such regulation central question of the object relations is: “that according to the capital building, material object of the leasing relations is building of the manufacture, living house and so on according to the plan. But in the logistical relations of such kind as special meaning is earned by the juridical object – the activity of the tenant, on whom the orderer is really depended. The meaning of the juridical object consists not only in the truth, that the furniture must be a result of the activity of leasing organization, but also in the fact that this activity exists under direct control of an orderer. According to the realization of the activity mentioned above, a long-termed relations are formed between the counteragents” [8, p. 450]. According to the financial aspect of the leasing agreement in the capital building, “main source of financing the capital building are unreturnable budget sources” [8, p. 451] and there is no question about the profitability of the investments and the cash capital itself, as the self-increasing value. In other words, everything that was connected with the capital investment, its legislative phenomena, which regulated the movement of a capital, was hushed up and changed by planned distribution of financial resources. Also, cash sources, being on the account of financing capital investments and were directed by the orderer, had a strict purposeful means and they could be used only for the needs of capital building, according to the established plan” [18, p. 435-463].

The condition in which the ignoring of an economical essence of objectively existed phenomenon takes place within the bounds of the researched legislative form, which gains the legislative form of capital building, couldn't be left without influence upon the effectiveness of the given construction. The occasion, that a low effectiveness of the economy and high level of the production is discussed to be the reason for conducting economical reform, is not accidental.

In the transitional economy, together with the development of new approaches the logistic of post communist space, is not yet released from the stereotypes of “before Perestroika” regulation from the point of legislative forms. It tries to fit the known concepts to the new reality. Secondly, being in captivity of an idea of great effectiveness of capitalistic economy, the society consciously or unconsciously closed its eyes for estimating the capital effectiveness. “We speak not only about that the financial structure is unstable; it increases the inequality even for that it offers great opportunities to the financial organizations, their rulers and servicemen to “earn” more quantity of money in a short period of time. It increases the abyss between wealthy and poor people. The society treat envy the bankers and financials not because their wealth, but because their wealth is not related with production, they created money out of the money” [18, p. 463].

A legislator of post communist domain (the goal of which is to influx foreign investments at any cost), being under influence of the strict illusions, tried to work out such

lows, which, in the first place, would be attractive to the investors, mostly the foreign ones. That was because the legislator didn't see and didn't want to see in his/her country among the population owning the cash sources potential cash capitalists. These stereotypes and illusions influenced essentially upon the so-called "first wave" logistics about the investments.

The logistic of the post communist domain discusses investments as cash sources, purposeful banking accounts, shares, and other securities, technologies, vehicles and furniture, licenses, also commodity marks, credits, any other prosperity and prosperity rights, intellectual values, which are placed in industrial and other activities for the purpose of getting profit (income) and positive social effect.

The given definition, principally, express the essence of the regulated relations, which represent a capital, as a movement of the self increasing value (if we don't take into account the additional goal – "reaching additional social effect". Though, in the future, the low is submitted to logic regulation leasing agreement of the capital building, using such categories, as an orderer, an object of the investment activity, financing investment activities and so on).

The legislative acts passed in the 90s defined greatly an opposing character of the logistic according to the foreign investments⁴ [14, p. 89]. A basic opposition in the low about foreign investments is the irrelevance according to the regulating subject stated earlier. In the second paragraph of the low about foreign investments, the investments are defined to be prosperity and intellectual value of every kind, which are placed by the foreign investors for the purpose of getting profit (income). Third paragraph of the mentioned low concretizes the methods of realizing the investments. That is, essentially explains the meaning of the word "investment" from the legislative point of view⁵ [14, p. 127].

Basic defect of such quite spread definition of the "investment" is that an economical essence of this regulated phenomenon is left without attention by the legislator. That's why the defect of the given termini is quite clear.

The logistic missed the economical essence of the investments, an economical form of a capital as self-increasing value.

Such purchasing of the property by a foreigner is left to be just a purchasing. Essentially it is a simple waste of the cash sources, changing it on the consumer's value. Investor becomes an investor only in the case of placement his/her sources as the means for making profit, in Marx's words: "waste value". In this situation, the investor needed some

⁴ it must be mentioned, that passing the act in 1991, the logistic about influxing foreign investments, passed several stages. At the first stage, the legislator let the capital investments only from the countries, which were the members of economical mutual helping union, and only by creating the so-called united industrial organizations. At the same time, an economical essence of already provided relations – capital movement was refused. In exchange for this, it was underlined that the united enterprise is the form of a social-economical integration. In the future it became possible to influx capital not only from the socialistic countries, but also from the capitalistic and developing countries too. Though, only form for providing investments was creating the united enterprise, in which there were only legislative subjective organizations. There foundation was possible on the agreement basis, which was put between the participants of the united enterprise and they acted according to the charter. In the future, the liberalization was reflected in the basic logistics about foreign investments of the USSR and the union republics. As a result, it became possible to found a united enterprise by 100% foreign investments [14, p. 127].

⁵ According to the act "About Foreign Investments" 1991 (third paragraph), the investments are provided in the following ways: by shared participation of the manufactures, which are created by juridical persons and citizens, also by participation of other countries; Creating manufactures, which belong to the foreign investors, also the branches of the foreign juridical persons; purchasing manufactures, prosperity complexes, buildings, constructions, shares of the participation in the enterprises, obligations, other securities, also purchasing other property, which may belong to the foreign investor according to the active legislative acts; gaining the rights for using ground and other resources; gaining other owning rights, other activities from the point of providing investments, which is not prohibited by the active low, including loans, credits, property and property rights".

guarantees from the state, on the territory of which the investments are provided. That's why the defects of the acts "about the investments activities" and "about foreign investments" passed in that period, gave rise to the conditions, that there was no mechanism for effective regulation. When the unimproved character of the logistics became clear, a necessity of looking through the regulation mechanism of the relations with the foreign investors and changing methods of approach towards them come out⁶ [14, p. 116-124].

According to the defects of the legislative thesis mentioned above, we think it is important to cite a quotation from K. Marx's capital: "money, as an independent expression of a definite value – notwithstanding the fact of its existence in the sort of money or commodity, may change into capital and as a result for this changing, turn into the self-increasing, grown value on the basis of capitalist enterprise [10, p. 371-372]. We can't say the same about our laws about investments. They have in a way regulated the subjects of foreign investments.

Instead regulating the questions according to the status of foreign investor, the law about foreign investments was oriented toward legislative thesis of manufactures, which had business with foreign investments.

The result: the definite necessity for passing acts about "second wave" of the investments and investing is still an order of business.

The most important problems of the investments and investing in every society (in the conditions of every industrial mechanism and every model of investment development) are:

- defining an optimal share of real, financial and intellectual resources of the society used for the investments;
- guaranteeing appropriating and proportionality in the movement of real, financial and intellectual investment processes;
- directing investments towards realization of the industrial fields and separate investment projects;
- keeping proportionality between every ring of united investment process of the society and achieving an optimal structure of total investments and their separate kinds;
- guaranteeing high effectiveness of the investments fastening their turnover, relative reduction of the expenses, while corresponding real, financial and intellectual effectiveness according to the growth of useful turnover.

From the problems mentioned above, the last one needs to be concretized. The establishment of complete conformity between the effectiveness of real, financial and intellectual investments (we mean real investments, which are measured by real and financial aspects of the subject of effectiveness) is practically impossible, but there is an aspiration for reaching complete conformity between them. Though such aspiration is possible until a definite boundary. It is related with the exactness of measuring real, economical processes by the cash forms, but not until the level of submission of every real process to the criteria of rentability of investment financial resources.

We have business with high rentability of investment-financial resources when:

- takes place an appropriate high effectiveness of real investments, which is measured in the sort of increases of real social wealth following conforming growth of the

⁶ Unimproved character of the legislation about investments consists in the fact, that there is no normal inflow of the investments, and normally functioning investment market. For proving these, we can display numbers about financial market of China. According to the whole capitalization, joint-stock market of China (581 billion dollars) occupies the sixth place in the world and exceeds almost 10 times analogue showing of the Russian empire. More than 1000 companies are in the Chinese joint-stock listing. That's why it's evident, that straight foreign investments placed into Chinese economy during last three years (115 billion dollars) exceed 14 times the analogue showing.

real investments by conforming reducing of expenses of real investments resources;

- herewith, part of the grown social wealth is sold in the highest price at the market.

Though, it is not always needed to sell in the highest price the results of effective real investments. Very often it is advisable to transmit the kindness created by the investments in advantage prices or absolutely free to the consumer. We mean the basic producer of the society, working force – in the fields of a high-qualified service, growing up, education, culture, and medical services and so on. The investments in human capital (human resources) are the most effective according to the real aspects. From the point of terms, their real effectiveness are expressed not by the straight usefulness of the services of the educational, cultural and health protecting spheres, but by the growth of fertility of labour in every field of the public industry. This, finally, will be reflected in the growth of financial effectiveness of the fields, in which the investment expenses took place (education, culture, and health protection), also in other fields of public industry. We mean the fields, which supply a market with much higher level and quality of commodity and service on the expenses of importantly increased quality of the working forces by comparably less expenses.

Appropriate correlation has place according to used and branch sciences. For example, in the USA the agrarian science is financed by the budget. In this sphere, scientific researches, from the point of financial view, are not able to make financial profit (compensation of expenses), but with the help of productive effectiveness of agrarian industry, such budget (not market) financing, provides the compensation of the expenses.

In the country, which is rich in own energetic and raw material resources, it is discharged to keep prices for energy carriers, energetic and raw material. The goal of such policy is to stimulate development of native reproducing fields. Increasing the volume and profit of the manufacture in the reproductive fields importantly covers reducing the financial profitability of warmth-energetic complex and also the fields, which produce raw materials, in the given occasion. This, at the same time, will make the level of the people's lifestyle higher, also the incomes of the state budget (at the expense of growing mass of taxation) and an investment potential of the self-development.

Conclusions and prospects for further researches. Investment consisting parts and investment policy may be discussed at comparatively different levels of management – state, regional and enterprise. Basic purposes of investment policy are creation of optimal conditions for atomization of investment potential. These purposes are: 1) creation of image of the object of investment attractiveness (country, region, enterprise); 2) creation of the image of investment attractiveness; 3) direct budgetary investments; 4) investment resources of banking system; 5) mobilization of inner investment resources of the enterprise; 6) economical results of investment policy.

State regulation of investment domain of the economy must provide settlement of investment domain and accordance difficult consisting fields, achievement of optimization in the activities of relations economical subjects.

The essence of the principles of indicated regulation consists in harmonization of private capital and state interests in the way of agreed objects and their processing, also in the mechanisms of their achievement.

Today there are following real preconditions for realization of principles of indicated regulation of investments. *First*, in the face of large-scale joint-stock companies, finance-industrial groups and other structures they form national corporation capital. *Second*, large capital today is interested in active collaboration with the state. *Third*, attracting and using of temporarily free cash sources are one of the potential sources of investments.

According to the mentioned above, we can come to two conclusions. First, searching

of new state instruments of regulation is necessary in the investment domain; they must form advantage climate for capital investments, which will be adequate to the objects of stimulating savings and cardinal changing of total economical situation.

Second, real alternatives for coming out of investment crisis situation are not oriented towards resources of savings, which are made by the market subjects. Today it is necessary to direct even small savings to the investment domain by protecting marketing principles for solving the most important problems in the sector of private industry.

Realization of basic principles of adequate regulating of the investments leans upon following instruments: 1) leading role is obliges to the conclusion of investment agreement, which foresees mutual obligations of the state and basic investors of the capital; 2) price policy at the investment market is agreed from the side of industrial subjects.

Realization of conditions of mutual interest of the sides in the fulfillment of the strategies o investment development and creation of advantage conditions to the investors.

They discuss some models of investment processes in the theory and practice o economical development of the country. Each one is characterized by special goals and objects. At the different stages of economical development of the country and under foreign economical conditions these models are quite flexible, they may pass the way of development from one stage to another and on the contrary. Complete is that model of investment processes, which guarantees prediction of country development, supports effective growth of the economy and gives the opportunity for solving concrete social economical and political problems of the state in definite terms. They discuss models of following kinds: 1) investment process under state protection under conditions of complete liberalization of the economy; 2) a model of investment process under conditions of complete liberalization; 3) a model of mobilization of investment process; 4) planned-distributing model of investment process; 5) a model of investment process for combined economy.

State regulation of economy means strategic prediction and planning of development of fields and enterprises in the way taxation advantages; it also means realization of investment processes of in the real economical sector.

The state is to support development of the forms of property, according to the state interests and objects and it represents various tax and other advantages, i.e. to use additional financial priorities, to distribute total state financial resources in the benefit of prior fields and enterprises.

References

1. Blank, I. A. (2006). *Fundamentals of Investment Management*. K.: Elga - Nick N. Center [in English].
2. Bodie, Z., Marcus, Alan J., & Kane, A. (2008). *Investments*. (7th ed.). McGraw -Hill Companies, Inc.
3. Cominco, A. L. (1917). *Fundamentals of Business Law* [in English].
4. Elton, E. J. & Gruber M. J. (1991). *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. (4th ed.). New York : Wiley [in English].
5. Fabozzi, F. J. (1995). *Investment Managament*. N.J.: Prentice Hall International, Inc [in English].
6. Hilferding, R. (1981). *Finance Capital. A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*. Tom Bottomore (Ed.). London: Routledge & Kegan Paul [in English].
7. Igonina, L.L. (2012). Investicii [The investment]. *Jekonomika – Economics*, 25-37 [in Russian].
8. Joffe, O.S. (1975). *Liability law*. M.: 1975. [in English].
9. Koltynjuk, B.A. (2003). *Investicii [Investments]*. SPb.: Izd-vo Mihajlova [in Russian].
10. Marx, K. (1959). *Capital Volume III*. Friedrich Engels (Ed.). NY: International Publishers [in English].
11. *Political Economy: Dictionary* (1981). Moskva [in Russian].
12. Kokiauri, L. (2009). *Teoretical Genesis of Investments*. New York: Popular-Science Edition [in Russian].
13. Kokiauri, L. (2010). *Investment Practice*. Tbilisi: Technical University of Georgia [in Russian].
14. Kokiauri, L. & Beriashvili, L. (2009). *Investment Legislation*. Tbilisi [in Russian].

15. Kokiauri, L. (2012). *Investment Management and policy*. Manual. (2nd Ed.). Tbilisi. TSU [in Russian].
16. Sharpe, W.F. (1964). Capital Assets Prices: A Theory of Market Equilibrium Under Conditions of Risk. *The Journal of Finance*, Vol. 19, 3, 425-442 [in English].
17. Sharpe, F. W., Alexander, J. G., & Bailey, V. J. (1995). *Investments*. (5th ed.). Prentice Hall [in English].
18. Strange, S. (1998). *States and Markets*. (2nd ed.). London [in English].

Ламара Кокіаури, професор, доктор економічних наук,
дійсний член Академії економічних наук Грузії та Научної академії Нью-Йорка,
Неправительственная организация: Фонд финансово-инвестиционной политики и стратегии,
г. Тбилиси, Грузия

Бадри Гечбаія, професор, доктор економіки,
Батумський державний університет імені Шота Руставелі, г. Батумі, Грузія
Національний інститут економічних досліджень, г. Батумі, Грузія

Государственное и правовое регулирование инвестиционного процесса

Комплексная государственная инвестиционная политика, направленная на создание преимуществ в инвестиционной среде страны, ее регионов и сферах промышленного производства, позволяет существенно увеличить приток инвестиционных ресурсов в экономику. Целевой направленностью данной статьи является исследование вопросов в сфере обоснования необходимости оптимизации государственного и правового регулирования инвестиционного процесса.

Исследуется сущность государственного и правового регулирования, обосновываются задачи, при решении которых в процессе инвестиционного регулирования необходима государственная поддержка, описывается процесс выбора критериев осуществления реальных и финансовых инвестиций, проведен анализ факторов возникновения инвестиционного риска в процессе выполнения инвестиционных проектов, сделан обзор основных инвестиционных рисков с учетом специфики инвестиционного климата Грузии. Обосновано, что государственное регулирование инвестиционных процессов - это совокупность тех форм и методов, которые обеспечивают, во-первых, единство частных и государственных интересов, во-вторых, формирование рациональных пропорций между процессами использования, накопления и инвестиций, в-третьих, корреляцию между прогнозированием на инвестиционном рынке, инструментами государственного регулирования и влияния.

Доказана важность поиска новых государственных инструментов регулирования в инвестиционной сфере, которые должны обеспечивать формирование благоприятного климата для капитальных вложений, адекватного процессам стимулирования сбережений и кардинальным изменениям в общей экономической ситуации. Обоснована необходимость направления даже небольших сбережений в инвестиционную среду на основе защиты рыночных принципов для решений наиболее важных проблем в секторе частной промышленности.

інвестиції, інвестиційне законодавство, регулювання інвестицій, іноземні інвестиції, інвестиційний бізнес, фінансові інвестиції, інвестиційна політика, інвестиційний ринок, фінансові активи, ресурси, портфельні інвестиції, інвестиційне планування

Одержано (Received) 11.10.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 332.133.6

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук*Кіровоградський національний технічний університет, м.Кропивницький, Україна***О.М. Кошик**, ст.наук. співр., канд.екон. наук*ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, м.Київ, Україна***Н.І. Легінькова**, доц., канд. екон. наук*Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, м.Кропивницький, Україна*

Аналіз ролі індустріальних парків в структурній модернізації економіки

У статті аналізується досвід створення та розвитку індустріальних (промислових) парків за кордоном та в Україні. Показано, що в останні десятиліття фіксується значне збільшення кількості індустріальних парків в світі, вони відіграють значну роль у модернізаційних процесах у розвинених країнах, а також країнах, що розвиваються, і постсоціалістичних країнах. В Україні їх створення тільки розпочалося, воно здійснюється в досить несприятливих умовах.

індустріальні парки, інфраструктура індустріальних парків, інвестиції, сприятливі умови діяльності індустріальних парків

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук*Кіровоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Україна***А.М. Кошик**, ст.научн. сотр., канд.экон. наук*ГО «Институт экономики и прогнозирования» НАН Украины, г. Киев, Украина***Н.И. Легинькова**, доц., канд. экон. наук*Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, г. Кропивницький, Україна*

Анализ роли индустриальных парков в структурной модернизации экономики

В статье анализируется опыт создания и развития индустриальных (промышленных) парков за рубежом и в Украине. Показано, что в последние десятилетия фиксируется значительное увеличение количества индустриальных парков в мире, они играют значительную роль в модернизационных процессах в развитых, развивающихся, постсоциалистических странах. В Украине их создание только началось, оно происходит в достаточно неблагоприятных условиях.

индустриальные парки, инфраструктура индустриальных парков, инвестиции, благоприятные условия деятельности индустриальных парков

Постановка проблеми. Україна, особливо в останні роки, пережила період масштабної деіндустріалізації. Як показує світовий досвід, без розвиненої промисловості країна не може мати сучасну розвинену ефективну економіку. При цьому ключову роль повинна відігравати реіндустріалізація на новій технологічній базі. Одностороння орієнтація на розвиток АПК є безперспективною. Цей висновок обумовлюється тим, що в світі немає розвинених країн з переважаючим аграрним сектором. Середня питома вага промисловості у ВВП країн «великої сімки» складає лише 1,3% [12]. Крім того, світовий досвід показує, що така орієнтація сприяє монокультурності сільського господарства, що, в свою чергу, може створити серйозні проблеми для забезпечення продовольчої безпеки країни. Брак харчових продуктів характерний саме для аграрних країн, в розвинених індустріальних країнах такої проблеми не існує [9].

Як показує досвід зарубіжних країн, створення індустріальних парків є одним з найважливіших факторів модернізації промисловості, їх роль в економіках багатьох країн світу стрімко зростає, зокрема, в залученні інвестиційного капіталу. Незважаючи на чисельні декларації, в Україні індустріальні парки знаходяться фактично у зародковому стані. Подолання цієї ситуації – одна з важливих умов відродження української промисловості і економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі ключові аспекти діяльності індустріальних (промислових) парків з точки зору інноваційного розвитку та територіальної організації виробництва були розглянуті в працях Д.Норта [7], Э.Тоффлера [11], М.Портера [8].

В Україні дослідження проблематики індустріальних парків розпочалися лише декілька років тому. Сай-Боднар Л. досліджує проблеми оподаткування індустріальних парків [10]. В.Галасюк займається проблемами нормативно-правового, законодавчого забезпечення діяльності індустріальних парків [2]. Беневська Л. досліджує регіональні аспекти діяльності індустріальних парків [1]. Молдаван О. займається питаннями фіскального забезпечення функціонування індустріальних парків, зокрема, можливостей податкового стимулювання їх діяльності.

Оскільки дослідження розпочати недавно, багато важливих питань ще не знайшли достатнього висвітлення. Це, безпосередньо, стосується необхідності створення індустріальних парків для України, яка дуже часто заперечується.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та узагальнення досвіду зарубіжних країн в створенні та забезпеченні функціонування індустріальних парків та виявлення основних причин, які гальмують їх розвиток в Україні.

Викладення основного матеріалу. Чіткого визначення поняття «індустріальний парк», втім, як і понять «вільна економічна зона», «технопарк», «територія пріоритетного розвитку», немає. Згідно з Законом України «Про індустріальні парки» [3] в останній редакції індустріальний (промисловий) парк) - визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку

У Європі індустріальні парки існують з кінця 19 століття. Перший був створений в Англії. У 1896 році Ернест Тера Хоолі придбав 10 гектарів землі повз манчестерського морського каналу. Після цього на цій території була створена уся необхідна інженерна та транспортна інфраструктура, а ділянки почали здаватися в оренду або продаватися промисловим підприємствам. Так виник перший в світі індустріальний парк. У 1910 році Генрі Форд саме в ньому розмістив свій перший автомобіль в Європі. А вже до 1920 року на території парку було розміщено більше 300 американських фірм та офісів [4]. Сьогодні, за даними UNIDO (Організація ООН по промисловому розвитку), в світі вже працює понад 15 000 індустріальних парків.

Досвід функціонування індустріальних парків доводить їх вкрай високу ефективність. За розрахунками експертів, у середньому в світі в 1 га площі індустріального парку інвестори інвестують від 1,0 до 5,0 млн. дол. І створюють від 20 до 50 робочих місць [10]. Країни – сусіди України – Польща, Угорщина, Чехія, вже створили сотні індустріальних парків за активної фінансової підтримки ЄС.

В той же час за кордоном використовується цілий арсенал податкових та інших пільг для стимулювання створення і розвитку промислових парків. Податковими інвестиційними стимулами, що застосовуються іншими країнами для розвитку індустріальних парків, є:

- пільгові ставки з податку на прибуток (Нідерланди, Чехія, Туреччина, Китай);
- звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування (Туреччина, Нідерланди, Азербайджан, Республіка Білорусь, Узбекистан);

- звільнення від сплати податку на нерухомість (Польща, Нідерланди, Туреччина, Тайвань, Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Республіка Білорусь);
- звільнення від податку на землю (Туреччина, Тайвань, Китай);
- звільнення від податку на оренду землі або нерухомого майна (Литва, Туреччина);
- звільнення від сплати місцевих податків і зборів (Угорщина);
- застосування пільгових суттєво знижених тарифів на комунальні послуги (Туреччина, Угорщина);
- державні гарантії від несприятливої зміни законодавства про податки і збори (діють у багатьох країнах та передбачають збереження умов діяльності в разі прийняття законів, які погіршують умови в частині митного, податкового та інших режимів) [10].

Стимулом для створення та функціонування парків є також податкові канікули, передусім зі сплати податку на прибуток, землю та нерухоме майно. Їх зміст полягає в тимчасовому звільненні підприємства, яке знаходиться на території парку, від сплати цих податків за умови спрямування коштів на інвестиційні цілі або збільшення виробництва й експорту продукції. Серед них ключову роль відіграє пільгове оподаткування прибутку, яке може сягати досить значних розмірів. Причому воно діє протягом значних термінів.

В Словаччині пільгова ставка податку на прибуток диференційована та дорівнює від 5% до 50%. При цьому застосовується й цілий комплекс інших пільг: часткове повернення інвестиційних витрат (40 – 60%, але не більше 5 млн. євро за проект); 100% відшкодування за придбання земельної ділянки або зміну його цільового призначення; компенсація в сумі 4 – 10 тис. євро за кожне створене робоче місце; звільнення від податку на землю і нерухомість у деяких регіонах; 125% амортизації витрат на придбання нових технологій та науково – дослідницькі розробки. Саме це дозволило створити 54 індустріальних парки в межах 5 спеціальних зон. Загальний обсяг інвестицій – більше 11 млрд. дол. США, створено більше 95 тис. нових робочих місць [6]. У Македонії резиденти індустріальних парків на 10 років звільняються не тільки від сплати податку на прибуток, але від прибуткового податку. Торгівля товарами та послугами, як і імпорт товарів, в ПП звільнені від ПДВ. В Польщі інвесторам компенсують значну частину інвестицій через пільгову ставку на прибуток від 30% до 70% в залежності від розміру підприємства, місця знаходження та виду діяльності. Іноді використовуються й звільнення від податку на нерухомість та землю.

В умовах гострого браку фінансових коштів в країні, велику роль зможуть відіграти індустріальні парки, які, на відміну від ВЕЗ, переважно не потребують менш значної державної фінансової підтримки. Хоча надання, зокрема, податкових пільг є необхідною умовою їх створення та фінансування – саме про це свідчить досвід країн, в яких індустріальні парки довели свою ефективність. Експерти Асоціації індустріальних парків України (АІПУ) стверджують, що у будівництві промислових зон є ряд значних переваг, серед яких: створення нових робочих місць, збільшення надходжень до місцевих бюджетів, ріст доходів населення, реалізація проектів регіонального розвитку, розвиток соціальної інфраструктури, розширення сфери послуг, а також формування позитивного іміджу регіону шляхом виробництва високоякісної та конкурентної продукції.

Законодавче оформлення створення та діяльності індустріальних парків в Україні ще далеко не завершене. Прийнятий Закон України «Про індустріальні парки» законодавчо закріплює поняття «індустріального парку» як однієї з форм залучення інвестицій в облаштування і освоєння земельних ділянок для здійснення промислової та іншої господарської діяльності. В ньому також:

- визначається правове становище органів державної влади та місцевого самоврядування і суб'єктів господарської діяльності як ініціаторів створення індустріальних парків на землях державної, комунальної та приватної власності;
- закріплюється правовий статус керуючої компанії і учасників господарської діяльності території індустріального парку;
- врегульовуються суспільні відносини між ініціаторами, управляючою компанією, учасниками індустріального парку і т. ін.

Незважаючи на те, що розвиток індустріальних парків визначено як один із основних напрямків промислової політики в Україні, фактично на даний момент він заблокований.

Створення перших промислових парків почалося в Україні лише на початку 2014 року. Тоді ж був розроблений національний проект «Індустріальні парки України», який передбачав створення в різних регіонах 10 пілотних парків. В кінці 2014 г. було зареєстровано 12 парків. Згідно з даними Реєстру індустріальних (промислових) парків Міністерства економічного розвитку і торгівлі, станом на 03.06.2016 року їх зареєстровано 13 (табл.1). Проте, фактично працюють лише 4 з них: «Рясне – 2» (Львівська область), «Коростень» (Житомирська обл.), «Свема» (Сумська обл.), «Соломоново» (Закарпатська обл.).

При цьому по індустріальним паркам «Рясне», «Коростень», «Соломонове» в Реєстрі відсутня інформація про вид діяльності згідно з КВЕД. Комунальне підприємство «Свема» спеціалізується на виробництві та обробці сільськогосподарської продукції, переважно зернових культур. Організаційні форми цих індустріальних парків (товариства з обмеженою відповідальністю, комунальні підприємства) свідчать, що мова йде про досить дрібне виробництво, яке, звичайно, не може серйозно вплинути на економічну ситуацію в країні. В плані створення індустріальних парків України значно відстає від країн – сусідів. В Угорщині їх налічується 206, в Польщі – 66, в Чехії – 144, в Росії – 128 (45 діючих).

Те, що навіть по тим паркам, які розглядаються як реально працюючі, відсутня інформація, яка б дозволила оцінити ефективність їх економічної діяльності, свідчить, що говорити навіть про зародковий стан розвитку промислових парків в Україні ще зарано. Можливо, створення Херсонського індустріального парку, який буде спеціалізуватися на виробництві сільськогосподарської техніки, зокрема, комбайнів, дозволить зрушити справу з місця. Проте слід нагадати, що усі чисельні спроби налагодити виробництво комбайнів, зокрема, в рамках програми «Херсонський комбайн», були невдалими.

Те, що створення індустріальних парків в Україні гальмується, має досить просте пояснення, а саме: у порівнянні з зарубіжними країнами не забезпечується по-справжньому пільговий режим їх функціонування. Безперечно, обмежені пільги надаються. Зокрема, звільнення від сплати податку на нерухомість в межах індустріального парку (втім, оскільки ставки цього податку незначні, то й фінансовий зиск від його відміни також вкрай незначний, він не може суттєво вплинути на фінансові результати діяльності парків).

Також існують митні пільги, від мит звільняється імпорт продукції, зокрема, високотехнологічної та наукоємної, яка не виробляється в Україні. Проте слід врахувати, що такі пільги діяли і при функціонуванні вільних економічних зон, причому вони були введені на тривалий час. Але їх досить швидко скасували, посилаючись на те, що під видом високотехнологічної продукції на пільгових умовах ввозяться продукти харчування, споживчі товари тощо. Зрозуміло, що цей негативний

Таблиця 1 – Індустріальні парки, включені до державного реєстру Мінекономрозвитку станом на 3.06.2016 р.

Назва	Місце знаходження	Дата включення	Строк створення, років	Земельна ділянка, га	Ініціатор створення	Керуюча компанія	Учасники
Долина	м. Долина, Івано-Франківська обл.	03.02.2014	30	27,14	Долинська міськрада	€	немає
Славути	м. Славути, Хмельницька обл.	07.02.2014	50	50,0	Славутиська міськрада	€	немає
Рясне – 2	м. Львів	07.02.2014	50	23,49	Львівська міськрада	€	немає
Коростень	м. Коростень, Житомирська обл.	01.04.2014	30	42,20	Коростеньська міськрада	€	немає
Центральний	м. Кременчук, Полтавська обл.	01.04.2014	50	168,55	Кременчукська міськрада	немає	немає
Свема	м. Шостка, Сумська обл.	06.06.2014	30	92,0	Шосткинська міськрада	€	"Шосткинський елеватор"
Соломоново	с. Соломоново, Закарпатська обл.	06.06.2014	30	66,2	"Сезпарксервис", "Євромотор", "Євроавтотек", "РІК"	€	немає
Перший український індустріальний парк	пмт. Велика Димерка, Київ. обл.	08.07.2014	40	105,0	"Земельний союз"	немає	немає
Bionic Hill	м. Київ	01.09.2014	39	56,74	"Біонік Девелопмент"	немає	немає
iPark	с. Визирка, Одеська обл.	01.09.2014	49	16,0	Ставніцер А.А., Мушинська В.К.	€	немає
Кривбас	м. Кривий Ріг, Дніпропетр. обл.	01.09.2014	30	26,03	Криворізьська міськрада	немає	немає
Тростянець	м. Тростянець, Сумська обл.	14.10.2014	30	39,96	Тростянецька міськрада	€	немає
Мироцьке	с. Мироцьке, Київська обл.	30.05.2016	30	36,67	Іванченко Л.В.	€	немає

Джерело: [4]

досвід не стимулює до створення індустріальних парків, оскільки у інвесторів немає впевненості, що пільги, як податкові, так і інші, справді вводяться на тривалий час.

До того ж, передбачений в постанові КМУ № 558 від 19.06.2013 механізм отримання митних пільг занадто складний, тому інвестори відмовляються від його використання.

Також індустріальні парки звільняються від участі в інфраструктурних проектах, в тому числі, соціального спрямування, в населених пунктах. І це практично все.

В жовтні 2016 року в першому читанні прийнятий Закон України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки».

Законопроектом пропонується внести наступні зміни до Податкового кодексу України:

- визначити виключний перелік критеріїв до учасників індустріальних парків, що мають право на застосування стимулюючих особливостей оподаткування (мінімальна кількість робочих місць, види діяльності, середня заробітна плата по підприємству);
- встановити терміном на 10 років особливості оподаткування податком на прибуток учасників індустріальних парків (перші п'ять років за 0% ставкою, наступні п'ять років за ставкою вдвічі меншою за базову (сьогодні 9%);
- надати можливість розстрочення строком на 5 років сум податку на додану вартість щодо операцій з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту устаткування, обладнання та комплектуючих до них, матеріалів резидентами індустріальних парків, якщо такі товари використовуються ними для облаштування таких індустріальних парків або для здійснення господарської діяльності у їх межах;
- передбачити можливість органів місцевого самоврядування встановлювати пільги та знижені ставки зі сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, земельного податку за земельні ділянки та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності, на якій створено індустріальний парк, для резидентів індустріальних парків.

Проте закон має досить неконкретний, рамковий характер, що знижує його практичне значення. Нормою прямої дії є пункт про звільнення від оподаткування строком на 5 років прибутку учасників індустріальних парків від здійснення господарської діяльності у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідної діяльності, діяльності у сфері інформації і телекомунікацій. А також пункт про надання розстрочення (рівними частинами) сплати податку на додану вартість на термін до 60 календарних місяців без нарахування процентів та пені визначених при ввезенні на митну територію України у митному режимі імпорту інвестиційних товарів. Навряд чи такі пільги будуть мати значний ефект. При цьому в обґрунтуванні доцільності прийняття закону автори приводять приклади значно більш вагомих податкових пільг, які використовуються в країнах, де фіксується інтенсивний розвиток індустріальних парків та висока ефективність їх діяльності.

Значною мірою те, що в Україні не вдалося використати потенціал структурної модернізації економіки за рахунок застосування таких форм виробництва, як малий та середній бізнес, вільні економічні зони, технопарки, технополіси і зараз накопичується вкрай негативний досвід впровадження індустріальних парків. Це пояснюється хибною уявою про надмірність пільг, в тому числі податкових, як однієї з причин лобізму та корупції. Насправді ніяких серйозних доказів того, що Україна є європейським чи навіть світовим лідером по пільгам, немає. Більш того, проведені декілька років тому

дослідження під керівництвом професора А.І.Даниленка показали, що це не має ніякого відношення до реальності.

Самі по собі пільги, податкові та неподаткові, не можуть стати причиною корупції. Це складне соціально-економічне та політичне явище. Україні постійно пропонують максимально обмежити пільги, і ті, хто дає такі рекомендації, самі застосовують систему багатьох пільг. Типовий приклад – нав'язування рішення про відміну пільг аграрному сектору країни, в той час, як у ЄС вони на порядок більші. Тиск у цьому відношенні спричиняли і США з використанням важелів МВФ. Зрозуміло, що за всім цим стоїть бажання підірвати позиції України як потенційного конкурента.

Фактично необхідність використання пільг визнається в Законі України «Про внесення змін в деякі законодавчі акти України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку мережі індустріальних парків в Україні. Він був прийнятий 24.11.2015 року.

В Україні є колосальні можливості для розвитку розгалуженої мережі індустріальних парків, яких позбавлена більшість зарубіжних країн.. Однією із основних умов для їх розвитку є створення інфраструктури для нормального функціонування. Причому, якщо за кордоном цю функцію значною мірою виконує держава, що потребує значних бюджетних витрат, то в Україні є можливість максимально мінімізувати ці витрати, так, щоб вони не обтяжували державний та місцеві бюджети. Це пов'язане з існуванням багатьох тисяч збанкрутілих підприємств, які припинили діяльність, але мають всю необхідну інфраструктуру (під'їзні шляхи, умови для енерго- та водопостачання тощо), на якій можна відновити виробництво на новій технологічній основі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З урахуванням іноземного досвіду розвиток індустріальних парків в Україні потребує використання системи пільг, в тому числі податкових (пільгові ставки податку на прибуток; звільнення від ввізного мита на устаткування та матеріали, державні гарантії інвесторам від несприятливої зміни в податковому законодавстві тощо). Як і у випадках з вільними економічними зонами, технопарками та технополісами, малими та середніми високотехнологічними підприємствами, використання пільг при створенні та функціонуванні індустріальних парків є безальтернативними. Відмова від них унеможливить використання цих прогресивних форм структурної модернізації економіки.

В Україні існують вкрай сприятливі умови для створення індустріальних парків з використанням інфраструктури підприємств, які припинили свою діяльність внаслідок деіндустріалізації країни. Це – перевага в порівнянні з більшістю інших країн.

Перспективи подальших досліджень значною мірою пов'язані з необхідністю подолання хибних уявлень про податкові та інші форми державних пільг як джерела корупції та тінізації економіки. В цьому аспекті велике значення має аналіз та узагальнення досвіду зарубіжних країн, де фіксується стрімкий розвиток індустріальних парків або вони вже відіграють значну роль в структурній модернізації економіки. Особливої уваги потребує вивчення досвіду постсоціалістичних країн.

Список літератури

1. Бенівська Л. Індустріальні парки як інструмент розвитку регіональної економіки: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / Л. Бенівська. – Режим доступу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_509_BenivskaLY.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_509_BenivskaLY.pdf)
2. Галасюк В. Индустриальные парки: как выиграть конкуренцию за инвестиции и рабочие места [Електронний ресурс] / В. Галасюк. – Режим доступа: <http://www.golos.com.ua/rus/article/277945>.

3. Закон України «Про індустриальні парки» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>
4. Индустриальный парк [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1506212>
5. Інформація про індустриальні (промислові) парки, включені до Реєстру індустриальних (промислових) парків [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b7c98e95-35ef-4e4b-a612-88a0404ac6d2&title=InformatsiiaProIndustrialni-promislovi-Parki-VkliucheniDoRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv>
6. Костин И. Больше парковых зон! [Электронный ресурс] / И. Костин. – Режим доступа: www.2000.ua/v-nomere/derzhava/realii/bolshe-parkovyh-zon.htm
7. Норт Д. К. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст] / Д. К. Норт. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180с.
8. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость [Текст] / М. Портер ; пер. с англ. Е. Калининой. – М.: «Альпина Паблишер», 2008 (2-е изд. - 2008). – 720 с.
9. Продовольственная проблема [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/prodovolstvennaya-problema.html>
10. Сай-Боднар Л. Індустріальні парки: нові можливості [Електронний ресурс] / Л. Сай-Боднар. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/9929>
11. Тоффлер Э. Третья волна = The Third Wave, 1980 [Текст] / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2010. – 784 с.
12. Чайка Ю.М. Галузеві трансформації економіки України [Електронний ресурс] / Ю. М. Чайка // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 21–25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpusk_2013_4_5

References

1. Benovska, L. (2014). Industrialni parky yak instrument rozvytku rehionalnoi ekonomiky: teoretychni aspekty [Industrial parks as a tool of development of regional economy: theoretical aspects]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy - Socio-economic problems of the modern period in Ukraine*, 3(107), 509-517. ird.gov.ua. Retrieved from [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_509_BenovskaLY.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_509_BenovskaLY.pdf) [in Ukrainian].
2. Galasjuk, V. (2016). Industrial'nye parki: kak vyigrat' konkurenciju za investicii i rabochie mesta [Industrial parks: how to win the competition for investment and jobs]. *golos.com.ua*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/rus/article/277945> [in Russian].
3. Zakon Ukrainy «Pro industrial'ni parky» [The Law of Ukraine «On the industrial parks»] zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>
4. Industrial'nyj park [Industrial park]. (n.d.). [academic.ru](http://dic.academic.ru). Retrieved from <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1506212> [in Russian].
5. Informatsiia pro industrialni (promyslovi) parky, vklucheni do Reiestru industrialnykh (promyslovykh) parkiv [Information on industrial parks in the Register of industrial parks]. (n.d.). [me.gov.ua](http://www.me.gov.ua). Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b7c98e95-35ef-4e4b-a612-88a0404ac6d2&title=InformatsiiaProIndustrialni-promislovi-Parki-VkliucheniDoRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv> [in Ukrainian].
6. Kostin, I. Bol'she parkovyh zon! [More parks!]. (n.d.). [2000.ua](http://www.2000.ua). Retrieved from www.2000.ua/v-nomere/derzhava/realii/bolshe-parkovyh-zon.htm [in Russian].
7. Nort, D. K. (1997). *Instituty, institucional'nye izmeneniia i funkcionirovanie jekonomiki [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]*. M.: Fond jekonomicheskoi knigi «Nachala» [in Russian].
8. Porter, Michael E. (2008). *Competitive Advantage*. (2d ed.). (E. Kalinina, Trans). M.: «Al'pina Pablisher».
9. Prodovol'stvennaja problema [The food problem]. (n.d.). [grandars.ru](http://www.grandars.ru). Retrieved from <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/prodovolstvennaya-problema.htm> [in Russian].
10. Sai-Bodnar, L. (2016). Industrialni parky: novi mozhlyvosti [Industrial parks: new opportunities]. [visnuk.com.ua](http://www.visnuk.com.ua). Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/9929> [in Ukrainian].
11. Toffler, Alvin. (1980). *The Third Wave*. M.: AST. [in Russian].
12. Chaika, Iu. M. (2013). Haluzevi transformatsii ekonomiky Ukrainy [Sectoral economic transformation in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ser. : Ekonomichni nauky -*

Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series. : Economic Science., 4, 21-25.
Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2013_4_5 [in Ukrainian].

Volodymyr Gamaliy, Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences

Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine

Oleksandr Koshik, Research Scientist, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

"Institute of Economics and Forecasting" of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Nina Leginkova, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad Flight Academy of the National Aviation University, Kropivnitskiy, Ukraine

Analysis of the Role of Industrial Parks in the Structural Modernization of the Economy

The article is analyzed the international experience of creation of industrial parks and its role in the development and modernization of the industry. Grounded conclusion that in Ukraine there is an urgent need to study and implementation of the experience, because the country there have been extremely negative processes of de-industrialization. It actually loses the status of an industrial-agrarian country and becomes agrarian country.

The implementation of such a negative scenario will create a modern productive economy, so it is need reindustrialization of the new technological basis. And industrial parks can play in this process extremely important role. But in Ukraine still missing the necessary conditions for their development, many who deny the need to create them. In particular, denied the need for a system of benefits for them, including tax, although they are both in developed countries and in developing countries.

It is shown that Ukraine has very favorable conditions for the establishment of industrial parks using infrastructure companies that ceased operations as a result of de-industrialization of the country. Mostly it is preserved, especially in large cities. This is an advantage compared to most other countries, where it should be created virtually from scratch.

industrial parks, infrastructure of industrial parks, investments, favorable conditions of industrial parks

Одержано (Received) 20.11.20

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 338.012

М.І. Ібатуллін, доц., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

Проблеми формування конкурентоспроможності вітчизняної продукції свинарства на зовнішньому ринку

У статті розглядаються напрями підвищення рівня конкурентоспроможності на зовнішньому ринку продукції свинарства. Проведено оцінку конкурентоспроможності м'яса свиней, яловичини та птиці на основі індексів відносних торговельних переваг, відносної конкурентоспроможності м'яса свиней в інших країнах світу. Розглянуто методи та механізми державного стимулювання експорту продукції свинарства

свинарство, ціна, зовнішні ринки, конкуренція, імпорт

М.И. Ибатуллин, доц., канд. экон. наук

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев, Украина

Проблемы формирования конкурентоспособности отечественной продукции свиноводства на внешнем рынке

В статье рассматриваются направления повышения конкурентоспособности на внешнем рынке продукции свиноводства. Проведена оценка конкурентоспособности мяса свиней, говядины и птицы на основе индексов относительных торговых преимуществ, относительной конкурентоспособности мяса свиней в других странах мира. Рассмотрены методы и механизмы государственного стимулирования экспорта продукции свиноводства.

свиноводство, цена, внешние рынки, конкуренция, импорт

© М.І. Ібатуллін, 2016

Постановка проблеми. Ринок продукції свинарства є сферою прояву економічних відносин між товаровиробниками та споживачами свинини та продуктів її переробки, а також узгодження їхніх економічних інтересів. Основа цих відносин, з одного боку, – це пропозиція м'ясної сировини та продуктів її переробки, а з другого – попит на них. Господарські зв'язки, які виникають у результаті їх взаємодії та встановлення між ними відносної рівноваги, що здійснюються у сфері виробництва, обміну, розподілу та споживання м'яса свинини та продуктів його переробки, утворюють економічний механізм ринку продукції свинарства.

У нинішніх умовах ринок продукції свинарства розвивається під впливом певних взаємопов'язаних факторів: платоспроможного попиту населення, значна частина якого має доходи нижче прожиткового мінімуму; високої частки імпортової продукції свинарства, що істотно обмежує ринкові можливості вітчизняних товаровиробників; низького рівня бюджетної підтримки галузі; відсутності стратегії захисту внутрішнього ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, пов'язаним з розвитком свинарства, його роллю на світовому агропродовольчому ринку, реалізацією євроінтеграційних перспектив, формуванням послідовної та цілеспрямованої політики аграрних реформ, присвячені наукові праці багатьох вчених-економістів. Найбільш відомими є роботи В. І. Власова, П. І. Гайдучького, В. І. Губенка, Т. О. Зінчук, С. М. Кваші, Л. І. Михайлової, Т. О. Осташко, Б. К. Супіханова та ін. Зокрема, В. І. Власов в своїх дослідженнях зосереджував увагу проблемі захисту внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції в умовах глобалізації економічних відносин [3]. Оцінці конкурентоспроможності вітчизняної продукції аграрного сектора на зовнішньому ринку приділяв увагу В. І. Губенко [6]. Суттєвий внесок щодо оцінки кон'юнктури ринку агропродовольчої продукції внесла Л. І. Михайлова [7]. Проте, в попередніх дослідженнях не відображено вплив останніх змін на зовнішньому ринку продукції свинарства.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка конкурентоспроможності вітчизняної продукції свинарства на зовнішньому ринку та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення її рівня з використанням методів державної підтримки.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на загальносвітові тенденції щодо зниження рівня закупівельних цін, в Україні через значне зниження гривні по відношенню до провідних валют світу рівень закупівельних цін становить менше ніж 1 євро/кг живої ваги, що значно нижче порівняно з іншими країнами. Дана обставина створює сприятливі умови для нарощення обсягів виробництва та експорту продукції свинарства вітчизняними товаровиробниками [8]. Проте, з моменту вступу в СОТ діє основна тарифна квота в розмірі 20 тис. т у рік та додаткова тарифна квота – 20 тис. т.

При перевищенні обсягу квоти накладається базова ставка ввізного мита, яка залежить від продукції і може становити від 46,7 до 86,9 €/100 кг чистої ваги. На живих тварин поширюється «нульове» мито для експорту до ЄС. Варто зазначити, що для реалізації живих тварин до ЄС Україна повинна мати відповідний дозвіл та погоджені ветеринарні сертифікати, які на даний момент відсутні.

Серед показників, що найчастіше використовуються зарубіжними вченими для оцінки конкурентоспроможності, варто виділити індекс відносної експортної конкурентоспроможності (Relative Export Advantage Index, RXA), індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index, RMP) та індекс відносних торговельних переваг (Relative Trade Advantage Index, RTA).

Індекс RXA визначають як відношення частки країни у світовому експорті певного товару до частки даної країни в світовому експорті усіх інших товарів. Значення індексу RXA інтерпретується таким чином. Якщо він більший за 1, країна має

порівняльні переваги стосовно експорту товару, який розглядається, якщо ж $RXA < 1$, то це свідчить про конкурентні невігоди.

Індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index, RMP) дуже подібний до RXA з тією лише різницею, що тут до уваги беруть імпорт. Якщо значення індексу RMA більше за 1, то залежність від імпорту висока (має місце конкурентна невігода), якщо ж менше за 1 – низька (тобто існує конкурентна перевага).

При розрахунку індексу відносних торговельних переваг (RTA) до уваги одночасно беруть показники експорту та імпорту певного товару. Позитивне значення даного показника вказує на відносні переваги у зовнішній торгівлі, негативне – на відносні невігоди.

Для того щоб оцінити конкурентоспроможність вітчизняних м'яса свиней, яловичини та м'яса птиці доцільно розрахувати індекси відносних торговельних переваг за 2001–2013 рр. (табл. 1).

Таблиця 1 – Індекси відносної конкурентоспроможності основних видів м'яса в Україні

Показники	Роки												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Свинина													
RXA	0,048	0,025	0,244	0,105	0,081	0,006	0,0000	0,0003	0,0002	0,003	0,195	0,223	0,054
RMA	0,092	0,044	0,122	0,631	0,699	1,013	1,147	3,263	2,634	1,941	1,301	3,184	2,721
RTA	-0,04	-0,02	0,12	-0,53	-0,62	-1,01	-1,15	-3,26	-2,63	-1,94	-1,11	-2,96	-2,67
Яловичина													
RXA	3,84	2,72	2,73	1,62	1,02	0,20	0,51	0,19	0,20	0,19	0,16	0,14	0,17
RMA	0,11	0,02	0,01	0,05	0,31	0,18	0,07	0,12	0,09	0,04	0,09	0,07	0,07
RTA	3,73	2,70	2,72	1,57	0,71	0,02	0,43	0,06	0,11	0,15	0,07	0,07	0,10
Птиця													
RXA	0,01	0,07	0,01	0,00	0,00	0,00	0,05	0,05	0,10	0,23	0,32	0,41	0,71
RMA	3,25	1,46	1,21	4,86	1,60	1,52	0,89	3,37	2,51	2,13	0,56	1,27	0,77
RTA	-3,24	-1,39	-1,20	-4,85	-1,60	-1,52	-0,83	-3,32	-2,40	-1,90	-0,24	-0,86	-0,06

Джерело: розраховано за даними FAO (Food and Agriculture Organization).

Розраховані коефіцієнти відносної конкурентоспроможності дозволяють зробити висновок, що основні види м'яса, які можна виробляти на експорт, мають відносні показники RTA , що свідчить про наявність економічних невігод, зокрема в ціні, якості та обсягах реалізації.

Необхідно зазначити, що внутрішній ринок свинини на відміну від інших ринків м'ясної продукції має високий ступінь залежності від імпорту [1]. Проаналізуємо індекси відносної конкурентоспроможності м'яса свиней в інших країнах світу (табл. 2).

Таблиця 2 – Індекси відносної конкурентоспроможності м'яса свиней у 2013 р.

Показники	Данія	Білорусь	Польща	Росія	Україна	Китай
RXA	10,006	1,150	2,321	0,004	0,054	0,351
RMA	0,889	3,395	5,501	2,777	2,721	0,567
RTA	9,117	-2,245	-3,180	-2,773	-2,667	-0,216

Джерело: розраховано за даними FAO (Food and Agriculture Organization).

Як свідчать результати проведених розрахунків, найвищий рівень конкурентоспроможності у виробників продукції свиначства Данії. Решта країн

чутлива до імпорту даного виду продукції на внутрішній ринок.

Проаналізуємо вплив, так званого «сірого», імпорту м'яса свиней на збалансованість ринку продукції свинарства [2]. За нашими підрахунками у 2006–2008 рр. він займав у структурі сировини, що використовується на виробництві м'ясних та ковбасних виробів, близько 35–40%. Проте, за останні роки імпорт м'яса суттєво скоротився 10–15%. Основними споживачами такої сировини є дрібні м'ясопереробні підприємства. Очевидно, що така конкуренція спричиняє руйнацію вітчизняного м'ясного ринку, в результаті більшість сільськогосподарських підприємств стануть збитковими, а також дрібні товаровиробники можуть припинити діяльність.

У мережах роздрібної та оптової торгівлі, як свідчать проведені дослідження, реалізується імпортна свинина, зокрема й та, що надходить незаконними шляхами.

Очевидно, що ще кілька років імпортне м'ясо не зникне з полиць наших продовольчих магазинів, оскільки розвиток вітчизняного свинарства – процес довготривалий і капіталомісткий [4]. Саме тому на даний момент квотування є оптимальним методом регулювання обсягів імпорту в цій галузі. На наш погляд, доцільно використовувати квотування протягом тривалого часу. Пріоритетом при введенні квот на кожний наступний період повинен бути щорічний аналіз темпів зростання вітчизняного виробництва свинини, а також обсягів споживання. Виходячи з цих даних, необхідно поступово скорочувати величину квот.

Ввезення імпоротної замороженої та охолодженої свинини ефективно регулюється обмежувальними митами, які є імпортостримувальним фактором – у результаті продовольчий ринок перенасичується дешевою свининою. Очевидно, що такі заходи діють ефективно, розвиваючи і зміцнюючи позиції вітчизняного свинарства [5].

Завезення, так званої, дешевої свинини не зменшило її ціну на споживчому ринку України, а тільки задовольнило інтереси окремих переробників і імпортерів. Розрахунково за завезену імпортерами свинину заплачено 69,5 млн грн. Водночас за таку кількість свинини вітчизняний товаровиробник отримав би 127,6 млн грн, тобто втрачено 58,1 млн грн.

Слід назвати додаткові негативні чинники у зв'язку з імпортом живих свиней. Ціни на живих свиней, що надходять в Україну на відгодівлю, а потім на забій, істотно нижчі, ніж пропонують вітчизняні виробники, отже порушується цикл розвитку вітчизняного тваринництва.

Навіть на підприємствах повного циклу останнім часом простежується тенденція щодо переобладнання репродукторів у відгодівельні комплекси. Адже відгодовувати імпортних свиней набагато рентабельніше, ніж виробляти власних. Як наслідок, втрачається величезний сегмент тваринництва, без якого розвиток цієї галузі неможливий.

Запровадження системи адміністративних і фіскальних заходів захисту внутрішнього ринку та вітчизняних товаровиробників на зовнішньому ринку продукції свинарства має здійснюватися з розробкою відповідного регламенту, зокрема Технічного регламенту вимог до виробництва та регулювання якості м'ясної сировини. На нашу думку, в ньому повинні міститися основні нормативно-правові засади щодо експорту-імпорту продуктів забою свиней. Зокрема переміщення м'ясної сировини через державний кордон України допускається тільки в пунктах пропуску на залізничних і автомобільних станціях, в морських і річкових портах, аеропортах або інших спеціально обладнаних місцях, відкритих для міжнародного спілкування, де здійснюється державний прикордонний ветеринарний контроль; перевезення м'ясної сировини при експорті, імпорті та транзиті здійснюється на підставі письмового дозволу органу виконавчої влади, уповноваженого в галузі ветеринарного нагляду, і з дотриманням ветеринарно-санітарних вимог; вся сировина повинна мати ветеринарні сертифікати, оформлені державними ветеринарними службами країн-експортерів; за

наявності узгоджених парафованих форм ветеринарних сертифікатів на конкретні види м'ясної сировини її ввезення дозволяється тільки згідно з вказаними документами. М'ясну сировину з країн, з якими не узгоджено ветеринарні сертифікати, ввозять за ветеринарними сертифікатами, зміст яких гарантує виконання ветеринарних вимог України до конкретного вантажу в повному обсязі; при міжнародних перевезеннях м'ясна сировина супроводжується оригіналами ветеринарних сертифікатів, виданих представником державної ветеринарної служби країни її походження (у випадку імпорту) й офіційним ветеринарним фахівцем; визначення умов використання м'ясної сировини, яка імпортується в Україну (відбирання зразків і проб, оцінка якості, зберігання, перероблення, переадресування, використання в корм тваринам, повернення, утилізація, знищення) належить до компетенції органів держветнагляду; особи, які не дотримали ветеринарні правила при здійсненні міжнародних і внутрішньодержавних перевезень м'ясної сировини, несуть відповідальність згідно з міжнародними договорами і законодавством України.

Необхідність стимулювання експорту, підвищення у його структурі частки продукції із високим рівнем переробки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках зумовлені значимістю експорту як каталізатора економічного розвитку, що сприятиме збільшенню обсягів виробництва, податкових надходжень до бюджету та створенню додаткових робочих місць [2].

Отже, у нинішніх умовах при розробленні заходів щодо створення доступу на ринки країн світу слід базуватися на відповідному експортно-інституціональному середовищі. Серед напрямів підтримки експорту вітчизняної аграрної продукції слід назвати такі: спрощення проведення експортних процедур; розширення асортименту та доступності фінансових послуг; розвиток інфраструктури підтримки; інформаційна підтримка експортерів; проведення дослідження та програм підтримки. Розвиток інфраструктури необхідно забезпечити через створення й активізацію діяльності торгових представництв, фінансово-економічну у вигляді поєднання кредитування та страхового покриття, що дасть змогу реалізувати вищеперелічені напрями. Вважаємо, що діяльність системи кредитно-страхового інституту та торгових представництв повинна здійснюватися комплексно, як єдиний ланцюг через визначення потенційного ринку та фінансово-страхового сприяння експорту.

Забезпечення комфортності для учасників зовнішньоекономічної діяльності повинно стати одним з основних пріоритетів через сприяння держави у фінансуванні виставково-ярмаркової діяльності, розробки національної експортної стратегії з метою модернізації інститутів та механізмів підтримки експорту, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції [4].

Зазначимо, що існуюча система підтримки експорту у вітчизняній практиці характеризується: відсутністю комплексної системи; слабкою координацією діяльності всіх структур з підтримки експорту; нерозробленістю оптимальної схеми фінансування експортних операцій, яка може бути реалізована комерційними банками; у фінансово-кредитній підтримці експорту немає комплексного підходу до формування пропозицій послуг щодо його підтримки. Саме тому на агропродовольчому ринку недостатньо проектів, а також заінтересованих інститутів сприяння експортерам, необхідним є розвиток довгострокового фінансування експорту та програм страхування ризиків.

Слід невідкладно реформувати систему гарантування політичних і довгострокових комерційних ризиків при експорті шляхом збільшення кількості таких проектів та розширення географічного охоплення ринків збуту, нарощення пропозиції середньо- та довгострокового експортного кредитування, забезпечення дієвості механізму відшкодування частини процентних ставок по кредитах для забезпечення виробництва аграрної продукції. Окрім того, важливо забезпечити доступність необхідних інструментів для експортерів через спрощення процедури підготовки,

узгодження та затвердження документації по експортних проектах і сформувати єдину базу даних, ресурсів, інститутів та механізмів у сфері державної підтримки експорту.

Очевидно, що основою державної стратегії у межах існуючої моделі економічного розвитку повинно стати збалансоване поєднання прямого державного стимулювання та підтримки приватної ініціативи. Серед методів державного стимулювання можна виділити такі механізми: прямої державної підтримки експорту з метою підвищення виробничого потенціалу у тих галузях, які мають відповідні можливості для виходу на експортні ринки; внутрішнього розвитку та модернізації агробізнесу, зміну стратегії розвитку з метою посилення їх ринкових позицій та виробництва конкурентоспроможної продукції. У світовій практиці виділяють пряму та непряму підтримку експорту. Пряму підтримку доцільно застосовувати щодо компаній, які мають намір вийти на зовнішній ринок, або для суб'єктів, які вже здійснюють експортну діяльність. Найчастіше пряма підтримка надається через фінансові інструменти (кредитування експорту, страхування, субсидування, податкові пільги та ін.), а також нефінансові (сприяння участі національних фірм у виставках та ярмарках, інформаційне забезпечення та ін.). Непряма підтримка (заходи щодо стимулювання розвитку експортного виробництва) використовується державою щодо виробників, які перебувають як на експортній, так і доекспортній стадії розвитку. Ця підтримка може також включати різні фінансові (субсидії, гарантування часткових вкладень, надання грантів виробникам, стимулювання прямих іноземних інвестицій, субсидування науково-дослідницьких робіт і т.д.) та нефінансові важелі.

До заходів прямої фінансової підтримки експортної діяльності належать: довго- та середньострокове кредитування експорту; гарантування експортних операцій; страхування експортних кредитів від комерційних і політичних ризиків; відшкодування частини процентних ставок по експортних кредитах. Реалізація фінансових заходів з боку держави за змістом зводиться до того, що державні структури беруть на себе відповідальність за фінансову діяльність національних експортних компаній, сприяють спрощенню доступу до фінансових ресурсів, покращують умови фінансування. Враховуючи ту обставину, що у міжнародній практиці заборонено пряме фінансування державне стимулювання, наприклад шляхом фінансування експортних контрактів з боку держав, особливо жорстко ця вимога викладена у правилах ОЕСР, що вимагає пошуку складніших способів надання фінансової підтримки. Зокрема, у формі сприяння формуванню пакета фінансового забезпечення угода в аспекті залучення кредитних коштів на більш вигідній основі, гарантування або страхування зовнішньоторговельних угод.

Вважаємо, що діяльність в області фінансової підтримки повинні здійснювати спеціалізовані інститути – експортні кредитні агентства (ЕКА) та експортно-імпортний банк (Укрексімбанк). Як відомо, в Україні планується створення ЕКА для страхування та здешевлення кредитування експорту у 2017 р. При цьому передбачено створення державного страхового агентства, яке займатиметься страхуванням і небанківським гарантуванням, можливо й хеджування ризиків. Передбачається, що співзасновником ЕКА може бути міжнародний інститут, що сприятиме створенню прозорої структури із високим рівнем корпоративного управління. Зазначимо, що наприкінці 2015 р. Верховна Рада України у першому читанні прийняла законопроект № 2142а Про створення Державної структури з підтримки експорту (експортно-кредитного агентства) для страхування й здешевлення кредитів.

Вважаємо, що ЕКА можуть бути структурними підрозділами виконавчих органів влади, державними або приватними компаніями, однак незалежно від того, вони виконують подібні функції. До їхніх завдань слід віднести, насамперед, надання гарантій або страховок: по-перше, по кредитах фінансових установ покупцям у країнах-імпортерах і, по-друге, від неплатежів по контрактах із розстрочкою платежу (так

званих комерційних кредитах, виданих експортером покупцеві). Окрім того, ЕКА також можуть надавати кредити імпортерам для фінансування купівлі продукції («зв'язані» експортні кредити) та здійснити фінансування експортерів.

Важливим механізмом підтримки експортерів є страхування, яке може здійснюватися на внутрішньому та зовнішньому рівнях. Через внутрішнє страхування держава забезпечує підтримку експортерів, за рахунок бюджетних коштів покриваючи частково ризики при значних капіталовкладеннях у виробництво експортної продукції. Як відомо, державний експортно-імпортний банк України створено ще у 1992 р., однак йому не вдалося налагодити ефективну систему державних гарантій по комерційних кредитах, що залучаються для поповнення оборотних коштів експортоорієнтованих структур. Разом із тим, з метою фінансової підтримки вітчизняних товаровиробників при здійсненні експортних операцій, доцільно створити Експортне страхове агентство суб'єктів агробізнесу. Функціями страхового агентства має бути передбачено страхування: експортних кредитів; держгарантій; кредитування постачальників; ризиків по акредитивах; кредити покупців; міжнародного лізингу; від політичних ризиків (війни, зміна влади у державі та ін.) і комерційних ризиків (різниця курсів валют, банкрутство і т.д.).

Встановлено, що сучасну систему підтримки експорту в країнах світу можна поділити на три групи: перша група стосується країн, де вся діяльність з підтримки експорту ведеться через страхові агентства (країни ЄС); у другій групі основна підтримка експорту здійснюється через експортно-імпортні банки (США, Бразилія); третя група – це змішані системи (Китай, Японія). Для України доцільною є змішана система, яка не лише забезпечить вирівнювання умов доступу до кредитних ресурсів, але й передбачає часткове фінансування за рахунок коштів держави для реалізації стратегії розвитку аграрного сектору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Важливим інструментом сприяння розвитку експорту можуть бути торгові представництва України за кордоном. Водночас необхідно удосконалювати організаційні механізми реалізації їх основних функцій. Зокрема, варто сформувати ланцюг, який би поєднував процедури від визначення експортного ринку й покупця, а також одержання експортного кредиту та його страхування.

На нашу думку, державна підтримка повинна включати допомогу в залученні кредитування та субсидування процентних ставок для зниження загальної вартості фінансування операційної та інвестиційної видів діяльності. Також з боку держави необхідно забезпечити сприяння у виконанні експортерами вимог країн-імпортерів по сертифікації та реєстрації продукції, що є достатньо ресурсомісткою діяльністю, яка вимагає від експортерів значних інвестицій та належних знань міжнародної торгівлі. Вважаємо, що держава має надати необхідні інвестиції у створення сучасної експортної інфраструктури для агробізнесу, включаючи бази даних партнерів і покупців, а також допомагати в організації та проведенні за їх участю у спеціалізованих виставках та інших торгових заходах, щодо просування аграрної продукції на зовнішні ринки. Вважаємо, що вище перелічені заходи підтримки забезпечать стимулювання експортного потенціалу за основними напрямками діяльності, починаючи від оптимізації виробничих витрат і зниження інвестиційних витрат до виведення продукції на кінцеві ринки збуту.

Список літератури

1. Вільович В. Що заважає розвиватися? [Текст] / В. Вільович // Аграрний тиждень. – 2011. – № 13. – С. 8–9.
2. Гетья А. А. Сучасні вимоги до ринку свинини та інтеграція України у світовий ринок [Текст] / А. А. Гетья // Ефективне тваринництво. – 2011. – № 2. – С. 25–28.

3. Дикун А. Високопродукове свинарство: погляд на Данію [Текст] / А. Дикун // Пропозиція. – 2009. – № 5. – С. 126–127.
4. Єгоров Б. В. Перспективи розвитку ринку м'яса України [Текст] / Б.В. Єгоров // Зернові продукти і комбікорми. – 2011. – № 1. – С. 28–29.
5. Кобернюк С. О. Стан ринку продукції свинарства в умовах економічної кризи [Текст] / С.О. Кобернюк // АгроСвіт. – 2009. – № 5. – С. 36–39.
6. Литвиненко Л. Україна-Данія: спільні кроки у галузі свинарства [Текст] / Л. Литвиненко // Продукты питания. – 2006. – № 9/10. – С. 52–53.
7. Оляднічук Н. В. Основні напрями підвищення рівня інтенсифікації свинарства [Текст] / Н.В. Оляднічук // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 90–93.
8. Шаповалов В. Українське свинарство: шлях до Європи [Текст] / В. Шаповалов // Аграрний тиждень. – 2009. – № 25. – С. 9–12.

References

1. Vil'ovych, V. (2011). Scho zavazhaie rozvyvatysia? [What prevents develop?]. *Ahrarnyj tyzhden' – Agricultural week*, 13, 8-9 [in Ukrainian].
2. Hetia, A.A. (2011). Suchasni vymohy do rynku svynyny ta intehtatsiia Ukrainy u svitovij rynek [Modern pork market requirements and integration of Ukraine into the global market]. *Efektivne tvarynnystvo – Effective animal*, 2, 25-28 [in Ukrainian].
3. Dykun, A. (2009). Vysokoprodukove svynarstvo: pohliad na Daniiu [Productive pig, look at Denmark]. *Propozytsiia – Proposition*, 5, 126-127 [in Ukrainian].
4. Yehorov, B.V. (2011). Perspektyvy rozvytku rynku m'iasa Ukrainy [Prospects for the meat market of Ukraine]. *Zernovi produkty i kombikormy – Cereal products and feed*, 1, 28-29 [in Ukrainian].
5. Koberniuk, S.O. (2009). Stan rynku produktsii svynarstva v umovakh ekonomichnoi kryzy [Market conditions in pig production in the economic crisis]. *AhroSvit – Agrosvit*, 5, 36-39 [in Ukrainian].
6. Lytvynenko, L. (2006). Ukraina-Daniia: spil'ni kroky u haluzi svynarstva [Ukraine-Denmark: joint steps in the field of pig breeding]. *Produkty pytanyia – foodstuffs*, 9/10, 52-53 [in Ukrainian].
7. Oliadnichuk, N.V. (2008). Osnovni napriamy pidvyschennia rinvia intensyfikatsii svynarstva [Main directions of improvement of the intensification of pig]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 6, 90-93 [in Ukrainian].
8. Shapovalov, V. (2009). Ukrains'ke svynarstvo: shliakh do Yevropy [Ukrainian pig: the path to Europe]. *Ahrarnyj tyzhden' – Agricultural week*, 25, 9-12 [in Ukrainian].

Marat Ibatullin, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The Problems of Competitiveness of Domestic Pig Production on the Foreign Market

The article discloses the ways of increasing competitiveness on the international market of pig production. It has been proved that due to a significant depreciation of the national currency against the currencies of the world, the purchase prices for pig production in Ukraine are much lower compared to other countries.

The influence of the "grey" import of pork on the balance of the pig production market was analyzed. It was proved that the best method of regulation of import in the pig production has to be quotation for a long time. We believe that the introduction of administrative and fiscal measures to protect the domestic market and domestic producers on the international market of pig production should be made with the development of technological regulation requirements for production and regulation of quality of raw meat. An important mechanism to support exporters is the insurance which can be carried out on foreign and domestic markets. Moreover, it is worthwhile creating an Export insurance agency of agribusiness.

Therefore, the actions taken to support the export of pig products will stimulate export potential in key areas of activity starting from optimization of production costs and reduction of investment costs for the withdrawal of products to the final markets.

pig production, price, foreign markets, competition, import

Одержано (Received) 20.10.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 336.02

І.В. Колупасва, доц., канд. екон. наук, докторант

Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків, Україна

Теоретико-методичні аспекти формування механізму регуляторної політики держави

В статті проаналізовано механізм реалізації регуляторної політики держави. Представлено узагальнення поняття «механізм» та представлено власне бачення складових регуляторної політики з урахуванням сучасних економічних умов. Формування дієвого механізму регуляторної політики держави дозволить забезпечити результативність державного управління та ефективність сучасної регуляторної політики.

формування механізму, механізм управління, механізм регуляторної політики

И.В. Колупасова, доц., канд. екон. наук, докторант

Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, г. Харьков, Украина

Теоретико-методические аспекты формирования механизма регуляторной политики государства

В статье проанализирован механизм реализации регуляторной политики государства. Обобщено понятие «механизм» и представлено собственное видение составляющих регуляторной политики с учетом современных экономических условий. Формирование действенного механизма регуляторной политики государства позволит обеспечить результативность государственного управления и эффективность современной регуляторной политики.

формирование механизма, механизм управления, механизм регуляторной политики

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток держави залежить від дієвості регуляторної політики. Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності в Україні здійснюється з метою: вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання; усунення перешкод для розвитку господарської діяльності. Разом з цим часткове виконання норм регуляторної політики в Україні органами державної влади або невиконання норм та імітація дотримання вимог Закону України від 11.09.2003 № 1160 «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» й становить основну проблему. Тому дослідження проблем здійснення регуляторної політики держави стає пріоритетним науково-практичним завданням, що вимагає вирішення в сучасних умовах євроінтеграційних перетворень та глобалізаційних викликів.

Державне регулювання може ефективно здійснюватися при наявності технологій, інструментів, засобів, механізмів. Мова йде про питання розробки концепції ефективного регулювання з позицій формування механізму регуляторної політики держави, що є актуальним і своєчасним питанням даного дослідження, мета якого – обґрунтування теоретико-методичних аспектів формування механізму регуляторної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування механізмів в економіці займаються відомі вітчизняні теоретики та практики, серед яких варто

відзначити Амосова О.Ю., Галушка Б.П. [2], Дороніну М.С. [6], Іванченко А.В. [10], Кендюхова О. [11], Погрібняка М.А. [14], Чечеля О.М. [17], Дерев'янка О.Г. [5] та інших. Але питання, що стосуються механізму регуляторної політики держави є дискусійними та залишаються відкритими для подальших досліджень, незважаючи на доробки відомих вчених.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є дослідження процесів формування регуляторної політики держави задля підвищення результативності державного управління.

Виклад основного матеріалу. Концепція формування механізму регуляторної політики держави не була запропонована ані закордонними, ані вітчизняними дослідниками, тому доцільно навести власне її бачення, на основі чого буде побудовано схему формування механізму регуляторної політики держави. Отже, на нашу думку, державна регуляторна політика – це напрям державної політики, що передбачає синтез правового та економічного регулювання відносин між суб'єктами підприємницької діяльності, а також адміністративних та економічних відносин між регуляторними органами та іншими органами влади й суб'єктами підприємництва, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та використання податкових важелів як основного інструменту державного регулювання, який направлений на стимулювання легальної господарської діяльності суб'єктів господарювання та детінізації бізнесу.

Поняття «механізм» широко використовується в працях науковців (доробки щодо особливостей функціонування економічного, організаційно-економічного, соціального, соціально-економічного механізмів), а дослідження основ формування механізму здійснюється в межах майже всіх питань, що стосуються забезпечення ефективного управління будь-якою системою, зміст поняття «механізм» знаходиться у полі дискусії науковців. Тому для вирішення задачі формування регуляторної політики держави доцільно дати визначення механізму як поняття. Наведемо декілька визначень категорії та зробимо відповідні узагальнення.

Механізм – це пристрій, що передає або перетворює рух [15]; пристрій, прилад, що здійснює ряд механічних операцій [1]. Таке визначення стосується переважно механістичних систем, але загальну сутність можливо інтерпретувати до будь-якої системи, будова якої визначає сприятливі умови для здійснення її функціонування. Тобто, механізм – це внутрішня будова, система будь-якого процесу.

У словниках містяться і більш абстрактні визначення механізму: сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище. [1]; сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, здійснення певних дій задля досягнення мети [15]; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [4].

В економічному словнику-довіднику подається узагальнене визначення господарського механізму: система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства. [7]. З даного визначення простежуються важливі складові механізму, а саме: методи, важелі, закони.

Наведені визначення вимагають здійснення декомпозиції системи, будови, що визначає порядок якого-небудь виду діяльності. Так, М.С. Дороніна визначає, що „механізм як складна система має вхід (зовнішній поштовх до дії) та вихід (корисний результат) ... задача проектувальника полягає у тому, щоб підібрати такі елементи й побудувати їх взаємодію таким чином, аби досягти на „виході” необхідних значень усіх істотних параметрів із мінімальними витратами енергії” [6, с. 129].

Реалізація мети у формі отриманого ефекту, який визнається „параметрами із мінімальними витратами енергії”, можлива при наявності відповідних стимулів, здатних генерувати імпульси для дії елементам системи. Мова йде про інструменти, які стимулюють дію механізму. Такими інструментами можливо вважати сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, а механізм – здійснення певних дій задля досягнення мети [8].

Деякі дослідники визначають механізм управління як сукупність економічних важелів, способів та методів впливу суб'єкта управління на об'єкт для прийняття їм бажаної для суб'єкта позиції.

Інтерес представляє погляд на визначення механізму управління О. Кендюховим: „механізм управління можна розглядати як систему елементів (цілей, функцій, методів, організаційної структури і суб'єктів) та об'єктів управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, що має вхідні посилки і результуючу реакцію” [11, с. 37]. Але дане визначення позбавлене стратегічної мети, тобто головної ідеї, що дає поштовх функціонуванню механізму управління.

Заслугує уваги визначення механізму державного управління, запропонований Чечелем О. М., який розглядає механізм як систему, яка має складові (цілі, принципи, функції, суб'єкти й об'єкти, метод), і дія механізму якої забезпечує досягнення стратегічної мети і виконання функцій держави [17, с. 109]. Дане визначення враховує ціленаправлену дію механізму, що є важливим. Проте автор недостатньо уваги приділяє важелям як головним інструментам реалізації механізму регуляторної політики. Адже від правильно обраних важелів буде залежати і дієвість механізму, а тому важелі мають буди враховані під час формування механізму регуляторної політики держави.

Як зазначив Іванченко А.В.: «Механізми регулювання є самостійною підсистемою у будь-якій системі регулювання. Більш того, саме механізми регулювання об'єднують суб'єктну і об'єктну підсистеми в цілісну систему регулювання» [10, с. 30]. Таке бачення представляє механізм як технологію впливу, яка включає різноманітний інструментарій: мету, принципи, інформаційне забезпечення, нормативне та правове забезпечення, методи та важелі. Розділяємо позицію Іванченко А.В., який акцентує увагу на тому, що механізм є інтегрованим у загальну систему.

Як зазначив Дерев'янко О.Г. [5], «механізм є інтегральним елементом». Такий підхід підтверджує, що будь-який механізм має бути вбудований в економічну систему і взаємодіяти із внутрішнім середовищем. Отже, механізм реалізації регуляторної політики інтегрується в економічну систему, внаслідок чого відбувається вплив певних чинників як внутрішнього так і зовнішнього середовища. Чинники і визначають вибір тих чи інших важелів (інструментів) механізму регуляторної політики держави.

Регуляторна політика передбачає, з одного боку, організаційно-економічні аспекти регулювання, а з іншого досить важливими є соціальні аспекти. Погоджуємося з баченням того, що соціальний механізм, який відображає соціальну природу суспільства загалом, науковцями досліджується переважно на макрорівні. У той же час кількість його визначень дещо обмежена, зокрема тому, що дана проблема є дещо новою для вітчизняної науки і не так глибоко досліджена, як, наприклад, принципи формування організаційного та економічного механізму. Один з відомих дослідників соціальних відносин, соціального капіталу Т. Заславська під соціальним механізмом розвитку економіки розуміє сталу систему поведінки соціальних груп, а також взаємодію певних груп між собою та з державою щодо питань виробництва, розподілу, обміну, споживання матеріальних благ і послуг; систему, яка регулюється, з одного боку, соціальними інститутами суспільства (державою, господарський механізм,

інститути культури, ідеологія), а з іншого – соціально-економічним станом і свідомістю таких груп [9, с. 59].

Продовжуючи дослідження механізмів, зауважимо, що у наукових працях не досить чітко визначено категорію “соціально-економічний механізм”, сутність якої, на думку автора, можна представити у вигляді синтезу економічної та соціальної складових.

Невелика кількість дослідників, зокрема М. Дороніна, Н. Гавкалова наголошують на необхідності дослідження економічних і соціальних процесів в суспільстві, які є підставою для відтворення нової економічної системи суспільства. Упорядковується поведінка об’єктів управління через інституціоналізацію їх соціальної та економічної підсистем – розроблення системи формальних і неформальних норм (їх ще називають “інструментами”, “важелями”, “нормативами”, “засобами”, “прийомами”, “способами”), за допомогою яких регулюється кожна підсистема та їх взаємодія” [6, с. 130-131; 16, с.18].

Цілком поділяючи таку точку зору, вважаємо, що в процесі взаємодії визначених підсистем відбувається взаємопроникнення соціальних та економічних елементів механізму управління. А в цілому соціально-економічний механізм можна визначити як формування сукупності стратегічних цілей суспільства, функцій, принципів, методів, засобів, важелів управління, що дозволяє здійснити якісні перетворення в процесі взаємоузгодження інтересів і потреб суб’єктів й об’єктів управління, впливу їх на рух засобів виробництва з метою отримання оптимальних значень істотних параметрів системи, що забезпечує отримання соціально-економічного ефекту в процесі ефективного управління (регулювання) (рис. 1).

Зазначений вище опис механізмів мав на меті представити загальне бачення вітчизняними науковцями різноманітних механізмів. А в цілому, механізм регуляторної політики можна розглядати як систему взаємопов’язаних і взаємодіючих інструментів та заходів, що ґрунтуються на принципах, функціях, законах, методах державного управління і спрямовані на створення умов, необхідних для вдосконалення адміністративно-правового й економічного регулювання з метою забезпечення збалансування інтересів всіх суб’єктів управлінської діяльності, підвищення якості державного управління, забезпечення гідних умов життя і праці громадян країни, забезпечення необхідного рівня інтеграційних зв’язків вітчизняної економіки зі світовою, а також досягнення економічного зростання.

Важливим практичним інструментом реалізації механізму регуляторної політики є забезпечення: організаційне (інституційне), інформаційне, правове та ресурсне. Обґрунтування забезпечення представлено детально у дослідженні [12]. Важливу роль у ресурсному забезпеченні має відігравати інтелектуальний та людський капітал. Адже, у сучасному інформаційному суспільстві, яке базується на економіці знань, акцент у конкуренції належить інтелекту, ідеям, вмінням. Недооцінка синтезованого капіталу (людський, інтелектуальний та соціальний капітал), поняття якого було введено Гавкаловою Н. Л. та Амосовим О. Ю. [3], стає однією з причин економічної кризи.

Синтезований капітал створює додаткову вартість, яка приводить до економічного зростання як компанії, так і поступово країни у цілому. Тому вагомим складовим елементом механізму регуляторної політики держави має стати саме синтезований капітал як важливий стратегічний ресурс у формуванні та забезпеченні ефективності регуляторної політики держави. У свою чергу, регуляторна політика держави має бути направлена на генерування синтезованого капіталу, створення наукових платформ (knowledge hubs, brain hubs, innovation centers, creative clusters, magnet cities) з метою капіталізації знань, розробки наукових технологій та відновлення конкурентоспроможності національного виробництва.



Аналіз наукової та нормативно-правової літератури дозволив узагальнити принципи регуляторної політики як загальні та специфічні, а також доповнити специфічні принципи принципами: наукової обґрунтованості, компетенції, соціального партнерства [3].

У дослідженні [13] детально проаналізовано та узагальнено важелі регуляторної політики як основні інструменти дієвості механізму. В результаті за характером впливу важелі поділяються на стримуючі / дестимулюючі; компенсаційні / вирівнюючі; стимулюючі / заохочувальні; та за типом - державно-адміністративні та нормативно-правові; фінансово-кредитні та монетарні; податкові; соціально-психологічні; бюджетні.

Представлення механізму регуляторної політики у наочному вигляді базується на логіці автора, що будь-який механізм має відображувати взаємодію суб'єктів та об'єктів управління, враховувати вплив зовнішнього та внутрішнього середовища, а його дія визначається наявним інструментарієм, тобто принципами, функціями, важелями, методами і впливами ресурсного, організаційного, інформаційного та аналітичного забезпечення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, формування механізму регуляторної політики держави на основі концепції регуляторної політики та методології формування механізмів, наведених вище, дозволить, з одного боку, забезпечувати загальну результативність державного регулювання, що має вплинути на покращення показників господарської діяльності, а з іншого – впроваджувати сучасну регуляторну політику, яка за змістом відповідає сучасним вимогам регуляторної політики високорозвинених країн. Слід підкреслити, що функціонування зазначеного механізму сприяє наявності синергетичного ефекту – необхідної умови створення середовища, притаманного конкурентоспроможній державі.

У подальших дослідженнях буде проаналізовано вплив важелів на ефективність регуляторної політики держави.

Список літератури

1. Амосов О.Ю. Формирование механизма государственного регулирования топливно-энергетического комплекса региона [Текст] / О.Ю. Амосов, Б.П. Галушко // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 21–27.
2. Дороніна М.С. Управління економічними та соціальними процесами підприємства: монографія [Текст] / М.С. Дороніна. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2003. – 444 с.
3. Іванченко А.В. Формування та розвиток механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 [Текст] / Іванченко Андрій Володимирович; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Класичний приватний університет; наук. кер. Мордвінов О.Г. – Запоріжжя, 2015. – 201 с.
4. Кендюхов О. Сутність і зміст організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства [Текст] / О. Кендюхов // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 33–39.
5. Погрібняк М. А. Механізм державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 [Текст] / М.А. Погрібняк; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2008. – 20 с.
6. Чечель О.М. Принципи та механізми державного регулювання економіки [Текст] / О. М. Чечель // Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління». – 2013. – № 2 (9). – С. 103–111.
7. Дерев'янка О.Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління [Текст] / О.Г. Дерев'янка // Фінанси України. – 1998. – № 7. – С. 28–34.
8. Тлумачний словник економіста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/dict1/1332.html>
9. Академічний тлумачний словник (1970—1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/mekhanizm>
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.
11. Економічний словник-довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/dict/161.html>

12. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [Текст] / під ред. Р. Дяківа – К.: Міжнародна економічна фундація. – 2000. – 704 с.
13. Заславская Т. И. Социология экономической жизни. Очерки теории [Текст] / Т.И. Заславская, Р.В. Рывкина. – Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1991. – 448 с.
14. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи : монографія [Текст] / Н.Л. Гавкалова, Л.Й. Аведян, Г.М. Шумська та ін. ; за заг. ред. докт. екон. наук, професора Гавкалової Н. Л. – Х. : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. – 400 с.
15. Колупаєва І. В. Інструментарій регуляторної політики держави [Текст] / І.В. Колупаєва // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 407–417.
16. Амосов О.Ю. Капіталізація як стратегічний напрям розвитку регіону [Текст] / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова // Економіка і регіон . – 2011. – № 2(29). – С.55–58.
17. Колупаєва І.В. Підхід до тлумачення важелів регуляторної політики [Текст] / І.В. Колупаєва // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 48–55.

References

1. Amosov, O. Yu., & Halushko, B. P. (2013). Formirovaniie mekhanizma gosudarstvennogo regulirovaniia toplivno-enerheticheskogo kompleksa regiona [Formation of the mechanism of state regulation of the fuel and energy complex of the region]. *Problemy ekonomiky*, 3, 21-27. [in Russian].
2. Doronina, M. S. (2003). *Upravlinna ekonomichymy ta sotsialnymy protsesamy pidpryyemstva [Management of economic and social processes of the enterprise]*. Kharkiv, KhDEU [in Ukrainian].
3. Ivanchenko, A. V. (2015) Formuvannia ta rozvytok mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання zajniatosti naselennia v Ukraini [Formation and development of mechanisms of state regulation of employment in Ukraine]. *Candidate's thesis. Zaporizhzhya* (in Ukrainian)
4. Kenduhov, O. (2004). *Sumnist ta zmist organizatsiyno-ekonomichnogo machanizmu upravlinna intelektualnym kapitalom* [The essence and content of organizational and economic mechanism of intellectual capital company]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine economy*, 2, 33-39 [in Ukrainian].
5. Pohribnyak, M. A. (2008). Mekhanizm derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoi diialnosti [The mechanism of Regulatory Policy in Economic Activity]. *Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhya* [in Ukrainian].
6. Chechel, O.M. (2013). Princypy ta machanizmy dergavnogo reguluvannya ekonomiky [The principles and mechanisms of state regulation of the economy]. *Visnyk AMSU. Serii: «Derzhavne upravlinnia» - Journal of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: "State Government"*, 2(9), 125–135 [in Ukrainian].
7. Derevianko, O. G. (1998), Finansovo-kredytnyi machanizm v systemi strategichnogo upravlinna [Financial and credit mechanism in the system of strategic management]. *Finansu Ukrainu - Finance of Ukraine*, 7, 28-34 [in Ukrainian].
8. Tlumachnyi slovnuk ekonomista [Dictionary of economics]. (n.d.). *subject.com.ua*. Retrieved from <http://subject.com.ua/economic/dict1/1332.html> [in Ukrainian].
9. Akademichnyi tlumachnyi slovnuk [Academic Dictionary]. (n.d.). *sum.in.ua*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/mekhanizm> [in Ukrainian].
10. Busel, V. T. (Eds.). (2007). *The Great Dictionary of the modern Ukrainian language*. Irpin: Perun.
11. Ekonomichni slovnyk-dovidnyk [Economic Dictionary Directory]. (n.d.). *subject.com.ua*. Retrieved from <http://subject.com.ua/economic/dict/161.html> [in Ukrainian].
12. Diakiv, R. (Eds.). (2000). *Encyclopedia of businessman, economist, manager*. Kiev: Mignarodna ekonomichna fundatsia.
13. Zaslavskaja, T.I., & Ryvkina, R.V. (1991). *Sociologija jekonomicheskoy zhizni. Ocherki teorii [Sociology of economic life. Essays on the theory]*. Novosibirsk: Nauka. Sibirskoe otdeleniye [in Russian].
14. Havkalova, N. L., Avedian, L. I., & Shumska, H. M. (2013). *Management of regional development: problems and prospects*. N.L.Havkalova (Ed.). Kharkiv: HNEU im. S. Kuznetsya.
15. Kolupaeva, I. V. (2014). Instrumentary regulatorynoy polityki dergavu [Tools regulatory policy]. *Problemy ekonomiky - Problems of Economics*, 4, 407-417 [in Ukrainian].
16. Amosov, O. Yu. & Gavkalova, N. L. (2011). Kapitalizatsia yak strategichniy napryam rozvutku regionu [Capitalization as the strategic direction of regional development]. *Economica i region - Economy and region*, 2 (29), 55-58 [in Ukrainian].
17. Kolupaeva, I. V. (2014). Pidhid do tlumachennya vageliv regulatorynoy polityki [The approach to the interpretation of regulatory policy instruments]. *Bisness Inform - Inform Business*, 10, 48-55 [in Ukrainian].

Irina Kolupaieva, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kharkiv Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv, Ukraine

Theoretical and Methodological Aspects of the Formation of the Government Regulatory Policy Mechanism

Formation of regulatory policy mechanism is important issue that is the basis for this study. The purpose of the article is to investigate theoretical and methodological aspects of the formation of regulatory policy mechanism.

The mechanism of implementation of regulatory policy has been analyzed in the article. Generalization of the concept "mechanism" and own vision of the components of regulatory policy, taking into account current economic conditions have been presented in the research. Presentation of regulatory policy mechanism in visual form reflects the interaction of subjects and objects of management, in accordance to the external and internal environment. The effect of regulatory policy mechanism has been determined by the existing instruments, i.e. the principles, functions, levers, methods and influences resource, organizational, informational and analytical providing.

Formation of regulatory policy mechanism concerning the theoretical and methodological aspects, on the one side, will ensure the overall effectiveness of the government which should be reflected in improvement of indicators of economic activity, on the other side will disseminate current regulatory policy that corresponds to the integration priorities. The functioning of the regulatory policy mechanism promotes synergistic effect - a necessary condition of creation of a competitive domestic environment.

formation mechanism, management mechanism, regulatory policy mechanism

Одержано (Received) 23.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 339.54

М.І. Ланова, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету, м. Кропивницький, Україна

Вплив ризиків на механізм фінансування переробної галузі АПК у зв'язку з циклічністю економіки

В статті аналізується вплив фінансових ризиків на діяльність підприємств переробної галузі АПК для визначення необхідних обсягів фінансових ресурсів та їх оптимізації, визначено потенційні можливості переробних підприємств АПК щодо їх формування за рахунок власних коштів і варіантів залучення зовнішніх інвесторів. Крім того, досліджено значення коливання показників економіки, які становлять ризики впровадження механізмів фінансування переробних підприємств АПК.

управління ризиками, державне регулювання, механізм цінової підтримки, циклічність економіки, упередження ризиків

М.И. Лановая, доц., канд. экон. наук

Кировоградский институт государственного и муниципального управления Классического частного университета, г. Кропивницкий, Украина

Влияние рисков на механизм финансирования перерабатывающей отрасли АПК в связи с цикличностью экономики

В статье анализируется влияние финансовых рисков на деятельность предприятий перерабатывающей отрасли АПК для определения необходимых объемов финансовых ресурсов и их оптимизации, определены потенциальные возможности перерабатывающих предприятий АПК относительно их формирования за счет собственных средств и вариантов привлечения внешних инвесторов. Кроме того, исследовано значение колебания показателей экономики, которые являются составляющими рисков внедрения механизмов финансирования перерабатывающих предприятий АПК.

управление рисками, государственное регулирование, механизм ценовой поддержки, цикличность экономики, предупреждение рисков

Постановка проблеми. Дослідження питань управління ризиками в переробних підприємствах дає змогу зробити висновки, що їх характеризують: нездатність керівництва підприємством створити у визначений час; адекватний грошовий потік у зв'язку з непередбаченими змінами; невпевненість у майбутній вартості та якості застави під кредит; сумнівна ділова репутація кредиторів тощо.

Управління ризиком передбачає: використання всіх можливих засобів для того, щоб уникнути чи знизити ступінь ризику, що пов'язаний зі значними збитками; контроль ризику, коли немає можливості уникнути його цілком, оптимізація ступеня ризику чи максимально можливе зниження обсягів та ймовірності можливих збитків; свідоме прийняття чи навіть збільшення ступеня ризику у випадку, коли це має сенс.

У цих умовах особливої ваги набуває розробка системи захисту підприємств від негативних наслідків, механізму діагностики проектування та планування ризиків, системи управління ризиком при впровадженні розроблених планів переробних підприємств. При цьому слід враховувати, що розробка річного плану роботи підприємства на основі вибору найкращого варіанту з можливих вже набагато знижує ступінь ризику. Крім того, розроблені організаційно-технологічні моделі дають змогу переглянути моделі з урахуванням нових обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ризики розглядалися економістами з різних боків і з різною метою.

Нині поняття ризик насамперед пов'язують із небезпекою, невизначеністю ситуації, можливістю виникнення певної несприятливої події, наслідком якої можуть бути різного роду втрати чи збитки і також з відвагою, сміливістю, випадком, страхом, авантюрою. Так, у словнику В. Даля ризик трактується як «відвага, сміливість, рішучість, винахідливість, дія наважання, на удачу» [4], а у словнику С.І. Ожегова ризик – це «можливість небезпеки, невдачі» або «дія наважання у надії на щасливий результат» [7]. Аналогічні тлумачення знаходимо в інших виданнях. Зокрема, ризик трактується як «усвідомлена можливість небезпеки; сміливий Ініціативний вчинок, дія із сподіванням щастя, успіху, позитивного результату» та «можливість збитків або не-успіху в якійсь справі» [1].

Дослідженням поняття ризику в процесі господарсько-фінансової діяльності підприємства займаються також вітчизняні науковці. Зокрема Гетьман О.О. відмічає, що під ризиком слід розуміти можливість настання несприятливої події, що призводить до різних втрат (наприклад, втрата майна, одержання доходів нижче очікуваного рівня тощо) [2].

Загалом, про ризики процесу фінансування та їх упередження, як зазначають і інші дослідники, зокрема Р. Шинкаренко, можна зазначити, що «для управління ризиками переробні підприємства АПК мають у наявності різні типи інструментів, в залежності від цілей: управлінські рішення, послуги/інструменти приватного фінансового сектору та державні програми, в тому числі і стратегій розвитку галузі. Основним інструментом з управління і розподілу ризиків є забезпечення адекватного рівня конкуренції всіх ланок “виробництво – переробка – дистрибуція – споживання”. Мінімізації виробничих ризиків сприяють також форми співробітництва, основними видами якого є створення вертикально інтегрованих агробізнес-структур і укладення виробничих контрактів» [10].

Проте практика постійно змінюється, тому в дослідженнях нинішніх процесів забезпечення діяльності підприємств фінансовими ресурсами відсутній комплексний підхід до проблеми, не враховується динаміка впливу ряду чинників, що значною мірою обмежує можливість ефективного управління фінансовою діяльністю. З огляду на ці проблеми постає необхідність дослідження стану механізму фінансування переробних підприємств АПК, функціонування якого запобігало б їх банкрутству, забезпечувало б можливість їх сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення аспектів впливу ризиків механізму фінансування підприємств переробної галузі АПК виходячи з циклічної схеми економіки з метою вдосконалення економічного механізму фінансування підприємств в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз реальних та потенційних ризиків і загроз механізму фінансування на макrorівні дозволяє визначити необхідні обсяги фінансових ресурсів та напрямки їх оптимізації, визначити потенційні можливості переробних підприємств АПК щодо їх формування за рахунок власних коштів і варіантів залучення зовнішніх інвесторів. У процесі оптимізації структури джерел фінансування забезпечується раціональне співвідношення власних та залучених коштів. З урахуванням можливого залучення інвестиційних ресурсів та оцінки окремих об'єктів інвестування відбувається формування антиризикової стратегії переробного підприємства АПК.

Аналіз ризиків переробної галузі АПК на макrorівні передбачає насамперед аналіз наслідків державного регулювання та інших факторів ризику макроекономічного рівня. Оскільки переробна галузь АПК є стратегічно важливою, то ключова роль в регулюванні ризиків діяльності переробних підприємств галузі відводиться саме державі. Розробка та вибір державою пріоритетних напрямків розвитку, а також методів управління повинні базуватися на врахуванні існуючих проблем.

Заходи державної підтримки переробної галузі та упередження ризиків мають бути системними та реалізовуватись у тривалому періоді. Механізм регулювання має забезпечувати процес постійного й подальшого розширеного відтворення виробництва, за рахунок отриманих виробником доходів.

Окрім програм прямої підтримки переробних підприємств АПК, має бути реалізований механізм цінової підтримки як на рівні цін на сировину, так і споживчих цін на вироблену промислову продукцію. Система державних закупівель була досить дієвою в плані упередження ризиків збуту та регулювання відтворювальних процесів.

Важливим заходом державного регулювання переробних підприємств є повнота інформації, що полягає в організації системи своєчасного інформування сільгоспвиробників та переробників про державні цільові бюджетні програми кредитування, фінансування, відшкодування збитків та страхових платежів тощо. Суть цих заходів спрямована на усунення чи попередження фінансових ризиків переробних підприємств.

Має значення також визначення циклічності економіки та прогнозування і упередження ризиків, пов'язаних зі спадом національних показників функціонування економіки.

Спираючись на досягнення наукової думки, як от дослідження І.В. Ховрак, яким встановлено, що «найбільший вплив на вітчизняну економіку здійснюють такі деструктивні чинники: недосконалість, непрозорість та неузгодженість законодавства; тінізація економіки; структурні диспропорції виробництва; нерозвиненість внутрішнього ринку; критична залежність від імпортих енергоносіїв; несприятливий інвестиційно-інноваційний клімат; недосконалість механізмів регулювання цін і тарифів; застаріла технологічна база промисловості тощо» [11, с.48], нами виділені ризики на макrorівні для механізму фінансування переробних підприємств АПК, що зосереджені у факторах цін промисловості, стабільності сировинної бази, інфляції, доходів населення.

За аналізом доступних статистичних джерел в процесі досліджень нами побудовано рис. 1. Спрощена ідея дослідження циклічності полягає в тому, щоб виділити із загальної економічної динаміки цикли і проаналізувати їхній динамічний зв'язок із процесами, що досліджуються. Для виділення циклів економічного процесу важливими є характеристики тренду динамічного процесу, а саме стохастичним чи детерміністичним

є тренд у ВВП. Ідентифікація динамічного процесу не тільки дозволяє визначати методи подальшої роботи з даними, але і має глибокі теоретичні наслідки.

У нашому випадку, аналізуючи за період 1997-2015 рр. тренд ВВП, спостерігаємо, що економічний процес належить до класу TS, тоді шоки, що періодично виникають, мають тимчасову природу, не змінюють довгострокову траєкторію розвитку процесу, сам процес постійно повертається до певної фундаментальної форми (тренду). Здійснення моніторингу циклічності, як правило, відбувається за сферами суспільних відносин, спрямованості, за масштабами. У нашому випадку встановлено наступні періоди ділових циклів для переробної промисловості АПК: 1997-1999 рр., 2000-2004 рр., 2005-2008 рр., 2009-2012 рр. і нинішній період, 2013- 2015 і далі роки.

З погляду теорії бізнес-циклів економічний процес є: проциклічним – якщо він позитивно корелює з динамікою економічних циклів, коли цикл має висхідну динаміку, збільшуються значення проциклічної змінної; ациклічним – якщо він не корелює з динамікою економічних циклів; контрциклічним – якщо він негативно корелює з динамікою економічних циклів. Як видно з рис. 1, аналізований нами цикл за циклічною ознакою реалізації продукції харчової промисловості, є проциклічним.

При цьому, точками мінімуму досліджуваної циклічності є 1997, 2002 та 2008-2009 рр. і 2013 рік. Також варто підкреслити збіг мінімумів циклів продукції переробної промисловості з валовим виробництвом продукції сільського господарства. Причому обов'язковим є розрив у один рік – спад виробництва сировини неодмінно спричиняє спад переробки у наступні маркетингові періоди.

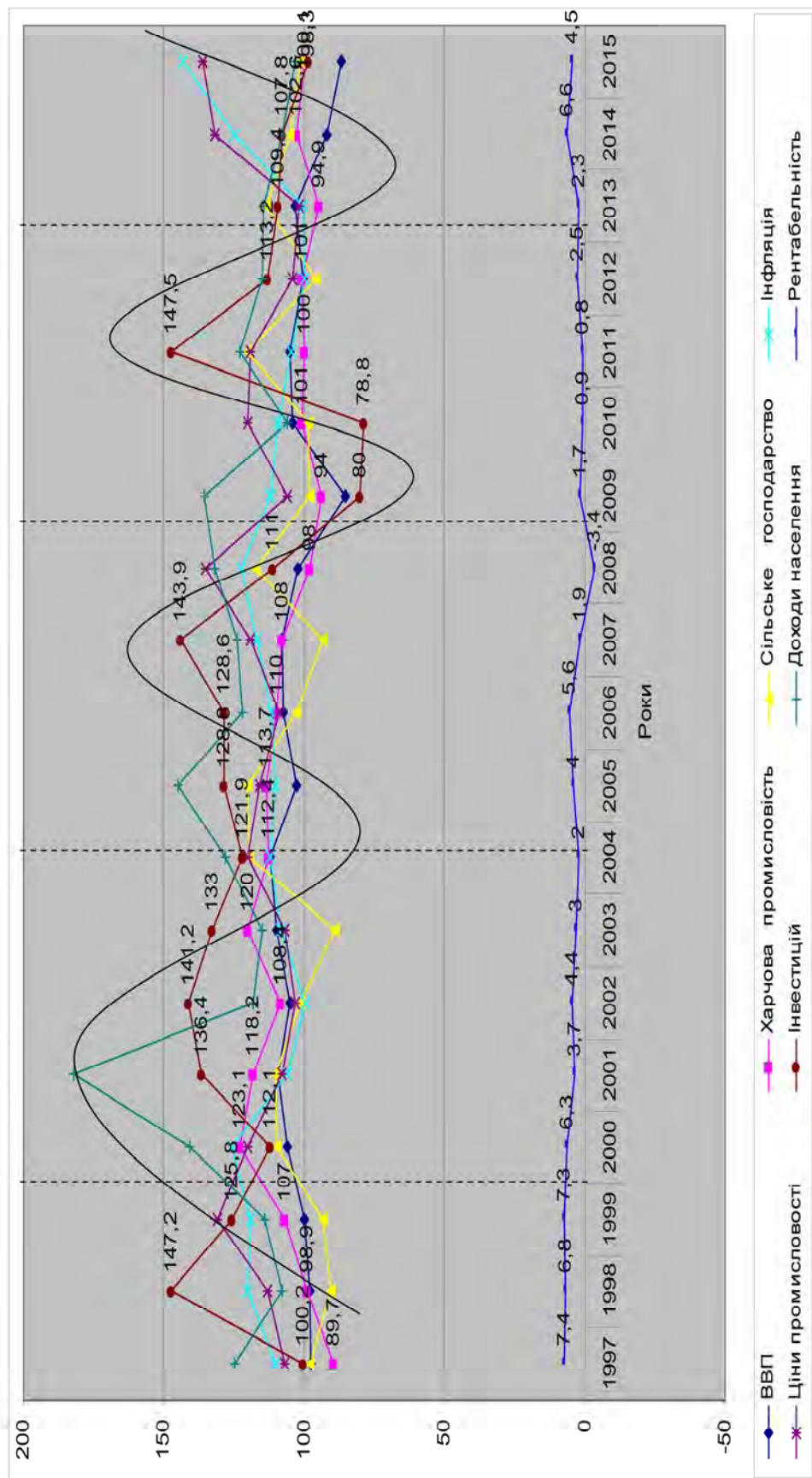
Коливання інвестицій в основні засоби і виробництва продукції переробної промисловості має таку тенденцію, що після сплеску рівня реалізації у підприємств появляються кошти на здійснення інвестиційної діяльності. А рівень інвестицій не впливає на обсяги виробленої і реалізованої продукції у відповідних пропорціях.

Ще однією важливою закономірністю циклічності є рівень доходів населення. Як ми вважаємо, навколо цієї складової попиту розвивається виробнича пропозиція. Піками споживчої активності є 2001, 2005, 2009, 2011 роки. Показник доходів населення непрямо, але залежить від рівня інфляції, значне неспівпадання за якими відбулося тільки у 2000-2001 рр.

Рентабельність, як узагальнюючий показник розвитку переробної галузі АПК, не піддавалась значним коливанням, за винятком 2008 року, коли вона була від'ємною. У цьому ж році спостерігався пік цін промисловості (матеріально-технічні ресурси для галузі) та спад виробництва сільськогосподарської продукції, а також загальний спад ВВП України.

Для завершеності дослідження щодо упередження ризиків розвитку механізму фінансування переробних підприємств розроблено узагальнену схему процесу управління ризиком (рис. 2). У ній передбачено інформаційна, захисна та стратегічна функція прийняття рішень в умовах ризику. Рангами ризиків визначено: на зовнішньому рівні – інфляційні, дефляційні, валютні, депозитні, податкові та ризики державного регулювання; на внутрішньому – ризики інвестування, бізнес процесів, структурні.

Розвиваючи дослідження інших авторів, зокрема О.В. Дудникова [5], у схемі ми передбачили, що управління фінансовими ризиками залежить насамперед від інформованості підприємств про стан зовнішнього середовища, для створення якомога меншого рівня невизначеності прийняття рішень. Цей рівень системи упередження ризиків має реалізуватися державними заходами. Можливе також створення власних маркетингових відділів на переробному підприємстві, які займалися б збором необхідної інформації.



Джерело: [8; 9; 12].

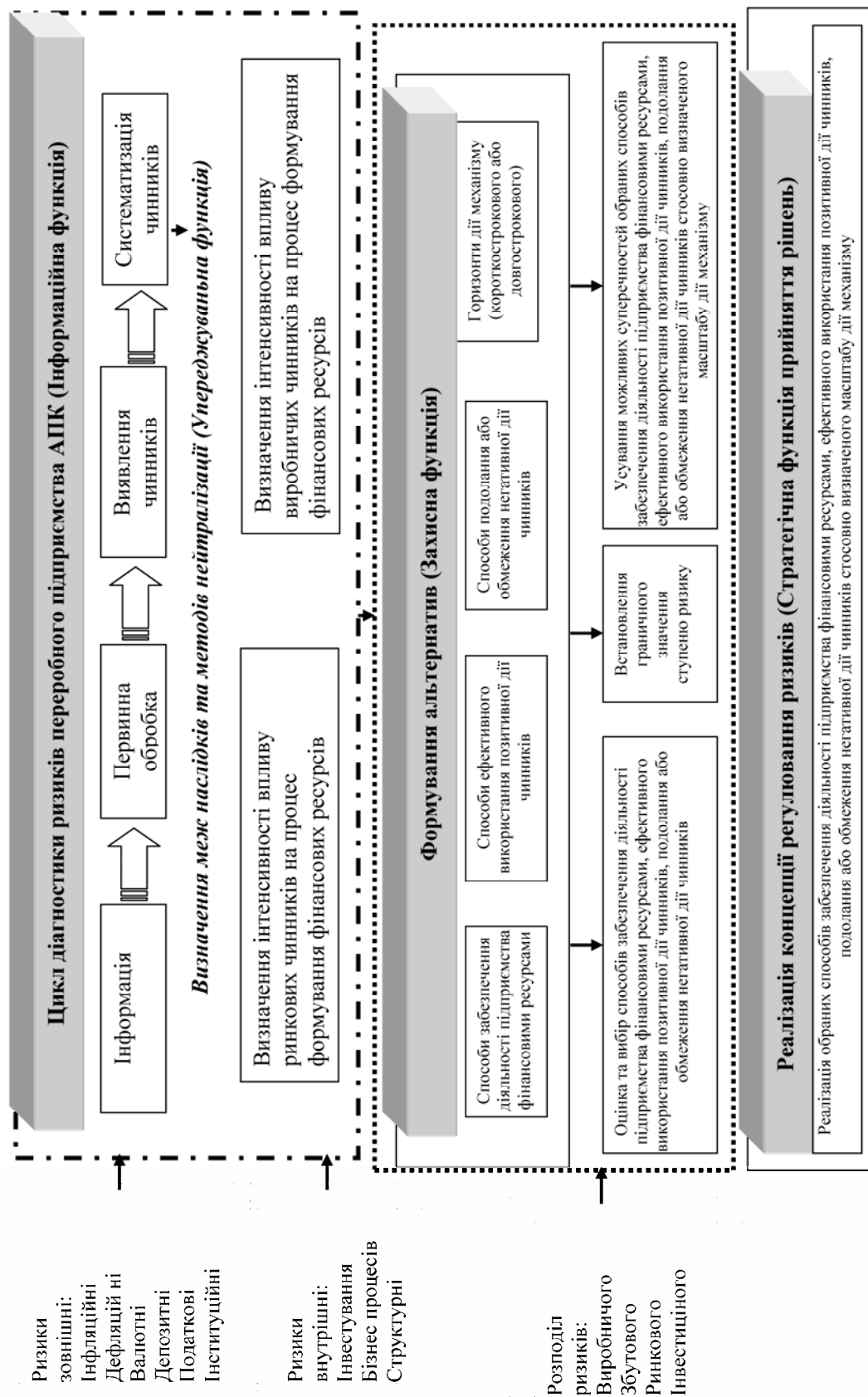


Рисунок 2 – Схема фінансування діяльності переробних підприємств АПК за рангами ризику

Джерело: [3; 6].

Захисна функція полягає в упередженні ризику – використанні комплексу заходів, спрямованих на попередження необґрунтованого збільшення фінансових витрат і погіршення фінансового стану підприємств, що здійснюється на рівні підприємства. Для повноти заходів цього напрямку необхідно посилення взаємозв'язку усіх структурних ланок переробного підприємства, а саме процесу організації виробництва продукції, її реалізації та фінансового управління. Загалом захисна функція передбачає гарантування внутрішньої та зовнішньої фінансової безпеки підприємств. Важливим є також контроль виконання прийнятих рішень про мінімізацію ризиків, вибору фінансових методів і важелів впливу в конкретній ситуації з метою захисту економічної безпеки підприємства та його фінансового механізму.

Стратегічна функція системи упередження ризиків передбачає розробку і використання наукових основ прогнозування розвитку фінансових загроз підприємства в майбутньому періоді, на тривалу перспективу. У цій ланці зосередженні всі показники ефективності системи упередження на управління ризиками на макро- та мікрорівнях у функціонування механізму фінансування переробних підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ризиками макrorівня для переробних підприємств АПК є загальний стан економіки, споживчі можливості населення (його доходи), стан інфляції, рівень інвестицій у основні засоби галузі. Реалізація системи регулювання ризику передбачає реалізацію обраних способів забезпечення діяльності підприємства фінансовими ресурсами, ефективне використання позитивної дії чинників, подолання або обмеження негативної дії чинників стосовно визначеного масштабу дії досліджуваного механізму.

Система також передбачає, що всі її складові мають бути узгоджені та працювати у взаємодії, за таких умов досягається найбільша ефективність упередження ризиків. Розвиток стратегії переробної галузі АПК на рівні державного управління та потреби її реалізації потребують постановки задачі формування її типів чи моделей та змістовного наповнення.

Відповідно, необхідним є дослідження та удосконалення атрибутів концепції стратегії розвитку механізму фінансування переробних підприємств АПК, для розробки його базових положень та практичної реалізації. Тому конкретні форми стратегії та концептуальні її основи ми розглянемо далі, для завершення дослідження щодо поліпшення механізму фінансування переробних підприємств АПК.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003.
2. Гетьман О.О. Економіка підприємства: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів [Текст] / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – Київ, Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.
3. Грищенко А. О. Концептуальні та теоретичні аспекти визначення фінансових ризиків та класифікація чинників, що на них впливають [Текст] / А. О. Грищенко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2009. – Вип. 1(2). – С. 118–126.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4. [Текст] / В. Даль – М.: Рус. яз., 1981 — 1982. - Т.4. Р - С. - 1982.
5. Дудников О. В. Управління фінансовими ризиками на сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / О. В. Дудников – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.
6. Новотарська Н. К. Концептуальні основи формування стратегій управління ризиками в переробній промисловості аграрної сфери [Текст] / Н.К. Новотарська // Агросвіт. – 2010. – №23. – С. 30–32.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов [Текст] / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1991.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Стан і перспективи наукового забезпечення розвитку харчової промисловості в Україні. Засідання

- Бюро Президії Національної академії аграрних наук України від 21.11.2012 р. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/12101.2.080.pdf/
10. Шинкаренко Р. Розподіл та передача ризиків в агробізнес секторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.agroinsurance.com/.../Risk%20transfer%20...
 11. Ховрак І. В. Фінансування інноваційного розвитку : реалії та перспективи [Електронний ресурс] / І. В. Ховрак // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 229 – 235. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2013_1_23.pdf.
 12. Форбс Україна // Офіційний сайт журналу Forbes Україна [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/nation/>

References

1. Busel, V.T. (Eds.) (2003). *The Big wordbook of the Modern Ukrainian Language*. Kyiv: Irpin': VTF «Perun» [in Ukrainian].
2. Het'man, O.O. & Shapoval, V.M. (2006). *Ekonomika pidpriemstva [Economics of an enterprise]*. – Kyiv, Tsentr navchal'noi literatury [in Ukrainian].
3. Hrischenko, A. O. (2009). Kontseptual'ni ta teoretychni aspekty vyznachennia finansovykh ryzykiv ta klasyfikatsiia chynnykiv, scho na nykh vplyvaiut' [Conceptual and theoretical aspects of financial risks determination and classification of factors which influence them]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic Strategy and Perspectives of Trade and Services Development*, 1 (2), 118-126 [in Ukrainian].
4. Dal, V. (1981-1982). *Tolkovyy slovar zhivogo velikorusskogo yazyka [The Wordbook of the Russian Language]*. (Vols. 1-4; Vol.1). Moscow: Rus. yaz. [in Russian].
5. Dudnykov, O. V. Upravlinnia finansovymy ryzykamy na sil's'kohospodars'kykh pidpriemstvakh [Financial risks management on agricultural enterprises]. *irbis-nbuv.gov.ua*. Retrieved from irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? [in Ukrainian].
6. Novotars'ka, N. K. (2010). Kontseptual'ni osnovy formuvannia stratehij upravlinnia ryzykamy v pererobnij promyslovosti ahrarnoi sfery [Conceptual basics of risks management strategy formation in processing industries of agricultural sector]. *Ahrosvit – The World of Agriculture*, 23, 30–32 [in Ukrainian].
7. Ozhegov, S.I. (1991). *The Dictionary of the Russian Language: 70000 words*. (23d ed.). N.Yu. Shvedovoy (Eds.). Moscow: Rus. yaz. [in Russian].
8. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of State Statistics Administration of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Stan i perspektyvy naukovoho zabezpechennia rozvytku kharchovoi promyslovosti v Ukraini. Zasedannia Biuro Prezydii Natsional'noi akademii ahrarnykh nauk Ukrainy vid 21.11.2012 r. [The condition and perspectives of scientific support of food industry development in Ukraine. The Session of the Panel of the National Academy of Agricultural sciences dated from November 21, 2012]. *nas.gov.ua/siaz*. Retrieved from http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/12101.2.080.pdf/ [in Ukrainian].
10. Shynkarenko, R. Rozpodil ta peredacha ryzykiv v ahrobiznes sektori [Distribution and risks transfer in the agricultural sector]. *agroinsurance.com*. Retrieved from www.agroinsurance.com/.../Risk%20transfer%20... [in Ukrainian].
11. Khovrak, I. V. (2013). Finansuvannia innovatsijnoho rozvytku : realii ta perspektyvy [Innovation development financing: reality and perspectives]. *Marketynh i menedzhment innovatsij – Marketing and Innovation Management*, 1, 229-235. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2013_1_23.pdf. [in Ukrainian].
12. Ofitsijnyj sajт zhurnalu Forbes Ukraina [The official website of Forbes journal]. *forbes.ua*. Retrieved from <http://forbes.ua/ua/nation/> [in Ukrainian].

Maryna Lanova, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad Institute of State and Municipal Management of Classical private university, Kropivnitskiy, Ukraine

The Influence of Risks on the Financing Mechanism of Processing Industries of Agricultural Sector in Connection with Economics Cyclic Recurrence

The objective of the given article is analyzing the aspects of influence of processing industries enterprises in the agricultural sector financing mechanism risks taking into account cyclic economic scheme with the purpose of enterprises economic financing mechanism improvement under market conditions.

The influence of the financial risks on the activity of processing industries enterprises in the agricultural sector has been analyzed in the given article to define the necessary amounts of financial resources and their optimization, find out potential possibilities of processing industries enterprises in the agricultural sector as for their formation using their own funds and attracting external investors. In addition to this, the significance of economic indices fluctuations which provide certain risks for processing industries enterprises in the agricultural sector financing mechanisms implementation has been researched in the given article. Having analyzed the available statistical resources in the process of research the financial mechanism risks of processing industries in the agricultural sector due to economics cyclic recurrence have been defined. In our case analyzing Gross Domestic Product trend for the period of 1997-2015 we observe that the economic process belongs to TS class. It means that the shocks which appear from time to time are temporary, they do not change long term process development trajectory, the process itself always returns to a certain fundamental form (trend).

Thus, the general economy state, people's consumption possibilities (their level of income), the inflation rate, the level of investments into the basic branch resources have been considered the macro level risks for processing industries enterprises in the agricultural sector.

risk management, government control, price support mechanism, economics cyclic recurrence, risk prevention

Одержано (Received) 21.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 339.54

Т.В. Руда, ст. наук. співроб., канд. екон. наук

*Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна*

Нормативне регулювання визначення та контролю митної вартості товарів в країнах ЄС

У статті розкрито основні аспекти нормативного регулювання визначення та контролю митної вартості товарів у європейських країнах. Проаналізовано методи визначення митної вартості товарів, які використовуються у ЄС, основні елементи процедури контролю за правильністю її визначення, особливості врегулювання спірних питань у даній сфері. Наведено аналіз та обґрунтовано доцільність імплементації статей Митного кодексу ЄС в частині визначення та контролю митної вартості товарів у вітчизняну практику.

митна вартість товарів, методи визначення митної вартості товарів в ЄС, контроль митної вартості товарів

Т.В. Руда, ст. научн. сотр., канд. экон. Наук

Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина

Нормативное регулирование определения и контроля таможенной стоимости товаров в странах ЕС

В статье раскрыты основные аспекты нормативного регулирования определения и контроля таможенной стоимости товаров в европейских странах. Проанализированы методы определения таможенной стоимости товаров, которые используются в ЕС, основные элементы процедуры контроля за правильностью ее определения, особенности урегулирования спорных вопросов в данной сфере. Проведен анализ и обоснована целесообразность имплементации статей Таможенного кодекса ЕС в части определения и контроля таможенной стоимости. Товаров в отечественную практику.

таможенная стоимость товаров, методы определения таможенной стоимости товаров в ЕС, контроль таможенной стоимости

Постановка проблеми. Питання визначення митної вартості товарів на сьогодні є одним із найбільш дискусійних та складних з точки зору здійснення державної митної справи.

Досить часто дана проблематика набирає політичного забарвлення, що в кінцевому результаті спричиняє зниження рівня довіри до органів доходів і зборів та поглиблення спірних аспектів між учасниками митних правовідносин. Ця ситуація пояснюється недосконалістю вітчизняного митного законодавства й неоднозначністю його трактування, а тому, на сьогодні досить актуальним є питання вивчення досвіду європейських країн з питань визначення та контролю митної вартості товарів з метою аналізу можливості імплементації їх норм у діяльність митниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові дослідження обраної тематики, слід зазначити, що в роботах І. Г. Бережнюка [1], С. С. Терещенка [2], Л. Р. Прус [3, 4], С. А. Попеля [3, 5] висвітлюються питання, що стосуються дослідження сутності категорії «митна вартість товарів», методів її визначення, особливостей контролю й проблемних аспектів її коригування.

Незважаючи на значні напрацювання у даній сфері на сьогодні особливо актуальним є питання дослідження та узагальнення європейського досвіду у сфері нормативного регулювання визначення та контролю митної вартості товарів.

Постановка завдання. Метою написання статті є узагальнення європейського досвіду щодо нормативного врегулювання питань визначення та контролю митної вартості товарів задля імплементації позитивного досвіду у вітчизняну практику.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правовою базою регламентування питань визначення, коригування й контролю митної вартості товарів у Європейському Союзі є Митний кодекс Європейського Союзу (Регламент 952/2013) [6], Модифікований митний кодекс Європейського Союзу [1] та Керівництво з визначення митної вартості, в основу яких покладено реалізацію ст. VII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) із врахуванням напрацювань, що здійснювались на її базі.

Варто зазначити, що відповідно до статті VII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі за основу для нарахування податків при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності є «дійсна вартість», під якою розуміють ціну, за якою в час та місці, що визначені законодавством країни-імпортера, ідентичний або аналогічний товар продається чи пропонується до продажу за умов вільної конкуренції. Зазначені положення набули подальшого розвитку на Паризькій конференції країн-учасниць Європейської програми взаємодопомоги, яка відбулась у вересні 1947 р. й передбачала формування дослідницької групи, що розробила угоду про митну вартість. Ця угода ґрунтувалась на теоретичній сутності поняття «вартість» та «брюссельській дефініції з митної вартості». Брюссельська дефініція або «норма про митну вартість» виявилась настільки складною для практичної реалізації, що навіть держави з добре організованими митними системами мали значні труднощі в її втілення в життя. З цієї причини в межах Токійського раунду ГАТТ було розроблено новий метод вартісного оцінювання, так званий Кодекс ГАТТ про митну вартість, який став складовою частиною діючого митного права ЄС.

З точки зору європейського законодавства у сфері здійснення митної справи, митна оцінка використовується для визначення вартості товарів, коли вони ввозяться на територію ЄС під однією із митних процедур, зокрема, імпорту, експорту, складування і переробки або ж знаходяться під митним контролем. Митна вартість є основою для визначення правильності нарахування мита. Здебільшого, мита стягуються як відсоток від вартості імпортованого товару.

Відповідно до європейського митного законодавства для визначення митної вартості товарів використовуються наступні 6 методів [6]:

- 1) метод вартості угоди;
- 2) вартість угоди з ідентичними товарами;
- 3) вартість угоди аналогічних товарів;

- 4) дедуктивний метод;
- 5) розрахунковий метод;
- 6) резервний метод.

Зазначені методи повинні використовуватись у чіткій послідовності від першого до шостого, проте, імпортери можуть самостійно визначати порядок застосування четвертого та п'ятого методів. Митним кодексом ЄС передбачено можливість використання спрощеної процедури визначення митної вартості для імпортерів фруктів та овочів, що відносять до категорії швидкопсувних. При цьому, митна вартість таких категорій товарів визначається на основі цін за 100 кг товару нетто, які щоденно розміщуються на офіційних сайтах уповноваженими в межах ЄС маркетинговими центрами.

Відповідно до Митного кодексу ЄС митна вартість товару, що імпортується, – це ціна, фактично сплачена або яка підлягає сплаті при його реалізації для експорту на митну територію Співтовариства, а тому, найбільш поширеним й першочерговим методом визначення митної вартості є метод вартості угоди, який ґрунтується на використанні рахунка – фактури. Даний метод застосовується за умов дотримання наступних умов:

- 1) не існує обмежень на розпорядження або використання товару покупцем, крім тих, що передбачені законом;
- 2) є обмеження географічної зони, в якій товар може бути перепроданий;
- 3) не існує причин, що робить продаж товару або визначення ціни товару неможливим;
- 4) наступні перепродаж або використання товару ніяким чином, повністю або частково, прямо або опосередковано не пов'язані з інтересом продавця;
- 5) продавець і покупець не пов'язані між собою або, якщо й пов'язані, то це ніяким чином не впливає на ціну товару. Відповідно до митного законодавства ЄС, пов'язаними між собою особами вважаються:
 - директори та їх представники, що беруть участь в роботі один одного;
 - юридичні особи, що визнані партнерами;
 - роботодавець та працівник;
 - будь-яка третя особа, що прямо або опосередковано володіє або контролює 5% чи більше акцій обох учасників зовнішньоекономічної операції;
 - якщо одна з осіб прямо чи опосередковано контролює іншу;
 - обидві особи прямо чи опосередковано контролюються третьою особою;
 - дані особи є членами однієї сім'ї [6].

У випадку, коли одна особа є агентом, дистриб'ютором або концесіонером іншої особи, вони можуть не визнаватися пов'язаними між собою.

Під товарами розуміються тільки речі (уречевлені продукти), при цьому, нематеріальні цінності, такі як права користування, послуги, «ноу-хау» і т.п. товарами не вважаються. Якщо нематеріальні цінності втілені в матеріальні предмети (музика на диску, кінострічки у записі, програмне забезпечення і т. п.), необхідно визначити, чи можуть матеріальні та нематеріальні об'єкти бути розділені з метою здійснення митного оцінювання. Якщо ж матеріальні об'єкти можуть бути використані тільки з нематеріальними цінностями, вартість операції складатиметься із обох елементів.

Ціною, фактично сплаченою або тією, що підлягає сплаті за товар (ціною угоди), вважається сума платежу, здійсненого (або такого, що має бути здійсненим) покупцем на користь продавця за імпортований товар; ціна угоди включає в себе усі платежі, що є умовами продажу імпортованих товарів, здійснені покупцем як на користь продавця, так і третьої сторони. Платіж не обов'язково повинен бути здійснений у вигляді переказу коштів, він може бути сплачений акредитивом або цінними паперами прямо

або опосередковано.

Деякі види діяльності, що здійснюються покупцем за свій рахунок, такі, як маркетингова або рекламна, не вважаються непрямими платежами продавцю, навіть якщо така діяльність приносить йому дохід або здійснюється за згодою з продавцем, а тому, вартість подібних заходів не включається в митну вартість імпортованого товару.

Судова практика ЄС доповнює умови митного законодавства стосовно застосування першого методу визначення митної вартості. Митна вартість повинна визначатися із врахуванням умов кожної конкретної угоди, навіть якщо вони не відповідають звичній торговій практиці. Ціна сплачується особі, доміцільованій на митній території ЄС, або тій, що здійснює постійну діяльність в його межах. При цьому, не допустимою є зміна ціни угоди декларантом після подання митної декларації.

В ціну угоди для імпортованих товарів повинні включатись наступні складові (за умови, що вони сплачуються покупцем, але не включаються в ціну, фактично сплачену або ту, що підлягає сплаті за товар), зокрема:

- комісійні й брокерські збори, крім комісійних за покупку;
- вартість контейнерів та упаковки, крім контейнерів, які можуть бути використані повторно і оформляються окремо від товару;
- додаткові витрати: товари і послуги, що постачаються прямо або опосередковано покупцям безкоштовно чи зі знижкою з метою використання їх для виробництва товарів, призначених для експорту, у тому числі: інструменти, шаблони, кліше, матеріали, комплектуючі, мастила, інженерні, дизайнерські, планово-проектні роботи;
- ліцензійні збори, крім зборів за право відтворення імпортованих товарів у ЄС; ліцензійні збори включають оплату за використання патентів, моделей, ноу-хау, торгових марок, авторських прав та ін.;
- доходи від перепродажу та використання імпортованих товарів, що прямо або опосередковано надходять до продавця;
- транспортування, страхування, завантаження-розвантаження, догляд за товаром, пов'язані з переміщенням товару митною територією ЄС. Тобто базою для митної вартості в ЄС є ціна CIF, що відповідає принципам Угоди СТО про митне оцінювання [2].

Митним кодексом ЄС також визначено витрати, що не включаються до митної вартості за використання першого методу [2]. Такі витрати повинні бути обов'язково вказані окремо від ціни угоди. До них відносяться:

- транспортування по митній території ЄС;
- монтаж, збірка, догляд, технічне обслуговування;
- відсотки за фінансовими зобов'язаннями, якщо вони не перевищують середній рівень їх фінансування в країні;
- збори за право відтворення товару в ЄС;
- комісійні за придбання, тобто плата покупця своєму агенту за представництво при купівлі товару;
- імпортні збори та інші платежі, що сплачуються у ЄС при імпорті або продажі товару; те ж стосується податків в країні походження або експорту;
- складування і зберігання товару на митному складі, вільному складі та вільній зоні.

Як уже зазначалось, перший є основним методом для визначення митної вартості товарів у ЄС, при цьому, за основу розрахунку приймаються трансфертні ціни, за якими економічні оператори визначають вартість товарів або нематеріальних активів чи ж надають послуги в межах зовнішньоекономічних операцій. Окрім того, у європейських країнах передбачено можливість укладання усних договорів між

продавцем та покупцем. У такому випадку при контролі митної вартості товарів митними органами здійснюється пошук альтернативних доказів, зокрема, звітів про ділові зустрічі, протоколи нарад, листування між учасниками зовнішньоекономічних операцій та письмові пояснення від сторін усного договору.

У випадках, коли митна вартість не може бути визначена за методом вартості угоди, Митним кодексом ЄС визначено кілька послідовних методів, які можуть застосовуватися до того часу, поки не буде визначена кінцева митна вартість за одним з можливих методів.

Другим є метод вартості угоди з ідентичними товарами, що передбачає визначення митної вартості як вартості операцій з ідентичними товарами, що були ввезені або ж експортовані з території ЄС приблизно у той же час, що й оцінювані товари. При цьому, під ідентичними товарами прийнято розуміти предмети виготовлені у тій же країні, з однаковими фізичними й якісними характеристиками, проте, вони можуть мати незначні зовнішні відмінності.

У випадку, якщо аналогічних операцій протягом визначеного періоду не здійснювалось, то за основу, для визначення митної вартості, можуть бути використані операції з ідентичними товарами, навіть якщо їх кількість суттєво відрізняється від тієї, що транспортується. При цьому, роблять відповідні коригування, що враховують відмінності між здійснюваними операціями, зокрема, такі, як кількість одиниць товару в партії, спосіб транспортування, страхові збори та ін. Кожне з таких коригувань повинно бути документально підкріплене.

Третім методом є «вартість угоди аналогічних товарів», що передбачає визначення митної вартості як вартості угоди аналогічних товарів, проданих в ЄС, які перевозяться приблизно у той же час, що й оцінювані товари. Під аналогічними товарами розуміють товари, виготовлені у тій же країні, що мають схожі характеристики і компоненти (матеріали), які дозволяє їм виконувати такі ж функції і бути комерційно взаємозамінними, враховуючи їх якість, репутацію й торгівельну марку. Принцип визначення митної вартості абсолютно не відрізняється від того, що передбачений методом «вартість угоди ідентичних товарів» [6].

Четвертим методом є дедуктивний, який передбачає визначення митної вартості на основі ціни одиниці товару, за якою вона буде реалізована в ЄС. За орієнтир можуть бути обрані ідентичні або аналогічні товари. При цьому, обов'язковим є дотримання умови про не пов'язаність сторін.

За цим методом, митна вартість включає ціну з урахуванням наступних відрахувань:

- комісій, що, як правило, виплачуються або узгоджені до оплати чи ж пов'язані із загальними витратами у зв'язку з продажем. До них відносяться прямі і непрямі витрати на маркетингову діяльність;

- транспортні витрати і оплата послуг страхування й пов'язаних з ними витрати, що здійснені на митній території ЄС;

- мита й інші податки, що підлягають сплаті в ЄС при експорті та імпорті.

Відповідно до цього методу, ціна за одиницю товару визначається на рівні тієї, за якою реалізується найбільша кількість товару відразу після його імпорту (впродовж 90 днів з дати ввезення) [6].

П'ятий – розрахунковий метод використовується у тому випадку, коли продавець є фактичним виробником товарів і має доступ до всієї інформації, що стосується виробництва товарів, які імпортуються. При цьому, митна вартість визначається шляхом додавання наступних елементів:

- вартість матеріалів і виготовлення або іншої обробки імпортованих товарів, у тому числі тари і упаковки;

- прямі та непрямі витрати на виробництво і продаж товарів;
- вартість транспортування і страхування товарів, що імпортуються [2] .

Шостий метод застосовується за умови неможливості використання усіх попередніх методів для визначення митної вартості й ґрунтується на раніше визначених митницями вартостях [6].

Митним кодексом ЄС визначено, що митна вартість імпортованих товарів не визначається за резервним методом на підставі:

- ціни товарів європейського походження на ринку ЄС;
- системи, яка передбачає прийняття для митних цілей вищої з двох альтернативних вартостей;
- ціни товарів на внутрішньому ринку країни-експортера;
- вартість виробництва, іншої, ніж обчислена вартість, визначається для ідентичних або аналогічних товарів;
- ціни на експорт в країни, які не входять до ЄС;
- мінімальної митної вартості;
- довільної чи фіктивної вартості.

Особлива увага у європейському митному законодавстві приділяється визначенню митної вартості носіїв інформації, при цьому, митною вартістю є тільки вартість носія без врахування вартості інформації, що на ньому зберігається. У випадку, коли вартість товару вказано не у валюті держав-членів ЄС, використовують обмінні курси, визначені компетентними органами держави-учасниці зовнішньоекономічної операції або ЄС.

Варто зазначити, що в кінці кожного місяця митними органами ЄС на офіційних сайтах розміщується інформація про обмінні курси, які будуть використовуватись впродовж наступного місяця для конвертації іноземної валюти.

Для визначення митної вартості товару митні органи ЄС мають право витребувати особливий документ – декларацію митної вартості. Така декларація може бути представлена у письмовій або електронній формі й повинна містити додаток у вигляді рахунка-фактури. В ЄС розрізняють дві форми декларації митної вартості: форма C105A, що подається за умови використання першого методу визначення митної вартості товарів та форма C105B - оформляється у випадку визначення митної вартості товарів за другим – шостим методами. Зазначені форми подаються декларантом до митних органів лише у випадку виявлення певних розбіжностей в процесі перевірки правильності визначення митної вартості після ввезення товарів. Зазначені форми можуть бути підписані як юридичними, так і фізичними особами, що проживають або працюють в ЄС, чи ж мають інформацію, необхідну для заповнення зазначених форм. Особа, що підписала декларації несе відповідальність за достовірність та повноту надання інформації, вказаної у формі декларації митної вартості.

Декларація митної вартості не подається у наступних випадках:

- коли митна вартість не може бути визначена при застосуванні першого методу;
- коли митна вартість визначається за спрощеною процедурою для швидкопсувних товарів;
- якщо митна вартість партії товарів не перевищує 10000 євро;
- якщо імпортуються товари некомерційного походження;
- випадки, при яких відповідно до митних правил не стягуються митні платежі;
- коли товарооборот між покупцем та продавцем повторюється часто на однакових умовах.

На особливу увагу заслуговує досвід країн ЄС щодо врегулювання митних спорів контролю за правильністю визначення митної вартості товарів.

Відповідно до Митного кодексу ЄС передбачено аудит митної вартості, який включає: визначення правильності застосування методу визначення митної вартості товарів та врахування основних складових митної вартості, зокрема, роялті, фрахту, витрат на страхування та ін. На період проведення аудиту митне оформлення товарів призупиняється до моменту подання додаткових документів, що підтверджують правильність визначення митної вартості.

З метою оцінювання ймовірності виникнення митного ризику під час аудиту може здійснюватись порівняння ціни, фактично сплаченої або, що підлягає сплаті за товарами, які імпортуються із середнім рівнем цін, наведених у митній інформаційній системі (за наявності такої інформації); дослідження митну вартість аналогічних товарів, придбаних у різних постачальників; співставлення заявленої митної вартості з внутрішньою ціною продажу або із значенням аналогічних товарів; аналіз підбірки різних митних декларацій з метою з'ясування рівня цін, заявлених на той же товар. У випадку виявлення суттєвих розбіжностей робиться висновок про наявність порушень при визначенні митної вартості товарів.

При цьому, аудитор повинен переконатися в тому, що дані, наведені у декларації співпадають із тими, що наведені у підтверджуючих документах, наданих під час оформлення товарів. Серед інших аспектів, аудитор може здійснити наступні перевірки:

- порівняти вартість на супровідних накладних на товар, із тими, що вказані в декларації;
- співставити значення, наведене у рахунку-фактурі із замовленням на купівлю, контрактом, ваучером;
- порівняти терміни доставки рахунків-фактур з вантажними витратами, наведеними в декларації та вантажних документів;
- перевірити чи був застосований діючий на момент здійснення зовнішньоекономічної операції обмінний курс валют.

Контроль облікових записів має важливе значення при проведенні аудиту й передбачає перевірку рахунку оператора, для того, щоб переконатись у тому, що всі закупівлі товарів із третіх країн правильно відображено в облікових книгах. Серед основних порушень, виявлених у процесі контролю облікових записів можуть бути: подвійне виставлення рахунків; заниження вартості товарів; не задекларовані партії товарів; додаткові платежі за поставки; платежі, які повинні бути додані до ціни. Аудитор повинен перевірити чи суб'єкт господарювання використовує внутрішні механізми контролю для забезпечення зв'язки імпорتنих операцій з обліку та внутрішнього контролю. Метою цієї перевірки є забезпечення доступу до отриманих рахунків-фактур з третіх країн з метою перевірки в межах рахунків суб'єктів господарювання.

В межах аудиту здійснюється й перехресна перевірка, метою якої є зіставлення загальної суми, зазначеної на офіційному рахунку із митною вартістю, заявленою у звітному періоді. При цьому, аудитор ідентифікує та досліджує усі рахунки суб'єкта ЗЕД й визначає розбіжності між обліковими записами й відповідними деклараціями. Аудитор повинен також проаналізувати бухгалтерський баланс і звіт про фінансові результати. Окрім того, аудитор повинен перевірити узгодженість між бухгалтерською та митною декларацією, поданих на перевірку рахунка, пов'язаного із продажем за межами ЄС за заявленою митною вартістю.

Іншим інструментом митного аудиту є співставлення митної декларації та записів облікових книг, що передбачає порівняння митної вартості, заявленої у

декларації із тією, що зазначена у облікових книгах, і навпаки. Її результатом є визначення ймовірності «подвійного виставлення рахунків».

Окрім того, аудитором може бути проведено перевірку конкретних декларацій із записами за ними у облікових книгах. Цей тест підтверджує, що інформація, яка міститься у митній декларації відповідає супровідним документам та відображена на рахунках оператора. З допомогою такої перевірки аудитор може визначити чи сума, зазначена у рахунку-фактурі відрізняється від тієї, що вказана на рахунку. Якщо виявлено різницю, то відповідальна особа від суб'єкта ЗЕД повинна надати пояснення щодо причин її наявності.

Особлива увага також звертається на митну вартість окремих кодів товарів та порівняння виставлених цін із середнім їх рівнем. Перевірка високих/низьких значень, зазначених в інших митних деклараціях під тим же кодом товару, співставлення рахунків-фактур за аналогічними операціями, що здійснювались впродовж року.

Для визначення правильності розрахунку митної вартості товару здійснюють контроль платежів, шляхом аналізу інформації про рух грошових коштів, у тому числі й за межами ЄС. При цьому, увага звертається не лише на вартість товару, але й послуг, що є необхідними для здійснення зовнішньоекономічної операції.

У випадку, коли у митного органу є певні сумніви, що заявлена вартість угоди включає загальну сплачену суму або ту, що підлягає сплаті, окрім вилучення додаткових підтверджуючих документів з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності здійснюють письмові консультації до моменту прийняття остаточного рішення щодо визнання або ж необхідності коригування митної вартості.

З 1 травня 2016 р. із вступом в дію основних положень нового митного кодексу ЄС (Регламенту 952/2013) відбулись певні зміни й у підходах до визначення митної вартості товарів. Зокрема, вартість угоди на товари, що були продані для експорту на митну територію ЄС визначається в момент прийняття митної декларації на основі продажу безпосередньо перед надходженням товару на митну територію.

У випадку, коли товар продається для експорту на митну територію Союзу не раніше, ніж відбулось їх постачання або ж вони знаходились у місцях тимчасового зберігання чи розміщенні під спеціальні процедури, окрім внутрішнього транзиту або зовнішньої переробки, вартість угоди буде визначатись на основі цієї операції. Основою для визначення митної вартості товарів є ринкова ціна, при цьому, «правило першого продажу», яке було основним при використанні першого методу визначення митної вартості товарів діятиме лише до 31 грудня 2017 р. При цьому, термін зберігання документів у межах кожної зовнішньоекономічної операції збільшився із 3 до 10 років.

Оскільки, на сьогодні першочерговим для України визначено питання здійснення євроінтеграційних перетворень, доцільно проаналізувати можливість та доцільність імплементації статей МК ЄС з питань визначення та контролю митної вартості товарів. Зокрема, Планом імплементації Регламенту (ЄС) №952/2013, який було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2015 р. № 391 передбачено повне впровадження статей 69-74 Митного кодексу ЄС, при цьому, статті 75-76 не можуть бути впровадженні до прийняття Європейським Парламентом Імплементаційного Регламенту. Варто зазначити, що у діючій редакції Митного кодексу України обов'язкові до впровадження статті певною мірою відображено. Так, ст. 51 МКУ визначає основні аспекти визначення митної вартості товарів, що переміщуються через митний кордон України з акцентацією уваги на тому, що питання пов'язані із митною вартістю визначаються главами МКУ, тоді, як ст.69 МК ЄС передбачено, що основні аспекти визначення митної вартості регламентуються не лише митним кодексом, а й іншими положеннями Співтовариства.

Методи визначення митної вартості товарів є ідентичними як в Україні, так і в ЄС, проте, основні положення, що стосуються цих питань є дещо ширше висвітленими у МКУ, оскільки, у ЄС митним кодексом визначаються лише основні положення, що регламентують окремі питання, деталізований опис та алгоритми дій розкриваються у інших підзаконних актах, таких як: правила, положення, пояснення, тощо.

Варто зазначити, що Планом імплементації передбачено впровадження статті 73 Спрощення МК ЄС, проте, на даний момент аналогічна стаття у МКУ відсутня, не визначено й особливості врахування специфіки здійснення зовнішньоекономічних операцій та повноваження органів доходів та зборів щодо надання спрощень при визначенні митної вартості. Окрім того, МК ЄС містить положення наднаціонального характеру, які з практичної точки зору не можуть мати відображення у діяльності вітчизняних митниць.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що питання визначення, контролю та коригування митної вартості товарів у ЄС носить економічний характер й передбачає захист митних інтересів як держави, так і учасників ЗЕД; регламентується виключно нормативно-правовими актами, які представлені не лише Митним кодексом, але й керівництвами (методичними вказівками) з визначення митної вартості та доповненнями до них, що містять деталізовані алгоритми дій для кожного з учасників митних правовідносин. При вирішенні проблемних аспектів щодо коригування митної вартості товарів, перевага надається досягненню консенсусу шляхом проведення письмових консультацій між митним органом та учасником ЗЕД, які зацікавлені у дотриманні митного законодавства, що створює передумови для вироблення механізмів надання митних спрощень.

При цьому, варто відмітити, що певні елементи європейської практики регламентування досліджуваної проблематики знайшли своє відображення у МКУ, проте, варто зазначити, що доцільною є адаптація імплементованих статей до вітчизняних реалій здійснення державної митної справи, що неодмінно повинно передбачати розробку та прийняття додаткових нормативно-правових актів, що регламентуватимуть питання визначення, контролю, коригування митної вартості товарів, та дозволять зробити ці процеси «прозорими» й доступними для учасників митних правовідносин.

Список літератури

1. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія [Текст] / І.Г. Бережнюк. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
2. Терещенко С.С. Основи митного законодавства України: Питання теорії та практики зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. для студентів вищ. та серед спец. навч. закл. [Текст] / С.С. Терещенко – К.: АТ «Август», 2001. – 422 с.
3. Problem aspects of organizing of monitor the correctness of customs valuation [Текст] / L. Prus, S. Popel, T. Ruda, Ю. Kononov, E. Moldovan // Proceeding of the International Academic Congress «European Research Area: Status, Problems and Prospects» (Latvijas Republika, Riga, 01-02 September 2016). «Latvijas Studentu apvienība», 2016. – P. 142–145.
4. Прус Л.Р. Концептуальні засади внесення змін до Митного кодексу України в частині митної вартості товарів та методів її визначення [Текст] / Л.Р. Прус // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – №5 – С.58–61.
5. Попель С.А. Економіко-правова сутність поняття «митна вартість товарів» [Текст] / С.А. Попель // Розвиток інституту уповноваженого економічного оператора в контексті імплементації Рамкових стандартів безпеки та полегшення міжнародної торгівлі ВМО: Збірник наукових праць науково-практичної Інтернет-конференції (м. Хмельницький – м. Ірпінь, 15 вересня 2016 року). – Хмельницький: НДЦ митної справи НДІ фіскальної політики УДФСУ, 2016. – 60 с. – С. 44–47.

6. Customs Code Committee import and export formalities section guidelines on entry and summary declarations in the context of regulation (ec) no 648/2005. [Electronic resource]. – EUROPEAN COM DIRECTORATE-GENERAL TAXATION AND CUSTOMS UNION Customs Policy Customs Procedures / Brussels, 29 October 2010 TAXUD/2010/0051 – Режим доступу: http://ec.europa.eu/ecip/documents/procedures/import_entry_guidelines_en.pdf.
7. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of October 9, 2013 laying down the Union Customs Code [Електронний ресурс] // Official Journal. – № L 269. – Р. 1. – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=OJ:L:2013:269:TOC>.
8. REGULATION (EU) No 648/2005 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 April 2005 amending Council Regulation (EEC) No 2913/92 [Electronic resource] – Establishing the Community Customs Code. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:117:0013:0019:en:PDF>.

References

1. Berezniuk, I.H. (2009). *Mytne rehulivannia Ukrainy: natsionalni ta mizhnarodni aspekty: monohrafiia [Customs regulation of Ukraine: national and international aspects: monograph]*. Dnipropetrovsk: Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy [in Ukrainian].
2. Tereshchenko, S.S. (2001). *Osnovy mytnoho zakonodavstva Ukrayiny: Pytannya teorii ta praktyky zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti [Fundamentals of customs legislation of Ukraine: theory and practice of foreign economic activity]*. Kiev: AT «Avhust» [in Ukrainian].
3. Prus, L., Popel, S., Ruda, T., Konovalov, Y. & Moldovan, E. (2016). Problem aspects of organizing of monitor the correctness of customs valuation. *Proceeding of the International Academic Congress «European Research Area: Status, Problems and Prospects», 142–145* [in English].
4. Prus, L.R. (2016). Kontseptual'ni zasady vnesennya zmin do Mytnoho kodeksu Ukrayiny v chastyni mytnoyi vartosti tovariv ta metodiv yiyi vyznachennya [The conceptual basis of the amendments to the customs code of Ukraine regarding the customs value of goods and methods of its determination]. *Yurydychnyy naukovy elektronnyy zhurnal - Juridical scientific and electronic journal*, 5, 58-61 [in Ukrainian].
5. Popel', S.A. (2016). Ekonomiko-pravova sutnist' poniattia «mytna vartist' tovariv» [Economic and legal essence of the concept "customs value of goods"]. The development of institution of authorized economic operator in the context of the implementation of the framework security standards and facilitation of the international trade WMO: *Zbirnyk naukovykh prats' naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (15 veresnia 2016 roku) – The collection of scientific internet conference*. (pp. 44-47). Khmel'nyts'kyj: NDTs mytnoi spravy NDI fiskal'noi polityky UDFSU [in Ukrainian].
6. Customs Code Committee import and export formalities section guidelines on entry and summary declarations in the context of regulation (ec) no 648/2005. (2010). EUROPEAN COM DIRECTORATE GENERAL TAXATION AND CUSTOMS UNION *Customs Policy Customs Procedures*. ec.europa.eu. Retrieved from http://ec.europa.eu/ecip/documents/procedures/import_entry_guidelines_en.pdf
7. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of October 9, 2013 laying down the Union Customs Code. eurlex.europa.eu. Retrieved from <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=OJ:L:2013:269:TOC>.
8. Regulation (EU) No 648/2005 of the European Parliament and of the Council of 13 April 2005 amending Council Regulation (EEC) No 2913/92. (2005). *Establishing the Community Customs Code*. eurlex.europa.eu. Retrieved from <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:117:0013:0019:en:PDF>.

Tatiana Ruda, Research Scientist, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Customs Research Center of the Research Institute for State Fiscal Policy of University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmel'nytski, Ukraine

Normative Regulation of the Definition and Control of Customs Value of Goods in the EU

The article deals with the basic aspects of regulation on the definition and control of customs value of goods in European countries. The methods of customs valuation used in the EU, the main elements of the procedure of the correctness of its determination, especially the settlement of disputes in this area. The analysis and expediency of implementation of articles of the Customs Code of the EU in defining and controlling the customs value of goods in domestic practice. Thus, the purpose of writing is a synthesis of European experience regarding normative regulation on the definition and control of the customs value.

Thus, summarizing the results of the research, it should be noted that the question of definition, control and adjustment of the customs value of goods in the EU is economic in nature and provides for the protection of

customs interests of both the state and participants in foreign economic activity is regulated exclusively by regulations that are not only customs Code, but also leadership (guidance) to determine the customs value and amendments thereto, which contain detailed algorithm of actions for each of the participants customs relations. In addressing problem areas to adjust customs value of preferred consensus through written consultations between the customs authorities and participants of foreign trade who are interested in observing the customs legislation creates conditions for the development of mechanisms for customs simplifications.

However, it should be noted that certain elements of the European practice of regulation study issues reflected in the Customs Code of Ukraine, however, worth noting that it is expedient adaptation implemented articles to domestic realities of state customs, which certainly should include the development and adoption of additional regulations and legal acts that regulate issues identification, control, adjustment of customs value of goods, and will make these processes "transparent" and accessible to members of customs relations.

customs value of goods, methods of customs valuation used in the EU, control of customs value of goods

Одержано (Received) 28.10.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

351.346:331

В.В. Сибірцев, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Збалансованість ринку праці як складова державного регулювання його економічної безпеки

Розширено зміст поняття збалансованості ринку праці шляхом введення додаткового переліку пропорцій та раціональних співвідношень між окремими параметрами його функціонування та розвитку. Визначено причинно-наслідкові зв'язки між формами прояву незбалансованості ринку праці та складовими визначення його економічної безпеки. Наявність таких причинно-наслідкових зв'язків поставлено в основу методичного підходу щодо відбору методів та інструментів державного регулювання національного ринку праці.

економічна безпека, ринок праці, державне регулювання, збалансованість ринку праці, диспропорції ринку праці, трудовий потенціал, фактори-загрози

В.В. Сибірцев, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Україна

Сбалансированность рынка труда как элемент государственного регулирования его экономической безопасности

Расширено содержание понятия сбалансированности рынка труда путем введения дополнительного перечня пропорций и рациональных соотношений между отдельными параметрами его функционирования и развития. Определены причинно-следственные связи между формами проявления несбалансированности рынка труда и составляющими элементами его экономической безопасности. Наличие таких причинно-следственных связей поставлено в основу методического подхода к отбору методов и инструментов государственного регулирования национального рынка труда.

экономическая безопасность, рынок труда, государственное регулирование, сбалансированность рынка труда, диспропорции рынка труда, трудовой потенциал, факторы-угрозы

Постановка проблеми. В сучасних турбулентних умовах функціонування національної економіки вагомим значення набувають питання забезпечення її стійкого та економічно безпечного розвитку. Це потребує виконання ряду передумов, однією з яких є наявність достатнього трудового потенціалу, узгодженого як з поточним станом економіки, так і з цільовими орієнтирами її стратегічного розвитку. При цьому, така узгодженість має простежуватися на всіх стадіях відтворення трудових ресурсів, від їх

формування до розподілу та використання. Разом з тим, об'єктивна наявність численних диспропорцій та інституціональних пасток функціонування національного ринку праці призводять до розбалансування ряду його головних характеристик. Означена ситуація, з огляду на численні причинно-наслідкові зв'язки між параметрами ринку праці та параметрами інших ринків, призводить до кумулятивного підсилення негативних впливів на національну економіку в цілому та створює значні загрози її економічній безпеці. За означених умов виникає проблема подолання негативного впливу факторів-загроз, яка потребує скорішого вирішення. Відповідно актуалізується й необхідність організації державного регулювання ринку праці за критерієм додержання бажаного рівня його економічної безпеки. Така необхідність пояснюється місцем ринку праці в системі каузальних зв'язків функціонування та розвитку національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки національного ринку праці через подолання наявних на ньому диспропорцій та досягнення збалансованості за рядом ключових характеристик лежить в зоні перетину цілого ряду напрямків наукових досліджень. Зрозуміло, першим з таких напрямків є дослідження у сфері економічної безпеки національної економіки, в цілому, та безпеки ринку праці, зокрема. Дані дослідження представлені доволі детально в дослідженнях таких авторів як, Л.І. Алонкіна [1], І.А. Цвигун [15], І.Ф. Гнибіденко зі співавторами [14] тощо. Звернемо увагу, що безпека розглядається дослідниками переважно в соціально-демографічному аспекті (в контексті відтворення робочої сили, її вмотивованості чи рівня задоволення інтересів учасників ринку праці). Саме тому вважаємо вагомим пластом для здійснення наукових досліджень розгляд безпеки ринку праці з економічної точки зору та з точки зору національної економічної безпеки. Також зазначимо, що питання безпеки в розробках [1, 14, 15] виступали як самостійний об'єкт наукового пошуку. Відповідно потребують додаткового опрацювання питання розгляду економічної безпеки як критерію прийняття рішень механізмом державного регулювання національного ринку праці.

Дослідження збалансованості ринків праці також доволі часто попадали до зони уваги учених-економістів. Як правило, збалансованість ринку праці авторами розглядається в контексті визначення відповідності попиту та пропозиції на ринку праці. Так, наприклад, С.В. Сигова [13] та Т.М. Пітана [10] вивчали аспекти збалансованості робочої сили та робочих місць. За такого підходу, відповідно до А.А. Ілюхіної [4], завдання державного регулювання зводяться до розробки комплексу заходів щодо дотримання відносної збалансованості попиту та пропозиції на ринку праці, у тому числі через розширення ємності ринку та збільшення можливостей працевлаштування [4, с.124]. Інше коло дослідників розглядає збалансованість відносин ринку праці з іншими ринками. Наприклад Д.А. Гайнанов [2] розробив агентську модель збалансованості регіональних ринків праці та ринків освітніх послуг. Перевагою даної моделі є використання методології мультиагентського моделювання, а недоліком – орієнтування на вузьке розуміння ринку праці та орієнтованість на працевлаштування лише випускників вищих навчальних закладів.

Повертаючись до поняття економічної безпеки зазначимо, що найбільш близьким до нього є поняття дисбалансу на ринку праці. Зрозуміло, що подібний дисбаланс може мати прояв у різних аспектах функціонування ринку праці. Хоча тут дослідники знову ж таки певною мірою обмежують свою зону уваги розглядом кваліфікації робочої сили (наприклад, І.В. Краснопевцова [7] вивчала дисбаланс кваліфікованої робочої сили) та відхиленнями від рівноважного становища на ринку праці (наприклад, В.В. Дружиніна [3] вивчала стратегічні імперативи досягнення рівноваги на місцевих ринках, як нижчих ланках ієрархічного подання національного ринку праці).

Узагальнений перелік майже всіх наявних кількісних моделей досягнення рівноваги на ринку праці представлено В.Л. Ключею [5]. Аналіз вказаних моделей дозволив даному автору визначити збалансованість ринку праці як «рівновагу між професійно-кваліфікаційною структурою пропозиції трудових ресурсів та економічно доцільними робочими місцями» [5, с. 33]. Головні недоліки такого підходу містяться, по-перше, у об'єктивній неможливості підтримки (та навіть досягнення) рівноважного становища в турбулентних умовах національної економічної системи. Другим недоліком є обмеженість розгляду збалансованості лише характеристиками попиту та пропозиції робочої сили, адже наявність різних концепцій розуміння сутності ринку праці дозволяють говорити про відповідне розширення критеріїв прояву збалансованості ринку праці.

Також зазначимо, що в переважній більшості випадків дослідники орієнтуються на кількісні характеристики збалансованості ринку праці. На нашу думку, такі підходи мають розширюватися врахуванням більш широкого переліку параметрів для балансування. Підґрунтя для цього можуть становити пропозиції В.В. Дружиніної [3], яка пропонує розглядати збалансованість через узгодженість інтересів учасників ринку праці та прийняття концепції обмеженої раціональності. Приймаючи за основу дану пропозицію думається що її все ж таки слід розширити до рівня узгодженості та збалансованості складових інститутів ринку праці, особливо у разі розгляду такої збалансованості через призму інституційної складової економічної безпеки ринку праці.

Орієнтація на інституційну збалансованість ринку праці створює основу для формування механізму його державного регулювання. Питання організації державного регулювання даного ринку мають доволі широке представлення в економічній літературі. Наприклад, А.М. Колот [6], Е.М. Лібанова [8] та Ю.М. Маршавін [9] заклали вагоме підґрунтя для регламентування такого регулювання. Узагальнення розробок зазначених авторів дозволяє констатувати наявність економічних (від параметрів оподаткування до ліцензування й субсидіювання окремих видів діяльності), організаційних (від створення служб зайнятості до формування суспільної думки та створення інформаційно-інституціональних середовищ взаємодії учасників ринку праці) та адміністративно-законодавчих (від регулювання тривалості робочого часу до квотування працевлаштування) методів державного регулювання ринків праці. Різні автори пропонують різні варіанти групування методів та підходів до регулювання ринку праці. Це не змінює той факт, що у даний момент часу актуалізуються питання не стільки регулювання ринку праці, скільки питання забезпечення його розвитку. Такий розвиток обов'язково має бути економічно безпечним та збалансованим (як в рамках характеристик ринку праці, так і в межах його взаємодії з іншими ринками). Відповідно й розробки [6, 8, 9] мають бути розширені виділенням контуру регулювання інституціональних змін національного ринку праці за критерієм підтримки його економічної безпеки та збалансованості.

Дослідження рівня економічної безпеки національного та регіонального ринків праці у взаємозв'язку з визначенням рівня їх збалансованості мають самостійну наукову цінність. Така цінність значно підвищується у разі використання зазначених критеріїв безпеки та збалансованості для вироблення дієвих регулюючих впливів з боку держави на життєдіяльність ринку праці.

Постановка завдання. Метою статті є розвиток теоретико-методичних засад державного регулювання економічної безпеки ринку праці на основі встановлення оптимальних співвідношень між окремими характеристиками та параметрами функціонування ринку.

Виклад основного матеріалу. В основу реалізації мети статті пропонується покласти гіпотезу щодо прийняття багатовимірного (фрактального) представлення ринку праці, в рамках якого мета державного регулювання зведеться до максимізації

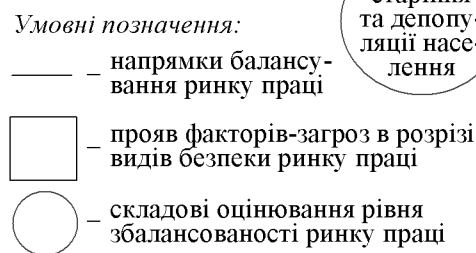
трудового потенціалу регіонів, а ринок праці виступатиме інструментом формування, розподілу та відтворення трудових ресурсів. Відповідно, вироблення ефективної державної стратегії регулювання національного ринку праці потребує врахування значної кількості параметрів, які пов'язані причинно-наслідковими зв'язками та відповідають за різноспрямовані вектори розвитку національної економіки. Саме така різноспрямованість векторів розвитку та антагонізм цілей різних економічних агентів й обумовлює необхідність управління балансуванням ринку праці.

Також при формуванні механізму державного регулювання ринку праці пропонується нівелювати вплив двох негативних рис, що притаманні дослідженням як збалансованості ринку праці, так і рівня його безпеки. По-перше, дослідники як правило орієнтуються на статичне представлення зазначених характеристик. Мається на увазі не відсутність зіставлення оцінок за окремі періоди, а відсутність досліджень взаємоузгодженого у часі впливу характеристик на параметри ринку праці (як це робиться в методології системної динаміки). По-друге, доволі часто не враховуються кумулятивний вплив незбалансованості чи факторів загроз в короткостроковому періоді на накопичення загроз чи рівня незбалансованості в довгостроковому періоді. Тобто дослідники доволі часто нівелюють розгляд розтягнутих у часі причинно-наслідкових зв'язків між характеристиками ринку праці. Ці дві негативні риси тісно пов'язані. Саме статичність оцінок й не дозволяє спрогнозувати кумулятивних вплив, наприклад, поточної незбалансованості компетентностей випускників вищих навчальних закладів та вимог до них з боку роботодавців на динаміку безпеки ринку праці в довгостроковому періоді.

В контексті авторської гіпотези та висунутих зауважень цілком слушною бачиться пропозиція Т.М. Пітани [10] щодо розгляду збалансованості ринку праці через визначене коло раціональних співвідношень та пропорцій між основними елементами ринку праці. При цьому автор [10] наголошує на необхідності безперервного відстеження збалансованості, в контексті її додержання також й в рамках узгодженості темпів росту характеристик ринку праці. Саме врахування темпів росту та кумулятивних впливів дозволить відійти від статистичних оцінок при виробленні заходів щодо регулювання ринку праці. Разом з тим, реалізація означеної вище гіпотези вимагає розширення кількості, переліку та змісту згадуваних раціональних співвідношень (пропорцій), які визначають рівень збалансованості ринку праці. Авторський варіант визначення напрямків збалансованості ринку праці подано на рис. 1, де пропонується використання архітектурного підходу до балансування.

В розвиток поданої на рис. 1 схеми пропонується розділяти збалансованість на внутрішню (збалансованість характеристик ринку праці) та зовнішню (збалансованість характеристик ринку праці з державними та регіональними програмами розвитку). Доречність виділення зовнішньої збалансованості підтверджується об'єктивно наявністю причинно-наслідкових зв'язків між характеристиками ринку праці та процесами, що відбуваються на інших ринках. Такий підхід дозволить регулювати рівень економічної безпеки ринку праці та визначати її вплив на безпеку економіки країни в цілому.

Дослідження рівня економічної безпеки та визначення впливу на неї рівня збалансованості ринку праці дозволяє визначити напрямки впливу з боку держави на ринок праці та сформувати ефективний інструментарій реалізації такого впливу. У даному випадку наголосимо наступне. Нами пов'язано окремі складові економічної безпеки ринку праці з конкретними формами прояву його незбалансованості. Разом з тим, заходи державного регулювання не можна орієнтувати на досягнення оптимального рівня збалансованості лише за окремим її проявом. Кожен з інструментів реалізації керівних впливів з боку держави має тією чи іншою мірою впливати на декілька з розглянутих вище пропорцій між параметрами ринку праці. Пряме співвідношення можна встановити лише



Джерело: розроблено автором.

державного регулювання економічної безпеки та збалансованості ринку праці. Графічне представлення такої логіки регулювання ринку праці наведено на рис. 2.



Рисунок 2 – Логіка організації державного регулювання ринку праці за критеріями забезпечення його збалансованості та достатності рівня економічної безпеки

Джерело: розроблено автором.

Особливістю поданої на рис. 2 схеми є співвіднесення розширеного переліку проявів незбалансованості ринку праці з ідентифікованими видами його економічної безпеки, а також врахування фрактально-ієрархічної природи ринку праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В статті зроблено наголос, що дослідники вивчають як правило окремі аспекти поняття збалансованості ринку праці. В більшості випадків її розглядають в контексті дослідження професійно-кваліфікаційної структури ринку праці (переважно через побудову різного роду балансів). З оглядом на це в статті розширено зміст поняття збалансованості ринку праці шляхом введення додаткового переліку співвідношень між окремими параметрами його функціонування. Також з використанням архітектурного підходу ідентифіковано причинно-наслідкові зв'язки між формами прояву незбалансованості ринку праці й складовими визначення його економічної безпеки. В переважній більшості досліджень збалансованість ринку праці розглядалась з точки зору отримання її кількісної оцінки, а не з точки зору її розгляду як передумови розвитку. В статті ідентифікована така особливість збалансованості ринку праці. Відповідно й до перспектив подальших розвідок автора відноситься розробка моделі визначення впливу збалансованості ринку праці на параметри його розвитку та на потенційний рівень економічної безпеки ринку. Іншою перспективою подальших розвідок автора стане розробка поданих на рис. 2 інструментів державного регулювання в напрямку розширення їх переліку та розробка для кожного з означених заходів державного регулювання сценаріїв використання для різних рівнів економічної безпеки та збалансованості на конкретному рівні ієрархії національного ринку праці.

Список літератури

1. Алонкина Л.И. Демография, рынок труда и экономическая безопасность России: монография [Текст] / Л. И. Алонкина. – Орел: ООО РИФ. – 2006. – 457 с.
2. Гайнанов Д. А. Агент-ориентированный подход к сбалансированному взаимодействию региональных рынков труда и образовательных услуг [Текст] / Д. А. Гайнанов, Л. И. Мигранова // Фундаментальные исследования. – 2013. – №8-2. – С. 394–398.
3. Дружиніна В.В. Місцевий ринок праці: умови функціонування, методи та способи забезпечення збалансованості : монографія [Текст] / В. В. Дружиніна ; наук. ред. В. М. Василенко ; НАН України, Ін-т економікоправових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, 2014. – 366 с.
4. Илюхин А.А. Профессиональная ориентированность молодёжи и сбалансированность рынка труда [Текст] / А.А. Илюхин, С.В. Илюхина // Интерактивная наука. – 2016. – №1. – С. 124–126.
5. Ключня В.Л. Сбалансированность рынка труда в Республике Беларусь: методологические и методические основы обеспечения [Текст] / В.Л. Ключня, И.В. Зенькова. – Новополоцк: ПГУ, 2009. – 216 с.
6. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія [Текст] / А. М. Колот. – К.: КНЕУ, 2010. – 251 с.
7. Краснопевцева И. В. Профессиональный дисбаланс рынка труда квалифицированной рабочей силы [Текст] / И.В. Краснопевцева // Вестник Нижегородского ун-та. – 2013. – № 3-1. – С. 315–321.
8. Лібанова Е. М. Ринок праці в економічній системі [Текст] / Е. М. Лібанова, Д. П. Мельничук. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 261 с.
9. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія [Текст] / Ю.М. Маршавін. – К.: Альтерпрес, 2011. – 396 с.
10. Питана Т.Н. Обеспечение сбалансированности регионального рынка труда / Т.Н. Питана [электронный ресурс]. – режим доступа: <http://economy-lib.com/obespechenie-sbalansirovannosti-regionalnogo-rynka-truda>
11. Савина С.Є. Эффективный рынок труда как элемент экономической безопасности [Текст] / С. Є. Савина // Вестник КРСУ. – 2015. – Том 15. – № 8. – С. 145–148.
12. Сибірцев В.В. Розбудова теоретико-методологічного базису державного регулювання інституціональних змін національного ринку праці [Текст] / В.В. Сибірцев // Управління розвитком. – 2015. – №1. – С.10.
13. Сигова С.В. Повышение сбалансированности российского рынка труда [Текст] / С.В. Сигова // Социальная политика и социальное партнерство. – 2010. – № 5 – С. 24–31.
14. Соціальна безпека: теорія та українська практика: монографія [Текст] / за ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота та В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
15. Цвігун І.А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія [Текст] / І.А.Цвігун. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – 400 с.

References

1. Alonkina L.I. (2006). *Demografiya, rynek truda i ekonomicheskaya bezopasnost Rossii [Demography, labor market and economic security of Russia]*. Orel: OOO RIF [in Russian].
2. Gaynanov D.A., & Migranova L.I. (2013). Agent-orientirovanny podkhod k sbalansirovannomu vzaimodeystviyu regionalnykh rynkov truda i obrazovatelnykh uslug [The agent-based approach to a balanced interaction of regional labor markets and educational services]. *Fundamentalnye issledovaniya - Fundamental research*, 8-2, 394-398 [in Russian].
3. Druzhynina V.V. (2014). *Local labor market: conditions of operation, methods and ways to balance*. V.M. Vasylenko (Ed.). Donetsk : Iugo-Vostok.
4. Ilyukhin A.A., & Ilyukhina S.V. (2016). Professionalnaya orientirovannost molodezhi i sbalansirovannost rynka truda [Professional orientation of youth and the balance of the labor market]. *Interaktivnaya nauka-Interactive science*, 1, 124-126 [in Russian].
5. Klyunya V.L., & Zenkova I.V. (2009). *Sbalansirovannost rynka truda v Respublike Belarus: metodologicheskie i metodicheskie osnovy obespecheniya [The balance of the labor market in the Republic of Belarus: methodological and methodical bases of maintenance]*. Novopolotsk: PGU [in Russian].
6. Kolot A. M. (2010). *Sotsial'no-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsii rozvytku [Social and labor issues: state relations, new challenges and trends]*. Kiev: KNEU [in Ukrainian].
7. Krasnopevtseva I.V. (2013). Professionalnyy disbalans rynka truda kvalifitsirovannoy rabochey sily [Professional labor market imbalance of skilled labor]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im.*

- N.I. Lobachevskogo. - Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky, 3-1, 315-321 [in Russian].*
8. Libanova E.M., & Melnychuk D.P. (2012). *Rynok pratsi v ekonomichnii systemi [The labor market in the economic system]*. Zhytomyr: ZhITI [in Ukrainian].
 9. Marshavin Iu.M. (2011). *Reguliuvannya rynku pratsi Ukrainy: teoriia i praktyka systemnogo pidkhodu [Labor market regulation Ukraine: theory and practice systematic approach]*. Kiev: Alterpres [in Ukrainian].
 10. Pitana T.N. (2004). Obespechenie sbalansirovannosti regionalnogo rynku truda [Balancing the regional labor market]. *economy-lib.com*. Retrieved from <http://economy-lib.com/obespechenie-sbalansirovannosti-regionalnogo-rynka-truda> [in Russian]
 11. Savina S.E. (2015). Effektivnyy rynek truda kak element ekonomicheskoy bezopasnosti [Effective labor market as an element of economic security]. *Vestnik KRSU. - Bulletin KRSU, Vol. 15, 8, 145-148* [in Russian]
 12. Sybirtsev V.V. (2015). Rozbudova teoretyko-metodologichnogo bazysu derzhavnogo reguliuvannya instytutsionalnykh zmin natsionalnogo rynku pratsi [Building a theoretical and methodological basis of state regulation of institutional changes in the national labor market]. *Upravlinnia rozvytkom. - Management of Development, 1, 10-15* [in Ukrainian].
 13. Sigova S.V. (2010). Povyshenie sbalansirovannosti rossiyskogo rynku truda [Improving the balance of the Russian labor market]. *Sotsialnaya politika i sotsialnoe partnerstvo. - Social Policy and Social Partnership, 5, 24-31* [in Russian].
 14. Gnybidenk I.F., Kolot A.M., & Rogovoy V.V. (2006). *Sotsial'na bezpeka: teoriia ta ukrains'ka praktyka [Social politics and sotsyalnoe partnership]*. Kiev: KNEU [in Ukrainian].
 15. Tsvigun I.A. (2013). *Demografichna bezpeka Ukrainy ta napriamy ii reguliuvannya [Demographic Security of Ukraine and ways of its regulation]*. Kamianets-Podilskyi: PP D.G. Zvoleiko [in Ukrainian].

Volodymyr Sybirtsev, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

The Balance of the Labor Market as an Element of State Regulation of Its Economic Safety

Aim of the article reduced to the development of theoretical and methodological foundations of state regulation of labor market economic security. Such regulation based on the establishment of optimal relations between individual characteristics and parameters functioning of the market.

The meaning of labor market balance has expanded by entered an additional list of rational proportions and correlations between different parameters of labor market operation and development. The causal relationships between the labor market manifestations of imbalance and components its economic security has defined. The presence of such causation raised methodological approach based on selection methods and tools of state regulation of national labor market. The causal relationships between the labor market manifestations of imbalance and components its economic security formalized by using the architectural approach. The balance of the labor market are considered not in terms of getting its quantitative assessment but in in terms of its presentation as preconditions for the development of the labor market

The logic of labor market state regulation by using the criterion of ensuring its balance and economic sufficiency has presented.

economic safety, the labor market, government regulation, the balance of the labor market, labor market imbalances, labor potential, factors of threats

Одержано (Received) 18.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 311.3:339.9

В.А. Туржанський, доц., канд. екон. наук

*Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна*

Д.Є. Приходченко, В.В. Жиленко

Державна фіскальна служба України, м. Київ, Україна

Методика проведення органами доходів і зборів поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання

У статті відображена методика проведення органами доходів і зборів аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання щодо дотримання законодавства з питань державної митної справи. Деталізуються етапи поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

зовнішньоекономічна діяльність, методика, аналіз, митний ризик, митні правопорушення, попередня митна інформація

В.А. Туржанский, доц., канд. экон. наук

Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина

Д.Е. Приходченко, В.В. Жиленко

Государственная фискальная служба Украины, г. Киев, Украина.

Методика проведения органами доходов и сборов углубленного анализа внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования

В статье отражена методика проведения органами доходов и сборов анализа внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования по соблюдению законодательства по вопросам государственной таможенного дела. Детализируются этапы углубленного анализа внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования.

внешнеэкономическая деятельность, методика, анализ, таможенный риск, таможенные правонарушения, предварительная таможенная информация

Постановка проблеми. Здійснення суб'єктами господарювання зовнішньоекономічних операцій має на меті отримання економічних вигід, прагнення до максимізації яких часто породжує різноманітні правопорушення, дії спрямовані на несплату митних платежів. Збільшення масштабів зовнішньоекономічної діяльності в Україні веде до збільшення ризиків порушення митного законодавства, викликаючи зростання обсягів інформаційного навантаження на органи доходів і зборів, суттєво утруднюючи прийняття рішень при здійсненні митних процедур.

Мінімізація ризиків, що виникають при здійсненні окремих видів зовнішньоекономічних операцій, може бути досягнута шляхом застосування додаткових заходів митного контролю, підґрунтям до застосування яких має слугувати масив впорядкованої та проаналізованої інформації. Результативність митного контролю може бути забезпечена за наявності підходів до аналізу даних, отримуваних з різних джерел, з метою виявлення факторів ризику та диференціації операцій за критерієм ризиковості.

Відповідно одним із пріоритетних завдань у цьому напрямку досліджень є розробка системи методів та інструментів аналізу зовнішньоекономічних операцій на основі інформації, що є у розпорядженні органів доходів і зборів, у тому числі попередньої митної інформації, яка може бути отримана від митних органів інших країн. В основі такої системи аналізу має бути покладено напрацювання державних органів інших країн, міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань.

На сьогодні відсутній комплексний підхід до проведення аналізу ризикових операцій під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання. Наукове вирішення проблеми пропонується шляхом розроблення методики поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проведення аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання досліджували такі вчені й практики як, Воскобійник Г.С. (розгляд підходів до виявлення ризикових операцій, спрямованих на застосування додаткових заходів митного контролю; дослідження інструментарію та методів системного аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання) [2; 10], Буланій О. О., Жиленко В. В. (дослідження особливостей використання попередньої митної інформації інших країн) [1; 3], Медвідь Ю. О. (аналіз зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання методом дзеркальної статистики) [4], Приходченко Д. Є. (проведення аналітично-пошукової роботи, спрямованої на виявлення та попередження порушень митного законодавства) [6; 7], Яковенко О. В. (застосування системного аналізу зовнішньоекономічної діяльності органами доходів і зборів) [11]. Проте, недослідженими залишається питання розробки методики поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Метою написання статі є розробка методики поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання щодо дотримання законодавства з питань державної митної справи.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Митного кодексу України [5] одним із основних напрямів діяльності держави в сфері митної політики є захист митних інтересів та забезпечення митної безпеки України.

Митні інтереси України досягаються шляхом здійснення державної митної справи, тобто встановленого порядку та умов переміщення товарів через митний кордон України, їх митного контролю та митного оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обміну митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил, організації і забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інших заходів, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

Пропонована методика поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання представлена на рис. 1.

Управління митною справою має здійснюватися з урахуванням усієї сукупності ризиків, притаманній цій сфері. Визначення можливих ризиків та негативних тенденцій, що супроводжують державну митну справу, дозволяє розробити систему заходів, направлених на ефективний захист митних інтересів України. З огляду на зазначене, першочерговим етапом та запорукою успішної аналітично-пошукової роботи є визначення сфери можливих ризиків та негативних тенденцій.

У галузі управління митною справою ризик може бути пов'язаний з імовірністю настання обставин, що можуть справити негативний вплив на виконання поставлених органам доходів і зборів завдань, в тому числі шляхом неналежного застосування такими органами правових актів, що підлягають виконанню [8]. Оскільки ризик має об'єктивну основу, через невизначеність зовнішнього середовища, й суб'єктивну, в результаті прийняття рішення самими учасниками зовнішньоекономічної діяльності,

ризиків управління митною справою слід розглядати як взаємодію низки чинників – зовнішніх (щодо зовнішньоекономічного середовища) і внутрішніх.

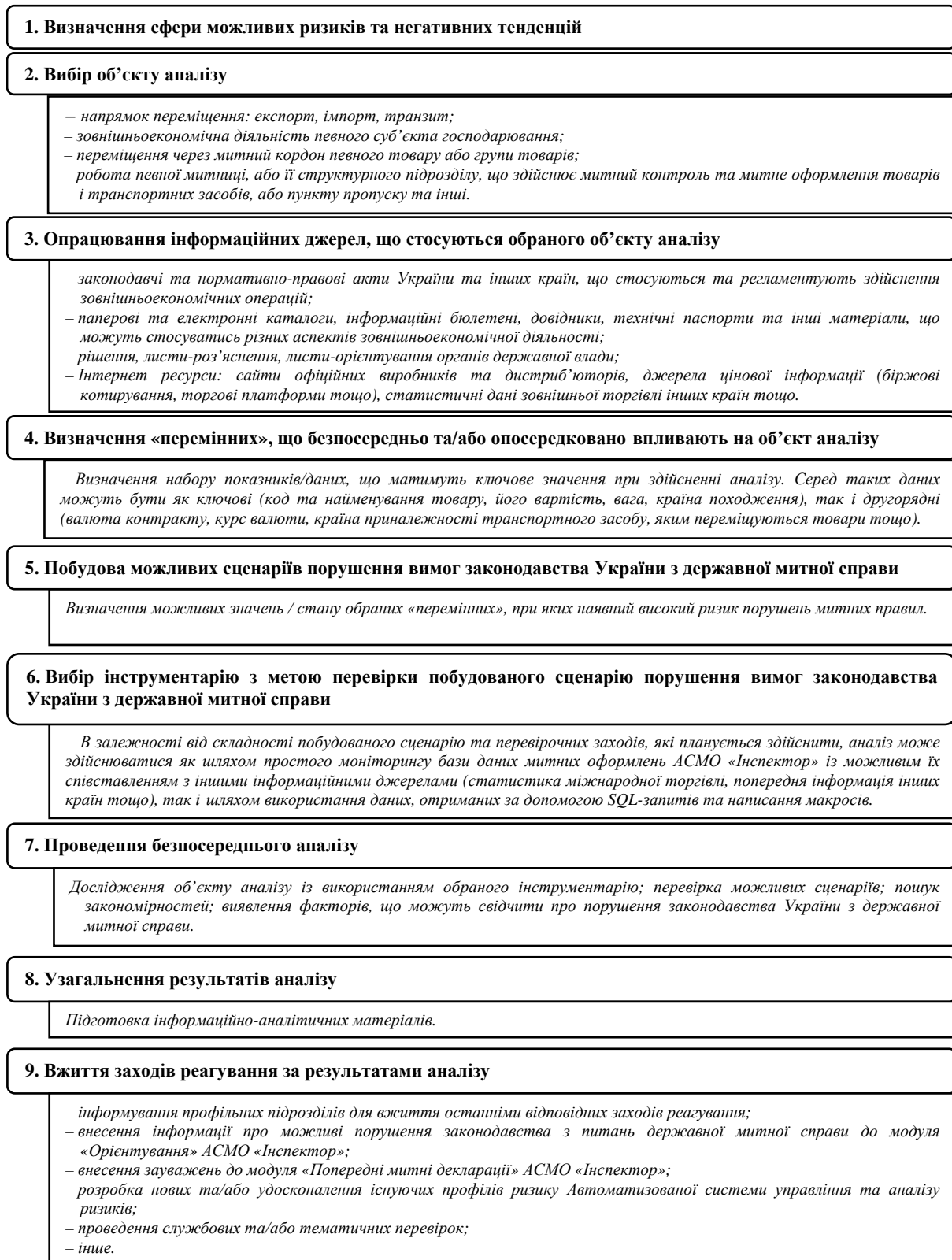


Рисунок 1 – Методика поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання

Джерело: власна розробка.

Зовнішні чинники, на нашу думку, можна розділити на чинники прямого та опосередкованого впливу.

До чинників прямого впливу можна віднести наступні:

- зміни в законодавстві з питань державної митної справи, що регулює діяльність суб'єктів господарювання;
- застосування заходів тарифного та нетарифного регулювання;
- конкуренція між учасниками зовнішньоекономічних операцій;
- зміни кон'юнктури ринку тощо.

Чинники опосередкованого впливу, пов'язані з політичною та економічною обстановкою в країні діяльності, міжнародними подіями та стихійними лихами.

До внутрішніх чинників, які впливають на ступінь ризику управління митною справою, можна віднести ті, які безпосередньо пов'язані зі здійсненням митної діяльності посадовими особами органів доходів і зборів, а саме: впровадження нових технічних засобів митного контролю, програмних забезпечень, програмно-інформаційних комплексів; кадрові зміни, корупційні аспекти тощо.

При цьому, ознаками можливих порушень законодавства України з питань державної митної справи можуть бути:

1. Особливості зовнішньоекономічної операції. Увагу до зовнішньоекономічної операції в першу чергу привертають: маршрут переміщення; часові показники (в даному контексті увагу може привертати оформлення чи переміщення товарів через митний кордон поза робочим часом або у вихідні дні, тривале перебування транзитного вантажу на території країни, надмірно швидке проведення митних процедур посадовими особами митниці тощо); учасники зовнішньоекономічних операцій (якщо підприємницька діяльність відправника або отримувача товарів не синхронізується з його зовнішньоекономічною діяльністю, остання потребує додаткової уваги)

2. Характеристики товарів.

3. Співвідношення показників різних товарів. Зокрема, коли разом переміщуються товари різних вартісних категорій – з метою зменшення загальної бази оподаткування можливе заниження кількості високовартісних товарів та, відповідно, завищення кількості більш дешевих.

4. Зміна динаміки обсягів оформлення товарів. Зокрема, необґрунтоване збільшення обсягів імпорту певного товару дозволяє зробити припущення про його використання у якості «товару прикриття», зменшення – про його декларування не своїм найменуванням.

5. Перерозподіл обсягів оформлення товарів в межах певної групи.

6. Невідповідність обсягів переміщення товарів через митний кордон України та обсягів, в яких вони розповсюджуються на ринку.

7. Зміна поведінки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Реакція суб'єктів ЗЕД на певні події або зміни умов здійснення зовнішньоекономічних операцій в певній мірі може свідчити про їх «прозорість» або «не прозорість».

8. Пов'язаність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

В залежності від обраної для аналітичної роботи сфери ризику управління митною справою та визначення можливих негативних тенденцій необхідно правильно визначити об'єкт аналізу.

Визначені негативні чинники можуть обумовити об'єкт аналізу. Серед основних можна виокремити наступні:

- напрямок переміщення: експорт, імпорт, транзит;
- зовнішньоекономічна діяльність певного суб'єкта господарювання;
- переміщення через митний кордон певного товару або групи товарів;
- робота певної митниці, або її структурного підрозділу, що здійснює митний

контроль та митне оформлення товарів і транспортних засобів, або пункту пропуску;
– інші.

З метою проведення аналізу з урахуванням всіх можливих чинників, що впливають на ступень ризику необхідно здійснити ґрунтовне *опрацювання інформаційних джерел, що стосуються обраного об'єкту аналізу.*

До таких інформаційних джерел можна віднести:

– законодавчі та нормативно-правові акти України та інших країн, що стосуються та регламентують здійснення зовнішньоекономічних операцій;

– паперові та електронні каталоги, інформаційні бюлетені, довідники, технічні паспорти та інші матеріали, що можуть стосуватись різних аспектів зовнішньоекономічної діяльності;

– рішення, листи-роз'яснення, листи-орієнтування органів державної влади;

– Інтернет ресурси: сайти офіційних виробників та дистриб'юторів, джерела цінової інформації (біржові котирування, торгові платформи тощо), статистичні дані зовнішньої торгівлі інших країн тощо;

– інші.

Враховуючи розмаїття джерел та великі обсяги даних, що потребують опрацювання, важливим фактором, що суттєво впливає на своєчасність та ефективність аналітично-пошукової роботи на даній стадії, є інформаційна підготовка.

За результатами опрацювання інформаційних джерел необхідно *визначити «перемінні»*, що безпосередньо та/або опосередковано впливають на обраний об'єкт аналізу. Це, так би мовити, набір вихідних даних, що у сукупності становлять та впливають на об'єкт аналізу. Серед таких даних можуть бути як ключові (код та найменування товару, його вартість, вага, країна походження), так і другорядні (валюта контракту, курс валюти, країна приналежності транспортного засобу, яким переміщуються товари тощо).

Після визначення вихідних даних для аналізу повинні бути *побудовані гіпотетичні сценарії порушення вимог законодавства України з питань державної митної справи.*

Під сценарієм розуміється метод опису передбачуваного або можливого ходу події в тій або іншій області, що стосується діяльності об'єкта. Основне призначення сценаріїв має бути визначення генеральної лінії функціонування об'єкта аналізу з урахуванням дії чинників (зовнішніх і внутрішніх), формулювання критеріїв для оцінки кінцевих цілей. Сценарій будується, як правило, для складних об'єктів, які формуються з окремих елементів. Тому побудові сценарію передують оцінка окремих елементів, при чому бажано, щоб ці оцінки були кількісно визначеними. Відсутність оцінок, навіть щодо незначних деталей, може негативно вплинути на ефективність прийнятих рішень. Сценарій, таким чином, акумулює систему аналітичних висновків, яка використовується для оцінки функціонування окремих елементів складного об'єкта. Сценарій повинен відповісти на запитання: «Що відбудеться, якщо умови функціонування аналізованого об'єкта складатимуться так..?». Таким чином, під час побудови сценарію необхідно визначити можливі значення/стан обраних «перемінних», при яких наявний високий ризик порушень митних правил.

З метою перевірки побудованих сценаріїв необхідно *обрати необхідний інструментарій.* Інструментарій, який при цьому використовується, залежить, у першу чергу, від наявності програмних засобів та досвіду роботи з ними у користувачів [9, 10].

В залежності від складності побудованого сценарію та перевірочних заходів, які планується здійснити, аналіз може здійснюватись як шляхом простого моніторингу бази даних митних оформлень АСМО «Інспектор» із можливим їх співставленням з

іншими інформаційними джерелами (статистика міжнародної торгівлі, попередня інформація інших країн тощо), так і шляхом використання даних, отриманих за допомогою SQL-запитів та написання макросів.

Після всіх підготовчих етапів здійснюється *безпосередній аналіз*: перевіряються можливі сценарії за допомогою обраного інструментарію, встановлюються закономірності, виявляються фактори, що можуть свідчити про порушення законодавства України з питань державної митної справи.

На етапі проведення безпосереднього аналізу можливе здійснення коригування сценарію та визначення потреби у додаткових дослідженнях та/або введення додаткових «перемінних», необхідність аналізу яких виникла під час проведення безпосереднього аналізу.

За результатами аналізу *узагальнюються результати аналізу* та готуються інформаційно-аналітичні матеріали.

Результати аналізу мають містити інформацію щодо:

- підтвердження або спростування сценарію;
- виявлених негативних/«слабких» чинників, що можуть призвести до порушення вимог законодавства України з питань державної митної справи;
- встановлених позитивних чинників, за умови присутності яких розвиток негативного сценарію має низьку ймовірність;
- заходів, які необхідно вжити, щоб нівелювати виявлений ризик.

Результати, отримані за результатами аналізу, можуть бути використані:

- шляхом інформування профільних підрозділів (підрозділів адміністрування митних платежів, контролю митної вартості та правильності визначення класифікації товарів, країни походження, підрозділів митного оформлення та митного аудиту) для вжиття останніми відповідних заходів реагування;
- внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань державної митної справи до модуля «Орієнтування» АСМО «Інспектор»;
- внесення зауважень до модуля «Попередні митні декларації» АСМО «Інспектор»;
- розробка нових та/або удосконалення існуючих профілів ризику Автоматизованої системи управління та аналізу ризиків;
- проведення службових та/або тематичних перевірок;
- інше.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, методика поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання повинна містити такі дев'ять основних етапів: 1) визначення сфери можливих ризиків та негативних тенденцій; 2) вибір об'єкту аналізу; 3) опрацювання інформаційних джерел, що стосуються обраного об'єкту аналізу; 4) визначення «перемінних», що безпосередньо та/або опосередковано впливають на об'єкт аналізу; 5) побудова можливих сценаріїв порушення вимог законодавства України з державної митної справи; 6) вибір інструментарію з метою перевірки побудованого сценарію порушення вимог законодавства України з державної митної справи; 7) проведення безпосереднього аналізу; 8) узагальнення результатів аналізу; 9) вжиття заходів реагування за результатами аналізу. Запропонована методика поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання має прикладний характер та апробована посадовими особами ДФС України.

В подальшому необхідно буде розробити методичні рекомендації щодо застосування, посадовими особами органів доходів і зборів у межах їх повноважень, методики поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання щодо дотримання законодавства України з державної митної справи.

Список літератури

1. Буланый О.О. Особливості використання попередньої митної інформації інших країн в Україні [Текст] / О.О. Буланый // Митна безпека. – 2015. – № 1. – С. 11-18.
2. Воскобійник Г. С. Підходи до виявлення ризикових операцій, спрямовані на застосування додаткових заходів митного контролю [Текст] / Г.С. Воскобійник // Митна безпека. – 2015. – № 1. – С. 41-44.
3. Жиленко В. В. Система електронного обміну попередньою інформацією на прикладі українсько-білоруської співпраці [Текст] / В.В. Жиленко // Розвиток інституту уповноваженого економічного оператора в контексті імплементації Рамкових стандартів безпеки та полегшення міжнародної торгівлі ВМО : Збірник тез науково-практичної Інтернет-конференції (м. Хмельницький – м. Ірпінь, 15 вересня 2016 року). – Хмельницький: НДЦ митної справи НДІ фіскальної політики УДФСУ, 2016. – С. 27–29.
4. Медвідь Ю. О. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання методом дзеркальної статистики [Текст] / Ю.О. Медвідь // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – 2015. – № 8. – С. 1210–1212.
5. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI (зі змінами та доовненнями) [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» ВР. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 14.11.2016).
6. Приходченко Д. Є. Проведення аналітично-пошукової роботи, спрямованої на виявлення та попередження порушень митного законодавства [Текст] / Д.Є. Приходченко // Митна безпека. – 2015. – № 1. – С. 110–113.
7. Приходченко Д. Є. Розробка інструментарію поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності економічних операторів [Текст] / Д.Є. Приходченко // Розвиток інституту уповноваженого економічного оператора в контексті імплементації Рамкових стандартів безпеки та полегшення міжнародної торгівлі ВМО : Збірник тез науково-практичної Інтернет-конференції (м. Хмельницький – м. Ірпінь, 15 вересня 2016 року). – Хмельницький: НДЦ митної справи НДІ фіскальної політики УДФСУ, 2016. – С. 33–35.
8. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю: наказ Міністерства фінансів України 31.07.2015 № 684. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15>. (дата звернення: 10.11.2016).
9. Туржанський В. А. Підхід до розробки інструментарію поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання [Текст] / В.А. Туржанський // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – № 27. – Кіровоград : КНТУ, 2015. – С. 83–88.
10. Туржанський В. А. Інструментарій та методи системного аналізу в контексті розробки методики поглибленого аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання [Текст] / В.А. Туржанський, Г.С. Воскобійник, І.В. Несторишен // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – 2016. – № 10. – С. 148–153.
11. Яковенко О. В. Застосування системного аналізу ЗЕД органами доходів і зборів [Текст] / О.В. Яковенко // Проблеми сучасної економіки : матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11-12 вересня 2015 року) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. ГО «СІЕУ», 2015. – С. 64–67.

References

1. Bulanyi, O.O. (2015). Osoblyvosti vykorystannia poperednoi mytnoi informatsii inshykh krain v Ukraini [Features of preliminary customs information to other countries in Ukraine]. *Mytna bezpeka – Customs security*, 1, 11-18 [in Ukrainian].
2. Voskobiinyk, H.S. (2015). Pidkhody do vyivlennia ryzykovykh operatsii, spriamovani na zastosuvannia dodatkovykh zakhodiv mytnoho kontroliu [Approaches to identify risky operations designed to take additional measures of customs control]. *Mytna bezpeka – Customs security*, 1, 41-44 [in Ukrainian].
3. Zhylenko, V.V. (2016). Systema elektronnoho obminu poperednoi informatsiiei na prykladi ukrainsko-biloruskoi spivpratsi [Electronic exchange of preliminary information on the example of Ukrainian-Belarusian cooperation]. *Rozvytok instytutu upovnovazhenoho ekonomichnoho operatora v konteksti implementatsii Ramkovykh standartiv bezpeky ta polehshennia mizhnarodnoi torhivli VMO – Development institute authorized economic operator in the context of the implementation of the Framework security standards and facilitate international trade WMO*, 27-29 [in Ukrainian].

4. Medvid, Iu.O. (2015). Analiz zovnishnoekonomichnoi diialnosti sub'iektiv hospodariuvannia metodom dzerkalnoi statystyky [Analysis of foreign business entities by mirror statistics]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 8, 1210-1212 [in Ukrainian].
5. Customs Code of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine 13.03.2012 number 4495-VI, edition of 14.11.2016. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> [in Ukrainian].
6. Prykhodchenko, D.Ie. (2015). Provedennia analitychno-poshukovoi roboty, spriamovanoi na vyivlennia ta poperedzhennia porushen mytnoho zakonodavstva [Conducting analytical and research work aimed at the detection and prevention of customs offenses]. *Mytna bezpeka – Customs security*, 1, 110-113 [in Ukrainian].
7. Prykhodchenko, D.Ie. (2016). Rozrobka instrumentariiu pohlyblyenoho analizu zovnishnoekonomichnoi diialnosti ekonomichnykh operatoriv [Development tools for in-depth analysis of foreign trade activities of economic operators]. *Rozvytok instytutu upovnovazhenoho ekonomichnoho operatora v konteksti implementatsii Ramkovykh standartiv bezpeky ta polehshennia mizhnarodnoi torhivli VMO – Development institute authorized economic operator in the context of the implementation of the Framework security standards and facilitate international trade WMO*, 33-35 [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia analizu ta otsinky ryzykiv, rozroblennia i realizatsii zakhodiv z upravlinnia ryzykamy dlia vyznachennia form ta obsiahiv mytnoho kontroliu 31.07.2015 number 684, edition of 10.11.2016. *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15> [in Ukrainian].
9. Turzhanskyi, V.A. (2015). Pidkhid do rozrobky instrumentariiu pohlyblyenoho analizu zovnishnoekonomichnoi diialnosti sub'iektiv hospodariuvannia [Approach to development toolkit depth analysis of foreign business entities]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauk – Proceedings Kirovograd National Technical University. Economics*, 27, 83-88 [in Ukrainian].
10. Turzhanskyi, V.A. (2016). Instrumentarii ta metody systemnoho analizu v konteksti rozrobky metodyky pohlyblyenoho analizu zovnishnoekonomichnoi diialnosti sub'iektiv hospodariuvannia [Tools and methods of systems analysis techniques in the design of in-depth analysis of foreign business entities]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 10, 148-153 [in Ukrainian].
11. Iakovenko, O.V. (2015). Zastosuvannia systemnoho analizu ZED orhanamy dokhodiv i zboriv [Systemic analysis of foreign trade activities authorities revenue and fees]. *Problemy suchasnoi ekonomiky – The problems of the modern economy*, 64-67 [in Ukrainian].

Vitalii Turzhanskyi, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Customs Research Center of the Research Institute for State Fiscal Policy of Fiscal Service University of Ukraine, Khmelnytsky, Ukraine

Dmytro Prykhodchenko, Valentyna Zhylenko

State Fiscal Service of Ukraine, Kiev, Ukraine

Methodics of Depth Analysis of Foreign Business Entities by Revenue and Duties Authorities

The article is devoted to developing of methodics of in-depth analysis of foreign business entities to comply with the laws of Ukraine on state customs. This methodic is proposed for use by officials of the State Fiscal Service of Ukraine within its authority.

The technique includes methods and tools for analysis of foreign trade operations based on information available to the authorities of income and fees, including previous customs information that can be obtained from the customs of other countries. Methodology depth analysis includes the following steps: determining the scope of possible risks and negative trends; the selection of analysis; processing information sources relating to the chosen object of analysis; determine the variables that directly and / or indirectly affect the object of analysis; construction of possible scenarios violation of the law of Ukraine State customs; choice of instruments to test the scenario constructed violation of the law of Ukraine State customs; The direct analysis; summarizing the results of the analysis; measures for response analysis.

The technique of in-depth analysis of foreign business entities have applied nature and approved by officials SFS Ukraine.

foreign trade, methodology, analysis, risk customs, customs offenses, preliminary customs information

Одержано (Received) 18.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 338.4+378

Н.Р. Бабовал, здобувач

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

Формування науково-педагогічного потенціалу вищого навчального закладу як складової ринку освітніх послуг

У статті проведено дослідження ступеня забезпеченості вищих навчальних закладів науково-педагогічними працівниками на основі аналізу таких показників, як чисельність викладацького складу, його вікової та кваліфікаційної структури, тенденції підготовки аспірантів та докторів наук. Виявлено чинники впливу на ефективність роботи науково-педагогічних працівників вищої школи. Систематизовані ключові характеристики постаті викладача вищої школи нової епохи.

риннок освітніх послуг, система вищої освіти, вищі навчальні заклади, інновації, рівень акредитації, діяльність педагогічного колективу, науковий потенціал вищих навчальних закладів

Н.Р. Бабовал, соискатель

Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь, Украина

Формирование научно-педагогического потенциала высшего учебного заведения как составляющей рынка образовательных услуг

В статье проведено исследование степени обеспеченности вузов научно-педагогическими кадрами, в том числе на основании таких показателей, как численность преподавательского состава вузов, его возрастной и квалификационной структуры, тенденции подготовки аспирантов и докторантов в вузах. Выявлены факторы влияния на эффективность работы научно-педагогических работников вузов. Систематизированы ключевые характеристики личности преподавателя высшей школы новой эпохи.

рынок образовательных услуг, система высшего образования, высшие учебные заведения, инновации, уровень аккредитации, деятельность педагогического коллектива, научный потенциал высших учебных заведений

Постановка проблеми. Національна система освіти України протягом останніх років значно реформувалася. Успішність розвитку держави та суспільства залежить від високого інтелектуального потенціалу нації, який формує вища освіта. Вітчизняна система вищої освіти, яка зорієнтована на Болонську декларацію, європейські рекомендації відносно якості освіти, вимагає значною мірою модернізації професійної підготовки не лише своїх студентів, а й викладачів. Конкурентноздатність вищої школи на ринку освітніх послуг значною мірою залежить від науково-педагогічного складу, який у більшості вітчизняних вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) значно різниться за кількісними та якісними характеристиками. Від якості наукового персоналу залежить ефективність навчально-виховного процесу, рівень підготовки фахівців та їх конкурентноздатність на ринку праці, а також престижність закладу.

Таким чином, набуло актуальності вивчення питання оцінки та аналізу науково-педагогічного потенціалу в системі формування якості освітніх послуг вищої школи в Україні та, зокрема, в Тернопільській області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі оцінювання трудового потенціалу вищої школи присвячена значна кількість праць як в Україні, так і в зарубіжжі. Так, зокрема, Ф. Трішин, А. Кац, Т. Маркова досліджують деякі аспекти підготовки висококваліфікованих фахівців у ВНЗ [12]; Н.М. Демченко подає розмежування понять «науково-педагогічні працівники» і «професорсько-викладацький склад» [1]; О.Г. Обмок проводить облік результатів рейтингової оцінки діяльності науково-педагогічних працівників [6]; В.В. Олійник вивчає проблеми та шляхи вирішення професійного вдосконалення науково-педагогічних працівників [7].

Проте не зважаючи на велику кількість досліджень, на даний час питання формування науково-педагогічного потенціалу ВНЗ як складової ринку освітніх на сучасному етапі не втрачає своєї актуальності та потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження ступеня забезпеченості ВНЗ науково-педагогічними працівниками та виявлення чинників впливу на ефективність роботи науково-педагогічних працівників ВНЗ. Об'єктом дослідження виступає науково-педагогічний потенціал вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція в освітній простір професійної діяльності зумовлена причинами як внутрішнього характеру (забезпечення потреб національної економіки у кваліфікованих кадрах), так і зовнішніми (необхідність забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовому середовищі) [12].

Вимоги сьогодення ґрунтуються на зростанні потреби у висококваліфікованих працівниках, тому важливе значення має розвиток кадрового потенціалу суспільства та держави.

Ми погоджуємося з думкою Садкового В., що серед основних стратегічних напрямів розвитку вищої освіти в Україні необхідно звернути увагу перш за все на ті, зміст яких пов'язаний з підготовкою висококваліфікованих кадрів, адже «кадровий потенціал – це серцевина будь-якого науково-освітнього організму, в будь якій сфері діяльності» [9].

Кадровий потенціал ВНЗ складається з таких категорій працівників, як науково-педагогічні, педагогічні працівники та наукові співробітники.

Зазначимо, що ефективна результативність роботи вищого навчального закладу (ВНЗ) у великій мірі залежить від науково-педагогічного складу. Отже, відповідно до Закону України «Про вищу освіту», науково-педагогічні працівники (НПП) – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [3]. Педагогічні працівники - це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність [3]. Наукові працівники – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання [3].

Головне завдання, яке постає перед науково-педагогічними кадрами – підготовка суб'єкта навчально-виховного процесу до професійної діяльності в ринкових умовах, і одночасно самим виступати як зразок конкурентоспроможної особистості.

Визначення статусу осіб, які займаються освітньою та науковою діяльністю, на думку Н. Демченка, має важливе як практичне, так і теоретичне значення, оскільки реалії діяльності української держави на сучасному етапі свідчать про те, що вона не виконує гарантій з належного рівня його забезпечення [1].

Перманентна соціально-економічна криза останніх трьох десятиліть критично позначилася на якості професорсько-викладацького складу українських ВНЗ. Для того, щоб підвищувати трудовий потенціал науково-педагогічних працівників та наукових співробітників вищого навчального закладу, необхідно використовувати їх інтелектуальний потенціал та об'єктивно стимулювати ефективність усіх видів робіт, запроваджувати щорічне рейтингове оцінювання роботи.

Методика рейтингового оцінювання полягає у визначенні коефіцієнтів, які більш точно характеризують внесок кожного педагога у навчальні, наукові та виховні процеси.

Таким чином, рейтингове оцінювання у ВНЗ передбачає:

- інформаційну базу, яка створюється для аналізу та оцінки результатів діяльності викладачів, кафедр і факультетів ВНЗ;
- визначення найкращих показників;
- відповідність сучасним тенденціям розвитку вищої освіти України;
- стимулювання науково-педагогічних працівників у підвищенні своєї професійної кваліфікації, творчому підході до процесу викладання;
- посилення колективної зацікавленості викладачів в покращенні кінцевих результатів підготовки освітньо-кваліфікаційних рівнів випускників;
- диференціація оцінки діяльності для забезпечення підтримки найбільш ефективної частини викладацького складу.

Зауважимо, що використання великої кількості показників у системі визначення рейтингу науково-педагогічних працівників не завжди сприяють підвищенню ефективності та об'єктивності оцінки.

Праця викладача надзвичайно складна та багатогранна, яка включає навчальну, наукову, науково-інноваційну, науково-методичну та культурно-виховну роботу. Оцінювати її потрібно комплексно, а саме, враховувати не лише обсяг виконаної роботи, але й її якість, яка визначається відповідними коефіцієнтами та оцінками роботи викладача студентами, деканатом, іншими викладачами кафедри.

Отже, впровадження системи оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників вищих учбових закладів є надзвичайно актуальним і одночасно стратегічним завданням.

На сьогоднішній день провідні ВНЗ мають різноманітні системи оцінювання якості та результативності кафедр і викладачів. Виділимо два підходи до побудови таких систем: перший – діяльність кафедр оцінюється через інтеграцію оцінок викладачів кафедри; другий – навпаки окремо формуються рейтинги кафедр, після того оцінюється діяльність викладачів.

У закордонних системах акредитації, зокрема, *ABET – Accreditation Board for Engineering and Technology, Inc.* (Акредитаційна комісія з техніки й технології) найважливішим показником у переліку, так званих, інженерних критеріїв-2000 є вимоги до викладачів, які ведуть заняття за акредитованими програмами. У документах ABET неодноразово підкреслювалося, що важливим є те, щоб система оцінки діяльності викладачів університету існувала й реально забезпечувала б можливість об'єктивного аналізу якості професорсько-викладацького складу. Це означає, що необхідно не тільки оцінювати роботу кожного науково-педагогічного працівника (НПП), але й показувати, яким чином оцінка його діяльності сьогодні вплине на усунення недоліків і поліпшення результатів його роботи у майбутньому. Без розробки й впровадження подібної системи процес «підключення» університету до міжнародного освітнього простору неможливий. Цей висновок неодноразово звучав і в рішеннях Європейського співтовариства інженерної освіти (*European Society for Engineering Education-SEFI*) [11].

Необхідно зазначити, що важливим нормативним документом є індивідуальний план, котрий затверджується кафедрою і деканатом факультету, він регламентує роботу кожного викладача.

При оцінюванні роботи викладача враховується обсяг і якість виконання усіх видів робіт за звітний період, зокрема: навчальної, навчально-методичної, організаційно-методичної, виховної (за навчальний рік) та науково-дослідної (за календарний рік).

Назвемо основні завдання, які, ми вважаємо, необхідно враховувати для запровадження системи визначення рейтингу науково-педагогічних працівників:

1. Підвищувати ефективність та результативність професійної діяльності науково-педагогічних працівників.

2. Забезпечувати підвищення мотивації ефективності праці.

3. Забезпечувати прозорість та об'єктивність при оцінюванні діяльності науково-педагогічних працівників та структурних підрозділів ВНЗ.

4. Забезпечувати ефективність трансформації вищого навчального закладу освіти до дослідницького закладу світового рівня.

Науково-педагогічні працівники ВНЗ формують імідж закладу, забезпечують ефективну діяльність та конкурентоспроможність. Таким чином, управлінцям необхідно приділяти значну увагу щодо мотивації праці своїх працівників. Велике значення у системі мотивації відіграє об'єктивна оцінка результатів діяльності та відображення їх в обліку. Рейтингова оцінка результатів праці науково-педагогічного персоналу вирішує питання контролю якості діяльності НПП, та виконує завдання мотивації працівників та підвищення продуктивності їх праці.

При розробленні критеріїв рейтингової оцінки, необхідно враховувати такі аспекти (табл. 1).

Важливе значення у процесі визначення рейтингу кафедр є думка основного стейк-холдера ВНЗ – студентів і слухачів щодо якості викладання навчального матеріалу науково-педагогічними працівниками кафебри.

Аналізуючи процеси, які відбуваються у формуванні трудових ресурсів ВНЗ за рівнями акредитації, необхідно зазначити, що позитивні зміни відбуваються не лише в кількісних показниках викладацького персоналу, динаміка яких представлена на рис. 1, а й в якісних характеристиках.

Так, на початок 2015/2016 навчального року у вищих навчальних закладах України I-II рівнів акредитації працювало 28664 викладачі (штатних – 24197), а в порівнянні з 2013/2014 н. р. – 36254 викладачі (30766 - штатних), а саме: педагогічних працівників – 28512 (24090 - штатних) чоловік (з них 1013 кандидатів наук та 51 доктор наук); науково-педагогічних працівників – 152 (107) чол. (105 кандидатів наук, 17 докторів наук). Необхідно зазначити, що протягом 2000-2013рр. у ВНЗ України I-II рівнів акредитації відбулося значне скорочення працівників (приблизно в 1,3 рази). Оскільки на початок 2000/2001 навчального року в вузах працювало 47,7 тис. викладачів.

У вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації на початок 2015/2016 навчального року працювали 134231 (з них штатних – 117750), а в 2013/2014 н.р. – 158521 викладач (138330 – штатних). Педагогічних працівників 22505 (19646) чоловік (1031 кандидат наук, 52 доктори наук). Науково-педагогічних працівників 111726 (98104) чоловік (60628 кандидатів наук, 12418 докторів наук).

Отже, з вище зазначених даних, спостерігаємо, що чисельність персоналу вищих навчальних закладів України I-II рівнів акредитації зменшилась, а ВНЗ III-IV рівнів акредитації чисельність професорсько-викладацького складу збільшилась.

Так, у 2015/16 навчальному році на 100 студентів денної форми навчання у вищих навчальних закладах III і IV рівнів акредитації в середньому припадало приблизно 6,5 кандидата наук і 4,5 доцента та 1,5 доктора наук і один професор. Резерви тут невеликі, адже у вищій школі вже викладають 72 % кандидатів і 78 % докторів наук, які працюють в Україні. Міжрегіональна розбіжність за забезпеченістю кандидатами наук і доцентами становить близько 2 разів, докторами наук — 4 разів, професорами — 3 разів. Щодо відомчої забезпеченості, то вона різниється для докторів наук і професорів у кілька десятків разів [5, с. 124].

Таблиця 1 - Критерії рейтингової оцінки

№	Аспекти	Характеристика аспектів
1.	Відповідність критеріїв вимогам акредитації; вимогам до дослідницьких університетів та відповідність показникам міжвузівських та світових рейтингів ВНЗ.	Критерії оцінок діяльності науково-педагогічних працівників за всіма видами робіт мають відповідати потребам управління, ґрунтуватися на вимогах до акредитації діяльності закладу, вимогах до дослідницьких університетів та відповідати показникам міжвузівських рейтингів ВНЗ України.
2.	Диференціювання показників за науковим ступенем та вченим званням.	Результативність праці необхідно диференціювати за науковим ступенем та вченим званням. Некоректно оцінювати трудові досягнення асистента і професора за єдиними критеріями тому, що асистент не має можливості виконувати такі види робіт, як: участь у науково-методичних комісіях, експертних радах, участь у редколегії фахових наукових видань тощо.
3.	Розробка окремої системи показників для кожного факультету (відділу, кафедри).	Діяльність факультетів значно відрізняється. Таким чином, необхідно розробити для кожного факультету свою систему показників, а також методики вирахування кінцевого коефіцієнта.
4.	Наявність розділу «Міжнародна діяльність». Розробка коефіцієнтів, що ефективно стимулюють працівників до підвищення своєї діяльності в міжнародних програмах та проектах.	Рейтингова оцінка має включати обов'язково розділ «Міжнародна діяльність». Показники яких характеризують результати діяльності науково-педагогічних працівників: в міжнародних проектах та програмах, отриманні грантів; участь викладачів, студентів, аспірантів у міжнародних заходах (наукові конференції, семінари, викладання, стажування, наукові дослідження тощо); публікації в провідних виданнях та цитування; навчання іноземних громадян. Міжнародна діяльність є обов'язковою умовою для дослідницьких університетів, а також є критерієм у Національній системі рейтингового оцінювання ВНЗ.
5.	Розробка розділів з навчальної, наукової, інноваційної та міжнародної діяльності для дослідницьких університетів.	Рейтингові системи дослідницьких університетів мають включати показники навчальної, наукової, інноваційної та міжнародної діяльності, які зазначені в Положенні про дослідницький університет.
6.	Застосування рейтингової оцінки до всіх працівників ВНЗ	Рейтинг необхідно застосовувати до всіх працівників ВНЗ. В Україні, з врахуванням показників рейтингу, підвищують заробітну плату лише штатним працівникам.

Джерело: розроблено автором на основі [6].

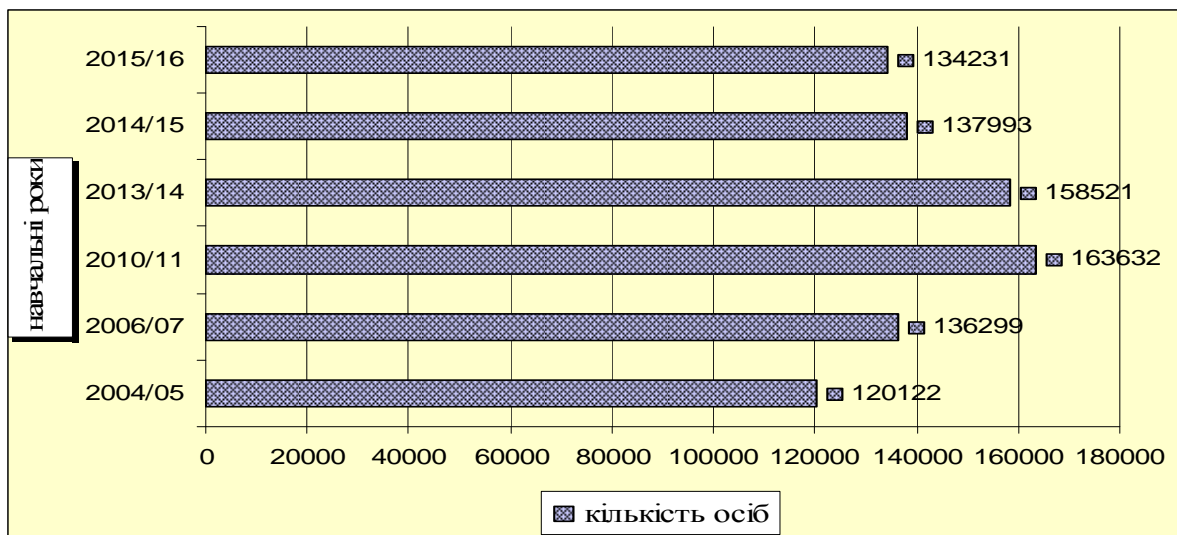


Рисунок 1 – Динаміка чисельності науково-педагогічних працівників
ВНЗ III-IV рівнів акредитації України

Джерело: розраховано та побудовано автором з використанням офіційних даних Державної служби статистики України [10].

Значної уваги, на наш погляд, потребує аналіз якості освітніх послуг, які надаються державними та приватними вищими навчальними закладами України. Для цього було проаналізовано кадровий потенціал на початок 2013/14 навчального року (табл. 2). До уваги бралися такі критерії, як: якісний викладацький склад (питома вага штатних працівників й сумісників); співвідношення штатних працівників та студентів.

Таблиця 2 - Кадрове забезпечення державних та приватних ВНЗ на початок 2013/14 навчального року

Показники		Державні ВНЗ		Приватні ВНЗ	
		Чисельність осіб	%	Чисельність осіб	%
Викладацький склад ВНЗ	Штатні працівники	128487	88,6	9843	73,2
	Сумісники	16584	11,4	3607	26,8
Наукові ступені та вчені звання викладацького складу	Кандидати наук	70354	48,5	5875	51,2
	Доктори наук	14298	9,9	1169	10,2
	Доценти	47680	32,9	3491	30,4
	Професори	12633	8,7	950	8,3
Чисельність студентів (осіб)		1565385		158300	
Співвідношення штатних працівників та студентів	Всього	1:26		1:36	
	Професори	1:124		1:167	
	Доценти	1:33		1:45	

Джерело: побудовано автором на основі [8].

Таким чином, провівши порівняльну характеристику кадрового забезпечення державних та приватних вищих навчальних закладів, бачимо, що на початок 2013/14 року кількість викладацького персоналу закладів вищих рівнів акредитації становила

138330 осіб, де: 15467 – доктори наук; 76229 – кандидати; 51171 – доценти; 13583 – професори; проте 20191 з них - сумісники. Співвідношення викладацького складу та студентів у вузах державної та приватної форми власності практично не відрізняється. З даних таблиці випливає те, що якісний склад основного викладацького персоналу державних та приватних ВНЗ III-IV рівнів акредитації України приблизно однаковий.

Отже, ми можемо стверджувати, що ВНЗ, не залежно від форми власності, можуть забезпечувати однакову якість освіти.

Аналізуючи кадровий потенціал ВНЗ III-IV рівнів акредитації, зокрема, відзначимо і нашу область. Так, у Тернопільській області функціонує 8 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, з них: 4 – університети; 1 – академія; 3 – інститути. Викладацький склад на початок 2013/14 навчального року становив 3269 працівників. З яких 1771 – кандидати наук; 1074 – доценти; 278 – доктори наук; 237 – професори. Таким чином ми бачимо, що у кожному закладі в середньому працює 408 науково-педагогічних працівників, а в Україні цей показник становить 425 працівників.

Викладацький склад ВНЗ III-IV рівнів акредитації нашої області на початок 2015/16 навчального року становить усього – 3164 осіб. З них науково-педагогічні працівники, які мають науковий ступінь: кандидата наук -1780, та доктора наук – 276. НПП, які мають звання: доцента – 1169, а професора – 238 осіб (рис. 2.).

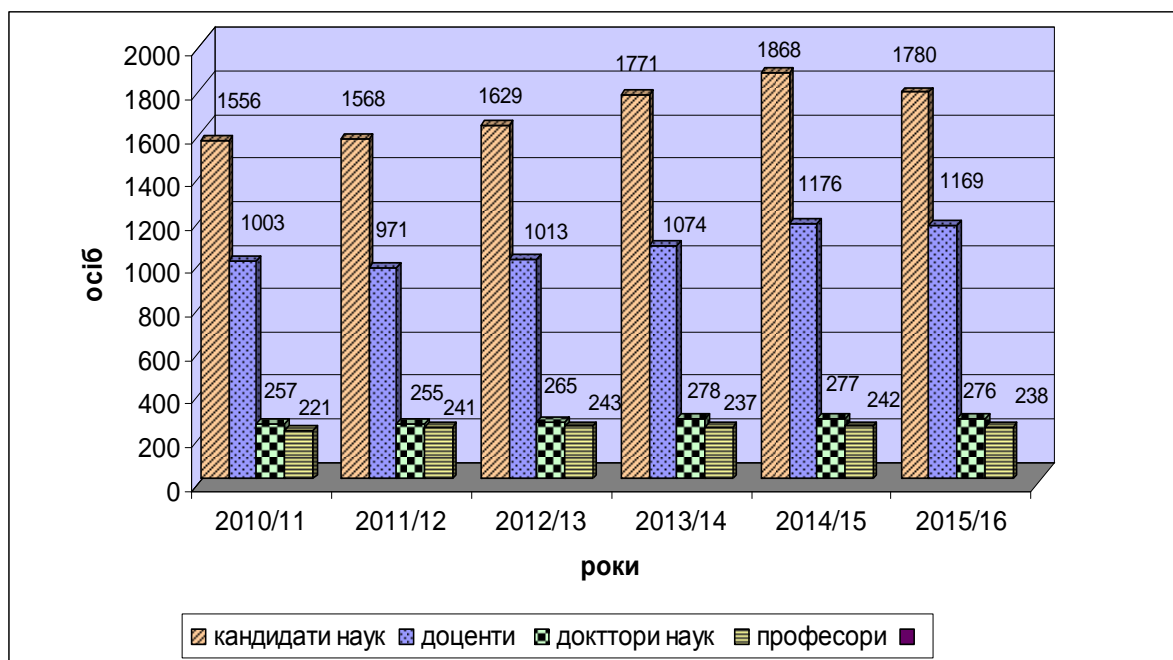


Рисунок 2 - Чисельність викладачів з науковими ступенями та вченими званнями у ВНЗ III-IV рівнів акредитації в Тернопільській обл. за 2010/2016 навчальні роки

Джерело: розраховано та побудовано автором з використанням офіційних даних Державної служби статистики України [10].

Таким чином, за вище зазначений період спостерігається збільшення чисельності науково-педагогічних кадрів ВНЗ III-IV рівнів акредитації, які мають наукові ступені кандидата і доктора наук, вчені звання доцента та професора. Це є, однозначно, позитивним фактором покращення якості вищої освіти.

Важливий показник, який має вагомий вплив на якість вищої освіти, є підготовка аспірантів та докторантів. Переважна більшість закладів, що здійснюють підготовку аспірантів, перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки – 32%, Національної академії наук – 28%, Національної академії аграрних наук та

Академії медичних наук – по 7%, Міністерства охорони здоров'я – 4%. Схожа ситуація спостерігається і зі сферою управління докторантурою: Міністерству освіти і науки – 45%, Національній академії наук України – 24%, Міністерству охорони здоров'я – 6%, Національній академії аграрних наук – 5% [4].

У вищих навчальних закладах працює 48% (234) аспірантур та 63% (177) докторантур, у наукових установах, відповідно, 52% (256) та 37% (106). Найбільша кількість аспірантів навчається у галузі технічних, економічних, юридичних та педагогічних наук.

Згідно статистичних даних, розподіл аспірантур та докторантур за регіонами нерівномірний. Більшість з них зосереджені у м. Києві – відповідно 222 і 110, Харківській області – 63 і 40, Львівській – 33 і 22, Дніпропетровській – 28 і 14, Одеській – 27 і 19. В інших регіонах їх кількість обчислюється одиницями (Тернопільській обл. 4 і 3), хоча немає жодного регіону, де були б відсутні аспірантура або докторантура.

У м. Києві навчається 11110 аспірантів і 797 докторантів, у Харківській області відповідно – 3420 і 225, Львівській – 2445 і 133, Одеській – 2035 і 92, Дніпропетровській – 1380 і 76, а в Тернопільській цей показник становив лише – 439 і 24.

Вікова структура аспірантів та докторантів має суттєві відмінності. Переважна більшість аспірантів (72%) має вік до 30 років (34% – до 25 років, 38% – 25-29 років), тоді як 44% докторантів мають вік 40 років і старші [4].

Позитивним є той фактор, що кількість підготовлених аспірантів та докторантів значно зросла, негативний – якісний показник залишається на низькому рівні (кількість захищених дисертацій) (рис. 3 та рис. 4). Очікуваним підсумком навчання в аспірантурі та докторантурі є захист дисертації. У 2015 році питома вага осіб, які захистили кандидатську дисертацію становила 26%, докторську – 30%. Тобто, кожен третій здобувач, після закінчення навчання в аспірантурі чи докторантурі, отримує науковий ступінь доктора філософії чи доктора наук.

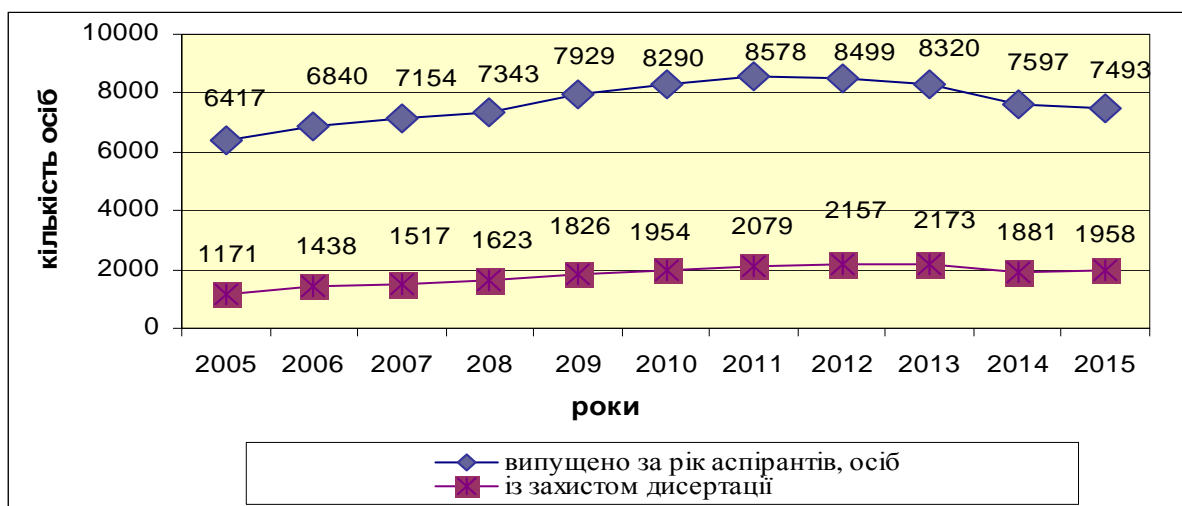


Рисунок 3 – Основні показники діяльності аспірантури в Україні за 2005-2015 навчальні роки (без урахування аспірантів із зарубіжних країн)

Джерело: розраховано та побудовано автором з використанням офіційних даних Державної служби статистики України [10].

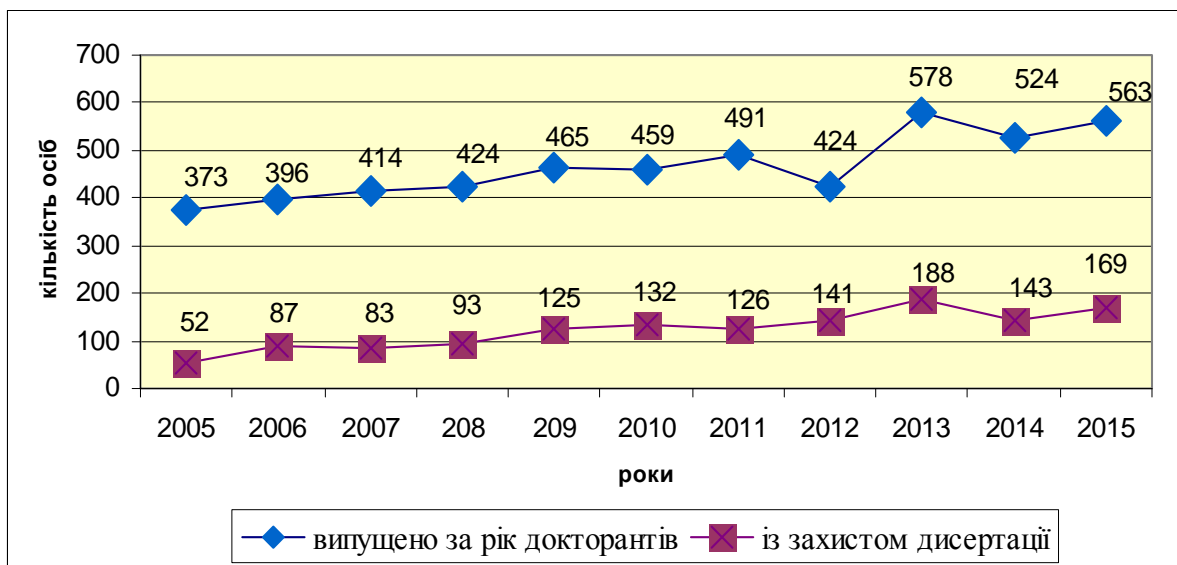


Рисунок 4 – Основні показники діяльності докторантури в Україні за 2005-2015 навчальні роки

Джерело: розраховано та побудовано автором з використанням офіційних даних Державної служби статистики України [10].

В Україні у 2015 р. у 490 аспірантурах та 283 докторантурах готувалося відповідно 28,5 тис. аспірантів і 1,8 тис. докторантів, більшість із них (86 % аспірантів і 81 % докторантів) — у вищих навчальних закладах. Стосовно аспірантур і докторантур у секторі вищої освіти, то проблемою є те, що часто вони відкриті у закладах, де відсутні наукові школи, організації, відповідні дослідницькі лабораторії і центри з необхідним обладнанням. Наприклад, у 2014 р. у 277 вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації функціонувало 158 наукових організацій (науково-дослідних частин, секторів тощо), водночас - 225 (234 у 2015 р.) аспірантур та 162 (177 у 2015 р.) докторантури [5, с. 124].

Мережа закладів, які здійснюють підготовку наукових кадрів досить стабільно розвивається. Так, за 2005 до 2013 року кількість аспірантур зросла на 4 % (з 496 до 518), докторантур – на 15 % (з 240 до 276). Таким чином зросла й кількість здобувачів, які прагнули отримати певний науковий ступінь: кількість аспірантів – на 5 % (з 30 до 31 тис.), докторантів – на 39 % (з 1,3 до 1,8 тис.). З відривом від виробництва (очно) на початок 2014 року навчалися 16262 (2014 р. – 18366) аспіранти (58,9% загальної чисельності аспірантів), без відриву від виробництва (заочно) 11359 (2014 р. – 13116) аспірантів (41,1%).

Як бачимо, частка підготовлених аспірантів починає зростати протягом 2011-2013 років (найвищий показник 8578 осіб у 2011 р., 8499 - 2012 р., 8320 – 2013 р.). Кількість аспірантів на 2015 р. знизилася до 7493 осіб (це без урахування тимчасово окупованої території та зони проведення антитерористичної операції).

Зазначимо, що кількість докторантів за 2014/15 навчальні роки подаються без урахування тимчасово окупованої території та зони проведення антитерористичної операції.

Зросла кількість осіб, які закінчили аспірантуру – з 6,4 тис. осіб у 2005 році до 7,5 тис. осіб у 2015 році; кількість осіб, які закінчили докторантуру, збільшилась відповідно з 373 до 563 осіб.

Система підготовки аспірантів та докторантів потребує вдосконалення, а особливо й система відбору бажаючих продовжити навчання у системі післядипломної освіти. Необхідно наголосити, що в окремі роки не виконується державне замовлення

на прийом до докторантури, знижується її ефективність. Після закінчення докторантури захищається лише кожен десятий здобувач. Як правило, випускники аспірантури переважно не поповнюють посади кафедр ВНЗ.

Найбільшим попитом серед аспірантів із зарубіжних країн користувалися галузі наук, за якими навчалася: технічні – 171; педагогічні – 109; медичні – 75 та економічні – 62 аспіранти [2].

Аналізуючи творчий потенціал ВНЗ, необхідно не оминати увагою галузевий показник захисту кандидатських та докторських дисертацій. Так, у 2014 році фактично випущено з аспірантури 7597 осіб, в тому числі з відривом від виробництва – 4876, без відриву виробництва 2721. Проте, із захистом дисертації лише 1881 аспірант. Основна частина захищених дисертацій у галузі економічних наук – 327, технічних наук – 283, медичних наук – 241, педагогічних наук – 191, юридичних наук – 146, філологічних – 129. Найбільший відсоток захищених дисертацій серед випущених аспірантів у галузі військові науки – 100 % (без відриву від виробництва), медичних наук – 65,0 % (з відривом від виробн.), політичні науки – 37,8 % (з відривом від виробництва). Гірша ситуація з рівнем захисту дисертації у галузі ветеринарні науки – 6,8 %, мистецтвознавство – 9,4 %, сільськогосподарські науки – 5,7 %.

Відносно докторських дисертацій, то рівень захисту аналогічний до кандидатських робіт. З усіх захищених досліджень більша частина припадає на економічні, педагогічні, технічні, філологічні науки (рис. 5).

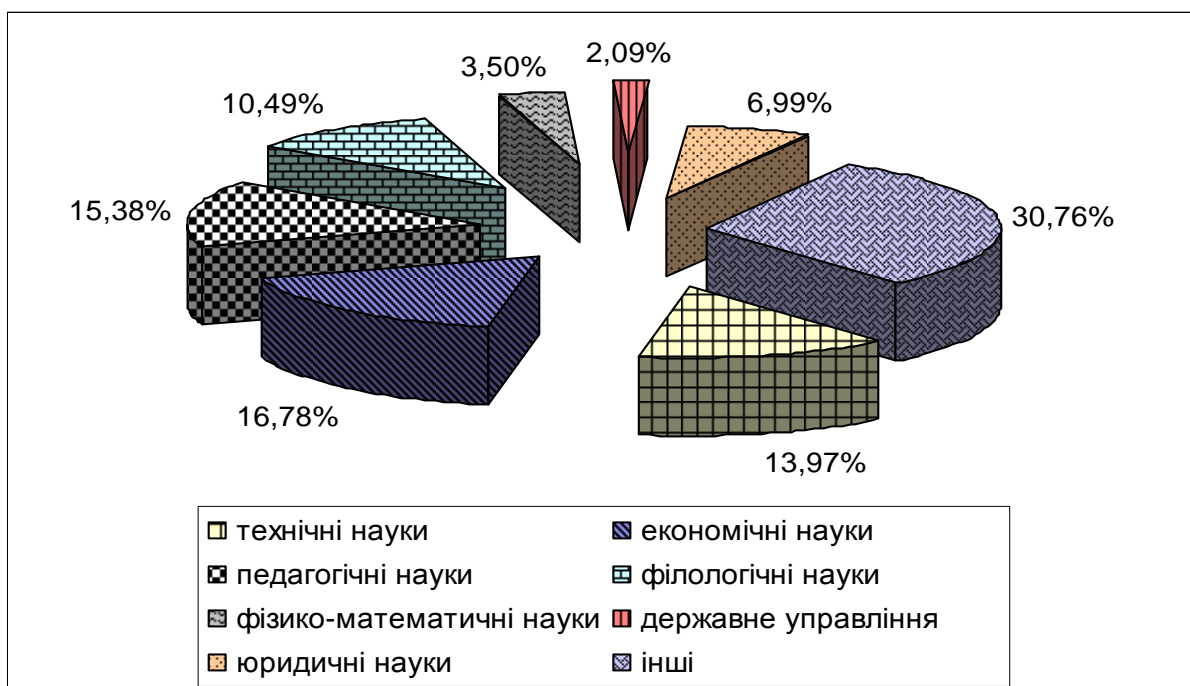


Рисунок 5 – Підготовка докторантів із захистом дисертацій у 2014 році за галузями

Джерело: розраховано та побудовано автором з використанням офіційних даних Державної служби статистики України [10].

Таким чином, робимо висновок, що в Україні наявний хороший науковий потенціал, який має змогу забезпечити розвиток держави в усіх галузях економіки.

Якщо говорити про сучасний стан кадрового забезпечення вищої школи, то гостро стоїть питання про потребу високопрофесійних і компетентних науково-педагогічних працівників. На жаль, в Україні значна частина науково-педагогічних працівників старшого віку і, більшість з них, зустрічається з проблемами оволодіння

інноваційними освітніми технологіями, знаннями іноземної мови, користування сучасними ІКТ тощо. Таким чином, головною метою викладача є підвищення власного рівня професійної компетентності та її реалізація. Підготовка викладача вищої школи має носити випереджувальний характер для того, щоб забезпечити майбутніх спеціалістів високим рівнем знань, вмінь і навичок, зорієнтованого на європейський стандарт. Як зазначає Олійник В., що будь-які педагогічні ідеї, інновації, реформи можуть запроваджуватись в освітню практику лише шляхом їх прийняття, відповідних змін професійної свідомості та поведінки викладача [7].

Отже, ми вважаємо, що нова епоха вносить зміни у формуванні сучасної постаті викладача. Таким чином, на рис. 6 подано основні вимоги до характеристики викладача вищої школи.

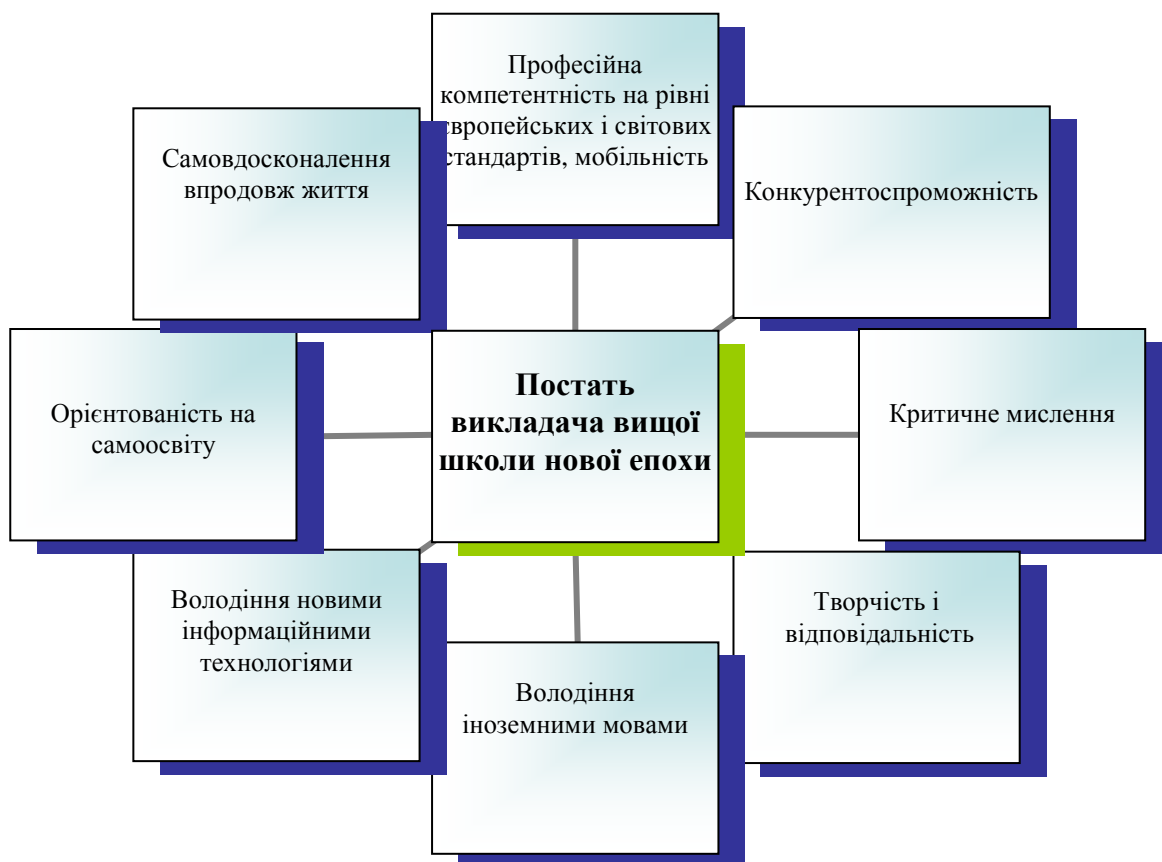


Рисунок 6 – Ключові характеристики постаті викладача ВНЗ

Джерело: розроблено автором.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, назвемо основні чинники, які впливають, на наш погляд, на стан науково-педагогічного потенціалу в Україні:

1. По-перше, відсутність державного стандарту, який забезпечив би єдиний підхід та якість у підвищенні кваліфікації науково-педагогічних працівників.

2. По-друге, низький рівень професійної мобільності, нерозвинутість такої форми, як міжнародні обміни викладачів, а також низька їх віртуальна мобільність, тобто участь у відео і заочних конференціях тощо. Стажування викладачів переважно носить формальний характер (воно не здійснюється на базі сучасних інноваційних виробництв, у провідних європейських та вітчизняних навчальних закладах, що

працюють в інноваційному режимі, застосовують новітні освітні технології, мають відповідну матеріально-технічну базу).

3. По-третє, підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів спрямовано на саморозвиток та самоосвіту. Фінансування освіти дорослих залишається на дуже низькому рівні.

4. По-четверте, матеріально-технічна база ВНЗ не відповідає сучасним вимогам організації навчально-виховного процесу. Застаріле лабораторне обладнання, комп'ютеризація значно відстають від рівня розвитку сучасних ІКТ тощо.

5. По-п'яте, відсутня концепція ролі науково-дослідницької роботи в професійній діяльності викладачів.

Система підготовки високопрофесійних спеціалістів потребує, безумовно, удосконалення. Цю проблему покликано вирішити Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). Проте, цього недостатньо, необхідно негайно приступити до корінного реформування системи перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічного персоналу.

Так, зокрема, необхідно запроваджувати новий тип рад із захисту дисертацій, куди мають входити лише вузьке коло спеціалістів із конкретної проблематики, а також обов'язково мають входити іноземні експерти, які можуть надавати консультації онлайн режимі.

Науково-педагогічні працівники забезпечують ефективну діяльність ВНЗ, його конкурентноздатність та формують імідж закладу, тому викладацький склад розглядається як найбільш значуща частина його активів. З метою підвищення ступеню віддачі від використання наявного творчого потенціалу своїх працівників перед закладами освіти постає проблема пошуку дієвих методів спонукання до активної творчої праці. Таким чином, мотивація працівників до високопродуктивної праці є основним завданням управлінців вищої школи. Серед подальших перспектив даного дослідження доцільно виділити питання мотивації ефективної діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ у системі надання якісних освітніх послуг.

Список літератури

1. Демченко Н. М. Про розмежування понять «науково-педагогічні працівники» і «професорсько-викладацький склад» [Електронний ресурс] / Н. М. Демченко // Форум права. – 2007. – №3. – С. 75–83. – Електронне наукове фахове видання. – Режим доступу: <http://forumprava.pp.ua/>
2. Жилияєв І.Б. Вища освіта України: стан і перспективи [Текст] / І.Б. Жилияєв, В.В. Ковтунець, М.В. Сьомкін. - К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. – 96 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014р. № 1556-VII. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page4>.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2015 році [Текст]: статистичний збірник. – Київ: Державна служба статистики, 2016. – 263 с.
5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні [Текст] / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – (До 25-річчя незалежності України).
6. Обмок О. Г. Облік результатів рейтингової оцінки діяльності науково-педагогічних працівників [Текст] / О. Г. Обмок // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Т. 2, Вип. 3. – С. 82–90.
7. Олійник В.В. Професійне удосконалення науково-педагогічних працівників: проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс] / В.В. Олійник // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. – Харків, 2010. – Вип. 27 – С. 88–97. – Режим доступу : <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/11456>.
8. Ревак І.О. Вища освіта в структурі інтелектуального потенціалу України: стан і перспективи розвитку [Текст] / І.О. Ревак // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 133–140.
9. Садковий В. Державні механізми стандартизації в галузі професійної освіти як запорука якості

- підготовки фахівців [Текст] / В. Садковий // Держава та регіони: серія державне управління. – 2013. – № 3 (43). – С. 78–82.
10. Статистична інформація [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> – Заголовок з екрану.
 11. Тимчасове положення щодо визначення рейтингу науково-педагогічних працівників [Текст] / Уклад. В. П. Головенкін, О. В. Савич. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 12 с.
 12. Трішин Ф. Деякі аспекти підготовки висококваліфікованих фахівців у ВНЗ [Текст] / Ф. Трішин, А. Кац, Т. Маркова // Витоки педагогічної майстерності. – 2010. – Вип. 10. – С. 295–299.

References

1. Demchenko, N. M. (2007). Pro rozmezhuвання poniat «naukovo-pedahohichni pratsivnyky» i «profesorsko-vykladatskyi sklad» [On the distinction between "scientific and teaching staff" and "faculty"]. *Forum prava - Law forum*, 3, 75-83. Retrieved from <http://forumprava.pp.ua/> [in Ukrainian].
2. Zhyliayev, I.B., Kovtunets, V.V., & Somkin, M.V. (2015). *Vyshcha osvita Ukrainy: stan i perspektyvy* [Higher education in Ukraine: state and prospects]. K.: Naukovo-doslidnyi instytut informatyky i prava Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, Instytut vyshchoi osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014 r. № 1556-VII (zi zminamy ta dopovnenniamy). [rada.gov.ua](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page4). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page4> [in Ukrainian].
4. Research and Innovation in Ukraine in 2015: Statistical Yearbook. (2016). Kyiv: *Derzhavna sluzhba statystyky*.
5. Kremen, V.H. (Eds.). (2016). *The national report on the state and prospects of development of education in Ukraine*. Kyiv : Pedahohichna dumka.
6. Obmok, O. H. (2014). Oblik rezul'tativ reitynhovoї otsinky diialnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykyv [The Account of the rating evaluation of teaching staff]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria. - Bulletin of Agricultural Science of Black Sea Region*, 3 (2), 82-90 [in Ukrainian].
7. Oliinyk, V.V. (2010). Profesiine udoskonalennia naukovo-pedahohichnykh pratsivnykyv: problemy ta shliakhy vyrishennia [Professional development of teaching staff: Problems and Solutions]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarно-tekhnichnoi elity. - Problems and prospects of forming a national humanitarian and technical elite*, 27, 88-97. Retrieved from <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/11456> [in Ukrainian].
8. Revak, I.O. (2014). Vyshcha osvita v strukturi intelektualnoho potentsialu Ukrainy: stan i perspektyvy rozvytku [Higher education in the structure of intellectual potential of Ukraine: state and prospects of development]. *Problemy ekonomiky. – Problems of Economics*, 4, 133-140 [in Ukrainian].
9. Sadkovyi, V. (2013). Derzhavni mekhanizmy standartyzatsii v haluzi profesiinoї osvity yak zaporuka yakosti pidhotovky fakhivtsiv [State mechanisms for standardization in the field of vocational education as a guarantee of the quality of training]. *Derzhava ta rehiony: seriia derzhavne upravlinnia. – State and Regions: A series of public administration*, 3(43), 78–82 [in Ukrainian].
10. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Holovenkin, V.P. & Savych, O.V. (Eds.). (2009). *Temporary provisions for ranking teaching staff*. K.: NTUU «KPI».
12. Trishyn, F., Kats, A., & Markova, T. (2010). Deiaki aspekty pidhotovky vysokokvalifikovanykh fakhivtsiv u VNZ [Some aspects of training highly qualified specialists in universities]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. – Origins pedagogical skills*, 10, 295-299 [in Ukrainian].

Nadiya Baboval, Postgraduate

Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

Formation of Scientific and Pedagogical Potential of the Higher Educational Institution as the Part of the Market of Educational Services

The purpose of this article is to study the degree to which higher educational institutions are provided with scientific-pedagogical staff and to identify factors influencing the effectiveness of the activity of scientific-pedagogical staff in higher educational institution. Object of research is the scientific and pedagogical potential of higher education.

The degree to which higher educational institutions are provided with scientific-pedagogical staff have been estimated on the basis of the analysis including such indicators as the number of teaching staff, their ages and qualification structures, trends of preparing of PhD students and doctoral students. Goals, objectives and criteria of ranking system of scientific-pedagogical staff have been substantiated. The key features of a high

school lectures have been proposed. The factors that affect the state of scientific and pedagogical potential in Ukraine have been systematized.

It has been proved that in order to raise the impact of the use of existing creative potential of employees of higher educational institutions we have to face the problem of finding effective methods of encouraging the active creative work. Accordingly it has been determined that the motivation of employees to effective work is a key objective of management of higher educational institutions. Among the future prospects of this research the problems of effective motivation of scientific-pedagogical staff of higher education institutions in the system of providing qualitative educational services are the most actual.

market of educational services, system of higher education, higher educational institution, innovation, level of accreditation, activities of teaching staff, scientific potential of higher educational institutions

Одержано (Received) 22.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 351.86

І.І. Бережнюк

Київська митниця Державної фіскальної служби України, м. Київ, Україна

Сутнісна характеристика економічної безпеки держави як мультилатерального явища

В дослідженні авторами зазначено, що кардинальні трансформації у світовому політичному та економічному просторі зумовлюють необхідність розроблення нових підходів до забезпечення економічної безпеки держави. Успішність реалізації цих заходів залежить за умови врахування теоретично-змістовного підґрунтя безпеки, що дозволить сформулювати загальні уявлення про характер досліджуваної реальності, її найбільш загальні властивості, закони, принципи та способи наукового пізнання.

безпека, економічна безпека держави, ризики, загрози, невизначеність

И.И. Бережнюк

Киевская таможенная Государственной фискальной службы Украины, г. Киев, Украина

Сущностная характеристика экономической безопасности государства как мультилатерального явления

В исследовании авторами отмечено, что кардинальные трансформации в мировом политическом и экономическом пространстве обуславливают необходимость разработки новых подходов к обеспечению экономической безопасности государства. Успешность реализации этих мероприятий зависит при условии учета теоретико-содержательного основания безопасности, что позволит сформировать общие представления о характере исследуемой реальности, ее наиболее общие свойства, законы, принципы и способы научного познания.

безопасность, экономическая безопасность государства, риски, угрозы, неопределенность

Постановка проблеми. Кардинальні трансформації у світовому політичному та економічному просторі зумовлюють необхідність розроблення нових підходів до забезпечення економічної безпеки держави в умовах постійного зростання загроз як внутрішнього, так зовнішнього характеру. Особливо актуальними зазначені питання є для вітчизняної економічної системи в умовах постійного тиску негативних чинників, що вимагає розроблення та застосування ефективних механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і чинників, що призводять до створення зовнішніх та внутрішніх загроз національній економічній безпеці. Без вироблення концептуальних засад та розроблення дієвого механізму державного управління в системі економічних відносин держави, спрямованих на уникнення загроз

та мінімізацію їх впливу, досить важко забезпечити ефективне функціонування національної економіки та її подальше зростання. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у сфері національної економічної безпеки набирає особливої ваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах проблеми забезпечення безпеки досліджуються багатьма представниками різних наукових напрямів – економістами, політологами, соціологами, військовими, серед яких: В. Башук [1], В. Геєць [3], Г. Козаченко [4], Е. Литвинов [5], П. Пашко [7], Л. Шульженко [4] та іншими науковцями, які досліджують складні системи, в тому числі і соціальні. На нашу думку, в процесі дослідження проблем безпеки, як складної соціальної системи, необхідне об'єднання всієї сукупності наукових знань з використанням міждисциплінарного підходу. Як зазначає Г. Козаченко, категорія «безпека» є граничним загальним фундаментальним поняттям, що відображає найсуттєвіші зв'язки та відносини існування або діяльності в реальній дійсності та пізнанні, є опорною категорією безпекознавства, яке являє собою сукупність знань про безпеку і є мультилатеральним, тобто різнобічним, багатогранним, багатоплановим поняттям. Тому знання щодо безпеки розподіляються за різноманітними галузями [4].

Теоретичні основи економічної безпеки, закономірності її забезпечення у важкопрогнозованому та мінливому середовищі перелік економічних параметрів, що складають основу безпечної економіки, залишаються недостатньо вивченими. Систематизація та узагальнення наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців з проблем забезпечення економічної безпеки держави свідчать про важливість подальших наукових досліджень в цьому розділі економічної теорії. Дослідження категорії «безпека», її сутності, зв'язку із іншими поняттями, а також закономірностей забезпечення в умовах активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів є предметом цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження природи та сутнісної характеристики категорії «економічної безпеки держави» як мультилатерального явища.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах значної актуальності набуває теза, що розвиток концептуально-теоретичних засад є найбільш важливим етапом в процесі становлення і розвитку будь-якої наукової науки, що найкращим чином сприяє вирішенню практичних завдань і підвищенню ефективності будь-якої професійної діяльності. Як зазначив В. Башук, теорія національної безпеки – це теорія складного багатовимірного об'єкту, тому вона і повинна містити різноаспектну «конструкцію», призначену для усвідомлення її змістів [1]. Разом з тим, особливістю багатьох сучасних досліджень в області теорії безпеки є те, що деякі поняття і визначення фіксують лише зовнішні ознаки безпеки і не розкривають її сутності. Більшістю науковців під категорією «безпека» розуміється захищеність або стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. При цьому під інтересами мається на увазі, як правило, сукупність потреб того чи іншого суб'єкта безпеки – особистості, суспільства або держави. Як правило, одним з етапів досліджень є систематизація видів безпеки, серед яких найпоширенішими у наукових працях є: військова, біологічна, демографічна, інформаційна, психологічна, соціальна, технологічна, екологічна, економічна безпека з обов'язковим виокремленням відповідних загроз та викликів. В той же час, останнім часом спостерігаються спроби трансформації деякими вітчизняними науковцями вищезазначеної схеми вирішення проблем безпеки, але подолати подібний підхід виявляється не так просто. Основна причина такого становища полягає в тому, що сучасна наука в області теоретичних досліджень безпеки поки ще не створена, а

основною її проблемою є те, що теоретичне осмислення безпеки як складного системного явища знаходиться ще в стадії формування, оскільки безпека як соціальне явище, властива суспільству перехідного періоду (яке не знаходиться в стадії зрілості), що дозволяє виявити її внутрішні закономірності і принципи [5]. Подолати зазначені труднощі можливо лише за умови врахування теоретично-змістовного підґрунтя безпеки, що дозволить сформулювати загальні уявлення про характер досліджуваної реальності, її найбільш загальні властивості, закони, принципи та способи наукового пізнання. Таким чином, вихідна позиція для вирішення цього завдання полягає в усвідомленні того факту, що безпека є складною соціальною системою, для якої характерна наявність структури елементів, що знаходяться в діалектичних взаємозв'язках і відносинах в умовах певної невизначеності [1, 5].

В таких умовах особливої актуальності набуває напрям самостійної науки про економічну безпеку – екосесетейт (*economic security of society*), завданнями якої є вивчення проблем забезпечення економічної безпеки країни, насамперед загроз економіці держави, їх джерел, потужності та спрямованості, з'ясування їхньої сутності, розроблення заходів, реалізація яких гарантуватиме економічну безпеку держави. Екосесетейт як галузь знань безпекознавства формується за ієрархічним принципом за вертикаллю «держави – регіон (галузь) – суб'єкт господарської діяльності», що зумовило формування таких областей знань як економічна безпека держави, економічна безпека регіону, економічна безпека галузі, економічна безпека суб'єктів господарської діяльності [4].

Одним з основних імпульсів існування економічної безпеки, як соціального явища є невизначеність, яка тісно пов'язана з такими категоріями як «загроза», «ризик» та «небезпека». На думку Ф. Найта, невизначеність є фундаментальним атрибутом будь-якої господарської реальності, тому «бажання осмислити принципи функціонування економічної системи повинно супроводжуватись діями щодо з'ясування сутності і значення фактора невизначеності» [6]. В науковій літературі під невизначеністю розуміють неповноту або неточність інформації про передумови, умови чи наслідки реалізації проекту, в тому числі про пов'язані з ним витрати та результати. Причинами невизначеності виступають три групи факторів: незнання, випадковість та протидія [2]. В сучасній економічній теорії в якості головного показника невизначеності виступає категорія ризику. Як правило, термін «ризик» використовується для характеристики економічної ситуації, в якій відомі всі вірогідні події. У випадку, коли немає можливості оцінити вірогідність отримання тих чи інших результатів використовується термін «невизначеність». Отже, саме невизначеність є вихідним пунктом сутності таких категорій як «загроза», «небезпека» та «ризик», що вимагає більш ґрунтовного дослідження їх взаємозв'язку. Категорія «ризик», складовою якого є невизначеність, поєднує в собі як реальну, так і потенційну небезпеку (яка може й не реалізуватися), тому безпеку можна трактувати як стан, у якому ризик небезпеки є несуттєвим, тобто рівень загрози системі є прийнятним [7]. Небезпека може реалізуватися у вигляді прямої або непрямої шкоди для об'єкту дії, а її визначальними ознаками є можливість безпосередньої негативної дії на об'єкт дії або можливість порушення нормального стану (функціонування) елементів системи, за результатами якого можуть виникнути негативні наслідки.

З категорією «ризик» тісно пов'язані поняття «загроза» та «небезпека», які варто розрізняти. У науковій літературі не існує єдиного підходу до співвідношення цих категорій. Низка науковців ототожнюють ці категорії, інші визначають небезпеку як форму загрози, або характеризують загрозу як форму небезпеки. Певні науковці роблять наголос на наслідках загрози та небезпеки, визначаючи їх як дію факторів, явища, події, які викликають небажаний стан підприємства, втрати, шкоду і ін. Можна

погодитись з думкою Н. Суханової, яка стверджує, що різниця між загрозою і небезпекою відповідно до їх природи та змісту полягає у трансформації із статусу «потенційної шкоди» у статус «реальної шкоди», тобто небезпека є конкретною формою прояву загрози, руйнівний вплив якої є цілком усвідомленим та безсуперечним (рис. 1.).

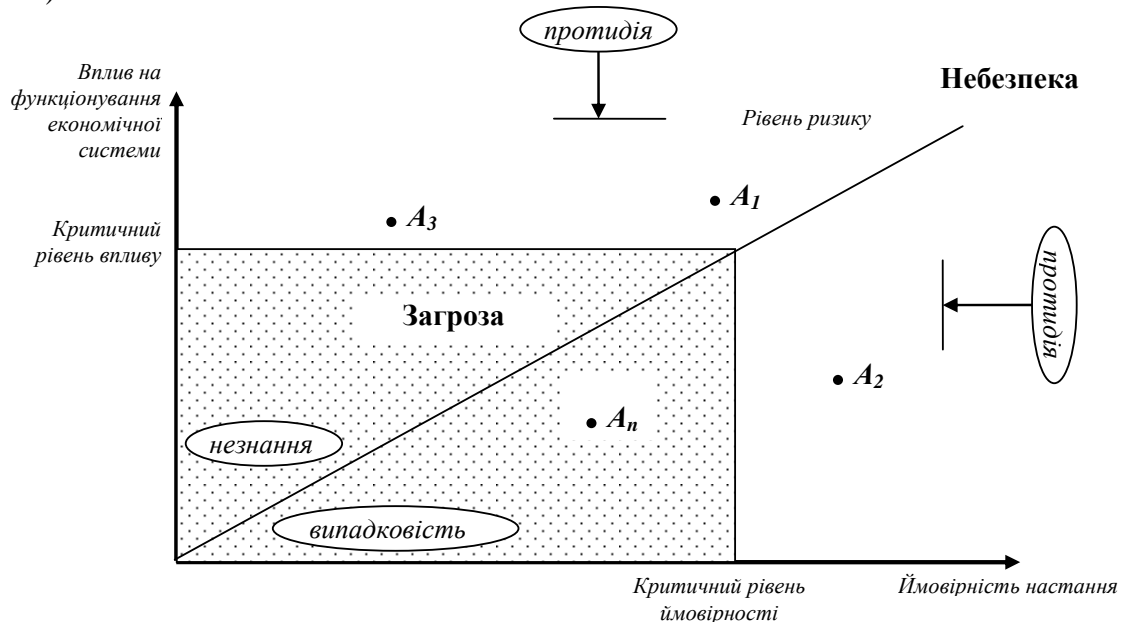


Рисунок – 1 Взаємозв'язок категорій «невизначеність», «ризик», «небезпека» та «загроза»
Джерело: розроблено автором.

Враховуючи те, що ризик супроводжує будь-яку діяльність, загрози також є її незмінним атрибутом. Ступінь загрози та її перехід у форму небезпеки, на наш погляд, характеризується рівнем ризику, який, в свою чергу, визначається ймовірністю настання та впливом на діяльність підприємства. Тобто за прийнятного рівня ризику негативний вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища розглядається як загроза діяльності, а за досягнення критичного рівня ризику загроза приймає форму небезпеки [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах активного розвитку процесів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції заходи забезпечення безпеки, як складної соціальної системи, повинні враховувати її багатогранність, складність та багатоплановість, що зумовлює значну актуальність дослідження природи та сутнісної характеристики категорії «економічна безпека держави» як мультилатерального явища. Багатогранність економічної безпеки проявляється у її тісному зв'язку та постійній взаємодії з такими категоріями як «загроза», «ризик» та «небезпека», в основі яких лежить невизначеність, як один з головних імпульсів її існування. Саме невизначеність є фундаментальним атрибутом будь-якої господарської реальності та є джерелом загроз для економічної безпеки держави, що вимагає більш ґрунтовного дослідження сутності та змісту цих категорій в контексті забезпечення безпеки держави від сучасних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру.

Список літератури

1. Башук В. Понимание национальной безопасности в философско-правовом и социокультурном аспектах [Текст] / В. Башук // Теория и практика общественного развития. – 2013. – Выпуск № 9. – С. 350–353.

2. Берляк Г.В. Інвестиційні ризики та невизначеність в умовах глобалізаційних змін: обліково-аналітичний підхід [Текст] / Г.В. Берляк // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжн. зб. наукових праць. Випуск 2. (м. Кам'янець Подільський) / відпов. ред. Н.В. Семенишина. Тернопіль: Крок, 2014. – С. 38–141.
3. Геец В. М. От экономической к эколого-экономической безопасности [Текст] / В.М. Геец, Б.Е. Кваснюк, В.И. Мунтян // Социально-экономический потенциал устойчивого развития / под научной ред. проф. Л.Г. Мельника и проф. Л. Хенса. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 504–507.
4. Козаченко Г. В. Екосесент: зміст, предмет і структура [Текст] / Г.В. Козаченко, Л.Є. Шульженко // БІЗНЕС-ІНФОРМ. – 2015. – № 2. – С. 8–12.
5. Литвинов Э.П. Философские основы концепции безопасности [Текст] / Э.П. Литвинов // Пространство и время. – 2012. – № 1(7). – С. 66–73.
6. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль [Текст] / Ф. Найт. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
7. Пашко П.В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації): Монографія [Текст] / П.В. Пашко. – Одеса: АТ «Пласке», 2009 – 628 с.
8. Суханова Н. Ризики, угрозы та небезпеки в управлінні діяльністю підприємств в кризових умовах: спільні риси та відмінності [Текст] / Н. Суханова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. – № 12.

References

1. Bashuk, V. (2013). Ponymanye natsionalnoi bezopasnosti v fylosofsko-pravovom y sotsyokulturnom aspektakh [The understanding of national security in philosophical, legal and social and cultural aspects]. *Teoriya y praktyka obshchestvennoho razvytiya – Theory and practice of the social development*. 9, 350-353 [in Russian].
2. Berliak, H.V. (2014). Investytsiini ryzyky ta nevyznachenist v umovakh hlobalizatsii nykh zmin: oblikovo-analitychnyi pidkhid [Investment risks and uncertainties in the conditions of global changes: the accounting and analytical approach]. *Instytut bukhgalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii: mizhn. zb. naukovykh prats – Institute of accounting, control and analysis in the conditions of globalization: International collection of scientific works*, 2, 38-141 [in Ukrainian].
3. Heets, V.M., Kvasniuk, B.E., & Muntyan, V.Y. (2007). Ot ekonomicheskoi k ekoloho-ekonomicheskoi bezopasnosti [From economic to ecological and economic safety]. *Sotsyalno-ekonomicheskyy potentsyal ustoichyvoho razvytiya – Socio-economic potential of the sustainable development*. L.H. Melnyka & L.Khensa (Ed.). Sumy: YTD «Unyversytetskaia knyha» [in Russian].
4. Kozachenko, H.V., & Shulzhenko, L.Ie. (2015). Ekosesent: zmist, predmet i struktura [Ekosesent: content, subject and structure]. *BIZNES-INFORM – BUSINESS INFORM*, 2, 8-12 [in Ukrainian].
5. Lytvynov, E.P. (2012). Fylosofskyye osnovy kontseptsyy bezopasnosti [Philosophical basics of the security concept]. *Prostranstvo y vremia – Space and time*, 1(7), 66-73 [in Russian].
6. Nait, F. (2003). Rysk, neopredelennost y prybyl [Risk, uncertainty and profit]. Moscow: Delo [in Russian].
7. Pashko, P.V. (2009). *Myta bezpeka (teoriia, metodolohiia ta praktychni rekomendatsii)* [Customs security (theory, methodology and practical advice)]. L'viv: IRD NAS Ukraine [in Ukrainian].
8. Sukhanova, N. (2011). Ryzyky, zahrozy ta nebezpeky v upravlinni diialnistiu pidpriemstv v kryzovykh umovakh: spilni rysy ta vidminnosti [Risks, threats and insecurities in company management in crisis conditions: similarities and differences]. *Elektronne naukovye fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika» – Electronic scientific specialized edition "Effective economy"*, 12 [in Ukrainian].

Ivan Berezhnyuk

Kyiv Customs of State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The Essential Characteristic of Economic Security as Multilateral Phenomenon

The article stated that the growth of external and internal threats to national economic security requires the development and use of effective mechanisms to neutralize and minimize the adverse action. The article is to study the nature and essential characteristics of the category of «economic security» as a as multilateral phenomenon.

According to the author, the category of «security» is the general limit fundamental concept that reflects the most essential connections and relationships or activities exist in reality and knowledge is a basic category of Security Studies, which is a body of knowledge about safety and are multilateralism that is versatile, versatile, multifaceted concept. Therefore, knowledge of safety distributed in various sectors.

It is noted that in the study category of «security», the main task is to identify its nature, is necessary disclosures meaningful sense of the phenomenon, followed by the realization of the essence with regard to the variability of its forms and the possible states opposing it (danger).

security, economic security, risk, threat, uncertainty

Одержано (Received) 15.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 339.543

Ю.О. Коновалов, наук. співробітник

Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна

Європейський досвід щодо митних спрощень економічним операторам при транзитних переміщеннях товарів

У статті розкриті поняття уповноваженого товаровідправника та уповноваженого товароодержувача, проаналізовано європейський досвід надання митних спрощень уповноваженим економічним операторам під час загальної процедури транзиту, а також обґрунтовано доцільність імплементації положень законодавства Європейського Союзу до вітчизняного митного законодавства.

товар, уповноважений товаровідправник, уповноважений товароодержувач, митні спрощення, європейський досвід

Ю.А. Коновалов, науч. сотрудник

Научно-исследовательский центр таможенного дела научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, м. Хмельницкий, Украина

Европейский опыт таможенных упрощений экономическим оператором при транзитных перемещениях товаров

В статье раскрыты понятия уполномоченного товаротправителя и уполномоченного товарополучателя, проанализирован европейский опыт предоставления таможенных упрощений уполномоченным экономическим операторам при общей процедуре транзита, а также обоснована целесообразность имплементации положений законодательства Европейского Союза в отечественное таможенное законодательство.

товар, уполномоченный товаротправитель, уполномоченный товарополучатель, таможенные упрощения, европейский опыт

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку зовнішньоекономічних відносин обумовив впровадження в діяльність митних адміністрацій світу нових принципів взаємодії з іншими учасниками митних відносин. Останнім часом було введено ряд прогресивних положень у сфері здійснення державної митної справи. Зокрема, новим Митним кодексом в Україні було запроваджено інститут уповноважених економічних операторів (далі - УЕО), що зможуть користуватися численними спрощеннями під час митного контролю та митного оформлення товарів. Проте сьогодні отримати статус економічного оператора не є можливим через низку об'єктивних причин. Для повноцінного запровадження інституту УЕО необхідно враховувати досвід іноземних країн, в першу чергу країн ЄС, де інститут УЕО вже працює. Одним з важливих положень митного законодавства ЄС яке слушно було б імплементувати до вітчизняного митного законодавства є надання спрощень УЕО при транзитних переміщеннях товарів (у тому числі запровадження статусу уповноваженого вантажовідправника та вантажоодержувача) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування інституту економічних операторів в Україні та закордоном досліджували такі вчені й практики, як І. Даньков [2] (регулювання діяльності уповноважених економічних операторів в Україні), І. Бережнюк, І. Несторишен, Є. Рудніченко [1] (проаналізовано європейський досвід розробки та впровадження інструментів забезпечення безпеки в сфері міжнародної торгівлі). Проте, відсутність комплексної роботи, присвяченої вивченню міжнародного досвіду митних спрощень економічним операторам при транзитних переміщеннях товарів, зумовлює актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення європейського досвіду митних спрощень економічним операторам при переміщенні товарів уповноваженими вантажовідправниками та уповноваженими вантажоодержувачами.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, щоб не відставати від безперервних змін в діловому середовищі органи доходів і зборів повинні бути більш гнучкими та вміти пристосуватися до потреб бізнесу. Особливо гостро ці виклики постають перед Державною фіскальною службою України в процесі переходу до європейських стандартів діяльності та інтеграції України до Європейського співтовариства. З метою практичної реалізації УЕО та наближення вітчизняного митного законодавства до стандартів Європейського Союзу в межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Міністерством фінансів України з низкою експертних та громадських організацій розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей)» [3], який схвалений на засіданні КМУ від 06.04.2016 р та зареєстрований у Верховній Раді України №4777 від 03.06.2016 р. Зокрема, на відміну до чинного Митного кодексу України він визначає особливості надання статусу уповноваженого вантажоодержувача та уповноваженого вантажовідправника. Прийняття зазначеного законопроекту дозволило б запровадити дієвий механізм інституту УЕО аналогічний тому, що функціонує в ЄС, з перспективою подальшого взаємного визнання, що є одним із основних базисів митного співробітництва між Україною та ЄС.

Митним кодексом Європейського Союзу встановлено спрощення для уповноважених економічних операторів і для забезпечення безпеки ланцюгів постачань, які передбачили застосування трьох видів сертифікатів УЕО: на спрощення митних процедур; по надійності і безпеці; на спрощення митних процедур і по надійності і безпеці.

Правова основа для спрощених процедур передбачена в Регламенті Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 952/2013 / ЄС від 9 жовтня 2013 року, що встановлює Митний Кодекс Союзу (в новій редакції), а також в Рішенні № 1/2016 країн ЄС-ЄАВТ про загальний транзит 28 квітня 2016 року внесення змін до Конвенції від 20 травня 1987 року про процедуру спільного транзиту [2016/858].

Основними такими спрощеними процедурами митне законодавство ЄС визначає:

1. Процедури спрощеного декларування: (спрощене декларування; здійснення митних формальностей за місцезнаходженням товарів).
2. Транзитні спрощення: (застосування загальної гарантії або звільнення від гарантії; звільнення від необхідності дотримання передбаченого маршруту; самостійне накладення пломб спеціального типу; статус уповноваженого вантажовідправника; статус уповноваженого вантажоодержувача).

Загальна процедура транзиту в ЄС здійснюється на основі Конвенції про процедуру спільного транзиту від 20 травня 1987 (із змінами та доповненнями від

28.04.2016 р.) укладеної між Європейським економічним співтовариством, Австрії, Фінляндії, Республіки Ісландії, Норвегії, Швеції та Швейцарської Конфедерації [4]. Загальна процедура транзиту передбачає, що товари можуть переміщатися з одного пункту в інший в межах митної території Союзу без застосування імпортного мита, інших зборів, передбачених згідно з іншими діючими положеннями, а також заходів торгівельної політики, наскільки вони не забороняють ввезення або вивезення товарів на митну територію Союзу або з цієї території. Це може використовуватися економічними операторами, щоб полегшити переміщення товарів з одного пункту в інший. Загальною процедурою транзиту управляють митні адміністрації різних Договірних сторін через мережу митниць, відомих як митниці відправлення, митниці транзиту, митниці призначення і офіси гарантії.

Загальна процедура транзиту починається в митниці відправлення і закінчується, коли товари і декларація транзиту представлені в митниці призначення, відповідно до умов транзиту.

Відповідно до Регламенту ЄС від 09.10.2013 № 952/2013/ЄС загальна процедура транзиту включає в себе наступні категорії (рис. 1) [6]:



Рисунок 1 – Схема загального транзиту

Джерело: складено автором на підставі [6].

Згідно з процедурою зовнішнього транзиту товари не з Союзу можуть переміщатися з одного пункту в інший в межах митної території Союзу без застосування наступного: імпортного мита, інших зборів, передбачених згідно з іншими діючими положеннями та заходів торгівельної політики, наскільки вони не забороняють ввезення або вивезення товарів на митну територію Союзу або з цієї території.

Згідно з процедурою внутрішнього транзиту товари Союзу можуть переміщатися з одного пункту в інший в межах митної території Союзу і проходити через країну або територію за межами митної території без зміни їх митного статусу.

Відповідно до законодавства ЄС при певних обставинах загальна процедура транзиту може бути спрощена із наданням відповідного статусу:

- Уповноважений вантажовідправник - уповноважений здійснювати транзитні операції без пред'явлення товарів і транзитної декларації у митниці відправлення.
- Уповноважений вантажоодержувач - уповноважений на отримання на його території або в будь-якому іншому зазначеному місці товарів відповідно до процедури транзиту без надання транзитної декларації в митниці місця призначення [5].

Статус уповноваженого вантажовідправника, дозволяє власнику дозволу поміщати товари під загальні процедури транзиту без пред'явлення їх митному органу.

Статус уповноваженого вантажовідправника відповідно до Рішення країн ЄС від 28.04.2016 № 1/2016 «Про загальний транзит» надається тільки для заявників, які мають право надавати комплексну гарантію або звільнення від надання гарантії.

В дозволі повинно бути зазначено:

- офіс або митниця, що будуть відповідати за операції загального транзиту;

- термін, що надається митному органу після подачі декларації уповноваженим вантажовідправником, для здійснення необхідних дій перед випуском товарів;
- необхідні заходи ідентифікації (митні органи можуть зажадати від уповноваженого вантажовідправника проставлення на опломбованому транспортному засобі (контейнері, упаковці) спеціальних характеристик відповідності типу);
- заборонені категорії товарів;
- організація проведення оперативних заходів та заходів контролю (які проводяться поза межами митного органу чи офісу та у понаднормовий робочий час).

Митні органи можуть дозволити уповноваженому товаровідправнику використання документів "T2L" (товари у вільному обігу, які не переміщуються за повною процедурою спільного транзиту, але документ використовується для надання підтвердження статусу товарів ЄС), "T2LF" (товари у вільному обігу, які не переміщуються за повною процедурою спільного транзиту, але документ використовується для надання підтвердження статусу товарів ЄС та товари переміщуються до, від або через спеціальні території ЄС), комерційних документів та транспортних маніфестів у якості документів про статус без необхідності їх пред'явлення для засвідчення у компетентному митному органі. У такому випадку уповноважений митний орган визначає, чи можна завірити ЄАД (SAD) шляхом попереднього завірення митним органом або шляхом попереднього завірення уповноваженим вантажовідправником.

У випадку попереднього завірення митним органом, підпис посадової особи митного органу, відповідального за попереднє завірення, не обов'язково повинен бути зроблений від руки, а штамп такого митного органу може бути попередньо надрукований, якщо попереднє завірення здійснюється централізовано одним митним органом.

У випадку самостійного завірення, уповноважений вантажовідправник використовує спеціальний штамп та проставляє відбиток такого штампу у графі С у документі ЄАД (SAD). Попередній друк спеціального штампу затверджується компетентними органами влади країни, в якій заснований уповноважений вантажовідправник, а не органами країни, де засновано особу, що здійснює друк. Якщо документи оформлюються у Новій комп'ютеризованій системі транзиту, уповноважений вантажовідправник може одержати дозвіл не проставляти свій підпис на них.

У документах "T2L", "T2LF" або комерційних документах замість підпису уповноваженого вантажовідправника проставляється помітка звільнений від підпису [8].

Розміщення товарів в рамках загальної процедури транзиту уповноваженим вантажовідправником:

1. Якщо затверджений відправник має намір розмістити товари під загальною процедурою транзиту, він повинен подати транзитну декларацію на митницю. Уповноважений вантажовідправник має право почати операцію загального транзиту до закінчення терміну, зазначеного в дозволі.

2. Уповноважений вантажовідправник надає в електронну систему для транзиту наступну інформацію:

- а) маршрут (прописують економічно вигідний маршрут);
- б) термін;
- в) кількість пломб та індивідуальних ідентифікаційних кодів, коли це доречно.

3. Уповноважений вантажовідправник може друкувати супровідний документ для транзиту тільки після отримання повідомлення про випуск товарів для загальної процедури транзиту від місця відправлення.

Статус уповноваженого вантажоодержувача, дозволяє власнику дозволу отримання товарів, що переміщуються в рамках загальної процедури транзиту, у визначеному місці для завершення процедури.

Статус уповноваженого вантажоодержувача відповідно до статті 55 Рішення країн ЄС від 28.04.2016 № 1/2016 «Про загальний транзит», надається тільки для заявників, які заявляють, що вони будуть регулярно отримувати товари, поміщені під загальною процедурою транзиту. Окрім того офіс держателя статусу уповноваженого вантажоодержувача повинен бути організований таким чином, щоб це забезпечувало можливість без зусиль сполучити інформацію щодо товарів у транзитній декларації із інформацією з офісу держателя статусу уповноваженого вантажоодержувача для того, щоб митний орган міг контролювати переміщення товарів. Особливо важливою є інформація про обсяги та тип партій вантажів, а також обсяги товарів та їх митний статус.

Митні формальності, що стосуються товарів, що переміщуються в рамках загальної процедури транзиту і отриманих уповноваженим одержувачем:

1. Коли товари прибувають на місце, вказане в дозволі, уповноважений вантажоодержувач зобов'язаний:

- негайно повідомити про це пункт призначення для прибуття товарів, а також повідомити про наявність будь-яких порушень або інцидентів під час транспортування;
- після дозволу від пункту призначення розвантажити вантаж;
- після розвантаження негайно ввести до інформаційної системи результати перевірки та за необхідності іншу інформацію;
- інформувати пункт призначення про результатів експертизи товарів і повідомляти про будь-які порушення протягом трьох днів з моменту отримання дозволу на розвантаження товарів.

2. Якщо митний орган отримав повідомлення про прибуття вантажу на місце уповноваженого вантажоодержувача, він повідомляє про прибуття вантажу митний орган відправлення.

3. У разі, якщо митний орган призначення отримав результати експертизи товарів він посилає ці результати в офіс відправлення протягом шести днів з моменту поставки товару уповноваженому одержувачу.

Окрім виконання вище зазначених критеріїв для того, щоб стати уповноваженим вантажовідправником або уповноваженим вантажоодержувачем в рамках процедури транзиту за допомогою Єдиного адміністративного документу (ЄАД (SAD)), суб'єкти ЗЕД повинні мати відповідну електронну систему обробки даних для взаємного обміну інформацією із відповідними митними органами. Отже дана схема зможе працювати лише за умови під'єднання уповноваженого вантажовідправника або уповноваженого товароодержувача до Нової комп'ютеризованої системи транзиту (далі - НКТС(NCTS)) [8].

НКТС (NCTS) служить інструментом управління системою транзиту. Заснований на використанні просунутих комп'ютерних систем і електронної обробки даних, гарантує більш сучасне і ефективне управління, ніж паперова система.

НКТС (NCTS) може бути використана як для зовнішнього так і для внутрішнього транзиту Союзу. Крім того НКТС(NCTS) враховує всі можливі комбінації нормальних і спрощених процедур при від'їзді (уповноважений вантажовідправник), а також в місці призначення (уповноважений вантажоодержувач).

Використання обох спрощених процедур являє собою оптимальне використання ресурсів в рамках НКТС(NCTS). Можливість проведення всіх процедур у власних приміщеннях та обміну інформацією з митними органами у електронному форматі, безперечно, є найбільш швидким, зручним, безпечним і економічним способом ведення діяльності.

Уповноважений вантажовідправник оформлює транзитну декларацію у НКТС(NCTS) в митному органі відправлення і вказує на транзиті контрольний номер гарантії (GRN). Перед випуском митний орган відправлення просить орган подання гарантії перевірити цілісність та достовірність гарантії щодо наступної інформації залежно від рівня моніторингу (суми гарантії достатньо (у разі комплексної гарантії, – чи достатньо наявної суми гарантії); гарантія дійсна у всіх сторонах-учасниках Конвенцій, залучених до транзитної операції; гарантію видано на ім'я принципала. Потім митний орган відбуття просить орган подання гарантії перевірити та зареєструвати використання гарантії. Орган подання гарантії реєструє використання та інформує митний орган відбуття. Декларація подається в електронному вигляді з офісу уповноваженого товаровідправника [7; 9].

У разі застосування спрощеної процедури єдиною відмінністю від звичайної є те, що посадова особа митниці призначення може прийняти рішення не перевіряти вантаж. NCTS повідомляє вантажоодержувача про те, що розвантаження товарів може починатися, відправляючи йому дозвіл на розвантаження. Після розвантаження вантажоодержувач відправляє зауваження щодо розвантаження в митницю призначення [1, с.120].

У разі відсутності можливості використання електронної системи транзиту, або збою даної системи на митниці в місці призначення уповноважений вантажоодержувач має надати альтернативне підтвердження того, що процедура транзиту закінчена. Законодавством визначено три категорії документів, що можуть прийматися компетентними органами країни відбуття у якості альтернативного підтвердження того, що процедура транзиту закінчилася або може вважатися такою, що закінчилася. Будь-який інший документ не є прийнятним у якості альтернативного підтвердження:

1. Документ, засвідчений митними органами держав-членів або країни призначення при загальному транзиті (сторони-учасниці Конвенцій), що ідентифікує товари та встановлює, що вони були пред'явлені у митному органі призначення або уповноваженому вантажоодержувачу.

2. Митний документ, виданий у третій країні, що вводить товари до режиму або використання, затвердженого митницею.

3. Документ, виданий у третій країні, завірений митними органами.

Таке альтернативне підтвердження складається з будь-якого документа, засвідченого митними органами держави-члена або країни призначення при загальному транзиті (сторони-учасниці Конвенцій), із зазначенням облікового номера транзитної декларації, що ідентифікує товари, про які ідеться, та встановлює, що їх було представлено до митного органу призначення або уповноваженому вантажоодержувачу.

Компетентний орган країни відбуття може вважати, що альтернативне підтвердження дозволяє закінчити процедуру, якщо немає офіційного підтвердження впродовж визначеного строку.

Якщо офіційне підтвердження отримано пізніше, у випадку недоступності системи, воно має пріоритет над альтернативним підтвердженням [8].

Отже, загальна процедура транзиту товарів, отриманих уповноваженим одержувачем буде вважатись завершеною якщо дотримано наступних вимог:

1. По прибутті товари у визначений строк представлені у митному органі призначення або уповноваженому вантажоодержувачу разом із супровідним транзитним документом та переліком найменувань, у разі необхідності.

2. На прохання перевізника уповноважений вантажоодержувач повинен видати квитанцію, що підтверджує надходження товарів в місце яке вказано в дозволі, в якій міститься основний довідковий номер руху товарів, що використовується для контролю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з результатів проведеного дослідження можна зробити висновок, що в Україні незважаючи на запровадження новим Митним кодексом в Україні інституту УЕО, відсутні важливі елементи спрощення процедур, що можуть скоротити терміни і умови митного оформлення, а також механізм набуття суб'єктами підприємницької діяльності статусу УЕО. Отже саме дослідження міжнародного досвіду щодо митних спрощень, їх адаптація під сучасні вимоги та імплементація в діяльність Державної фіскальної служби України дозволить створити прозорі правила здійснення зовнішньоекономічної діяльності, прості, швидкі і відкриті процедури митного оформлення та контролю за переміщенням товарів через митний кордон.

На сучасному етапі в Україні відсутні змістовні дослідження та нормативно-правові акти щодо митних спрощень економічним операторам при транзитних переміщеннях товарів. Тому дане питання потребує подальшого дослідження.

Список літератури

1. Бережнюк І.Г. Європейський досвід імплементації інформаційних систем ICS, ECS, NCTS в контексті забезпечення національної безпеки Співтовариства / І.Г. Бережнюк, І.В. Несторишен, Є.М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 4, Т.1. – С. 117–122.
2. Даньков І. Удосконалення митного законодавства – діалог між владою та бізнесом [Електронний ресурс] / І. Даньков – Режим доступу до ресурсу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr/\\$FILE/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr/$FILE/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr.pdf).
3. Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України щодо уповноваженого економічного оператора та спрощень митних формальностей [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320.
4. Рішення № 1/2016 країн ЄС-СABT про загальний транзит 28 квітня 2016 року внесення змін до Конвенції від 20 травня 1987 року про процедуру спільного транзиту [2016/858] // Офіційний журнал Європейського Союзу. – 2016. – №142/25.
5. European Customs Information Portal [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/ecip/help/glossary/index_en.htm.
6. Regulation (EU) No 952/2013 of the european parliament and of the council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union. – 2013. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0952>.
7. Transit (simplifications of the transit procedure - Community transit) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/ecip/model_transactions/transit/transit_simplifications/step4_en.htm.
8. Transit manual [Електронний ресурс] // Directorate-general taxation and Customs Union. – 2015. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/procedural_aspects/transit/common_community/transit_manual_consolidation_en.pdf.
9. Using the New Computerised Transit System to move goods across the EU and Common Transit countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/guidance/using-the-new-computerised-transit-system-to-move-goods-across-the-eu-and-efta-countries#history>.

References

1. Berezhnuk, I.G., Nestoryshen, I.V., & Rudnichenko, Ye.M. (2015). Yevropeysky dosvid implementaciyi informaciynyh system ICS, ECS, NCTS v konteksty zabezpechennya nacionalnoyi bezpeky Spivtovarystva [European experience implementing information systems ICS, ECS, NCTS in the context of the National

- Security Community]. *Visnyk Khmelnyckogo nacionalnogo univercytetu. Ekonomichni nauky. - Herald of Khmelnytsky National University. Economic science*, 1, 4, 117-122 [in Ukrainian].
2. Dankov, I. (2014). Udoskonalennya mytnogo zakonodavstva – dialog mizh vladoyu ta biznesom [Improvement of the customs legislation - dialogue between the power and business]. *ey.com*. Retrieved from [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr/\\$FILE/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr/$FILE/EY-Article-MindohodovCounsil-Dankov-Customs-Jan-2014-Ukr.pdf) [in Ukrainian].
 3. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Mytnogo kodeksu Ukrayiny shodo upovnovazhenogo ekonomichnogo operatora ta sproshen mytnyh formalnostey [The bill on modification of the Customs code of Ukraine concerning Authorized Economic Operator and simplifications of customs formalities] (2016). *rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320. [in Ukrainian].
 4. Rishennya № 1/2016 krayin ES-EAVT pro zagalniy tranzit 28 kvitnya 2016 roku vnesennya zmin do Konvenciyi vid 20 travnya 1987 roku pro procedure spilnogo tranzytu [2016/858] [The solution No. 1/2016 of the countries of the EU-EACT on the general transit on April 28, 2016 amending the Convention of May 20, 1987 on procedure of the general transit [2016/858]]. (2016, 28 April). *Officiyny zhurnal Yevropeyskogo Soyuzu - Official magazine of the European Union*, 142/25 [in Ukrainian].
 5. European Customs Information Portal. (n.d.). *ec.europa.eu*. Retrieved from http://ec.europa.eu/ecip/help/glossary/index_en.htm [in English].
 6. Regulation (EU) No 952/2013 of the european parliament and of the council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. (2013, 9 October). *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0952> [in English].
 7. Transit (simplifications of the transit procedure - Community transit). (n.d.). *ec.europa.eu*. Retrieved from http://ec.europa.eu/ecip/model_transactions/transit/transit_simplifications/step4_en.htm [in English].
 8. Transit manual. (2015). *ec.europa.eu*. Retrieved from http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/procedural_aspects/transit/common_community/transit_manual_consolidation_en.pdf [in English].
 9. Using the New Computerised Transit System to move goods across the EU and Common Transit countries (2016). *www.gov.uk*. Retrieved from <https://www.gov.uk/guidance/using-the-new-computerised-transit-system-to-move-goods-across-the-eu-and-efta-countries#history> [in English].

Yury Kononov

Research center of customs affairs Research institute of fiscal policy University of the public fiscal service of Ukraine, Khmelnitsky, Ukraine

The European Experience on Customs Simplifications of the Economic Operator at Transit Movement of Goods

In article concepts of the representative the consignor and authorized goods are opened recipient, are analyzed the European experience of providing customs simplifications to Authorized Economic Operators at the general procedure of transit, and also expediency of implementation of provisions of the legislation of the European Union to domestic the customs legislation is proved.

At research of a question in work the following general scientific methods were used: the analysis (for understanding of essence of the representative the consignor and authorized consignee), synthesis and deduction (at first types of customs simplifications to economic operators of the EU, and then in detail types of customs simplifications to economic operators are analysed at the general procedure of transit), abstraction (separation of essential information from insignificant), classification (division and groups of participants of procedure of the general transit for certain signs) and a method of generalization by means of which it was made the general conclusions.

In article need of adaptation of the international experience of customs simplifications under modern requirements is proved. It is substantiated that the implementation in activity of the Public fiscal service of Ukraine will allow to create transparent rules of implementation of foreign economic activity, simple, fast and open procedures of customs registration and control of movement of goods through customs border. Materials and practices of article can be used by specialists of State Fiscal Service of Ukraine for the account in work when carrying out merchandising examination.

goods, authorized consignee, authorized consignor, customs simplifications, European experience

Одержано (Received) 13.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 316.346.2

М.В. Семикіна, проф., д-р екон. наук

М.В. Бугаєва, канд. екон. наук

Н. В. Гончарова, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Гендерні аспекти зайнятості в Україні

У статті розглянуті гендерні особливості зайнятості через порівняння можливостей чоловіків і жінок в отриманні місця роботи, доходів, освіти, кар'єрного зростання в інтересах визначення шляхів пом'якшення гендерної нерівності серед працюючих, вдосконалення регуляторної політики на ринку праці. Здійснено аналіз динаміки населення України за гендерною ознакою, ВВП, співставлень з макроекономічними характеристиками, властивими саме для України. Проаналізовано динаміку зайнятості населення України за гендерною ознакою впродовж 2010-2015 років.

гендерна рівність, гендерна нерівність, гендерні особливості зайнятості, показник гендерної ознаки

М.В. Семикина, проф., д-р экон. наук

М.В. Бугаева, канд. экон. наук

Н.В. Гончарова, асп.

Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Гендерные аспекты занятости в Украине

В статье рассмотрены гендерные особенности занятости путём сравнения возможностей мужчин и женщин в получении места работы, доходов, образования, карьерного роста в интересах определения путей смягчения гендерного неравенства среди работающих, совершенствования регуляторной политики на рынке труда. Осуществлён анализ динамики населения Украины по гендерному признаку, ВВП, сопоставлений с макроекономическими характеристиками, свойственными именно для Украины. Проанализирована динамика занятости населения Украины по гендерному признаку в течении 2010-2015 годов.

гендерное равенство, гендерное неравенство, гендерные особенности занятости, показатель гендерного признака

Постановка проблеми. В умовах сьогодення гендерні дослідження залишаються вкрай актуальними для багатьох країн світу. В Україні потребують поглибленого вивчення особливості та динаміка гендерної нерівності в контексті соціально-економічного розвитку держави та її регіонів. Проголосивши себе демократичною, правовою та соціальною державою, Україна зобов'язана дотримуватися вимог міжнародного співтовариства щодо рівноправності громадян, серед них й вимог щодо рівноправності за статевою ознакою. Процес соціально-економічної перебудови в Україні супроводжується посиленням диференціації у розвитку суспільства, поглибленням нерівного доступу окремих верств населення до освіти, послуг охорони здоров'я, економічних ресурсів. Одним із проявів соціально несправедливої диференціації розвитку суспільства є гендерна нерівність [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Появі й розвитку знань про гендерну нерівність сприяли творчі здобутки, отримані психоаналітиком університету Каліфорнії (Лос-Анжелес, США) Робертом Столлером у 1958 році [17]. Він ввів в науку термін «гендер» (соціальні прояви приналежності до статі або «соціальна стаття»). У 1963 дослідник виступив на конгресі психоаналітиків в Стокгольмі, зробивши доповідь про поняття гендерного самоусвідомлення. Пропозиція Р. Столлера про поділ біологічної та культурної складових у вивченні питань, пов'язаних зі статтю, і дало поштовх

формуванню особливого напрямку у сучасних гуманітарних знаннях - гендерних досліджень.

Зауважимо, що в радянській психології проблематика статі була представлена обмежено, тільки у 70 – 80-і роки почали з'являтися рідкісні роботи Ю. Е. Альошина, І. Ю. Борисова, Я. Л. Коломінського, І. С. Кона та ін. Лише у 90-і роки в радянській психології почали проводитися дослідження, направлені на вивчення «гендерних відмінностей», не обмежених поняттям біологічної статі. Серед небагатьох представників можна назвати С. І. Кльоцину.

Аналіз наукових джерел доводить, що проблематика гендерної рівності не втрачає своєї актуальності і постійно обговорюється в наукових колах. Експерти відмічають тенденції підвищення соціальної та професійної ролі жінок у суспільстві. У дослідженнях Е. М. Лібанової, О. В. Макарової, С. Ю. Аксьонової, Г. В. Герасименко, І. П. Майданік, Л. Г. Ткаченко [6] здійснений поглиблений аналіз сучасних проблем гендерної нерівності на вітчизняному ринку праці та охарактеризовані її основні складові. Завдяки представленим у них результатам, проблема гендерної рівності в Україні отримала якісну та кількісну оцінку.

Окремі аспекти гендерної нерівності у розвитку і використанні людського потенціалу активно досліджуються такими вітчизняними вченими, як: А. М. Гриненко, [15, с. 231], О. А. Грішнова [4, с. 105], Н. В. Лавріненко [7, с. 99], Е. М. Лібанова [8, с. 17, 43, 121], К. Б. Шевченко [16] та ін. Вчені вважають, що гендерний розвиток не можна розуміти тільки як боротьбу за права жінок. Гендерний розвиток означає досягнення однакових і широких можливостей всебічного розвитку та повної реалізації людського потенціалу як жінок, так і чоловіків з метою максимального соціально-економічного прогресу людства. Разом з тим, в Україні проблематика гендерної рівності все ще не розглядається як пріоритетна на рівні держави. На регіональному рівні ці питання практично не піднімаються представниками місцевої влади, хоча проблема дискримінації жінок у сфері зайнятості та оплати праці продовжує існувати. Тому вивчення гендерних особливостей зайнятості не втрачає свого вагомого значення для пошуку шляхів вирішення проблеми гендерної нерівності на ринку праці.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення гендерних особливостей зайнятості через порівняння можливостей чоловіків і жінок в отриманні місця роботи, доходів, освіти, кар'єрного зростання в інтересах визначення шляхів пом'якшення гендерної нерівності серед працюючих, вдосконалення регуляторної політики на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Гендер – це категорія, яка відображає соціальну стать, соціально обумовлену конструкцію, що ґрунтується на біологічних відмінностях між чоловіками і жінками. Аналіз гендерних відносин по суті є аналізом відносин влади статей в економічній, соціальній, політичній сферах життєдіяльності. Гендерна нерівність є одним з проявів соціально-економічної диференціації населення, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків у суспільстві. Гендерна соціально-економічна нерівність – це соціальні, а не біологічні причини відмінностей у можливостях людей залежно від статі.

Ідеал гендерної рівності означає, що жінки та чоловіки повинні мати однаковий суспільний статус, однакові умови для реалізації всіх прав людини, однакові можливості робити внесок у національний політичний, економічний, соціальний розвиток та користуватися його результатами.

Проблема досягнення гендерної рівності різною мірою притаманна всім суспільствам, незалежно від політичного устрою та рівня соціально-економічного розвитку, і проявляється в нерівних можливостях жінок і чоловіків щодо структур влади, сфери освіти та зайнятості, доходу та власності. Розв'язання гендерних проблем

на всіх рівнях потребує концептуального визначення, формування та реалізації гендерної політики як основи гендерної культури і розвитку соціально-економічної активності жінок та чоловіків.

Упродовж останніх 20 років у світі досягнуто значного прогресу у просуванні принципу гендерної рівності. Уряди, ділові кола, профспілки, громадські організації докладають багато зусиль у подоланні дискримінаційних стереотипів, що створюють перепони на шляху забезпечення рівності в суспільстві. Наразі гендерна рівність набуває пріоритетної уваги навіть у діяльності міжнародних фінансових організацій. Останнім часом на глобальному рівні з'явився ряд важливих політичних ініціатив із забезпечення комплексного гендерного підходу шляхом розвитку інституційних механізмів, нормативних заходів і технічної допомоги [2].

Протягом двох останніх десятиріч Україні вдалося досягнути істотних позитивних зрушень у створенні ключових засад законодавчого та інституційного забезпечення гендерної рівності. На національному рівні державні зобов'язання щодо забезпечення рівності населення підтримано Конституцією України та Законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», ухваленим в 2005 році. Україна приєдналася до Конвенції ООН з елімінації всіх форм дискримінації щодо жінок та Пекінської платформи дій, що була прийнята в 1995 році. Країною ратифіковано ряд конвенцій Міжнародної Організації Праці, серед яких Конвенція № 100 «Про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності» (1951 р.), Конвенція № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» (1958 р.), Конвенція №103 «Про охорону материнства» (переглянута у 1952 р.), Конвенція №156 «Про рівне ставлення й рівні можливості для працівників чоловіків і жінок: працівники з сімейними обов'язками» (1981 р.), що належать до засадничих міжнародних документів з питань забезпечення рівності населення. У вересні 2000 року Україна разом із 189 країнами-членами ООН підписала Декларацію Тисячоліття ООН, взявши тим самим на себе політичні зобов'язання щодо досягнення загальних цілей глобального розвитку, серед яких вагоме місце посідає забезпечення гендерної рівності. Урядом країни були пріоритизовані такі завдання, як досягнення паритетного представництва жінок і чоловіків у сфері прийняття рішень та скорочення гендерного розриву в показниках заробітної плати, визначивши ряд індикаторів для моніторингу та оцінки досягнення поставлених завдань. Україна стала також першою з країн СНД, у якій було ухвалено Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» в 2001 році [6].

16 вересня 2014 р. Україною синхронно з Європейським Парламентом було ратифіковано Угоду про асоціацію з ЄС, відповідно до положень якої перед державою поставили амбітні завдання щодо покращення якості людського капіталу та встановлення соціальної справедливості, а також забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для представників обох статей у сферах зайнятості, освіти та навчання, економічної і громадської діяльності та у процесі прийняття рішень [2].

Проте справедливо визнати, що гендерна нерівність досі залишається об'єктивною реальністю в Україні. Суттєві невідповідності характеризують реалізацію економічних прав жінок і чоловіків, можливості отримання доходів та контроль над розподілом економічних ресурсів. На додаток до не завжди ефективної реалізації існуючих положень законодавства з питань рівності в різних законодавчих інструментах, наявності сталих стереотипів стосовно ролі та статусу жінок у суспільстві, просування гендерної рівності та заходів зі сприяння рівному ставленню до жінок і чоловіків, забезпечення для них рівних можливостей на ринку праці досі не стали ключовим пріоритетом вітчизняної політики зайнятості [6].

В Україні як на рівні окремої родини, так і в масштабах усієї країни, має місце гендерний дисбаланс. Дослідження українських науковців [1; 2; 6; 7; 8; 16] свідчать про

те, що гендерні відмінності в Україні стосуються тривалості життя жінок і чоловіків (різниця перевищує 10 років на користь жінок); доходів (майже вдвічі більших для чоловіків; доступу до освіти (відсоток жінок, що вступають до вищих навчальних закладів вищий відповідного показника для чоловіків); доступу до економічних ресурсів тощо. Вчені зосереджують увагу на тому, що традиційні гендерні ролі обмежують розвиток особистості і ведуть до соціальної нерівності, що загалом знижує ефективність використання трудового потенціалу нації. Економічним підґрунтям подальших досліджень гендерної проблематики має бути усвідомлення того, що існування проблеми гендерної нерівності зумовлює додаткові витрати для суспільства в цілому, оскільки через дискримінацію обмежує можливості економічного зростання, уповільнює продуктивність праці загалом, послаблює дієвість державного управління, ефективність заходів щодо соціального захисту, боротьби з бідністю.

Теоретичний аналіз свідчить, що гендерна проблематика як породження офіційно установлених та неофіційно визнаних нерівних можливостей жінок і чоловіків щодо доступу до структур влади, сфери освіти, науки, культури, зайнятості, доходу та власності, пронизуючи всі сфери цивілізаційного розвитку, залишається актуальною й не остаточно вирішеною. Причини ускладнень з її вирішенням у складному плетиві характеристик двох домінуючих на планеті соціальних груп, організованих природою за статевою ознакою, де одиничне співіснує з множинним, закономірне з хаотичним, кількісне з якісним. Чи не єдина з таких характеристик, доступних для аналізу, - це кількісні співвідношення між населенням чоловічої та населенням жіночої статі, яке сукупно складає на початок 2016 року 7,44 млрд. осіб, серед яких на 100 жінок у світі у середньому припадає 102 чоловіки.

З посеред 225 країн світу переважної більшості стосується відносно збалансоване співвідношення між кількістю чоловіків та кількістю жінок: для 123 країн – у діапазоні від 0,9 до 1,0; для 86 країн – від 1,0 до 1,1 [13]. Для шести країн (Бутан, Гренландія, Палау, Саудівська Аравія, Сен-Бартельман) співвідношення складає від 1,1 до 1,2, для двох країн (Бахрейн, Оман) – від 1,2 до 1,3. Україна підпадає до списку семи країн (Білорусь, Вірменія, Естонія, Зімбабве, Литва, Росія, Україна) із співвідношенням населення чоловічої статі до населення жіночої статі від 0,8 до 0,9. Найменшим відношенням виділяється лише одна країна – Північні Маріамські Острови (0,74).

Зрозуміло, що знаходження України у списку семи із 225 країн світу за ознакою, коли кількість населення чоловічої статі суттєво поступається кількості населення жіночої статі, не може не позначатися на соціально-економічному розвитку з позиції застосовуваної гендерної політики. То ж маємо сенс поглибитися у дослідження з цього приводу.

Аналіз даних щодо валового національного доходу країн світу на душу населення [3] та співвідношення населення чоловічої та жіночої статі [13], а також їх порівняння з відповідними даними стосовно України [9, 5] виявляє закономірними залежності, які стосуються ВВП на душу населення для країн світу ($wwpks$, \$) та для України ($wwpua$, \$), співставно зі співвідношенням населення чоловічої (nas_m) та жіночої (nas_j) статі (для країн світу – $qnas = nas_m / nas_j$; для України – $qnasua = nas_mua / nas_jua$):

$$wwpks = 130323 \times qnas - 102237, \text{ для країн, де } 0,8 \leq qnas < 0,9; \quad (1)$$

$$wwpks = 382227 \times qnas - 339675, \text{ для країн, де } 0,9 \leq qnas < 1,0; \quad (2)$$

$$wwpks = 45459 \times qnas - 28797, \text{ для країн, де } 1,0 \leq qnas < 2,2; \quad (3)$$

$wwpua = -143333333 \times qnasua^2 + 245996666 \times qnasua - 105544400$, для України, (4)
де $0,854 < qnasua < 0,861$ на інтервалі 2010-2015 рр..

Відмічаємо, що як для країн світу значення $qnas$ позитивно впливають на $wwpks$, тобто виявлено закономірним, що зі збільшенням співвідношення населення чоловічої і жіночої статі значення валового національного доходу, вираженого показником ВВП на душу населення, збільшується. Принагідно з'ясовується (формули (1)-(3)), що темпи збільшення визначаються, окрім всього, наявним для країни співвідношенням у ній населення чоловічої і жіночої статі, яке є для кожної країни її гендерною ознакою. Щодо України, то $wwpua$ має вигляд параболи з вершиною-максимумом у 2013 році: до цього значення $wwpua$ збільшувалося, після цього зменшується, незважаючи на те, що $qnasua$ продовжує збільшуватися.

Вдаємося до аналізу динаміки населення України за гендерною ознакою, ВВП, співставлень з макроекономічними характеристиками, притаманними саме для України (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка населення України за гендерною ознакою і ВВП

	Всього, тис. осіб	Чоловіки, тис. осіб	Жінки, тис. осіб	Гендерна ознака, (чол./жін.)	ВВП на душу населення, грн.	ВВП, млн. грн.
г	n	nm	nj	qo	wwpdn	wwp
2010	45962,9	21107,1	24675,5	0,86	23600,4	1082569
2011	45778,5	21032,6	24565,6	0,86	28813,9	1316600
2012	45633,6	20976,7	24476,6	0,86	30912,5	1408889
2013	45553,0	20962,7	24410,0	0,86	31988,7	1454931
2014	45426,2	20918,3	24327,6	0,86	35834,0	1566728
2015	42929,3	19787,8	22971,9	0,86		
2016	42760,5	19717,9	22873,0	0,86		

Джерело: сформовано і оброблено авторами за джерелом [9].

Гендерна ознака, залишаючись постійною за відношенням кількості чоловіків до кількості жінок впродовж 1990-2016 рр., – свого роду константа, за якою в середньому на 100 жінок налічується 86 чоловіків. Критерієм порушення гендерної ознаки вважатимемо відхилення відношення кількості чоловік до кількості жінок у групі осіб, яка підлягає дослідженню, від установленого статистично значення 0,86. Принагідно зауважимо, що до 1990 р. значення гендерної ознаки було різним: з 19926 р. по 1959 р. її значення знижувалося від 0,938 до 0,798, на інтервалі 1959-1990 рр. її значення підвищувалося [https://uk.wikipedia.org/wiki], стабілізувавшись на відміченій нами позиції 0,86.

З наведених у таблиці даних отримуємо (за відомих обставин отримані співвідношення не розповсюджуються на 2015-2016 рр.):

$$wwp = 40000000 - 867,85 \times n, \quad R^2 = 0,9745, \quad (5)$$

$$wwpdn = 1000000 - 21,466 \times n, \quad R^2 = 0,9795, \quad (6)$$

$$wwp = 50000000 - 2491,9 \times nm, \quad R^2 = 0,9889, \quad (7)$$

$$wwpdn = 1000000 - 61,281 \times nm, \quad R^2 = 0,9795, \quad (8)$$

$$wwp = 30000000 - 1321,9 \times nj, \quad R^2 = 0,9745, \quad (9)$$

$$wwpdn = 833528 - 32,80 \times nj, \quad R^2 = 0,9715, \quad (10)$$

При зазначеній величині достовірності апроксимації табличних даних наведеними співвідношеннями робимо висновок:

– в усіх відмічених співвідношеннях (5)-(10) випадках як значення валового внутрішнього продукту (wwp), так і валового внутрішнього продукту на душу населення (wwpdn) зменшується при збільшенні кількості населення (n), кількості чоловіків (nm), кількості жінок (nj);

– темпи зменшення значень як валового внутрішнього продукту (wwp), так і валового внутрішнього продукту на душу населення (wwpdn) нижча при збільшенні кількості жінок (nj) порівняно з кількістю чоловіків (nm): для wwp – на 970 млн. грн. на тисячу осіб (2491,9-1321,9=970); для wwpdn – на 28,481 грн. на тисячу осіб (61,281-32,80=28,481).

Останнє, у свою чергу, свідчить про те, що макропоказники, якими у даному випадку є ВВП та ВВП на душу населення, більш чутливі до змін, які стосуються чоловічої статі. В інтересах отримання позитивного ефекту (у випадку, відображеному наведеною статистикою та отриманими на її основі співвідношеннями) у разі уможливлення змін у кількості населення чоловічої чи/та жіночої статі (у напрямку їх збільшення), перевагу у працевлаштуванні доцільно надавати жінкам: при збільшенні їх кількості зменшення ВВП (як і ВВП на душу населення), як спостерігаємо з результатів аналізу, відбувається більш повільними, порівняно з чоловіками, темпами.

Виявлене певною мірою суперечить твердженням, які стосуються ситуації з цього приводу у деяких країнах світу, цитуємо за [1]: «більше залучення жінок до складу робочої сили може підвищити ВВП США на 5%, Японії – на 9%, Італії – на 11%, Південній Африці – на 10 %». Там же відмічено, що «для України такі розрахунки не проводились, але можна припустити, що чистий приріст вітчизняного ВВП від активнішого залучення жінок до економіки може скласти 9-12%». На відміну від проаналізованих нами кількісних змін, йдеться про більш активне залучення жінок до економіки, що важко піддається прямому аналізу.

Дані щодо зайнятості населення України за гендерною ознакою впродовж 2010-2015 років систематизовано у таблиці 2.

Таблиця 2 – Динаміка зайнятого населення України за гендерною ознакою

роки	Всього у віці 15-70 років			У працездатному віці			У працездатному віці до всього, %		
	Жінки, (ж)	Чоловіки, (ч)	Відно- шення (ч/ж)	Жінки, (ж)	Чоловіки, (ч)	Відно- шення (ч/ж)	Жінки, (ж)	Чоловіки, (ч)	Відно- шення (ч/ж)
2010	9442,0	9738,2	1,03	8194,9	9256,6	1,13	86,8	95,1	109,5
2011	9881,3	10442,9	1,06	8586,5	9929,7	1,16	86,9	95,1	109,4
2012	9335,2	9926,2	1,06	8292,5	9436,1	1,14	88,8	95,1	107,0
2013	9329,5	9984,7	1,07	8401,2	9488,2	1,13	90,0	95,0	105,5
2014	8718,9	9354,4	1,07	8169,4	9018,7	1,10	93,7	96,4	102,9
2015	7872,4	8570,8	1,09	7489,0	8253,0	1,10	95,1	96,3	101,2

Джерело: сформовано і оброблено авторами за джерелом [10, с. 25].

З огляду даних таблиці 2 відмічаємо порушення критерію щодо гендерної ознаки, характерної для України (співвідношення кількості чоловіків до кількості жінок є відносно стійким і становить 0,86), а саме:

- у віці 15-70 років показник q_0 перевищує 0,86 – загальна кількість зайнятого населення серед чоловіків відносно такої ж кількості жінок перевищує 1, маючи тенденцію до збільшення, тобто у загальній кількості зайнятого населення осіб чоловічої статі у віці 15-70 років більше відповідної кількості населення жіночої статі (зайнятість у загальному сенсі «очоловічується»);

- серед населення працездатного віку показник q_0 також перевищує 0,86, досягаючи значень 1,10–1,16, але проявляє тенденцію до зменшення: серед населення працездатного віку кількість осіб чоловічої статі по відношенню до кількості працездатного населення жіночої статі зменшується (зайнятість у працездатному віці «ожіночується»);

- відносно стабільна частка осіб чоловічої статі серед населення працездатного віку по відношенню до загальної кількості населення віку 15-70 років (95,0%-96,4%) спостерігається на тлі підвищення відповідної частки населення жіночої статі (86,8%-95,1%), що на фоні зростання останньої є свідченням поступової «фемінізації» працездатного сегменту населення України.

Продовжуючи аналіз гендерних особливостей розподілу посад на рівні місцевого самоврядування в Україні, розглянемо дані щодо розподілу посад державних службовців, зокрема, керівників та спеціалістів, за гендерною ознакою (табл. 3).

Таблиця 3 – Гендерні особливості розподілу посад керівників та спеціалістів серед державних службовців на рівні місцевого самоврядування

Категорія	Керівники			Спеціалісти		
	чоловіки (%)	жінки (%)	ГО*	чоловіки (%)	жінки (%)	ГО*
перша	86,4	13,6	6,4			
друга	87,7	12,3	7,1			
третя	83,5	16,5	5,1			
четверта	66,5	33,5	2,0	40,0	60,0	0,7
п'ята	17,8	82,2	0,2	16,4	83,6	0,2
шоста	18,5	81,5	0,2	12,1	87,9	0,1
сьома	18,8	81,3	0,2	13,4	86,6	0,2

*ГО - показник гендерної ознаки як співвідношення частки чоловіків до частки жінок.

Джерело: сформовано і оброблено авторами за джерелом [10, с. 67].

За наведеними у таблиці даними, вищі службові сходинки на рівні місцевого самоврядування впевнено належать чоловікам (перші чотири категорії складу керівників), про що свідчить показник гендерної ознаки від 2,0 до 7,1, що суттєво перевищує критеріальну ознаку 0,86, нотовану вище. Отже, для посад керівників вищих категорій переваги закріплюються за чоловіками. Натомість, п'ята, шоста, сьома категорії посад за показником гендерної ознаки від 0,1 до 0,2 (суттєво поступаючись критеріальній ознаці 0,86) віддано на відкуп «жіночості» як стосовно керівників, так і стосовно спеціалістів.

Виявлена закономірність ілюструє суттєвий дисбаланс у розподілі посад державних службовців за гендерною ознакою: вищі категорії керівників та службовців (перша, друга, третя) стосуються переважно населення чоловічої статі, а нижчі сходинки у посадах (п'ята, шоста, сьома) – жіночої статі. На нашу думку, це є свідченням існуючої неофіційної дискримінації у розподілі посадових осіб місцевого самоврядування за гендерною ознакою на користь населення чоловічої статі.

У таблиці 4 представлена інформація про заробітну плату штатних працівників за видами економічної діяльності, доповнена гендерними оцінками.

Таблиця 4 – Заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності у гендерних оцінках

Види економічної діяльності	Заробітна плата (грн. за місяць)		Гендерна оцінка
	чоловіки	жінки	
Сільське господарство	3307	2767	1,20
Промисловість	5283	3915	1,35
Будівництво	3630	3231	1,12
Торгівля	5246	4147	1,27
Діяльність у сфері транспорту	4616	4408	1,05
Складське господарство	5596	4812	1,16
Поштова та кур'єрська діяльність	3140	2029	1,55
Розміщування та організація харчування	3027	2666	1,14
Інформація та телекомунікації	7753	6251	1,24
Фінансова та страхова діяльність	11058	7347	1,51
Операції з нерухомим майном	3754	3535	1,06
Професійна, наукова, технічна діяльність	7334	6182	1,19
Дослідження та розробки	5473	4440	1,23
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	3099	3134	0,99
Державне управління та оборона	4664	4228	1,10
Освіта	3299	3082	1,07
Охорона здоров'я	3090	2772	1,11
Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок	6379	3014	2,12

Джерело: сформовано і оброблено авторами за джерелом [10, с. 154].

З огляду даних таблиці спостерігаємо перевищення критеріального значення гендерної оцінки 0,86, відміченого вище, за всіма видами економічної діяльності від його найнижчого значення 0,99 для діяльності у сфері адміністративного обслуговування, до значення 2,12 для мистецтва, спорту, розваг, відпочинку, що також відносимо до неофіційної дискримінації за оплатою праці штатних працівників на користь населення чоловічої статі.

Далі розглянемо заробітну плату штатних працівників у регіональному розрізі у гендерних оцінках (таблиця 5).

Таблиця 5 – Заробітна плата штатних працівників у регіональному розрізі у гендерних оцінках

Регіони, області	Заробітна плата, грн. за місяць		Гендерна оцінка
	чоловіки	жінки	
Вінницька	3840	3025	1,27
Волинська	3737	2953	1,27
Дніпропетровська	5245	3528	1,49
Донецька	6229	3669	1,70
Житомирська	3686	2952	1,25
Закарпатська	3759	3143	1,20
Запорізька	5033	3455	1,46
Івано-Франківська	3962	2988	1,33
Київська	4801	3523	1,36
Кіровоградська	3695	2910	1,27
Луганська	3816	2966	1,29
Львівська	4159	3212	1,29
Миколаївська	4767	3325	1,43
Одеська	4482	3424	1,31
Полтавська	4405	3182	1,38
Рівненська	4236	3079	1,38
Сумська	3989	2992	1,33
Тернопільська	3263	2804	1,16
Харківська	4208	3263	1,29
Херсонська	3373	2935	1,15
Хмельницька	3845	2978	1,29
Черкаська	3713	3073	1,21
Чернівецька	3256	2901	1,12
Ченігівська	3782	2915	1,30
м. Київ	7406	6142	1,21

Джерело: сформовано і оброблено авторами за джерелом [10, с. 155].

Як і раніше, спостерігаємо перевищення критеріального значення гендерної оцінки 0,86, у даному разі воно розповсюджується на всі без винятку регіони країни. Його найнижче значення – 1,12 (Чернівецька область) та найвище – 1,70 (Донецька область) засвідчують наявність неофіційної дискримінації за оплатою праці штатних працівників у регіонах країни на користь населення чоловічої статі.

Щодо рівня безробіття, то відповідні дані представлено таблицею 6.

Таблиця 6 – Рівень зареєстрованого безробіття за гендерною ознакою

	Рівень зареєстрованого безробіття (% до населення працездатного віку)		Гендерна оцінка
	жінки	чоловіки	
2010	2,2	1,7	0,77
2011	2,0	1,5	0,75
2012	2,0	1,7	0,85
2013	1,9	1,7	0,89
2014	2,1	1,8	0,86

Джерело: сформовано і оброблено авторами за джерелом [14, с. 169-177].

Помітно, що за гендерною ознакою рівень безробіття дійшов до помітки 0,86, визнаною нами раніше критеріальною ознакою, характерною для населення України. У цьому відношенні стан з рівнем безробіття підпорядковується загальній для України ситуації з відношенням між кількістю населення чоловічої та жіночої статі.

Найбільшою варіабельністю за гендерною ознакою характеризується стан зайнятого населення за професійними групами (таблиця 7).

Таблиця 7 – Зайняте населення за професійними групами за гендерною ознакою

Професійні групи	Зайняте населення (тис. осіб)		Гендерна оцінка
	жінки	чоловіки	
законодавці, керівники, менеджери	514,0	785	1,53
професіонали	1770,2	1133,5	0,64
фахівці	1278,9	699,4	0,55
технічні службовці	435,0	86,2	0,20
працівники сфери торгівлі та послуг	1817,7	873,5	0,48
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств	59,2	96,6	1,63
кваліфіковані робітники з інструментом	275,5	1741,5	6,32
робітники з обслуговування технологічного устаткування	299,2	1550,0	5,18
найпростіші професії	1422,7	1605,1	1,13

Джерело: сформовано і оброблено авторами за джерелом [11].

Залежно від професійної групи, критеріальна гендерна ознака (нагадуємо – 0,86 – на 100 жінок припадає 86 чоловіків) порушується як у напрямку зменшення до 0,20 (професійна група службовців, де на кожні, у середньому, 100 жінок припадає у п'ятеро разів менше чоловіків, а саме, – 20, так і у напрямку збільшення до 6,32 (професійна група кваліфікованих робітників з інструментом, де на кожні, у середньому, 100 жінок припадає 632 чоловіків – більше, ніж у шестеро). Virізняются у цьому відношенні професійні групи «технічні службовці» (0,20), «працівники сфери торгівлі та послуг» (0,48), так звані «ожіночені» професійні групи та «очоловічені» професійні групи – «кваліфіковані робітники з інструментом» (6,52), «робітники з обслуговування технологічного устаткування» (5,18), «кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств» (1,63), «законодавці, керівники, менеджери» (1,53). Такі гендерні відмінності в межах професійних груп пояснюємо особливостями праці (більш напруженої або переважно тяжкої фізичної), структурними змінами в економіці, скороченням штатів, специфікою та важкістю окремих видів праці, традиційними уявленнями про чоловічі професії. Слід враховувати також бажання роботодавців надавати переваги працівникам-чоловікам, які, звісно, не йдуть в декретну відпустку, рідко беруть лікарняний для догляду за дитиною, не вимогливі до умов праці тощо. Пояснення ситуації бачимо також в тому, що жінки обіймають переважно посади менш престижні, отже, менш оплачувані. Крім того, законодавство про працю забороняє використання праці жінок на важких і шкідливих роботах, а чоловіки, працюючи на таких виробництвах, отримують більш високий зарібок, певні пільги та компенсації.

Дещо іншою видається ситуація у неформальній сфері зайнятості (таблиця 8).

Таблиця 8 – Неформальна зайнятість у гендерному вимірі

	Вікові групи (діапазони років)						
	15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70
Жінки (%)	30,5	22,0	20,5	21,6	20,0	22,1	39,3
Чоловіки (%)	40,4	30,5	28,6	29,2	28,1	25,9	35,0
Показник гендерної ознаки	1,32	1,39	1,40	1,35	1,41	1,17	0,89

Джерело: вибірка і обробка даних здійснена авторами за джерелом [11].

Практично у кожній з вікових груп (за виключенням вікової групи 60-70 років) у неформальній сфері зайнятості кількість зайнятого населення чоловічої статі суттєво переважає відповідну частину населення жіночої статі – розбіжність складає від 1,17 разів (для вікової групи «50-59 років») до 1,41 разів більше (для вікової групи «40-49 років»). То ж у неформальній сфері зайнятості домінує населення чоловічої статі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Гендерна рівність посідає важливе місце у забезпеченні добробуту здорового суспільства та знаходиться в центрі економічного та соціального прогресу. Проте впровадження принципів гендерної рівності у повсякденне життя українського суспільства є досить складним та тривалим процесом, який має включати об'єктивну оцінку сучасного стану у цій сфері, як на рівні держави, так і на регіональному рівні. Результати здійсненого аналізу поглиблюють наукові уявлення про існування гендерних проблем у зайнятості населення України. Ці проблеми певною мірою обмежують трудові можливості жінок, перспективи їх кар'єрного зростання, збільшення доходу та соціальної захищеності (на відміну від чоловіків). Дотримуємось думки, що подоланню гендерної асиметрії на ринку праці заважає низький ступінь розвитку демократії в країні, характерні риси менталітету, національної культури, традиційні уявлення про роль жінки у сім'ї, на виробництві, в управлінні. Ці питання потребують уваги не лише науковців, а й усіх соціальних партнерів, оскільки гендерні ризики втрати роботи, недоотримання доходу пов'язані з аспектами нереалізованого трудового потенціалу, що загалом гальмує розвиток суспільства, знижує якість трудового життя. Вирішення проблеми економічної гендерної нерівності потребує змін соціальної політики, які включають зміни трудового та соціального законодавства з метою посилення адресності соціального захисту найбільш вразливих верств населення (серед яких, як про те йшлося вище, домінують жінки), регулюючі заходи в сфері оплати праці, подальшу послідовну підтримку розвитку жіночого підприємництва та самозайнятості. Перспективи подальших наукових досліджень потребують вивчення механізмів забезпечення якісної зайнятості чоловіків і жінок та шляхів гармонізації соціально-трудова відносин в Україні з позицій досягнення гендерної рівності.

Список літератури

1. Аналіз та рекомендації щодо згладжування гендерної нерівності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2016/02/19/analyze-ta-rekomendatsii-shchodo-zglazhuvannya-gendernoi-nerivnosti-ua/>. – Назва з екрана.
2. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – К.: вид-во «Заповіт», 2016. – 244 с. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/about/text/Gender-FINAL-S.pdf>. – Назва з екрана.
3. Глобальний рейтинг економік по показателю валового національного доходу на душу населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gni/rating-countries-gni-info>. – Назва з екрана.

4. Грішнова О. А. Людський розвиток [Текст] : Навч. посібник. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
5. Динаміка ВВП України з 2002 по 2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://seosait.com/dinamika-vvp-ukrainy-s-2002-po-2016-gody>. – Назва з екрана.
6. Звіт Аналітичне дослідження участі жінок у складі робочої сили України [Текст] / Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, С. Ю. Аксьонова, Г. В. Герасименко, І. П. Майданік І.П. та ін. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/2013_ua_womens%20participation.pdf. – Назва з екрана.
7. Лаврінченко Н. В. Гендерний аспект соціально-економічного статусу [Текст] / Н. Лаврінченко // Українське суспільство 2003. Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2003. – С. 97–105.
8. Лібанова Е.М. Ринок праці [Текст] : Навч. посібник. / Е. М. Лібанова – Київ: Центр навчальної літератури, 2003.- 224 с.
9. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
10. Праця України у 2015 році [Текст] : статистичний збірник. – К.: ДССУ, 2016. – 310 с.
11. Ринок праці у 2015 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm. – Назва з екрана.
12. Рубан В. М. Гендерні особливості використання трудового потенціалу регіону [Текст] / В. М. Рубан, М. В. Пустовіт // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. – Кіровоград: КНТУ, 2011. – Вип. 19. – С. 394–404.
13. Список країн за співвідношенням населення чоловічої та жіночої статі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
14. Соціальні індикатори рівня життя населення [Текст] : Статистичний збірник. – К.: ДССУ, 2015. – 204 с.
15. Управління трудовим потенціалом [Текст] : Навч. посібник. / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. – К.: КНЕУ, 2005 – 403 с.
16. Шевченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління [Текст] : Монографія. / К. Б. Шевченко. – Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 165 с.
17. Stoller R. Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity [Text] / R. Stoller. — Science House, New York City, 1968. — 383 p.

References

1. Analiz ta rekomendatsii shchodo zghladzhuvannia hendernoi nerivnosti v Ukraini [Analysis and recommendations for smoothing gender inequality in Ukraine]. (n.d.). *voxukraine.org*. Retrieved from <http://voxukraine.org/2016/02/19/analyze-ta-rekomendatsii-shchodo-zglazhuvannya-gendernoi-nerivnosti-ua/> [in Ukrainian].
2. Henderna rivnist i rozvytok: pohliad u konteksti yevropeiskoi stratehii Ukrainy [Gender equality and development: look in the context of the European strategy for Ukraine]. (n.d.). *lib.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/about/text/Gender-FINAL-S.pdf> [in Ukrainian].
3. Global'nyj rejting jekonomik po pokazatelju valovogo nacional'nogo dohoda na dushu naselenija [Global ranking of economies in terms of gross national income per capita]. (n.d.). *gtmarket.ru*. Retrieved from <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gni/rating-countries-gni-info> [in Russian].
4. Hrishnova, O. A. (2006). *Liudskiy rozvytok: Navch. Posibnyk [Human development: Textbook]*. K.:KNEU [in Ukrainian].
5. Dynamika, VVP Ukrainy z 2002 po 2016 roky [The dynamics of Ukraine's GDP from 2002 to 2016]. (n.d.). *seosait.com*. Retrieved from <http://seosait.com/dinamika-vvp-ukrainy-s-2002-po-2016-gody> [in Ukrainian].
6. Libanova, E. M., Makarova, O. V., Aksonova, S. Iu., Herasymenko H. V., Maidanik, I. P., et al. (2012). *Zvit Analitychne doslidzhennia uchasti zhink u skladi robochoi syly Ukrainy [Report Analytical study of women's participation in the labor force in Ukraine]*. *www.idss.org.ua*. Retrieved from http://www.idss.org.ua/monografii/2013_ua_womens%20participation.pdf [in Ukrainian].
7. Lavrinenko, N. V. (2003). Hendernyi aspekt sotsialno-ekonomichnoho status [The gender dimension of socio-economic status]. *Ukrainske suspilstvo 2003. Sotsiologichnyi monitorynh - Ukrainian Society 2003. Sociological monitoring*. K.: In-t sotsiologii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
8. Libanova, E. M. (2003). *Rynok pratsi: Navch. Posibnyk [Labor market: Textbook]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
9. Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. [in Ukrainian].
10. Labor Ukraine in 2015: Statistical Yearbook. (2016). K.: DSSU. [in Ukrainian].

11. Rynok pratsi u 2015 rotsi [The labor market in 2015]. (n.d.). *ukrstat.org*. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm [in Ukrainian].
12. Ruban, V. M. & Pustovit, M. V. (2011). Henderni osoblyvosti vykorystannia trudovoho potentsialu rehionu [Gender portrait of the Kirovograd region: social-demographic and socio-economic aspects]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. - Proceedings Kirovograd National Technical University. Economic science: scientific research journal*, 19, 394-404 [in Ukrainian].
13. Spysok krain za spivvidnoshenniam naseleennia cholovichoï ta zhinochoï stati [List of countries by population ratio of male and female]. (n.d.). *wikipedia.org*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
14. Social indicators of living standards. Statistical Yearbook. (2015). K.: DSSU. [in Ukrainian].
15. Vasylenko, V. S., Hrynenko, A. M., Hrishnova, O. A., Kerb, L. P. (2005). *Upravlinnia trudovym potentsialom: Navch. posibnyk. [Managing labor potential: Manual]*. K.: KNEU [in Ukrainian].
16. Shevchenko, K. B. (2003). *Henderna polityka v Ukraini: vyznachennia, formuvannia, upravlinnia: Monohrafiia [Gender Policy in Ukraine: the definition, development, management: Monograph]*. Kharkiv: Nats. un-t vnutr. Sprav [in Ukrainian].
17. Stoller, R. (1968). *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*. New York City: Science House [in English].

Marina Semikina, Professor, Doctor of Economics

Maria Buhaieva, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Nadiya Goncharova, Postgraduate

Kirovograd National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Gender Aspects of Employment in Ukraine

The gender studies are extremely important for many countries in terms of the present. The characteristics and dynamics of gender inequality in the context of socio-economic development of the country and its regions require deep study in Ukraine. The purpose of the article is a study of gender-sensitive employment opportunities through comparison of men and women in obtaining employment, income, education, career growth for identifying ways mitigate gender inequality among workers, improve regulatory policy in the labor market.

The gender - a category that reflects social gender, due to social structure, that based on the biological differences between men and women. The ideal of gender equality means that women and men should have the same social status, the same conditions for the realization of all human rights, the same opportunities to contribute to national political, economic and social development and to use its results. Over the past two decades, Ukraine managed to achieve significant improvements in establishing key principles of legislative and institutional gender equality. The analysis of the dynamics of Ukraine's population by gender, GDP comparisons with macroeconomic characteristics typical for Ukraine was made by the authors. The employment dynamics of the Ukrainian population by gender was analyzed in the period 2010-2015. Besides the data on the distribution of civil servants, managers and specialists on gender were systematized and processed in the article.

However, the introduction of gender equality in the daily lives of Ukrainian society is a complicated and lengthy process that should include objective assessment of the current state in this area, both at the state and regional level. The results of the analysis deepen scientific understanding of the existence of gender issues in employment Ukraine. These problems are to some extent limited employment opportunities for women, their prospects for career growth, income and social security (unlike men). Addressing gender inequalities requires economic changes in social policies, which include changes in labor and social legislation to strengthen social protection targeting the most vulnerable, regulatory measures in the area of wages, consistent support further development of women entrepreneurship and self-employment.

gender equality, gender inequality, gender features of employment, figure gender index

Одержано (Received) 16.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 331.36

М.В. Бугайова, канд. екон. наук**С.В. Дудко**, асп.*Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна***Теоретичні основи мотивації професійного розвитку персоналу підприємств**

У статті здійснена систематизація наукових уявлень щодо професійного розвитку та мотивації такого розвитку, запропоноване вдосконалення понятійного апарату (авторська версія понять професійного розвитку, мотивації професійного розвитку, потреби та мотиви професійного розвитку), розроблена схема функціональних складових механізму мотивації професійного розвитку персоналу підприємств, визначені принципи створення механізму мотивації професійного розвитку персоналу та виокремлення специфічних чинників, які має гнучко враховувати зазначений механізм для ефективного функціонування.

професійний розвиток, мотивація професійного розвитку, потреби та мотиви професійного розвитку, механізм мотивації професійного розвитку персоналу

М.В. Бугаева, канд. экон. наук**С.В. Дудко**, асп.*Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина***Теоретические основы мотивации профессионального развития персонала предприятий**

В статье осуществлена систематизация научных представлений о профессиональном развитии и мотивации такого развития, предложено совершенствование понятийного аппарата (авторская версия понятий профессионального развития, мотивации профессионального развития, потребности и мотивы профессионального развития), разработана схема функциональных составляющих механизма мотивации профессионального развития персонала предприятий, определены принципы создания механизма мотивации профессионального развития персонала и выделения специфических факторов, которые должен гибко учитывать указанный механизм для эффективного функционирования.

профессиональное развитие, мотивация профессионального развития, потребности и мотивы профессионального развития, механизм мотивации профессионального развития персонала

Постановка проблеми. Проблема якості освіти і належного професійного розвитку персоналу упродовж життя не втрачають своєї актуальності для України з часів здобуття незалежності. Низький рівень конкурентоспроможності економіки України певною мірою зумовлений недостатнім рівнем професійності персоналу, нестачею конкурентних переваг у знаннях, вміннях, компетенціях порівняно з працівниками провідних фірм та корпорацій розвинених держав. Недоліки професійного розвитку в Україні пояснюються багатьма факторами, що загалом гальмують соціально-економічний розвиток української держави, зокрема деформаціями у трудовому вихованні, освіті, оцінці та оплаті праці, що веде до низької соціалізації працівників, неготовності мотивувати себе до постійного професійного зростання, брати відповідальність за власну конкурентоспроможність, стан розвитку підприємства, регіону, країни. Водночас подолання таких негативних явищ неможливе без формування сучасної теорії мотивації професійного розвитку персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в умовах загострення конкуренції на глобальних і локальних ринках праці роль мотивації професійного розвитку персоналу швидко заростає. В Україні питання професійного розвитку персоналу вивчають В. Савченко [18], А. Колот [13], О. Грішнова [7; 8], М. Семикіна [10; 20-22], В. Данюк [9], В. Хміль [27], О. Левченко та інші. Водночас, аналіз наукових

джерел засвідчує, що теоретичні основи мотивації професійного розвитку працівників підприємств потребують поглибленого вивчення та з'ясування з урахуванням глобальних змін у змісті праці. До невирішених частин окресленої проблематики відноситься зміна мотивів до саморозвитку в залежності від зміни парадигми професійного розвитку, пошук прийнятної системи мотивації персоналу для того, щоб професійний розвиток працівників більше відповідав ринковому попиту, вимогам роботодавців стосовно професіоналізму працівників, потребам збагачення їх знань, умінь, навичок, компетенцій у відповідності з рухом до інформаційного суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретичних засад мотивації професійного розвитку працівників підприємств, систематизація принципів формування такої мотивації, базованих на уявленнях про зміну парадигми професійної підготовки в частині накопичення нових знань, умінь, навичок, компетенцій відповідно до потреб інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Становлення професійно розвиненого персоналу справедливо асоціюють з успішністю будь-якої організації, установи, підприємства. Особливою мірою це стосується сучасного та майбутнього, часу та умов, коли прискорення темпів науково-технічного прогресу обумовлює швидкі зміни та вимоги щодо професійних знань, умінь, навичок, компетенцій персоналу: якщо на початку минулого століття знання оновлювалися через 30 років, то по його завершенню – через 10 років, а на початок нинішнього, ХХІ-го століття (зокрема, у наші дні), темпи змін вимірюються трьома-п'ятьма роками і тенденцій щодо призупинення подібних прискорень не спостерігається. Об'єктивно назріла потреба визначення рушійних сил, здатних активізувати людську діяльність у напрямі постійного оновлення знань та навичок. Наразі існує вибір мотиваційних пріоритетів персоналу підприємств, здатних сприяти розвитку професіоналізму і на цій основі досягати вирішення актуальних завдань розвитку особистості і суспільства загалом, забезпечення конкурентоспроможних позицій на міжнародному і національному ринку праці. Отже, потребує вирішення низка питань, розв'язання яких неможливо без розгляду теоретичних засад мотивації професійного розвитку працівників підприємств.

Прагнення науковців щодо вивчення та розуміння мотивів та мотиваційних механізмів розвитку персоналу призвели до появи широкого різноманіття теоретичних концепцій, які узагальнені та представлені в працях [1-5]. Частина з проаналізованих концепцій (З. Фрейд, Ф. Тайсон та ін.) базується на уявленнях їх авторів про особливості трудової поведінки, спрямованої до мінімізації прикладання часу та зусиль в процесі виконання певних завдань. Інші уявлення стосуються з'ясування причин певних дій як намірів людини (колективу) впливати на оточуюче середовище, отримуючи задоволення в разі здійснення таких намірів. Прихильники такої точки зору (А. Маслоу [16], В. Врум, С. Адамс, Л. Потер та інші) схильні дотримуватись переконання, що в міру того, як людина дорослішає (колектив розвивається), поведінка все частіше спрямовується на набуття і використання нових знань, навичок та вмінь, підвищення компетентності щодо ефективності взаємодії зі своїм оточенням. Існують інші теоретичні знахідки (теорії розвитку, теорії особистості, теорії мотивації), що підтримуються широким колом науковців (Ч. Кулі, Ж. Піаже, Е. Еріксон, К. Хорні, С. Адамс, Ф. Герцберг [26] тощо), які варті уваги та використання на рівні організації в багатьох ситуаціях.

Загалом, теоретики схильні висловлювати різні уявлення щодо мотивації поведінки людини індивідуально та у складі колективу (персоналу підприємств). Спільною для них видається необхідність дотримуватись концепції розвитку з концентрацією уваги на мотиваційних аспектах функціонування особистості, змінних від малолітства до зрілості, старості. В теорії особистості [28] пояснення щодо таких

змін виокремлено ключовим компонентом. Відповідно зазначеної теорії, особистісний розвиток обумовлено низкою зовнішніх і внутрішніх (для особистості) детермінант – з одного боку, приналежністю індивідуума до певної культури, соціально-економічного класу, перебуванням у певному середовищі, з іншого – генетичними, біологічними, фізіологічними факторами. Подібне стосується й колективу з його внутрішніми (у межах колективу) та зовнішніми (оточення колективу) особливостями взаємовідносин у спільній діяльності його членів.

Зміни, що супроводжують розвиток – фізичний, соціальний, інтелектуальний, емоціональний, моральний тощо, – вказують, якою складною є проблема розвитку людини як єдиної системної цілісності, особливо, коли йдеться про «вибудовування» шляху на досягнення певної мети. Досягнення професіоналізму як мети індивідуального (людиною) та суспільного (колективом, персоналом) розвитку з позиції «вибудовування» шляху, необхідного для цього, визначає таке завдання особливо проблемним, а з огляду на потребу всебічного застосування саме професійних знань, умінь, навичок, компетенцій при вирішенні завдань соціально-економічного розвитку країни, галузей, підприємств, – суттєво значущим як теоретично, так і практично.

Мотивація професійного розвитку, як і будь-який інший контент, базується на певній науково-методичній базі, що потребує застосування детерміновано прийнятного понятійно-категоріального апарату, необхідного для розуміння її сутності, з однозначною ідентифікацією та трактуванням застосованих понять. Останнє стосується згаданих вище теоретичних концепцій щодо мотивації професійного розвитку, типізації мотивацій (успіху, досягнень, емпатій), мотивів (дефінітарних, росту), класифікації потреб (за природою виникнення, за сприйняттям), складових системи і моделей людського розвитку (секторів, сегментів, рівнів), складових мотивації професійного розвитку (потреб, здібностей, цінностей), власне термінології (застосовуваних понять), погляди на визначення та інтерпретації яких у працях науковців, з якими видалось ознайомитися, подекуди суттєво розбіжні. Серед понять потребують усталеності, зокрема, такі: «професійний розвиток», «мотивація професійного розвитку», «система мотивації професійного розвитку», «механізм мотивації професійного розвитку». Навіть Закон України «Про професійний розвиток працівників» (ВВР, № 5067-VI від 05.07.2015) [11], визначаючи правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників, саме поняття професійного розвитку обходить мовчанням. Законом охоплено лише визначення понять, які стосуються атестації працівників, неформального професійного навчання працівників, підтвердження кваліфікації працівників, понять «працівник», «професійне навчання працівників», «роботодавець», «формальне професійне навчання працівників», але «професійний розвиток» у законодавчому полі України дотепер не визначено.

Дослідження у сфері професійного розвитку є багатоаспектними, що пояснює різні погляди на понятійний апарат. Дослідник І. Швець у своїх працях обґрунтовує необхідність створення ефективної системи мотивації професійного розвитку персоналу, розглядаючи формування зазначених мотивів через усвідомлення індивідом сенсу професійної діяльності, поставлених цілей розвитку, задоволеності життєдіяльністю [29]. Дещо по-іншому бачить ключові аспекти проблеми Л. Сваб, зосереджуючи увагу на мотиваційних важелях системи професійного розвитку персоналу вітчизняних підприємств [19]. Т. Лівовшко приділяє увагу дослідженню складових системи мотивації професійної праці персоналу на підприємстві [14], Н. Мартинюк – розкриттю засад удосконалення мотиваційного механізму професійного розвитку персоналу підприємств [15].

На думку В. Савченка, А. Колота, М. Семикіної та багатьох інших науковців, мотивація професійного розвитку стосується передусім формування рушійних сил та мотивів до освітньо-професійного розвитку персоналу і більшою мірою залежить від держави, корпоративної відповідальності соціальних партнерів, з чим не можна не погодитися. В. Савченко, відомий в Україні автор підручника з питань розвитку персоналу, пояснює формування таких мотивів специфікою стратегічного управління діяльністю організації, системи освіти та професійної підготовки [18]. М. Семикіна пов'язує зазначену проблематику безпосередньо з мотивацією конкурентоспроможної праці [22], А. Колот розглядає ці питання через призму мотиваційного менеджменту [13], С. Симоненко – в контексті мотивації праці [24], В. Семиченко – в залежності від пріоритетів професійної підготовки [23] тощо. Отже, дослідження є багатоаспектними в залежності від цілей аналізу.

З огляду на літературні джерела, очевидно, що сутність професійного розвитку більш ретельно висвітлено у працях, присвячених менеджменту соціально-трудових відносин. Йдеться про праці В. Данюка [9], В. Хміля [27], О. Грішнєвої [8], В. Савченко [18] та ін., в яких професійний розвиток розглядається як:

- системно-організований процес неперервного професійного навчання працівників для підготовки їх до виконання нових виробничих функцій, професійно-кваліфікаційного просування, формування резерву керівників та вдосконалення соціальної структури персоналу [9];

- процес досягнення таких показників рівня кваліфікації працівників, які відповідають стратегії розвитку організації [27];

- сукупність всіх організаційно-економічних заходів підприємства у сфері навчання персоналу, його перепідготовки і перекваліфікації; в широкому розумінні – професійну адаптацію, оцінку кандидатів на вакантні посади, поточне періодичне оцінювання персоналу, планування ділової кар'єри, службово-професійне просування тощо [8];

- як цілеспрямований і систематичний вплив на працівників за допомогою професійного навчання протягом їхньої трудової діяльності в організації з метою досягнення високої ефективності виробництва чи наданих послуг, підвищення конкурентоспроможності персоналу на ринку праці, забезпечення виконання працівниками нових складніших завдань на основі максимально можливого використання їхніх здібностей та потенційних можливостей [18].

З огляду наявних розбіжностей у поглядах науковців, визнаємо за необхідне здійснення екскурсу до розуміння професійного розвитку, маючи на увазі не лише його форму (навчання, перепідготовку, перекваліфікацію), але й новий зміст (сенс) з урахуванням глобальних інноваційних змін у змісті трудової діяльності. Варто звернути увагу на той факт, що із формуванням інформаційного суспільства спостерігається доведення розрізненості сфер комунікативної, інтелектуальної та творчої діяльності до межі, за якою настає можливим новий синтез трудових процесів, за яким професійна діяльність сприймається не лише як посилення спеціалізації інформаційних потоків, ієрархічно обумовлюючих професійну діяльність, але й більшою мірою як породження нового («вищого», «акме») стилю професійного мислення й діяльності, де все більше місця й значимості відводиться процесам цілісного сприйняття та створення інформації, її осмислення та розуміння. У такому разі безальтернативним видається уявлення про те, що світ високої професійної культури виявляється недосяжним за короткий проміжок часу. Від професіонала вимагається досить сильне морально-психологічне та духовне напруження для того, щоб підтримувати неперервність виконуваних процесів, уникати непорозумінь між учасниками спільної професійної діяльності. Зростаюча складність та змістовна

невизначеність трудових процесів на тлі інноваційного розвитку, розрізненість виконавців професійної діяльності, їх територіальна віддаленість, поширена дистанційність трудових місць нині виявляються константами, якими обумовлено напруженість процесів професійних трансформацій в сучасному світі, отже, і пошук відповідних мотиваторів та компенсацій витрачених зусиль.

Виходячи з напрямку таких міркувань та узагальнень наукової думки, пропонуємо свій підхід до тлумачення основних понять досліджуваної проблеми:

- професійним розвитком працівника пропонуємо називати набуття професіоналізму у межах однієї чи кількох професій з організацією особистої (професійний розвиток особистості) або/та суспільної (професійний розвиток громад, працівників підприємств) діяльності щодо створення матеріальних і духовних благ задля задоволення потреб як окремих індивідів, так і суспільства в цілому;

- професійний розвиток персоналу підприємства вважаємо за доцільне трактувати як комплекс заходів, орієнтованих на постійне оновлення професійних знань та навичок, притаманних працівникам, навчання новим професіям та адаптацію до зростаючих вимог, розвиток здібностей до навчання та постійного підвищення кваліфікації в інтересах підвищення конкурентоспроможності персоналу і підприємства загалом;

- мотивацію професійного розвитку персоналу пропонуємо розуміти як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил (мотиваторів), які впливають на працівника, формуючи зацікавленість у постійному професійному самовдосконаленні, саморозвитку на основі оновлення професійних знань, вмінь, навичок, набуття компетенцій;

- мотивами професійного розвитку працівника слід вважати усвідомлені причини, обставини, впливи, що формують прагнення задовольняти потреби саморозвитку через певні дії заради удосконалення професійної трудової діяльності;

- потребами працівників щодо їх професійного розвитку вважатимемо відчуття ними фізичного та соціального дискомфорту разі нестачі знань, необхідності набуття нових знань, умінь, навичок, компетенцій задля забезпечення конкурентоспроможності у сфері зайнятості.

Вважаємо, що мотив професійного розвитку формується, якщо у розпорядженні працівника сформовано набір цінностей, який відповідає усвідомленим соціальним потребам, задоволення яких вимагає такої організації власної діяльності, коли цінності одержуються відносно меншими (порівняно з іншими видами діяльності) матеріальними та моральними витратами, зусиллями. При цьому ситуації щодо формування мотивів можуть бути полярними: а) мотив до професійного розвитку, як правило, не формується, якщо задоволення цілей не потребує великих зусиль, або якщо потрібно прикласти занадто великі зусилля; б) мотив до професійного розвитку формується, коли трудова діяльність постає визначальною умовою задоволення актуальних потреб.

Вважаємо за доцільне розрізняти внутрішні і зовнішні мотиватори (рушійні сили). Під внутрішніми мотиваторами професійного розвитку персоналу розуміємо пріоритетні потреби, інтереси, цінності, усвідомлення яких формує прагнення відповідати вимогам роботодавця, ринку праці щодо рівня професійного розвитку. Наявність певних ціннісних пріоритетів формується упродовж життя під впливом виховання, культури, освіти, домінування певних рис менталітету на певній території. Під зовнішніми мотиваторами професійного розвитку персоналу пропонуємо розуміти сукупність вимог, умов, стимулів, які створюються на різних економічних рівнях за участю соціальних партнерів в умовах певної ринкової кон'юнктури та існуючих традицій. Йдеться про надання можливостей професійного розвитку з відривом та без

відриву від виробництва, з відшкодуванням (повним або частковим) витрат на навчання за рахунок держави або роботодавця, створення сприятливих та привабливих умов праці та її оплати тощо. Зовнішні мотиватори, звичайно, можуть розрізнятися не лише за змістом (приклад наведено вище), а й за іншими ознаками: за ефективністю (ефективні, неефективні, слабо ефективні), за стимулюючим впливом (стимули та антистимули) тощо. Мотиватори ефективної дії зацікавлюють людину у роботі на даному підприємстві та у професійному зростанні завдяки забезпеченню тісного зв'язку між зростанням оплати праці і освітньо-професійним зростанням працівника. Важливою є підтримка працівника в питаннях набуття додаткової освіти, підвищення кваліфікації через впровадження компенсаційних (соціальних) пакетів, надання соціальних пільг та умов соціального захисту в залежності від статусу працівника, індивідуальних досягнень у сфері професійного зростання тощо. Це дозволяє більш успішно поєднувати працю з професійним розвитком, позитивно позначається на підвищенні конкурентоспроможності персоналу [10, с. 94].

Професійна діяльність працівника зумовлює прикладання певних зусиль, певної фізичної і духовної енергії. Висока інтенсивність діяльності зумовлює супротив у разі, якщо не створено умов для нормального відтворення витраченої енергії, є неадекватними оплата та умови праці, є несприятливими умови праці та психологічний клімат. Неналежна організація трудової діяльності здатна відтворити таку стратегію поведінки працівників, коли перевагу надають намірам прикладати менше зусиль (по суті, має місце імітація трудової активності). Працівник свідомо оцінює можливі результати організації діяльності, намагаючись вибрати більш «короткий шлях» задля досягнення кінцевого результату. Зазначене є проявом для працівника «сили спонукального мотиву» як міри актуальності тієї чи іншої потреби: чим більш значима для працівника певна потреба (отримання блага), тим сильніше бажання її задовольнити, тим активніше працівник діє (і навпаки).

Серед мотивів професійного розвитку персоналу виокремлюються такі: обумовлені «спрямуванням на себе»; обумовлені «спрямуванням на середовище». Розрив між ними слід враховувати у дослідженні специфіки мотивації працівника. Зниження значимості мотивації професійного розвитку у «спрямуванні на середовище» має закономірним наслідком депрофесіоналізацію працівника. Водночас явище депрофесіоналізації виникає і в разі втрати значимості мотивації професійного розвитку «у спрямуванні на себе». Компенсаторами у такому разі слугують більш привабливі стимули, наприклад підвищення оплати праці в разі професійного зростання, кар'єрні зрушення (посилення мотивації принаймні в одному із згаданих «спрямувань»). Загалом же відчутний ефект досягається лише при гармонізації мотивів обох спрямувань – як «на себе», так і «на середовище», іншими словами, в разі високої внутрішньої мотивації і вагомої по силі та значимості впливу зовнішньої мотивації.

З позицій дотримання зазначених положень мотивація професійного розвитку уявляється нами довготерміновим процесом створення для працівників належних мотиваційних умов в інтересах формування бажаних ціннісних орієнтацій, інтересів та прагнень до постійного професійного розвитку.

У зазначеному контексті внутрішня і зовнішня мотивація (стимулювання) професійного розвитку часто стають різновекторними за напрямками та ступенем впливу на працівника: внутрішня самомотивація передбачає суб'єктивну оцінку та зміну існуючого стану інтересів, цінностей працівника, зовнішня мотивація (стимулювання з боку організації, суспільства) – закріплення такого стану, який би відповідав потребам, інтересам, професійним здібностям працівника і одночасно потребам підприємства. Останнє стосується створення таких умов професійного розвитку, які б забезпечували покращення раніше досягнутих позитивних результатів,

сприяли задоволенню соціально значимих потреб працівника, закріплювали мотиви подальшого професійного розвитку.

Відомі мотиваційні системи, орієнтовані на підтримку мотивів професійного розвитку, базуються на застосуванні:

- матеріальних винагород через встановлення ставок заробітної плати в залежності від рівня кваліфікації, додаткових виплат;
- методів залучення найбільш кваліфікованих працівників, цінних для підприємства, до участі в акціонерному капіталі, участі у прибутках;
- матеріальне заохочення до професійного розвитку через надання додаткових стимулів – індивідуальних компенсаційних пакетів, що передбачають, зокрема, плату за навчання, гарантії на часткове відшкодування вартості кредиту на придбання житла, життєво необхідного, гарантованого медичного обслуговування, послуги страхування, забезпечення додаткової відпустки для відпочинку тощо;
- моральне заохочення, зокрема, збагачення змісту праці, забезпечення співучасті в управлінні, делегуванні владних повноважень, більшої самостійності в роботі тощо.

Зауважимо, що в Україні сьогодні знаходять застосування лише окремі зазначені мотиваційні важелі впливу, що підкреслює необхідність створення цілісної системи мотивації професійного розвитку працівників, орієнтованого на зростання конкурентоспроможності як працівників вітчизняних підприємств, так і підприємств загалом. Створення такої системи, як нагального завдання, видається методично та науково проблемним, таким, що потребує додаткових досліджень щодо виявлення та застосування нових варіантів організації праці із широким застосуванням гнучких підходів щодо цінностей корпоративної культури та розвитку професійно-особистісних якостей суб'єктів аналізу. Наукова незавершеність досліджень у даному напрямі зумовлює потребу побудови та удосконалення ефективної системи мотивації професійного розвитку персоналу, оцінювання результатів її функціонування, можливостей її упровадження у практику господарчої діяльності. Потребує вирішення також проблема управління мотивацією професійного розвитку працівників, пов'язана із завданнями:

- усвідомлення прийнятої до застосування моделі мотивації з такими її когнітивними параметрами як «потреба», «мета», «дія», «досвід», «очікування»;
- визначення множини факторів впливу на мотивацію;
- ідентифікації потреб, що ініціюють рух до здійснення мети, умов, при яких потреби можуть бути задоволені.

Як свідчить теорія і підтверджує практика, вибір стратегії для досягнення бажаної мети відбувається шляхом застосування таких основних підходів:

- перший підхід – застосування стимулів і покарань (тих, хто досягає результатів діяльності, заохочують, а до тих, хто їх не досягає, – застосовують покарання) [19; 24];
- другий підхід – мотивування діяльністю (заохочення змістовністю діяльності, стимулюванням інтересу до досягнення бажаних результатів через розвиток) [16; 26];
- третій підхід – гнучкий зв'язок з менеджером, що супроводжується позитивною оцінкою менеджера в разі досягнення працівником поставленої мети, негативною оцінкою – у випадку недосягнення мети) [12].

Власне управління мотивацією професійного розвитку ґрунтовано на застосуванні методів, які передбачають використання винагород та стимулів, застосування покарань, розвиток відчуття співучасті, визнання досягнень, залучення до прийняття рішень, групової роботи задля пониження рівня незадоволеності діяльністю,

підвищення рівня задоволеності від ділової активності, удосконалення регуляторів мотивації.

Проблемним для виконання завданням видається формування мотиваційного механізму, здатного своїм функціонуванням реалізувати згадані вище концептуальні положення теорії управління мотивацією. Авторське концептуальне бачення складових механізму ілюструє рис. 1.



Рисунок 1 – Функціональні складові механізму мотивації професійного розвитку персоналу підприємств.

Джерело: побудовано авторами на основі [12; 25; 6; 17].

З нашої точки зору, найскладнішим завданням є узгодження інтересів і потреб персоналу і власників підприємства в інтересах досягнення цілей інноваційного розвитку. Для цього вкрай потрібна така організація діяльності підприємства (рис. 1), яка передбачатиме узгодження наявних можливостей підприємства задовольняти інтереси та потреби працівників на основі продуктивної праці та одночасно створювати належні умови для відтворення трудового потенціалу та професійного розвитку персоналу, якого потребує інноваційна діяльність підприємства.

Механізм мотивації професійного розвитку персоналу підприємства апіорі повинен мати зорієнтованість на конкретних працівників, враховувати особливості їх діяльності, специфіку підприємства.

Розвиваючи погляди О. Харун [25], до принципів створення і функціонування механізму мотивації професійного розвитку персоналу, відносимо такі:

- постійна зміна поглядів на роль мотивації та перетворення її з допоміжного засобу досягнення результатів у головну мету розвитку та діяльності персоналу;
- забезпечення оптимального поєднання принципів загального і специфічного підходів до мотивації персоналу;
- врахування ступеню розвитку підприємства з позицій можливостей застосування запропонованого механізму мотивації професійного розвитку персоналу (додамо, – та готовності працівників реагувати на його функціонування шляхом професійного зростання у певних напрямках).

Згаданий механізм буде ефективним, якщо буде гнучко враховувати вплив специфічних чинників, до яких з урахуванням думки С. Гребінської [6], включаємо:

- зацікавленість менеджерів (власників, роботодавців) у добробуті працівників;
- умови та можливість для працівників підприємства удосконалювати свої професійні здібності;
- подання менеджерами (власниками, роботодавцями) особистого прикладу щодо підтримки корпоративних цінностей, орієнтованих на постійний саморозвиток;
- забезпечення свободи у прийнятті рішень в процесі здійснення професійної діяльності, достатньої для досягнення бажаних результатів діяльності;
- формування привабливого іміджу справжнього професіоналу на виробництві;
- підтримка творчої та ділової активності за рахунок гнучкого спектру виконуваних завдань, що сприяють професійному розвитку особистості;
- забезпечення участі у діяльності у складі колективу (команди);
- орієнтованість на задоволення потреб клієнтів, довірчих відносин з партнерами;
- створення привабливої творчої атмосфери;
- прийнятність рівня винагороди за здійснення трудової діяльності та досягнення певних результатів, досягнення професійного зростання та майстерності в роботі.

Зауважимо, що у сучасних умовах побудову ефективного механізму мотивації професійного розвитку персоналу підприємства небезпідставно визнають одним із важливих напрямків формування системи ефективного управління підприємством. З цього приводу науковці О. Нікітін, Г. Рукас-Пасічний підкреслюють, що зазначене засвідчує світова практика [17].

В Україні вкрай важливо враховувати надбання світового досвіду для підвищення конкурентоспроможності персоналу підприємств. При цьому варто враховувати, що в світі відбуваються якісні зміни у системі мотивації персоналу на тлі руху до інноваційної економіки. Наприклад, мотиваційні системи успішних підприємств стають все більше орієнтованими на різні вікові групи працівників, зокрема, на креативну молодь, яка має відмінні від традиційних ціннісні орієнтації, спонукальні мотиви до праці інноваційного змісту. На перший план для такої категорії працівників висуваються самореалізація і саморозвиток. У зв'язку з цим з'явилося поняття нематеріалістичної мотивації, для якої характерним є тяжіння до матеріального благополуччя лише як передумови до реалізації інтересів та потреб більш високого

рівня (професійне спілкування, взаємозбагачення, професійне зростання тощо), не пов'язаних з безпосереднім споживанням матеріальних благ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене у статті дозволяє констатувати, що теоретичні основи мотивації професійного розвитку персоналу підприємств все ще перебувають на стадії формування, оскільки в теорії та законодавчому полі є елементи суперечностей та невизначеності. Розвитку теоретичних засад мотивації професійного розвитку персоналу сприятиме здійснена систематизація наукових уявлень щодо професійного розвитку та мотивації такого розвитку, запропоноване вдосконалення понятійного апарату (йдеться про авторську версію понять професійного розвитку, мотивацію професійного розвитку, потреби та мотиви професійного розвитку), розроблена схема функціональних складових механізму мотивації професійного розвитку персоналу підприємств, визначені принципи створення механізму мотивації професійного розвитку персоналу та виокремлення специфічних чинників, які має гнучко враховувати зазначений механізм для ефективного функціонування. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з оцінкою ефективності мотивації професійного розвитку в Україні та в світі.

Список літератури

1. Амстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами [Текст] / М. Амстронг. – М.: Инфра-М, 2002. – 328 с.
2. Балабанова Л.В. Управління персоналом [Текст] / Л.В. Балабанова, О.В. Сардак. – К.: Професіонал, 2006. – 512 с.
3. Белкин В. Мотивы и стимулы труда [Текст] / В. Белкин, Н. Белкина // Социальная защита. – 2011. – № 7. – С. 44–47.
4. Блинов А. Мотивация персонала корпоративных структур [Текст] / А. Блинов // Маркетинг. – 2012. – № 1. – С. 88–101.
5. Гибсон Дж. Л. Организации: поведение, структура, процессы [Текст] / Дж. Л. Гибсон, Д.М. Иванцевич, Д.Х. Донелли-мл.; пер. с англ. М.З. Штернгарца. – 8-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 660 с.
6. Гребінська С.І. Розробка систем мотивації і оплати праці на основі використання зарубіжного досвіду [Текст] / С.І. Гребінська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №5. – Т.2 (136). – С. 91–94.
7. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст] / О.А. Грішнова. – К.: Т-во «Знання»; КОО, 2004. – 254 с.
8. Грішнова О.А. Людський розвиток [Текст] / О.А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
9. Данюк В. М. Менеджмент персоналу [Текст] / В.М. Данюк, В.М. Петюх, С.О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2005. – 398 с.
10. Дудко С.В. Мотивація професійного розвитку персоналу в умовах конкурентного середовища [Текст] / С.В. Дудко, М.В. Семикіна // Підприємництво і маркетинг у XXI столітті: тези доповідей Економічного науково-практичного форуму 23-25 вересня 2016 р., м. Одеса. – Хмельницький: ХНУ, 2016. – С. 93–96.
11. Закон України «Про професійний розвиток працівників» № 5067-VI від 05.07.2015 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>
12. Карташова Л.В. Организационное поведение [Текст] / Л.В. Карташова, Т.В. Никонова, Т.О. Соломанидина. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 220 с.
13. Колот А.М. Мотиваційний менеджмент [Текст] / А.М. Колот, С.О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2014. – 479 с.
14. Лівощко Т.В. Складові системи мотивації праці персоналу на підприємстві [Текст] / Т.В. Лівощко, Н.Ю. Ткачук // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип.4. – С. 59–65.
15. Мартинюк Н.В. Удосконалення мотиваційного механізму розвитку персоналу аграрних підприємств [Текст] / Н.В. Мартинюк // Вісник СНАУ. Серія «Економіка і менеджмент». – № 4 (63). – 2015. – С. 88–94.
16. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. Пер. с англ. [Текст] / А. Маслоу – СПб.: Питер, 2012. – 352 с.

17. Нікітін Ю. Сучасні моделі та механізми мотивації персоналу українських підприємств [Текст] / О. Нікітін, Г. Рукас-Пасічник. // Актуальні проблеми економіки. – № 4(154). – 2014. – С. 238–246.
18. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу: Навч. посібник. [Текст] / В.А. Савченко – К.: КНЕУ, 2002. – 351 с.
19. Сваб Л.І. Мотиваційні аспекти відтворення, розвитку та використання персоналу вітчизняних підприємств [Текст] / Л.І. Сваб // Бюлетень ЗСТУ. – 2010. – №2(52). – С. 303–306.
20. Семикіна М.В. Система професійного навчання робітничих кадрів: сутність, проблеми розвитку, напрями вдосконалення [Текст] / М.В. Семикіна, А.А. Орлова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. – Т.2. – № 6. – С. 55–59.
21. Семикіна М.В. Економічна мотивація інвестування в розвиток людського капіталу підприємства [Текст] / Фінансово-економічні механізми інноваційно-інвестиційного розвитку України: Колективна монографія / Кириченко О.А., Єрохін С.А. та ін.; Під наук. ред. О.А. Кириченко. – К.: Національна академія управління, 2008. – С.245–251.
22. Семикіна М.В. Мотивація конкурентоспроможної праці: теорія і практики регулювання [Текст] / М.В. Семикіна. – К.: Юніор, 2003. – 426 с.
23. Семиченко В.А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід [Текст] / В.А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К.: Віпол, 2000. – С. 176–203.
24. Симоненко С. Мотивация персонала: тайное становится явным [Текст] / С. Симоненко // Управление развитием персонала. – 2012. – № 2. – С. 33.
25. Харун О.А. Теоретичні основи формування мотиваційного механізму управління персоналом машинобудівних підприємств [Текст] / О.А. Харун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №5, Т.2 (136). – С. 76–81.
26. Херцберг Ф. Мотивация к работе [Текст] / Ф. Херцберг, Б. Моснер, Б. Блох Снидерман. – М.: Вершина, 2007. – 240 с.
27. Хміль Ф. І. Управління персоналом [Текст] / Ф. І. Хміль. – К. : Академвидав, 2006. – 488 с.
28. Хьелл Л. Теории личности. Основные положения, исследования и применение [Текст] / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – К.: PSYLVIV, 2006. – 419 с.
29. Швець І. Створення ефективної системи мотивації професійного розвитку персоналу [Текст] / І. Швець, Л. Родь // Схід – 2013. – №1(121). – С. 47–54.

References

1. Armstrong, M. (2002). *Strategicheskoe upravlenie chelovecheskimi resursami [Strategic Human Resource Management]*. M.: Infra-M [in Russian].
2. Balabanova, L.V. & Sardak O.V. (2006). *Upravlinnia personalom [Human Resources]*. K.: Profesional [in Ukrainian].
3. Belkin, V. & Belkina, N. (2011). Motivy i stimuly truda [Motifs and labor incentives]. *Social'naja zashhita. – Social protection*, 7, 44-47 [in Russian].
4. Blinov, A. (2012). Motivacija personala korporativnyh struktur [Staff motivation of corporate structures]. *Marketing. – Marketing*, 1, 88-101 [in Russian].
5. Gibson, Dzh. L., Ivancevich, D.M., & Donelli-ml, D.H. (2000). *Organizations: behavior, structure, processes*. (M.Z. Shterngarc, Trans). (8th ed.). M.: INFRA-M.
6. Hrebinska, S.I. (2009). Rozrobka system motyvatsii i oplaty pratsi na osnovi vykorystannia zarubizhnoho dosvidu [Development of motivation and remuneration on the basis of international experience]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – Herald of Khmelnytsky National University*, Vol. 2(136), 5, 91-94 [in Ukrainian].
7. Hrishnova, O.A. (2004). *Liudskyi kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoy pidhotovky [Human capital: formation in education and training]*. K.: T-vo «Znannia» [in Ukrainian].
8. Hrishnova, O.A. (2006). *Liudskyi rozvytok [Human Development]*. K.: KNEU [in Ukrainian].
9. Daniuk, V.M., Petiukh, V.M., & Tsybaliuk, S.O. (2005). *Menedzhment personal [The management of the staff]*. K. : KNEU [in Ukrainian].
10. Dudko, S.V. & Semykina, M.V. (2016). Motyvatsiia profesiinoho rozvytku personalu v umovakh konkurentnoho seredovyshcha [Motivation professional development in a competitive environment]. *Entrepreneurship and Marketing in the XXI Century: tezy dopovidei Ekonomichnoho naukovopraktychnoho forumu (23-25 veresnia 2016 r.). - Economic abstracts of scientific and practical forum*. (pp. 93-96). Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].
11. The Law of Ukraine "On the professional development of employees" (CDF, № 5067-VI of 05.07.2015). (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> [in Ukrainian].

12. Kartashova, L.V., Nikonova, T.V., & Solomanidina, T.O. (2007). *Organizacionnoe povedenie [The organizational behavior]*. M.: INFRA-M [in Russian].
13. Kolot, A.M. & Tsybaliuk, S.O. (2014). *Motyvatsiyni menedzhment [Motivational Management]*. K.: KNEU [in Ukrainian].
14. Livoshko, T.V. & Tkachuk, N.Iu. (2013). Skladovi systemy motyvatsii pratsi personalu na pidpriemstvi [The system of motivation of the personnel in the company]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. – Economic Journal Zaporozhye State Engineering Academy*, 4, 59–65 [in Ukrainian].
15. Martyniuk, N.V. (2015). Udoskonalennia motyvatsiinoho mekhanizmu rozvytku personalu ahrarnykh pidpriemstv [The improving staff motivation mechanism of agricultural enterprises]. *Visnyk SNAU. Seriya «Ekonomika i menedzhment». – Official Bulletin. The series "Economics and Management"*, 4(63), 88-94 [in Ukrainian].
16. Maslow, A. (2012). *Motivation and Personality*. (3th ed.). SPb.: Piter.
17. Nikitin, Iu. & Rukas-Pasichniuk, H. (2014). Suchasni modeli ta mekhanizmy motyvatsii personalu ukrainskykh pidpriemstv [Modern models and mechanisms of motivation in Ukrainian enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky. – Actual problems of economy*, 4(154), 238-246 [in Ukrainian].
18. Savchenko, V.A. (2002). *Upravlinnia rozvytkom personal [Office personnel development]*. K.: KNEU [in Ukrainian].
19. Svab, L.I. (2010). Motyvatsiini aspekty vidtvorennia, rozvytku ta vykorystannia personalu vitchyznianskykh pidpriemstv [Motivational aspects of reproduction, development and use of personnel of domestic enterprises]. *Biuletyn ZSTU. – Bulletin ZSTU*, 2 (52), 303-306 [in Ukrainian].
20. Semykina, M.V., Kyrychenko, O.A., Yerokhin S.A. et al. (2008). *The economic motivation for investing in human capital enterprise*. O.A. Kyrychenko (Ed.). K.: Natsionalna akademiia upravlinnia.
21. Semykina, M.V. & Orlova, A.A. (2012). Systema profesiinoho navchannia robitchykh kadrov: sutnist, problemy rozvytku, napriamy vdoskonalennia [The system of professional training of the workforce: the nature, development issues, areas of improvement]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. - Herald of Khmelnytsky National University. Economic science*, Vol. 2, 6, 55-59 [in Ukrainian].
22. Semykina, M.V. (2003). *Motyvatsiia konkurentospromozhnoi pratsi: teoriia i praktyky rehuliuвання* [The motivation of competitive labor: the theory and practice of regulation]. K.: Yunior [in Ukrainian].
23. Semychenko, V.A. (2000). Priorytety profesiinoy pidhotovky: diialnisnyi chy osobystisnyi pidkhid [The priorities of training: activity-whether personal approach]. *Neperervna profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy. – Continuing professional education: problems, searches, perspectives*. (pp. 176-203). – K.: Vipol [in Ukrainian].
24. Simonenko, S. (2012). Motivatsiia personala: tajnoe stanovitsja javnym [Motivation: secret becomes clear]. *Upravlenie razvitiem personala. – Management of development staff*, 2, 33 [in Ukrainian].
25. Kharun, O.A. (2009). Teoretychni osnovy formuvannia motyvatsiinoho mekhanizmu upravlinnia personalom mashynobudivnykh pidpriemstv [Theoretical Foundations of motivational mechanism engineering companies HR]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – Herald of Khmelnytsky National University*, Vol.2 (136), 5, 76-81 [in Ukrainian].
26. Herberg F., Mosner, B., & Bloh Sniderman, B. (2007). *Motivatsiia k rabote [The motivation to work]*. M.: Vershina [in Russian].
27. Khmil, F.I. (2006). *Upravlinnia personalom [The management of the staff]*. K.: Akademvydav [in Ukrainian].
28. H'ell, L. & Zigler, D. (2006). *Teorii lichnosti. Osnovnye polozenija, issledovanija i primenenie [Theories of Personality. The main provisions of research and application]*. K.: PSYLIV [in Russian].
29. Shvets, I. & Rod, L. (2013). Stvorennia efektyvnoi systemy motyvatsii profesiinoho rozvytku personalu [Creating an effective system of motivation professional development]. *Skhid. – East*, 1 (121), 47-54 [in Ukrainian].

Mariay Buhaieva, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Sergiy Dudko, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Theoretical Bases of Motivation of Professional Staff Development in Companies

The problem of quality education and appropriate professional development throughout life does not lose its relevance for Ukraine since its independence. The low level of competitiveness of Ukraine's economy caused by insufficient professionalism of staff, lack of competitive advantage in knowledge, skills, and competencies compared to employees of leading companies and corporations in developed countries. Disadvantages of professional development in Ukraine due to many factors, which generally impede socio-

economic development of the Ukrainian state. At the same time the overcoming is impossible without the formation of the modern theory of motivation of professional staff development.

The article is to deepen the theoretical principles motivating of professional development of enterprises, systematization principles of this motivation, based on the concept of a paradigm shift in the training of the accumulation of new knowledge, skills, competencies to the needs of the information society. The systematization of scientific knowledge on professional development and motivation of this development was made in article. The authors proposed improvements conceptual apparatus (author's version of the concepts of professional development, motivation of professional development, needs and motivations of professional development). It was designed functional circuit components of the mechanism of motivation of professional development companies, and principles of motivation mechanism for professional development were identified.

Stated in the article reveals that the theoretical bases of motivation of professional development of enterprises are still in the formative stage, since in theory and legislative field has elements of controversy and uncertainty. The prospects for further research associate with the assessment of the effectiveness of motivation for professional development in Ukraine and in the world.

professional development, motivation of professional development, needs and motivations of professional development, motivation mechanism for professional development

Одержано (Received) 10.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 331.101.26

І.В. Заюков, доц., канд. екон. наук

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна

Дослідження передумов впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці України

Проаналізований теоретичний вплив шоків здоров'я на пропозицію ринку праці. Узагальнені основні фактори впливу, що призводять до шоків здоров'я та здійснено їх поділ на об'єктивні і суб'єктивні. Запропоновано концептуальну модель зміцнення рівня здоров'я, яка може бути ефективно адаптована до ринку праці України, що дозволить підвищити рівень економічної активності населення України, зайнятості та, в цілому, збільшити пропозицію на ринку праці. Рекомендовано елементи розробленої моделі включити в побудову організаційно-економічного механізму самозбереження здоров'я зайнятого населення України.

ринку праці, пропозиція, здоров'я, зайнятість, абсентеїзм, самозбереження здоров'я

І.В. Заюков, доц., канд. екон. наук

Вінницький національний технічний університет, г. Вінниця, Україна

Исследование предпосылок влияния шоков здоровья на предложения рынка труда Украины

Проанализировано теоретическое влияние шоков здоровья на предложение рынка труда. Обобщены основные факторы влияния, которые приводят к шокам здоровья, и осуществлено их группирование на объективные и субъективные. Предложена концептуальная модель укрепления уровня здоровья, которая может быть эффективно адаптирована к условиям рынка труда Украины, что позволит повысить уровень экономической активности населения Украины, занятости и, в целом, увеличить предложение на рынке труда. Рекомендовано элементы разработанной модели включить в построение организационно-экономического механизма самосохранения здоровья занятого населения Украины.

рынок труда, предложение, здоровье, занятость, абсентеизм, самосохранение здоровья

Постановка проблеми. Здоров'я є найважливішою складовою людського капіталу, найвищою соціальною цінністю, фактором здатності до навчання та продуктивної зайнятості. Нині суттєвою перешкодою розвитку ринку праці України є наявність шоків здоров'я.

Найбільш сильні форми шоків здоров'я (інфаркти, інсульти, онкологія, нещасні випадки та професійні захворювання) здатні різко знижувати продуктивність праці та працездатність зайнятого населення та призводити до зменшення пропозиції на ринку праці, у тому числі через високий рівень смертності в Україні. Крім того, поступово можуть впливати на пропозицію ринку праці різні видихронічних захворювань, ведення нездорового способу життя (надмірне вживання алкоголю, тютюнокуріння, низька фізична активність, понаднормова вага тіла тощо). Так, в Україні зафіксований найвищий серед країн ЄС рівень передчасної смерті громадян у віці 15–64 років – 30,6% з феноменом «надсмертності чоловіків» [11]. За даними [9] 80% осіб, які вперше визнаються інвалідами є особами працездатного віку, а рівень їх працевлаштування через Державну службу зайнятості України становить лише 32%.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці України досліджували вітчизняні вчені, зокрема, Е. Лібанова, Н. Левчук, С. Понякіна, Н. Рингач, О. Рудницький, О. Семенюк, П. Шевчук та багато інших. Так, в монографії [11, с. 4] акцентується увага на тому, що шоки здоров'я є вагомими чинниками гальмування процвітання України і бар'єром на шляху економічного зростання та факторами, які обмежують професійну самореалізацію; продуктивність праці; виконання працівниками своїх трудових функцій.

Крім того, зазначеною проблемою займалось багато світових вчених, зокрема: К. Андерсон (*Anderson*), Дж. Баунд (*Bound*), Д. Блау (*Blau*), Р. Буркхаузер (*Burkhauser*), Д. Гілескі (*Gilleskie*), К. Коіл (*Coile*), Дж. Куїн (*Quinn*), М. МакКлеллан (*McClellan*), Дж. Раст (*Rust*) та ін.

Серед російських науковців наведеною вище проблемою в соціально-економічному плані займалися: Ю. Дормідонтова [6], Є. Корзіна [3], О. Кузьмич [4], С. Рошин [4], В. Ляшок [5], І. Назарова, В. Назаров [6], Я. Рошина [8], К. Фурманов [12], І. Чернишова [12] та багато інших, які в своїх працях досліджували впливи раптового погіршення здоров'я на імовірність зайнятості та фактори ризику на пропозицію праці (рівень доходів, соціально-економічний статус, якість харчування, наявність шкідливих звичок, фінансові мотивації, у тому числі різні види соціальних виплат). Тому проблема впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці нині набуває надзвичайно особливого значення.

Однак, невирішеною на сьогодні є проблема мотивації зайнятого населення до збереження власного життя і здоров'я, яке нині розглядається всіма розвиненими країнами, як головний ресурс економічного зростання. Це вимагає побудувати ефективну модель самозбереження здоров'я трудових ресурсів України.

Постановка завдання. Метою роботи є теоретичне дослідження впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці в аспекті формування концептуальної моделі зміцнення здоров'я трудових ресурсів, у тому числі побудова організаційно-економічного механізму самозбереження здоров'я зайнятого населення України.

Виклад основного матеріалу. Проблеми із здоров'ям можуть торкнутись будь-якого зайнятого громадянина, що суттєво обмежить його можливості на ринку праці, а це призведе до зменшення пропозиції на ринку праці. Маючи деякий рівень здоров'я, людина може його покращити (наприклад, дотримуючись здорового способу життя, інвестуючи кошти в його зміцнення, у тому числі проходячи профілактичні медичні огляди), або погіршити (наприклад, не звертаючись до лікаря під час хвороби, маючи шкідливі звички, працюючи в шкідливих умовах праці тощо). Більшість досліджень доводять, що погане здоров'я знижує пропозицію праці, у тому числі через достроковий вихід із ринку праці та зменшує кількість відпрацьованих робочих годин. Так, за даними [7] імовірність залишити роботу у працюючих зростає вдвічі, при раптовому погіршенні їх здоров'я.

Шоки здоров'я можуть впливати на пропозицію праці двома ефектами, які є протилежно різними – ефектом заміщення та ефектом доходу [11, с. 6]. При поганому здоров'ї, доходи зменшуються через падіння продуктивності. По мірі падіння економічної віддачі від роботи, ефект заміщення призводить до збільшення вільного часу, а це веде до скорочення пропозиції праці. З іншої сторони, ефект доходу проявляється при зниженні загального об'єму доходів зайнятих осіб. Так, через падіння продуктивності праці, працівник буде прагнути компенсувати збитки, збільшуючи пропозицію праці. Ефект доходу буде значним в тому випадку, якщо система соціальних виплат не буде спроможна пом'якшити наслідки скорочення доходів.

В економічній теорії виділяють виробничу функцію, яка відображає важливість фактору «здоров'я» в системі забезпечення створення продукту [7, с. 6]:

$$Y = A \cdot F(K, hL),$$

де Y – продукт;

A – сукупна продуктивність факторів виробництва;

F – виробнича функція;

K – фізичний капітал;

L – робоча сила;

hL – якість робочої сили (людський капітал).

Враховуючи наведену вище функцію можна сказати, що дохід суспільства буде зростати при поєднанні якісної і кількісної характеристики пропозиції праці, у тому числі таких важливих складових, як якість робочої сили і рівень людського капіталу. Рівень наведених вище показників залежить саме від здоров'я. Так, якість робочої сили і рівень людського капіталу дозволяють збільшувати рівень продуктивності праці через збільшення фізичної і інтелектуальної активності, з іншої сторони, більш активні та «здорові» працівники більш схильні використовувати в роботі сучасні інноваційні технології, створювати нові технологічні знання, на відміну від хворобливих співробітників, у тому числі через недотримання ними здорового способу життя. Адже, існують дані, які свідчать, що погане здоров'я може негативно впливати на економічну активність [11]. Більш здорова людина виробляє не тільки більше товарів і послуг, але і більш нових ідей. Таким чином, інвестування в людський капітал буде сприяти збільшенню творчого потенціалу країни та пропозиції на ринку праці. Тому постає питання в визначенні факторів, які формують капітал «здоров'я». З цією метою доцільно розглянути відому виробничу функцію, де вихідним параметром є «здоров'я», а вхідним – інвестиції у вигляді використання послуг охорони здоров'я, дотримання або недотримання людиною принципів самозбереження здоров'я. Адже, саме від самозбереження здоров'я зайнятого населення, залежить рівень ефективності інвестицій в людський капітал. Для цього розглянемо зміст моделі М. Гроссмана [12], де «здоров'я» входить в типову функцію корисності індивіда:

$$U = U(\phi_t H_t, Z_t), t = 0, 1, \dots, n.,$$

де U – функція корисності індивіда;

H_t – запас капіталу здоров'я в році t (або в віці t);

ϕ_t – «потік послуг» від одиниці капіталу здоров'я;

Z_t – споживання інших благ в році.

Запас капіталу здоров'я в «нульовому» році є фіксованим, а в інші періоди часу він є ендегенним, так само, як і тривалість життя n . Смерть настає, якщо запас капіталу здоров'я стає меншим, ніж деякий відомий рівень H_{min} . Тому тривалість життя залежить від об'єму капіталу здоров'я.

Модель М. Гроссмана характеризується такими важливими особливостями [12]: рівень здоров'я на даний момент залежить від минулих інвестицій в здоров'я та від норми зниження капіталу здоров'я з часом; здоров'я впливає на індивіда двома, з однієї сторони, воно впливає безпосередньо на його корисність, з іншої сторони, низький рівень здоров'я викликає хвороби і абсентеїзм (частина загального фонду часу уходить на хвороби, тобто призводить до втрати робочого часу); інвестиції в здоров'я враховуються як в грошовій формі, так і в формі витраченого часу на отримання медичних послуг та, таким чином, віднімається з загального фонду часу індивіда; здоров'я відрізняється від всіх інших форм людського капіталу більшим впливом різних шоків (захворюваність на різні хвороби, нещасні випадки, травматизм).

Теоретично погане здоров'я різними шляхами впливає на зменшення пропозиції на ринку праці: у зайнятого населення підвищується корисність від відпочинку, а, відповідно, знижується корисність від роботи; в результаті абсентеїзму знижується працездатність і продуктивність праці, що призводить до зменшення рівня заробітної плати і в цілому доходів зайнятих працівників. З іншої сторони, погане здоров'я збільшує рівень споживання, оскільки хвора людина відчуває потребу в додаткових доходах для фінансування непередбачуваних витрат на купівлю медикаментів, оплату медичних послуг тощо, що змусить її збільшити час роботи в хворобливому стані.

В економічній літературі наголошується, що проблема зв'язку між показниками здоров'я і пропозицією на ринку праці криється в ендегенності. Оскільки, здоров'я в економіці праці розглядається як цінність і воно залежить від індивідуальних схильностей, потреб, наприклад, звичок зайнятого населення по відношенню до харчування, спорту, тому саме самозбереження здоров'я має стати стимулятором збільшення рівня пропозиції на ринку праці або хоча б його стабілізації. Розглянемо основні особливості теоретичного впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці на основі результатів досліджень [5]:

- шоки здоров'я найбільш розповсюджені серед осіб з низькою освітою і доходами, а також, які мають певні проблеми із здоров'ям (М. МакКлелан);
- чим раніше виникає шок здоров'я, тим менш імовірний вихід із ринку праці (Дж. Баунд);
- серцевий напад або поява нових хронічних захворювань, призводять до серйозних фінансових втрат для родини, головним чином у зв'язку із зменшенням пропозиції праці осіб чоловічої статі (К. Коіл);
- виявлена закономірність, що індивіди прагнуть підвищити свою пропозицію праці для того, щоб бути здатними сплатити медичні витрати (Дж. Раст, К. Фелан);
- можливість отримання медичного страхування, яке повністю забезпечене за рахунок роботодавця, здійснює суттєвий, але відносно невисокий ефект на пропозицію праці (Д. Блау, Д. Гілескі);
- вплив здоров'я на зменшення пропозиції ринку праці грає більшу роль, ніж такий чинник, як заробітна плата (Дж. Куїн, К. Андерсон, Р. Буркхаузер).

Російські вчені О. Кузьмич, С. Рошин [4] підтвердили гіпотезу про існування тісного зв'язку впливу шоків здоров'я (інвалідність, хронічні хвороби серця, у тому числі інфаркт, інсульт) на пропозицію ринку праці. Проведений аналіз засвідчив, що існує нестійкий взаємозв'язок між рівнем здоров'я працівників та кількістю відпрацьованих ними робочих годин. Так, найбільш негативно впливає на зайнятість жінок такі хвороби: інсульт, хронічні захворювання серця, інвалідність, анемія,

хронічні захворювання печінки, діабет, підвищений тиск; а на чоловіків – інсульт, інфаркт, інвалідність, хронічні хвороби серця. Таким чином, із дослідження випливає, що найбільший вплив на пропозицію праці здійснюють важкі форми захворюваності (інсульт, інфаркт), хронічні хвороби серця, але при цьому суттєвих гендерних відмінностей не спостерігається. Варто зауважити, що істотний вплив на рівень зайнятості здійснює саме «погане» здоров'я, у тому числі його самооцінка, яка відіграє важливу роль. За даними [2], особи, які оцінюють свій стан здоров'я як «погане», в середньому раніше виходять з ринку праці.

Науковці К. Фурманов, І. Чернишова досліджували вплив різних факторів на імовірність працевлаштування та виходу зайнятих із складу робочої сили. Так, вчені довели, що імовірність знаходження індивіда в категорії економічно активних (зайнятих або тих, які активно шукають роботу) залежить саме від гарного здоров'я, особливо, це більш характерно для чоловіків, ніж для жінок. Так, зроблений висновок, чим кращим є рівень здоров'я, тим імовірність залишитись в стані зайнятості – вища [12, с. 65].

В науковій праці [11] наводиться інформація, що для країн з високим рівнем доходів спостерігається негативний вплив поганого здоров'я на пропозицію праці. Наприклад, наявність хронічних захворювань, впливає на рішення зайнятих раніше вийти з ринку праці, на відміну від тих, які мають «гарне» здоров'я. Крім того, зроблений висновок, що люди із слабким здоров'ям, як свідчить досвід, уходять на пенсію на 1–3 роки раніше здорових людей з такими ж економічними і демографічними характеристиками. Варто звернути увагу на те, що у працюючого з «поганим» здоров'ям імовірність залишити роботу до настання пенсійного віку в десять разів вища, ніж у людини із аналогічними характеристиками, але з «середнім» станом здоров'я, а раптове погіршення здоров'я (наявність, наприклад, інфаркту, інсульту) істотно впливає на рішення виходу з ринку праці. Наприклад, інсульт у чоловіків підвищує імовірність виходу із робочої сили для чоловіків на 42%, а у жінок на 31%.

Відомі російські вчені В. Назаров, Ю. Дормідонтова, В. Ляшок [6, с. 72] дослідили, що основними факторами, які спонукають зайняте населення вийти з ринку праці є погане здоров'я (найбільш важливий обмежувач для продовження зайнятості) та можливість отримувати пенсію, що знижує імовірність продовжувати трудову діяльність (є додатковим джерелом нетрудового доходу). Крім того, наявність високих доходів спонукає осіб працювати довше. Тому тут ефект заміщення впливає більше, ніж ефект доходу. Крім того, вчені акцентують увагу на тому, що при більш високому освітньому рівні зайнятих, рівень пропозиції праці істотно зростає.

Є. Корзіна [3] вважає, що поганий стан здоров'я скорочує економічну активність населення в пенсійному і перед пенсійному віці в середньому в 3,5–3,6 рази (майже незалежно від статі), а найбільш негативний вплив на зайнятість здійснюють хронічні захворювання. З іншої сторони, гарне здоров'я не є визначальним фактором, який підвищує економічну активність в старших вікових групах. На імовірність бути економічно активним впливають також соціально-демографічні характеристики індивіда. Наприклад, з віком рівень економічної активності, як свідчить статистика, знижується. Наявність у похилої людини великої родини знижує імовірність його участі в робочій силі, але при низькому рівні сімейної соціалізації, такі особи прагнуть максимально залишатись на ринку праці.

В праці [3] стверджується, що люди, які перенесли важкі хвороби, значно частіше втрачають роботу та отримують менші доходи. Так, інвалідність знижує імовірність послідувочої зайнятості на 10%, а помірне порушення здоров'я, за інших рівних умов, підвищує імовірність звільнення з роботи на 50%, в той самий час, коли

важке порушення здоров'я підвищує цю імовірність вдвічі, а при набутті важкого захворювання, імовірність наступного працевлаштування знижується на 30% (як для чоловіків, так і для жінок).

Дослідники А. Аганбегян, Ю. Горлін [1] та ін. встановили основні фактори безпосереднього впливу на рішення зайнятого населення щодо виходу з ринку праці: поганий стан здоров'я; високі доходи в родині; сімейні характеристики та ін. Наприклад, наявність додаткових членів домогосподарств (діти, інваліди) є фактором, що змушує жінок виходити з ринку праці раніше, а чоловіків – пізніше. Жінки з більшою імовірністю вийдуть на пенсію, якщо їх чоловіки перебувають на пенсії.

Ступінь інвалідності є також вирішальним фактором раннього виходу з ринку праці, у тому числі на пенсію. Інвалідність формується під впливом багатьох медичних, соціальних, демографічних, економічних, правових і психологічних чинників і опосередковується звертанням населення до медико-соціальної експертної комісії для визначення ступеня втрати працездатності. Так, серед чоловіків-інвалідів імовірність виходу на пенсію, як тільки вік це дозволить, в чотири рази вища, ніж серед тих, у кого інвалідності немає. Зрозуміло, що дана проблема на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України набуває першочергового значення, оскільки інваліди відносяться до уразливих груп населення та потребують соціальної захищеності через те, що їм важко конкурувати на ринку праці. Відсутність суттєвих конкурентних переваг призводить до падіння не тільки їх матеріального добробуту, але і їх сімей та соціальної активності, зниження якості життя і поглиблення бідності, відчуження від трудового життя тощо. Тому важливим завданням соціальної політики держави має бути залучення якомога більше інвалідів до активного життя, що має розглядатись як елемент механізму самозбереження здоров'я зайнятого населення України.

Отже, зміцнення здоров'я робітників, у тому числі при врахуванні принципу самозбереження здоров'я зайнятого населення, могло б стати досить дієвим шляхом підвищення рівня економічної активності працездатних громадян та реального віку виходу на пенсію в Україні. Крім того, до 2016 року в Україні був широкий список професій, що давало право працівникам достроково виходити на пенсію за вислугою років, які працювали на важких, шкідливих і небезпечних роботах. Це, з однієї сторони, виконувало стимулюючу функцію щодо заповнення на ринку праці таких вакансій, адже, можна було раніше вийти на пенсію та отримувати відповідні пільги. З іншої сторони, нині більшість пільг в Україні відмінено та суттєво скорочено перелік видів робіт, по яким дозволяється раніше виходити на пенсію, що може додатково посилити дисбаланс на ринку праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило згрупувати чинники впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці в дві групи: суб'єктивні і об'єктивні, які можуть стати вагомими елементами при побудові моделі направленої на зміцнення і покращення здоров'я зайнятого населення.

Цю модель можна представити у вигляді двох блоків. Перший блок – вплив об'єктивних факторів (стан здоров'я зайнятого населення, умови праці, наявність соціального пакету, рівень доходів і заробітної плати, вік, освіта, соціально-економічний статус, самооцінка здоров'я, наявність полісу медичного соціального страхування, стаж роботи, професійний досвід тощо). Другий блок – вплив суб'єктивних факторів (харчування, наявність шкідливих звичок, цінності, мотиви, настанови, мотиви до зайнятості в неформальному секторі економіки, правила наслідування, поведінки, індивідуальні схильності, потреби, родинні відносини, релігія тощо). Крім того, ключовим елементом цієї моделі має бути зміна вектору державної політики в сфері охорони здоров'я із патерналістичної до профілактичної і мотивуючої.

Тому актуальним питанням подальших досліджень в аспекті зменшення впливу шоків здоров'я на пропозицію ринку праці є розробка ефективного організаційно-економічного механізму самозбереження здоров'я зайнятого населення України.

Список літератури

1. Горлин Ю. Дефекты действующей пенсионной формулы [Текст] / Ю. Горлин // Экономическая политика. – 2014. – № 4. – С. 98–116.
2. Доклад о мировом развитии 2006. Справедливость и развитие. [Текст] – М : «Весь Мир», 2006. – 311 с.
3. Корзина Е.А. Экономическая активность населения старших возрастных групп : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда)» [Текст] / Е.А. Корзина. – М, 2004. – 21 с.
4. Кузьмич О. Лучше ли быть здоровым? Экономическая отдача от здоровья в России [Текст] / О. Кузьмич, С. Рошин // Экономический журнал ВШЭ. – 2008. – № 1. – С. 29–56.
5. Ляшок В.Ю. Влияние здоровья на предложение труда пожилых [Текст] / В.Ю. Ляшок, С.Ю. Рошин. – М : ВШЭ, 2012. – 64 с.
6. Назаров В.С. Анализ факторов, влияющих на принятие решения о выходе на пенсию [Текст] / В.С. Назаров, Ю.А. Дормидонтова, В.Ю. Ляшок // Журнал новой экономической ассоциации. – 2014. – № 4. – С. 66–86.
7. Національна доповідь «Про становище осіб з інвалідністю в Україні». Міністерство соціальної політики України. ДУ НДІ соціально-трудових відносин. – 2013». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naiu.org.ua/pro-stanovishche-osib-z-invalidnistyu-v-ukrajini/>.
8. Рошина Я.М. Микроэкономический анализ отдачи от инвестиций в здоровье в современной России [Текст] / Я.М. Рошина // Экономический журнал ВШЭ. – 2009. – № 3. – С. 428–451.
9. Семенюк О.А. Статеві-вікові особливості смертності населення працездатного віку та шляхи його попередження: дис. ... канд. мед. наук : 14.02.03 [Текст] / Олександр Андрійович Семенюк. – К., 2015. – 200 с.
10. Системы здравоохранения, здоровье и благосостояние: оценка аргументов в пользу инвестирования в системы здравоохранения [Текст] – Всемирная организация здравоохранения, Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения, 2008. – 91 с.
11. Смертність населення України у трудовоактивному віці (монографія) [Текст] / під ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 211 с.
12. Фурманов К. Здоровье и поиск работы в России [Текст] / К. Фурманов, И. Чернышева // Прикладная эконометрика. – 2012. – № 2. – С. 62–65.
13. Экономические последствия неинфекционных заболеваний и травм в Российской Федерации. [Текст] – ВОЗ, Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения, 2008. – 97 с.
14. Экономический ущерб от плохого здоровья: ситуация в Европейском регионе. [Текст] – Всемирная организация здравоохранения, Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения, 2008. – 31 с.

References

1. Horlyn, Yu. (2014). Defekty dejstvuiushej pensyonnoj formuly [Defects of operating pension formula]. *Ekonomycheskaia polytyka – Economic politics*, 4, 98–116 [in Russian].
2. Doklad o mirovom razvitii 2006. Spravedlivost' i razvitie [The report on the world development in 2006. Justice and Development]. (2006). Moscow: «Ves' Mir» [in Russian].
3. Korzyna, E. A. (2004). Ekonomycheskaia aktyvnost' naseleniya starshykh vozrastnykh hrupp [Economic activity of population of the senior age-related groups]. *Extended abstract of candidates thesis*. Moskva [in Russian].
4. Kuz'mych, O., & Roschyn S. (2008). Luchshe ly byt' zdorovym? Ekonomycheskaia otdacha ot zdorov'ia v Rossyy [Is it better to be healthy? Economic return from a health in Russia]. *Ekonomycheskyj zhurnal VShE – Economic magazine of Higher school of economy*, 1, 29–56 [in Russian].
5. Liashok, V. Yu., & Roschyn, S. Yu. (2012). Vlyianye zdorov'ia na predlozhenye truda pozhylykh [Influence of health on suggestion of labour elderly]. M : VShE [in Russian].
6. Nazarov, V. S., Dormydonтова, Yu. A., & Liashok V. Yu. (2014). Analiz faktorov, vlyiaiuschykh na pryniatye resheniya o vykhode na pensiyu [Analysis of factors influencing on a decision-making about retiring]. *Zhurnal novoy ekonomycheskoj assotsyatsyy – Magazine of new economic association*, 4, 66–86 [in Russian].

7. Natsional'na dopovid' «Pro stanovysche osib z invalidnistiu v Ukraini» [National lecture «About position of persons with disability in Ukraine». (2013). *naiu.org.ua*. Retrieved from <http://naiu.org.ua/pro-stanovishche-osib-z-invalidnistiu-v-ukrajini/> [in Ukrainian].
8. Roschyna, Ya. M. (2009). Mykroekonomycheskyj analiz ot dachy ot ynvestytsij v zdorov'e v sovremennoj Rossy [Microeconomic analysis of return from investments in a health in modern Russia]. *Ekonomycheskyj zhurnal VShE – Economic magazine of Higher school of economy*, 3, 428–451 [in Russian].
9. Semeniuk, O. A (2015). Statevo-vikovi osoblyvosti smertnosti naselennia pratsezdatochno viku ta shliakhy joho poperedzhennia [Sexual-age-old features of death rate of population of capable of working age and ways of his warning]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Sistemy zdavoohranenija, zdorov'e i blagosostojanie: ocenka argumentov v pol'zu investirovanija v sistemy zdavoohranenija [Systems of healthcare, Health and welfare: appraisal of the arguments in favour of investing in the healthcare systems]. (2008). *Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija, Evropejskaja observatorija po sistemam i politike zdavoohranenija - World Healthcare Organization, European Observatory on policies and healthcare systems* [in Russian].
11. Libanova, E. M. (Eds.). (2007). *A death rate of population of Ukraine is in capable of working age*. Kyiv: In-t demografii ta sotsial'nykh doslidzhen' NAN Ukrainy [in Ukrainian].
12. Furmanov, K., & Chernysheva, Y. (2012). Zdorov'e y poysk raboty v Rossy [A health and looking for a job are in Russia]. *Prykladnaia ekonometryka – Applied of Econometrics*, 2, 62–65 [in Russian].
13. Jekonomicheskie posledstviya neinfekcionnyh zabolevanij i travm v Rossijskoj Federacii [Economic consequences of non-infectious diseases and injuries in the Russian Federation]. (2008). *VOZ, Evropejskaja observatorija po sistemam i politike zdavoohranenija - WHO, European Observatory on policies and healthcare systems* [in Russian].
14. Jekonomicheskij ushherb ot plohogo zdorov'ja: situacija v Evropejskom regione [Economic damage from poor health: the situation in the European region]. (2008). *Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija, Evropejskaja observatorija po sistemam i politike zdavoohranenija - World Health Organization, European Observatory on policies and healthcare systems* [in Russian].

Ivan Zayukov, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Vinnitsia National Technical University, Vinnitsa, Ukraine

Researching of Preconditions of Influence of Health's Hocks on the Offer of Labor Market of Ukraine

The purpose of the work is a theoretical study of the influence of health shocks to the offer of labor market in terms of forming a conceptual model of health promotion workforce, including the construction of organizational and economic mechanism of self-preservation the health of employed population of Ukraine.

The theoretical impact of health shocks to the offer of labor market has been analyzed. There has been generalized the main influence factors that lead to health shocks and made their division on objective and subjective. There has been offered a conceptual model of strengthening health level which can be effectively adapted to the labor market of Ukraine will allow to promote level of economic activity of Ukraine's population, employment and as a whole to increase the supply in the labor market. There has been recommended the elements of outlined above the model include in the construction the organizational and economic mechanism of self-preservation health of employed population of Ukraine.

The factors of health shocks influence on the supply of work are divided into two groups: subjective and objective, which may become significant elements in the model directed at strengthening and improving the health of the employed population. This model can be represented as two blocks. The first block – the influence of objective factors (health of the employed population, working conditions, availability of social package, income and wages, age, education, socioeconomic status, self-esteem of health, availability of health policy social insurance, work experience, professional experience, etc.). The second block – the influence of subjective factors (nutrition, availability of unhealthy habits, values, motivation, guidance, motivation for employment in the informal economy sector, the rules of inheritance, behavior, personal inclinations, needs, family relationships, religion, etc.).

labor market, supply, health, employment, absenteeism, self-preservation the health

Одержано (Received) 18.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 331.104:316.77:316.47

В.А. Панченко, доц., канд. екон. наук

*Вищий навчальний заклад Кіровоградський кооперативний коледж економіки і права імені М.П. Сая
Кіровоградської обласної спілки споживчих товариств, м. Кропивницький, Україна*

Комунікаційні процеси в ефективному управлінні персоналом

У статті розглянуто суть та роль комунікаційних процесів на підприємстві в сучасних умовах господарювання, охарактеризовано значення інформації та механізму її поширення під час забезпечення ефективного застосування комунікаційних процесів, визначено основні шляхи та проблеми формування комунікаційної стратегії підприємства, проаналізовано найбільш поширені форми комунікаційної взаємодії.

комунікація, комунікаційні процеси, комунікаційна стратегія, персонал, ефективність, управління, інформація

В.А. Панченко, доц., канд. екон. наук

*Высшее учебное заведение Кировоградский кооперативный колледж экономики и права имени Н.П. Сая
Кировоградского областного союза потребительских обществ, г. Кропивницкий, Украина*

Коммуникационные процессы в эффективном управлении персоналом

В статье рассмотрены сущность и роль коммуникационных процессов на предприятии в современных условиях хозяйствования, охарактеризовано значение информации и механизм её распространения во время обеспечения эффективного использования коммуникационных процессов, определены основные пути и проблемы формирования коммуникационной стратегии предприятия, проанализированы наиболее распространённые формы коммуникационного взаимодействия.

коммуникация, коммуникационные процессы, коммуникационная стратегия, персонал, эффективность, управление, информация

Постановка проблеми. Управління персоналом та вплив комунікацій на продуктивність праці дуже складний процес, оскільки для ґрунтовного вивчення та аналізу продуктивності праці доцільно враховувати роль усіх чинників, зокрема і впливу комунікаційних процесів на підприємстві.

Комунікації на підприємстві є невід'ємною частиною взаємодії керівника і підлеглого. Деякі вітчизняні та зарубіжні дослідники вважають, що ефективність комунікаційних процесів на підприємстві прямо впливає на ефективність управління персоналом та сприяє зростанню продуктивності праці. Зростання показників результативності праці, в свою чергу, виступає головним засобом росту рівня життя населення. Тож, задля створення умов підвищення результативності праці персоналу необхідно впроваджувати ефективні форми комунікацій в середині підприємства.

Ефективне управління кадровим потенціалом підприємства в умовах ринкової економіки перебуває у прямій залежності від забезпечення якісних комунікаційних процесів, які відповідають сучасним вимогам роботи з персоналом. Саме вплив ролі комунікаційних процесів на управління персоналом підприємства визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія комунікації і комунікативні технології ХХ століття стали змістом багатьох робіт Г. Почепцова [14], соціологічний аспект комунікації розглядала В.П. Конецька [11], комунікацію в професійній діяльності досліджувала А.П. Панфілова [13], мовленнєву комунікацію – О.Я. Гойхман [6], інформаційний підхід до документної комунікації, а також соціальну комунікацію досліджував А.В. Соколов [15], О.П. Єгоршин подав класифікацію факторів, які впливають на ефективність комунікацій [9], Ф.І. Хміль подав поділ комунікації за формою [17].

Розвиток та застосування комунікацій в управлінні персоналом, загальні моделі комунікаційного процесу були окреслені в працях цілого ряду зарубіжних дослідників переважно XX – початку XXI сторіччя: А. Файоль, Г. Мюнстерберг, К. Шенон, В. Зигерт, Л. Ланг, Х. Т. Грэхем, Р. Беннет, Б. Адамс, Е. Мерманн [2] та інших.

Проблема ефективних комунікаційних зв'язків, в останні роки, стала предметом дослідження вітчизняних науковців. Серед доробку українських вчених необхідно виділити ґрунтовні роботи Й. Завадського, Г. Осовської, І. Маркіної, Н. Мартиненко, М. Туріянської [16], в яких обґрунтовуються сучасні організаційні, теоретико-методологічні та психологічні аспекти інформаційно-комунікаційних технологій.

При цьому в працях вітчизняних економістів відсутній комплексний підхід до вироблення ефективної стратегії комунікацій та недостатньо висвітлено вплив комунікаційних процесів на ефективне управління персоналом та підвищення результативності праці. Саме ця обставина і визначає актуальність статті.

Постановка завдання. Цільовою спрямованістю даного дослідження є розгляд сутності процесу комунікацій, проблеми їхньої ефективності, виявлення впливу комунікаційних процесів на результативність праці персоналу, можливості вдосконалення комунікаційних структур, обґрунтування оптимальних напрямів розроблення комунікаційної стратегії з метою підвищення результативності праці.

Для досягнення поставленої мети використані принципи системного аналізу економічних процесів, методи аналізу та синтезу, спостереження, інтерв'ювання, причинно-наслідкового та економіко-статистичного аналізу. Для побудови логіки й структури роботи застосовувався метод структурно-логічного аналізу. Методи комплексного й системного підходу, абстрактно-логічний, індукції та дедукції використані на етапі формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Сучасна модель управління персоналом неможлива без налагодженого процесу ефективних комунікацій. Вся концепція якісного управління побудована на принципі, що всі учасники процесу мають однаковий доступ до необхідної інформації, продуктивно спілкуються між собою, створюючи оптимальні умови для успішного прийняття рішень, розв'язання конфліктів, роботи команди [3].

Загальновідомо, що значення інформації і комунікації в усіх галузях людської діяльності на сучасному етапі невинно зростає, що пов'язано зі змінами соціально-економічного характеру, появою новітніх досягнень у сфері техніки і технологій та результатами наукових досліджень. Динаміка розвитку сучасної організації визначається не тільки її економічними показниками, а й існуванням ефективних технологій, що забезпечують інформаційний обмін, комунікацію.

Роль комунікацій очевидна як для малих фірм, так і для потужних компаній. Від ефективності комунікаційних зв'язків залежить не лише робота підприємства, як господарюючого суб'єкта на ринку, але й людей, працівників даного підприємства і добробут країни загалом.

Комунікація є процесом взаємодії, під час якого відбувається передача чи обмін інформацією. При цьому комунікація вважається успішною, якщо вона пройшла повний цикл. Відправник передає інформацію адресату, останній має однозначно зрозуміти її зміст. Успішний комунікаційний процес залежить також від послідовної побудови інформаційного повідомлення відправником: привернення уваги – інтерес – перехід до основної частини – уточнення деталей – обговорення – висновок – заклик до дії. Очікуваним результатом успішної комунікації є зміна поведінки адресата [16].

Вирізняють наступні види комунікацій:

1. *Формальні* – визначаються організаційною структурою підприємства. Чим більша кількість рівнів управління, тим вище вірогідність викривлення інформації,

адже кожний відділ має можливість відфільтровувати і коригувати комунікаційні повідомлення;

2. *Неформальні* – спілкування між друзями, приятелями або канал поширення чуток, пліток. За даними зарубіжних дослідників саме неформальне спілкування поставляє 66% інформації співробітникам організації, проте 80 % якої – виробнича інформація ;

3. *Вертикальні* – висхідні або низхідні;

4. *Горизонтальні* – канал обміну інформацією між відділами для узгодження дій;

5. *Міжособистісні* – вербальне спілкування людей в будь-якому з видів комунікації.

Попри те, що організаційні структури компанії утруднюють розвиток горизонтальної комунікаційної взаємодії між представниками структурних підрозділів, надаючи перевагу ієрархічному спілкуванню, горизонтальна комунікація є важливим чинником і необхідним елементом успішних комунікацій поза межами структурних підрозділів.

Посилення горизонтальної взаємодії всередині організації здійснюється за рахунок створення єдиної інформаційної системи, системи електронного документообігу, заохочення і підтримки міжособистісної комунікаційної взаємодії. Розвиток горизонтальних зв'язків дає можливість кожному співробітнику формувати власне неформальне, неупереджене уявлення про діяльність організації і тим самим відчувати своє місце, власну причетність до її діяльності [5, с. 80]. Горизонтальні комунікативні зв'язки менш схильні до неточності інформації та мають координаційний характер, тому що люди прагнуть говорити більш відкрито і довірливо з колегами по роботі, які мають однаковий фаховий, соціальний статус, аніж із вищим керівництвом.

Комплекс заходів системи внутрішніх комунікацій передбачає налагодження взаємодії усіх її видів. До того ж кожен з видів комунікації не є ідеальним та має недоліки. За даними зарубіжних досліджень результативність горизонтальних комунікацій сягає 90%, вертикальних – лише 20-25% (стільки інформації йде від керівників, сягає працівників і розуміється ними). Інакше кажучи, виконавці здатні реалізувати свої функції, маючи лише п'яту частину призначеної їм інформації. Недостатню ефективність вертикальних комунікацій підтверджують дані про те, що в залежності від властивого способу слухання отримувач послання може упускати до 70 % інформації. Так найближчий начальник робітників (бригадир), залишаючи кабінет першого керівника підприємства, виносить лише 30% інформації, а начальник цеху – 40 %. Висхідні вертикальні комунікаційні зв'язки мають також низький відсоток ефективності – 10 %. Тобто топ-менеджмент володіє лише десятою частиною інформації від співробітників [1, с. 147-149].

Комунікації мають величезне значення для успіху організації. На комунікації керівники витрачають від 50 до 90% часу, проте опитування показує, що майже 70% керівників вважають комунікацію головною перешкодою у досягненні ефективності роботи підприємства.

Форма, яку приймають комунікації, здатна впливати на погляди співробітника, їх мотивацію, ступінь розуміння й підтримку ними політики керівництва, також зменшувати опір змінам з боку співробітників. До того ж недостовірність або недостатність інформації є джерелом значної кількості конфліктів всередині організації [8].

Отже, комунікаційний процес є важливою складовою ефективного функціонування підприємства як складного об'єкта управління та ґрунтується на сферах людських відносин. Основою комунікацій є інформація. Якісний обмін інформацією – невід'ємна частина всіх основних видів управлінської діяльності. Зважаючи на це, здійснення комунікації називають сполучним процесом.

Щоб здійснювати комунікацію ефективно, тобто якісно передавати повідомлення у вигляді методичних вказівок, інструкцій, наказів, доповідей, звітів і т.п. потрібно враховувати різні фактори: підбір слів при формуванні повідомлень, настроїв, самопочуття, потреби адресатів та ін. Тому проблема підвищення ефективності комунікації має різні аспекти: формально-логічний, ціннісний, семантичний (смисловий; відноситься до значення слів), соціально-психологічний, текстово-логічний, організаційний, технічний.

Велике значення має техніка комунікацій: використання правильних виразів, точних термінів, наглядних матеріалів, технічних засобів та ін. Як свідчать проведені дослідження 55% від всіх видів повідомлень сприймаються через обличчя, пози й жести, а 38% – через інтонації й модуляцію голосу. Відтак лише 7% повідомлень припадають на слова, які вживаються при обміні інформацією. Необхідно правильно поєднувати слова із невербальними засобами, щоб передати повідомлення.

Комунікації, що використовуються для здійснення ефективного управління персоналом можна поділити на дві групи: до першої групи відносяться комунікації, які являють собою взаємодію із зовнішнім середовищем, - це засоби масової інформації, споживачі, спостерігачі, органи державного регулювання, політичні групи, комітети, постачальники та інші. Реакція на дію зовнішнього середовища в середині підприємства, як правило, відбувається у вигляді проведення зборів, обговорень, телефонних перемовин, звітів і т.д.

До другої групи відносять міжрівневі комунікації, комунікації «курівник – підлеглий», комунікації між керівником і робочою групою, неформальні комунікації [4].

З метою досягнення успіху в міжрівневих комунікаціях менеджери підприємств повинні завжди мати чітку уяву про перепони на шляху обміну інформацією та про методи удосконалення такого обміну.

Умовою ефективного здійснення міжрівневих комунікацій є чіткий розподіл обов'язків, повноважень і відповідальності структурних підрозділів, дотримання службової етики взаємовідносин, використання сучасних засобів зв'язку тощо.

На думку проф. Р.К. Юксвярава, серйозною перешкодою у налагодженні ефективних комунікацій в ділових організаціях є авторитарне відношення адміністрації до підлеглих, нечіткість або небажання керівників виконувати свої обов'язки, відсутність здорової атмосфери у розробці ділової політики і мотивації для спілкування працівників між собою, неправильне визначення прав і відповідальності, страх керівників і підлеглих за наслідки при передачі надто відвертої інформації тощо [12, с.26].

У системі управління підприємством необхідно застосовувати нові, ефективні комунікації як процес становлення і розвитку сучасної вітчизняної ділової культури, культури корпоративних зв'язків, зв'язків з громадськістю.

Ефективність процесу комунікативного впливу залежить від «технологічних» особливостей, психології сприйняття і від структурної побудови повідомлення. При його створенні необхідно дотримуватися такої послідовності: від уваги до інтересу, від інтересу до основних положень, від фундаментальної основи до уточнюючої деталізації, від уточнення деталей до заперечень і питань, далі – до укладення та заклик до дії. Важливо пам'ятати і те, що успіх комунікаційних процесів при взаємодії органічно пов'язаний з дотриманням етичних норм як з боку одержувача, так і з боку відправника інформації.

Основними характеристиками якісної комунікації є залучення самих співробітників до процесу комунікаційної взаємодії, їх готовність до співпраці та здатність працювати з великими інформаційними масивами; неформальний характер комунікацій в організації, наявність атмосфери довіри в організації; використання ефективних комунікаційних технологій; кількість комунікаційних каналів; сприятливий

соціально-психологічний клімат та своєчасність розповсюдження інформації.

Керівнику доводиться осмислювати більший об'єм інформації, в тому числі і тієї інформації, яка не впливає на процес управління. В процесі управління персоналом на підприємствах необхідно виокремлювати ту інформацію, яка забезпечуватиме ефективність комунікацій та ефективну систему управління кадрами.

В свою чергу ефективна система управління кадрами є реалізатором функцій управління кадрами та являє собою сукупність ув'язаних, погоджених методів й засобів управління кадрами підприємства, які покликані упорядкувати, організувати й направити на досягнення мети діяльність кадрів. Система управління кадрами передбачає формування цілей, функцій, організаційної структури управління кадрами, вертикальних й горизонтальних функціональних взаємозв'язків керівників й спеціалістів у процесі обґрунтування, розробки, прийняття й реалізації управлінських рішень [10, с. 90].

Перш за все, розробку програми модернізації внутрішніх комунікативних зв'язків необхідно почати з моніторингу управлінського середовища та загальної оцінки організаційної структури підприємства. Потім необхідно уважно вивчити тип і змістовну частину вже існуючих комунікацій. Все це потрібно для того, щоб оцінити ступінь інформаційно-емоційної задоволеності колективу нинішнім станом комунікативних взаємин, встановити, які форми комунікацій працівники вважають найбільш доцільними і ефективними. Результати дослідження дозволять фахівцям робити висновки щодо своєчасності управлінських змін або виявити деякі складності управління і напруженість у колективі, усунувши які, можна уникнути кризової виробничої ситуації.

Для вироблення чи зміни комунікаційної стратегії всередині підприємства менеджерам по роботі з персоналом необхідно вивчити управлінське середовище, організаційну структуру та проаналізувати наявність вже існуючих комунікацій. Окрім того необхідним є проведення внутрішнього соціологічного дослідження серед співробітників щодо бажаних форм комунікацій.

Для цього ми пропонуємо використати здобутки психології у вигляді тестів, які дозволять заміряти вихідні психологічні характеристики особистості, тобто скласти психограму особистості. Це здійснюється за допомогою психологічних тестів, включених в системну схему.

Тести дають можливість визначити характер взаємин працівника у колективі і можливості його як керівника.

Покращенню ефективності комунікацій всередині організації сприяє регулярне спілкування топ-менеджменту підприємства з колективом у формі відкритого діалогу. З цією метою пропонується проводити збори трудового колективу, зустрічі на різних рівнях, дискусії, обговорення важливих проблем.

Щодо форм комунікаційної взаємодії, то найбільш поширеними формами комунікацій усередині організації залишаються скринька пропозицій і загальні збори. Проте ця форма взаємодії задля її продуктивності повинна підтримуватись постійним зворотнім зв'язком. З метою забезпечення зворотного зв'язку, швидкого реагування на скарги, пропозиції, службі персоналу організації особливу увагу доцільно приділити моніторингу на місцях, вивченню проблем співробітників, їх ставлення до політики організації через проведення опитувань, внутрішніх соціологічних досліджень, анкетувань тощо.

Посиленню комунікативної взаємодії із співробітниками сприяє формування розгалуженої мережі інформаційних служб: корпоративні друковані видання; профспілкова газета; бібліотечне обслуговування; центр соціальної інформації [7].

Соціологічні опитування показали, що 73% американських, 63% англійських,

85% японських керівників вважають комунікації перешкодою на шляху досягнення ефективності їх організацій. Стверджується, що ефективно працюючі керівники – це ті, що досягли успіхів у налагодженні комунікацій [12, с.25].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Значення комунікацій в управлінні персоналом на сучасному етапі розвитку економіки постійно зростає. Це пов'язано з тим, що підприємствам, їх керівникам, працівникам необхідно отримувати та опановувати все більші масиви інформації за допомогою якої можна вирішити виникаючі питання.

В ході дослідження було з'ясовано, що існує пряма залежність між добре налагодженим комунікаційним процесом та якістю роботи структурних підрозділів підприємства, окремих виконавців, груп працівників і підприємства загалом. Саме комунікаційний процес забезпечує обмін інформацією з метою вирішення конкретної проблеми.

Тож, можна стверджувати, що успішне функціонування підприємства, формування і існування організаційної культури, засвоєння і пропагування корпоративної ідеї неможливе без налагодженого процесу комунікацій. Саме комунікація створює сприятливі умови для розкриття професійних і ділових якостей працівників, сприяє розвитку їх творчого потенціалу, що в свою чергу сприяє підвищенню результативності праці. Отже, комунікація повинна бути обов'язковим елементом системи управління персоналом.

Сучасний розвиток економіки, здобутки провідних науковців в галузі управління персоналом, зростання кількості інформаційних каналів спонукає керівників підприємств до пошуку найбільш ефективних форм комунікаційної взаємодії, до постійного вдосконалення вже існуючих комунікацій, а також надає поштовх до вироблення якісно нових наукових методик і конструктивних підходів щодо розвитку внутрішніх комунікацій.

Список літератури

1. Адамс Б. Эффективное управление персоналом [Текст] / Боб Адамс. – М. : АСТ. Астрель, 2008. – 352 с.
2. Административный менеджмент [Текст] / И.П. Алдохин, Л.Ю. Гордиенко, Л.Ф. Кондусова, Т.И. Лепейко, К.И. Мельникова. – Х. : Програма TACIS ED UK 9301, 1996. – С. 65.
3. Бергельсон М.Б. Коммуникативные методы в управлении или менеджмент как искусство коммуникации [Текст] / М.Б. Бергельсон // Теория коммуникации & прикладная коммуникация, 2004. – Вып. 2. – С. 6-26.
4. Виханский О.С. Менеджмент [Текст]: Учебник, 3-е изд. / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – М.: Гардарики, 1998. – 528с.
5. Грэхем Х. Т. Управление человеческими ресурсами [Текст]: учеб. пособие для вузов / Х. Т. Грэхем, Р. Беннет; пер. с англ., под ред. Т. Ю. Базарова и Б. Л. Еремина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 598 с.
6. Гойхман О.Я. Речевая коммуникация [Текст] / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М., 2003. – 456с.
7. Дейнека А. В. Управление персоналом [Текст]: учебник / А. В. Дейнека – М. : Дашкова и К, 2010. – 290 с.
8. Журавлев П.В. Мировой опыт в управлении персоналом. Обзор зарубежных источников [Текст] / Журавлев П.В., Кулапов М.Н., Сухарев С.А. – Екатеринбург, 1998. – 448 с.
9. Кальченко О.П. Удосконалення систем оцінки якості трудового життя [Електронний ресурс] / Кальченко О.П. // Харків. нац. екон. ун-т. Науково-технічна б-ка. Електрон. Архів : офіц. сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3076>.
10. Клибанська В. В. Особливості формування кадрового управлінського потенціалу агропідприємств [Електронний ресурс] / В.В. Клибанська, О.Л. Матвієнко // Наукове товариство Івана Кушніра : вільна електронна бібліотека. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=72408>
11. Конечкая В. П. Социология коммуникации [Текст] / В. П. Конечкая. – М., 1997. – 211с.

12. Менеджмент человеческих ресурсов: обзорная информация [Текст] / сост. В.И. Яровой; под ред. Г.В. Щекина – К.: МАУУП, 1995.
13. Панфилова А. П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности [Текст] / А. П. Панфилова. – СПб., 2001. – 163с.
14. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации [Текст] / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефлбук; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
15. Соколов А.В. Социальная коммуникация [Текст] : Учеб. – метод. пособие / А.В. Соколов. – М.: ИПО Профиздат, 2001. – 224с.
16. Туріянська М.М. Комунікації в системі управління знаннями [Текст] / М.М. Туріянська // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 194–196.
17. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник [Текст] / Ф.І. Хміль. – К.: Академвидав, 2005. – 608 с. – (Альма-матер)

References

1. Adams, B. (2008). *Effective personnel management*. M. : AST. Astrel' [in Russian].
2. Aldohin, I.P., Gordienko, L.Ju., Kondusova, L.F., Lepejko, T.I., & Mel'nikova, K.I. (1996). *Administrativnyj menedzhment [Administrative Management]*. X. : Programma TACIS ED UK 9301 [in Russian].
3. Bergel'son, M.B. (2004). Kommunikativnye metody v upravlenii ili menedzhment kak iskusstvo kommunikacii [Communication techniques in the administration or management as the art of communication]. *Teoriya kommunikacii & prikladnaja kommunikacija. – Theory of communication and applied communication*, 2, 6-26 [in Russian].
4. Vihanskij, O.S., & Naumov, A.I. (1998). *Management*. (3d ed.). M.: Gardariki.
5. Grjehem, X. T., & Bennet, R. (2003). *Human Resource Management*. Bazarova, T. Ju. & Eremina, B.L. (Ed.). M.: JuNITI-DANA.
6. Gojzman, O.Ja., & Nadeina, T.M. (2003). *Rechevaja kommunikacija [Speech communication]*. Moskva [in Russian].
7. Dejneka, A. V. (2010). *Upravlenie personalom [Human Resource Management]*. M. : Dashkova i K [in Russian].
8. Zhuravlev, P.V., Kulapov, M.N., & Suharev, S.A (1998). *Mirovoj opyt v upravlenii personalom. Obzor zarubezhnyh istochnikov [World experience in personnel management. Review of foreign sources]*. Ekaterinburg [in Russian].
9. Kalchenko, O.P. (n.d.). Udoskonalennia system otsinky yakosti trudovoho zhyttia [Improving evaluation of quality of working life]. *repository.hneu.edu.ua*. Retrieved from <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3076> [in Ukrainian].
10. Klybanska, V.V., & Matviienko, O.L. (n.d.). Osoblyvosti formuvannia kadrovoho upravlinskoho potentsialu ahropidpriemstv [Features of formation of human resources management capacity agribusinesses]. *nauka.kushnir.mk.ua*. Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=72408> [in Ukrainian].
11. Koneckaja, V. P. (1997). *Sociologija kommunikacii [Communications Sociology]*. Moskva [in Russian].
12. G.V. Shhekin, G.V. (Eds). (1995). *Human resources management: an overview*. K.: MAUUP.
13. Panfilova, A. P. (2001). *Delovaja kommunikacija v professional'noj dejatel'nosti [Business Communication in the professional activity]*. SPb. [in Russian].
14. Pochepcov, G. G. (2001). *Teoriya kommunikacii [Communication theory]*. M. : Reflbuk; K. : Vakler [in Russian].
15. Sokolov, A.V. (2001). *Social'naja kommunikacija [Social communication]*. M.: IPO Profizdat [in Russian].
16. Turianska, M.M. (2011). Komunikatsii v systemi upravlinnia znanniamy [Communication system of knowledge management]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. – Bulletin of Economic Sciences of Ukraine*, 2, 194-196 [in Ukrainian].
17. Khmil, F.I. (2005). *Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of Management]*. K.: Akademvydav [in Ukrainian].

Volodymyr Panchenko, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
 Higher Education Institution Kirovohrad Cooperative College of Economy and Law named after N.P. Sai
 Kirovohrad Regional Union of Consumer Societies, Kropyvnytskyi, Ukraine

Communication Processes in the Effective Personnel Management

The aim of this study is to examine the nature of the communication processes and problems of their effectiveness, to identify communication processes impact on the effectiveness of personnel and the possibility

of improving communication structures, to substantiate the optimal directions of development of communication strategy in order to enhance the effectiveness of labor.

The essence and role of communication processes in the company in the current economic conditions has been investigated, the importance of information and its dissemination mechanism while ensuring the effective using of communication processes have been characterized, the main problems and ways of forming the communication strategy company have been determined, the most common forms of communication interaction have been analyzed.

It has been substantiated that there is a direct correlation between well-established communication process and the quality of the structural divisions, individual employee, groups of employees and businesses in general. It has been proved that communication creates favorable conditions for the disclosure of professional and business skills of employees, promotes their creative potential, which in turn improves the effectiveness of labor. It has been determined that the communication should be a required element of the personnel management system that is the impetus for the development of qualitatively new scientific methods and approaches to the design of internal communications.

communication, personnel, effectiveness, management

Одержано (Received) 15.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 331.5

А.С. Пасека, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Ринок праці та його розвиток: гносеологічний аналіз

Висвітлено сутність гносеологічного аналізу категорії «ринок праці». Розкрито особливості трактування понять «ринок праці» і «розвиток ринку праці». Зосереджено увагу на тінізації зайнятості та їх негативних наслідках для розвитку національної економіки. Доведено необхідність вдосконалення державного регулювання ринку праці, налагодження активного соціального діалогу для підвищення рівня офіційної зайнятості, забезпечення соціальної відповідальності держави та бізнесу за створення продуктивних робочих місць.

гносеологічний аналіз, ринок праці, зайнятість, безробіття, тіньові відносини

А.С. Пасека, доц., канд. екон. наук

Кіровоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Рынок труда и его развитие: гносеологический анализ

Исследована сущность гносеологического анализа категории «рынок труда». Раскрыты особенности трактовки понятий «рынок труда» и «развитие рынка труда». Сосредоточено внимание на тенизации занятости и ее негативных последствиях для развития национальной экономики. Доказана необходимость совершенствования государственного регулирования рынка труда, налаживания активного социального диалога для повышения уровня официальной занятости, обеспечения социальной ответственности государства и бизнеса за создание производительных рабочих мест.

гносеологический анализ, рынок труда, занятость, безработица, теневой рынок труда

Постановка проблеми. Затяжна економічна криза в Україні призвела до спаду виробництва, негативно вплинула на зайнятість населення, і як результат, стрімко зросла кількість безробітних, знизилась продуктивність праці, посилилась диспропорція на ринку праці. Між тим ринок праці швидко трансформується, його розвиток набуває специфічних рис та особливостей в умовах руху країн до інноваційної економіки, зумовлюючи зміни у змісті праці, структурі зайнятості. Ці процеси все більш вагомо впливають на формування попиту на ринку праці, ставлячи принципово нові вимоги до працівників, їх знань, компетенцій, мотивацій, вибору професій, форм зайнятості.

© А.С. Пасека, 2016

Теоретики і практики знов і знов замислюються над сутністю ринку праці, шукаючи нові підходи до подолання суперечностей, що виникають у взаємодії роботодавців і найманих працівників. Не втрачає актуальності необхідність поглиблення сутності категоріального апарату ринку праці, глибинне розуміння специфіки його розвитку в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування ринку праці, висвітлення гостроти проблеми українського ринку праці і нагальної потреби постійного дослідження тенденцій його розвитку в умовах глобалізації залишаються в центрі постійного наукового інтересу багатьох українських науковців. Серед них публікації О.Волкової [2], М. Ведернікова [1], В. Близнюк [13], Е. Лібанової [5], І. Петрової [13], В. Петюха [7], М.Семікіної [9; 10] та інших дослідників. Водночас, аналіз літературних джерел показав, що явища неефективної зайнятості населення, зростання безробіття, напруженості соціально-трудових відносин посилюють потребу поглибленого вивчення сутності ринку праці, дискусійних питань його розвитку. Не втрачає актуальності дослідження сутності ринку праці з позицій ґносеології.

Потребує поглиблення ґносеологічний аналіз категоріального апарату ринку праці. Окремого вивчення потребують сучасні особливості функціонування ринку праці України, визначальні тенденції його розвитку, напрями регуляторного впливу на ринок праці в інтересах детінізації зайнятості.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація наукових уявлень про сутність ринку праці та його багатоаспектний розвиток, поглиблення ґносеологічного аналізу категорій «ринок праці» та «розвиток ринку праці» з позицій сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблематика ринку праці знаходиться постійно у полі зору науковців, адже стан ринку праці слугує індикатором успішності соціальних та економічних реформ. Разом з тим, теоретичний аналіз засвідчує широке коло наукових підходів щодо тлумачення сутності категорії «ринок праці», серед яких найбільш поширеними є такі:

- це інститут або механізм, що поєднує, зводить разом продавців і покупців товару «робоча сила» [6, с. 77];

- це система соціально-економічних відносин між роботодавцями – власниками засобів виробництва – та населенням – власниками робочої сили – щодо задоволення попиту перших на працю, а других – на робочі місця, які є їх джерелом засобів існування [5, с. 12];

- це система обміну індивідуальних здібностей до праці на фонд життєвих цінностей, необхідних для відтворення робочої сили [2, с. 14];

- це особливий ринок, на якому відбувається продаж послуг праці в якості специфічного товару, що дозволяє найманому працівнику на умовах договору (контракту) виконати певний обсяг роботи (трудових послуг) певної якості упродовж необхідного часу, отримуючи дохід [10, с. 96];

- це система особливої взаємодії ринкового попиту і пропозиції, результатом якої є певний обсяг зайнятості та ціна послуг праці; це є узгодження інтересів роботодавців і реальних та потенційних працівників щодо обсягів та умов використання праці, основними елементами якого є попит, пропозиція, ціна, конкуренція, резервування праці та трудова мобільність [13, с. 17].

Зауважимо, що наведені тлумачення не суперечать один одному, а лише доповнюють та збагачують розуміння змісту цієї категорії. Між тим розмаїття наукових уявлень говорить про те, що теорія ринку праці поки що знаходиться у стані розвитку. Розбіжності у підходах науковців існують і тому нагальною потребою є продовження наукових пошуків у напрямі визначення глибинної сутності ринку праці, аспектів його сучасного розвитку.

В той же час, одним із традиційних філософських способів вивчення різних категорій і понять, поруч з онтологічним і антропологічним, є гносеологічний. Зосередимо увагу на можливостях гносеологічного аналізу проблематики ринку праці.

Гносеологія (давньогрец. «гносис» – пізнання; «логос» – учення, наука) в традиційному сенсі є таким типом оперування значеннями, який націлений на встановлення смислів, що мають відношення до з'ясування феномена взаємодії між думкою і фактом, думкою і подією, думкою і сутністю буття, яку вона осмислює [14, с.157]. Іншими словами, гносеологічний аналіз передбачає обґрунтування реальності існування об'єкта, його відповідності тим властивостям, формам, ознакам, які йому приписують.

Гносеологічний підхід до аналізу поняття ринку праці стає актуальним в умовах необхідності формування *міждисциплінарної парадигми* його дослідження. Ринок праці частіше стає предметом вивчення економістів – з огляду на його значення в економічних (виробничих) процесах. Має місце вивчення ринку праці в державному управлінні – як об'єкта впливу, чинника соціально-економічного розвитку країни, регіонів, поселень. Інші дисциплінарні ракурси, кожен по-своєму, розкривають специфіку ринку праці як категорії, що позначає «щось».

Гносеологічний аналіз поняття ринку праці змушує замислитись над тим, чим у дійсності він є: місцем зустрічі роботодавця і працівника – більш реальне уявлення про ринок як фізичний об'єкт; механізмом, системою – абстрактне уявлення про ринок як те, що виникає у ході взаємодій різних суб'єктів. Так само можуть виникати протиріччя з приводу прив'язки ринку до певних просторових умов. У різних просторово-часових вимірах ринок праці може проявлятися абсолютно по-різному та більше того – втрачати свої традиційні ознаки (взяти, для прикладу, ринок праці моноспеціалізованих міст; для них ринок праці не відповідає усім ознакам, а у випадку кризи галузі фактично втрачає свою функціональність).

Актуалізація філософських засад вивчення ринку праці як, насамперед, економічної категорії зумовлена необхідністю формування нового погляду на процеси його розвитку. Тому формування міждисциплінарної парадигми дослідження ринку праці є важливим завданням, яке дозволяє науковцям чітко розділяти функціональну значимість даної категорії у різних галузях знань (рис. 1).

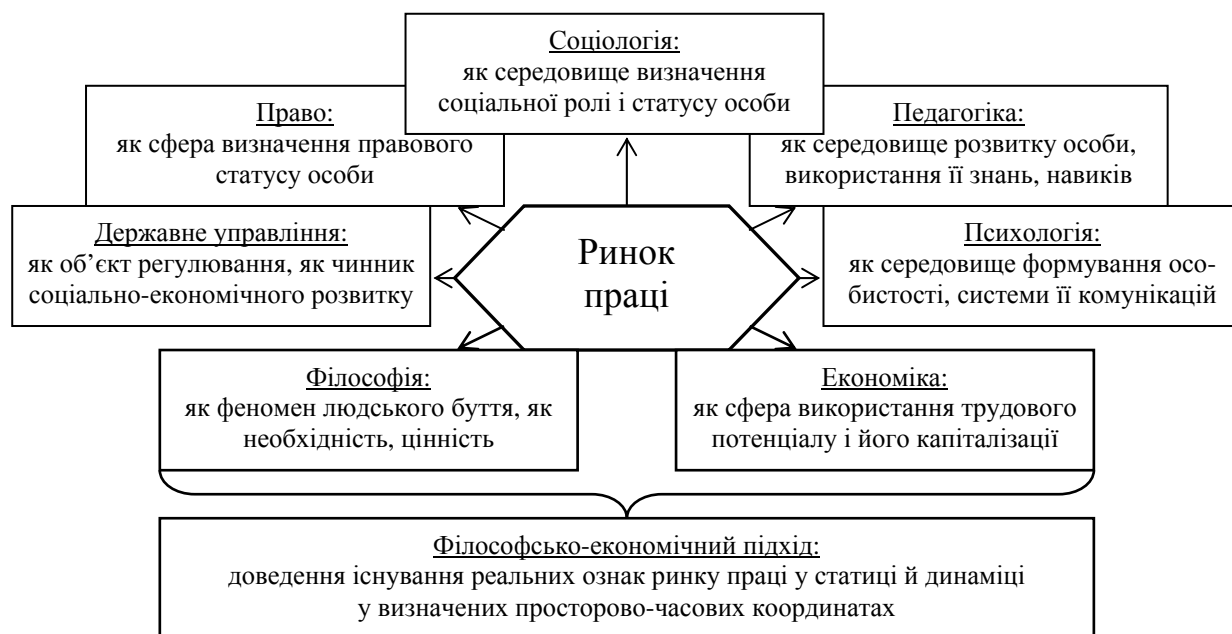


Рисунок 1 – Міждисциплінарна парадигма визначення сутності ринку праці

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 1 – Основні гносеологічні питання зі специфікою вивчення ринку праці

№	Основоположні питання гносеології	Поняття у сфері вивчення ринку праці
1	Об'єкт	Ринок праці
2	Суб'єкт	Інститути-суб'єкти (роботодавець (у т.ч. самозайнятий), працівник, посередник), інститути-регулятори (державні, громадські)
3	Пізнаваність	Ознаки ринку праці (кон'юнктура: попит, пропозиція, ціна; структура, інфраструктура, конкуренція), функціональність
4	Відображення	Просторовий вимір: світовий, транскордонний, національний, регіональний, локальний ринок праці Часовий вимір: постійний, тимчасовий
5	Діалектика	Розвиток ринку праці (зміна, трансформація, модернізація, інноватизація і т.д.)
6	Практика	Праця, трудова діяльність, економічна активність, зайнятість, самозайнятість, безробіття, непрацевдатність і т.д.
7	Історизм	Становлення ринку, ретроспектива розвитку (поєднання з діалектикою)
8	Істина	Цінність, ціль, результат

Джерело: авторська розробка.

У гносеологічному вимірі центральним є *об'єкт пізнання* – як фрагмент (частина) будь-якої реальності (природної, соціальної, суб'єктивної, розумової, душевної та ін.), який не збігається у цей момент з інтелектом, що пізнає, та на який спрямована пізнавальна активність [11, с. 238].

У нашому випадку об'єктом пізнання є *ринок праці*.

Дефініція ринку праці в економічному контексті диференціюється між його розглядом в межах різних аспектів, зокрема як:

- суспільно-економічної форми руху людських ресурсів (інтелектуально-трудового потенціалу) [1, с. 14];
- сфери формування попиту і пропозиції на робочу силу [7, с. 112];
- механізму виявлення та погодження попиту і пропозиції на робочу силу [6, с. 53];
- механізму ефективного використання інтелектуально-трудового потенціалу країни, регіонів, окремих поселень (муніципальних утворень) [8, с. 143];
- частини економічної, ринкової системи [16, с. 140];
- системи відносин між роботодавцями і працевдатним населенням, соціальних норм та інститутів, що забезпечують відтворення, обмін і використання праці [12, с. 21];
- системи відносин, де на основі поєднання ринкового та державного механізмів регулювання відбуваються трансформаційні зміни у використанні інтелектуально-трудового потенціалу [3, с. 17].

Виходячи з аналізу наведених визначень, стає зрозумілим, наскільки багатограним є поняття ринку праці, його вплив на різноманітні економічні та соціальні явища. Вагома соціальна та економічна роль ринку праці у розвитку економіки та суспільства стимулює науковців ще більш глибоко досліджувати особливості ринку праці, фокусуючи увагу на різних актуальних, на їхній погляд, аспектах.

Орієнтуючись на філософсько-економічний підхід до розгляду ринку праці, важливо зрозуміти реальність його існування. Частково це дозволяє зробити формування його інституційної основи – *суб'єкта* у гносеології. З теорії пізнання відомо, що суб'єкт та об'єкт співвідносні: об'єкт набуває характеристик саме об'єкта лише у відношенні до певного суб'єкта, тоді як останній виявляє себе лише через дію

(вплив) на певний об'єкт [11, с. 238]. Відповідно якщо за об'єкт брати ринок праці, то суб'єктами будуть інститути, які діють на цьому ринку.

Вважаємо, що з позицій ґносеологічного аналізу ринок праці слід розглядати як систему соціально-трудових відносин, які виникають між конкретними інститутами. Таким чином, реальні учасники ринку підтверджують його існування. Допоки вони будуть комунікувати між собою, в основі чого лежить певний інтерес, доти ринок праці буде існувати (табл. 2).

Таблиця 2 – Суб'єкти формування системи соціально-трудових відносин на ринку праці, що доводять реальність його існування

№ з/п	Інститути	Основні види	Основний інтерес
1	<i>Інститути-суб'єкти</i>		
1.1	Роботодавець	Юридичні особи, фізичні особи (самозайняті)	Одержання прибутку у ході використання інтелектуально-трудового потенціалу – власного і залучених працівників
1.2	Працівник	Зайнятий: найманий, штатний, безкоштовно працюючий Тимчасово незайнятий Безробітний	Одержання доходу в ході використання особистого інтелектуально-трудового потенціалу, в тому числі з можливістю подальшого інвестування у свій людський капітал
1.3	Посередник	Рекрутингові, страхові, банківські та ін. компанії, освітні установи	Одержання прибутку від надання затребуваних суб'єктам ринку праці послуг, обслуговування їхніх доходів, сприяння розвитку інтелектуально-трудового потенціалу
2	<i>Інститути-регулятори</i>		
2.1	Державні	Профільні органи державної влади, у т.ч. державна служба зайнятості	Оптимізація впливу ринку праці на соціально-економічний розвиток країни (регіонів) з прямим відображенням на податкових платежах, рівнях зайнятості, конкурентоспроможності бізнес-середовища; соціальний захист і підтримка суб'єктів ринку
2.2	Громадські	Форми самоорганізації суб'єктів ринку (роботодавців, працівників)	Консолідація зусиль для захисту інтересів
2.3	Міжнародні	Міжнародні організації	Контроль дотримання стандартів міжнародного трудового права

Джерело: авторська розробка.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті систематизації наукових уявлень про сутність ринку праці відповідно до міждисциплінарної парадигми дослідження ринку праці, було сформовано філософсько-економічний підхід до розуміння сутності ринку праці шляхом доведення існування реальних ознак ринку праці у статичній й динамічній у визначених просторово-часових координатах.

ґносеологічний аналіз поняття ринку праці доводить необхідність виявлення суб'єктів, які на ньому діють. У нашому випадку – це інститути, які формують систему соціально-трудових відносин, що пов'язані з наймом, використанням, відтворенням робочої сили та спрямовані на забезпечення високого рівня й якості життя особистості, колективів та суспільства в цілому. Сучасні проблеми та особливості функціонування ринку праці України віддзеркалюють глибинні внутрішні суперечності та особливості, притаманні національній економіці, сфері зайнятості через незавершеність структурної

перебудови економіки, політичні потрясіння, слабку керованість соціально-економічною політикою у сфері праці, спотворення соціальних цінностей, слабкість механізмів державного регулювання, недосконалість маркетингових технологій.

Викладене свідчить про необхідність вдосконалення державного регулювання ринку праці, налагодження активного соціального діалогу для підвищення рівня офіційної зайнятості, забезпечення соціальної відповідальності держави та бізнесу за створення продуктивних робочих місць.

Перспективи подальших наукових розробок мають бути пов'язані із розробкою державної стратегії розвитку національного ринку праці в умовах глобальних процесів та євроінтеграції.

Список літератури

1. Ведерніков М. Д. Ринок праці України: особливості формування, тенденції розвитку та напрямки регулювання [Текст] / М. Д. Ведерніков // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – Т. 4. – С. 195–197.
2. Волкова О. В. Ринок праці [Текст] / О. В. Волкова. – К.: Центр учб. літератури, 2007. – 624 с.
3. Ворвинець Б. М. Особливості формування і функціонування регіонального ринку праці в умовах посилення інтеграції : дис. канд. екон. наук : 08.00.05 [Текст] / Богдан Михайлович Ворвинець. – Чернігів, 2015. – 274 с.
4. Гносеологія : Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BD%D0%BE%D1%81%0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>
5. Лібанова Е.М. Ринок праці: навч. посіб. [Текст] / Е.М. Лібанова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
6. Макконелл К.Р. Экономикс. Принципы, проблемы и политика [Текст] : учебник: В 2 т. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; пер. с англ. Н. Н. Барышникова [и др.]. – М. : Издательский Дом "Инфра-М", 2003. – Т. 1. – 485 с.
7. Петюх В. М. Ринок праці та зайнятість : навч. посібник [Текст] / В. М. Петюх ; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К., 1997. – 120 с.
8. Перерва П. Г. Ринок праці в сучасній економічній системі [Текст] / П. Г. Перерва // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – 2009. – № 6. – С. 140–146.
9. Семикіна М.В. Конкуренція і конкурентоспроможність на ринку праці: методологія визначення // Демографія та соціальна економіка. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – № 2. – С. 94–103.
10. Семикіна М.В. Регулювання конкурентоспроможності у сфері праці [Текст] / Відп. ред. В.В. Онікієнко. – Кіровоград: ПВЦ "Мавік", 2004. – 146 с.
11. Стратонов В. М. Поняття та зміст пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів в контексті епістемологічних знань [Текст] / В. М. Стратонов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского : Серия «Юридические науки». Том 21 (60). – 2008. – № 2. – С. 235–240.
12. Транченко Л. В. Теоретичні засади ринку праці в системі ринкових відносин [Текст] / Л. В. Транченко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТУІ КНТЕУ, 2012. – Вип. 1. (45). Економічні науки. – С. 22–26.
13. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування [Текст] / [Л.Л. Петрова, В.В. Близнюк, Г.Т. Куліков та ін.]; за ред. Л.Л. Петрової; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 368 с.
14. Хлебникова О. В. Гносеология как теория присвоения значения [Текст] / О. В. Хлебникова // Вестн. Том. гос. ун-та. Философия. Социология. Политология. – 2013. – № 2 (22). – С. 156–161.
15. Черних В. В. Сучасні тенденції регіонального розвитку та транскордонного співробітництва в Європі і Україні [Текст] / В. В. Черних // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2013. – № 1. – С. 241–244.
16. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : Навчальний посібник [Текст] / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.

References

1. Vedernikov, M. D. (2010). Rynok pratsi Ukrainy: osoblyvosti formuvannia, tendentsii rozvytku ta

- napriamky rehuliuвання [The labor market in Ukraine: peculiarities of formation, development trends and directions of regulation]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – Herald of Khmelnytsky National University*, Vol. 4, 5, 195-197 [in Ukrainian].
2. Volkova, O. V. (2007). *Rynok pratsi [Labor market]*. K.: Tsentr uchb. literatury [in Ukrainian]. Petrova, I.L., Blyzniuk, V.V., Kulikov, H.T., et al. (2009). *Ukrainian labor market: especially the development and operational efficiency*. I.L. Petrova (Ed.). K.: NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv.
 3. Vorvynets, B. M. (2015). Osoblyvosti formuvannya i funktsionuvannya rehionalnoho rynku pratsi v umovakh posyleniia intehtatsii [Features of formation and functioning of the regional labor market in terms of strengthening integration]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chernihiv [in Ukrainian].
 4. Hnoseolohiia : Vikipediia. Vilna entsyklopediia [Epistemology: Wikipedia. The free encyclopedia]. (n.d.). *uk.wikipedia.org*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BD%D0%BE%D1%81%0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F> [in Ukrainian].
 5. Libanova, E.M. (2003). *Rynok pratsi: navch. posib. [Labor market]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
 6. McConnell, C.R., & Brue S.L. (1992). *Economics: principles, problems, and policies*. (14 th ed.). (Vol.1). M.: INFRA-M [in Russian].
 7. Petiukh, V. M. (1997). *Rynok pratsi ta zainiatist [The labor market and employment]*. K.: Mizhrehionalna akademiia upravlinnia personalom [in Ukrainian].
 8. Pererva, P. H. (2009). Rynok pratsi v suchasni ekonomichni systemi [The labor market in the current economic system]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut»*. - *Proceedings of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»*, 6, 140-146 [in Ukrainian].
 9. Semykina, M.V. (2008). Konkurentsii i konkurentospromozhnist na rynku pratsi: metodolohiia vyznachennia [Competition and competitiveness in the labor market: methodology]. *Demografiia ta sotsialna ekonomika. – Demography and social economy*, 2, 94-103 [in Ukrainian].
 10. Semykina, M.V. (2004). *Regulation competitiveness in labor*. V.V. Onikienko (Ed.). Kirovohrad: PVTs "Mavik".
 11. Stratonov, V. M. (2008). Poniattia ta zmist piznavalnoi diialnosti slidchoho pid chas rozsliduvannya zlochyniv v konteksti epistemolohichnykh znan [The concept and content of the learning of the investigator in the investigation of crimes in the context of epistemological knowledge]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V. I. Vernadskogo : Serija «Juridicheskie nauki»*. - *Scientific notes of Taurida National University. Vernadsky: Series "Jurisprudence"*, Vol. 21 (60), 2, 235-240 [in Russian].
 12. Tranchenko, L. V. (2012). Teoretychni zasady rynku pratsi v systemi rynkovykh vidnosyn [Theoretical basis of the labor market in the system of market relations]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*. - *Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute*, 1 (45), 22-26 [in Ukrainian].
 13. Petrova, I.L., Blyzniuk, V.V., Kulikov, H.T., et al. (2009). *Ukrainian labor market: especially the development and operational efficiency*. I.L. Petrova (Ed.). K.: NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv.
 14. Hlebnikova, O. V. (2013). Gnoseologija kak teorija prisvoeniia znachenija [Epistemology as a theory of meaning assignment]. *Vestn. Tom. gos. un-ta. Filosofija. Sociologija. Politologija. – Bulletin of the Tomsk State University. Philosophy. Sociology. Political science*, 2 (22), 156-161 [in Russian].
 15. Chernykh, V. V. (2013). Suchasni tendentsii rehionalnoho rozvytku ta transkordonnoho spivrobitnytstva v Yevropi i Ukraini [Modern trends in regional development and cross-border cooperation in Europe and Ukraine]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiolohiia, pravo. - Strategy of Ukraine. Economics, sociology, and law*, 1, 241-244 [in Ukrainian].
 16. Shvaika, L. A. (2006). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [The state regulation of the economy]*. K.: Znannia [in Ukrainian].

Anna Paseka, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

The Labor Market and Its Development: Epistemological Analysis

The goal of the problem is to systematize the scientific ideas about the nature of labour market and its diverse development, deepening of the epistemological analysis of “labor market” and “labour market development” categories from the standpoint of the present.

Epistemological analysis of the concept of the labour market makes us think about what it actually is: a meeting place for an employer and an employee – a real picture of the market as a physical object; a mechanism, a system – an abstract picture of the market as what occurs during the interactions of different subjects. Similarly, there may be controversy over the reference of the market to certain spatial conditions. In different

spatial and temporal dimensions, labour market may manifest itself quite differently and more - lose its traditional features (e.g. the labour market of mono-specialized cities; for them, labour market does not meet all the features, and in case of branch crisis, it actually loses its functionality).

Modern problems and peculiarities of Ukraine labour market reflect deep internal contradictions and features being peculiar to national economics, employment sphere due to the incomplete nature of the structural reconstruction of economics, political shocks, the poor control of social-economic policy in the labour scope, the distortion of social values, the weak mechanisms of state regulation, inadequate marketing techniques.

epistemological analysis, labor market, employment, unemployment, shadow labor market

Одержано (Received) 24.10.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 331.34:34

Corina Zaro, Master's student

Serhii Hainulin, Master's student

Die Technische Universität Berlin, Berlin, Germany

The Influence of Open Source on the Quality of Education

Aim of this article is to analyse the impact of Open Source on the quality of education. The article discusses main trends in development of Open Source, its application, benefits and drawbacks of exploiting the approach with regards to education, and the potent of Open Source to change the traditional tertiary education. Openness contributes to emergence of a more available and competitive higher education system, with the ability to improve access to learning materials and their development in conformity with regional particularities. Development of Open Education has initiated a significant global shift in the area which complements and diversifies the forms and methods of learning.

open source, education, open education, massive open online courses, open educational resources, quality of education

Коріна Заро, студентка магістратури

Сергій Гайнулін, студент магістратури

Технічний Університет Берліну, м. Берлін, Німеччина

Вплив ресурсів відкритого доступу (Open Source) на якість освіти

Мета статті полягає в аналізі впливу ресурсів відкритого доступу (Open Source) на якість освіти. У статті розглядаються основні тенденції розвитку відкритих ресурсів та їх застосування в галузі освіти, переваги їх використання та як вони змінюють традиційні освітні процеси. Відкритість сприяє формуванню більш доступної та конкурентної системи вищої освіти, з потенціалом для поліпшення доступу до освіти, її розвитку відповідно до регіональних особливостей. Розвиток відкритої освіти ініціював значні глобальні зміни у системі освіти, які доповнюють і диверсифікують форми і методи навчання.

ресурси відкритого доступу, освіта, відкрита освіта, масові відкриті онлайн-курси, освітні ресурси відкритого доступу, якість освіти

Statement of the problem. During the past years, the Open Source movement has gained momentum and its influence on economic growth, innovation and competitiveness among businesses in all sectors has increased. Companies are determined to think out of the box and adopt strategies based on collaboration, open methodologies and peer production to keep up with the competitive environment and with the fast pace at which the industries they operate in are evolving. This movement is based on a large number of volunteers who choose to contribute to open source projects for a variety of reasons, ranging from doing social good to enhancing their skills or networking. The impact of open source is especially emphasized by the collaborative strategy adopted by different businesses, by the boost it has given to entrepreneurship and by the cost-related advantages [18].

The education sector, the most impacted sector by the Open Source movement, has been transformed by digitization through virtual universities, online courses, education portals and courseware [8]. Open solutions are widely used by colleges and universities not only because of how cost-effective these solutions are, but due to many other aspects which will be more thoroughly discussed in the following sections of this paper.

Analysis of recent researches and publications. The Open Source is multifaceted phenomenon related to wide variety of domains including policy and governance, industry, culture and education. It is broadly described in research literature as a community practice (for instance by Edvards [4] and Tuomi [20]); a social system with specific values (Lessig [10]); a scene and a hybrid model of innovation by Lin [11]; and analysed as a new economic model in works of Khalak [7], Lerner and Tirole [9]. The growing influence of Open Source resources, software and approaches on the educational field, operation of colleges and universities were discussed, among others, by Caswell, et. al. [3], Vest [21] and Wiley [26]. But this issues are considered fragmentary and there are no sufficient studies devoted to the assessment of the influence of Open Source on the quality, efficiency, effectiveness etc of different levels of education.

Statement of the objective. In this paper, authors aim to analyse the impact of Open Source on education by looking at the main initiatives of the movement, what motivates its adherents, the strengths of the new approaches and how they change the traditional education processes.

The main material. During the past years, the Open Source movement has gained more influence in the education sector. Some of the advantages which have driven educational institutions to opt for Open Source are:

- the absence of a license fee in the case of software with open code, as instead of investing a large sum of money in products from software companies, universities and schools opt for Open Source licenses which are free;
- flexibility, products offering under the open licenses may be customized and imported from the Open Source community;
- service continuity, as the Open Source communities offer help through support systems;
- continuous improvement through constant collaboration between programmers, volunteers and users;
- tax benefits as governments try to encourage the implementation of Open Source projects [19].

For a better understanding of the influence of Open Source in this industry, authors analysed the dimensions impacted by the phenomenon in education and tried to merge the results into a modern definition which will lead to a more organized and concise analysis.

The three dimensions influenced by Open Source are educational resources, represented by freely available educational materials and media, technology – software in the broad sense, and educational practices, represented by techniques used to support teaching practices, portals, materials used in educational institutions. By influencing positively all three dimensions mentioned, the Open Source movement leads to improved educational access and effectiveness. Open Source instils the principle of sharing and of building on existing knowledge, as sharing has proven to be beneficial to human progress.

The education sector has been influenced substantially by the use of Open Source. Barriers as access to education have been broken down by universities who decided to publish their courses online so that the global teaching community can benefit through mutual collaboration [23]. The learning process has become more flexible and customizable, paving the way to quality educational systems which focus on the most important stakeholders, the students.

As previously mentioned, the Open Source movement led to the digitization of education and to the transfer of some teaching materials online. In this way, quality education is available for students worldwide through the virtual world. Online courses and courseware are probably the most well-known resources which appeared as a result of the Open Source movement. These courses are offered both by renowned universities, for example the online learning system edX founded by MIT and Harvard University in 2012 [16], or by organizations which have gathered study material from academic sources. Coursera, with a community of over 10 million students from every country of the world, is an example of a platform created as a partnership between universities and organizations which offers free online courses with the aim of providing universal access to the world's best education [1]. Some other examples of platforms offering online courses and courseware are: Open Yale Courses, FreeEdNet, Online Education Database, Webcasts at UC Berkeley, Open Culture, GCFLearnFree, MIT OpenCourseWare, OpenCourseWare Consortium, Advance Learning Interactive Systems Online (ALISON), etc.

Project Gutenberg, a volunteer effort to digitize, archive and distribute cultural works, founded in 1971 by Michael Hart, Professor of Electronic Text at Benedictine University, is the oldest digital library. In 2015, Project Gutenberg counted a collection of 50 000 items [15].

By providing free literature through online libraries, the freedom of thought and expression is fostered. Furthermore, the availability of books online leads to the growth of literacy. Other examples of online libraries are Eldritch Press, Bartleby.com, Great Books Online, Baen Free Library, The Public Library of Science (PLOS) [17, p. 37-38].

Another Open Source approach which constitutes as a benefit educational resource to users is represented by non-profit community labs. This means offering access to equipment which is otherwise found only in universities and other inaccessible professional labs. Therefore, people can become part of communities formed by different types of scientists. This encourages the sharing of knowledge and ideas, enriching the learning process. One example of a community lab is BioCurious, located in California's Bay Area, which first started as an online community to extend later into a biotech hackerspace and community lab. Anyone can become a member and use the professional equipment, meet other biology enthusiasts, exchange ideas and learn from the other scientists [13].

The Open Source movement leads to the emergence of a phenomenon which people call "Open Education" (OE), which evolves in the complex system of numerous elements, their interdependencies and interactions, a new philosophy about the way people should produce, share, and build on knowledge.

The potential of OE leads to a full redefinition of the teaching and learning environment. By providing new technologies and inventions, Open Education can contribute to solving the educational challenges related to learning in the XXI century. Among others, it helps to foster teachers' professional development, overcome lack of financing, continually improve the quality of educational resources, widen the distribution of high-quality learning materials, and break down the barriers to obtaining up-to-date and quality knowledge.

As it was mentioned earlier, Open Education has three pillars that define forms and properties of elements and entities of the system. One is the scope of policies and techniques connecting various components, such as educational resources, software frameworks, matters of strategic management, licensing issues and approaches to credential granting and funding models, new opportunities to better skills and facilities for the creation, dissemination and management of knowledge.

The second pillar is represented by technologies that include technical solutions for creation, retrieving, updating, delivering, sharing, storing and reusing educational resources, which constitute the third part of the framework.

From the other side, Open Educational Resources themselves are important phenomenon, which became the starting point for the development of Open Education. They established a basis under which different OE technologies arise. The combination of educational resources and technological methods led to the emergence of complex entities such as OpenCourseWare or Massive Online Open Courses. The necessity to deliver them to students in an efficient, appropriate and sustainable manner provokes the emergence of unique techniques and common practices.

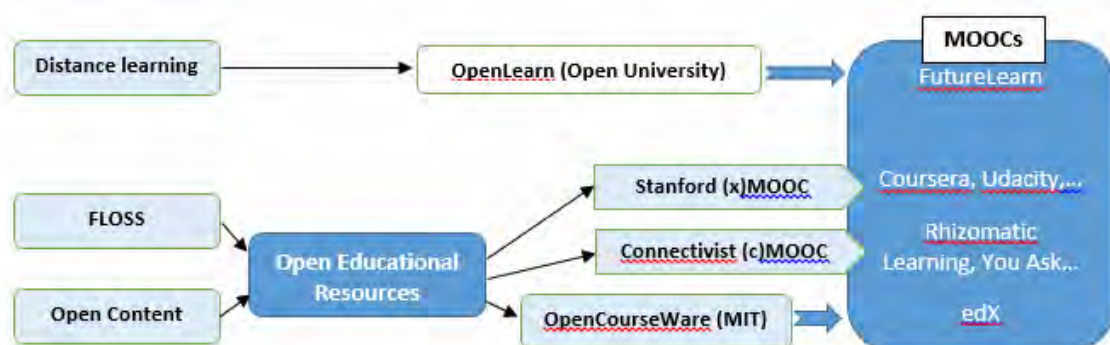


Figure 1 – Evolution and genealogy of Open Education system elements

Source: compiled by the authors.

The Open Education system in many aspects is self-sustaining and expanding. For its growth, OE stimulates derivation of new more viable entities and cooperation schemes. Not all of them are absolutely “open”. Even the word “open” does not always mean the same: it may mean free of charge for students to take part or for faculties to use free materials in teaching, and can also refer to the fact that students attend courses without having to meet specific entry requirements. Despite this variety of forms, all those programs can be combined in several trends which have many common features and represent several major groups (Figure 1) [23].

Participants defined Open Educational Resources (OER) as “the open provision of educational resources, enabled by information and communication technologies, for consultation, use and adaptation by a community of users for non-commercial purposes” [24].

Several other OER definitions, which highlighted different (sometimes controversial) features, were published since then. The most recent understanding is proposed by OECD. It defines Open educational resources as “teaching, learning and research materials that make use of tools such as open licensing to permit their free reuse, continuous improvement and repurposing by others for educational purposes”.

The definition is very broad, but it is refined by highlighting the OER key features:

- they can be any type of learning resources used in an educational setting;
- they are often, though not exclusively, offered in a digital format (which allows easy reuse, sharing, adaptation and repurposing of the resource);
- they provide the possibility of taking original work from other providers and being able to adapt, change and repurpose it to produce a new resource, for a different educational setting than the original one [14].

The MOOCs represent a logical evolution step in the OER development. They are an innovative form of distance learning which can be described as the delivery of free online courses without entry requirements and limits to participation, and which does not lead to formal credit or degree recognition. A MOOC is an online course with the option of free and open registration, a publicly shared curriculum, and open-ended outcomes [12].

MOOCs can be considered as more advanced versions of OER sharing systems such as OpenLearn and OCW. The main distinction is that, basically, MOOCs can be described as a *mechanism* for creation, testing and distribution of unified OERs. They are tools for mass production of knowledge. They inherit most of the effective features from antecedents but introduced new techniques.

In the course of development MOOCs split by the extent to which they emphasize traditional learning approaches. A new sophisticated teaching philosophy of what it means to know and to learn, inspired by Downes, Siemens, Cormier, Groom et al, was called “connectivist MOOCs” (cMOOCs). The more recent and formal are Stanford xMOOCs, which include Udacity, MITx, EdX, Coursera and Udemy [6]. The teaching methods and practices of these branches are quite distinct:

- cMOOCs are sustained by “connectivism” and learning through interaction on social networks;
- xMOOCs “are so far based on a very old and outdated behaviorist pedagogy, relying primarily on information transmission” and knowledge duplication [2].

MOOCs include a series of characteristics that challenge prevailing models of higher education provision: they are open, easily scalable, inclusive, and favor interactivity and customization. These features can be seen promoting cost savings and supporting the personalization of learning experiences. They impact on the capacity of institutions to integrate these resources into new business models. From the other side this process leads to the blurring of “openness” and emerging of MOOCs and other types of e-learning that are not “open”, but are based on participating in a specific, institution-based, program.

Stated above leads to the fact that MOOCs gain significant power and in 2015 OECD recognized MOOC as a form of cross-border higher education which promotes new delivery modes and cross-border providers [22].

The role of higher education as a major driver of economic development is well established, and will become even more obvious as further changes in technology, globalization, and demographics intensify. To remain competitive in light of these alterations, regions will need to improve productivity and adopt an innovative spirit. Higher education has the capacity, knowledge, and research necessary to help achieve these goals.

As authors show above, Open Source has deeply penetrated into the educational sphere. This process holds for decades and leads to substantial shifts in teaching practices, ways of delivery of information, learning content, etc. Notably significant changes are in tertiary education where the Open Source movement tends to initiate disruptive turns which will definitely shake conservative and sluggish systems.

Being aware of these changes, governments and global organizations pay more and more attention to the process in order to support the competitiveness of educational institutions and keep them modern and efficient. They define quality management as an important aspect of sustainable educational development. Higher education is a service which is social by its nature and it is not possible to separate the output from the production process. This means that quality assessment in education can highlight as drawbacks of “final product” inefficiencies and gaps in the learning process. But the complexity of the educational system and the diversity of its elements cause great difficulties in defining the accurate indicators which show the exact status of this or that part.

As considering that the impact of Open Source is very complex and multi-faceted, it is very hard to assess it authentically in absolute numbers. Besides, as authors want to estimate changes, it will be more beneficial to make comparative analysis of the influence of outcomes.

To achieve the stated above authors chose the Report of the European Commission on improving the quality of teaching and learning in Europe’s higher education institutions (June

2013) [5] as a basis for our analysis. In this document a group of experts, after the assessment of the European higher education quality, provides recommendation on its improvement. Many of these recommendations concern the fields impacted by Open Source and give an opportunity to estimate this influence. To reach this the questions from Chapter 6 “Checklist: lead questions for quality teaching and learning” were used.

The first part of the questionnaire contains questions addressed to administration personnel of educational institutions and concerns basically conditions and opportunities for teaching and learning processes.

The first set of questions in this part is: “What strategies or benchmarks do I use for enhancing the quality of teaching in my institution? How do I incorporate these into my institution’s profile and mission, to make it clear to staff and students that my institution is affirming the importance of teaching and developing its quality?”.

The new technologies which Open Education brings to teaching provide institutions with outstanding competitive advantages. They give a wide range of opportunities to increase study process effectiveness and quality. This influence is obvious and the main task for the leader is to recognize and implement such technologies.

The questionnaire has two sets of questions which refer to support and professional development of the teaching staff. One of them is addressed to administrative bodies and the other is proposed for self-assessment of educators. The questions asked in these parts concern:

- teaching skills assessment, development and making the most of new modes of teaching and learning;
- ways and motivation for enriching teaching/learning experience at institutional, departmental and personal levels;
- the place or person to whom a teacher can address issues related to developing or improving his/her teaching skills, methods and outcomes and personal interest in such an opportunity;
- the support and motivation of teachers' efforts to cater for diversifying student needs, by offering flexible learning paths and speeds.

To be a good educator in a permanently changing environment, a person needs opportunities to improve his/her qualification and learn new educational approaches, practices and technologies. Under conditions of shrinking financing and poor funding even big universities don’t have so many opportunities to provide its personnel with new proprietary technologies or develop their own.

But any teacher can participate in the open source development of such technologies or simply use openly shared results. According to Sailor survey report which explores the user experience of teachers that participate in Sailor.org Academy courses, 56,21% of respondents agreed that they use a broader range of teaching and learning methods, 60,37% stated that they have a more up-to-date knowledge of their subject area, 53,23% agreed that they reflect more on the way they teach, 38,81% more frequently compared their own teaching with others, 44,19% studied Sailor.org content to develop their teaching and 35,85% collaborated more with colleagues. Another survey made by Hewlett-funded OER Research Hub showed that 46.5% of educators agree or strongly agree that OER broadens the range of teaching and learning methods they use. The rate of negative answers for all questions is less than 15%.

This part of educational process has great benefits deriving from the usage of Open Source. Rich course content, various media, variety of information are used in MOOCs. To improve their classes, educators have to be sure that the course design encourages and requires the active involvement of students in the learning process, which is organized in a way that it will not simply provide students with facts and knowledge, but confront them with questions that are bigger than the course itself.

Surveys' statistics here show that 50% of learners engaged in Open Education use more multimedia, 52,5% increased their experimentations with new ways of learning (Farrow, 2013), 66% of student increased interest in the subjects taught and 63,8% of them increased satisfaction with the learning experience. The rate of negative answers for all questions is less than 15% [5].

This set of quality assessment questions is closely related to ICT and Open Education. Modern technologies make it possible to use similar rich content in classrooms and for e-learning. Both sides have their benefits. Educators have the opportunity to express their knowledge in a better way and with less effort, while students receive broader experience in the field of the course. New technologies help to solve the problem of the student body growing heterogeneity by using different methods, new media, new modes of delivery. They help teachers to provide a research-rich and interdisciplinary environment to students, to give them a sense of global connectedness and an understanding of how their subject is viewed in different parts of the world.

A majority of educators perceive the impact of OER on student learning as increased interest in the subject taught, increased satisfaction, independence and self-reliance. Another substantiation of the positive influence of the Open Education on the knowledge availability is the number of students who are enrolled for MOOCs. One class can include hundreds of thousands of students. Millions of them participate in courses all over the Internet.

Conclusions and prospects for further researches. The past decade has shown the development of a global movement of concerned educators and scientists who aim to open up access to the knowledge for everybody. Inspired by parallel developments in the open source software world, this Open Education movement seeks to provide free access to quality teaching materials that can be easily distributed, customized and personalized to match different needs. Besides, it encourages scientists and educators to link within a global knowledge community that can benefit and efficiently propagate educational content.

Despite the diversity of orientations and affordances across the programs, one common and critical issue that all open educational programs face at the present time is the challenge of planning for and ensuring their respective sustainability, which is defined here as the long-term viability and stability of the open education program. But still, Open Education initiated a significant shift in the global educational system. OERs augment classical ways of learning, enrich teachers' arsenal but threaten the existence of the pre-emptive majority of institutions that will not manage to adapt in the new reality.

It is still a matter of discussion whether Open Source revolution in education is good or evil. There is no clear way of cooperation or rivalry between classical and e-learning. But it is incontestable that those disruptive changes will modify the system.

To summarize the findings, authors can say that whenever Open Education techniques and Open Education Resources are used within the old-fashion class or as a MOOC course they enrich the student's experience and give opportunities to teachers to expand their professional skills in order to increase the quality of their work. Adoption of the open license models to educational and academic activities leads to more liberal and wide dissemination of knowledge, teaching practice exchange and improvement and the total availability of high-quality education especially in developing countries.

References

1. About Coursera (n.d.) *coursera.org* Retrieved from <https://www.coursera.org/> [in English].
2. Bates, T. (2012.) What's right and what's wrong about Coursera-style MOOCs. *tonybates.ca*. Retrieved from <http://www.tonybates.ca/2012/08/05/whats-right-and-whats-wrong-about-coursera-style-moocs/> [in English].

3. Caswell, T., Henson, S., Jensen, M. & Wiley, D. (2008). Open content and open educational resources: Enabling universal education. *The International Review of Research in Open and Distance Learning* 9(1). Retrieved from <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/469/1001> [in English].
4. Edwards, K (2001). Epistemic Communities, Situated Learning and Open Source Software Development. *opensource.mit.edu*. Retrieved from opensource.mit.edu/papers/kasperedwards-ec.pdf [in English].
5. High Level Group on the Modernisation of Higher Education. (2013). *REPORT TO THE EUROPEAN COMMISSION ON Improving the quality of teaching and learning in Europe's higher education institutions*. European Union [in English].
6. Hill, P. (2012). Four Barriers That MOOCs Must Overcome To Build a Sustainable Model. *coursera.org*. Retrieved from <https://www.coursera.org/> [in English].
7. Khalak, A (2000). Economic Model for Impact of Open Source Software. *opensource.mit.edu*. Retrieved from http://opensource.mit.edu/research_directory.php [in English].
8. Lakhan, S. & Jhunjhunwal, K. (2008). Open Source Software in Education. *er.educause.edu*. Retrieved from <http://er.educause.edu/articles/2008/5/open-source-software-in-education> [in English].
9. Lerner, J & Tirole, J (2000). The Simple Economics of Open Source. *www.nber.org*. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w7600> [in English].
10. Lessig, L (2004). *Free culture: how big media uses technology and the law to lock down culture and control creativity*. New York: The Penguin Press [in English].
11. Lin, Y (2005). *Hybrid innovation: how does the collaboration between the FLOSS community and corporations happen?* Knowledge, Technology and Policy [in English].
12. McAulay, A., Stewart, B. & Siemens, G. (2010). *The MOOC model for digital practice*. University of Prince Edward Island [in English].
13. Mehen, L. (2012). BioCurious? The DIY garage biology movement. *opensource.com*. Retrieved from <https://opensource.com/open-labs> [in English].
14. Orr, D., Rimini, M., & Van, Damme D. (2015). *Open Educational Resources: A Catalyst for Innovation, Educational Research and Innovation*. Paris: OECD Publishing [in English].
15. Project Gutenberg News (2015). *gutenbergnews.org*. Retrieved from <http://www.gutenbergnews.org/20151003/project-gutenberg-releases-ebook-50000/> [in English].
16. Quality education for everyone, everywhere (2012). *edx.org*. Retrieved from <https://www.edx.org/about-us> [in English].
17. Rajani, N., Rekola, J. & Mielonen, T. (2003) *Free as in education. Significance of the Free/Libre and Open Source Software for Developing Countries*. Helsinki: Suomen OneWorld -portaaliyhdistys and KEPA [in English].
18. Sharma, A. (2013). The impact of open source on business and social good. *opensource.com*. Retrieved from <https://opensource.com/business/13/1/impact-open-source-business> [in English].
19. Stallman, R. Why Schools Should Exclusively Use Free Software. (n.d.). *gnu.org*. Retrieved from <http://www.gnu.org/education/edu-schools.html> [in English].
20. Tuomi, I (2005). The future of open source: trends and prospects. In. M. Wynants & J. Cornelis (eds), *How Open is the Future? Economic, Social and Cultural Scenarios Inspired by Free and Open Source Software*. Brussels: VUB Brussels University Press [in English].
21. Vest, Charles (May/June 2006). Open content and the emerging global meta-university. *EDUCAUSE Review*, 41(3), 18-30. Retrieved from <http://connect.educause.edu/Library/EDUCAUSE+Review/OpenContentandtheEmerging/40626> [in English].
22. Vincent-Lancrin, S., Fisher, D. & Pfothner, S. (2015). *Ensuring Quality in Cross-Border Higher Education Implementing the UNESCO/OECD Guidelines*. Paris: OECD Publishing [in English].
23. What is open education? (n.d.) *opensource.com*. Retrieved from <https://opensource.com/resources/what-open-education> [in English].
24. Wiley, D., Bliss, T.J. & McEwen, M. (2014). *Handbook of Research on Educational Communications and Technology*. NY: Springer [in English].
25. Wiley, D. (2006). Open source, openness, and higher education. *Innovate*, 3(1). *www.innovateonline.info*. Retrieved from <http://www.innovateonline.info/index.php?view=article&id=354&action=article> [in English].

Корина Заро, студентка магистратури

Сергей Гайнулин, студент магистратури

Технический университет Берлина, г. Берлин, Германия

Влияние ресурсов открытого доступа (Open Source) на качество образования

В современном мире развитие ресурсов открытого доступа (Open Source) достигло небывалых масштабов, что вызвало особую заинтересованность педагогов и ученых, которые стремятся открыть доступ к знаниям для всех. Целью данной публикации является анализ влияния ресурсов открытого доступа (Open Source) на образование с учетом главных инициатив движения, мотивирующих своих приверженцев, новых подходов и того, как они меняют традиционные образовательные процессы.

Использование возможностей открытых ресурсов в образовании обеспечивает свободный доступ к качественным учебно-методическим материалам, которые могут быть легко распространены и персонализированы, чтобы соответствовать различным требованиям. Кроме того, оно призывает ученых и преподавателей, активно принимать участие в рамках глобального сообщества знаний, что может оказать положительное влияние на образовательный контент, расширяя его. Развитие открытого образования инициировало значительный сдвиг в мировой системе образования. Образовательные ресурсы открытого доступа (OER) дополняют и диверсифицируют формы и методы обучения. Открытость способствует формированию более доступной и конкурентной системы высшего образования, с потенциалом для улучшения доступа к образованию, развитию в соответствии с региональными особенностями, а также повысить интеграцию образования в повседневную жизнь как часть непрерывного обучения.

Обосновано, что использование образовательных ресурсов открытого доступа (OER) в сфере образования и научной деятельности, приводит к более либеральному и широкому распространению знаний, а также к совершенствованию и общедоступности высококачественного образования, особенно в развивающихся странах.

открытые ресурсы, образование, открытое образование, массовые открытые онлайн-курсы, образовательные ресурсы открытого доступа, качество образования

Одержано (Received) 19.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.22: 334.716

Г.І. Кузьменко, канд. екон. наук

В.В. Шалімов, доц., канд. екон. наук

*Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна***Розвиток підходів до вибору ознак класифікації податкового планування**

В статті запропоновано нові підходи щодо податкового планування, які можуть бути враховані при розробці фінансових планів суб'єктів господарювання поточного та стратегічного характеру на макрорівні, плануванні доходної частини бюджетів різних рівнів на мезо- та макрорівнях. Обґрунтовані такі класифікаційні ознаки податкового планування, як «цикли фінансово-господарської діяльності» (базується на показниках податкового поля суб'єкта господарювання за відповідними стадіями кругообігу капіталу) та «елементи податків» (враховує обов'язкові елементи податків, передбачені податковим законодавством). На основі дослідження комплексу показників, які визначають процес податкового планування, побудовано інформаційну модель його здійснення.

податкове планування, ознаки класифікації, класифікація податкового планування, цикли фінансово-господарської діяльності, податкове поле, кругообіг капіталу, елементи податків

Г.И. Кузьменко, канд. экон. наук

В.В. Шалимов, доц., канд. экон. наук

*Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина***Развитие подходов по выбору признаков классификации налогового планирования**

В статье предложены новые подходы к налоговому планированию, которые могут быть использованы при разработке финансовых планов субъектов хозяйствования текущего и стратегического характера на микроуровне, планировании доходной части бюджетов разных уровней на мезо- и макроуровнях. Обоснованы такие признаки налогового планирования, как «циклы финансово-хозяйственной деятельности» (базируется на показателях налогового поля субъекта хозяйствования за соответствующими стадиями кругооборота капитала) и элементы налогов (учитывает обязательные элементы налогового, предусмотренные налоговым законодательством). На основе исследования комплекса показателей, определяющих процесс налогового планирования, построена информационная модель его осуществления.

налоговое планирование, признаки классификации, классификация налогового планирования, циклы финансово-хозяйственной деятельности, налоговое поле, кругооборот капитала, элементы налогов

Постановка проблеми. Податкове законодавство впливає на діяльність бізнесу, а від його стабільності і прозорості залежить стратегія планування підприємницької діяльності. Податкові норми, які систематизовані та удосконалені в Податковому кодексі, націлені, насамперед, на підтримку вітчизняного бізнесу та стимулювання розвитку національної економіки. Кожне підприємство повинно чітко знати, які податки треба платити сьогодні та які будуть сплачуватись ним через 2-3 роки, а відтак планувати розвиток свого бізнесу. Отримуючи доходи, підприємство визначає, яка їх частина залишиться на підприємстві після сплати податків та може бути спрямована на розвиток бізнесу.

Досить актуальною, і водночас складною, проблемою, в умовах нестабільного та недосконалого податкового законодавства, нині є проблема організації та методики податкового планування. Податкове планування - це сукупність законних цілеспрямованих дій платника податків, пов'язаних з використанням методів та

способів, а також всіх наданих законами пільг та звільнень від оподаткування з метою оптимізації податкових зобов'язань. Підприємство, плануючи свої господарські операції, повинно чітко розуміти, як вони будуть впливати на загальний обсяг податкових зобов'язань по тих чи інших податках, та наскільки, з точки зору податкового законодавства, вони є правомірними. Розвитку практики здійснення податкового планування сприяє розвиток його теоретичних засад, які в значній мірі розкриваються через підходи до його класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем податкової політики, податкового планування та прогнозування приділяли увагу багато вчених-економістів. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти податкового планування, питання впровадження системи податкового планування на підприємствах представлені в працях А.Г. Загороднього та А.В. Єлісєєва [7], Ю.Б. Іванова, В.В. Карпової, Л.М. Карпова [8; 9; 10], А.І. Крисоватого та А.Я. Кізіми [13], С.А. Супруненко [17], Л.І. Дмитренко, Т.М. Єгорова [5], В.В. Ткаченко [18] та інших.

Певна увага приділяється і питанням класифікації податкового планування. Так, традиційно виділяють зовнішнє та внутрішнє податкове планування [2; 6]. Також податкове планування класифікують за такими ознаками, як: сфера застосування, юридичний статус суб'єкта підприємництва, його організаційна структура, обсяг охоплення господарської діяльності підприємства, етап функціонування підприємства, характер управлінських рішень, інструменти податкового планування, дієвість суб'єкта щодо використання інструментів податкового планування [4; 11]; об'єкт, суб'єкт юрисдикція (територія дії) [6]. За своїм масштабом (ступенем впливу на платника податків) виділяють податкові схеми трьох видів: глобальні, середні і малі [19, с. 176]. У роботах [8; 9] схеми податкового планування поділяють на глобальні (схеми, які дають змогу оптимізувати більшість податкових платежів підприємства на тривалий період) та локальні (схеми, які дають змогу оптимізувати один чи більше видів податкових платежів на обмежений час).

Але, на наш погляд, представлені у фаховій літературі ознаки класифікації податкового планування потребують подальшого розвитку з метою забезпечення ефективності та результативності організації податкового планування окремих податків, зборів та обов'язкових платежів на рівні суб'єкта господарювання, регіональному та державному рівнях.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування підходів до класифікації податкового планування з урахуванням елементів податку як економічної категорії та сутності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу. Серед ознак, які пропонуються для класифікації податкового планування на підприємстві, лише така ознака, як «обсяг охоплення господарської діяльності», за якою виділяють податкове планування таких об'єктів, як фінансово-господарська діяльність підприємства загалом, окремий вид господарської діяльності підприємства та реалізація окремого підприємницького проекту (угоди), характеризує сутність фінансово-господарської діяльності.

Для найповнішого врахування особливостей фінансово-господарської діяльності доцільно враховувати внутрішньосистемні зв'язки в господарській діяльності підприємства, яка має циклічний характер, адже цикли господарських операцій тісно пов'язані між собою та у сукупності представляють собою господарську систему, а в загальному вигляді характеризують кругообіг капіталу підприємства та закінчуються лише у випадку припинення його діяльності

Вся система податкових платежів суб'єкта господарювання, кількісно виражена сумою податкових зобов'язань за цими платежами, формує його податкове поле. Податкове поле кожного конкретного суб'єкта господарювання характеризується його

виключною індивідуальністю (залежить від форми реєстрації бізнесу, режиму оподаткування, виду і специфіки діяльності, співвідношення із системою оподаткування), а його зміна призводить і до зміни підходів до податкового планування. В загальному вигляді сукупність податкових платежів, які формують податкове поле суб'єкта господарювання наведена в табл. 1.

Таблиця 1 - Класифікація податків та обов'язкових платежів суб'єкта господарювання, які формують його «податкове поле»

Перелік податків та обов'язкових платежів	Об'єкт оподаткування	Джерело покриття
Податок на додану вартість	Операції з постачання товарів, послуг, ввезення товарів на митну територію України, вивезення товарів у митному режимі експорту тощо	За рахунок покупця
Акцизний податок	Операції з реалізації підакцизних товарів (продукції)	
Мито	Товари або інші предмети, майно, цінності, що переміщуються через митний кордон України	
Єдиний соціальний внесок	Виплати працівникам	Включаються до складу витрат
Податок на доходи фізичних осіб		
Екологічний податок		
Рентні платежі	Обсяги видобутої або транспортованої сировини	
Плата за землю	Земельні ділянки	
Транспортний податок	Технічні характеристики транспортних засобів	За рахунок прибутку
Податок на прибуток	Прибуток підприємства	

Джерело: побудовано авторами з використанням Податкового кодексу України [15] та Положень (стандартів) бухгалтерського обліку [16].

Об'єкти оподаткування фіксуються в системі бухгалтерського обліку, податкові зобов'язання, які виникли у зв'язку з наявністю даних об'єктів, також відображаються у бухгалтерському обліку в строки, встановлені законодавством. Таким чином, формується податкове поле суб'єкта господарювання, на якому проектується два взаємозалежних ряди – об'єкти оподаткування і суми нарахованих обов'язкових платежів на фоні дотримання графіка їх нарахування, на якому наочно простежується їх взаємозв'язок [20, с. 16].

При подальшому використанні податкового поля для цілей податкового планування доцільно враховувати цикли фінансово-господарської діяльності.

Наприклад, для формування програм аудиторських перевірок пропонуються циклічний підхід [1, с. 218-219; 21, с. 310-311], в межах якого виділяють такі цикли: 1) цикл придбання та заготівлі матеріальних цінностей; 2) цикл виробництва; 3) цикл реалізації та отримання доходів; 4) цикл оплати; 5) фінансово-інвестиційний цикл або цикл інвестування.

Формула кругообігу капіталу дозволяє представити всю господарську діяльність підприємства у вигляді трьох етапів:

– етап I – придбання ресурсів, необхідних для ведення господарської діяльності. Придбання ресурсів відображається умовно як їх закупівля з одночасною сплатою коштів без уточнення джерела одержання таких коштів;

– етап II – процес виробництва продукції (робіт, послуг), що, як правило, є метою діяльності підприємства. На даному етапі здійснюється «споживання» у процесі виробництва придбаних на етапі I ресурсів, а також одночасне придбання і «споживання», за необхідності, послуг у процесі виробництва. Підсумком етапу II

виступають активи у вигляді незавершеного виробництва та собівартість виготовленої продукції (робіт, послуг);

– етап III – процес реалізації продукції (робіт, послуг), у результаті якого відбувається перехід права власності до покупця на придбану ним продукцію (роботи, послуги). Одночасно з фактичним вибуттям (відвантаженням) продукції (робіт, послуг) підприємство фіксує одержання доходів від реалізації. Цей етап діяльності пов'язаний з формуванням фінансового результату суб'єкта господарювання. На цьому етапі виникає й особлива група витрат підприємства: витрати на збут, у результаті «споживання» у процесі продажу раніше придбаних активів і одночасного придбання і «споживання» відповідних послуг.

Поділ діяльності суб'єкта господарювання на три послідовних етапи, дозволяє відтворити процес формування об'єктів, які призводять до виникнення в обліку відповідних значимих для податкового планування показників.

Наприклад, на етапі I, розгорнуто представленому на рис. 1, суб'єкт господарювання створює запас ресурсів (активів), необхідних для ведення господарської діяльності. Відповідно до класифікації, прийнятої в бухгалтерському обліку, як джерело інформації про господарську діяльність, усі ресурси, які придбаваються, поділяються на необоротні активи, тобто активи тривалого користування (більше 12 місяців), і оборотні активи, термін використання яких у господарській діяльності обмежений тривалістю виробничого циклу або періодом меншим за 12 місяців.

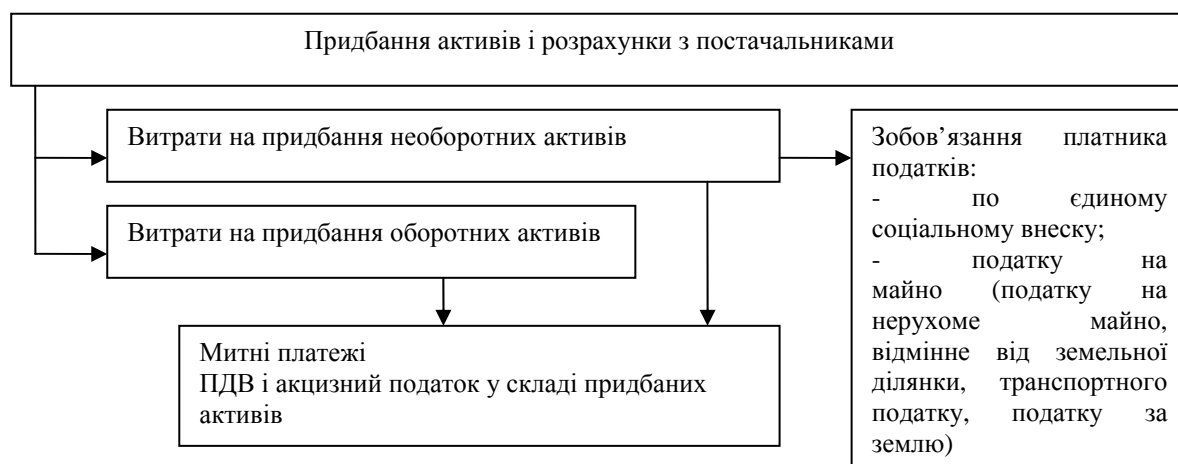


Рисунок 1 - Формування податкового поля суб'єкта господарювання на етапі I
«Придбання ресурсів, необхідних для ведення господарської діяльності»

Джерело: побудовано авторами.

Отже, в процесі придбання активів суб'єкт господарювання несе певні витрати, які виступають джерелом формування об'єкту оподаткування за відповідними податковими платежами.

На етапі придбання економічних ресурсів виникають два типи значимих для податкового планування показників – податковий кредит з ПДВ та податкові зобов'язання платника податків. Якщо об'єкти оподаткування призводять до виникнення податкових зобов'язань, то податковий кредит зменшує ці зобов'язання. В додатку А для кожного показника наведені підстави його виникнення в господарській діяльності підприємства, оцінка показника з метою оподаткування і джерела інформації щодо цього показника і його оцінки.

Таким чином, на даному етапі діяльності суб'єкта господарювання виникають

декілька значимих показників, які впливають на процес податкового планування та його податкове поле: визначається величина податкового кредиту з ПДВ; формується об'єкт оподаткування митними платежами; формується об'єкт оподаткування збором за першу реєстрацію транспортного засобу; формується об'єкт оподаткування плати за землю.

Фінансовий результат господарської діяльності розраховується тільки на етапі III діяльності суб'єкта господарювання в процесі зіставлення показників доходів і витрат, які виникли при проведенні операцій з реалізації продукції, товарів, робіт або послуг (в деяких випадках процес кругообігу капіталу здійснюється без його проходження через етап II - «Виробництво продукції (робіт, послуг)»).

Однак, податкові зобов'язання виникають у суб'єкта господарювання не тільки на етапі III і відповідно враховуються при обчисленні прибутку/збитку, але і як результат господарських операцій етапів I і II. Останнє пояснюється тим, що в національній системі оподаткування справляються податкові платежі, де базою оподаткування виступає не тільки, і не лише фінансовий результат, але й інші ресурси підприємства. Наприклад, придбання активів тривалого користування – основних засобів, у тому числі транспортних засобів і/або земельних ділянок, призводить до виникнення зобов'язань по єдиному соціальному внеску та податку на майно (податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку, податку за землю). Споживання в процесі виробництва таких ресурсів, як праця, приводить до виникнення податкових зобов'язань по єдиному соціальному внеску, а більшості техніко - технологічних ресурсів – до сплати екологічного податку та рентних платежів.

Деякі податкові зобов'язання, які виникають на етапах I і II діяльності суб'єкта господарювання, відносяться в момент їхнього нарахування не на рахунки фінансових результатів, а включаються до складу інших показників, сформованих у системі обліку, наприклад до складу витрат, які виникли в процесі виробництва й формують показник виробничої собівартості виготовленої продукції. Це означає, що податки, включені до складу витрат і відповідно до складу собівартості, будуть брати участь у розрахунку фінансового результату підприємства пізніше – у момент реалізації продукції. Однак, при здійсненні податкового планування для суб'єкта господарювання важливо враховувати, що дані податкові зобов'язання виникнуть раніше і мають бути включені до загальної суми податкових зобов'язань.

З метою податкового планування необхідно виявити на кожному етапі господарської діяльності суб'єкта господарювання операції або об'єкти, які як призводять, так і не призводять до виникнення податкових зобов'язань. Це дозволить розрахувати загальну суму податкових зобов'язань, які виникають у суб'єкта господарювання за звітний період та повинні бути сплачені у визначені податковим законодавством строки.

Узагальнення інформації щодо структури податкового поля суб'єкта господарювання на кожному з етапів кругообігу капіталу, дозволяє сформувати загальне податкове поле, за умови використання суб'єктом господарювання загальної системи оподаткування (табл. 2) та «стандартного» переліку податків і зборів, справляння яких передбачено ст. 9 Податкового кодексу України. Слід враховувати, що для кожного, окремо взятого суб'єкта господарювання, структура податкового поля буде виключно індивідуальною, так як його формування залежить від особливостей діяльності й включає тільки ті податкові платежі в бюджет, обов'язки щодо сплати яких виникають у цього суб'єкта господарювання.

Таблиця 2 - Структура загального податкового поля суб'єкта господарювання, яке впливає на процес податкового потенціалу

Група показників	Назва податкових платежів	Етапи господарської діяльності	Підстави виникнення
1	2	3	4
Податкові зобов'язання платника податків	ПДВ	Етап III «Реалізація продукції (робіт, послуг) і формування фінансового результату»	Операції реалізації
Податкові зобов'язання платника податків	Акцизний податок	Етап III «Реалізація продукції (робіт, послуг) і формування фінансового результату»	Операції реалізації
Податкові зобов'язання платника податків	Транспортний податок	Етап I «Придбання ресурсів, необхідних для здійснення господарської діяльності» Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Володіння транспортними засобами
Податкові зобов'язання платника податків	Плата за землю	Етап I «Придбання ресурсів, необхідних для здійснення господарської діяльності» Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Володіння земельними ділянками
Податкові зобов'язання платника податків	Плата за нерухоме майно	Етап I «Придбання ресурсів, необхідних для здійснення господарської діяльності» Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Володіння нерухомим майном, відмінним від земельної ділянки
Податкові зобов'язання платника податків	Єдиний соціальний внесок	Етап I «Придбання ресурсів, необхідних для здійснення господарської діяльності» Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Придбання легкових автомобілів та нерухомого майна Витрати на оплату праці у виробництві Витрати на оплату праці в складі адміністративних витрат Витрати на оплату праці в складі витрат на збут Витрати на оплату праці в складі інших витрат
Податкові зобов'язання платника податків	Екологічний податок	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Викиди забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами Викиди забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти Розміщених відходів, крім обсягів та видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання Наявність радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк Виробництво електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій)
Податкові зобов'язання платника податків	Рентна плати за транспортування нафти і нафтопродуктів	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Транспортування нафти, нафтопродуктів, природного газу та аміаку магістральними

Група показників	Назва податкових платежів	Етапи господарської діяльності	Підстави виникнення
1	2	3	4
	магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України		трубопроводами
Податкові зобов'язання платника податків	Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Видобуток нафти, природного газу, газового конденсату
Податкові зобов'язання платника податків	Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Видобуток корисних копалин
Податкові зобов'язання платника податків	Рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Зберігання природного газу, нафти, газоподібних та інших рідких нафтопродуктів
			Витримування виноматеріалів, виробництва і зберігання вино продукції
			Вирощування грибів, овочів, квітів та інших рослин
Податкові зобов'язання платника податків	Рентна плати за спеціальне використання лісових ресурсів	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Обсяг (час) споживання водних ресурсів
Податкові зобов'язання платника податків	Рентна плати за спеціальне використання води	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Заготівля та користування лісовими ресурсами
Податкові зобов'язання платника податків	Податок на прибуток	Етап III «Реалізація продукції (робіт, послуг) і формування фінансового результату»	Наявність оподатковуваного прибутку
Податкові зобов'язання платника податкового агента	Податок з доходів фізичних осіб	Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Розрахунки з працівниками
		Етап III «Реалізація продукції (робіт, послуг) і формування фінансового результату»	
Податковий кредит	ПДВ	Етап I «Придбання ресурсів, необхідних для здійснення господарської діяльності»	Операції з придбання активів
		Етап II «Виробництво продукції (робіт, послуг)»	Операції з придбання виробничих робіт (послуг)

Джерело: побудовано авторами.

Отже, процес податкового планування визначається специфікою і структурою його податкового поля, у зв'язку з чим, залежить від специфіки формування бази оподаткування за відповідними податковими платежами, яка може включати як галузеві, так і технологічні особливості, структуру ресурсів, джерела сплати податків тощо.

Податкове планування – це категорія диференційована, яка залежить від окремих оцінок бази оподаткування за конкретними податковими платежами, об'єкти оподаткування за якими виникають на відповідних стадіях кругообігу капіталу, від наданих суб'єкту господарювання податкових пільг та наявності податкової заборгованості.

Основними інструментами податкового планування є правильність застосування всіх елементів податків та можливість використання пільг, визначених законодавством, відповідно до специфіки діяльності підприємства. Але в існуючих у фаховій літературі ознаках класифікації податкового планування відсутня ознака, яка б відображала обов'язкові елементи податку як економічної категорії, тобто ті елементи, які є основою для розрахунку конкретної суми податків (зборів та обов'язкових платежів). Тому, на наш погляд, податкове планування повинно відбуватися на основі критерію

існування обов'язкових елементів податків, встановлених Податковим кодексом України (далі – ПКУ) [1515]:

- платники податку;
- об'єкт оподаткування;
- база оподаткування;
- ставка податку;
- порядок обчислення податку;
- податковий період;
- строк та порядок сплати податку;
- строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

Враховуючи можливість самостійного виправлення помилок, допущених при обчисленні та сплаті податків у минулих звітних періодах, також можна додати такий критерій, як строки та порядок виправлення помилок при подачі звітності та сплаті податку. Саме ці елементи мають лежати в основі додаткової класифікації податкового планування на підприємстві та дозволяють врахувати стратегічні та поточні цілі.

Комплексний підхід до визначення системи показників, які визначають процес податкового планування суб'єкта господарювання дозволив сформувати його інформаційну модель (рис. 2).



Рисунок 2 - Інформаційна модель податкового планування суб'єкта господарювання
Джерело: побудовано авторами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначені підходи до класифікації податкового планування з урахуванням особливостей діяльності суб'єкта господарювання та елементів податків як економічної категорії за такими ознаками, як: «цикли фінансово-господарської діяльності» та «елементи податків», дають можливість більш обґрунтовано підходити до визначення «контрольних» показників, які мають бути враховані при розробці фінансових планів підприємства поточного та стратегічного характеру на мікрорівні та при формуванні доходної частини бюджетів різних рівнів на мезо- та макrorівнях.

Динамічне моделювання економічної діяльності суб'єкта господарювання дозволило формалізувати критерій, на основі якого має базуватися податкове планування, - податкове поле суб'єкта господарювання за відповідними стадіями кругообігу капіталу в процесі здійснення господарської діяльності (придбання економічних ресурсів для ведення діяльності; виробництво продукції (робіт, послуг); реалізація продукції (робіт, послуг) і формування фінансового результату). Поділ діяльності суб'єкта господарювання на три послідовних етапи, дозволяє відтворити процес формування об'єктів, які призводять до виникнення значимих для здійснення податкового планування показників. На основі дослідження комплексу показників, які визначають процес податкового планування, побудовано інформаційну модель його здійснення, вихідними елементами якої є: основні показники діяльності суб'єкта господарювання; база оподаткування за конкретними податковими платежами, об'єкти оподаткування за якими виникають на відповідних стадіях кругообігу капіталу; податкові пільги, передбачені чинним законодавством які надають право звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку або збору чи сплати податку або збору в меншому розмірі; заборгованість платника податку за окремими податковими платежами. Для здійснення більш детальної класифікації податкового планування необхідно враховувати елементи податків, передбачені діючим податковим законодавством.

Враховуючи теоретичну спрямованість даного дослідження, подальші розробки в цьому напрямі мають концентруватися на побудові конкретних моделей та методик податкового планування за конкретним податком з урахуванням його елементів та циклу фінансово-господарської діяльності.

Список літератури

1. Андреев В.Д. Внутренний аудит : учеб. пособие [Текст] / Валерий Дмитриевич Андреев. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.
2. Атаманенко І.Б. Ефективність методів податкового планування [Електронний ресурс] / І.Б. Атаманенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2010. – №669. – С. 335–341. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7900/1/48.pdf>
3. Аудит фінансових результатів: теоретико-методологічний аспект : монографія [Текст] / за заг ред. І.К. Дрозд. - К.: ТОВ «Видавництво «Сова», 2013. – 208 с.
4. Бець М.Т. Оптимізація податкового планування на підприємствах України [Електронний ресурс] / М.Т. Бець, Н.М. Клим // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2007. – №605. – С. 55–61. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/10_31.pdf
5. Дмитренко А.І. Податковий ресурс забезпечення економічного розвитку / А.І. Дмитренко, Т.М. Єгорова // Наукові праці. – 2010. – Вип. 120. – Т. 133. – С. 62–65.
6. Єріс Л.М. Податкове планування і його роль у формуванні ресурсів банківської установи [Електронний ресурс] / Л.М. Єріс // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1(22). – С. 1–6 – Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BS/Yeris_003.pdf
7. Загородній А.Г. Податки та податкове планування підприємницької діяльності [Текст] / А.Г. Загородній, А.В. Єлісєєв – Львів: Центр Бізнес-Сервісу, 2003. – 152 с.
8. Иванов Ю.Б. Налоговое планирование: принципы, методы, инструментарий: Монография [Текст] / Ю. Б. Иванов, В. В. Карпова, Л. Н. Карпов. – Х. ИД «ИНЖЭК», 2006. – 272 с.
9. Иванов Ю.Б. Проблемы податкового регулювання і планування податкових платежів. Наукове видання [Текст] / Ю. Б. Иванов, О. М. Тищенко, К. В. Давискіба, В. В. Карпова, Л. М. Карпов, І. А. Серова; [За заг. ред. докт. екон. наук, проф. Ю. Б. Иванова.] – Харків: ХНЕУ, 2006. – 240 с.
10. Карпова В.В. Формування системи податкового планування на підприємстві : дис. ... канд. екон. наук [Текст] / В.В. Карпова. – Харьков, 2005. – 260 с.
11. Корецька С.О. Планування розвитку податкового потенціалу підприємств на основі комплексного підходу [Електронний ресурс] / С.О. Корецька // Ефективна економіка. – 2011. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=722>

12. Корецька С.О. Удосконалення методів податкового планування на підприємстві / С.О. Корецька // Агросвіт. – 2011. – №19. – С. 31–36.
13. Крисоватий А.І. Податковий менеджмент : навч. посіб. [Текст] / А. І. Крисоватий, А. Я. Кізима. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 304 с.
14. Кузьменко Г.І. Обліково-інформаційне забезпечення оцінки податкового потенціалу суб'єкту господарювання : дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.09 [Текст] / Г.І. Кузьменко. - Одеса, 2012. – 231 с.
15. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року №2755-VII (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року №318 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
17. Супруненко С.А. Вдосконалення податкового планування в інтересах держави та підприємства / С.А. Супруненко // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2009. – № 8. – С. 349–352.
18. Ткаченко В.В. Податкове планування на підприємстві / В.В. Ткаченко // Економіка і держава. – 2008. – № 12. – С. 55–58.
19. Чиж А. Ю. Податкове планування грошових зобов'язань підприємства / А. Ю. Чиж // Вісник Східноукраїнського національного університету. – № 1 (208). – 2014. – С. 172–177.
20. Чипуренко Е.В. Налоговая нагрузка предприятия: анализ, расчет, управление [Текст] / Е.В. Чипуренко. – М.: «Налоговый вестник», 2008. – 464 с. (233)
21. Шеремет А.Д. Аудит : Учебник [Текст] / Шеремет А.Д., Суйц В.П. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 410 с.

References

1. Andreev, V.D. (2003). *Vnutrennij audit [Internal audit]*. M. : Finansy i statistika [in Ukrainian].
2. Atamanenko, I.B. (2010). Efektyvnist metodiv podatkovoho planuvannia [The effectiveness of the methods of tax planning]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku»*. – *Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic" "Management and Entrepreneurship in Ukraine: problems and stages of development"*, 669, 335-341. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7900/1/48.pdf> [in Ukrainian].
3. Drozd, I.D. (Eds.). (2013). *Audit of financial results of theoretical and methodological aspect*. K.: TOV «Vydavnytstvo «Sova».
4. Bets, M.T. (2007). Optymizatsiia podatkovoho planuvannia na pidpriemstvakh Ukrainy [Optimization of tax planning in the Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku»*. – *Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic" "Management and Entrepreneurship in Ukraine: problems and stages of development"*, 605, 55-61. Retrieved from http://vlp.com.ua/files/10_31.pdf [in Ukrainian].
5. Dmytrenko, A.I., & Yehorova, T.M. (2010). Podatkovi resurs zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku [Tax resource economic development]. *Naukovi pratsi.- Research papers, Vol. 133, 120*, 62–65 [in Ukrainian].
6. Yeris, L.M. (2007). Podatkove planuvannia i yoho rol u formuvanni resursiv bankivskoi ustanovy [Tax planning and its role in shaping the resources of the banking institution]. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*. – *Bulletin of Ukrainian Academy of Banking*, 1 (22), 1-6. uabs.edu.ua. Retrieved from http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BS/Yeris_003.pdf [in Ukrainian].
7. Zahorodnii, A.H. & Yelisieiev, A.V. (2003). *Podatky ta podatkovoe planuvannia pidpriemnytskoi diialnosti [Taxes and tax planning business activities]*. Lviv: Tsentr Biznes-Servisu [in Ukrainian].
8. Ivanov, Ju.B., Karpova, V.V., & Karpov, L.N. (2006). Nalogovoe planirovanie: principy, metody, instrumentarij [Tax planning: principles, methods, tools]. H. ID «INZhJeK» [in Ukrainian].
9. Ivanov, Yu.B., Tyshchenko, O.M., Davyskiba, K.V., Karpova, V.V., Karpov, L.M., & Sierova, I.A. (2006). *The problems of fiscal management and planning of tax payments. Scientific publications*. Ivanov Yu. B. (Ed.). Kharkiv: KhNEU.
10. Karpova, V.V. (2005). Formuvannia systemy podatkovoho planuvannia na pidpriemstvi [Formation of tax planning at the enterprise]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkov [in Ukrainian].
11. Koretska, S.O. (2011). Planuvannia rozvytku podatkovoho potentsialu pidpriemstv na osnovi kompleksnoho pidkhodu [Planning of tax potential of enterprises through an integrated approach]. *Efektivna ekonomika. – Efficient Economy*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=722> [in Ukrainian].

12. Koretska, S.O. (2011). Udoskonalennia metodiv podatkovoho planuvannia na pidpriemstvi [Improved methods of tax planning at the enterprise]. *Ahrosvit - Agro world*, 19, 31-36 [in Ukrainian].
13. Krysovaty, A.I., & Kizyma, A. Ya. (2004). *Podatkovi menedzhment [Tax management]*. Ternopil : Kart-blansh [in Ukrainian].
14. Kuzmenko, H.I. (2012). Oblikovo-informatsiine zabezpechennia otsinky podatkovoho potentsailu subiektu hospodariuvannia [Accounting and tax information providing estimates of potential economic subjects]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
15. Tax Code of Ukraine on December 2, 2010 №2755-VII (amended). (2010). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
16. Regulation (Standard) 16 "Expenses", approved by the Ministry of Finance of Ukraine of December 31, 1999 №318 (as amended). (1999, 31 December). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
17. Suprunenko, S.A. Vdoskonalennia podatkovoho planuvannia v interesakh derzhavy ta pidpriemstva [The improvement of tax planning in the public interest and the company]. *Teoretychni ta praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti - Theoretical and practical aspects of the economy and intellectual property*, 8, 349-352 [in Ukrainian].
18. Tkachenko, V.V. (2008). Podatkove planuvannia na pidpriemstvi [Tax planning at the enterprise]. *Ekonomika i derzhava. - The economy and the state*, 12, 55–58 [in Ukrainian].
19. Chyzh, A. Iu. (2014). Podatkove planuvannia hroshovykh zobov'язan pidpriemstva [Planning monetary liabilities of the enterprise]. *Visnyk Skhidnoukrajinskoho natsionalnoho universytetu. - Journal of East Ukrainian National University*, 1 (208), 172-177 [in Ukrainian].
20. Chipurenko, E.V. (2008). *Nalogovaja zagruzka predpriiatija: analiz, raschet, upravlenie [The tax load of the enterprise: analysis, calculation, management]*. M.: «Nalogovyy vestnik» [in Russian].
21. Sheremet, A.D., & Sujc, V.P. (2004). *Audit*. (4 th ed.). Moscow: INFRA-M.

Halyna Kuzmenko, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Volodymyr Shalimov, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Development of the Approaches to the Selection of Criteria for Tax Planning Classification

Criteria of classification of tax planning need further development to ensure efficiency and effectiveness of tax planning of certain taxes, fees and charges at the entity level, regional and national levels. The purpose of this research is the study of approaches to classification of tax planning, taking into account tax items as an economic category and nature of financial and economic activity of the entity.

Dynamic modeling of economic activity of the entity allowed to formalize the criteria on which should be based tax planning - tax field of entity for the relevant stages of circulation of capital in the process of economic activity: (1) the acquisition of economic resources for doing business; (2) production of goods (works, services); (3) sales of goods (works, services) and the formation of financial results). Based on the study of a set of indicators that define the process of tax planning, information model of its implementation has been built, the original elements of which are: the main indicators of the entity; the tax base for specific tax obligations objects of taxation which occur at appropriate stages of the circulation of capital; tax benefits provided by law which give the right to release the taxpayer from the obligation of calculation and payment of tax or fee or paying of tax or charge in a lesser amount; arrears of the taxpayer for certain tax payments. It have been substantiated that in order to make a more detailed classification of tax planning elements of tax provided by the current tax laws should take into account.

The approaches to the classification of tax planning taking into account the peculiarities of the economic activities of the entity and elements of tax as an economic category on the grounds of such criteria as "cycles of financial and economic activity" and "elements taxes" enable a more reasonable approach to the definition of "control" indicators which should be taken into account when developing financial current and strategic plans of the enterprises at the micro level and in the formation of budget revenues at different levels at the mesolevel and macrolevel. Given the theoretical focus of this study, further developments in this area should focus on building specific models and methods of tax planning for specific tax considering its elements and the cycle of financial and economic activity.

tax planning, criteria of classification, classification of tax planning cycles of financial and economic activity, tax field, circulation of capital, elements of taxes

Одержано (Received) 27.10.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 336.221:4

О.А. Магопекь, доц., канд. екон. наук*Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна***Економічні категорії в системі податкових відносин: взаємозв'язок, взаємозалежність та змістовні відмінності у сутності понять**

В статті обґрунтовано взаємозв'язок та взаємозалежність економічних категорій в системі податкових відносин, висвітлено їх сутність та визначено змістовні відмінності. На основі узагальнення та систематизації наукових підходів до визначення сутності таких економічних категорій як «податкова система», «система оподаткування», «податковий механізм», «механізм оподаткування», їх критичного аналізу, з'ясування місця і ролі в системі податкових відносин запропоновано авторське трактування зазначених понять, що дозволило охарактеризувати їх внутрішню будову та визначити структурні складові

податкові відносини, податкова політика, податкове право, податкова система, система оподаткування, податковий механізм, механізм оподаткування

Е.А. Магопец, доц., канд. екон. наук*Кіровоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Україна***Экономические категории в системе налоговых отношений: взаимосвязь, взаимозависимость и смысловые отличия в сущности понятий**

В статье обоснована взаимосвязь и взаимозависимость экономических категорий в системе налоговых отношений, отражены их сущность и определены сущностные различия. На основе обобщения и систематизации научных подходов к определению таких экономических категорий как «налоговая система», «система налогообложения», «налоговый механизм», «механизм налогообложения», их критического анализа, определения места и роли в системе налоговых отношений, предложена авторская трактовка указанных понятий, что позволило охарактеризовать их внутреннее строение и определить структурные составляющие

налоговые отношения, налоговая политика, налоговое право, налоговая система, система налогообложения, налоговый механизм, механизм налогообложения

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток суспільства безпосередньо залежить від системи податкових відносин, яка є регулятором ринкових процесів та забезпечує розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту. Дієвість системи податкових відносин залежить від чималого арсеналу факторів внутрішнього і зовнішнього впливу. При цьому фактори внутрішнього впливу продукуються елементами самої системи, серед яких провідними є податкова політика, податкове право, податкова система та система оподаткування, податковий механізм та механізм оподаткування, податковий процес. Обґрунтування сутності означених економічних категорій, їх взаємозв'язку та взаємозалежності необхідно не лише для розуміння внутрішньої структури податкових відносин, але й для визначення проблемних аспектів сучасного стану податкових відносин та їх вирішення у напрямі стимулювання розвитку національної економіки, оскільки злагоджене функціонування усіх елементів податкових відносин сприяє урівноваженню фінансових інтересів як держави, так і платників податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податкові відносини, їх характер, порядок та механізм реалізації були й донині залишаються предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців. Теоретичні дослідження соціально-економічної сутності податкових відносин та їх впливу на соціальні процеси здійснювали такі

зарубіжні вчені, як Е. Аткинсон [3], Дж. Кейнс [12], Ф. Кене [13], П. Петті [21], Д. Рікардо [21], А. Сміт [25] та інші. Серед вітчизняних науковців, які працювали над означеною проблемою, слід відзначити В.А. Андрущенко [2], О.Д. Василика [5], В.Б. Захожая [10], Ю.Б. Іванова [11], М.П. Кучерявенка [15; 16], Я.В. Литвиненко [10], П.В. Мельника [23], І.О. Лютого [24], А.М. Соколовську [26]. Не можна залишати поза увагою цінність теоретико-методичних та практичних розробок як закордонних, так і вітчизняних науковців та їх внесок в дослідження проблеми податкових відносин, проте враховуючи суттєву роль податків в забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та їх належне використання в якості регулятора ринкових процесів, стикаємося з проблемою недосконалості існуючої системи податкових відносин. Це, зокрема, стосується закономірностей розвитку і становлення податкових відносин, сутності, змісту окремих елементів системи податкових відносин та їх взаємозв'язку і взаємозалежності, оскільки навіть плутанина у розумінні фундаментальних категорій є перешкодою для формування ефективної системи податкових відносин.

Постановка завдання. Завданням даної статті є дослідження сутності, взаємозв'язку та взаємозалежності окремих економічних категорій (складових елементів) в системі податкових відносин, оскільки їх правильне розуміння і сприйняття є запорукою побудови раціональних податкових відносин, здатних стимулювати розвиток національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Податкові відносини є складним і динамічним суспільним явищем, що трансформуються залежно від еволюційного розвитку держави й спрямовані на формування її фінансових ресурсів задля забезпечення виконання державою властивих їй функцій. Організаційно-правові, управлінські, фінансові аспекти податкових відносин знаходять своє вираження у поняттях «податкова політика», «податкове право», «податкова система та система оподаткування», «податковий механізм та механізм оподаткування», «податковий процес», які у комплексі формують систему податкових відносин та виступають її складовими елементами (рис. 1).

Зосереджуючись на дослідженні складових елементів системи податкових відносин слід зазначити, що найбільш неоднозначними та часто ототожнюваними є поняття «податкова система» та «система оподаткування»; «податковий механізм» та «механізм оподаткування». Тому саме дослідженню означених категорій буде приділена основна увага у даній статті.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності і змісту понять «податкова система» та «система оподаткування». Згідно п. 6.3. Податкового Кодексу України, податкову систему України становить сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим Кодексом порядку [22]. Дане тлумачення податкової системи є занадто звуженим (хоча слід зазначити, що аналогічне визначення дає Андрущенко В.А [2, с. 37], Білик М.Д. [4, с. 34], Василик О.Д. [5, с. 32], Олійник О.В. [18, с.25], Онисько С.М. [19, с. 21]), оскільки не відображає всієї глибини змісту означеної категорії й характеризує суто практичний підхід на рівні безпосереднього сприйняття форм реалізації відносин між державою та платниками податків, що не дає можливості в повній мірі розкрити зміст податкової системи, визначити взаємозв'язок між її елементами та представити як певну сукупність, підпорядковану єдиній ідеї.



Рисунок 1 – Система податкових відносин та її елементи

Джерело: розроблено автором.

Згадуючи історію становлення податкової системи України та чинний у період з 1991 року до початку 2011 року Закон України «Про систему оподаткування» [9] слід вказати на те, що даний нормативний документ під сукупністю податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку, визначав систему оподаткування (ст. 2, абз. 4), а не податкову систему, як вказано нині у Податковому кодексі. На нашу думку, це слід розуміти так, що навіть сам законотворець не бачить різниці між поняттями «податкова система» та «система оподаткування» (аналогічної думки, щодо рівнозначності понять «податкова система» та «система оподаткування», дотримуються Милявська Е.П. [17, с. 43], Орлюк О.П. [20, с. 235], Деєва Н.П. [6, с. 74]), хоча це зовсім не так.

Виходячи з філософського розуміння поняття системи, як сукупності визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія [27, с. 583], логічно припустити, що будь-яка система, у тому числі і податкова, повинна мати відповідну структуру, форму, складатися із певних елементів та базуватися на їх внутрішньому взаємозв'язку та взаємодії.

Дійсно, сукупність податків та зборів, що справляються в законодавчо встановленому порядку, за своєю правовою формою та економічним змістом утворюють внутрішньо єдину, логічно пов'язану цілісність (що власне відповідає розумінню поняття «система оподаткування» і як це було визначено у Законі України «Про систему оподаткування»), але податкова система, окрім цього, має враховувати взаємовідносини, які виникають у процесі справляння податків та зборів, порядок їх адміністрування та діяльність уповноважених державних органів, спрямованих на

забезпечення повного та своєчасного надходження податків та зборів до бюджетів різних рівнів, тобто саме з цих міркувань потрібно виходити при визначенні змісту поняття «податкова система».

На доцільності такого «широкого» підходу до трактування сутності поняття «податкова система» акцентують увагу такі вітчизняні вчені, як Захожай В.Б. [10, с. 21], Іванов Ю.Б. [11, с. 93], Лютий І.О. [24, с. 23], Соколовська А.М. [26, с. 93], Кучерявенко М.П. [16, с. 108], Мельник П.В. [23, с. 48], що дає можливість на основі систематизації та критичного осмислення наявних підходів, розкрити зміст податкової системи, характеризуючи її як сукупність податкових відносин, побудованих з урахуванням відповідних принципів, функцій, елементів і методів оподаткування, що ґрунтуються на законодавчо закріпленій комбінації видів і форм податків та зборів, установленому механізмі їх нарахування і сплати (механізмі оподаткування), визначеному порядку адміністрування та діяльності уповноважених державних органів і платників податків спрямованих на забезпечення повного та своєчасного надходження податків та зборів до бюджетів різних рівнів.

Отже, поняття «податкова система» та «система оподаткування» не є рівнозначними та тотожними, перше значно ширше від другого, а з точки зору структурної побудови та співвідношення, система оподаткування є складовою податкової системи.

Функціонування податкової системи забезпечується завдяки податковому механізму, який формується відповідно до обраної державою концепції, стратегії і тактики (типу) податкової політики й залежить від умов та особливостей сучасного стану економічного розвитку країни.

В економічній літературі широко розповсюдженим є вживання терміну «механізм». Не є виключенням і сфера оподаткування, хоча й досі відсутня єдність поглядів щодо його чіткого визначення та внутрішньої будови.

В економічному словнику «механізм» визначений як послідовність станів, процесів, які представляють собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який обумовлює порядок якого-небудь виду діяльності [14, с. 401].

Економічна енциклопедія під редакцією С. Мочерного термін «механізм» тлумачить як систему чи спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності, деяких ланок та елементів, що приводять їх у дію [8, с. 355].

Академічний тлумачний словник української мови вказує на наступні можливі варіанти тлумачення слова «механізм»: пристрій, що передає або перетворює рух; у переносному значенні – внутрішня будова, система чого-небудь; метод, спосіб; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне хімічне та інше явище [1].

Отже, термін «механізм» доцільно використовувати, коли йде мова про внутрішню будову, процес, дію, систему функціонування певного явища, яким у тому числі є і оподаткування.

В економічній літературі, присвяченій питанням оподаткування досить часто зустрічаються такі поняття, як «механізм оподаткування» та «податковий механізм», проте їх зміст чітко не визначений. Досить часто означені поняття ототожнюються, а висвітлюючи сутність механізму оподаткування, фактично розкриваються питання сутності податкового менеджменту (оскільки ототожнюються складові).

Так, Юткіна Т.Ф. доводить дуальний характер податкового механізму, визначаючи його як:

– категоріальне утворення, в певній мірі узагальнене, яке дає уявлення про цілі і задачі податкових дій з орієнтацією на принципи наперед продуктивного функціонування;

– збірка загальних правових норм і спеціальних податкових законодавчих правил, які регламентують процес оподаткування конкретної держави в певний період [28, с. 75].

Кучерявенко М.П., поняття податкового механізму ототожнює з поняттям системи оподаткування, наголошуючи на тому, що податковий механізм складається з визначеної кількості елементів [15, с. 90-91].

Інші дослідники акцентують увагу на складових елементах податкового механізму, поділяючи їх на дві групи. До першої включаються, так звані, основні елементи – суттєві характеристики податку, без яких неможливо уявити відповідний податковий механізм: платник податку, об'єкт оподаткування, ставка податку. До другої групи елементів, які визначені як додаткові, віднесені необхідні характеристики податку, які розкривають специфіку конкретного податкового механізму і його використання: пільги з оподаткування, особливості обчислення об'єкта, бюджет або фонд, куди надходять податкові платежі, терміни і періодичність перерахування податків тощо [7].

Однак поняття «механізм оподаткування» та «податковий механізм» - це зовсім різні як за сутністю, так і за змістовним наповненням поняття, які не слід ототожнювати.

«Податковий механізм» – поняття значно ширше, ніж поняття «механізм оподаткування», оскільки через функціонування податкового механізму держава визначає форми і методи управління податковою системою (податковий механізм забезпечує формування і функціонування податкової системи, приводить її в дію) та окреслює напрями податкового процесу (діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інших учасників податкових відносин щодо визначення концепції формування, структури і обсягів податкових доходів бюджетів, її корегування, розробки та виконання планів мобілізації податкових надходжень, контроль за їх виконанням і дотриманням податкового законодавства). Податковий механізм має бути спрямований на удосконалення податкової системи, забезпечення виконання податкового законодавства та запобігати його порушенню, забезпечувати можливості реалізації платниками податків їх прав і обов'язків, сприяти стабілізації й подальшому розвитку національної економіки, гармонізації інтересів держави і платників податків.

Таким чином податковий механізм є сукупністю норм, засобів і методів організаційно-правового та управлінського характеру, які спрямовані на реалізацію податкової політики держави та забезпечують функціонування і регулювання податкової системи. Складовими елементами податкового механізму є: податковий менеджмент (податковий аналіз, податкове прогнозування і планування, податкове регулювання, податковий контроль) та податкове адміністрування (облік платників податків, облік податкових платежів, нарахування податкових зобов'язань, аналіз податкових надходжень, виконання планових завдань із мобілізації податкових платежів, податкові перевірки, стягнення податкового боргу).

За допомогою податкового механізму формуються основні кількісні і якісні характеристики податкової системи, її цільова спрямованість на вирішення конкретних соціально-економічних завдань та забезпечується виконання податкового законодавства.

Механізм оподаткування є більш вужчим поняттям, порівняно з поняттям «податковий механізм», оскільки пов'язаний безпосередньо з функціонуванням системи оподаткування. Таким чином механізм оподаткування представляє собою сукупність елементів пов'язаних з обчисленням і сплатою податків та зборів (платники, об'єкт оподаткування, база оподаткування, ставка податку, методи оподаткування, пільги,

податковий період, способи та порядок сплати податків), спрямованих на забезпечення функціонування системи оподаткування.

Зміна механізму оподаткування (наприклад, зміна ставок, порядку обчислення податків тощо) може призвести до формування якісно нової системи оподаткування, змінюючи її структуру, проте залишаючи незмінними кількісний та якісний склад податків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, складовою податкової системи, яку розуміємо як сукупність податкових відносин, побудованих з урахуванням відповідних принципів, функцій, елементів і методів оподаткування, що ґрунтуються на законодавчо закріпленій комбінації видів і форм податків та зборів, установленому механізмі їх нарахування і сплати (механізмі оподаткування), визначеному порядку адміністрування та діяльності уповноважених державних органів і платників податків спрямованих на забезпечення повного та своєчасного надходження податків та зборів до бюджетів різних рівнів, є система оподаткування, яка у свою чергу, є сукупністю податків та зборів, що справляються в законодавчо установленому порядку. Податковий механізм є сукупністю норм, засобів і методів організаційно-правового та управлінського характеру, які забезпечують функціонування і регулювання податкової системи та спрямовані на реалізацію податкової політики держави. Механізм оподаткування є структурною складовою податкового механізму, а його елементи - інструментами податкового механізму.

Донині залишаються малодослідженими політико-економічні аспекти розвитку податкових відносин, питання соціальної відповідальності бізнесу в системі податкових відносин, не розроблено науково обґрунтованого механізму податкових відносин, який був би зданий стимулювати розвиток національної економіки, на що й мають бути спрямовані подальші наукові дослідження.

Список літератури

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
2. Андрущенко В. А. Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування [Текст] / В. А. Андрущенко, В. І. Ляшенко. – Фінанси України. – 2005. - № 1. – С. 36–43.
3. Аткинсон Э.Б. Лекции по экономической теории государственного сектора. Учебник. [Текст] / Э.Б. Аткинсон, Д.А. Стиглиц; пер. с англ. [Под ред. Л.Л. Любимова]. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 832 с.
4. Білик М.Д. Податкова система України : навч.-метод. посіб. [Текст] / М.Д. Білик, І.А. Золотко. – К.: КНЕУ, 2006. – 192 с.
5. Василик О.Д. Податкова система України : навч. посіб. [Текст] / О.Д. Василик – К.: Поліграфкнига, 2004. – 478 с.
6. Деєва Н.М. Оподаткування в Україні : навч. посіб. [Текст] / Н.М. Деєва, Н.І. Редіна, Т.О. Дулік та ін. [За ред. Н.І. Редіної]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 544 с.
7. Дюрядін В.П. Податковий механізм фінансового оздоровлення підприємств: теоретичні аспекти [Текст] / В.П. Дюрядін., А.М. Леміш // Економіка Крима. – 2004. – № 12. – С. 25–28.
8. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Том 2. [Текст] / Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001 р. – 848 с.
9. Закон України «Про систему оподаткування» (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>
10. Захожай В.Б. Система оподаткування та податкова політика : навч. посіб [Текст] / В.Б. Захожай, Я.В. Литвиненко, К.В. Захожай, Р.Я. Литвиненко [Під заг. ред. В.Б. Захожая та Я.В. Литвиненка]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
11. Іванов Ю.Б. Податкова система. Підручник. [Текст] / Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк. – К.: Атіка, 2006. – 920 с.
12. Кейнс Д. М. Общая теория занятости, процента и денег / Д. М. Кейнс, пер. с англ. Н. Н. Любимов; Ассоц. российских вузов. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
13. Кенэ Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения: пер. с фр., англ. и нем. / Ф. Кенэ и

- др.; предисл. П. Н. Клюкина. – М. : Эксмо, 2008. – 1199 с.
14. Краткий экономический словарь [Под ред. А.Н. Азрилияна]. – М.: Институт новой экономики, 2001. – 1088 с.
 15. Кучерявенко Н. П. Налоговое право. Учебник [Текст] / Н. П. Кучерявенко. – Харьков : Легас, 2001. – 584 с.
 16. Кучерявенко М.П. Податкове право України: академічний курс. Підручник [Текст] / М.П. Кучерявенко. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 701 с.
 17. Милявська Е.П. Податкова система: навч. посіб. [Текст] / Е.П. Милявська, О.М. Сердюк. – К.: Видавничий дім «Слово», 2005. – 336 с.
 18. Олійник О.В. Податкова система : навч. посіб [Текст] / О.В. Олійник, І.В. Філон. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.
 19. Онисько С.М. Податкова система. Підручник. [Текст] / С.М. Онисько, І.М. Тофан, О.В. Грицина. [За ред. С.М. Онисько]. – Львів: «Магнолія 2006», 2013. – 315 с.
 20. Орлюк О.П. Фінансове право : навч. посіб. [Текст] / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
 21. Петти В. Антология экономической классики. [Текст] / В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо. – М.: Эконов, Ключ, 1993. – 478 с.
 22. Податковий Кодекс України від 02.12.2010, № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
 23. Податкова політика України: навч. посіб. [Текст] / П.В. Мельник, З.С. Варналій, Л.Л. Тарангул та ін. [За ред. П.В. Мельника]. – К.: Знання України, 2010. – 505 с.
 24. Податкова система : навч. посіб. [Текст] / І.О. Лютий, Л.М. Демиденко, М.В. Романюк та ін. [За ред. І.О. Лютого]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 456 с.
 25. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй [Текст] / А. Сміт; пер. з англ. О. Васильєва та ін.; наук. ред. Є. Литвин. – К. : Port-Royal, 2001. – 594 с.
 26. Соколовська А. М. Податкова система держави : теорія та практика становлення [Текст] / А. М. Соколовська. – К.: Знання-Прес, 2004. – 454 с.
 27. Філософський енциклопедичний словник. [За ред. В. І. Шинкарука]. – К.: «Абрис», 2002. – 742 с.
 28. Юткина Т. Ф. Налоги и налогообложение. Учебник [Текст] / Т. Ф. Юткина. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 429 с.

References

1. Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy [Academic Dictionary of the Ukrainian language]. *sum.in.ua*. Retrieved from <http://sum.in.ua> [in Ukrainian].
2. Andruschenko, V.A., & Liashenko, V.I. (2005). Ekonomichni ta pozaekonomichni aspekty opodatkuvannia [Economic and non-economic aspects of taxation]. *Finansy Ukrainy. – Finance of Ukraine, 1*, 36-43 [in Ukrainian].
3. Atkinson, E.B., & Styhlyts, D.A. (1995). *Lectures on the economic theory of public sector*. L.L. Liubymov (Ed.). Moscow: Aspekt Press [in Russian].
4. Bilyk, M.D., & Zolot'ko, I.A. (2006). *Podatkova systema Ukrainy [The tax system of Ukraine]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Vasylyk, O.D. (2004). *Podatkova systema Ukrainy [The tax system of Ukraine]*. Kyiv: Polihrafknyha [in Ukrainian].
6. Dieieva, N.M. (2009). *Opodatkuvannia v Ukraini [Taxation in Ukraine]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
7. Diuriadin, V.P., & Lemish, A.M. (2004). Podatkovyj mekhanizm finansovoho ozdorovlennia pidpriemstv: teoretychni aspekty [Tax mechanism of financial improvement of the enterprises: theoretical aspects]. *Ekonomyka Kryma. – Economy of Crimea, 12*, 25-28 [in Ukrainian].
8. Mochernyj, S.V. (Eds.). (2001). *Economic Encyclopedia* (Vols.1-3; Vol. 1). Kyiv: Vydavnychyj tsentr «Akademiiia» [in Ukrainian].
9. The Law of Ukraine «On Taxation System» 1251-XII (amended). (1991, 25 June). *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1251-12> [in Ukrainian].
10. Zakhohaj, V.B., Lytvynenko, Ya.V., & Zakhohaj, K.V. (2006). *Systema opodatkuvannia ta podatkova polityka [System Taxation and Tax Policy]*. Kyiv: Tsentr navchal'noi literatury [in Ukrainian].
11. Ivanov, Yu.B., Krysovatyj, A.I., & Desiatniuk, O.M. *Podatkova systema [The tax system]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
12. Kejns, D.M., & Liubymov, N.N. (1999). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. (N. N. Liubymov, Trans.). Moscow: Helyos ARV.

13. Kene, F., & Kliukyna, P.N. (2008). *Physiocrats. Selected economic works*. (P.N. Kliukyna, Trans). Moscow: Eksmo.
14. Azrylyan, A.N. (Eds.). (2001). *Brief Dictionary of Economics*. Moscow: Ynstytut novoj ekonomyky.
15. Kucheriavenko, N.P. (2001). *Nalohovoe pravo [The tax law]*. Khar'kov: Lehas [in Ukrainian].
16. Kucheriavenko, M.P. (2008). *Podatkove pravo Ukrainy: akademichnyj kurs. [Tax Law of Ukraine: academic course]*. Kyiv: Vseukrains'ka asotsiatsiia vydavtsiv «Pravova iednist'» [in Ukrainian].
17. Myliavs'ka, E.P., & Serdiuk, O.M. (2005). *Podatkova systema [The tax system]*. Kyiv: Vydavnychym dim «Slovo» [in Ukrainian].
18. Oliynyk, O.V., & Filon, I.V. (2006). *Podatkova systema [The tax system]*. Kyiv: Tsentr navchal'noi literatury [in Ukrainian].
19. Onys'ko, S.M., Tofan, I.M., & Hrytsyna, O.V. (2013). *Podatkova systema [The tax system]*. L'viv: «Mahnoliia 2006» [in Ukrainian].
20. Orliuk, O.P. (2003). *Finansove pravo [The financial right]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
21. Petty, U., Smyt, A., & Rykardo, D. (1993). *Antolohiya ekonomycheskoj klassyky [Anthology Economic Classics]*. Moscow: Ekonom, Kliuch [in Russian].
22. Tax Code of Ukraine of Dectmber 2, 2010 № 2755-VI (amended). *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page35> [in Ukrainian].
23. Mel'nyk, P.V., Varnalij, Z.S., & Taranhul, L.L. (2010). *Podatkova polityka Ukrainy [The Tax policy of Ukraine]*. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
24. Liutyj, I.O., Demydenko, L.M., & Romaniuk, M.V. (2009). *Podatkova systema [The tax system]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
25. Smit, A., & Vasyl'iev, O. (2001). *Wealth of Nations. The study of the nature and causes of the welfare of nations*. (O. Vasyl'iev, Trans). Kyiv: Port-Royal.
26. Sokolovs'ka, A.M. (2004). *Podatkova systema derzhavy: teoriia ta praktyka stanovlennia [State Tax System: Theory and practice of formation]*. Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
27. Shynkaruk, V.I. (Eds.). (2002). *Philosophical Encyclopedic Dictionary*. Kyiv: «Abrys» [in Ukrainian].
28. Yutkina, T.F. (1999). *Nalohy y nalohooblozhenye [Taxes and taxation]*. Moscow: YNFRA-M [in Russian].

Olena Magopets, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Economic Categories in Tax Relations System: Interconnection, Interdependence and Semantic Differences in the Nature of Concepts

The aim of this research is to study the essence, interrelation and interdependence of economic categories such as "tax system", "system of taxation", "tax mechanism," "taxation mechanism" in tax relations system.

The study proved that a component of the tax system is the system of taxation. The tax system is a set of tax relations, built on the basis of the relevant principles, functions, elements and methods of taxation, based on the legislative consolidation of the combination of types and forms of taxes and duties established by the mechanism of calculation and payment (the mechanism of taxation), a specific order of administration and the activities of authorized state authorities and taxpayers to ensure full and timely receipt of taxes and duties to the budgets of different levels. The system of taxation is a combination of taxes and fees charged within the legally established procedure. Tax mechanism is a set of rules, tools and methods of organizational, legal and administrative nature which ensure the functioning and regulation of the tax system and focused on the implementation of state tax policy. Mechanism of taxation is a structural component of the tax mechanism, and its elements are the instruments of tax mechanism.

The approaches to understanding the nature, content and interrelationship and interdependence of these categories have been proposed. These approaches are aimed at building rational tax relations that can stimulate the development of the national economy.

tax relations, tax policy, tax law, tax system, system of taxation, tax mechanism, mechanism of taxation

Одержано (Received) 25.10.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 336.71

С.С. Пільгуй, асп.

ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ, Україна

Антикризове управління банківською діяльністю в контексті інформаційної асиметрії

У статті систематизовано основні джерела інформації про фінансовий стан суб'єктів банківської системи в розрізі «банк-клієнт». Вказано, що рівень довіри до банківської системи ґрунтується на наявній інформації. Досліджено основні причини та особливості прояву інформаційної асиметрії в банківському секторі; визначено вплив та наслідки інформаційної асиметрії на фінансову стійкість банківської системи України та надано пропозицій для їх мінімізації.

банківська система, антикризове управління, інформаційна асиметрія, методи нівелювання

С.С. Пильгуй, асп.

ГВУЗ «Университет банковского дела», г. Киев, Украина

Антикризисное управление банковской деятельностью в контексте информационной ассиметрии

В статье систематизированы основные источники информации о финансовом состоянии субъектов банковской системы в разрезе «банк-клиент». Указано, что уровень доверия к банковской системе базируется на имеющейся информации. Исследованы основные причины и особенности проявления информационной ассиметрии в банковском секторе; определено влияние и последствия информационной ассиметрии на финансовую устойчивость банковской системы, даны предложения по их минимизации.

банковская система, антикризисное управление, информационная ассиметрия, методы нивелирования

Постановка проблеми. Питання ефективного антикризового управління в банківській системі є надзвичайно важливим в сфері соціально-економічних відносин кожної країни з огляду на фінансову роль банків.

Формування відносин «банк-клієнт» на принципах транспарентності та релевантності інформаційних джерел забезпечує суб'єктів банківських відносин об'єктивною оцінкою фінансово-економічного стану один про одного, що стає основою для прийняття ними зважених фінансових рішень для взаємодії, а отже, забезпечує довіру та підвищує рівень ефективності діяльності. В сучасних умовах глобалізації, збільшенні масиву інформаційних потоків та проявів кризових явищ, проблема істинності, повноти і цінності інформації, як основи для прийняття рішень, набуває актуального значення в банківській системі країни – як головного посередника на ринку фінансових послуг, оскільки відома фраза «хто володіє інформацією, той володіє світом» нині є життєвою необхідністю, а особливо, в період дестабілізаційних процесів, адже «освідчений значить озброєний», а отже – може вірно і адекватно оцінювати ситуацію та свої можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження інформаційної асиметрії в фінансово-економічних відносинах здійснені провідними зарубіжними вченими, праці яких були удостоєні Нобелівської премії з економіки. Так, у 2001 р. Дж. Акерлоф [12], Дж. Стігліц [14], М. Спенс [13] були удостоєні премії за дослідження ринків в умовах інформації. Вони першими створили і розвинули теорію ринків з асиметричною інформацією, розкривши суть прояву, негативні наслідки та шляхи уникнення або мінімізації цієї асиметрії. В 2014 р. премію отримав їх наступник – Ж. Тіроль [10], який розвинув напрацювання попередників для різних галузей економіки, в тому числі, і для банківської сфери.

© С.С. Пільгуй, 2016

Значну увагу приділяли суті діяльності банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації і вітчизняні науковці – Л. Кузнєцова, Л. Жердецька [6], Ю. Раделицький [8].

Питання специфіки прояву інформаційної асиметрії розкрито у праці О. Дениса [3], а основні методи боротьби з нею в доробках О. Пластуна [7].

Розгляд впливу асиметрії інформації на забезпечення фінансової стійкості банківської діяльності здійснено О. Зверяковим [4]. Водночас віддаючи належне напрацюванням науковців, слід зазначити, що питання особливостей прояву і заходів щодо нівелювання та уникнення інформаційної асиметрії, як дієвого інструмента антикризового управління та одного з факторів підвищення фінансової стійкості банківської системи України, приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу інформаційної асиметрії на фінансову стійкість банківської системи України та визначення заходів її нівелювання в контексті антикризового управління.

Виклад основного матеріалу. Систематизуючи наявні визначення понять «інформаційна асиметрія», можна надати таке її трактування — це ситуація, коли одна із сторін банківської системи має менший обсяг необхідної інформації для прийняття оптимального рішення, ніж інша.

Існування інформаційної асиметрії може привести до зниження фінансової стійкості банківських установ, що може проявитися в таких негативних наслідках:

- недосягнення запланованих фінансово-економічних показників діяльності;
- зменшення конкурентної позиції;
- скорочення ринкової частки;
- неможливість адекватно оцінювати ситуацію та протистояти загрозам, пов'язаним із операційною, інвестиційною, фінансовою діяльністю та надзвичайними подіями;
- зростання частки інсайдерських операцій на фондовому ринку і відповідно інвестиційних ризиків;
- зростання витрат на зменшення рівня асиметричності [4, с. 46].

Якщо в нормальних умовах функціонування фінансової системи наслідки інформаційної асиметрії можуть виражатися у накопиченні незадоволення клієнтами і втраті конкурентних переваг банку (своєрідна «бомба сповільненої дії»), то надзвичайно важливу роль, а інколи і визначальну, може зіграти інформаційна асиметрія в період фінансово-економічних криз.

В період зародження кризових явищ на фінансових ринках, банківський сектор, будучи посередником у здійсненні фінансових відносин, підпадає під ризик порушення стійкості своєї діяльності і потребує всебічної інформаційної підтримки на всіх рівнях банківської системи – як на рівні менеджменту кожного окремого банку так і НБУ.

З огляду на щорічне підвищення рівня концентрації банківської системи України (за 20 найбільшими банками на початок 2017 р. індекс Херфіндала-Хіршмана (ННІ) складає 89,4% активів усієї системи проти 86,4% у 2016 р. та 70,3% у 2013 р.) значне погіршення діяльності одного банку, спровоковане інформаційною асиметрією (паніка, «банківські набіги» в т.ч.) може викликати ланцюгову реакцію і підірвати фінансову стійкість всієї банківської системи країни, а отже – поглибити та поширити кризові явища не тільки на інші банківські установи, а й на інші сфери фінансово-економічної діяльності (рис. 1). У такому випадку можна стверджувати, що інформаційна асиметрія є каталізатором банківських криз, а отже, потребує постійного моніторингу та контролю в рамках антикризового менеджменту на всіх рівнях банківської системи.

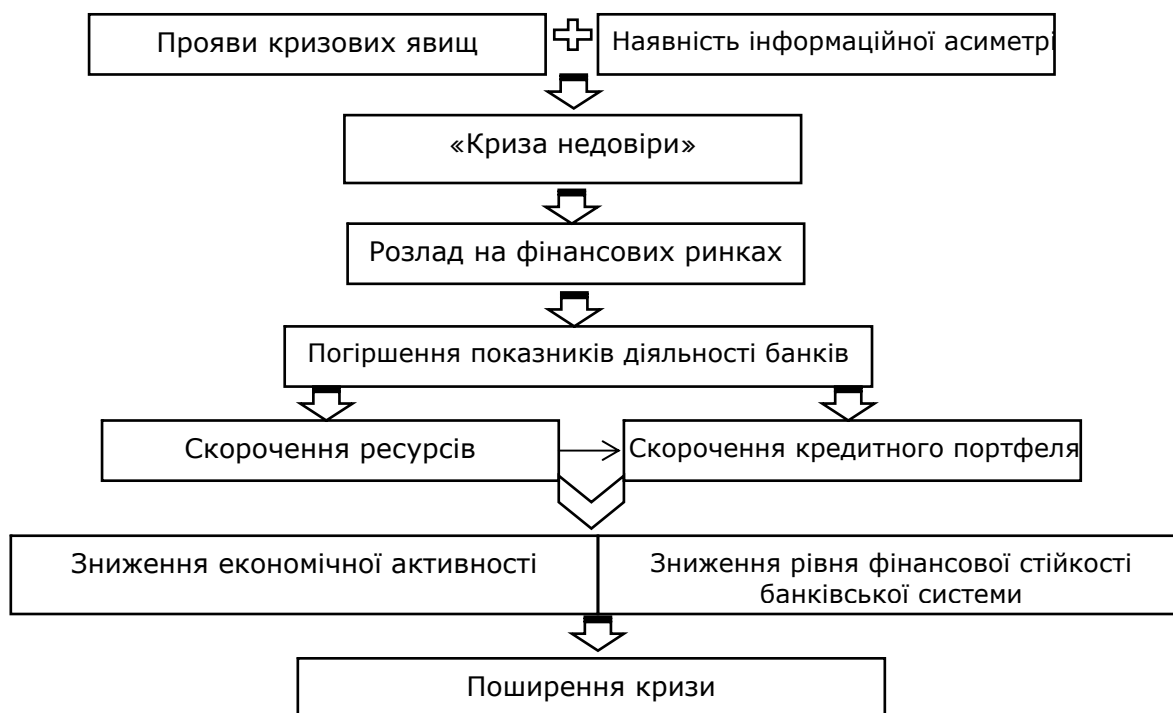


Рисунок 1 – Вплив інформаційної асиметрії на фінансовий сектор

Джерело: складено автором.

Виділяють три основні причини виникнення інформаційної асиметрії:

- 1) у випадку недостовірної інформації її перевірка потребує додаткових витрат, тому суб'єкт не обов'язково намагається дістати достовірну інформацію;
- 2) значна кількість інформації не завжди дозволяє проводити її збір і накопичення через недостатність засобів, ресурсів, окрім того, суб'єкт може прийняти невірне рішення і зібрати нерелевантну інформацію;
- 3) всі суб'єкти банківської системи не здатні в однаковій мірі обирати, аналізувати і накопичувати інформацію [11, с. 5].

Можна виділити дві основні специфічні ознаки інформаційної асиметрії на ринку банківських послуг:

- 1) інформаційна асиметрія найчастіше має двосторонній характер: банк і зацікавлені особи часто не володіють інформацією один про одного;
- 2) значно вищий рівень ризику безвідповідальності агента – недобросовісної поведінки, яка полягає в спотворенні інформації і характеризується прагненням отримати додаткову вигоду за наявності асиметрії інформації [3, с. 123].

Зазвичай, інформаційній асиметрії в банківській сфері піддається така інформація: комісійні платежі (розрахунково-касове обслуговування), значення ефективної ставки за кредитами, умови договору, пролонгації та порядок зміни відсоткової ставки в період його дії (яскравий приклад – недавній випадок з банком «Михайлівським» та його вкладниками) – зі сторони банку; реальний фінансовий стан, рівень боргового навантаження, елементи кредитної історії – зі сторони клієнтів.

Слід зазначити, що фундаментом відносин «банк-клієнт» є, перш за все, довіра. Довіра ґрунтується на інформації, яку мають сторони відносин, і тому чим повнішою, вірною та актуальною є інформаційна база – тим вище рівень довіри банку до клієнта і навпаки. Банки і клієнти банку мають різні джерела інформації один про одного. Їх систематизовано вказано на рис. 2.



Рисунок 2 – Джерела інформації суб'єктів відносин «банк-клієнт»

Джерело: складено автором.

Особливістю інформаційної асиметрії в банківській системі є те, що в значній кількості її представників (93 банки станом на 01.02.2017 р.) пересічній людині досить складно порівняти та визначити рівень інформаційного забезпечення банківської пропозиції, зокрема, її надійність, правдивість, актуальність та оптимальність.

В розрізі відносин «банк-клієнт», найбільш показовими індикаторами довіри до банківської системи є рівень депозитів населення (довіра до банку) та кредитного портфелю (довіра до клієнта). В свою чергу показником якості антикризового менеджменту банку в контексті інформаційної асиметрії є термін депозитних вкладень, кількість їх пролонгацій, частка гривневих депозитів, а також, кількість негативно класифікованих кредитів відповідно (рис. 3).

Аналіз даних рис. 3 дає змогу чітко виділити чотири періоди розвитку банківської системи протягом останніх 10 років.

Так, перший період – з 2006 до кінця 2008 р. – в цей час формування депозитного та кредитного портфелю відбувалося на тлі наслідків світової фінансової кризи та політичної невизначеності (парламентські вибори 2006 р., 2007 р.), але видно явне пожвавлення економічної діяльності – збільшилися обсяги як кредитів так і депозитів. Проте слід зазначити, що дане зростання відбувалося за рахунок масового доступу українських банків до зовнішніх джерел запозичень, значна частина яких потім виявилася спекулятивними та короткостроковими. Навіть у III кварталі 2007 р., після початку іпотечної кризи в США, українські банки запозичили ще 4,5 млрд. дол., що

становило 20 % їх наявного боргу. Погоджуємося з науковцями [6] зазначене, є результатом впливу асиметрії інформації на національний ринок фінансових ресурсів.

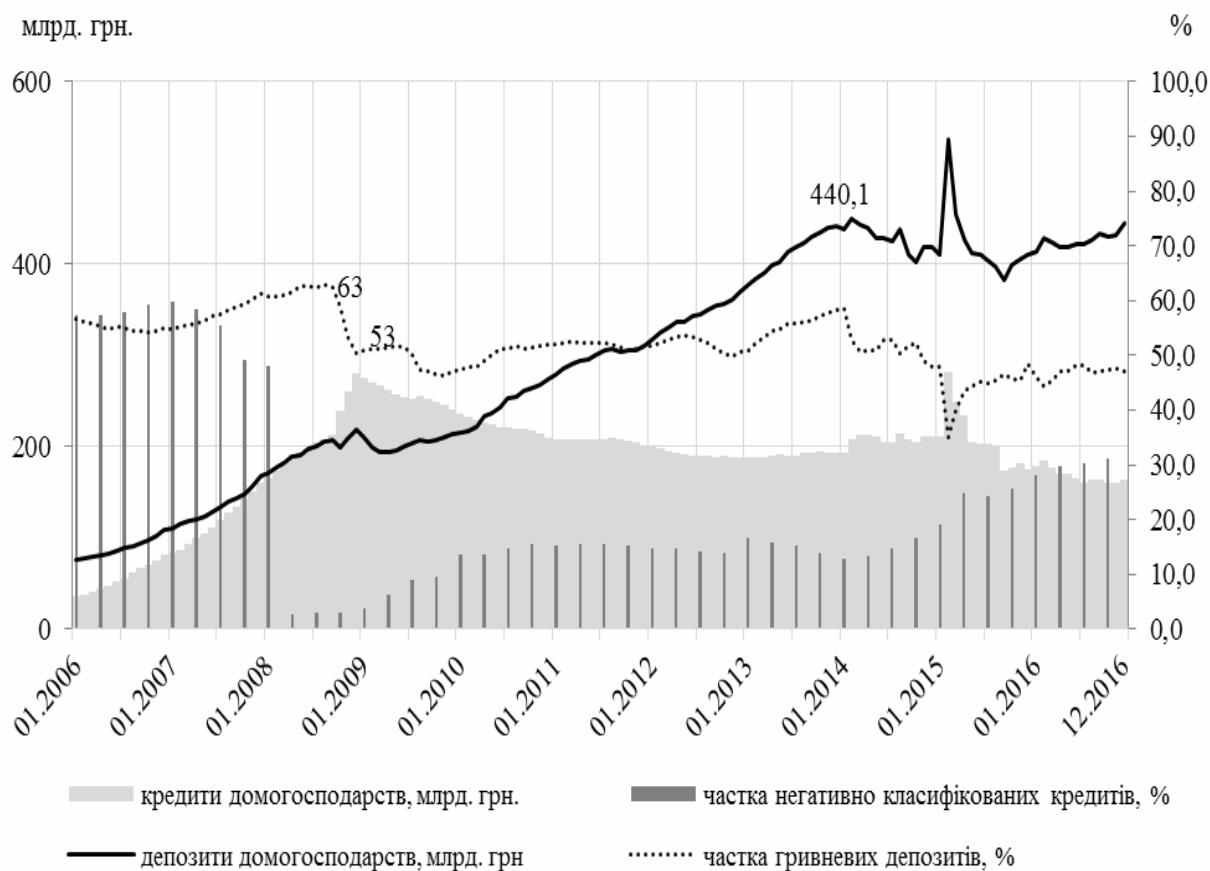


Рисунок 3 – Показники грошово-кредитної статистики як індикатори рівня довіри до банківської системи України, 2006-2016 рр.

Джерело: складено автором за даними [2].

Другий період – кінець 2008 р. – 2013 р. Цей період почався різким скороченням депозитно-кредитного портфелю наприкінці 2008 р., викликаним інформаційним колапсом, і як наслідок – панікою і кризою недовіри населення щодо ситуації у Промінвестбанку (рейдерська атака), за результатами якої всього за кілька днів вкладники вилучили понад 3 млрд. грн. і тим самим спровокували кризу недовіри до всієї банківської системи України. Надалі показовим є різке зменшення частки депозитів у гривнях на 15% і при цьому загальному зростанні депозитів, отже, населення з метою збереження накопичень і в контексті недовіри до національної банківської системи намагалися перевести заощадження в іноземну валюту.

До кінця 2009 р. частково негативні тенденції було врегульовано жорсткими діями центрального банку. Хоч збитки системи за 2009 рік склали 38,45 млрд. грн., проте дії НБУ заклали фундамент помірного поліпшення і стабілізації ситуації протягом 2010-2012 рр.

Протягом 2013 р. НБУ двічі зменшував облікову ставку, відповідно, завдяки цьому знижувалися ставки за постійно діючими механізмами рефінансування, що сприяло підвищенню довіри банків до головного банку країни, а отже, і економічному розвитку. Результатом цього було і збільшення обсягів кредитування майже на 15%, що більш ніж у 3 рази перевищувало аналогічний показник 2012 р. приріст ресурсної бази

банк був майже вдвічі більшим, ніж минулого року, основний чинник цього — зростання довіри до банківської системи зазначалося у Річному звіті НБУ- 2013 [9, с. 6].

Третій період – з 2014 р. по середину 2015 р. На даному етапі соціально-політична напруга в країні та несприятливі макроекономічні тренди, які підсилювалися воєнними діями на сході країни та анексія АР Крим визначали коливання показників динаміки депозитно-кредитного портфелю. Населення відреагувало масовим зняттям своїх коштів з рахунків у банках і як наслідок – загалом за 2014 р. банківська система України втратила майже третину депозитних вкладів, обсяг наданих кредитів скорочувався через зменшення кількості надійних позичальників в умовах зниження економічної активності. За даними НБУ [1, с. 42] значний вплив коштів протягом цього періоду спостерігався через підвищений емоційний фон, панічні настрої через збройний конфлікт, внутрішню міграцію та вимушене призупинення діяльності окремих банківських установ.

Четвертий період – з середини 2015 р. і до сьогодні знаменується «перезавантаженням» банківського сектору та переходом до етапу реформування банківської системи – сталого розвитку. Посилення військового конфлікту на Донбасі на початку року призвело до різкого скорочення економічної активності в 2015 р. Через високі ризики неповернення кредитів і значний накопичений портфель проблемної заборгованості (близько 30%) банки переважно фокусувалися на: реструктуризації боргів (через продовження термінів кредитів, перегляд процентної ставки тощо); збереженні конструктивних відносин з наявними кредитоспроможними позичальниками; переуступленні та продажі проблемних активів. Кількість залучених депозитів демонструвала висхідну динаміку та частка гривневих депозитів не досягла докризового 2009 р.

Фондування банківського сектору протягом 2016 р. відновлювалося завдяки поверненню депозитів населення та припливу коштів бізнесу. Підприємства збільшували залишки на рахунках завдяки поживавленню економічної активності та зростанню прибутків. Темпи приросту вкладів домогосподарств були помірними через низьку схильність до заощаджень у кризовий та посткризовий період. За очікуваннями НБУ приріст депозитів у 2017 р. несуттєво прискориться порівняно з темпами поточного року, а пікові значення частки проблемних кредитів у портфелях банків уже пройдено. Макроекономічна стабілізація та поступове відновлення доходів та прибутків економіки закладуть передумови для поступового відновлення якості кредитного портфеля банків. Однак, більшу частину проблемних кредитів, швидше за все, не вдасться повернути до категорії якісних кредитів і рівень їх відновлення у майбутньому буде символічним.

Стрес-тестування, проведене у 20 найбільших банках України виявило неадекватне відображення банками реальної якості кредитного портфеля та визнання кредитних ризиків, тому відповідно до даних звіту НБУ [5, с. 40] від початку 2017 р. запроваджуватимуться нові правила оцінки банками кредитного ризику. Новий документ розроблено з метою усунення ряду суттєвих прогалин у поточних регуляціях, які давали змогу банкам суттєво занижувати частку проблемних кредитів та обсяги кредитного ризику за активами.

Отже, проведене дослідження чітко виявило, що підґрунтям всіх кризових ситуацій в Україні було систематичне накопичення результатів діяльності банківської системи, засновані на недостовірній та/або невірно оціненій інформації, тобто — через наявність інформаційної асиметрії.

З огляду на вказані проблеми та зважаючи на два рівні побудови банківської системи України пропонуються такі заходи для уникнення інформаційної асиметрії в банківському секторі:

1) на рівні НБУ:

- розробка/коригування законодавчо-правових основ банківської діяльності з метою уникнення подвійного трактування,
- підвищення вимог прозорості укладання договорів співпраці, ведення фінансової звітності,
- посилення контрольної функції НБУ за діяльністю банків з метою забезпечення проведення чесної роботи банківських установ,
- удосконалення вимог до інформаційної політики банків,
- використання всіх можливих комунікаційних каналів для висвітлення актуальної ситуації в банківській системі,
- інформування про наявність і результати діяльності спеціальних органів і інститутів гарантування стабільності банківської та фінансової системи держави (Рада з фінансової стабільності, ФГВФО),
- створення загальнодержавних інформаційно-аналітичних баз даних, доступних для всіх суб'єктів банківської системи,
- розроблення, затвердження та реалізація загальнонаціональної програми фінансової грамотності населення для підвищення рівня освіченості споживачів фінансово-економічних послуг, зокрема, банківських;

2) на рівні банків:

- здійснення систематичного навчання, використання якнайбільше можливих інформаційних каналів для підвищення рівня компетентності працівників,
- підвищення рівня ефективності CRM-систем банкінгу для налагодження та підтримки діалогу «банк-клієнт»,
- опублікування ключових фінансових показників діяльності банку у доступній формі для легкого сприйняття та розуміння пересічного громадянина,
- проведення політики соціально-відповідального бізнесу та публікація її результатів у нефінансовому звіті – як інструмент підвищення рівня довіри населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведеного дослідження визначено негативний вплив інформаційної асиметрії на фінансову стійкість банківської системи України. Зазначено, що за наявності неповної інформації в банківській системі, аналіз ризиків не може дати адекватну оцінку її діяльності, оскільки невизначеність в основному виникає через неповну інформацію, в той час як якість аналізу ризиків залежить від фактичного змісту. Таким чином, інформаційна асиметрія не дає визначити реальний стан банківської системи, а отже - негативно впливає на рівень довіри та фінансової стійкості.

Запропоновано заходи нівелювання інформаційної асиметрії в контексті антикризового управління, основними з яких є: розробка і реалізація інформаційної політики на всіх рівнях банківської системи України, яка сприятиме підвищенню рівня довіри (підвищувати економічну активність), а в період криз – локалізації та нейтралізації кризових явищ; удосконалення законодавчо-нормативної бази країни, адже саме вона має гарантувати наявність ефективної системи захисту прав всіх сторін контрактів, задля уникнення інформаційної асиметрії, яка надалі може стати підґрунтям до погіршення фінансової стійкості як окремого банку, так і всієї банківської системи.

Подальші наукові дослідження потребують доопрацювання науково-методичних підходів для реалізації антикризової інформаційної політики банківської системи країни.

Список літератури

1. Бюлетень НБУ [Електронний ресурс] // НБУ. – 2015. – №2. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=16006315>
2. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс] // НБУ. – Режим доступу: [\[https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1\]](https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1)
3. Денис О.Б. Специфіка інформаційної асиметрії в банках [Текст] / О.Б. Денис // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (Серія : Економіка і менеджмент). – 2016. – №19. – С. 122–124.
4. Зверяков О.М. Асиметрія інформації та її вплив на забезпечення фінансової стійкості банківської діяльності [Текст] / О.М. Зверяков // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 9-10(2). – С. 45–48.
5. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс] // НБУ. – 2016. – №2 (Грудень). – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>
6. Кузнєцова Л.В. Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації [Текст] : [монографія] / [Л.В. Кузнєцова, Я.С.Андрєєва, Л.В. Жердецька та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Кузнєцової. – Одеса. : ОНЕУ – 2015. – 436 с.
7. Пластун О. Методи боротьби з інформаційною асиметрією [Текст] / О. Пластун // Вісник Української академії банківської справи. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2012. – № 2(33). – С.88–92.
8. Раделицький Ю. Асиметрія інформації на ринку фінансових послуг [Текст] / Ю. Раделицький // Науковий вісник НЛТУ. – 2012. – № 22.9. – С. 238-241.
9. Річний звіт-2013 [Електронний ресурс] // НБУ. – 2014. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8253030>
10. Тироль Ж. Рынки и рыночная власть : Теория организации промышленности / Пер. с англ. / Ж. Тироль. – СПб. : Экономическая школа. – 1996. – 745 с.
11. Шкалаберда Я.Л. Асимметрия информации в рыночной системе хозяйствования [Текст] / Я.Л. Шкалаберда. – М., 2007. – 31 с.
12. Akerlof George A. Prize Lecture: Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior [Електронний ресурс] // Nobelprize.org. Nobel Media. – Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/akerlof-lecture.html
13. Spence Michael A. Prize Lecture: Signaling in Retrospect and the Informational Structure of Markets [Електронний ресурс] // Nobelprize.org. Nobel Media. – Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/spence-lecture.html
14. Stiglitz Joseph E. Prize Lecture: Information and the Change in the Paradigm in Economics [Електронний ресурс] // Nobelprize.org. Nobel Media. – Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/stiglitz-lecture.html

References

1. Byuleten NBU [NBU Bulletin]. (2015). NBU, 2. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=16006315> [in Ukrainian].
2. Hroshovo-kredytна statystyka [Monetary statistics]. (2006-2016). NBU. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1 [in Ukrainian].
3. Denys, O.B. (2016). Spetsyfika informatsiynoyi asymetriyi v bankakh [The specificity of the information asymmetry in the banks]. *Naukovy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu (Seriya : Ekonomika i menedzhment)*. - *Scientific Journal of International Humanitarian University (Series: Economics and Management)*, 19, 122-124 [in Ukrainian].
4. Zvyryakov, O.M. (2013) Asymetriya informatsiyi ta yiyi vplyv na zabezpechennya finansovoyi stiykosti bankivs'koyi diyal'nosti [Asymmetry of information and its impact on ensuring financial stability Banking]. *Ekonomichnyy chasopys-XXI. - Economic Annals-XXI*, 9-10(2), 45-48 [in Ukrainian].
5. Zvit pro finansovu stabil'nist [Financial Stability Report]. (2016). NBU, 2. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104> [in Ukrainian].
6. Kuznyetsova, L.V., Andreyeva, YA.S. & Zherdets'ka, L.V. (2015). *Diyal'nist bankiv na kredytnomu rynku v umovakh asymetriyi informatsiyi [The activities of banks in the credit market under asymmetric information]*. Odesa : ONEU [in Ukrainian].
7. Plastun, O. (2012). Metody boro'by z informatsiynoyu asymetriyeyu [Abatement of information asymmetry]. *Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy. - Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*. 2(33), 88-92 [in Ukrainian].

8. Radelyts'kyi, Y.U. (2012). Asymetriya informatsiyi na rynku finansovykh posluh [The asymmetry of information on financial market]. *Naukovyy visnyk NLTU. - Scientific Journal of NLTU*, 22, 9, 238-241 [in Ukrainian].
9. Richnyy zvit 2013 [Annual Report 2013]. (2014). NBU. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8253030> [in Ukrainian].
10. Tyrol, Z.H. (1996). *Markets and market power: The theory of industrial organization*. (SPb, Trans). Sankt-Peterburg: Jekonomicheskaja shkola.
11. Shkalaberda, YA.L. (2007). *Asymetriya ynformatsyy v rynochnoy systeme khozyaystvovanyya* [Asymmetry of information in the market system of managing]. Moskva [in Russian].
12. Akerlof, G.A. (2001). Prize Lecture: Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior. *nobelprize.org*. Retrieved from http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/akerlof-lecture.html [in English].
13. Spence, A.M. (2001). Prize Lecture: Signaling in Retrospect and the Informational Structure of Markets. *nobelprize.org*. Retrieved from http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/spence-lecture.html [in English].
14. Stiglitz, J.E. (2001). Prize Lecture: Information and the Change in the Paradigm in Economics. *nobelprize.org*. Retrieved from http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/stiglitz-lecture.html [in English].

Sophia Pilgui, Postgraduate

State Higher Educational Institution «University of banking», Kyiv, Ukraine

Crisis Management in the Banking in Context of Information Asymmetry

The purpose of this article is the analysis of the impact of information asymmetry in the financial stability of the banking system of Ukraine and the definition of the measures to leveling in the context of crisis management.

In the article systematized the main sources of information for the bank and potential customers, the theoretical bases causes and features of display of information asymmetry in the banking sector. There is revealed the influence of information asymmetry on the financial stability of the banking system. The basic measures for prevention of the crisis minimize information asymmetry in banking of Ukraine and improving financial stability of the banking system of Ukraine were suggested.

One of the most important functions of crisis management is the development and implementation of information policy at all levels of the banking system of Ukraine, which will increase the level of confidence (increase economic activity), and in times of crisis - will localize and neutralize crises. Further researches need further development of scientific-methodical approaches to implement anti-crisis information policy of the banking system.

banking, crisis management, information asymmetry, methods of leveling

Одержано (Received) 14.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.6

В.А. Абасов, асп.

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна***Доказова база для висновків та пропозицій під час аудиту ефективності**

У статті удосконалено методичні засади аудиту ефективності в частині формування та використання аудиторських доказів для розробки висновків та пропозицій. Розроблено методичний інструментарій у вигляді шаблону генерації результатів аудиту ефективності на основі отриманих доказів, який дозволяє членам групи аудиторів згенерувати необхідні аудиторські висновки на підставі отриманих доказів, а для користувачів звіту та інших зацікавлених сторін отримати достатній рівень упевненості в обґрунтованості висновків і пропозицій за результатами аудиту ефективності.

аудит ефективності, аудиторські процедури, аудиторські докази, аудиторський висновок

В.А. Абасов, асп.

*ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», г. Киев, Украина***Доказательная база для выводов и предложений в ходе аудита эффективности**

В статье усовершенствованы методические основы аудита эффективности в части формирования и использования аудиторских доказательств для разработки выводов и предложений. Разработан методический инструментарий в виде шаблона генерации результатов аудита эффективности на основе полученных доказательств, который позволяет членам группы аудиторов сгенерировать необходимые аудиторские выводы на основе полученных доказательств, а для пользователей отчета и прочих заинтересованных сторон получить необходимый уровень уверенности в обоснованности выводов и предложений по результатам аудита эффективности.

аудит эффективности, аудиторские процедуры, аудиторские доказательства, аудиторское заключение

Постановка проблеми. Один з найбільш результативних видів контрольної діяльності, що здійснюється органами контролю в світі та в Україні, є аудит ефективності. Вищі органи фінансового контролю створювалися і розвивалися як органи незалежної верифікації державних доходів і витрат. Лише пізніше вони стали аналізувати і контролювати ефективність управління державою. Аудит ефективності здійснюється для того, щоб дії уряду були відкритими, зрозумілими і прозорими для громадян. Тільки за цієї умови управління державою може бути дієвим і результативним. Немає необхідності в складних рішеннях і формулах в процесі державного управління, адже результати аудиту ефективності, як важливий інструмент контролю, дають відповіді на питання щодо ефективного, економічного управління витратами коштів.

Термін «ефективність» тлумачиться як точність, дієвість, плідність і економічність. Чи під силу за наслідками контрольного заходу гарантувати всі ці корисні якості бюджетній установі і споживачам державних послуг? Ми очікуємо, щоб державне управління було прозорим і ефективним. Перш за все, це значить, що політики мають потребу у відкритій і точній інформації для правильного прийняття рішень. Ті, хто готує цю інформацію для осіб, відповідальних за управління державними коштами, повинні діяти з дотриманням законодавства, позитивного досвіду і етичних норм та розробляти необхідні корисні рекомендації.

Державний аудит реалізується в суспільстві завдяки опублікуванню звітів, які виступають важливим інструментом громадського контролю. Цінність висновків і рекомендацій звітів залежить від того, чи вселяють вони довіру громадянам країни, причому ця довіра, як ми вважаємо, ґрунтується на чотирьох принципах: незалежності, принциповості, професіоналізму і сумлінного управління. Контроль за дотриманням цих основоположних принципів і зміцнення довіри до демократичних інститутів влади складають головну мету такого виду контрольного заходу, яким є аудит ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація міжнародних норм щодо виконання аудиту ефективності є предметом дослідження вітчизняних вчених, які акцентували свою увагу на найбільш важливих положеннях зовнішнього аудиту.

Так, у своїх роботах І. Дрозд, А. Любенко, Ю. Слободяник зазначали, що аудит ефективності має за мету не лише оцінку витрачання бюджетних коштів, а й визначення відповідності досягнутих результатів запланованим цілям у ході використання державних ресурсів, ефективності бюджетного процесу в цілому. І. Дрозд пропонувала оцінку здійснювати за п'ятьма критеріями: економічність, ефективність, результативність, якість послуг, фінансова діяльність установи [2]. Аналогічної думки дотримується А. Любенко, зазначаючи необхідність відображати результати проведених оцінок у звітах за результатами аудиту ефективності [3]. Такий підхід є традиційним і ґрунтується на використанні міжнародних стандартів ISSAI (The International Standards of Supreme Audit Institution).

О.Б. Дорош встановила взаємозалежність між завданнями аудиту, видами тестів, методами та процедурами аудиту за стадіями процесу аудиту, однак вона наводить лише загальновідомі професійні твердження щодо застосування процедур аудиту при перевірці на надійність систем внутрішнього контролю, що наводяться в МСА «Аудиторські докази» [1].

Питання впливу процедур аудиту на гарантії його результатів вперше розглядав Редько О.Ю. [5]. У продовження цієї теми Случак Н.А. конкретизувала аудиторські процедури на різних стадіях аудиту, однак не показала прив'язку доказів, що можуть бути отриманими за результатами цих аудиторських робіт, з висновками і пропозиціями, що відображаються у звіті [6].

Разом з тим, питання обґрунтованості висновків і пропозицій в аудиті ефективності потребують теоретичних та практичних розробок. Крім того, через різновекторну спрямованість тематик аудитів ефективності у наукових роботах відсутні методичні напрацювання щодо формування висновків і пропозицій відповідно до критеріїв та цілей аудиту ефективності.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення методичних засад аудиту ефективності в частині формування та використання аудиторських доказів для розробки висновків та пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Основна робота під час аудиту ефективності передбачає збір і опрацювання інформації, отримання аудиторських доказів та їх використання під час формулювання висновків і пропозицій.

Стандарт ISSAI 300 «Основоположні принципи аудиту ефективності» (п. 38) визначає, що аудиторам слід отримати достатній обсяг потрібних аудиторських доказів для отримання результатів, формування висновків у відповідь на цілі і питання аудиту і надати рекомендації [8].

Усі результати аудиту і висновки повинні бути підтверджені відповідними доказами в достатньому обсязі. Вони повинні бути поміщені в контекст, а всі пов'язані з ним аргументи, докази «за» і «проти» і різні точки зору повинні бути розглянуті до розробки висновків. Характер аудиторського доказу, необхідного для формулювання висновків з аудиту ефективності, визначається предметом, метою і питаннями аудиту.

Державний аудитор повинен оцінити докази з точки зору отримання результатів аудиту. На основі результатів аудиту необхідно покладатися на професійне судження при формулюванні висновку. Результати та висновки є результатами аналізу у відповідь на цілі аудиту ефективності. Вони повинні дати відповіді на усі питання аудиту ефективності, поставлені під час планування.

Критерії, за якими аудитори обирають аудиторські докази, також визначені стандартами. Докази повинні бути достатніми для аудитора, щоб сформулювати свою думку.

Компетентність доказів визначається правомочністю (достовірністю та надійністю інформації). Надійність даних може бути забезпечена тими методами і процедурами, які застосовувались під час аудиту ефективності відповідно до визначених особливостей підконтрольного об'єкту та впливів ідентифікованих ризиків. Аудитори проводять оцінку отриманої інформації, враховуючи різні джерела їх отримання, що є потужним засобом для підвищення надійності результату. Оцінка здійснюється за правилами, представленими у стандарті державного аудиту ISSAI 1500 «Аудиторські докази» [7]:

- докази отримані із зовнішніх джерел, як правило, розглядається як більш надійні для цілей аудиту, ніж інформація, отримана від установи, що перевіряється;
- документальні докази, як правило, вважаються більш надійними, ніж докази фізичного характеру;
- докази, згенеровані шляхом прямого спостереження або аналізу аудитора, є більш надійними, ніж докази, отримані опосередковано з інших джерел;
- достовірність інформації установи, що перевіряється підвищується завдяки згенерованому аудиторами висновку щодо надійності систем внутрішнього контролю;
- усні докази або докази у формі завірених ксерокопій документів приймаються, але мають характер менш надійних свідчень, ніж завірени письмові свідчення осіб або оригінали документів.

Критерій значимості вимагає, щоб інформація, отримана в ході аудиту носила чітке і логічне відношення до цілей аудиту і відповідала критеріям перевірки.

Розумність і достатність доказів полягає у економічності їх отримання, і в тому, наскільки вартість їх збору узгоджується з кінцевими очікуваними результатами аудиту ефективності. Достатність не означає, що аудитор повинен виявити усі (чи більшість) помилок і порушень. Вона визначає необхідну кількість доказів, які обґрунтовано дозволять сформулювати висновки і рекомендації.

Стандартом державного аудиту ISSAI 1500 «Аудиторські докази» зазначено, що аудитор повинен отримати достатні належні аудиторські докази, щоб мати можливість зробити обґрунтовані висновки [7].

Проведення аудиторського дослідження постійно супроводжується оцінкою аудитора, чи відповідають ті чи інші відомості критеріям аудиту і чи достатньо вже доказів для формування висновку.

На перше з цих питань відповісти просто, і це питання логіки і судження. Друге питання є більш складним і вимагає від аудитора розглянути питання про докази з точки зору користувача інформації, чи достатньо даних для переконання розумної людини, що виявлені факти підтверджують зроблений висновок.

Аудиторські свідчення, які характеризують підконтрольний об'єкт на основі фактичних даних, зібраних за результатами спостереження, повинні піддаватись оцінці з точки зору рівня суттєвості чи значимості спостереження, ступеня ризику, пов'язаного з можливістю дійти до невірної думки.

Докази, зібрані в ході аудиту ефективності за допомогою аналітичних методів, можуть мати переважно розрахунковий характер, що вимагає широкого використання

професійного судження. Відповідно аудитори підкріплюють ці докази з різних джерел або підходять диференційовано до рішень у прийнятті оцінок і формування висновку. Ще при плануванні контрольного заходу, аудитор повинен визначити ймовірний характер висновку і ту кількість та наявність аудиторських доказів, що він потребує.

Аудиторські докази щодо фактів або інформації ґрунтуються на вивченні документів про рішення керівництва і відповідні дії співробітників установи, чи відповідають вони принципам, політиці або стандартам ефективного і економічного використання ресурсів.

Попри професійні судження щодо вибору методів аудиту для збору доказів аудитори вирішують питання щодо їх застосування з точки зору економічної доцільності. Аудитори повинні відстежувати вплив на надійність, достовірність і достатність доказів, якщо вони отримані на основі одного джерела, актуальність з точки зору терміну і вартості їх отримання, надійність, якщо джерело доказів має особисту зацікавленість в результатах, репрезентативність щодо відібраного матеріалу, ізолюваність впливу на загальний процес, неповноту, що не демонструє причинно-наслідковий зв'язок (достатність), суперечливість доказів, отриманих з різних джерел, що впливає на надійність.

Згідно стандарту ISSAI 1500 «Аудиторські докази» [7] докази класифікуються за типом:

- фізичні;
- документальні;
- аналітичні;
- свідчення.

Фізичні докази отримують шляхом прямого обстеження або спостереження людей, власності або події. Докази можуть приймати форму фотографії, діаграми, карти, графіку, фізичного зразка, меморандуму узагальнення питань, де відображені оглянуті активи чи процеси установи, що перевіряється.

Спостереження фізичного стану можуть мати вирішальне значення для досягнення цілей аудиту ефективності, якщо вони підтверджені доказами, отриманими з інших джерел іншого типу (наприклад, документальні).

Документальні докази у паперовому або електронному вигляді є найбільш поширеною формою аудиторських доказів. Джерело їх отримання може бути як зовнішнім, так і внутрішнім по відношенню до підконтрольної установи.

Надійність та актуальність документальних доказів слід оцінювати з точки зору їх відношення до цілей аудиту. Наприклад, наявність затверджених інструкцій є доказом того, що ці інструкції виконуються на практиці. Тому свідчення посадовців щодо їх виконання є наступним кроком для визначення достовірності документа.

Аналітичні докази створюються самими аудиторами на основі інформації з різних джерел. Це включає в себе обчислення, порівняння, раціональні аргументи, тлумачення законодавства і аналіз. Якість аналітичних даних залежить від точності і достовірності використовуваних даних, рівня деталізації, і логіки їх застосування для цілей аудиту ефективності.

Докази, зібрані в ході попередніх перевірок, або через процес стратегічного планування аудиту ефективності слід використовувати, якщо це доречно. Процес аналізу доказів, розробки і надання висновків і рекомендацій щодо усунення необхідно конкретизувати для підвищення продуктивності аудиту ефективності.

Детальна оцінка результатів аудиту, як правило, завершується протягом підготовки звітних документів і їх подання на обговорення в робочій групі з аудиту. Тим не менш, деякі оцінки можуть проводитись і на етапі подання звітності, а деякі результати можуть бути оскаржені підконтрольною установою, що спричинить

необхідність наведення додаткових доказів. Приклад ув'язки мети аудиту ефективності, критеріїв та аудиторських доказів наведений у таблиці 1.

Таблиця 1 – Взаємозв'язок елементів формування аудиторського висновку за результатами аудиту ефективності

№	Показник	Характеристика (приклад)
1	Проблема	Брак психіатричних лікарняних ліжок у більшості областей України
2	Критерій	Норма щодо кількості психіатричних лікарняних ліжок, встановлена Всесвітньою організацією охорони здоров'я становить 0,43 на тисячу жителів
3	Стан	Україна має в середньому 0,37 психіатричних лікарняних ліжок на тисячу населення
4	Причини	Нерівномірний розподіл місць між областями (південно-східний регіон має 0,53 ліжок на тисячу жителів, в той час як у західному регіоні цей показник становить 0,04) Розподіл місць не відповідає критеріям населення Відсутність державної стратегії охорони психічного здоров'я Відсутність соціального і громадського контролю
5	Ефекти	Дефіцит обслуговування в місцях з низькими нормами на душу населення Міграція людей з психічними розладами серед територіальних громад, що ускладнює планування медико-санітарної допомоги

Джерело: складено автором за матеріалами звітів з аудиту ефективності Рахункової палати України [4].

Однак у науковій літературі відсутні методичні вказівки щодо компіляції усіх виявлених фактів та їх формування відповідно до критеріїв та цілей аудиту ефективності у конкретні висновки і пропозиції. Тому нами розроблено і запропоновано шаблон генерації результатів аудиту ефективності на основі отриманих аудиторських доказів (табл. 2).

Таблиця 2 - Шаблон опрацювання доказів аудиту ефективності

Аудиторські результати					Належна практика	Рекомендації	Очікувані вигоди
Докази	Критерій	Методи	Причини	Ефект			
Найбільш значущі результати, які були виявлені.	Докази характеризують стан підконтрольного об'єкта: – задовільний; – перевищує очікування; – незадовільний.	Перелічити методи і їх застосування для обробки інформації і отримання доказів.	Зазначити причини, що визначили доцільність застосування того чи іншого підходу, методу. Наприклад, обґрунтувати статистичну вибірку чи оцінку ризиків у складній управлінській структурі. Рекомендації повинні містити заходи, необхідні для вирішення причин незадовільної роботи.	Наслідки, пов'язані з причинами, визначають вид аудиторського висновку та є релевантними.	Аудиторські докази дозволяють визначити напрямки досягнення кращих результатів діяльності.	Говинні бути пов'язаними з причинами діагностованих проблем. При розробці рекомендацій для вирішення основних проблем слід зважати на ошадливість, конкретність і пріоритетність.	Поліпшення складових управління, очікуваних при реалізації рекомендацій. Вигоди можуть бути кількісними та якісними. Відавати перевагу кількісним параметрам.

Джерело: розроблено автором.

Інформація, що складається аудитором згідно даного шаблону, повинна узгоджуватись з метою аудиту ефективності та завдань, що визначені для її досягнення. Шаблони застосовують для кожного завдання. Ефект, зазначений як складовий елемент шаблону, полягає у врахуванні впливу розриву між наявним і очікуваним кращим станом досліджуваного питання на результат події. Ефект повинен продемонструвати необхідність коригувальних дій. Ефект також може мати місце в минулому, відбуватися зараз і бути у майбутньому. В ідеалі, звіт з аудиту ефективності повинен містити тільки питання, які варті уваги з позицій досягнення цілей діяльності установи, що перевіряється.

Такий методичний інструмент, на нашу думку, є корисним інструментом для підтримки і управління процесом підготовки звіту про аудит ефективності, оскільки вона дозволяє зібрати основні елементи, які складають розділи звіту в структурованому вигляді. Шаблон дозволяє членам групи аудиторів та іншим зацікавленим сторонам мати просторове розуміння підстав зроблених висновків і їх компонентів. Роботи над шаблоном розпочинаються разом із початком збору доказів під час основної стадії аудиту ефективності. Завершення шаблону відбувається паралельно з роботою над висновками і пропозиціями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аудит ефективності, як дієвий вид фінансового контролю, визначає якість державного управління та використання бюджетних коштів. Розроблений методичний інструментарій у вигляді шаблону генерації результатів аудиту ефективності на основі отриманих доказів дозволить членам групи аудиторів згенерувати необхідні аудиторські висновки на підставі отриманих доказів, а для користувачів звіту та інших зацікавлених сторін розроблений шаблон дозволить створити упевненість у обґрунтованості висновків і пропозицій за результатами аудиту ефективності. Перспективами подальших досліджень є розробка відповідних шаблонів для конкретних об'єктів при проведенні аудиту ефективності з конкретно визначеною проблемою.

Список літератури

1. Дорош О.Б. Теоретико – методичні засади використання аудиторських процедур [Текст] / О.Б. Дорош // Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету. – 2008. – № 33. – С. 132–141.
2. Дрозд І.К. Контроль економічних систем: монографія [Текст] / І.К. Дрозд – К.: Імекс-ЛТД, 2004. – 312 с.
3. Любенко А.М. Трансформація контролю діяльності суб'єктів державного сектору економіки до міжнародних стандартів [Текст] : дис. ... доктора екон. наук: 08.00.09 / Любенко Андрій Миколайович. Тернопіль, 2015. – 394 с.
4. Про результати аудитів в науковій та гуманітарній сфері [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Рахункової палати України – Режим доступу: http://www.ac.rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/604017?cat_id=34761
5. Редько О.Ю. Проблеми гарантії аудиторського висновку [Текст] / О.Ю. Редько // Вісник наукових праць Житомирського інженерно-технологічного інституту. – Житомир : ЖІТІ, 1999. – № 10. – С.85–87.
6. Случак Н.А. Облік та внутрішній аудит витрат на недревну лісопродукцію рослинного походження [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Н.А. Случак ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2009. – 20с.
7. ISSAI 1500 “Audit Evidence” [Електронний ресурс] / International Organisation of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) – Режим доступу: <http://www.intosai.org/es/issai-executive-summaries/detail/article/issai-1500-audit-evidence.html>
8. ISSAI 300 “Fundamental Principles of Performance Auditing” [Електронний ресурс] / International Organisation of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) – Режим доступу: <http://www.intosai.org/issai-executive-summaries/view/article/issai-300-fundamental-principles-of-performance-auditing.html>

References

1. Dorosh, O.B. (2008). Teoretyko–metodychni zasady vykorystannia audytorskykh protsedur [Theoretical-methodological principles of using the audit procedures]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu – Proceedings of Vinnytsia State Agrarian University*, 2008, 33, 132–141 [in Ukrainian].
2. Drozd, I.K. (2004). *Kontrol ekonomichnykh system [Control of economic systems]*. Kirivhrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].
3. Lyubenko, A.M. (2015). Transformatsiia kontroliu diialnosti sub'ektiv derzhavnoho sektoru ekonomiky do mizhnarodnykh standartiv [Transformation control activities of the public sector to international standards]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
4. Pro rezultaty audytiv v naukovi ta humanitarnii sferi. [The audit results in scientific and humanitarian spheres]. (2016). www.ac.rada.gov.ua. Retrieved from http://www.ac.rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/604017?Cat_id=34761 [in Ukrainian].
5. Redko, O.Iu. (1999) Problemy harantii audytorskoho vysnovku [Problems guarantees the auditor's report]. *Visnyk naukovykh prats Zhytomyrskoho inzhenerno-tekhnolohichnoho instytutu – Bulletin of scientific papers Zhytomyr Engineering and Technological Institute*, 1999, 10, 85-87 [in Ukrainian].
6. Sluchak, N.A. (2009). Oblik ta vnutrishnii audyt vytrat na nederevnu lisoproduktsiiu rosllynnoho pokhodzhennia [Accounting and internal audit costs of non-timber vegetable timber articles]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopol [in Ukrainian].
7. ISSAI 1500 “Audit Evidence”. (2016). www.intosai.org. Retrieved from <http://www.intosai.org/es/issai-executive-summaries/detail/article/issai-1500-audit-evidence.html> [in English].
8. ISSAI 300 “Fundamental Principles of Performance Auditing”. (2016). www.intosai.org Retrieved from <http://www.intosai.org/issai-executive-summaries/view/article/issai-300-fundamental-principles-of-performance-auditing.html> [in English].

Vitalii Abasov, Postgraduate

SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine

Evidential Basis for Conclusions and Proposals in Performance Audit

The aim of the article is to deepen the methodical bases of performance audit in the formation and using of audit evidence to develop conclusions and proposals. The article defines audit procedures and audit evidence under performance audit, develops the methodical tools for performance audit as a template to generate conclusions and proposals on the basis of the received evidence.

It has been established that it is worth considering the assessment of adequacy, efficiency and compliance of audit evidence under performance audit for the preparation of accounting documents and their submission for discussion in the working group. It has been considered that the audit evidence is mostly of documentary or calculated character. The performance audit objectives determine the reliability and relevance of audit evidence.

The template for generating the results of performance audit on the basis of the audit evidence is developed and set forward. The information put together by auditors under the template involves the coordination of audit results, good practice, expected outcomes for the purpose of performance audit and tasks, set to achieve it. The template allows members of the audit team and other stakeholders having a spatial understanding of grounds of the findings and their components.

performance audit, audit procedures, audit evidence, auditor's report

Одержано (Received) 14.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 657.631.8

І.І. Андрощук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Розвиток підходів до стандартизації виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації

На основні дослідження особливостей регламентації виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, в Міжнародних стандартах завдань з надання впевненості обґрунтовано рівні їх стандартизації у вітчизняній практиці: загальнопрофесійний і рівень суб'єкта аудиторської діяльності. Ідентифіковано проблеми розробки внутрішніх стандартів аудиторського підприємства в сфері організації та методики виконання завдань, обґрунтовано шляхи їх розв'язання. Запропоновано укрупнену структуру внутрішніх стандартів для регламентації розмежування різних видів завдань для конкретного об'єкта та внутрішніх стандартів з виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації.

аудиторська діяльність, завдання з надання впевненості, інше ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, міжнародні стандарти, внутрішні стандарти

И.И. Андрощук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Развитие подходов по стандартизации выполнения заданий по предоставлению уверенности, которые не являются аудитом или обзором исторической финансовой информации

На основе исследования особенностей регламентации выполнения заданий по предоставлению уверенности, которые не являются аудитом или обзором исторической финансовой информации, в Международных стандартах заданий по предоставлению уверенности обоснованы уровни их стандартизации в отечественной практике: общепрофессиональный и уровень субъекта аудиторской деятельности. Идентифицированы проблемы разработки внутренних стандартов аудиторского предприятия в сфере организации и методики выполнения заданий, обоснованы пути их решения. Предложена укрупненная структура внутренних стандартов для регламентации разграничения разных видов заданий для конкретного объекта и внутренних стандартов по выполнению заданий по представлению уверенности, которые не являются аудитом или обзором исторической финансовой информации.

аудиторская деятельность, задание по предоставлению уверенности, которые не являются аудитом или обзором исторической финансовой информации, международные стандарты, внутренние стандарты

Постановка проблеми. Завдання з надання впевненості, інші ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, є важливою складовою послуг, які регламентовані Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [8; 9] (далі – Міжнародні стандарти) та вітчизняними нормативними документами Аудиторської палати України [14]. Їх виконують аудиторські фірми, враховуючи зацікавленість власників та управлінського персоналу в оцінці ефективності використання ресурсів, оптимальності та доцільності функціонування систем та процесів. Але аналіз ринку аудиторських послуг, проведений на підставі аналітичних даних, представлених Аудиторською палатою України за 2008 та 2015 роки [19; 6] показує, що ці завдання не займають значної ніші на ринку аудиторських послуг. Кількість укладених угод скоротилася з 2490 од. до 370 од., вартість наданих послуг зменшилася з 42 млн. грн. до 26 млн. грн., при тому, що по всім іншим видам послуг відбулося зростання даного показника (крім супутніх послуг та інших професійних послуг).

Отже, на фоні скорочення загального ринку аудиторських послуг відбувається суттєве зменшення саме інших завдань з надання впевненості, що можна пояснити не лише зменшенням попиту на такі послуги, а й більш обережним ставленням аудиторів до їх прийняття. Можна зробити висновок, що, по-перше, відсутність чітко окреслених критеріїв не дозволяє прийняти такі завдання саме як завдання з надання впевненості, що збільшує частку супутніх та інших професійних послуг. По-друге, питанням організації і методики виконання таких завдань з урахуванням вимог Міжнародних стандартів приділяється недостатня увага, а відсутність методичних рекомендацій змушує суб'єктів аудиторської діяльності з обережністю підходити до прийняття таких завдань. По-третє, для їх виконання потрібні висококваліфіковані спеціалісти різного профілю, що є важливою запорукою підвищення ефективності роботи аудиторської фірми, як підкреслює О.Р. Антонюк [1, с. 60]. Використовувані на практиці різні методики перевірки об'єктів аудиту поки що не повною мірою відповідають вимогам сучасних Міжнародних стандартів, які прийняті в Україні як національні із 2003 р., а тому потребують внесення відповідних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняної практики розробки нормативних документів з питань організації і методики інших завдань з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації, доводить відсутність єдиної позиції у вказаному питанні та недостатнє його опрацювання. Так, О.І. Малишкін відстоює позицію щодо необхідності розробити, винести для обговорення серед українських експертів і з наступним можливим направленням до Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ) проекту стандарту по типу ПМПА за робочою назвою «Розгляд податкових питань під час аудиту фінансової звітності» [7, с. 211].

У 2003 р. Комісією зі стандартів та практики аудиту Аудиторської палати України було започатковано розробку Науково-практичного коментарю з практики застосовування в Україні Міжнародних стандартів аудиту, забезпечення впевненості та етики і Положень з національної аудиторської практики (протокол від 3 липня 2003 р. та спільний лист від 21 липня 2003 р. №2 Комісії зі стандартів та практики аудиту АПУ і Комісії з національних стандартів аудиту Спілки аудиторів України). Результатом цих розробок стало видання навчального посібника «Аудит: Застосування міжнародних стандартів в аудиторській практиці України» [3], який був схвалений рішенням Аудиторської палати України від 17 грудня 2004 р. №142/12 та рекомендований суб'єктам аудиторської діяльності для застосування у практичній діяльності. В подальшому важливість цих питань підкреслювалася наповненням планів методичних розробок та розробкою окремих положень.

На даний час Аудиторською палатою України розроблено проект одного документу, який стосується інших завдань з надання впевненості, зокрема, перевірки податкової звітності, а саме: проект Положення з національної практики завдань з надання впевненості «Завдання з незалежної перевірки податкової звітності (завдання з податкового аудиту)» (Рішення Аудиторської палати України №246/12 від 23 лютого 2012 року [13]). Як зазначено в рішенні, його розроблено у відповідності із Законом України «Про аудиторську діяльність», Кодексом етики професійних бухгалтерів (Кодекс етики), Міжнародними стандартами контролю якості, Міжнародною концептуальною основою завдань з надання впевненості, Міжнародним стандартом завдань з надання впевненості 3000 «Завдання з надання впевненості, що не є аудитами чи оглядами історичної фінансової інформації».

Питанням формування структури внутрішніх стандартів приділяють уваги багато науковців, оскільки розробка внутрішніх стандартів суб'єктів аудиторської діяльності є важливою складовою забезпечення такого елементу системи внутрішнього

контролю якості, як виконання завдання. Практика аудиторської роботи засвідчила необхідність розробки внутрішніх або внутрішньофірмових стандартів, які стандартизують дії та процедури аудиторів при виконанні аудиторських послуг та різних завдань. О.А. Петрик виділяє їх в окремий вид нормативно-правового регулювання аудиторської діяльності [10, с. 26].

Вітчизняні науковці пропонують систематизований перелік організаційно-методичного забезпечення політики та процедур контролю якості аудиторського підприємства [2; 5; 12; 15; 21, с. 307-340], але інші завдання з надання впевненості в них або взагалі не згадуються, або подані в ній лише як окремий блок без подальших детальних розробок. Класифікацію стандартів внутрішнього аудиту, яка може бути використана і при формуванні системи внутрішніх стандартів аудиторського підприємства, запропоновано О.В. Сметанко [18]. О.П. Савіною проведено дослідження підходів щодо формування системи внутрішньофірмових стандартів російськими науковцями [16] та викладено власне бачення напрямів стандартизації супутніх аудиту послуг [17], які можна використати в якості прикладу, але їх суттєвим недоліком є те, що вони ґрунтуються на МСА, які діяли до 2003 року.

Віддаючи належне здобуткам цих авторів у сфері виконання різних видів аудиту та аудиторських послуг, слід зазначити відсутність цілеспрямованих і комплексних досліджень проблем організації й методики виконання інших завдань з надання впевненості, які відрізняються від аудиту та огляду історичної фінансової інформації, незважаючи на їх практичну важливість і актуальність та існування великого масиву спеціальної літератури в Україні. Розвиток теоретичних, методичних і організаційних засад виконання завдань з надання впевненості, крім аудиту та огляду, відповідно до Міжнародних стандартів є важливою й актуальною науковою проблемою, вирішення якої окреслило цільову спрямованість даного дослідження.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування напрямів розвитку вітчизняної практики стандартизації виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, підходів щодо розробки внутрішніх стандартів виконання завдань з надання впевненості, крім аудиту та огляду.

Виклад основного матеріалу. Можливі напрями роботи в сфері стандартизації виконання завдань з надання впевненості представлені рис.1.

Розробка Положень з національної практики є важливою, в першу чергу, для уніфікації підходів до виконання завдань, які можуть бути прийняті як обов'язкові до виконання, а також для подальшого розвитку практики виконання завдань з аудиту, огляду, завдань з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації. Можна виділити такі два окремих напрями їх розробки:

- розробка Положень з національної практики завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, які б містили методичні рекомендації з виконання окремих завдань;
- розробка Положень з національної практики завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, які б надавали рекомендації щодо загальних положень виконання таких завдань (погодження умов завдання, планування, повідомлення інформації тощо).

Такий підхід зумовлений суттєвими відмінностями розробці Міжнародних стандартів завдань з надання впевненості (далі – МСЗНВ) від Міжнародних стандартів аудиту (далі – МСА), а саме: якщо при розробці останніх основна увага концентрувалася на розробці стандартів з регламентації питань, які можуть бути використані і при проведенні аудиту фінансової звітності в цілому, і при проведенні аудиту окремих компонентів фінансової звітності, статей, рахунків, а окремі стандарти

з перевірки конкретних об'єктів (компонентів фінансової звітності (балансу, звіту про фінансові результати та ін.), статей, рахунків (основні засоби, нематеріальні активи, інші операційні витрати)) практично не розроблялися, то дотепер при розробці стандартів для завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, простежуються протилежні тенденції, які полягають в такому:

- розробка стандартів для спеціалізованих сфер, тобто для конкретних завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, з чітко визначеним предметом завдання, які включають всі питання організації і методики доречні для даного предмету;

- відкладання розробки стандартів, які були б загальними для всіх завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, незалежно від предмету завдання і регламентували окремі питання (наприклад, планування завдань, порядок визначення суттєвості тощо).

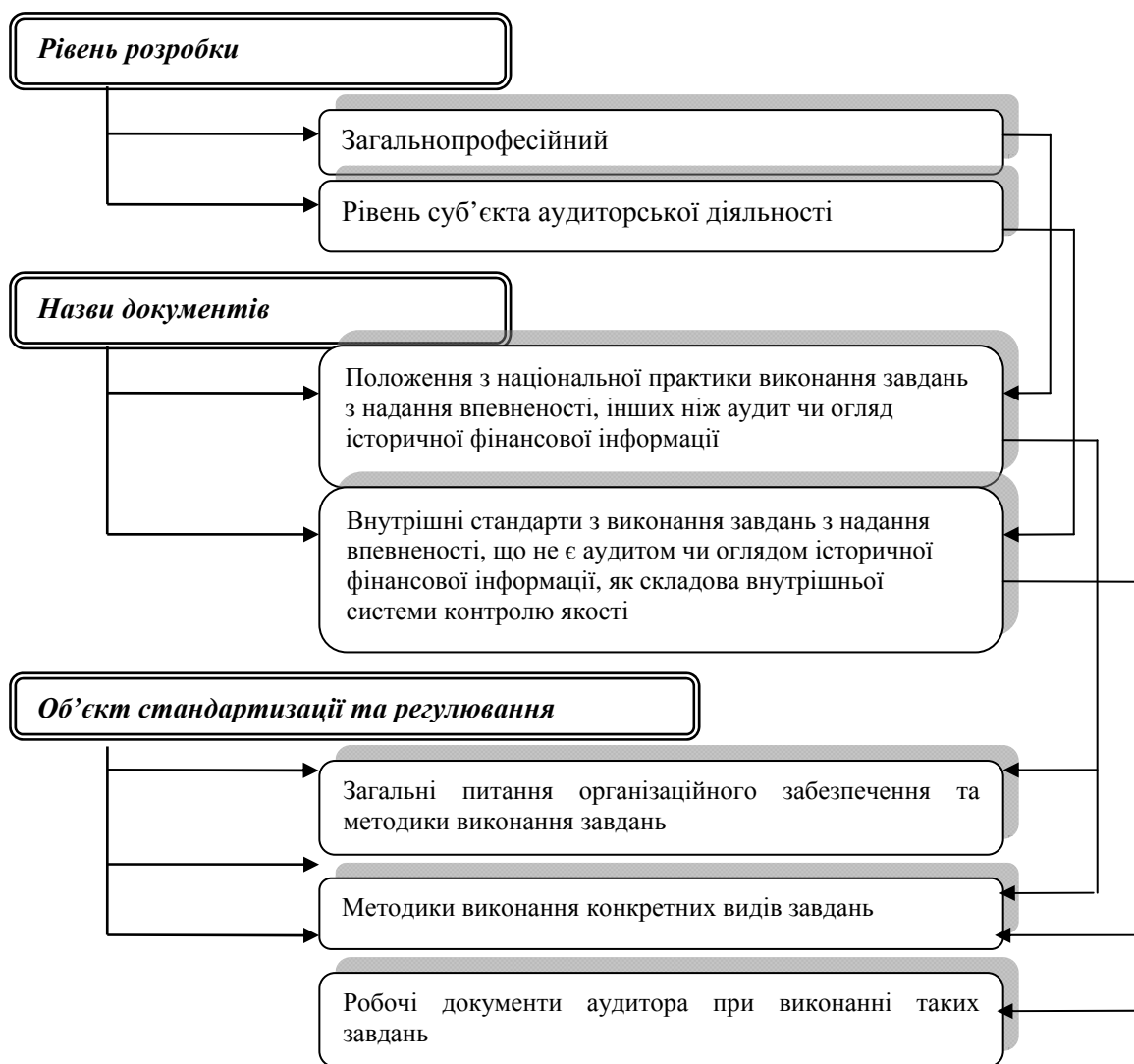


Рисунок 1 – Напрями розвитку вітчизняної системи нормативного регулювання виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації
Джерело: розроблено автором.

Враховуючи складність інших завдань з надання впевненості, доцільно використати підхід, який застосований в Міжнародній практиці, а саме: розробка окремих стандартів для окремих об'єктів, які базуватимуться на попередньо

визначених етапах виконання завдання.

В таблиці 2 систематизовані проблеми розробки внутрішніх стандартів виконання інших завдань з надання впевненості та шляхи їх розв'язання, які проявляються, в першу чергу, в складності розробки стандартів для всіх потенційних предметів завдань, а також в необхідності приділення уваги розмежуванню різних видів аудиторських послуг.

Таблиця 2 – Особливості інших завдань з надання впевненості та їх вплив на розробку внутрішніх стандартів аудиторського підприємства в сфері методики їх виконання

№	Особливості	Наслідки	Вплив
I	Складність та різноманітність предметів завдання та інформації з предмету завдання	Складність (неможливість) розробки внутрішніх стандартів для всіх видів завдань з надання впевненості, крім аудиту та огляду	Розробка внутрішніх стандартів для тих видів завдань, які виконувалися раніше, та/або є перспективними на основі оцінки попиту й інформаційних потреб реальних та потенційних користувачів
II	Тісний зв'язок і поєднання із завданнями з аудиту, супутніми та консультаційними послугами	Відсутність чітко регламентованого підходу щодо ідентифікації та прийняття різних завдань для одного об'єкта	Розробка внутрішніх стандартів для регламентації розмежування різних видів завдань для конкретного об'єкта з урахуванням вимог міжнародних стандартів та потреб користувачів
III	Різнороманітність методик виконання завдань з надання впевненості	Складність опису та регламентації методики виходячи з того, що для кожного об'єкта предмет завдання, інформація з предмета завдання та критерії оцінки можуть відрізнятися	Врахування при розробці внутрішніх стандартів варіативності елементів завдання та розробка типових методик для завдань, перспективних для конкретного суб'єкта аудиторської діяльності
IV	Відсутність єдиного підходу до виконання завдань з надання впевненості в Міжнародних стандартах, різноманітність їх структури	Складність розробки внутрішніх стандартів через відсутність єдиного зразка (єдиного підходу)	Розробка типової структури внутрішнього стандарту через узагальнення вимог МСЗНВ та врахування відмінностей в організаційних і методичних підходах на основі порівняння вимог МСА та МСЗНВ

Джерело: розроблено автором.

Розглянемо більш детально другий і четвертий напрям та їх взаємозв'язок. В основу розробки внутрішнього стандарту для регламентації розмежування різних видів завдань для конкретного об'єкта доцільно покласти розробки щодо:

- взаємозв'язку характеристик окремих об'єктів та видів завдання;
- розподілу функцій між аудитором та відповідальними особами при виконанні прямих завдань (або завдань зі складання безпосереднього висновку) та завдань з підтвердження (або завдань, що ґрунтуються на твердженнях);
- форм предмету та інформації з предмету як елементів завдання;
- ідентифікації критеріїв оцінювання.

Такі внутрішні стандарти можуть формувати окремий блок «Внутрішні стандарти з ідентифікації видів завдань» та виступати основою для проведення анкетувань та опитувань клієнтів (замовників). До їх змісту слід включити таку укрупнену інформацію:

1. Об'єкт завдання.

2. Інформаційні потреби користувачів.
3. Предмет завдання та їх характеристика.
4. Можливість встановлення критеріїв оцінки та їх характеристика.
5. Інформація з предмету завдання та особа, яка її готує.
6. Ідентифікація завдання (завдання з аудиту, яке виконується відповідно до МСА 805 «Особливі міркування – аудити окремих фінансових звітів та певних елементів, рахунків або статей фінансового звіту»); завдання з надання впевненості, яке виконується відповідно до МСЗНВ; інші послуги, зокрема, консультаційні).

Запропонована модель стандарту охоплює основні характеристики для того, щоб вибрати оптимальний вид завдання, при якому будуть враховуватися і потреби користувачів, і вимоги стандартів. Так, алгоритм показує, що навіть при висловленні замовником такої потреби, як отримання думки стосовно відповідності певної інформації встановленим критеріям, аудитор повинен враховувати, що в кінцевому підсумку при відсутності критеріїв таке завдання не може бути виконано як інше завдання з надання впевненості.

Далі необхідно ідентифікувати предмет завдання, критерії та інформацію з предмета завдання, що дозволить ідентифікувати вид завдання. З іншого боку, модель можна використовувати в зворотному порядку: базуючись на тому, що замовники бажають отримати в кінцевому підсумку звіт з надання впевненості, окреслити характеристики майбутнього завдання.

Подібні ознаки виділяються й іншими дослідниками, наприклад, Л.Є. Голицева та Р.Г. Тараненко проводячи аналіз управлінського аудиту та аудиту фінансової звітності в кінцевому підсумку роблять висновок, що спільним є методика проведення аудиту, а відмінності проявляються в цілях, задачах, об'єктах, характері регулювання, користувачах, критеріях оцінки [4].

Розробка типової структури внутрішнього стандарту для інших завдань з надання впевненості (четвертий напрям) є більш складною задачею, враховуючи різноманітність об'єктів та критеріїв їх оцінки. Структурі та змісту внутрішніх стандартів, присвячених виконанню конкретних завдань з аудиту, приділяють увагу у фаховій літературі. Зокрема, пропонується така структура: загальні положення; особливості організації обліку обраного об'єкта; типову загальну стратегію та план аудиту обраного об'єкта; методику розрахунку рівня суттєвості; чинники, які впливають на збільшення ризику виникнення викривлень в обліку певного об'єкта; джерела отримання аудиторських доказів; методи отримання аудиторських доказів; порядок проведення аудиту; типові помилки, які зустрічаються при проведенні аудиту; порядок формування аудиторського звіту [21, с. 336-337].

Укрупнена структура внутрішнього стандарту з виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, повинна враховувати:

- 1) класифікацію завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації;
- 2) наповнення МСЗНВ 3000 «Завдання з надання впевненості, що не є аудитами чи оглядами історичної фінансової інформації», 3400 «Перевірка прогнозової фінансової інформації», 3402 «Звіти з надання впевненості щодо заходів контролю в організації, що надає послуги», 3410 «Завдання з надання впевненості щодо звітів з парникових газів», 3420 «Завдання з надання впевненості щодо складання гіпотетичної фінансової інформації, яка включається в проспект емісії»;
- 3) етапи виконання завдання та їх наповнення;
- 4) відмінності між аудитом фінансової звітності та завданнями з надання впевненості, іншими ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації.

Можна запропонувати таку структуру внутрішнього стандарту:

1. Характеристики завдання на основі класифікації його елементів.
2. Методика розрахунку рівня суттєвості.
3. Процедури I етапу «Етап прийняття завдання».
4. Процедури II етапу «Етап отримання та оцінки доказів».
5. Процедури III етапу «Етап завершення завдання».

Детальніше доцільно зупинитися на розкритті наповнення другого та першого етапу в контексті узгодження умов завдання та подальшого планування та виконання процедур з точки зору необхідності врахування таких специфічних категорій, як пов'язані особи, подальші події, безперервність тощо, яким присвячено окремі Міжнародні стандарти аудиту.

Для цього, враховуючи необхідність розробки типової структури внутрішніх стандартів виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, для конкретних об'єктів, важливим є, в першу чергу, визначення принципів відмінностей від аудиту фінансової звітності, оскільки проблеми внутрішньої стандартизації цих завдань в більшій мірі розглянуто у фаховій літературі.

Результати дослідження відмінностей у проведенні аудиту фінансової звітності та завдання з надання впевненості, інші ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, узагальнені в попередньому дослідженні [20].

Отже, якщо розглядати особливості організації і методики виконання інших завдань з надання впевненості, то їх відмінності від аудиту фінансової звітності полягають в особливості визначення елементів кожного з завдання, які в загальному вигляді регламентовані Міжнародною концептуальною основою завдань з надання впевненості, включають: тристоронні відносини; предмет; відповідні критерії; достатні й відповідні докази; письмовий звіт (висновок) з надання впевненості, форма якого відповідає завданню з надання обґрунтованої впевненості або завданню з надання обмеженої впевненості (п. 20). Більш детально елементи, які визначають відмінності між аудитом фінансової звітності та завданнями з надання впевненості, іншими ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, можна подати так:

- рівень впевненості, який, в свою чергу, впливає на вибір процедури збору доказів та формулювання висновків;
- предмет завдання;
- критерії оцінки;
- потенційні користувачі;
- порядок здійснення процедур, що дозволяють отримати розуміння про суб'єкта господарювання, та їх обсяг;
- розгляд питань щодо шахрайства та інших законодавчих та нормативних актів;
- розгляд законодавчих та нормативних документів;
- порядок розгляду подальших подій;
- відповідальність аудитора щодо залишків на початок періоду під час виконання першого завдання;
- відповідальність аудитора за перевірку порівняльної інформації та іншої інформації;
- порядок та випадки обов'язкового інформування управлінського персоналу;
- порядок та випадки отримання пояснень від управлінського персоналу;
- порядок висвітлення результату завдання та складання звіту;
- випадки модифікації звіту з надання впевненості;

– випадки включення до звіту пояснювальних параграфів та параграфів з інших питань.

Ці відмінності можна класифікувати на три групи:

1) відмінності, які спричинені дещо різними підходами до розгляду певного питання в МСА та МСЗНВ (рівень впевненості, який в своє чергу впливає на встановлення рівня суттєвості, процедури збору доказів та формулювання висновків; предмет завдання; критерії оцінки; потенційні користувачі; порядок здійснення процедур, що дозволяють отримати розуміння про суб'єкта господарювання, та їх обсяг; порядок висвітлення результату завдання та складання висновку; випадки модифікації аудиторського висновку);

2) відмінності, які спричинені «поверховим» підходом до розгляду певного питання в МСЗНВ 3000 (розгляд питань щодо шахрайства та дотримання інших законодавчих та нормативних актів; випадки включення до аудиторського звіту пояснювальних параграфів та параграфів з інших питань; порядок розгляду подальших подій; порядок та випадки отримання пояснень від управлінського персоналу);

3) відмінності, які спричинені тим, що певні питання не згадуються та не розглядаються в МСЗНВ 3000 і поверхово розглядаються в інших МСЗНВ (відповідальність аудитора щодо залишків на початок періоду під час виконання першого завдання; розгляд впливу операцій з пов'язаними особами; використання зовнішніх підтверджень; відповідальність аудитора за перевірку порівняльної інформації, якщо перевірка за попередній період не проводилася або проводилася попереднім аудитором; порядок та випадки обов'язкового інформування управлінського персоналу).

Узагальнюючи виявлені відмінності вважаємо, що при розробці типового внутрішнього стандарту виконання завдання доцільно не лише передбачити типові процедури, а розкрити необхідність, умови, порядок дослідження таких об'єктів, як:

- 1) ризики виникнення шахрайства та випадки шахрайства;
- 2) дотримання інших законодавчих і нормативних документів;
- 3) принцип безперервності діяльності;
- 4) подальші події;
- 5) операції з пов'язаними особами;
- 6) порівняльна інформація;
- 7) залишки на початок періоду.

Виділені об'єкти, як свідчать розроблені МСЗНВ 3402, 3410, 3420, можуть мати відношення до досліджуваного об'єкту, а проаналізовані відмінності засвідчують значну варіативність згаданих елементів стосовно інших завдань з надання впевненості, що створює складність для аудиторів при їх визначенні в кожному конкретному завданні та необхідність їх врахування при розробці внутрішніх стандартів аудиторського підприємства.

Важливість розробки таких стандартів беззаперечна, оскільки Положенням з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг» [11] запроваджена обов'язковість документування процесу виконання завдання через розробку методик з виконання завдання у письмовому чи електронному форматі, програмних інструментів або інших форм стандартизованої документації, планів, програм, інструкцій, необхідних для розуміння цілей роботи персоналу в процесі виконання завдання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Робота у сфері стандартизації виконання завдань з надання впевненості має здійснюватися як на загальнопрофесійному рівні, так і на рівні окремого суб'єкта аудиторської діяльності,

передбачати розробку Положень з національної практики виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, з метою сприяння розвитку практики їх виконання та уніфікації підходів до виконання завдань, які можуть бути прийняті як обов'язкові, та внутрішніх стандартів суб'єкта аудиторської діяльності, які виступатимуть складовою внутрішньої системи контролю якості.

На основі проведеного дослідження систематизовані проблеми розробки внутрішніх стандартів виконання інших завдань з надання впевненості та шляхи їх розв'язання, які проявляються, в першу чергу, в складності розробки стандартів для всіх потенційних предметів завдань, а також в необхідності приділення уваги розмежуванню різних видів аудиторських послуг, і визначено їх вплив на порядок розробки внутрішніх стандартів. У структурі внутрішніх стандартів з виконання завдань з надання впевненості, крім аудиту та огляду, запропоновано два блоки: стандарти з ідентифікації виду аудиторської послуги за конкретним об'єктом та стандарти з організації і методики їх виконання. В основу регламентів розмежування завдань для конкретного об'єкта покладено розробки щодо взаємозв'язку характеристик окремих об'єктів та видів завдання; розподілу функцій між аудитором та відповідальними особами; форм, предмета та інформації з предмета завдання; ідентифікації критеріїв оцінювання. При опрацюванні змісту внутрішніх стандартів з організації і методики виконання завдань доведено доцільність використання міжнародної практики в частині розробки окремих стандартів для окремих об'єктів, які мають ґрунтуватися на визначених етапах виконання завдання та передбачати врахування відмінностей у проведенні аудиту і завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, визначених відповідно до положень МСА та МСЗНВ.

Обґрунтовано, що при формуванні внутрішніх стандартів з виконання завдань з надання впевненості, інших ніж аудит чи огляд історичної фінансової інформації, доцільно використовувати міжнародну практику розробки окремих стандартів для конкретних предметів завдання, що і визначає перспективи подальших досліджень.

Список літератури

1. Антонюк О. Диверсификация аудиторских услуг, как способ повышения эффективности деятельности аудиторской фирмы [Текст] / О. Antonyuk // International Journal of New Economics and Social Sciences. – Poland, Swinoujscie. – № 1 (3). – 2016. – С. 56–64.
2. Антонюк О. Проблематика и предложения усовершенствования стандартизации аудиторских услуг [Текст] / О. Antonyuk // International Journal of New Economics and Social Sciences. – Poland, Swinoujscie. – № 2 (2). – 2015. – С. 150–158.
3. Аудит : Застосування міжнародних стандартів в аудиторській практиці України. Навчальний посібник. [Текст] – К. : ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус» – 2005. – 172 с.
4. Голищева Л.Е. Теоретико-методологические аспекты управленческого аудиту как способа оценки эффективности бухгалтерского информационного потока [Електронний ресурс] / Л.Е. Голищева, Р.Г. Тараненко // Аудит и финансовый анализ. – 2007. – №4. – Режим доступу: <http://www.auditfin.com/fin/2007/4/Taronenko/Taronenko%20.pdf>
5. Давидов Г.М. Підходи щодо створення комплексу організаційно-методичного забезпечення функціонування аудиторської фірми [Текст] / Г. М. Давидов, Н. С. Шалімова // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2010. – №3(53). – С. 75–81
6. Звіт Аудиторської палати України до Кабінету Міністрів України за 2015 рік. Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні у 2015 році [Електронний ресурс] / Аудиторська палата України. – Київ, 2015. – 56 с. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/zvit-dokmu>
7. Малишкін О.І. Аудит податків: конструкція на майбутнє [Електронний ресурс] / О.І. Малишкін // Економіка: реалії часу. – 2015. – №1(17). – С. 208–213. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/No1/208-213.pdf>

8. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, частина 1, видання 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf
9. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, частина 2, видання 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_2_all.pdf
10. Петрик О.А. Аудит : методологія і організація : Монографія [Текст] / Олена Анатоліївна Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с.
11. Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг», затверджене рішенням Аудиторської палати України від 27 вересня 2007 року №182/4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/files/reestr/765047123.pdf>
12. Радионова Н.И. Разработка организационных регламентов аудита для повышения внутреннего контроля аудиторских фирм Украины [Електронний ресурс] / Н.И. Радионова – Режим доступу: http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/661/1/20160209_101.pdf
13. Рішення Аудиторської палати України «Про проект Положення з національної практики завдань з надання впевненості «Завдання з незалежної перевірки податкової звітності (завдання з податкового аудиту)» від 23 лютого 2012 року №246/12 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/files/ris/131268569.doc>
14. Рішення Аудиторської палати України від 22 грудня 2011 року №244/14 «Про перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми)» (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/news/nrishAPU_244.html
15. Рядська В.В. Дослідження змісту моделей внутрішньофірмової системи контролю якості аудиторських послуг [Електронний ресурс] / В.В. Рядська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – №4(62). – С. 209–211. – Режим доступу: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/42809/39610>
16. Савина О.П. Моделирование системы внутрифирменных стандартов аудиторской деятельности и обоснование их структуры [Електронний ресурс] / О.П. Савина // Аудит и финансовый анализ. – 2011. – №3. – Режим доступу: http://www.auditfin.com/fin/2011/5/2011_V_04_03.pdf
17. Савина О.П. Проблемы стандартизации сопутствующих аудиту услуг и пути их решения [Електронний ресурс] / О.П. Савина // Аудит и финансовый анализ. – 2011. – №4. – Режим доступу: http://www.auditfin.com/fin/2011/4/2011_IV_04_05.pdf
18. Сметанко О.В. Класифікація стандартів внутрішнього аудиту та їх значення в акціонерних товариствах в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Сметанко // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – Вип. 4. – С. 166–169. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2010_4_38
19. Узагальнена інформація про стан аудиторської діяльності в Україні. 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apu.com.ua/files/temp/780788612.xls>
20. Шалімова Н.С. Принципові відмінності аудиту фінансової звітності та операційного аудиту як виду завдань з надання впевненості [Текст] / Н.С. Шалімова, І.І. Андрощук // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 249: В 6 т. – Т.IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 824–831.
21. Шалімова Н.С. Соціально-економічні аспекти аудиту: теорія і практика: Монографія [Текст] / Н.С. Шалімова. – Кіровоград: ТОВ «ІмексЛТД», 2012. – 672 с.

References

1. Antonyuk, O. (2016). Diversifikatsiya auditorskikh uslug. kak sposob povysheniya effektivnosti deyatel'nosti auditorskoy firmy [Diversification of audit services as a way to improve the effectiveness of auditing company]. *International Journal of New Economics and Social Sciences*, 1 (3), 56–64 [in Russian].
2. Antonyuk, O. (2016). Problematika i predlozheniya usovershenstvovaniya standartizatsii auditorskikh uslug [Issues and Proposals for the Improvement of Standartization of Audit Services]. *International Journal of New Economics and Social Sciences*, 2 (2), 150–158 [in Russian].
3. *Audit: Application of international standards in the audit practice of Ukraine. Tutorial*. (2005). Kyiv: Status.
4. Golishcheva, L.E., & Taranenko, R.G. (2007). Teoretiko-metodologicheskiye aspekty upravlencheskogo auditu kak sposoba otsenki effektivnosti bukhgalterskogo informatsionnogo potoka [Theoretical and methodological aspects of the management audit as a way to assess the effectiveness of the accounting information flow]. *Audit i finansovyy analiz. - Audit and finansovy analysis*, 4. Retrieved from

- <http://www.auditfin.com/fin/2007/4/Taronenko/Taronenko%20.pdf> [in Russian].
5. Davydov, G.M., & Shalimova, N.S. (2010). Pidkhody shchodo stvorennia kompleksu orhanizatsiino-metodychnoho zabezpechennia funktsionuvannia audytorskoi firmy [Approaches for creating complex organizational methods of operation of the audit firm]. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky. - Bulletin ZSTU. Economic science*, №3 (53), 75-81[in Ukrainian].
 6. Zvit Audytorskoi palaty Ukrainy do Kabinetu Ministriv Ukrainy za 2015 rik. Uzahalnena informatsiia pro stan audytorskoi diialnosti v Ukraini u 2015 rotsi [Report of the Audit Chamber of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine for 2015. Summarized information on the status of audit activity in Ukraine in 2015]. <http://www.apu.com.ua>. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/zvit-do-kmu> [in Ukrainian].
 7. Malyskin, O.I. (2015). Audyt podatkov: konstruktsiia na maibutnie [Audit tax: design for the future]. *Ekonomika: realii chasu. – Economy: Realities time*, №1 (17), 208-213. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/No1/208-213.pdf> [in Ukrainian].
 8. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh, vydannia 2014 roku, chastyna 1 [Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, Volume I, 2014 Edition]. (n.d.). www.apu.com.ua. Retrieved from http://www.apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf [in Ukrainian].
 9. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh, vydannia 2014 roku, chastyna 2 [Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, Volume II, 2014 Edition]. (n.d.). www.apu.com.ua. Retrieved from http://www.apu.com.ua/attachments/article/290/Audit_2015_2_all.pdf [in Ukrainian].
 10. Petryk, O.A. (2003). Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia [Audit: Methodology and Organization]. K.: KNEU [in Ukrainian].
 11. Polozhennia z natsionalnoi praktyky kontroliu yakosti audytorskykh posluh 1 «Orhanizatsiia audytorskomyi firmamy ta audytoramy systemy kontroliu yakosti audytorskykh posluh», zatverdzhene rishenniam Audytorskoi palaty Ukrainy vid 27 veresnia 2007 roku №182/4 [The Provisions of the National Practice of Quality Control of Audit Services 1 "Organization of Quality Control System of Audit Services by Audit Firms and Auditors" approved by the Audit Chamber of Ukraine, September 27, 2007, №182 / 4]. (n.d.). <http://www.apu.com.ua>. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/files/reestr/765047123.pdf> [in Ukrainian].
 12. Radionova, N.Y. (n.d.). Razrabotka organizatsionnykh reglamentov audita dlya povysheniya vnutrennego kontrolya auditorskikh firm Ukrainy [Development of organizational audit regulations to improve the internal control auditorskih companies in Ukraine]. <http://er.knutd.com.ua>. Retrieved from http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/661/1/20160209_101.pdf [in Ukrainian].
 13. Rishennia Audytorskoi palaty Ukrainy «Pro proekt Polozhennia z natsionalnoi praktyky zavdan z nadannia vpevnenosti «Zavdannia z nezalezhnoi perevirky podatkovoi zvitnosti (zavdannia z podatkovoho audytu)» vid 23 liutoho 2012 roku №246/12 [The decision of the Audit Chamber of Ukraine "About Project of National Practice of Assurance Engagements "The engagement of the Independent Audit if Tax Report (Tax Audit Engagement)", February 23, 2012, №246/12]. (n.d.). <http://www.apu.com.ua>. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/files/ris/131268569.doc> [in Ukrainian].
 14. Rishennia Audytorskoi palaty Ukrainy vid 22 hrudnia 2011 roku №244/14 «Pro perelik posluh, yaki mozhut nadavaty audytory (audytorski firmy)» (zi zminamy ta dopovnenniamy) [The decision of the Audit Chamber of Ukraine of December 22, 2011, №244/14 "On the List of Services that Can Perform Auditors (Audit Firms)" (amended)] (n.d.). <http://www.apu.com.ua>. Retrieved from http://minfin.com.ua/taxes/-/news/nrishAPU_244.html [in Ukrainian].
 15. Riadska, V.V. (2012). Doslidzhennia zmistu modelei vnutrishnofirmovoi systemy kontroliu yakosti audytorskykh posluh [Research of the content models in-house quality control system audit services]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky. – Bulletin Zhytomyr State Technological University. Series: Economics*, №4(62), 209–211 [in Ukrainian].
 16. Savina, O.P. (2011). Modelirovaniye systemy vnutrifirmennikh standartov auditorskoy deyatelnosti i obosnovaniye ikh struktury [Modelling of system of internal auditing standards and substantiation of their structure]. *Audit i finansovyy analiz. - Audit and Financial Analysis*, 3. Retrieved from http://www.auditfin.com/fin/2011/5/2011_V_04_03.pdf [in Russian].
 17. Savina, O.P. (2011). Problemy standartizatsii soputstvuyushchikh auditu uslug i puti ikh resheniya [The problems of standardization of audit-related services and the ways of its solutions]. *Audit i finansovyy analiz. - Audit and Financial Analysis*, 4. Retrieved from http://www.auditfin.com/fin/2011/5/2011_V_04_03.pdf [in Russian].
 18. Smetanko, O.V. (2010). Klasyfikatsiia standartiv vnutrishnoho audytu ta yikh znachennia v aktsionernykh tovarystvakh v Ukraini [Classification of internal audit standards and their importance in joint stock companies in Ukraine]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. – Scientific notes*

- Smetanko Lviv University of Business and Law*, 4, 166–169. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzclubp_2010_4_38 [in Ukrainian].
19. Uzahalнена informatsiia pro stan audytorskoï diialnosti v Ukraini [Summarized information on the status of audit activity in Ukraine]. (2008). [www.apu.com.ua](http://apu.com.ua). Retrieved from <http://apu.com.ua/files/temp/780788612.xls> [in Ukrainian].
 20. Shalimova, N.S., & Androshchuk, I.I. (2009). Pryntsypovi vidminnosti audytu finansovoi zvitnosti ta operatsiinoho audytu yak vydu zavdan z nadannia vpevnenosti [Principle distinctions between audit of financial statements and operation audit as assurance engagements]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: Zbirnyk naukovykh prats. – Economy: problems of theory and practice, Vol. IV*, 249, 824-831 [in Ukrainian].
 21. Shalimova, N.S. (2012). Sotsialno-ekonomichni aspekty audytu: teoriia i praktyka [Socio-Economic Aspects of the Audit: Theory and Practice]. Kirovohrad: Imeks-Ltd [in Ukrainian].

Iryna Androshchuk

Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

The Development of Approaches to the Standardization of Performance of Assurance Engagement Other than Audit or Review of Historical Financial Information

The aim of this study is substantiation of the ways of development of national practice of standardization the performance of assurance engagements other than audits or review of historical financial information, determination of approaches to elaboration of internal standards of performance of assurance engagements, except for audit and review.

It has been substantiated that the work in the sphere of standardization of assurance engagements should be done at generally professional level and at the level of individual audit entity. It is necessary to elaborate the Provisions of National Practice of performance of assurance engagements other than audits or reviews of historical financial information, to promote their implementation and harmonization of approaches to the performance that can be taken as mandatory standards and internal audit standards of individual audit entity as part of the internal quality control system. The problems of elaborating the internal standards of performance of other assurance engagements have been systematized and the ways if its solutions have been proposed. In the structure of internal standards of performance of assurance engagements, except for audit and review, two blocks have been proposed: standards to identify the type of audit services for the specific object and the standards which are concretizing the issues of organization and methodic of their implementation.

It has been proved that in the process of formation of internal standards of performance of assurance engagements other than audits or review of historical financial information, it is advisable to use international practice of developing specific standards for particular subjects matter.

audit activity, assurance engagement other than audit or review of historical financial information, international standards, internal standards

Одержано (Received) 27.10.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 35.073

Н.М. Заєць, асп.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна

Контроль в сфері державних закупівель та вплив його результатів на ефективність здійснення процедур закупівель

Розглянуто види фінансового контролю, що застосовуються в сфері публічних (державних) закупівель. Проаналізовано показники перевірок публічних (державних) закупівель та розглянуто реалізацію їх результатів. Досліджено вплив результатів перевірок публічних (державних) закупівель на ефективність проведення процедур закупівель. Обґрунтовано необхідність реформування контролю у вигляді перевірок публічних (державних) закупівель з метою надання йому механізмів впливу на виправлення порушень в ході процедур закупівель без їх відміни, що дозволить підвищити ефективність їх здійснення.

контроль, перевірка, публічні (державні) закупівлі, процедура закупівлі, замовник, ефективність закупівлі

© Н.М. Заєць, 2016

Н.Н. Заець, асп.

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», г. Киев, Украина

Контроль в сфере государственных закупок и влияние его результатов на эффективность осуществления процедур закупок

Рассмотрены виды финансового контроля, применяемые в сфере публичных (государственных) закупок. Проанализированы показатели проверок публичных (государственных) закупок и рассмотрена реализация их результатов. Исследовано влияние результатов проверок публичных (государственных) закупок на эффективность проведения процедур закупок. Обоснована необходимость реформирования контроля в виде проверок публичных (государственных) закупок с целью наделения его механизмами влияния на исправление нарушений в ходе процедур закупок без их отмены, что позволит повысить эффективность их осуществления.

контроль, проверка, публичные (государственные) закупки, процедура закупки, заказчик, эффективность закупок

Постановка проблеми. Система публічних (державних) закупівель України переживає переломний момент, коли в минуле відійшли процедури закупівель, що оформлюються у паперовому вигляді, та почали застосовуватись електронні процедури закупівель. При цьому, незмінним залишилась необхідність контролю за проведенням закупівель, оскільки незалежно від виду здійснення процедур, вони не застраховані від неефективного застосування, допущення порушень під час їх проведення та, як результат, збитків.

Водночас контроль теж має бути ефективним і направленим не лише на встановлення порушень, а й на виявлення чинників, що впливають на виникнення цих порушень, для недопущення їх у майбутньому та можливості підвищення ефективності проведення процедур закупівель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених досліджували питання ефективності здійснення фінансового контролю. Теоретичним та методологічним засадам функціонування системи державного фінансового контролю присвятили свої праці ряд зарубіжних авторів, зокрема А. Аренс [1], Д. Лоббек [1], Э. Кампос [12], С. Прадхан [12] та ін.

В Україні система державного фінансового контролю перебуває в процесі постійного пошуку прогресивних важелів її удосконалення, в тому числі в напрямку перевірок публічних (державних) закупівель, для того щоб даний вид перевірок відповідав вимогам системи публічних закупівель, що постійно розвивається та змінюється.

У різні періоди під різними кутами зору до проблеми фінансового контролю в сфері публічних (державних) закупівель зверталися відомі вітчизняні науковці, такі як І. Дрозд [3], Д. Красніков [11], В. Зубар [7], Г. Дмитренко [2], Н. Рубан [13].

Професор І. Дрозд серед різновидів фінансового контролю виокремлює моніторинг, що поєднує, на її думку, одночасно і контрольні і аналітичні функції [3]. Д. Красніков у авторефераті дисертації, присвяченому питанням державного управління в сфері виявлення та відшкодування збитків державі розглядає моніторинг як вид аналітичної оцінки збитків, у т.ч. від операцій з державними закупівлями. На нашу думку, теоретичні концепції вітчизняних і зарубіжних учених щодо фінансового контролю в цілому, та, зокрема, моніторингу, зумовлюють необхідність проведення всебічного аналізу підконтрольного об'єкту державних закупівель.

Вивчення контролюючої функції у сфері публічних (державних) закупівель є надзвичайно необхідним, зважаючи на новітні трансформаційні процеси в державному управлінні та активному поширенні закупівельного законодавства на господарську діяльність державних замовників та окремих господарських підприємств [2].

Досвід світової економіки показує, що в розвинених країнах держава займає активну позицію у здійсненні контролю за роботою господарюючих структур. Найбільш жорстко контролюється ефективність використання майна і коштів на державних підприємствах і в бюджетних установах.

Тож, коли Закон України «Про публічні закупівлі» [5] ввів вимогу дотримуватись закупівельних принципів в усіх закупівлях, не залежно від їх вартості, необхідно модернізувати порядок здійснення контролю в сфері публічних закупівель та визначитись із його результативністю і можливістю впливати на механізми ефективного проведення процедур закупівель та економії державних коштів.

Постановка завдання. Отже мета цієї роботи полягає в дослідженні порядку проведення контролю в Україні за здійсненням публічних (державних) закупівель та аналізі його результатів в частині їх впливу на ефективність проведення процедур закупівель; аналіз результатів перевірок публічних (державних) закупівель та визначення механізмів впливу таких перевірок на можливість попередження неефективного здійснення закупівель.

Виклад основного матеріалу. В Україні контроль в сфері публічних (державних) закупівель, на сьогодні, можуть здійснювати різні державні органи, а саме Рахункова палата України, Державна аудиторська служба України, Антимонопольний комітет України, правоохоронні органи, зокрема Генпрокуратура, МВС, СБУ.

Кожен із цих органів здійснює контроль в сфері публічних (державних) закупівель в залежності від функцій, що ним виконуються, і відповідно в тому виді і масштабі, що передбачено його повноваженнями.

Як пише у своїй дисертації Г. Дмитренко [2] контроль здійснюють майже всі суб'єкти державного управління, серед них і органи виконавчої влади, оскільки їх діяльність за своїм змістом є управлінською. Кожен орган виконавчої влади, його посадові особи у межах своїх повноважень контролюють виконання прийнятих рішень, дотримання законодавства в діяльності певної системи, окремої структурної ланки чи галузі. Такий контроль може стосуватися як внутрішніх аспектів діяльності системи, так і її зовнішніх зв'язків.

Оскільки система публічних (державних) закупівель стосується діяльності будь-якого державного органу, контроль у цій сфері є невід'ємною частиною його управлінської діяльності. Тому, внутрішній контроль також включає контроль за витрачанням публічних коштів при закупівлях.

На державному рівні контроль у сфері публічних (державних) закупівель, в більшості випадків, здійснюється шляхом проведення перевірок державних закупівель, але бувають й інші види контролю, що теж включають перевірку державних закупівель.

Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [5] визначає три види здійснення державного фінансового контролю, які забезпечуються органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування. При цьому, контроль за дотриманням законодавства щодо закупівель здійснюється як у порядку проведення перевірки державних закупівель, так і під час державного фінансового аудиту та інспектування.

Таким чином, при проведенні будь-якого виду контролю перевіряється закупівельна діяльність об'єкту контролю, в тому числі проведення процедур закупівель. При цьому, органи, уповноважені на здійснення контролю у сфері закупівель, не мають права втручатися в хід проведення процедур закупівель, тому йдеться виключно про перевірку їх результату [5]. Отже, в ході здійснення контрольних заходів мова йде не про попередження порушень, а вже по констатацію

факту їх настання, що унеможливило запобігання неефективному проведенню процедур закупівель.

Як видно із структури порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, виявлених органами Держфінінспекції у 2015 році (рис. 1) результат більшості контрольних заходів - це виявлення вже втрачених фінансових і матеріальних ресурсів.

Структура порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, виявлених органами Держфінінспекції за 2015 рік
Джерело: Розроблено автором на підставі даних Держфінінспекції

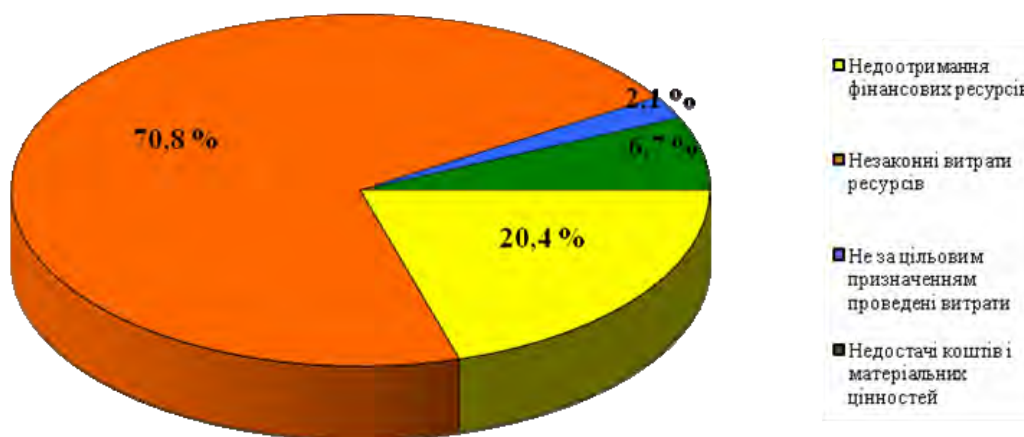


Рисунок 1 – Структура порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, виявлених органами Держфінінспекції у 2015 році

Джерело: розроблено автором на підставі даних Держфінінспекції [8; 9]

Крім того, реалізація даних результатів перевірок в більшості випадків відбувається через притягнення до відповідальності винних осіб або зупинення фінансування. За результатами проведених у 2015 році контрольних заходів органами Держфінінспекції (ДАСУ) відповідно до вимог бюджетного законодавства подано майже 3,5 тисячі пропозицій та висновків щодо застосування фінансових санкцій та нарахування платежів. При цьому, до порушників фінансово-бюджетної дисципліни застосовано фінансові санкції, зокрема: у 314 випадках призупинено бюджетні асигнування, у 2 403 – зупинено операції з бюджетними коштами та 301 розпоряднику зменшено бюджетні призначення/асигнування на загальну суму майже 34,5 млн гривень [8].

Стан роботи щодо застосування фінансових санкцій наведено на рис. 2.

Разом з тим, у звітному 2015 році складено 814 протоколів про адміністративне порушення за порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти (за ст. 164-14 КУпАП) [9; 10].

ЗАСТОСУВАННЯ ОРГАНАМИ ДЕРЖФІНІНСПЕКЦІЇ ФІНАНСОВИХ САНКЦІЙ У 2013 - 2015 РОКАХ

Джерело: Розроблено автором на підставі даних Держфінінспекції

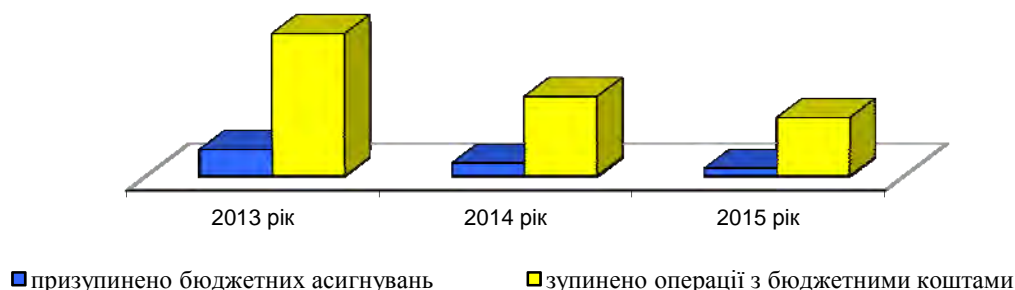


Рисунок 2 – Застосування органами Держфінінспекції (ДАСУ) фінансових санкцій у 2013-2015 роках

Джерело: розроблено автором на підставі даних Держфінінспекції [8; 9]

На порушників законодавства з фінансових питань, про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти та про бюджетну систему протягом 2015 року накладено адміністративних штрафів на загальну суму майже 2,6 млн. грн., з яких фактично сплачено понад 2,2 млн. гривень.

Таким чином, результатом перевірок публічних (державних) закупівель є не підвищення ефективності процедур закупівель, а виявлення порушень, що вже призвели до фінансових втрат та покарання винних осіб.

Водночас маємо більш ефективні механізми попередження фінансових втрат при здійсненні поточного контролю. Так, за інформацією Держфінінспекції (ДАСУ) у 2015 році лише за результатами аналізу державних закупівель (без виходу на об'єкт контролю шляхом запиту документів) нею попереджено порушень у сфері державних закупівель на загальну суму 2,7 млрд. гривень.

Зокрема, за виявленими фінансовими порушеннями були відмінені конкурсні торги на загальну суму 1,6 млрд. грн. та розірвано укладених договорів на загальну суму 1,1 млрд. гривень [9].

Такий контроль був одним із механізмів здійснення перевірок державних закупівель, що передбачений у законі про закупівлі як моніторинг закупівель [6]. Законом України «Про публічні закупівлі» моніторинг закупівель визначено, як аналіз дотримання замовником законодавства у сфері публічних закупівель на всіх стадіях процедури закупівлі шляхом систематичного спостереження та аналізу інформації за допомогою електронної системи закупівель [4].

В своїх роботах І. Дрозд визначає моніторинг державних закупівель як різновид контролю ефективності використання бюджетних коштів [3].

Однак, і при здійсненні цього виду перевірки, як бачимо, більшість попереджених порушень реалізується через відміну конкурсних торгів та розірвання укладених договорів, тобто через скасування результатів процедур закупівель. В такому випадку результати контролю не попереджують неефективне проведення процедур закупівель.

Разом з тим, відміна процедури закупівлі чи розірвання договору тягне за собою необхідність проведення її знову, а отже нові матеріальні затрати на організацію її проведення, як з боку замовників, так і з боку учасників.

Водночас заборона втручатись в проведення процедур закупівель, не дозволяє суб'єкту контролю впливати на ефективність процедур закупівель в ході їх проведення, а лише вживати заходів щодо попередження втрат державних коштів та покарання винних осіб після її завершення.

При цьому, практика Антимонопольного комітету України, як органу оскарження, свідчить, що втручання в ході процедури закупівлі з метою виправлення порушень, допущених при її проведенні, дозволяє підвищити ефективність її здійснення. Зокрема, орган оскарження відповідно до своїх повноважень має право призупиняти процедуру закупівлі та вимагати усунення порушень виявлених при її проведенні, в тому числі повертаючи процедуру закупівлі до останньої правомірної дії [6]. Така практика дозволяє не відмінити процедуру закупівлі, тим самим не втрачати час та кошти на її нову організацію. Зазначений підхід є більш результативним в частині ефективності проведення процедур закупівель.

Можемо стверджувати, що реформування контролю у вигляді перевірок публічних (державних) закупівель з метою надання йому механізмів впливу на виправлення порушень в ході процедур закупівель без їх відміни, дозволить підвищити ефективність здійснення процедур закупівель.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показало проведене дослідження, всі види контролю, що здійснюються у сфері публічних (державних) закупівель, направлені на виявлення порушень та встановлення розміру втрат та покарання винних осіб або попередження таких втрат, шляхом негативного впливу на результат проведених процедур закупівель. При цьому, такі контрольні заходи не підвищують ефективність проведення процедур закупівель та не враховують наслідків їх впливу на вже проведені процедури закупівель та укладені договори, з огляду необхідності здійснення закупівлі. Тому, забезпечення фінансового контролю механізмами підвищення ефективності здійснення процедур закупівель безпосередньо в процесі їх здійснення матиме суттєві позитивні наслідки в частині економії фінансових витрат та часу на проведення процедур та забезпечення необхідних потреб в закупівлях. Відповідно подальші дослідження доцільно зосередити на розробці комплексу таких процедур.

Список літератури

1. Аренс А. Аудит : [Пер. с англ.] [Текст] / А. Аренс, Дж. Лоббек. – Терехова М.А. Букинистическое издание. – Москва, 1995. – 560 с.
2. Дмитренко Г. В. Організація і здійснення державного фінансового контролю в Україні (фінансово-економічні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. уп.: спец. 25.00.02 «механізми державного управління» [Текст] / Г.В. Дмитренко. – Київ, 2011. – 38 с.
3. Дрозд І. К. Моніторинг державних закупівель як різновид контролю ефективності використання бюджетних коштів [Текст] / І.К. Дрозд, М.С. Письменна // Ефективна економіка. – 2013. – № 9. – С. 35–42.
4. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57268
5. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1993 р. № 2939-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.
6. Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 10.04.2014 р. № 1197-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1197-18/print1452678800825527>
7. Зубар В. В. Формування механізму управління системою державних закупівель в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. уп. : спец. 25.00.02 «механізми державного управління» [Текст] / В.В. Зубар – Запоріжжя, 2010. – 25 с.
8. Інформаційно-аналітичний портал Державної фінансової інспекції України: Звіт про результати роботи Державної фінансової інспекції України та її територіальних органів за 2015 рік

- [Електронний ресурс] / Державна фінансова інспекція України. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/122325>
9. Інформаційно-аналітичний портал Державної фінансової інспекції України: Звіт про результати діяльності Державної фінансової інспекції України та її територіальних органів за січень – грудень 2015 року [Електронний ресурс] / Державна фінансова інспекція України. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/122302>
 10. Кодекс про адміністративні правопорушення України від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
 11. Красніков Д. А. Формування і впровадження механізмів державного управління у сфері виявлення та відшкодування збитків державі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. уп.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» [Текст] / Д.А. Красніков. – Київ, 2016. – 34 с.
 12. Многоликая коррупция: Выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления [Текст] / Под ред. Э. Кампоса и С. Прадхана; Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – 551 с.
 13. Рубан І. В. Аудит ефективності виконання бюджетних програм в системі державного фінансового контролю України : на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» [Текст] / Рубан Н. В. – Київ, 2006 . – 20 с.

References

1. Arens, A., & Lobbek, D. (1995). *Audit [Audit]*. Moskva: Bukynystycheskoe yzdaye [in Russian].
2. Dmytrenko, H.V. (2011). Orhanizatsiya i zdiysnennya derzhavnoho finansovoho kontrolyu v Ukrayini (finansovo-ekonomichni aspekty) [The organization and the state financial control in Ukraine (financial and economic aspects)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev [in Ukrainian].
3. Drozd, I.K. & Pys'menna, M.S. (2013). Monitorynh derzhavnykh zakupivel yak riznovyd kontrolyu efektyvnosti vykorystannya byudzhetykh koshtiv [Monitoring of public procurement as a form of monitoring the effectiveness of budget funds]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, Vol. 9, 35–42 [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny vid 25.12.2015 № 922-VIII «Pro publichni zakupivli» [The Law of Ukraine «On public procurement»]. *rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57268 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrayiny «Pro osnovni zasady zdiysnennya derzhavnoho finansovoho kontrolyu v Ukrayini» vid 26.01.1993 № 2939-XII [The Law of Ukraine «On main principles of state financial control in Ukraine»]. *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrayiny “Pro zdiysnennya derzhavnykh zakupivel” vid 10.04.2014 № 1197-VII [Law of Ukraine «On public procurement»] *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1197-18/print1452678800825527> [in Ukrainian].
7. Zubar, V.V. (2010) Formuvannia mekhanizmu upravlinnia systemoiu derzhavnykh zakupivel v Ukraini [Formation mechanism of management of public procurement in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev [in Ukrainian].
8. Audit efficiency of budget programs in the state financial control Ukraine Informatsiyno-analitychnyy portal Derzhavnoyi finansovoyi inspektsiyi Ukrayiny: Zvit pro rezul'taty roboty Derzhavnoyi finansovoyi inspektsiyi Ukrayiny ta yiyi terytorial'nykh orhaniv za 2015 rik [Informational and analytical portal of the State Financial Inspection of Ukraine: Report on the results of the State Financial Inspection of Ukraine and its territorial bodies for 2015]. (n.d.). *dkrs.gov.ua*. Retrieved from <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/122325> [in Ukrainian].
9. Informatsiyno-analitychnyy portal Derzhavnoyi finansovoyi inspektsiyi Ukrayiny: Zvit pro rezul'taty diyal'nosti Derzhavnoyi finansovoyi inspektsiyi Ukrayiny ta yiyi terytorial'nykh orhaniv za sichen' – hruden' 2015 roku [Informational and analytical portal of the State Financial Inspection of Ukraine: Report on the results of the State Financial Inspection of Ukraine and its territorial bodies in January - December 2015]. (n.d.). *dkrs.gov.ua*. Retrieved from <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/122302> [in Ukrainian].
10. Kodeks pro administratyvni pravoporushennya Ukrayiny vid 07.12.1984 № 8073-X [The Code of Administrative Offences Ukraine]. (n.d.). *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
11. Krasnikov, D.A. (2016). Formuvannia i vprovadzhennia mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia u sferi vyavleniia ta vidshkoduvannia zbytkiv derzhavi. [The formation and implementation mechanisms of state control in detecting and damages to the state]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev [in Ukrainian].

12. Kampos, Э., & Pradkhana, S. (2010). *Mnopolykaia korrupsyia: Vyiavlenye uiazvymykh mest na urovne sektorov ekonomyky y hosudarstvennoho upravleniya. [Many-faced corruption: Identifying vulnerabilities at the level of the sectors of economy and public administration]*. Moskva: Alpyna Pablysherz [in Russian].
13. Ruban, I.V. (2006). *Audyt efektyvnosti vykonannya biudzhetykh prohram v systemi derzhavnoho finansovoho kontroliu Ukrainy [Audit efficiency of budget programs in the state financial control Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev [in Ukrainian].

Zaiets Nataliia, Postgraduate

SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine

Control of Public Procurement and Impact of its Results on the Effectiveness of the Implementation of Procurement Procedures

The purpose of this work is to investigate the procedure of control in Ukraine for the implementation of public (government) procurement and to analyze the results in terms of their impact on the effectiveness of procurement procedures.

In the article the results of audits Ukraine in the implementation of public (government) procurement in recent years and analyzed their effectiveness regarding prevention of violations during the procurement process as well as their impact on the economy of public funds in the procurement.

As a result, it is proved that the provision of financial control mechanisms improve the efficiency of procurement will have significant positive impact in terms of saving financial costs and time for procedures and provide the necessary requirements for procurement.

control, inspection, public (government) procurement, purchase, customer, purchasing efficiency

Одержано (Received) 14.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ТА ГАЛУЗЕЙ.
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

УДК 330.34:334.711

Р.І. Жовновач, доц., д-р екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Концептуальні основи забезпечення життєздатності промислових підприємств

Стаття присвячена проблемі забезпечення життєздатності промислових підприємств. Розглянуто понятійний апарат та узагальнено основні положення концепцій життєздатності економічних систем, виокремлено складові елементи системи. Запропоновано основні напрями практичного застосування концептуальних основ забезпечення життєздатності промислових підприємств, які викладені у вигляді рекомендацій щодо формування вихідних умов їх функціонування та подальшого розвитку. Впровадження заходів підвищення життєздатності промислових підприємств в процесі їх розвитку рекомендовано здійснювати на основі забезпечення гнучкого управління.

промислове підприємство, життєздатність, забезпечення функціонування, забезпечення розвитку, стійкість, надійність, економічна безпека, адаптація

Р.И. Жовновач, доц., д-р экон. наук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Концептуальные основы обеспечения жизнеспособности промышленных предприятий

Статья посвящена проблеме обеспечения жизнеспособности промышленных предприятий. Рассмотрен понятийный аппарат и обобщены основные положения концепций жизнеспособности экономических систем, выделены составляющие элементы системы. Предложены основные направления практического применения концептуальных основ обеспечения жизнеспособности промышленных предприятий, изложенные в виде рекомендаций по формированию исходных условий их функционирования и дальнейшего развития. Внедрение мероприятий по повышению жизнеспособности промышленных предприятий в процессе их развития рекомендуется осуществлять на основе обеспечения гибкого управления.

промышленное предприятие, жизнеспособность, обеспечение функционирования, обеспечение развития, устойчивость, надежность, экономическая безопасность, адаптация

Постановка проблеми. Обставини функціонування промислових підприємства в умовах складного економічного становища та нестабільності зовнішнього середовища в Україні передбачають необхідність забезпечити їх здатність адаптуватись до зовнішнього середовища та здійснювати свою діяльність, виходячи з ситуаційної специфіки ринку. Адже відсутність адекватних вимогам ринку методів та інструментів управління підприємством здатна негативно вплинути на задоволення інтересів агентів ринку, що отримують вираз в замовленнях, відповідних мінімальному періоду відволікання оборотних коштів як з боку підприємства-виробника, так і з боку замовника, а також на формування надійних та гнучких партнерських відносин, що, в кінцевому рахунку, гальмує або перешкоджає ефективному функціонуванню та сталому економічному розвитку підприємств.

Таким чином, виникає потреба у впровадженні вітчизняними промисловими підприємствами механізму забезпечення їх життєздатності, спрямованого на вирішення проблеми економічної безпеки, адаптації до динамічного та нестійкого ринкового середовища, формування та підтримання необхідних умов функціонування та ефективного розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним аспектам забезпечення життєздатності підприємств присвячені праці як українських, так і закордонних вчених. Зокрема, на визначення поняття «життєздатність» та представлення її як системи, спрямовані наукові дослідження С. Біра [19-21], У.Р. Ешбі [17], Ю.Г. Лисенка, В.Н. Тимохіна [11], Л.Н. Сергєєвої [15] та інших. Питання, пов'язані із забезпеченням функціонування та розвитку життєздатності промислових підприємств, перебувають у центрі уваги А.Ю. Альхіна [1], В. Кифяка [6], Т.І. Лепейко [9], Ю.С. Погорєлова [13], Г.М. Шпілевської [16] та ін.

Враховуючи вагомі напрацювання з питань забезпечення життєздатності промислових підприємств, слід відзначити наявність неузгоджених точок зору щодо розуміння категорій функціонування та розвитку підприємства, певних протиріч між ними та недостатність конкретизації заходів їх забезпечення.

Постановка завдання. Метою даної статті є розвиток концептуальних основ і методичних підходів, а також розробка практичних рекомендацій із забезпечення життєздатності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне промислове підприємство є складною відкритою виробничо-господарською та соціальною системою, життєздатність якої залежить від того, наскільки воно спроможне протистояти різноманітним негативним проявам зовнішнього середовища та адаптуватися до змін в процесі розвитку.

В основу дослідження сутності життєздатності підприємства покладено визначення Росса Ешбі сформульоване на "законі необхідної різноманітності" у 1932 р., відповідно до якого, життєздатність представлено як здатність керуючої системи долати зростання ентропії керованої системи [17].

Вирішення проблеми забезпечення життєздатності систем на всіх рівнях отримало продовження у розробленій моделі життєздатної системи (Viable System Model) Стеффорда Біра, якій він присвятив три праці «Мозок фірми» (1972), «Серце підприємства» (1979) і «Системи діагностування лінійної частини організацій» (1985) [19-21].

Він вважав життєздатною систему, яка організована для задоволення вимог виживання в умовах зміни зовнішнього середовища. Запропонована С. Біром модель передбачає включення одних життєздатних систем до складу інших. При цьому розробником виокремлено п'ять взаємодіючих систем, перші три з яких пов'язані з оперативною діяльністю організації, четверта зі стратегічною, а п'ята покликана відповідати за рівновагу між оперативною діяльністю та стратегією розвитку, формуючи директивні вказівки щодо забезпечення життєздатності організації.

Сучасні наукові погляди спрямовані на дослідження різних аспектів життєздатності виробничо-економічних та соціально-економічних систем. Зауважимо, що більшість з них зосереджена на розумінні сутності життєздатності, яка розкривається в таких аспектах:

- здатності системи до функціонування і розвитку;
- адаптивності системи до зовнішніх умов функціонування.

Так, згідно з концепцією Л.Н. Сергєєвої, життєздатна система – це система, що здатна нескінченно довго зберігати й підтримувати самостійне існування [15, с.37]. Забезпечення життєздатності при цьому здійснюється за такими напрямками:

1. Забезпечення існування системи через надійність (структурну стійкість) та стійкість при взаємодії з зовнішнім середовищем.
2. Забезпечення розвитку системи через потенціал розвитку (живучість, адаптивність) та мотивацію до розвитку (активність).

Згідно визначення Ю.Г. Лисенка, життєздатність економічної системи характеризується її можливістю функціонування протягом необмеженого періоду часу в умовах дії збурюючих факторів при прийнятному рівні ефективності [11].

Альохін А.Б. розуміє під життєздатністю підприємства можливість досягати власні економічні цілі, інакше кажучи, задовольняти інтереси його власників (вищого менеджменту) в довгостроковій перспективі за рахунок власних можливостей, не звертаючись за допомогою зовні [1, с. 23].

Г.М Шпілевська розглядає життєздатність підприємства як сукупність властивостей, що забезпечують існування і розвиток підприємства в реальних умовах зовнішнього середовища, та які виявляються у взаємодії з нею [16, с. 113].

На міжнародній конференції (96-а сесія Міжнародного бюро праці, 2007 р.) представлено концепцію «життєздатного підприємства», яка взаємопов'язана з загальним підходом до проблем сталого розвитку – форми прогресу, що дозволяє задовольняти потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу можливість і здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, що вимагає цілісного, збалансованого і комплексного погляду на процес розвитку [10, с. 6].

Узагальнення основних положень концепцій, обґрунтованих цими вченими, дозволяє виокремити дві взаємопов'язані складові забезпечення життєздатності промислових підприємств (рис.1.):

- а) функціонування – підтримка життєздатності, збереження функцій, що визначають її цілісність, якісну визначеність, сутність характеристики;
- б) розвиток – набуття нової якості, що зміцнює життєдіяльність у динамічних умовах зовнішнього середовища.

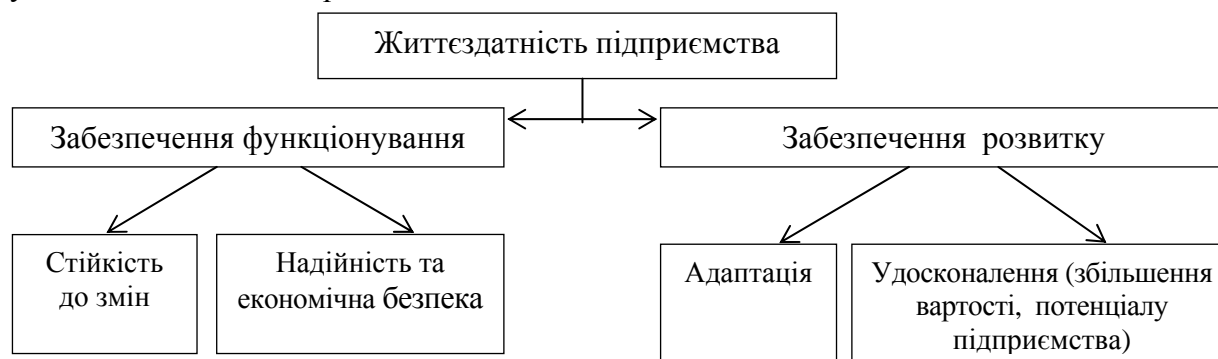


Рисунок 1 – Складові забезпечення життєздатності промислових підприємств

Джерело: узагальнено авторами на основі опрацювання джерел [5; 13-14].

Аналіз економічної літератури [6; 7; 9; 13] дозволяє виокремити підходи щодо взаємозв'язку понять функціонування та розвитку підприємства в контексті забезпечення його життєздатності.

Відповідно до першого підходу [7], функціонування передбачає розвиток, тобто процес функціонування проявляється у життєдіяльності підприємств, яка розглядається як процес підтримки режиму реалізації усіх виробничих функцій, що визначають діяльність підприємства.

Другий підхід [6; 9] ґрунтується на взаємопов'язаності та взаємозумовленості процесів функціонування та розвитку, з одного боку, та на їх відособленості, з іншого. В цьому випадку процес життєдіяльності підприємства розглядається як взаємозв'язок функціонування та розвитку. Таким чином, для того, щоб розвиватися, підприємство повинно функціонувати, і навпаки – його функціонування неможливе без розвитку.

У відповідності до третього підходу [13] розвиток підприємства є принципово непостійним, тобто таким, що не обов'язково присутній у кожний момент часу існування. Можлива відсутність розвитку у кожний момент часу існування

підприємства дозволяє стверджувати, що розвиток не обов'язково буде безперервним в процесі забезпечення життєздатності підприємства.

Як свідчать дослідження провідних фахівців, вихідні умови функціонування промислового підприємства формуються до початку процесу виробництва продукції на етапах розробки та запровадження на підприємстві нормативів стратегічного маркетингу, стратегічного та інноваційного менеджменту. Основні види робіт з формування вихідних умов функціонування промислового підприємства наведено на рис. 2.

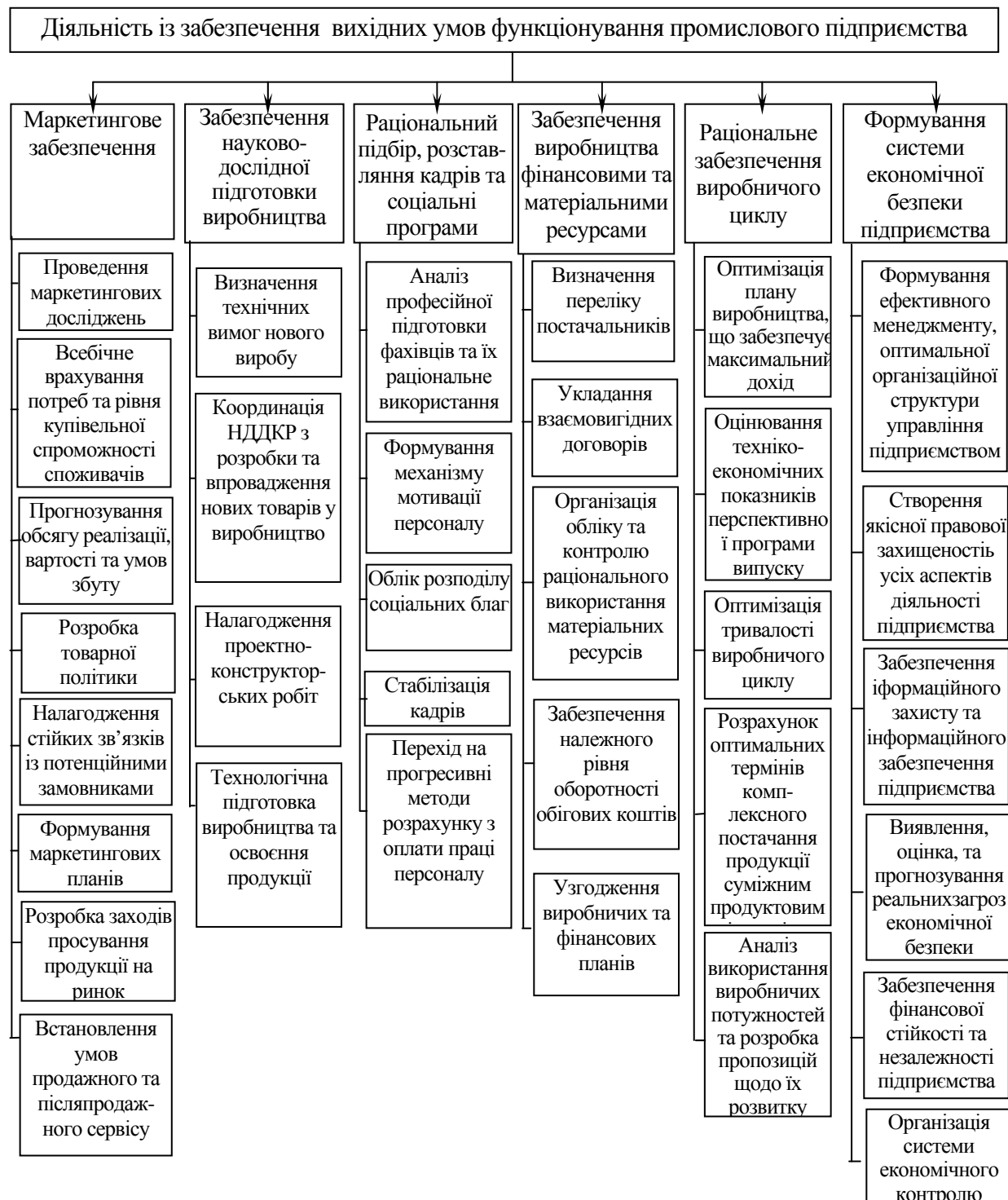


Рисунок 2 – Напрями діяльності із забезпечення вихідних умов функціонування промислового підприємства

Джерело: розроблено автором.

Формування вихідних умов функціонування промислового підприємства доцільно розпочинати з проведення маркетингових досліджень ситуації на ринку для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та розробки ефективної стратегії розвитку. Після виготовлення товару, на стадії його просування до споживача, вишукуються методи та засоби максимальної реалізації сформованих конкурентних переваг підприємства, що були закладені на стадії їх довиробничого обґрунтування [5, с. 523]. За сучасних умов господарювання передумовою забезпечення життєздатності є створення ефективної системи безпеки промислового підприємства, що здатна підвищити ступінь обґрунтованості управлінських рішень та спрямованої на усунення дестабілізуючого впливу можливих загроз.

Промислове підприємство необхідно домагатися того, щоб їх основна діяльність постійно, ефективно і раціонально, продукувала додану вартість. У разі постійних змін зовнішнього середовища підприємства, аби відповідати вимогам покупців, успішно конкурувати та бути життєздатними, мають розвиватись, адаптуючись або, навіть, випереджаючи такі зміни.

У широкому розумінні розвиток – зміна станів, яка відбувається за умови збереження їх базису, вихідного стану, що породжує новий стан. Р.О. Побережний [12, с. 91] визначає розвиток організації як спрямовану зміну її якісного стану, структури, складу або властивостей, кількісних чи якісних змін елементів організації. Е.М. Коротков, розглядаючи розвиток на рівні підприємства, трактує його як сукупність змін, які ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища [7, с. 296]. В. Кифяк характеризує розвиток підприємства як динамічну систему взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємством, спрямованих на досягнення пріоритетів [6, с. 193].

Порівняльний аналіз наведених визначень дає змогу виділити основні ознаки розвитку промислового підприємства: якісний характер змін, їх незворотність, спрямованість, адаптація до зовнішнього середовища, удосконалення системи, підвищення ефективності її функціонування, збільшення вартості підприємства, підвищення рівня конкурентоспроможного потенціалу, досягнення змінюваних глобальних цілей підприємства, внутрішня інтеграція підприємства, підвищення його життєздатності.

Впровадження заходів підвищення життєздатності промислового підприємства в процесі їх розвитку доцільно здійснювати на основі забезпечення гнучкого управління підприємством. В економічній літературі представлено різні погляди науковців щодо визначення гнучкості відносно розвитку підприємства: здатність уміло й швидко пристосовуватися до різних обставин, пов'язаних з автоматичним переналадженням обладнання відповідно до мінливих потреб виробництва [2, с. 187]; здатність до адаптації, модернізації, реформації [8, с. 185]; механізм, який дає змогу боротися з нестабільністю внутрішнього і зовнішнього середовища організації [18, с. 42]; спроможність суб'єкта господарювання оновлювати номенклатуру продукції через організаційно-технологічні зміни у виробництві й управлінні, для забезпечення прибутковості й конкурентоспроможності діяльності [4, с. 3–4]; властивість органів апарату управління змінювати відповідно до виникаючих завдань свою роль у процесі прийняття рішень і налагоджувати нові зв'язки, не порушуючи властивої даній структурі впорядкованості відносин [3, с. 199].

Гнучкість підприємства, з точки зору забезпечення його життєздатності, доцільно розглядати як здатність отримувати та використовувати необхідний результат діяльності у поточному періоді, що дозволяє йому без докорінної зміни основних виробничих фондів освоювати протягом передбачуваних термінів

необхідну кількість виробів, що можуть бути затребувані ринком і які, в свою чергу, дозволяють у подальшому отримувати необхідні результати, що гарантовано забезпечують виживання та розвиток підприємства. Забезпечення гнучкого управління промислового підприємства здійснюється відповідно до схеми, наведеної на рис. 3.

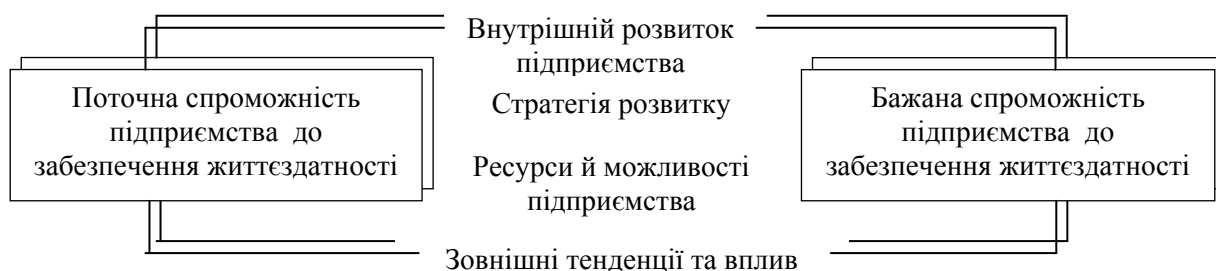


Рисунок 3 – Гнучке управління як засіб забезпечення життєздатності промислового підприємства
Джерело: розробка автора.

Досягнення бажаної спроможності до забезпечення життєздатності промислового підприємства у процесі його розвитку передбачає не лише наявність очікуваних проблем, що пов'язані з теперішнім станом системи, але й непередбачувані зміни нестабільних (кризових) вихідних умов діяльності під впливом науково-технічного прогресу, соціально-політичних факторів тощо. Фахівці зі стратегічного розвитку промислового підприємства в умовах нестабільності та посилення впливу зовнішнього середовища на внутрішні параметри розвитку стверджують – традиційні напрями управління, що продукуються у внутрішньому середовищі діяльності (організація виробництва, зниження витрат, ефективність використання всіх видів ресурсів, зростання продуктивності праці) – не забезпечують успішної протидії загрозам, що функціонують зовні його [5, с. 526]. За цією парадигмою, пристосування до зовнішнього середовища стає першочерговим завданням забезпечення життєздатності підприємства і отримує прояв у характері стратегічного прогнозування та гнучкому його розвитку.

Збільшення промислового потенціалу у процесі розвитку вимагає поглиблення рівня сегментації виробництва, який реалізується у ході диверсифікації діяльності підприємства – методу стратегічного управління на основі багатопродуктового підходу. Не зважаючи на окремі негативні особливості диверсифікації, з точки зору класичної теорії організації, саме вона є одним з найбільш дієвих способів забезпечення високого рівня загальної ефективності нового виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження у практичну діяльність промислових підприємств наведених рекомендацій щодо формування вихідних умов їх функціонування та розвитку сприятиме прийняттю обґрунтованих рішень щодо вибору напрямку стратегічного розвитку, а підвищення життєздатності промислових підприємств на основі забезпечення гнучкого управління дозволить у подальшому отримувати бажані результати. Це гарантовано забезпечить їх виживання та покращення діяльності в умовах нестабільності та посилення впливу зовнішнього середовища на внутрішні параметри їх розвитку.

Подальші наукові дослідження у даному напрямі доцільно пов'язати з розробкою методичних підходів до визначення поточного та прогнозування перспективного рівня життєздатності промислового підприємства і рекомендацій щодо їх використання, а також з обґрунтуванням ефективних механізмів управління життєздатністю.

Список літератури

1. Алёхин А.Б. Жизнеспособность промышленных предприятий: формализация и оценка [Текст] / А.Б. Алёхин // Вісник Маріупольського державного університету. – 2012. – №3 – С.22–31.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпін: Перун, 2001. – 1140 с.
3. Воронкова А.Е. Управлінські рішення в забезпеченні конкурентності підприємства: організаційний аспект : монографія [Текст] / А.Е. Воронкова, Н.Г. Калюжная, В.І. Отенко. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2008 – 512 с.
4. Грачов О.В. Управління розвитком гнучкості підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 [Текст] / О.В. Грачов; Харк. нац. екон. ун-т. – Харьков, 2006. – 20 с.
5. Жовновач Р.І. Концептуальні засади формування та підтримання необхідного рівня конкурентоспроможності підприємств сільськогосподарського машинобудування [Електронний ресурс] / Р.І. Жовновач, Д.В. Василенко // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове видання. – 2014. – Вип. 2. – С. 522–527. – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/>.
6. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» [Текст] / В. Кифяк // Економічний аналіз : зб. наук. пр. / Тернопільський нац. екон. ун-т. – 2011. – Вип. 8, ч. 2. – С. 190–194.
7. Коротков Э.М. Концепция менеджмента [Текст] / Э.М. Коротков. – М.: Инжиниринго-Консалтинговая компания "Дека", 1996. – 304 с.
8. Латфуллин Г.Р. Теория организации : учебник для вузов [Текст] / Г.Р. Латфуллин, А.В. Райченко. – СПб. : Питер, 2005. – 395 с.
9. Лепейко Т.І. Розкриття сутності функціонування та розвитку підприємства [Текст] / Т.І. Лепейко, О.В. Мазоренко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наукових праць : у 5 т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Вип. 232, Т. V. – С. 1226–1231.
10. Международная конференция труда, 96-я сессия, 2007 г. Доклад VI Содействие жизнеспособным предприятиям. Международное бюро труда Женева.
11. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике : [монография] [Текст] / Ю.Г. Лысенко, В.Н. Тимохин, Р.А. Руденский [и др.]. – Донецк : Юго-ВостокЛтд, 2009. – 350 с.
12. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування [Текст] / Р.О. Побережний // Вісник національного технічного університету "ХПІ". – Харків, 2012. – № 13. – С. 90–100.
13. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятия та виды [Текст] / Ю.С. Погорелов // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 88. – С. 75–81.
14. Пономаренко В.С. Стратегічне управління розвитком підприємства : навчальний посібник [Текст] / В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, О.М. Тридід. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2002. – 640 с.
15. Сергеева, Л.Н. Концепція моделювання стійкості життєздатної соціально-економічної системи [Текст] / Л.Н. Сергеева, А.В. Бакурова // Економічна кібернетика: зб. наук. пр. – Донецьк, 2009. – Вип. 55-56. – С. 36–42.
16. Шпілевська Г.М. Механізм формування фінансової життєздатності підприємства на основі принципів організації життєздатних систем Стаффорда Біра [Текст] / Г.М. Шпілевська // БизнесИнформ : наук. журнал. – 2010. – № 5 (1). – 113–117 с.
17. Эшби У.Р. Введение в кибернетику / У.Р. Эшби. – М.: Наука, 1975. – 427 с.
18. Beach R. Theory and methodology: a review of manufacturing flexibility / R. Beach, A.P. Muhlemann, D.H.R. Price, A. Paterson, J.A. Sharp // European Journal of Operational Research. – 2000. – 122 (1). – С. 41–57.
19. Beer S. Brain of the Firm / S. Beer. – Allen Lane. The Penguin Press, London, Herderand Herder, USA, 1972. – 364 p.
20. Beer S. The Heart of Enterprise / S. Beer. – John Wiley, London and NewYork, 1979. – 250 p.
21. Beer S. Diagnosing the System for Organizations / S. Beer. – John Wiley, NewYork, 1985. – 340 p.

References

1. Aljohin, A.B. (2010). Zhyznospobnost' promyshlennykhpredpriyaty: formalyzatsyya y otsenka [Viability of industrial enterprises: formalization and evaluation]. *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu : Seriya "Ekonomika". – Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics, Vol. 3, 22–31 [in Russian]*.
2. Busel, V.T. (2004). *Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian]*. Irpin : VTF "Perun" [in Ukrainian].
3. Voronkova, A.E., Kalyuzhna, N.G. & Otенko, V.I. (2008). *Upravlinski rishennya u zabezpechenni*

- konkurentospromozhnosti pidpriemstva: organizatsiyniy aspekt [Management decisions in support of competitiveness of enterprises: an organizational perspective].* Kharkov: INZhEK [in Ukrainian].
4. Hrachov, O.V. (2006). Upravlinnia rozvytkom hnuchkosti pidpriemstva [Management of the development of flexibility of an enterprise]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kharkiv [in Ukrainian].
 5. Zhovnovach R.I., & Vasylenko D.V. (2014). Kontseptualni zasady formuvannia ta pidtrymannia neobkhidnoho rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv silskohospodarskoho mashynobuduvannia [Conceptual principles of formation and support of the required level of competitiveness at agricultural machinebuilding enterprises]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky–Global and national economic problems*, 2, 522-527. Retrieved from <http://global-national.in.ua> [in Ukrainian].
 6. Kyfyak, V. (2011). Teoretychni osnovy vyznachennya katehoriyi «rozvytok pidpriyemstva» [Theoretical basis of the definition of «enterprise development»]. *Ekonomichny`j analiz. – Economic analys*, Vol. 2, 8, 190-194 [in Ukrainian].
 7. Latfullin, G.R., & Rajchenko, A.V. (2005). *Teorija organizacii: Uchebnik dlja vuzov [Theory of organization: textbook for high schools]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
 8. Lepeiko, T. I., & Mazorenko, O.V. (2007). Rozkryttia sutnosti funktsionuvannia ta rozvytku pidpriemstva [Disclosure of functioning and development]. *Ekonomika: problemyteorii ta praktyky. - Economy: problems of theory and practice*, Vol. V, 232, 1226-1231 [in Ukrainian].
 9. International Labour Conference, 96th session «The promotion of sustainable enterprises». (n.d.). *Report VI.* Geneva [in Russian].
 10. Lysenko, Yu.G., Timokhin, V.N., & Rudenskiy, R.A. (2009). *Metodologiiia modelirovaniia zhiznesposobnykh sistem v ekonomike [Modeling methodology viable systems in the economy]*. Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian].
 11. Poberezhnyi, R.O. (2012). Osnovni napriamky rozvytku pidpriemstv mashynobuduvannia [Main areas of machine building]. *Kharkov: Visnyk NTU «KhPI». - Bulletin of National Technical University "KPI"*, 13, 90-100 [in Ukrainian].
 12. Pohorielov, Yu.S. (2011). Rozvytok pidpriemstva: poniattia ta vydy [Development company: concept and types]. *Kultura narodov Prychernomoria - Culture of Black Sea Region*, 88, 75-8131 [in Ukrainian].
 13. Ponomarenko, V.S., Pushkar, O.I. & Trydid, O.M. (2002). *Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Strategic management of enterprise development]*. Kharkiv: KhDEU [in Ukrainian].
 14. Sergeeva, L.N., & Bakurov, A.V. Kontseptsiiia modeliuвання stiiikosti zhyttiezdatsnohoi sotsialno-ekonomichnoi systemy [The modeling concept of the stability of a viable socio-economic system]. *Ekonomichna kibernetika. – EconomicCybernetic*, 55-56, 36 – 42 [in Ukrainian].
 15. Shpilyevska, G.M. (2010). Mekhanizm formuvannia finansovoi zhyttiezdatsnosti pidpriemstva na osnovi pryntsyypiv orhanizatsii zhyttiezdatsnykh system Stafforda Bira [Mechanism of formation of financial sustainability of enterprise on the basis of principles of organization of sustainable forces of Anthony Stafford Beer]. *Byznes ynform. - Business Inform*, 5(1), 113-1171 [in Ukrainian].
 16. Ashby W.R. (1975). *Vvedeniye v kybernetyku [An Introduction to Cybernetics]*. Moscow: Izdatelstvo innostrannoi literatury [in Russian].
 17. Beach, R., Muhlemann, A.P., Price, D.H.R., Paterson, A., & Sharp, J.A. (2000). Theory and methodology: a review of manufacturing flexibility. *European Journal of Operational Research*, 122 (1), 41–57 [in English].
 18. Beer, S. (1972). *Brain of the Firm*. London: Allen Lane, The Penguin Press, Herderand Herder [in English].
 19. Beer, S. (1979). *The Heart of Enterprise*. London and New York : John Wiley [in English].
 20. Beer, S. (1985). *Diagnosing the System for Organizations*. New York: John Wiley [in English].

Ruslana Zhovnovach, Associate Professor, Doctor of Economics
Kirovograd National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Conceptual Bases for Viability Support of Industrial Enterprises

The article discloses the issue of viability support of industrial enterprises. The conceptual framework was considered and the main concepts of viability of economic systems were generalised. The constituents of the system of viability support of the enterprise were highlighted. They are resistance to changes, reliability and economic security of the enterprise, adaptation and improvement.

The main directions of practical application of conceptual frameworks to ensure viability of industrial enterprises were suggested in the form of recommendations for the formation of initial conditions of their operation and further development. The implementation of these measures will enable taking justified decisions on the choice of strategic development of the enterprises.

The implementation of measures to improve the viability of industrial enterprises in their development is recommended to carry out on the basis of flexible management that will further bring positive results that

provide guaranteed survival and development of the national industrial enterprises in the conditions of instability and the growing influence of the environment on the internal parameters of their development.

industrial enterprise, viability, functioning support, development support, stability, reliability, economic security, adaptation

Одержано (Received) 4.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 351.746:007:658:001.8

О.І. Волот, доц., канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

Методологічні аспекти безпеки інформаційних потоків підприємства

Запропоновано методичне підґрунтя моделі побудови збалансованої системи інформаційної безпеки підприємства, описано взаємозв'язки між інформаційними потоками, визначено загрози інформаційній безпеці підприємства і оцінено вірогідність реалізації даних загроз. Доведено необхідність удосконалення існуючих методів впровадження інформаційних систем в умовах формування інформаційних потоків підприємства.

економічна безпека, модель, інформаційні потоки підприємства

Е.И. Волот, доц., канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

Методологические аспекты безопасности информационных потоков предприятия

Предложена методологическая основа модели построения сбалансированной системы информационной безопасности предприятия, описаны взаимосвязи между информационными потоками, определены угрозы информационной безопасности предприятия и оценена вероятность реализации данных угроз. Доказана необходимость усовершенствования существующих методов внедрения информационных систем в условиях формирования информационных потоков предприятия.

экономическая безопасность, модель, информационные потоки предприятия

Постановка проблеми. Зростання ролі інформаційних потоків в діяльності сучасного підприємства обумовлено наступними основними причинами. Перш за все, інформацією, яка є основним джерелом виявлення інтересів, мотивів, ідей та дій усіх учасників зовнішнього середовища, що для економічної безпеки підприємства має важливе значення. Від обсягу, швидкості та якості обробки інформації значною мірою залежить ефективність управлінських рішень, зростає значення методів управління з використанням інформаційних технологій соціальними та економічними процесами, фінансовими і товарними потоками, аналізу та прогнозування розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків. Пошук нових методів та моделей побудови збалансованої системи інформаційної безпеки підприємства, які орієнтовані на прийняття ефективних управлінських рішень є одним з першочергових завдань для багатьох промислових підприємств на даному етапі розвитку економіки України, що обумовлює актуальність та доцільність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць, котрі присвячені дослідженням проблем забезпечення інформаційної безпеки підприємств, особливе місце займають теоретичні розробки О.В. Ареф'євої [1], В.В. Буряковського [2], М.І. Камлика [3], В.Л. Ортинського [4], С.М. Шкарлета [5] та інших. Однак, враховуючи наявні теоретичні розробки, проблеми удосконалення в розрізі інформаційної безпеки інформаційних потоків на підприємствах розглянуті недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування загальних методологічних підходів формування моделі побудови збалансованої системи інформаційної безпеки підприємства, а також визначення загроз цій системі і оцінка вірогідності реалізації даних загроз.

Викладення основного матеріалу. На сьогоднішній день своєчасна та об'єктивна інформація є важливим фактором виробництва, який розглядають як один з основних ресурсів розвитку суспільства. Широкі можливості інформаційних систем та технологій дозволяють автоматизувати процеси моніторингу та управління державними, економічними, соціальними, оборонними та іншими об'єктами і системами, отримувати, накопичувати, обробляти і передавати інформацію про ці процеси практично з будь-якої необхідною швидкістю, в будь-якій кількості.

Інформаційна безпека підприємства – стан захищеності інформаційного середовища підприємства, який забезпечує його формування, використання та розвиток. Такі складові інформаційного середовища України, як інформаційні ресурси (у тому числі й інформаційні технології) та інформаційна інфраструктура (як матеріально-технічна основа створення, розповсюдження і використання інформаційних ресурсів), які входять до складу національного інформаційного потенціалу, сьогодні значною мірою визначають рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку країни [6].

Можна виділити цілу низку джерел загроз інформаційній безпеці сучасного підприємства:

- протизаконна діяльність деяких економічних структур у сфері формування, поширення і використання інформації;
- порушення встановлених регламентів збору, обробки та передачі інформації;
- навмисні дії та ненавмисні помилки персоналу інформаційних систем;
- помилки в проектуванні інформаційних систем;
- відмова технічних засобів і збої програмного забезпечення в інформаційних і телекомунікаційних системах тощо [7].

Поняття «інформаційні потоки», в загальному розумінні, є сукупністю циркулюючих на підприємстві відомостей, необхідних для підготовки, прийняття та контролю реалізації управлінського рішення. Такі відомості можуть існувати у вигляді усних повідомлень та паперових або електронних документів, які на практиці формуються у систему усного інформування (у формі доповідей, засідань, нарад, бесід з підлеглими, консультантами тощо), систему паперового документообігу та комп'ютеризовану (автоматизовану) інформаційну систему відповідно [8]. Звідси очевидно, що інформаційні потоки на підприємстві здійснюються за допомогою основних видів інформаційних технологій: усної, письмової та комп'ютеризованої (тобто комп'ютерної та телекомунікаційної технологій). Як правило, комп'ютерні інформаційні системи частково замінюють або дублюють усну та паперову систему інформування.

На практиці цей аналіз здійснюється у декілька етапів. Перший – обстеження, другий – побудова й аналіз інформаційної структури організаційної або виробничої системи. Основу для проектування інформаційної системи становлять результати обстежень інформаційних потоків і документообігу підприємства. Таким чином, інформаційна безпека інформаційних потоків підприємства є невід'ємною складовою ефективною діяльності підприємства.

Головною метою будь-якої системи інформаційної безпеки підприємства є забезпечення стійкого функціонування підприємства, запобігання погрозам його безпеці, захист законних інтересів від протиправних посягань, недопущення

розкрадання фінансових коштів, розголошення, втрати, спотворення і знищення службової інформації, забезпечення нормальної виробничої діяльності всіх підрозділів об'єкту. Досягнення заданих цілей можливе в ході вирішення таких основних завдань [9]:

- виділення і віднесення інформації з найбільш важливих інформаційних потоків до категорії обмеженого доступу, тобто комерційної таємниці;
- прогнозування і своєчасне виявлення загроз безпеці інформаційним ресурсам, причин і умов, які ведуть до фінансового, матеріального і морального збитку, порушення нормального функціонування і розвитку підприємства;
- створення умов функціонування з найменшою вірогідністю реалізації загроз безпеці інформаційним ресурсам і нанесення різних видів збитку;
- створення механізму й умов оперативного реагування на загрози інформаційній безпеці і прояви негативних тенденцій у функціонуванні, ефективне припинення посягань на ресурси на основі правових, організаційних і технічних засобів забезпечення безпеки;
- створення умов для максимально можливого відшкодування і локалізації збитків, які спричиняються неправомірними діями фізичних і юридичних осіб, послаблення негативного впливу наслідків порушення інформаційної та економічної безпеки на досягнення стратегічних цілей.

На рисунку 1 представлена модель побудови системи інформаційної безпеки підприємства.

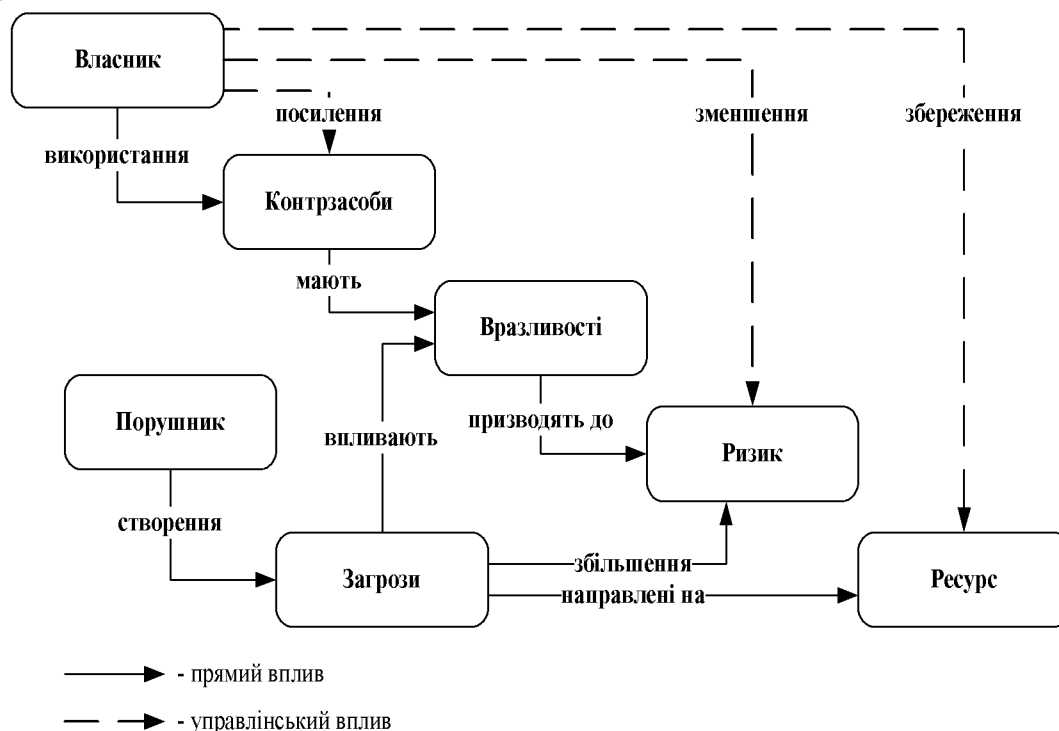


Рисунок 1 – Модель побудови системи інформаційної безпеки підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [4].

Модель відповідає спеціальним нормативним документам з забезпечення інформаційної безпеки, прийнятим міжнародним стандартам ISO/IEC 15408 "Інформаційна технологія – методи захисту – критерії оцінки інформаційної безпеки", стандарту ISO/IEC 27002 "Управління інформаційною безпекою" і враховує тенденції розвитку вітчизняної нормативної бази щодо питань інформаційної безпеки [10, 11].

Представлена модель інформаційної безпеки – це сукупність об'єктивних зовнішніх і внутрішніх чинників та їх вплив на інформаційну безпеку на підприємстві і на збереження матеріальних та інформаційних ресурсів. До цих об'єктивних чинників належать наступні:

- загрози інформаційній безпеці, які характеризуються вірогідністю виникнення, і реалізації загроз;
- вразливості інформаційної системи або системи контрзаходів, які впливають на вірогідність реалізації загроз для підприємства;
- економічний ризик – чинник, що відображає можливі збитки підприємства в результаті реалізації загрози інформаційній безпеці: витік інформації і неправомірне її використання, і як наслідок, вірогідні прямі та непрямі фінансові збитки.

Принципами побудови збалансованої системи інформаційної безпеки підприємства є:

- аналіз ризиків у сфері інформаційної безпеки,
- визначення оптимального рівня ризику для підприємства на основі заданого критерію,
- вибір таких контрзаходів, які можуть забезпечити досягнення заданого рівня ризику.

Така методика дає змогу проаналізувати вимоги щодо гарантування інформаційної безпеки підприємства. Для досягнення поставленої мети необхідне вирішення певних завдань:

- розподілення інформації за рівнями доступу;
- прогнозування і своєчасне виявлення загроз безпеці інформаційних ресурсів;
- створення умов, при яких найменш вірогідна загроза безпеці інформаційних ресурсів;
- створення механізму і умов оперативного реагування на загрози інформаційній безпеці, забезпечення проведення робіт в короткі терміни;
- створення механізму і умов для максимально можливого відшкодування і локалізації збитку, завданого неправомірними діями фізичних і юридичних осіб;
- забезпечення оптимального вибору заходів протидії;
- оцінка ефективності контрзаходів, порівняння різних варіантів.

Для побудови збалансованої системи інформаційної безпеки підприємства спочатку передбачається провести аналіз ризику в області безпеки інформаційних потоків. Потім визначити оптимальний рівень ризику для підприємства на основі заданого критерію. Система інформаційної безпеки підприємства повинна бути побудована таким чином, щоб досягти заданого рівня ризику.

При побудові моделі необхідно враховувати взаємозв'язки між ресурсами: для виділених ресурсів визначається їх цінність як з точки зору можливих фінансових збитків, так і з точки зору можливого збитку репутації підприємства, дезорганізації його діяльності, нематеріального збитку від розголошення конфіденційної інформації тощо. Далі необхідно описати взаємозв'язки між інформаційними потоками, визначити загрози інформаційній безпеці підприємства і оцінити вірогідність реалізації даних загроз.

Запропонований методичний підхід дозволяє:

- повністю проаналізувати і документально оформити вимоги, пов'язані із забезпеченням інформаційної безпеки підприємства;
- уникнути витрат на зайві заходи безпеки, які можливі при суб'єктивній оцінці ризику;
- надати допомогу в плануванні і здійсненні захисту на всіх стадіях життєвого циклу інформаційної системи підприємства;

- забезпечити проведення робіт в стислі терміни;
- представити обґрунтування для вибору засобів протидії та інші.

На основі побудованої моделі можна обґрунтовано вибрати систему контрзаходів, які знижують ризики до допустимих рівнів і мають найбільшу економічну ефективність. Частиною системи контрзаходів є рекомендації щодо проведення перевірок ефективності системи захисту.

Забезпечення вимог до інформаційної безпеки припускає відповідні заходи на всіх етапах життєвого циклу системи інформаційних потоків підприємства. Перелік вимог до системи інформаційної безпеки формується в технічній документації, до якої належать такі документи: ескізний проект, план захисту, який містить набір вимог до інформаційної безпеки підприємства, профілі економічного захисту тощо.

У загальному вигляді розробка технічної документації включає:

- уточнення функцій захисту;
- вибір архітектурних принципів побудови системи інформаційної безпеки;
- розробку логічної структури системи економічної безпеки;
- уточнення вимог функцій забезпечення ефективності;
- розробку методики і програми випробувань на відповідність вимогам [9].

На останньому етапі проводиться оцінка досягнутої захищеності через оцінку ступеня гарантії інформаційної безпеки підприємства, яка ґрунтується на оцінці, з якою після виконання рекомендованих заходів можна довіряти системі інформаційних потоків підприємства.

Базові положення даної методики припускають, що ступінь гарантії виходить з ефективності зусиль при проведенні оцінки безпеки.

Збільшення зусиль оцінки припускає:

- значне число елементів інформаційного середовища об'єкта, що беруть участь у процесі оцінки;
- розширення типів проектів і описів деталей виконання при проектуванні системи забезпечення безпеки;
- строгість, що полягає в застосуванні більшого числа інструментів пошуку і методів, направлених на виявлення менш очевидних уразливостей або на зменшення вірогідності [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Метою захисту інформації має бути збереження цінності інформаційних ресурсів для їх власника. Виходячи з цього, безпосередні заходи захисту спрямовують не так на самі інформаційні ресурси, як на збереження певних технологій їх створення, обробки, зберігання, пошуку та надання користувачам. Ці технології мають враховувати особливості інформації, які роблять її цінною, а також давати змогу користувачам різних категорій ефективно працювати з інформаційними ресурсами.

У цілому розглянутий методичний підхід дозволяє оцінити або переоцінити рівень поточного стану інформаційної безпеки інформаційних потоків підприємства, виробити рекомендації по забезпеченню інформаційної безпеки підприємства, знизити потенційні витрати підприємства шляхом підвищення стійкості системи інформаційних потоків, розробити концепцію і політику інформаційної безпеки підприємства. А також запропонувати плани захисту внутрішніх і зовнішніх інформаційних потоків, які створюються на підприємстві та передаються по різного роду каналах зв'язку і захистити інформацію підприємства від умисного спотворення, несанкціонованого доступу, копіювання або використання, що є перспективою подальших досліджень.

Список літератури

1. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств [Текст] / О.В. Ареф'єва ; Європейський ун-т. - К. : Вид. Європейського ун-ту, 2004. – 169 с.
2. Буряковський В.В. Національна економіка [Текст] : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В.В. Буряковський ; Дніпропетровський національний ун-т. – Д. : Наука і освіта, 2007. – 310 с.
3. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект [Текст] : навч. посібник / М.І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
4. Ортинський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
5. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект [Текст] : моногр. / С.М. Шкарлет. – К. : Книжкове видавництво Національного авіаційного ун-ту, 2007. – 436 с.
6. Бабінська М.С. Проблеми інформаційної безпеки України / М.С.Бабінська // Вісник Наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, 2009. – Вип.2. – С. 11–15.
7. Литвинюк А.А. Основи інформаційної безпеки. Комплексна система захисту інформації: структура, встановлення та підтримка функціонування / А.А. Литвинюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – Київ: Центральна виборча комісія, 2008. – Вип.4(14). – С. 18–21.
8. Бутко М.П. Моделювання інформаційного забезпечення в процесі прийняття управлінського рішення / М.П. Бутко, О.І.Волот // Зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного інституту «Формування ринкових відносин в Україні». – Київ: НДЕІ, 2011. – Вип.10. – С. 3–7.
9. Єрмоленко О.А. Економічна безпека системи інформаційних потоків підприємства [Текст] / О.А. Єрмоленко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць / ДНУ. – 2009. – Т. 1. Вип. 253. – С. 82–89.
10. ISO/IEC 15408:2008 – Information technology – Security techniques – Evaluation criteria for IT security [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/iso_catalogue/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=46414.
11. ISO/IEC 27002:2005 – Information technology – Security techniques – Code of practice for information security management [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=50297

References

1. Arefieva, O.V. (2004). *Planuvannia ekonomichnoi bezpeki pidpriemstv [Planning Economic Security of enterprises]*. Kyiv: Vydavnytstvo Ievropeiskoho universitetu [in Ukrainian].
2. Buriakovskiy, V.V. (2007). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita [in Ukrainian].
3. Kamlik, M.I. (2005). *Ekonomichna bezpeka pidpriemnitskoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt [The economic security of entrepreneurship. Economic and legal aspects]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
4. Ortynskiy, V.L. (2009). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsii ta ustanov [The economic security of enterprises, organizations and institutions]*. Kyiv: Pravovaednist [in Ukrainian].
5. Shkarlet, S.M. (2007). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiyni aspekt [The economic security of the enterprise: innovative aspects]*. Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho aviatsiynoho universitetu [in Ukrainian].
6. Babinska, M.S. (2009). Problemy informatsiynoi bezpeky Ukrainy [The problems of information security Ukraine]. *Visnyk Naukovoho informatsiino-analitichnoho tsentru NATO Prikarpat'skoho natsionalnoho universitetu im. V.Stefanika - Bulletin of information-analytical center of NATO Carpathian National University. V.Stefanyk*, 2, 11-15 [in Ukrainian].
7. Lytvyniuk, A.A. (2008). Osnovy informatsiynoi bezpeky. Kompleksna systema zakhystu informatsii: struktura, vstanovlennia ta pidtrymka funktsionuvannia [Fundamentals of information security. The complex system of information security: structure, installation and supporting the functioning]. *Visnyk Tsentralnoi vyborchoi komisii - Bulletin of the Central Election Commission*, 4(14), 18-21 [in Ukrainian].
8. Butko, M.P., & Volot, O.I. (2011). Modeluvannia informatsiynogo zabezpechennia v protsesi priiniattia upravlinskogo rishennia [Modeling information support in process making management decisions] *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnogo ekonomichnogo instytutu "Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini - Collection Scientific Papers of Economic Research Institute "The formation of market relations in Ukraine"*, 10, 3-7, [in Ukrainian].
9. Yermolenko, O.A. (2009). Ekonomichna bezpeka systemy informatsiinykh potokiv pidpriemstva [Economic security of system information flows enterprise]. *Zbirnyk naukovykh prats Donetskogo*

- Natsionalnoho universitetu "Ekonomika: problem teorii ta praktyky" - Collection Scientific Papers of Donetsk National University "Economy: problems of theory and practice", 253, Vol. 1, 82-89 [in Ukrainian].*
10. ISO/IEC 15408:2008. Information technology. Security techniques. Evaluation criteria for IT security. www.iso.org. Retrieved from http://www.iso.org/iso/iso_catalogue/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=46414 [in Switzerland].
 11. ISO/IEC 27002:2005. Information technology. Security techniques. Code of practice for information security management. www.iso.org. Retrieved from http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=50297 [in Switzerland].

Olena Volot, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Methodological Aspects of the Security of Information Flows of an Enterprise

The methodological basis of the model for the formation of a balanced system of information security at the enterprise was suggested. The relationship among information flows was described and the threats to the information security of the enterprise were defined. The probability of realization of the threats was estimated.

The presented model of information security is a set of objective external and internal factors and their impact on the information security at the enterprise including safety of material and information resources.

On the whole the methodical approach under consideration allows assessing or overestimating the level of the current state of information security of information flows at the enterprise, to develop recommendations on providing information security of the enterprise and to reduce possible costs of the enterprise by increasing the stability of the system of information flows. The approach also helps to develop the concept and policy of information security of the enterprise and offers protective plans for internal and external information flows which are created at the enterprise and transmitted by different kinds of communication channels protecting information of the enterprise from intentional distortion, unauthorized access, copying or use.

economic security, model, information flows of the enterprise

Одержано (Received) 8.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 330.341.1:332.122:338.49

Л.М. Фільштейн, доц., канд. екон. наук

В.В. Будулатій

А.І. Бережньова

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Стан розвитку та особливості функціонування інноваційної інфраструктури в Кіровоградському регіоні

Досліджено стан розвитку та особливості функціонування інноваційної структури в Кіровоградському регіоні в контексті необхідності забезпечення реалізації державної регіональної політики та створення системи суб'єктів, здатних забезпечити ефективне здійснення інноваційної господарської діяльності в інтересах всього суспільства. Здійснено критичний аналіз умов функціонування діючих об'єктів інноваційної інфраструктури регіону. Визначені основні напрямки розвитку інноваційної інфраструктури Кіровоградської області.

інноваційна діяльність, інноваційна інфраструктура, бізнес-інкубатор, технопарк, кластер, регіон

Л.Н. Фильштейн, доц., канд. экон. наук

В.В. Будулатий

А.И. Бережнева

Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Состояние развития и особенности функционирования инновационной инфраструктуры в Кировоградском регионе

© Л.М. Фільштейн, В. В. Будулатій, А.І. Бережньова, 2016

Исследовано состояние развития и особенности функционирования инновационной структуры в Кировоградском регионе в контексте необходимости обеспечения реализации государственной региональной политики и создания системы субъектов, способных обеспечить эффективное осуществление инновационной хозяйственной деятельности в интересах всего общества. Выполнен анализ состояния развития инновационной инфраструктуры и инновационного развития региона в контексте реализации государственной региональной политики. Проведен критический анализ условий функционирования действующих объектов инновационной инфраструктуры региона. Определены основные направления развития инновационной инфраструктуры Кировоградской области.

инновационная деятельность, инновационная инфраструктура, бизнес-инкубатор, технопарк, кластер, регион

Постановка проблеми. Світові тенденції переходу до постіндустріального розвитку обумовлюють необхідність формування економіки, що базується на знаннях, фундаментом якої є національні і регіональні інноваційні системи. Якщо в зарубіжних країнах процес зміни економічної формації з ринкової на інноваційну відбувався еволюційно, протягом останніх 50 років, то в Україні розвиток таких подій носив стихійний характер.

Однією із умов успішного розвитку інноваційних процесів в економіці України, зокрема інноваційного розвитку регіону як інструменту підвищення його конкурентоспроможності, є створення розгалуженої інноваційної інфраструктури.

Процес створення та розвитку інноваційної інфраструктури в регіонах протікає нерівномірно в силу різних причин. З одного боку, диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку обумовлює різні стартові можливості для функціонування інноваційної системи, що позначається на результатах діяльності інфраструктури. З іншого боку, брак досвіду, запозичення західних методик (не завжди ефективних в умовах України), а також відсутність комплексного підходу до організації діяльності інфраструктури на рівні державної влади найчастіше є значними перешкодами для розвитку подібних організацій.

З метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності, спрямованої на підтримання сприятливих умов інноваційного розвитку регіону, починаючи з 2004 року в Кировоградському регіоні діяла «Регіональна програма науково-технічного та інноваційного розвитку Кировоградської області на 2004-2006 роки та на період до 2015 року», яка була затверджена рішенням обласної ради від 26 листопада 2004 року № 355.

Досвід реалізації цієї програми засвідчив необхідність подальших системних і скоординованих дій регіональних адміністрацій, наукових установ та вищих навчальних закладів, підприємств, установ та організацій на підтримання сприятливих умов інноваційного розвитку регіону, зокрема вдосконалення формування інноваційної інфраструктури з урахуванням його потреб та потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У США, Японії, країнах Західної Європи та інших країнах опубліковано чимало робіт із питань державного сприяння появі та розвитку різних вільних і спеціальних економічних зон, а також розвитку й функціонування різних видів техніко-впроваджуваних і науково-технічних зон. Такі дослідження здійснювали зарубіжні учені М. Андерсон [18], Б. Ашейм [19], Б. Джонсон [20], Д. Долореукс [21], А. Мигранян [5], С. Розенфельд [22] та інш. Зв'язок інновацій та потенціалу регіонів висвітлено у роботах таких відомих вчених, як О. Амоша [9], Г. Андрощук [11], А. Мазур [4], С. Пустовойт [4], В. Геєць [1], Б. Данилишин [10], М. Кизим [3], В. Семиноженко [9], Д. Табачник [13], І. Уханова [14], І. Чудаєва [15] та інші.

Однак, диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку та її вплив на функціонування інноваційної структури в регіонах, зокрема і

Кіровоградському, залишається недостатньо дослідженою.

З одного боку, диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку обумовлює різні стартові можливості для функціонування інноваційної системи, що позначається на результатах діяльності інфраструктури. Замість того, щоб впроваджувати нестандартні підходи для створення власних унікальних інститутів у країні протягом останніх років відбувається процес активного тиражування успішних зарубіжних аналогів. З іншого боку, вітчизняні географічні, історичні та соціокультурні особливості країни, брак досвіду, запозичення західних методик (без належної адаптації), які не завжди ефективні, а також відсутність комплексного підходу до організації діяльності інфраструктури на рівні державної влади найчастіше є значними перешкодами для розвитку подібних організацій.

Для кожного регіону важливим є питання здійснення інноваційної діяльності, як одного із головних чинників динамічного розвитку економіки, її стабільності та зростання, так як інновації є передумовою і водночас наслідком успішного проведення економічних реформ.

Тому сьогодні особливо гостро постає питання необхідності розробки власної моделі національної та регіональних інноваційних систем.

Постановка завдання. Завданнями є дослідження стану розвитку та особливості функціонування інноваційної структури в Кіровоградському регіоні, які дозволять визначити необхідні умови для створення або вдосконалення формування інноваційної інфраструктури регіону з урахуванням його потреб та потенціалу, обґрунтування шляхів формування та розвитку адекватної інноваційної інфраструктури регіону, виявлення тих факторів, які впливають на створення системи суб'єктів, здатних забезпечити ефективне здійснення інноваційної господарської діяльності в інтересах всього суспільства.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить світовий досвід, передові позиції в технологічному і соціально-економічному розвитку займають саме ті держави, які мають розгалужену інноваційну інфраструктуру та активно використовують її для створення і реалізації інновацій.

Інноваційну інфраструктуру формують організації різних організаційно-правових форм і форм власності (технопарки, бізнес-інкубатори, інвестиційні і венчурні фонди, центри трансферу технологій, консалтингові агентства тощо), діяльність яких сприяє реалізації інноваційно-інвестиційної діяльності і розвитку інноваційного потенціалу території [7, с. 2].

Світовий досвід становлення технологічного ринку в США, Японії, Швеції, Тайвані та інших країнах показує, що основним елементом державної політики в розвинених країнах є програми стійкого розвитку і створення техноекополісів і технопаркових структур як інноваційних центрів. Економічний розвиток на зразок техноекополісів і технопарків перетворює периферійні області з відносно відсталою економікою у високорозвинуті регіони, забезпечені високими технологіями в різних сферах промислового і сільськогосподарського виробництва, транспорту, зв'язку. При цьому розв'язуються регіональні завдання соціального розвитку, зокрема, створення додаткових робочих місць, підготовка власних фахівців, створення інфраструктури тощо [7, с. 7].

З міжнародного досвіду найперспективнішими для регіонів є: інноваційні центри, інноваційні бізнес-інкубатори, інноваційні кластери, ВЕЗ та технопарки. Так, на Блакитному Березі Франції відомим є Софія-антиполіс, що орієнтований на якісний склад промисловості регіону та спеціалізується в області ІТ і зв'язку. Як і Силіконова Долина, Софія-антиполіс залучає найкращих фахівців з Франції й інших країн. Компанії залишають Париж й інші міста, переміщуючи свої виробництва до цього

спеціалізованого кластеру, де інвестори одержують технічну підтримку і кваліфікований персонал та суттєво зберігають кошти порівняно з мегаполісами [13, с. 6].

З усіх визнаних у світі елементів забезпечення інноваційної діяльності в Україні присутні певним чином тільки технологічні парки. Простежуються занижкі темпи інноваційного розвитку за рахунок кластерів, хоча сама ідея їх створення вже знайшла своє відображення в роботі регіональних і місцевих органів управління України. Кластер виступає індустріальним комплексом на основі концентрації мереж виробників, постачальників і споживачів, пов'язаних технологічним циклом. Причина виникнення кластерів полягає в необхідності створення технологічних зв'язків між галузями і секторами економіки для реалізації їх потенційних переваг. Нажаль, в Україні кількість кластерів збільшується повільно, і сьогодні вони існують лише у 8 областях. Найбільше їх в Хмельницькій області, де розташовані швейний, будівельний, харчовий і туристичний кластери [2, с. 8; 21; 24-26].

На відміну від України, провідні країни світу (Данія, Нідерланди, Бельгія, Канада, Фінляндія, Південна Америка, Франція і Італія) активно використовують кластерні моделі для просування національної економіки. Більш того, використання концепції кластерів для різних галузей промисловості отримало навіть міжнародні масштаби, а кластерну модель успішно адаптують і використовують щодо економік різного ступеня розвитку [3, с. 36].

Необхідно відмітити, що при аналізі об'єктів інноваційної інфраструктури зарубіжних країн відзначається збіг функцій по багатьом видам організацій, що обумовлено місцевим законодавством і об'єктивними історичними передумовами їхнього формування, а також реалізованою інноваційною політикою.

Так, наприклад, функції наукового та технологічного парків Швеції відповідають функціям бізнес-інкубаторів США, тоді як офіси комерціалізації технологій різних країн часто здійснюють ту ж діяльність, що і центри трансферу, а також інноваційно-технологічні центри в інших державах [17, с. 179].

Звернення до історичного досвіду становлення інноваційних інфраструктур дозволяє зробити висновок, що вони не будуються самі по собі безвідносно до державних цілей, які визначаються відповідними стратегіями розвитку, а завжди корелюють з ними.

В Україні лише частково присутні такі фактори впливу на інноваційні процеси, які до того ж не пов'язані між собою комплексною державною політикою.

Відсутність затверджених довгострокових цілей і чітко спланованих дій українського уряду щодо переходу вітчизняної економіки на інноваційні рейки розвитку призвела до складної ситуації у сфері становлення національної інноваційної інфраструктури, зокрема в регіонах.

Процес створення та розвитку інноваційної інфраструктури в регіонах протікає нерівномірно в силу різних причин. По суті, остання є хаотичним скупченням різних інститутів, створених шляхом прямого копіювання інститутів західного зразка.

Проведений моніторинг об'єктів інноваційної інфраструктури в Кіровоградському регіоні дав можливість виявити діючі організації регіону, які займаються інноваційною діяльністю та проаналізувати результати їх діяльності.

За результатами проведених досліджень та за інформацією Головного управління статистики у Кіровоградській області у 2015 році інноваційні заходи здійснювали 25 промислових підприємств (у 2014 р. – 49), що на 49,0% менше, ніж попереднього року (табл. 1) [6].

Таблиця 1 – Основні показники інноваційної діяльності у Кіровоградській області

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць	39	32	37	41	46	46	49	25
Рівень інноваційної активності підприємств, у % до загальної кількості промислових підприємств	14,6	10,7	13,2	15,5	17,4	18,3	17,3	24,8*
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	426,9	345,9	356,8	456,7	294,2	803,8	504,4	354,7
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, у % до загального обсягу промислової продукції	7,1	5,7	5,2	5,3	2,8	6,4	2,9	2,32**
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України, тис. грн.	116,0	319,9	280,2	178,9	179,5	143,3	154,0	10,8
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України, у % до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції	27,2	92,5	78,5	39,2	61,0	17,8	30,5	3,0
Обсяг інноваційних витрат у промисловості, тис. грн.	40,6	50,7	107,5	138,9	339,0	114,7	92,9	127,7

* дані неспівставні з урахуванням змін при веденні державного статистичного спостереження

**3 2015 р. – питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств

Джерело: розраховано та побудовано авторами з використанням даних офіційного сайту Головного управління статистики у Кіровоградській області [6; 8].

Питома вага підприємств, що займалися інноваціями (%) протягом 2008-2009 років варіювала у бік зменшення, а саме з 14,6% у 2008 році до 10,7% у 2009 році.

У 2010 році питома вага таких підприємств дещо збільшилась до 13,2%, далі, у 2011 та 2013 роках спостерігається невелике подальше зростання частки – до 18,3 %. Проте, наприкінці 2014 року питома вага підприємств, що займалися інноваціями різко знизилась і становила, відповідно, 17,3 % а в 2015 р. – 24,8%.

Обсяг реалізованої інноваційної продукції за 2015 рік становив 354,7 млн. грн., що становить 2,3% від загального обсягу реалізованої промислової продукції (2013 р. – 6,4%; 2014 р. – 2,9%). Загалом, з 2013 року спостерігається тенденція до зниження питомої ваги реалізованої інноваційної продукції. В усі попередні роки частка обсягу реалізованої інноваційної продукції становила не менше 5%, виключенням є 2012 р. – 2,8% , 2014 р. – 2,9% та, відповідно, 2015 рік.

Протягом 2008-2012 років спостерігалось значне збільшення загальної суми витрат на інноваційну діяльність: з 40,6 млн. грн. у 2008 році до 339,0 млн. грн. у 2012 році. Однак, у 2013 – 2014 роках відбулось скорочення витрат на інноваційну діяльність, зокрема, у 2014р. їхня сума становила лише 92,9 млн. грн. У 2015 році витрати на інноваційну діяльність дещо збільшилися і склали 127,7 млн. грн.

У 2015 р. інноваційною діяльністю займалися 25 промислових підприємств області, питома вага цих підприємств склала 24,8% від загальної кількості промислових підприємств регіону.

У розрізі видів економічної діяльності слід виділити підприємства з виробництва харчових продуктів та машинобудування.

На інновації у 2015 р. підприємства витратили 127,7 млн. грн., у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 71,6 млн. грн. (56,1% загального обсягу інноваційних витрат), внутрішні науково-дослідні розробки – 51,1 млн. грн. (40%).

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 127,7 млн. грн. (100,0% загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримали 11 підприємств, місцевих бюджетів – 15, загальний обсяг яких становив 589,8 млн. грн. (0,7%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 9 підприємств, іноземних – 6, загалом їхній обсяг становив 132,9 млн. грн. (1,9%); кредитами скористалося 11 підприємств, обсяг яких становив 113,7 млн. грн. (0,8%).

У 2015 р. 21 підприємство реалізувало інноваційну продукцію на 354,7 млн. грн. Серед цих підприємств 5 реалізували продукцію за межі України, обсяг якої становив 10,8 млн. грн. Лише 2 підприємства реалізовувало продукцію, що була новою для ринку, а обсяг такої продукції становив 74,9 млн. грн. 19 підприємств (86,0%) реалізовувала продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг склав 284,2 млн. грн. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової складала 2,32%.

Впровадженням інновацій в регіоні займалися 22 підприємства. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації складала 21,81 %. Інноваційно активними підприємствами впроваджено 19 інноваційних технологічних процесів (нових або вдосконалених методів обробки та виробництва продукції); з них 7 – маловідходних та ресурсозберігаючих. Освоєно виробництво 51 інноваційного виду продукції, з них 39 – нових видів техніки. Із загальної кількості впроваджених інноваційних технологічних процесів 7 – маловідходні, ресурсозберігаючі.

Кількість підприємств, що впроваджували інновації за 2008-2015 роки мала змінну тенденцію, зокрема, кількість підприємств у 2008 році збільшилась із 30 одиниць до 33 у 2014 році, при цьому, така кількість є меншою ніж у 2012 році (34 одиниці). У 2015 році лише 22 підприємства впроваджували інновації.

Чітку тенденцію до зростання мав показник впровадження нових технологічних процесів протягом 2009-2012 років. Проте, у 2014 році показник впровадження різко знизився майже вдвічі – впроваджено лише 11 нових технологічних процесів, тоді як у 2013 році було впроваджено 28 одиниць (табл. 2). В 2015 році простежується ріст до 19 впроваджень.

За даними Державного статистичного спостереження в 2015 р. частка інноваційно активних підприємств Кіровоградської області була вищою за середню в Україні.

Економіка області має виражений аграрно-індустріальний характер. Область має значні здобутки у галузі сільськогосподарського машинобудування, переробної промисловості зокрема, харчової, розробки у галузі машинобудування, аграрній сфері (переважно рослинництва) і посідає одне з провідних місць з вирощування зернових, технічних культур і цукрового буряку в державі.

З огляду на результати аналізу та аграрно-індустріальний характер економіки області (у промисловості створюється 21,7 % валової доданої вартості області, у сільському господарстві 23,2 %) Кіровоградська область має великий потенціал розвитку інноваційної інфраструктури, який нівелюється значними перешкодами.

Гальмує регіональний інноваційний розвиток нерозвиненість інноваційної інфраструктури. В інноваційному середовищі практично відсутні об'єкти інноваційної інфраструктури такі, як венчурні фонди, центри трансферу технологій, технологічні

парки, індустриальні парки, бізнес-інкубатори, наукові парки, центри колективного користування та інше.

Таблиця 2 – Впровадження інновацій на промислових підприємствах Кіровоградської області

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, одиниць, з них:	30	28	29	33	34	33	33	22
- інноваційні процеси	16	12	18	18	18	19	9	8
- інноваційні види продукції	17	18	18	16	19	22	16	12
- організаційні інновації	8	8	4	5	5	7	12	1
- маркетингові інновації	6	7	5	5	5	3	2	1
Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	31	26	29	27	31	28	11	19
- у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих, од.	24	20	18	10	11	14	4	7
Освоєно нових видів продукції, од.	63	69	65	46	59	47	57	51
Кількість підприємств, які:	-	-	1	1	1	1	1	*
- створювали передові технології	-	-	19	19	21	18	17	*
Кількість:	-	-	1	1	2	1	3	*
- створених передових технологій	-	-	1	1	2	1	3	*

* дані неспівставні з урахуванням змін при веденні державного статистичного спостереження

Джерело: розраховано та побудовано авторами з використанням даних офіційного сайту Головного управління статистики у Кіровоградській області [6; 8].

Оскільки інноваційна інфраструктура в регіоні є недостатньо розвинутою, то вона й не охоплює всіх ланок інноваційного процесу: не підтримується належним чином діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, що мають завершені науково-технічні розробки; не в повному обсязі використовується освітній та науковий потенціал, насамперед вищих навчальних закладів; не передбачається фінансування проектів на розробку інноваційних технологій; відсутній механізм стимулювання створення інноваційної продукції та розвитку інфраструктури в регіоні та інше.

Оскільки регіон є аграрним, актуальним є питання розвитку інноваційних процесів у сфері сільського господарства. Особливо важливим є залучення інноваційних технологій при здійсненні підприємствами зовнішньоекономічної діяльності.

З метою підтримки вітчизняних виробників відповідно до вимог СОТ і підняття іміджу регіону необхідно забезпечити державну підтримку підприємств, які виробляють продукцію стратегічного характеру, наприклад, ЗАТ «Науково-виробниче підприємство «Радій», що виробляє обладнання для атомних електростанцій.

Машинобудівні підприємства області потребують докорінних змін, які стосуються інноваційних підходів щодо модернізації їх діяльності, виробництва та персоналу, зокрема такі підприємства, як ВАТ «Червона зірка», ЗАТ «Гідросила ГРУП», ВАТ «Кіровоградський завод гідравлічних машин «Сахгідромаш», ВАТ «Завод «Сегмент», ВАТ «Кіровоградський механічний завод», ТОВ «Кіровоградський завод дозуючих автоматів», ТОВ «Ремонтно-механічний завод» (м. Олександрія) та «Гайворонський державний тепловозремонтний завод».

У сфері послуг також необхідні інноваційні зміни, особливо в житлово-комунальному секторі. Головним напрямом у ЖКГ повинні стати модернізація та оптимізація, а також якість наданих послуг з використанням інноваційних підходів у водо-, газо-, та теплопостачанні, швидке та надійне обслуговування даних секторів відповідальними та висококваліфікованими спеціалістами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вирішення проблем активізації інноваційної діяльності та підвищення її ефективності вимагає формування та розвитку адекватної інноваційної інфраструктури регіону.

На регіональному рівні для створення і розвитку місцевих інноваційних інститутів необхідна активна участь у цьому процесі регіональних органів влади. Діяльність регіональних органів влади щодо розвитку інноваційної інфраструктури повинна здійснюватися у напрямку побудови інституційних засад становлення інноваційного потенціалу в регіоні. Необхідно організувати при державних регіональних адміністраціях відповідні структури зі сприяння науковій, науково-технічній і інноваційній діяльності, зокрема з розвитку трансферу наукового і науково-технічного продукту в регіоні та за його межами; створення центрів комерціалізації технологій, підтримки венчурного підприємництва, методичних та навчальних структур тощо.

Необхідно активізувати створення в регіоні такої інноваційної інфраструктури, яка сприятиме розвитку трансферу технологій на території областей, визначить підходи до підтримки інноваційного підприємництва, забезпечить реалізацію кластерного підходу до розвитку інноваційного бізнесу, тобто створення промислово-інноваційних кластерів, формуванню яких сприятимуть інноваційні центри та бізнес-інкубатори. Кластеризація сприятиме зростанню якісних параметрів виробництва, розвитку малого підприємництва та збільшенню зайнятості населення.

На даному етапі важливими завданнями залишаються упорядкування діяльності існуючих об'єктів інноваційної інфраструктури та координація процесів створення і розвитку нових установ, їх організаційне та методичне забезпечення. В свою чергу створення і функціонування розвиненої інноваційної інфраструктури в регіонах вимагає посилення правового поля, розробки та затвердження регіональної стратегії розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, а також відповідних нормативних рішень з організаційної, фінансової, інформаційної, кадрової підтримки та забезпечення реалізації інноваційної політики в регіоні.

З метою удосконалення інноваційної інфраструктури слід ширше залучати науково-технічний потенціал регіону. У ході формування інноваційної інфраструктури можливе створення великої кількості додаткових привабливих робочих місць для інноваційно-направленої молоді з гідною оплатою праці в різних районах області, особливо в сільській місцевості, що сприятиме меншому їх відтоку до районних центрів і великих міст інших областей.

Вивчений досвід створення та діяльності інноваційної інфраструктури зарубіжних країн засвідчив необхідність подальших системних і скоординованих дій обласної державної адміністрації, обласної ради, районних державних адміністрацій та районних рад, наукових установ та вищих навчальних закладів і підприємств, установ та організацій на підтримання сприятливих умов інноваційного розвитку регіону за допомогою створення нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної та конкурентоспроможної продукції, зокрема вдосконалення формування інноваційної інфраструктури регіону з урахуванням його потреб та потенціалу, що є передумовою успішного проведення економічних реформ в регіоні.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування елементів системи інноваційної інфраструктури, які впливають на формування та розвиток інноваційного потенціалу регіону, та зв'язків між ними.

Список літератури

1. Геец В.М. Інноваційні перспективи України [Електронний ресурс] / В.М. Геец, В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с. – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net/content/files/innov.pdf>
2. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. [Електронний ресурс] / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. – К.: НІСД, 2011. – 80 с. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/.../innovation_Bila.indd-bb655.pdf
3. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія [Електронний ресурс] / М.О. Кизим. – Х.: ВД «Інжек», 2011. – 304 с. – Режим доступу: <http://invest.kh.ua/images/library/222/kizimmono.pdf>
4. Мазур А.А. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми [Електронний ресурс] / А.А. Мазур, С.В. Пустовойт // Наука та інновації. – 2013. – Т.9. – №3. – С.59–72. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...2013_9_3.
5. Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентноспособных кластеров [Текст] / А.А. Мигранян. – М.: Атика, 1997. – 215 с.
6. Наука, технології та інновації: статистичний щорічник Кіровоградської області за 2015 рік [Текст] // Головне управління статистики у Кіровоградській області. – Кіровоград: 2016. – С. 456–469.
7. Нежиборець В. Інноваційна інфраструктура: проблеми, перспективи, рішення [Електронний ресурс] / В. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 5. – С. 60–69. – Режим доступу: <http://ndiiv.org.ua/uk/innovatsijna-infrastruktura-problem/>
8. Офіційний сайт Головного управління статистики у Кіровоградській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kirstat.kr.ua>
9. Перспективи інноваційного розвитку регіонів [Текст] : [Монографія] / П.Т. Бубенко, В.П. Семиноженко, О.І. Амоша [та ін.] // Інновації: проблеми науки і практики. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 335 с.
10. Регіональні проблеми науково-технічного розвитку України [Текст] / За наук. ред. Б.М.Данилишина. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України, 1998. – 180 с.
11. Системы Технопарков в Европе [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nsc.ru/tpark/analitic/eurotpark.htm>.
12. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Текст] / Авт. – упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилаєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
13. Технологічні парки: світовий та український досвід [Текст] / Під ред. Д.В. Табачника. – Київ: ТП ІЕЗ, 2004. – 48 с.
14. Уханова І.О. Формування механізму державної підтримки технопарків в Україні [Електронний ресурс] / І.О. Уханова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3–4 (4–5). – С. 213–217. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>
15. Чудаєва І.Б. Технополіси: економічна суть, причини створення та японський досвід [Текст] / І.Б. Чудаєва // Економічний часопис – XXI. – 2010. – №11–12. – С.55–59.
16. Чухрай Н.І. Інноваційний розвиток України: основні бар'єри та напрями їх подолання [Текст] / Н.І. Чухрай // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2008. – № 633. – С. 761–766.
17. Шевчук Л.Т. Світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування бізнес-інкубаторів [Електронний ресурс] / Л.Т. Шевчук, А.В. Колодійчук // Регіональна економіка. – 2013. – №1. – С. 178–184. – Режим доступу: http://ird.gov.ua/vid_3/re201301_178_Shevchuk%20LT,%20Kolodiychuk%20AV.pdf
18. Andersson M. Regional Innovation Systems in Small & Medium-Sized Regions A Critical Review & Assessment [Електронний ресурс] / M. Andersson, Ch. Karlsson. – The Royal Institute of technology, Centre of Excellence for studies in Science and Innovation, 2004. – Paper No. 10. – Режим доступу: <http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP10.pdf>.
19. Asheim B. Regional Innovation Systems: The Integration of Local 'Sticky' and Global 'Ubiquitous' Knowledge [Електронний ресурс] / B. Asheim, A. Isaksen. – Journal of Technology Transfer. – 2002. – Volume 27, Issue 1. – P.77–86. – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/showciting?cid=2069115>
20. Johnson B. Institutional learning [Text] / National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning / B. Lundvall (ed.) – London: Pinter, 1992. – P.23–44.
21. Doloreux D., Parto S Regional Innovation Systems: A Critical Synthesis – Institute for New Technologies, United Nations University. – 2004. – Discussion Paper Series, 2004. – 17. – P. 29.
22. Rosenfeld S.A. Bringing business clusters into the mainstream of economic development [Text] / S.A. Rosenfeld // European Planning Studies. – 1997. – №5 (1). – P.3–23.

References

1. Heiets, V.M., & Semynozhenko, V.P. (2006). *Innovatsijni perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine]*. Kh.: Konstanta. [semynozhenko.net](http://www.semynozhenko.net) Retrieved from <http://www.semynozhenko.net/content/files/innov.pdf> [in Ukrainian].
2. Bila, S.O., Zhalilo Ya.A., Shevchenko O.V., Zhuk V.I. (et.al.) (2011). Innovative approaches to the regional development in Ukraine: analytical report. S.O. Biloi (Ed.). *niss.gov.ua* Retrieved from www.niss.gov.ua/content/.../innovation_Bila.indd-bb655.pdf [in Ukrainian].
3. Kyzym, M.O. (2011). *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy [Industrial policy and clustering of the Ukrainian economy]*. Kharkiv: VD «Inzhnek». *invest.kh.ua*. Retrieved from <http://invest.kh.ua/images/library/222/kizimmono.pdf> [in Ukrainian].
4. Mazur, A.A., & Pustovojt, S.V. (2013). Tekhnolohichni parky Ukrainy: tsyfry, fakty, problemy [Technological parks of Ukraine: figures, facts, problems]. *Nauka ta innovatsii – Science and Innovation, Vol.9, 3*, 59-72. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...2013_9_3 [in Ukrainian].
5. Migranyan, A.A. (1997). *Teoreticheskie aspekty formirovaniya konkurentnosposobnykh klasterov [Theoretical aspects of competitive clusters formation]*. Moscow: Atika [in Russian].
6. Nauka, tekhnolohii ta innovatsii: statystychnyj schorichnyk Kirovohrads'koi oblasti za 2015 rik [Science, technology and innovation: statistical yearbook of Kirovohrad region in 2015]. (2016). *Holovne upravlinnia statystyky u Kirovohrads'kij oblasti – The main administration of statistics in the Kirovohrad region*. Kirovohrad [in Ukrainian].
7. Nezhybores', V. (2007). Innovatsijna infrastruktura: problemy, perspektyvy, rishennia [Innovative infrastructure: problems, prospects, decisions]. *Teoriia i praktyka intelektual'noi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property, 5*, 60-69. Retrieved from <http://ndiiv.org.ua/uk/innovatsijna-infrastruktura-problem/> [in Ukrainian].
8. Ofitsijnyj sajт Holovnoho upravlinnia statystyky u Kirovohrads'kij oblasti [Official website of the main administration of statistics in Kirovohrad region]. *kirstat.kr.ua*. Retrieved from <http://www.kirstat.kr.ua> [in Ukrainian].
9. Bubenko, P.T., Semynozhenko, V.P., Amosha, O.I. & «et. al.» (2006). Perspektyvy innovatsijnoho rozvytku rehioniv [Prospects of innovative development of regions]. *Innovatsii: problemy nauky i praktyky – Innovations: problems of science and practice*. Kharkiv: VD «INZhEK» [in Ukrainian].
10. Danylyshyna, B.M. (Eds.) (1998). *Regional problems of scientific and technological development of Ukraine*. Kyiv: Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy.
11. Technological parks systems in Europe. (n.d.). *nsc.ru*. Retrieved from <http://www.nsc.ru/tpark/analitic/europark.htm> [in Russian].
12. Androschuk, H.O., Zhyliaiev, I.B., Chyzhevs'kyj B.H., & Shevchenko, M.M. (2009). *Stratehiia innovatsijnoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsijnykh vyklykiv [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in Conditions of Global Challenges]*. Kyiv: Parlaments'ke vyd-vo [in Ukrainian].
13. Tabachnyk, D.V. (Eds.) (1998). *Technological Parks: Global and Ukrainian Experience*. Kyiv: TP IEZ.
14. Ukhanova, I.O. (2012). Formuvannia mekhanizmu derzhavnoi pidtrymky tekhnoparkiv v Ukraini [Formation mechanism of state support for technology parks in Ukraine]. *Ekonomika: realii chasu – ECONOMICS: time realities, 3-4*, 213-217. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html> [in Ukrainian].
15. Chudaieva, I.B. (2010). Tekhnopolisy: ekonomichna sut', prychny stvorennia ta iapons'kyj dosvid [Technopolises: economic essence, reasons of creation and Japanese experience]. *Ekonomichnyj chasopys – Economic Annals, 11*, 55-59 [in Ukrainian].
16. Chukhraj, N.I. (2008). Innovatsijnyj rozvytok Ukrainy: osnovni bar'ery ta napriamy ikh podolannia [Innovative Development of Ukraine: barriers and directions to overcome them]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "Lvivs'ka politekhnika" – Bulletin of National University "Lviv Polytechnic"*, 633, 761-766 [in Ukrainian].
17. Shevchuk, L.T., & Kolodijchuk, A.V. (2013). Svitovij i vitchyznianyj dosvid stvorennia i funkcionuvannia biznes-inkubatoriv [Global and Domestic Experience in the Establishment and Functioning of Business Incubators]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economics, 1*, 178-184. Retrieved from http://ird.gov.ua/vid_3/re201301_178_Shevchuk%20LT,%20Kolodijchuk%20AV.pdf [in Ukrainian].
18. Andersson, M., & Karlsson, Ch. (2004). Regional Innovation Systems in Small & Medium-Sized Regions A Critical Review & Assessment. *The Royal Institute of technology, Centre of Excellence for studies in Science and Innovation, 10*. Retrieved from <http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP10.pdf>. [in English].
19. Asheim, B., & Isaksen, A. (2002). Regional Innovation Systems: The Integration of Local 'Sticky' and Global 'Ubiquitous' Knowledge. *Journal of Technology Transfer, Vol. 27, 1*, 77-86. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/showciting?cid=2069115> [in English].

20. Johnson, B. (1992). Institutional learning. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. B. Lundvall (Ed.). London: Pinter.
21. Doloreux, D., & Parto, S. (2004). Regional Innovation Systems: A Critical Synthesis. *Discussion Paper Series*, 17, 29 [in English].
22. Rosenfeld, S.A. (1997). Bringing business clusters into the mainstream of economic development. *European Planning Studies*. 5 (1), 3-23 [in English].

Ludmyla Filstein, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Vladyslava Budulatiy

Alla Berezhnova

Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

State of Development and Peculiarities of Innovative Infrastructure Functioning in Kirovohrad Region

The aim of the article is to study the state of development and peculiarities of functioning of innovative infrastructure in Kirovohrad in order to determine the conditions necessary for the establishment or improvement of the formation of innovative infrastructure in the region taking into account its needs and potential.

The state of development and peculiarities of functioning of innovative infrastructure in Kirovohrad region in the context of the implementation the state regional policy and the creation of a system of the subjects that can ensure effective implementation of innovative economic activities for the benefit of all society have been investigated. The critical analysis of conditions functioning of innovative infrastructure objects existing has been carried out. The main directions of development of innovative infrastructure in Kirovohrad region have been determined.

The experience of creation and activity of innovative infrastructure of foreign countries showed the need for further systematic and coordinated action by regional state administration, regional council, district state administrations and district councils, research institutions and universities, enterprises, institutions and organizations to maintain favorable conditions for innovation development of the region through the creation of new technologies, production facilities, materials, and other high-tech competitive products, including improving the formation of innovative infrastructure in the region considering its needs and potential. It has been substantiated that these measures should be considered as a prerequisite for successful economic reform in the region.

innovation activity, innovation infrastructure, business incubator, technology park, cluster, region

Одержано (Received) 16.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 334

І.В. Харченко, доц., канд. екон. наук

Л.М. Романюк, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Передумови впровадження системи «шодзінка» в системі бережливого виробництва як умова стратегічного успіху підприємства

Стаття присвячена розгляду передумов впровадження системи «шодзінка» – однієї з важливих складових системи бережливого виробництва, яка дозволяє створити значні переваги в конкурентній боротьбі та досягати поставлених стратегічних цілей. Розглянуті питання впровадження потоку одиничних виробів на окремих українських машинобудівних підприємствах. З'ясовано, що таке впровадження можливе, якщо будуть забезпечені необхідні умови для професійного розвитку персоналу. Це дозволить активно нагромаджувати та використовувати досвід і професійні вміння кваліфікованого персоналу для успішної реалізації однієї з базових організаційних складових системи бережливого виробництва - системи регульованого потоку

бережливе виробництво, професійний розвиток персоналу, регульований потік одиничних виробів, «шодзінка», багатостаттєве та багатопроцесне обслуговування, корпоративна культура

И.В. Харченко, доц., канд. экон. наук

Л.М. Романюк, доц., канд. экон. наук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Предпосылки внедрения системы «шодзинка» в системе бережливого производства как условие стратегического успеха предприятия

Статья посвящена рассмотрению предпосылок внедрения системы «шодзинка» - одной из важных составляющих системы бережливого производства, которая позволяет создать значительные преимущества в конкурентной борьбе и достигать поставленных стратегических целей. Рассмотрены вопросы внедрения потока единичных изделий на отдельных украинских машиностроительных предприятиях. Выяснено, что такое внедрение возможно, если будут обеспечены необходимые условия для профессионального развития персонала. Это позволит активно накапливать и использовать опыт и профессиональные умения квалифицированного персонала для успешной реализации одной из базовых организационных составляющих системы бережливого производства - системы регулируемого потока **бережливое производство, профессиональное развитие персонала, регулируемый поток единичных изделий, «шодзинка», многостаночное и многопроцессное обслуживание, корпоративная культура**

Постановка проблеми. Впровадження системи бережливого виробництва є дуже непростим завданням, успішність якого залежить від багатьох складових. Найголовніші серед них такі: виробництво тільки необхідної на складальних операціях продукції – система «канбан»; робота малими партіями з можливістю швидкого переналагодження устаткування – система SMED; бездоганне управління якістю; вирівнювання завантаження – виготовлення готової продукції за замовленнями, а не серіями по мірі переналагодження устаткування; поточна організація виробництва – регульований потік одиничних виробів різного виду; постачання комплектуючих та сировини за потребою точно в строк.

Кожен з цих елементів є складною і важливою системою, а саме: організаційним або технічним досягненням, яке не використовувалось раніше або використовувалось не настільки досконало, як це зуміли зробити розробники системи бережливого виробництва.

Однією з найважливіших умов впровадження цієї системи є впровадження регульованого потоку одиничних виробів (система «шодзінка»). Саме завдяки впровадженню цієї системи можна реалізувати роботу за методом точно в строк (“Just in Time”), можливо вирівняти завантаження, створити потік одиничних виробів, тобто реалізувати основні організаційні засади бережливого виробництва. На цьому наголошують всі без виключення дослідники, а особливо японські автори – розробники даної системи [7; 10; 11; 12; 14; 17]. Зрозуміло, що реалізувати ці організаційні досягнення може тільки підготовлений і мотивований персонал. На жаль, ситуація на відомих нам українських підприємствах, що впроваджують систему бережливого виробництва [20; 21], не в повній мірі відповідає поставленим до персоналу вимогам. Тому важливою проблемою є визначення стану готовності системи організації виробництва, по-перше, до впровадження даної системи, по-друге, до створення необхідних умов для персоналу, щоб він був готовий професійно і мотивований впроваджувати найкращі організаційні досягнення, та, по-третє, до формування відповідної корпоративної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадженню системи бережливого виробництва присвячено багато робіт як в закордонних джерелах [4; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 14; 17], так і в українській науковій літературі [1; 2; 3; 5; 6; 13; 15; 17; 18; 19]. Темі дослідження (впровадженню регульованого потоку одиничних виробів та професійному розвитку персоналу і корпоративної культури підприємств) присвячені роботи авторів цієї системи Масаакі Імаї [7], Ясухіро Мондена [10], Таїті Оно [12], Сігео Сінго [14], Хітосі Такеди [17], в яких детально представлений досвід «Тойоти». Робота Я.Мондена [11] розглядає в цілому всі сфери системи менеджменту «Тойоти»,

в тому числі і організацію виробництва продукції, проте в даному випадку впровадження системи «шодзінка» не розглядається. Джеффри Лайкер [9] детально аналізує дух і основні ідеї системи виробництва «Тойоти», наголошуючи на стратегічних аспектах даної системи. Одними з найвідоміших у світі авторів – дослідників бережливого виробництва – є Дж. Вумек та Д.Джеймс [4]. Вони дуже ретельно досліджують всі аспекти бережливого виробництва, як-то: що таке цінність, потік створення цінності і т. ін.

Українські автори приділили чимало уваги різним аспектам бережливого виробництва. Так, Бондаренко С.С. [1] досліджував доцільність та передумови впровадження бережливого виробництва і його висновки говорять про те, що бережливе виробництво повинно бути спрямоване на економію витрат і його треба застосовувати обережно. Дослідник Бондаренко С.М. [2] наголошує на тому, що всі досягнення бережливого виробництва можуть бути ефективно застосовані в кризових умовах. Вольвач І.Ю. [3] досліджує ефективність логістичної концепції бережливого виробництва. Захаров В.А. та Іванова В.Й. [5] аналізують стан оперативно-виробничого планування, що є важливою складовою бережливого виробництва, на провідних харківських підприємствах. Зубенко В.О. та Григорян М.Л. [6] розглядають деякі основні теоретичні положення і приходять до висновку, що впроваджувати бережливе виробництво на залізничному транспорті треба з урахуванням специфіки галузі. В роботі під редакцією Скударя Г.М. [8] розглядаються основні теоретичні положення бережливого виробництва і окреслюються способи їх імплементації у виробництво. Процак М.Ю. та Литюга Ю.В. [13] після викладення основних положень концепції бережливого виробництва узагальнюють результати, які досягнуті завдяки впровадженню цієї системи в корпорації «Боїнг», Домі марочних коньяків «Таврія», на Харцизькому трубному заводі, і зауважують, що впровадження бережливого виробництва може створити як вигоди, так і проблеми. Царенко А.С. [18] в повній відповідності з назвою статті досліджує світовий досвід застосування технологій ощадливого виробництва у сфері державного та муніципального управління. Шпортко Г.Ю. та Вишневська М.Г. [19] детально досліджують теоретичні засади картування потоку створення цінності та переваги, які можуть бути отримані при впровадженні даного заходу.

Проте було б бажано мати більше конкретики в обговоренні і при вирішенні проблем впровадження бережливого виробництва, в тому числі і системи «шодзінка», на вітчизняних машинобудівних підприємствах як це зроблено в роботах згаданих японських авторів.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування умов успішності впровадження одного з найважливіших елементів системи бережливого виробництва – регульованого потоку виробництва деталей, відомого як система «шодзінка», та причини, через які ця система не впроваджується на українських машинобудівних підприємствах.

Основні результати дослідження. Невід'ємною умовою ефективного впровадження системи бережливого виробництва є наявність регульованого потоку одиничних виробів. Це дозволяє одночасно досягти двох речей, які є дуже важливими в системі бережливого виробництва і, зазвичай, в організації виробництва вважаються такими, що протирічать одна одній:

1) в максимально можливому ступені скоротити тривалість виробничого циклу, що досягається завдяки наявності потоку виробів;

2) виготовляти тільки затребувану на даний момент продукцію і відмовитись від виготовлення великих партій продукції, частина якої реалізується відразу, а більша частина чекає свого покупця, зв'язуючи тим самим обігові кошти і збільшуючи витрати

на виготовлення та реалізацію продукції без покращення її якості [10, с. 149-150].

Впровадивши регульований потік, можна суттєво скоротити використовувані обігові кошти та зменшити собівартість виготовленої продукції, тобто, власне, запровадити бережливе виробництва, і, тим самим, досягти значних конкурентних переваг та мати можливість на практиці реалізувати стратегію оптимальних витрат. Це все в значній мірі досягається завдяки впровадженню системи «шодзінка». У системі управління виробництвом термін «шодзінка» означає регулювання (зменшення або збільшення) кількості робітників на дільницях при коливанні попиту на продукцію.

Умовою реалізації концепції «шодзінка» є наявність трьох чинників:

1. Правильне розміщення верстатного устаткування.
2. Наявність добре підготовлених робітників-багатоверстатників, що володіють різними спеціальностями.
3. Постійна оцінка і періодичний перегляд планової послідовності виконання технологічних операцій робітниками, що відбиваються в карті трудового процесу [10, с.140].

При такій організації виробництва кількість операцій, що виконуються одним робітником, можна легко регулювати. Проте при цьому необхідною умовою є наявність робітників-багатоверстатників, що володіють декількома спеціальностями (робітників-універсалів).

Однак треба уточнити термін «багатоверстатник». С. Сінго [14, с. 39] пише про різних багатоверстатників: «одні працюють на однакових верстатах – це є звичайне багатоверстатне обслуговування, інші на різних – це означає вертикальне багатоверстатне обслуговування, що відповідає багатопроцесному обслуговуванню».

Багатопроцесне обслуговування є необхідною умовою впровадження бережливого виробництва. В українській науковій літературі, присвяченій дослідженню сучасного стану розвитку українських машинобудівних підприємств при впровадженні бережливого виробництва, немає згадок на впровадження багатопроцесного обслуговування на конкретних підприємствах та проблемах, що при цьому виникають [1; 2; 3; 5; 6; 13; 15; 17; 18; 19].

З інформації, розміщеної в тому числі і на офіційних сайтах мережі Інтернет, відомо про впровадження бережливого виробництва на підприємствах м. Кропивницького: ПАТ «Гідросила» та ПАТ «Червона Зірка» (на даний момент ПАТ «Ельворті») [20; 21]. Однак на цих підприємствах також не впроваджується багатопроцесне обслуговування. Причина цьому – складність даного процесу та відвертий опір персоналу. При обговоренні стану виробництва з топ-менеджерами підприємства було з'ясовано, що робітники не бажають змінювати місце роботи, навіть в межах одного цеху, а тим більше – оволодівати суміжними професіями.

Показовим є підхід «Тойоти» до заохочення робітників в даному питанні. Враховуються всі фактори: рівень заробітної плати, складність роботи на різному устаткуванні, відчуття справедливості при визначенні рівня оплати праці. Дуже важливим фактором є накопичений досвід робітника, який він використовує при виготовленні продукції та за необхідності може передати новачку. Враховується стан здоров'я досвідчених робітників, яким керівництво йде назустріч, а не звільняє, як це практикується на вітчизняних підприємствах. Як підкреслює Монден А., «очевидно, що міри стомлюваності на кожному робочому місці різні, оскільки різний і характер виконуваних операцій. При складанні графіків роботи дільниць підприємства необхідно пам'ятати, що розподіл операцій між робітниками має бути справедливим» [10, с.153]. Для цього оцінюються зусилля кожного робітника на його робочому місці.

Кожен ранок старший майстер з'ясовує стан здоров'я і побажання усіх робітників, перевіряє правильність розстановки на лінії додаткових робітників і

встановлює графік професійної ротації.

У цьому графіку враховані наступні особливості робітників, наприклад, «Я», «В» і «С»:

1. Робітник «Я» – ветеран, але він почуває себе нездоровим.
2. Робітник «С» – залучений з іншого підприємства тимчасово на тривалий термін.
3. Робітник «В» – проходить стадію навчання для роботи на першій операції. Таким чином, коли «В» працюватиме на цій операції на п'ятому циклі зміни робочих постів, йому допоможе ветеран «Я», який працюватиме поруч» [10, с.156].

На «Тойоті» приділяють значну увагу професійної ротації, адже вона дозволяє створити наступні переваги:

1. Увага робітника перемикається і зменшується м'язова стомлюваність, в результаті робочі стають уважнішими і обережнішими, зменшується виробничий травматизм.
2. Почуття несправедливості, викликане тим, що ветерани повинні виконувати важку роботу, усувається.
3. Передача досвідченими робітниками і майстрами свого досвіду і знань молодшим робітником і підлеглим сприяє швидкому поширенню раціональних прийомів праці в цехах.
4. Збільшується відповідальність за виконання виробничих завдань в цеху.
5. З'являється можливість «свіжим поглядом» визначити виробничі проблеми, знайти способи удосконалення виробництва [10, с.155-156].

Монден А. зазначає, що «ці різні переваги зміни робочих місць професійної ротації можна узагальнити простими словами: повага до людини, тобто гуманізація праці, ріст людського чинника в масовому виробництві. Такий підхід значно відрізняється від традиційних схем, де масове виробництво веде до розподілу праці і, у свою чергу, до його спеціалізації, спрощенню трудових операцій і, зрештою, робить робітника придатком машини» [10, с.156].

Наведені цитування показують рівень корпоративної культури на «Тойоті», її практичний вплив на організаційні можливості, економічні та стратегічні показники. Перераховані методи управління сприяють підвищенню якості продукції, зміцненню її стратегічної позиції на конкурентному ринку.

Що стосується багатостатного обслуговування, то, наприклад, на американських фірмах надмірно, у порівнянні з японськими, розвинена система класифікації професійної праці, що обумовлено існуючою в США ідеологією стандартизації, яка привела до надто глибокої спеціалізації і розподілу праці. Більшість американських робітників мають тільки одну спеціальність, і навіть якщо робітник засвоїв декілька спеціальностей, він все одно працює тільки за однією з них. Подібна ситуація з багатостатним обслуговуванням спостерігається і на переважній більшості українських підприємств.

Такий надмірний розподіл праці і спеціалізація призводять до збільшення витрат виробництва. В результаті цих негативних чинників американські робітники, бажаючи збільшити свою заробітну плату, досить часто переходять в іншу фірму. Це виразно видно з показників плинності кадрів в США і в Японії, що визначаються, як відомо, долею працівників, що звільняються з фірми або приходять в неї, від загального числа зайнятих у фірмі. Як зауважує Монден А., «середньомісячний рівень плинності робочих кадрів в Японії склав 1,4 %, тоді як в США він був 3,9 % і, отже, в річному обчисленні він склав в США 47 %, що в 2,8 рази вище, ніж в Японії; таким чином, близько половини робочих США щорічно переходять з однієї фірми в іншу» [10, с.149-150].

За даними ПАТ «Червона Зірка» (ПАТ «Ельворті») плинність кадрів складала: в 2013 році – 20,13%, в 2014 році – 18,27%, в 2015 році – 26,46%, в 2016 році – 35,48%. При цьому треба враховувати, що за даними Держкомстату на 1 робоче місце в Україні претендує 9 робітників [16] і така ситуація існує при 5-7 мільйонах українців, які працюють за кордоном і при загальній чисельності працездатного населення України в середньому біля 18 мільйонів [16]. Тому вважаємо, що ситуація свідчить про значну наявність незадоволення умовами праці.

На вказаних підприємствах м. Кропивницького неохоче працюють з літніми працівниками і не тільки з робітниками, а й з літніми конструкторами та іншими професіоналами. Відомо багато випадків, коли досвідченим конструкторам й іншим інженерним працівникам відмовляли у працевлаштуванні з причини віку при явній потребі в таких кадрах. Зрозуміло, що 50-річний конструктор не має таких фізичних якостей, як 25-річний, але він має величезний накопичений досвід, знання, що є джерелом створення конкурентної переваги, до чого так уважно ставляться і плачуть на тій же «Тойоті». Відомим є факт, коли німецький підприємець Крупп після першої світової війни перевів своїх конструкторів зброї працювати в скандинавські країни, тому що в Німеччині було заборонено випускати зброю. Мета цього кроку очевидна – не втратити та не загубити досвід, який так довго і дорого отримується.

Тому ми переконані, що відсутність такої корпоративної культури, яку, перш за все, формують власники і топ-менеджмент досліджуваних підприємств, не дасть можливості використовувати досвід досвідчених робітників, буде порушуватись відчуття справедливості і це обов'язково відіб'ється на ставленні до роботи. Робітники не будуть опановувати методи багатопроцесної роботи, а, відповідно, система «шодзінка», не буде реалізована. Відомо також, що на «Тойоті» вартість робочої сили перевищує вартість використання техніки в рази [10, с. 73], а це означає, що заробітна плата мала б складати, за нашими розрахунками, від 400 до 1200 гривень за годину (приблизно від 15 до 45 доларів США на момент написання статті). Зрозуміло, що при місячній зарплатні робітників 3200-7000 гривень подібна ситуація на зазначених підприємствах просто неможлива, і вона навіть не рухається в напрямку збільшення до орієнтовного середньоєвропейського рівня - 1000-1500 доларів США.

Необхідно звернути увагу на декілька важливих особливостей при організації роботи регульованого потоку, про які йдеться у роботі Мондена А. [10, с.123-124]. По-перше, технічне нормування операцій має на меті забезпечити виробництво продукції з мінімальною кількістю робітників.

При цьому першим і головним завданням є досягнення високої ефективності виробництва за рахунок інтенсифікації роботи. Проте «інтенсивна робота» на фірмі «Тойота» не означає примусу робочих до постійного підвищення витрат праці, навпаки, мається на увазі підвищення ефективності роботи за рахунок усунення зайвих рухів робітників. Рациональний порядок виконання різних операцій заноситься в карту виконання трудового процесу або графік виконання операцій, він є важливим інструментом для досягнення цієї першої мети. Другим завданням нормування операцій на «Тойоті» є досягнення синхронізованого виконання усіх виробничих операцій на різних технологічних стадіях виробництва. В цьому випадку система нормування операцій базується на нормі штучного часу або такті потоку. Третє і останнє, завдання технічного нормування полягає в мінімізації обсягу незавершеного виробництва.

При розв'язанні цих завдань увага спрямована на усунення можливості відмов устаткування і появи дефектів. В результаті технічне нормування поширюється і на техніку безпеки і на служби контролю якості. Таким чином, забезпечення надійності роботи устаткування і якості продукції є допоміжними завданнями нормування

операцій.

Наступна особливість полягає в тому, що усі основні норми часу на операцію в основному визначаються майстром і він розраховує технічно обґрунтовану тривалість робочого часу, необхідну для виробництва одиниці продукції на кожному верстаті, а також порядок різних операцій, які повинен виконувати робітник. Як правило, в інших компаніях такі стандартні роботи виконуються фахівцями з організації виробництва.

Метод нормування «Тойоти» може здатися ненауковим, проте саме майстер краще за усіх знає можливості кожного робітника. Крім того, хороший майстер також використовує методи наукової організації праці такі, як хронометрування і аналіз витрат часу при виконанні виробничих операцій. Тому, наприклад, показники встановленої швидкості руху, можуть розглядатися як такі, що відповідають процесу. Для того, щоб навчити робітника розуміти і повністю виконувати норми, майстер сам повинен опанувати раціональні методи роботи і постійно їх удосконалювати. На наш погляд, ці міркування дуже багато пояснюють і не потребують розлогих коментарів. На переважній більшості українських машинобудівних підприємств норми часу на виготовлення продукції визначали і визначають нормувальники, головною метою яких було і є примушення робітників до підвищення продуктивності праці, а значить і до підвищення її інтенсивності. При цьому можуть виникати проблеми з якістю продукції. На зазначених підприємствах вказані проблеми вирішують досить ефективно - всього біля 2% від обсягів готової продукції мають дефекти. Проте серед причин браку на зазначених підприємствах в 33% випадків є невиконання технології, що може свідчити про занадто жорстку норму часу на виконання роботи.

Розглядаючи проблему продуктивності праці не можна стверджувати, що японських менеджерів не цікавить продуктивність праці. Проте ця проблема, як впливає з наведеного, вирішується за рахунок раціональної організації виробництва і обґрунтованого нормування праці при виконанні операції. Норма часу встановлюється майстром – менеджером, який відповідає за якість виконання робіт, і саме майстер демонструє робітнику, як треба виконувати дану роботу. Пріоритетом є якість, а не продуктивність. На наш погляд, це дуже правильний підхід, оскільки при цьому реалізується важливий принцип менеджменту – вирішення питання (в даному випадку нормування праці) віддається на той рівень прийняття рішень, який відповідає за результати роботи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, створення передумов впровадження системи «шодзінка» у системі бережливого виробництва базується на правильному тлумаченні і застосуванні відомих принципів менеджменту. Перш за все, основою у впровадженні даної системи є мотивований і кваліфікований персонал, оскільки відомо, що головним стратегічним активом будь-якого підприємства є персонал. Саме його бажання і вміння дозволяють запроваджувати в даному випадку багатопроектне обслуговування і дотримуватись високих стандартів якості, що дозволить впровадити систему «шодзінка» та працювати без дефектів. Для цього обов'язково треба використовувати нагромаджений персоналом досвід як робітників, так і службовців. Необхідно відмовлятися від методів управління, які базуються тільки на одноосібному баченні топ-менеджера або власника. Треба використовувати потенціал досвідчених працівників, враховувати їх навички, пропозиції, цінувати їх нагромаджений досвід і проявляти до них більше поваги як до особистостей. Це має стати часткою корпоративної культури підприємств, особливо таких, що виробляють конструктивно складну та високотехнологічну продукцію. Це необхідна, але недостатня умова можливості впровадження сучасних розробок, технологій і методів управління.

Необхідно також навчитись віддавати можливість прийняття рішень на той

рівень управління, який несе відповідальність за ефективність даного рішення. Приклад: визначення норм часу на виконання операції майстром фірми «Тойота», який відповідає за якість, а не нормувальником, як це в більшості випадків відбувається на українських підприємствах. Необхідно правильно розуміти та застосовувати теорії мотивації. Приклад: порівняльний рівень оплати праці на «Тойоті» та на досліджених вітчизняних підприємствах. В даному випадку можна згадати теорію мотивації Ф. Герцберга про гігієнічні і мотивуючі фактори.

На нашу думку, впровадження системи бережливого виробництва не базується на будь-якій особливій східній ментальності, як стверджують деякі дослідники. Воно базується, по-перше, на правильному використанні відомих принципів менеджменту, приклади яких представлені в даному дослідженні, а по-друге, на окремих оригінальних організаційних та інженерно-технічних напрацюваннях, які разом створюють систему бережливого виробництва та які треба вивчати і впроваджувати (переналадка обладнання в одне торкання – OMED або SMED; організація роботи цеху як сукупності розташованих поруч U-подібних ділень тощо).

Взагалі впроваджувати бережливе виробництво треба крок за кроком, ретельно вивчаючи нагромаджений досвід, перш за все розробників даної системи, аналізуючи і виправляючи помилки, які виникають в процесі впровадження. Це стосується і організації роботи U - подібних ділень, і системи «гемба кайзен» (kaizen - покрокове вирішення невеликих проблем), системи «just-in-time» й інших елементів бережливого виробництва, що і визначає перспективи подальших досліджень.

Список літератури

1. Бондаренко С.С. Застосування системи «бережливе виробництво» на вітчизняних підприємствах : доцільність та передумови [Текст] / С.С. Бондаренко // Актуальні проблеми економіки. Науковий економічний журнал. – 2009. – С. 44–50.
2. Бондаренко С.М. Використання ощадливого виробництва у системі TQM підприємства у нестабільних ринкових умовах [Текст] / С.М. Бондаренко // Проблеми та перспективи економіки та управління Науковий економічний журнал. – 2015. – №4. – С. 63–68.
3. Вольвач І.Ю. Досвід впровадження логістичної концепції бережливого виробництва “Just in-time” [Текст] / І.Ю. Вольвач // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №4, т.4. – С. 250–253.
4. Вумек Дж. Бережливое производство: Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании [Текст] / Джеймс Вумек, Дениел Джонс; пер. с англ. С. Сурко; 6-е изд. – М: Альпина Паблишер, 2011. – 472 с.
5. Захаров В.А. Аналіз стану операційного менеджменту на промислових підприємствах [Текст] / В.А. Захаров, В.Й. Іванова // Бізнес-інформ. – 2013. – № 8. – С. 337–342.
6. Зубенко В.О., Григорян М.Л. Визначення особливостей концепції «Ощадливе виробництво» на підприємствах залізничного транспорту [Текст] / В.О. Зубенко, М.Л. Григорян // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2015. – №49. – С. 92–95.
7. Имаи М. Гемба кайдзен: Путь к снижению затрат и повышению качества [Текст] / Масааки Имаи. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 346 с.
8. Интегрированная концепция бережливое производство + шесть сигм. Учебное пособие [Текст]; Под общей редакцией Г.М.Скударя. – Издавництво КНЕУ, 2011. – 160 с.
9. Лайкер Дж. Дао Toyota: 14 принципов менеджмента ведущей компании мира [Текст] / Джеффри Лайкер; Пер. с англ. Т. Хутман. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 402 с.
10. Монден Я. «Тойота»: методы эффективного управления [Текст] / Я. Монден; Пер. с англ. С. Есипчук. – Москва: Экономика, 1989. – 288 с.
11. Монден Я. Система менеджмента Тойоты [Текст] / Я. Монден; Пер. с англ. Н. Новиков. – М., Институт комплексных стратегических исследований. 2007. – 216 с.
12. Оно Т. Производственная система Тойоты. Уходя от массового производства [Текст] / Оно Т. – Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2005. – 192 с.
13. Процак М. Ю. Імплементация концепції бережливого виробництва на сучасних підприємствах [Текст] / М.Ю. Процак, Ю.В. Литюга // Молодіжний економічний дайджест: Науковий електронний журнал / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон.

- ун-т ім. Вадима Гетьмана", Наукове студентське товариство; [гол. ред. О. І. Олексюк]. - 2014. - № 3. - С. 73 - 78.
14. Синго С. Изучение производственной системы Тойоты с точки зрения организации производства [Текст] / Сигео Синго. – Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2006. – 312 с.
 15. Сподарик В.М. Система «канбан» як метод оптимізації виробничих втрат і процесу обліку виробництва (на прикладі виноробних підприємств АР Крим) [Текст] / В.М. Сподарик // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2010. – №3[7]. – С. 146–151.
 16. Статистична інформація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
 17. Такеда Х. Синхронизированное производство [Текст] / Хитоси Такеда. – Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2008. – 288 с.
 18. Царенко А.С. Застосування технологій ощадливого виробництва у сфері державного та муніципального управління : світовий досвід [Текст] / А.С. Царенко // Держава та регіони. Науковий економічний журнал. – 2016. – №1(53). – С. 126–132.
 19. Шпортко Г.Ю. Визначення потоку створення цінності як ключ до оптимізації бізнес-процесів промислового підприємства [Текст] / Г.Ю. Шпортко, М.Г. Вишневецька // Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. – 2016. – Випуск № 2. – С. 376–380.
 20. Elvorti (Chervona Zirka) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.elvorti.com>
 21. Hydrosyla (Hydrolics You Can Trust) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.hydrosila.com>

References

1. Bondarenko, S.S. (2009). Zastosuvannya systemy «berezhlyve vyrobnytstvo» na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh : dotsil'nist' ta peredumovy [Application of the system of «lean production» at domestic enterprises: expediency and pre-conditions]. *Aktual'ni problemy ekonomiky. Naukovyy ekonomichnyy zhurnal - Actual problems of economics. Scientific economic journal*, 10(100), 44-50 [in Ukrainian].
2. Bondarenko, S.M. (2015). Vykorystannia oshchadlyvoho vyrobnytstva u systemi TQM pidpryyemstva u nestabilnykh rynkovykh umovakh [Using of lean production in enterprise: TQM system in instable conditions]. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia Naukovyi ekonomichniy zhurnal - Problems and prospects of economics and management. Scientific economic journal*. 4, 63-68 [in Ukrainian].
3. Volvach, I. Iu. (2009). Dosvid vprovadzhennia lohistychnoi kontseptsii berezhlyvoho vyrobnytstva "Just in-time" [Introduction of logistic concept in lean production "Just in-time" experience]. *Khmelnitskiy, Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu - Khmelnytsky national university bulletin*, Vol.4, 4, 250-253 [in Ukrainian].
4. Vumek, Dzh. & Dzhons, Dzh. (2011). *Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation* (6d ed.) (S. Turko, Trans). Moscow: Alpina Biznes Buks.
5. Zakharov, V.A., & Ivanova, V.I. (2013). Analiz stanu operatsiinoho menedzhmentu na promyslovykh pidpryyemstvakh [Operation management state analysis at industrial enterprises]. *Biznes-inform - Business-inform*, 8 (213), 337-342 [in Ukrainian].
6. Zubenko, V.O., & Hryhorian, M.L. (2015). Vyznachennia osoblyvostei kontseptsii «Oshchadlyve vyrobnytstvo» na pidpryyemstvakh zaliznychnoho transportu [The identification of the characteristics of the lean production concept at railway enterprises]. *Visnyk ekonomiky, transportu i promyslovosti - Economics, transport and industry bulletin*, 49, 92-95 [in Ukrainian].
7. Imai, M. (2005). *Gemba kajzen: Put' k snizheniju zhatrat i povysheniju kachestva [Gemba kaizen Way to the decline of expenses and upgrading]*. Moscow: Al'pina Biznes Buks [in Russian].
8. Skudarja, G.M. (Eds.). (2011). *Integrated concept lean production+6 sigma*. Kyiv: Vidavnictvo KNEU [in Russian].
9. Layker, Dzh. (2005). *The Toyota Way 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer* (T. Hutman, Trans). Moscow: Alpina Biznes Buks.
10. Monden, Ja. (1989). *Toyoma production system* (S. Esipchuk, Trans). Moscow: Ekonomika.
11. Monden Ya. (2007). *The Toyota Management System* (N. Novikov, Trans). Moscow: Institut kompleksnyh strategicheskikh issledovanij [in Russian].
12. Ono, T. (2005). *Proizvodstvennaja sistema Tojoty. Uhodja ot massovogo proizvodstva [Toyota Production System. Beyond large scale production]*. Moscow: Institut kompleksnyh strategicheskikh issledovanij [in Russian].
13. Protsak, M.Yu., & Lytiuha, Yu.V. (2014). Implementatsiia kontseptsii berezhlyvoho vyrobnytstva na suchasnykh pidpryyemstvakh [Implementation of the lean production at modern enterprises]. *Molodizhnyj*

- ekonomichnyj dajdzhest: Naukovyj elektronnyj zhurnal – Youth Economic Digest. Scientific electronic journal*, 3, 73-78 [in Ukrainian].
14. Singo, S. (2006). *Izuchenie proizvodstvennoj sistemy Tojoty s točki zrenija organizacii proizvodstva [The study of the Toyota production system from an Industrial Engineering]*. Moscow: Institut kompleksnyh strategicheskikh issledovanij [in Russian].
 15. Spodaryk, V.M. (2010). Systema «kanban» iak metod optymizatsii vyrobnychych vtrat i protsesu obliku vyrobnytstva (na prykladi vynorobnykh pidpriemstv AR Krym) [“Kanban” system as a method of optimization of productive costs and productive accounting (on the example of wine enterprise)]. *Naukovyj visnyk ChDIEU – Scientific journal ChSIEM*, 3(7), 146-151 [in Ukrainian].
 16. Statystychna informatsiia [Statistical information]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 17. Takeda, H. (2008). *Sinhronizirovannoe proizvodstvo [The synchronized production system]*. Moscow: Institut kompleksnyh strategicheskikh issledovanij [in Russian].
 18. Tsarenko, A.S. (2016). Zastosuvannia tekhnolohij oschadlyvoho vyrobnytstva u sferi derzhavnoho ta munitsypal'noho upravlinnia : svitoviy dosvid [Using of lean production technology in state and municipal management: worlds' experience]. *Derzhava ta rehiony. Naukovyj ekonomichnyj zhurnal – State and Regions. Scientific economic journal*, 1(53), 126-132 [in Ukrainian].
 19. Shport'ko, H.Yu., & Vyshnevs'ka, M.H. (2016). Vyznachennia potoku stvorennia tsinnosti iak kliuch do optymizatsii biznes-protseviv promyslovoho pidpriemstva [Determination of the value creation stream as a key to the optimization of the business-processes of the industrial enterprise]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and Society*, 2, 376–380 [in Ukrainian].
 20. Elvorti (Chervona Zirka). *elvorti.com*. Retrieved from <http://www.elvorti.com> [in English].
 21. Hydrosyla (Hydrolis You Can Trust). *hydrosila.com*. Retrieved from <http://www.hydrosila.com> [in English].

Ihor Kharchenko, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Ljudmila Romaniuk, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Prerequisites for the Introduction of "Shodzinka" System in the Lean Production System as a Condition for Strategic Success of Enterprise

The aim of our work was researching the problems of implementing a regulated flow on Ukrainian machine-building plants. Literature sources (mainly Japanese) as well as practical experience accumulated on Ukrainian enterprises have been analyzed.

It has been substantiated that human resource management methods on Ukrainian facilities are completely different from Japanese. First of all, conditions for high-quality technological procedures created during the norm-setting process are completely different. Japanese rate-setters (e.g. on Toyota enterprise) establish the time amount (norm) required for certain operations and demonstrate how each operation should be performed. The main aim of a rate-setter on a Japanese enterprise is to achieve the highest quality of performance. Ukrainian rate-setters estimate the norm based on the desire to increase the performance productivity, which prevents achieving a high quality of production. Experienced and highly-skilled workers are in great value at Toyota enterprises and create all the necessary conditions for effective and productive work which include their physical and mental conditions are created. Every operation is planned based on the estimation of effort that should be applied by every worker, as well as maintaining just rewards for the amount of work, payment, and shift assignment. It stimulates workers to master several professions and creates conditions for multiprocessing of mills, and therefore - implementing a regulated flow. It has been discovered that enterprises of Kropyvnytskyi region possess a high level of employee turnover, even considering the high level of unemployment in Ukraine. This situation proves an unsatisfactory conditions and low payment, and does not stimulates workers to master multiprocessing performance, which therefore does not create favorable conditions for the creation of a regulated flow - an important part of lean production.

It has been substantiated that complete implementation of such system would benefit the strategic situation of Ukrainian machine-building enterprises. Chief executive officers should alter their approach to forming the corporate culture of an enterprise, stimulating efforts of highly qualified and experienced workers and creating advantageous conditions for their professional growth.

lean production, personnel professional development, regulated flow of individual products, "shodzinka", of multiple machine-tool and multiple processes service, corporate culture

Одержано (Received) 03.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 331.3

В.О. Чувардинський, асп.*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна***Інноваційні чинники розвитку ринку праці в умовах трансформаційних змін**

У статті досліджено інноваційні чинники розвитку ринку праці; проаналізовано специфіку їх дії в умовах трансформаційних змін; визначено передумови розвитку інноваційної моделі зайнятості, що стосуються зміни характеру праці, трансформації змісту соціально-трудових відносин, типів та форм зайнятості; обґрунтовано виклики реалізації інноваційних чинників розвитку ринку праці в умовах трансформаційних змін, запропоновано напрями мобілізації резервів реалізації інноваційних чинників розвитку ринку праці.

інноваційні чинники розвитку ринку праці, готовність до сприйняття інновацій, інноваційна модель зайнятості, трансформаційні зміни

В.А. Чувардинский, асп.*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина***Инновационные факторы развития рынка труда в условиях трансформационных изменений**

В статье исследованы инновационные факторы развития рынка труда, проанализирована специфика их действия в условиях трансформационных изменений; определены предпосылки развития инновационной модели занятости, которые относятся к изменению характера труда, трансформации содержания социально-трудовых отношений, типов и форм занятости; обоснованы вызовы реализации инновационных факторов развития рынка труда в условиях трансформационных изменений; предложено направления мобилизации резервов реализации инновационных факторов развития рынка труда.

инновационные факторы развития рынка труда, готовность к восприятию инноваций, инновационная модель занятости, трансформационные изменения

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світового економічного простору підвищення ефективності національних економік можливе на основі технологічного оновлення виробництва, стимулювання запровадження інновацій, спрямованих на забезпечення зростання конкурентоспроможності продукції. Реалізація цих завдань залежить не тільки від темпів структурних реформ, але й ступеню готовності економіки та суспільства до модернізаційних змін, трансформації суспільних відносин. Відповідно, це обумовлює необхідність здійснення трансформаційних змін на ринку праці, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності робочої сили, створення умов для розвитку творчого, креативного характеру праці.

Трансформаційні зміни на ринку праці, у першу чергу, призводять до посилення ролі творчих компонентів у змісті та характері праці, що визначає специфіку розвитку сфери соціально-трудових відносин. Разом з тим, в результаті здійснення трансформаційних змін на ринку праці суттєво видозмінюються форми та види зайнятості. При цьому наслідки реалізації цих змін зайнятості можуть мати як позитивний, так і негативний характер на розвиток людського потенціалу (залежно від ефективності та результативності структурних реформ, ступеню впливу інноваційних складових суспільного прогресу). Саме тому актуальним стає визначення ролі інноваційних чинників у забезпечення розвитку ринку праці в умовах трансформаційних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в умовах посилення міжнародної конкурентної боротьби роль інноваційних чинників у забезпеченні зростання конкурентоспроможності національних економік та, відповідно, покращенні якості людського розвитку суттєво збільшується. Серед вітчизняних науковців, які досліджують проблеми взаємозв'язку між конкурентоспроможністю національних економік, людським розвитком та розвиненістю ринку праці, слід відзначити В.І. Герасимчука [1], О.А. Грішнову [5], А.І. Ігнатюк [2], А.М. Колота [13], О.М. Левченка [8], Е.М. Лібанову [9], І.Л. Петрову [14], В.М. Петюха [11], М.В. Семикіну [7] інших. Разом з тим, аналіз наукових досліджень свідчить, що дотепер проблеми впливу інноваційних чинників на розвиток ринку праці залишаються недостатньо дослідженими. Це підтверджує необхідність дослідження специфіки впливу інноваційних чинників на динаміку та структуру розвитку ринку праці в умовах трансформаційних змін з урахуванням посилення тенденцій глобалізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ролі інноваційних чинників у забезпеченні розвитку ринку праці, визначення специфіки впливу інноваційних чинників в умовах трансформаційних змін, що супроводжується посиленням тенденцій глобалізації.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації світової економіки під впливом науково-технічного прогресу, посилення значення високотехнологічних та інформаційних послуг відбувається поступова видозміна структури суспільного виробництва. При цьому поширення масштабів та прискорення темпів впровадження нових технологій у глобальному економічному просторі суттєво впливає не тільки на структуру світової економіки, але й динаміку та структуру розвитку ринку праці. Збільшення впливу транснаціональних корпорацій, що використовують можливості глобалізації, проявляється через отримання конкурентних переваг від посилення спеціалізації виробництва, поглиблення розподілу праці, збільшення можливостей використання ресурсного потенціалу окремих країн. Науково-технічний прогрес забезпечив можливості для залучення до міжнародного розподілу праці територіально віддалених один від одного учасників, які спеціалізуються на виконанні регламентованих функцій та операцій, на основі використання інноваційних технологій.

Разом з тим, країни, які спеціалізуються на використанні конкурентних переваг ресурсного, а не інноваційного типу, утримують нижчі щабелі світового рейтингу конкурентоспроможності. Саме тому можливості нарощення конкурентного потенціалу країн в умовах глобалізації залежать від ефективності трансформації ресурсної моделі економіки до інноваційної моделі, яка базується на знаннях, покращення якості людського чинника розвитку. Поступова переорієнтація розвинених економік на використання наукоємних та інтелектуалоємних технологій потребує залучення більш освіченої, конкурентоспроможної робочої сили, здатної до сприйняття та освоєння сучасних знань. На думку В.І. Герасимчука, саме ринкова модель економіки, глобалізація, технологічний прогрес, перехід від індустріальних до інформаційних технологій визначають трансформаційні зміни зайнятості, що призводить до формування нових галузевих, секторальних пропорцій у зайнятості, а також розширення сфери прикладання висококваліфікованої, інтелектуальної праці [3, с. 112]. Це обумовлює посилення значення інноваційних чинників розвитку ринку праці для забезпечення більш ефективного використання людського потенціалу країн.

Дослідження рейтингу конкурентоспроможності країн (за методологією World Economic Forum) свідчить, що в сучасних умовах посилюється значення використання не тільки базових компонентів конкурентоспроможності (інституцій, інфраструктури, макроекономічного середовища, стану здоров'я та початкової освіти), чинників

ефективності (вищої освіти та профпідготовки, розвитку товарних ринків, ефективності ринку праці, розвиненості фінансових ринків, ефекту масштабу ринків, технологічної готовності), але й мобілізації чинників інноваційності, пов'язаних з розвитком бізнес середовища та поширенням інновацій [15].

Реалізація базових чинників забезпечення конкурентоспроможності країн в умовах глобалізації передбачає можливості забезпечення макроекономічної стабілізації, розвитку інфраструктури, покращення якості життя населення. Разом з тим, суттєвим чином на можливості інноваційного розвитку країн впливають демографічні чинники (народжуваність, очікувана тривалість життя), стан здоров'я населення (вплив втрат населення працездатного віку від інфекційних захворювань). В умовах постаріння населення, звуження демографічного базис відтворення робочої сили, саме покращення стану здоров'я населення, поширення здоров'язбережувачих поведінкових стратегій населення та підвищення ефективності державної політики щодо охорони здоров'я виступають необхідною передумовою підвищення рівня його економічної активності, можливостей використання інноваційних технологій. Також суттєвим чином впливають на посилення інноваційних тенденцій розвитку країн чинники ефективності конкурентоспроможності, пов'язані з розвитком системи вищої освіти та профпідготовки, розвиненістю ринку праці, забезпеченням технологічної готовності до інновацій.

Не менш важливими для забезпечення зростання конкурентоспроможності національних економік виступають інноваційні чинники розвитку, які безпосередньо впливатимуть на посилення інноваційності економіки. Це стосується використання сучасних технологій у виробничих процесах, рівня освоєння технологій фірмами, налагодження співробітництва між університетами та виробництвом. Однак без належної якості освітньої системи, розвитку системи підготовки кадрів, покращення якості менеджменту неможливий перехід економіки на інноваційні засади. Загалом, міжнародні порівняння рейтингу конкурентоспроможності національних економік (за оцінкою експертів World Economic Forum) свідчать, що розвиток сучасних економік усе більшою мірою визначається впливом інноваційних чинників, що обумовлюють зростання рівня їх конкурентоспроможності (рис. 1). Зокрема, найвищою конкурентоспроможністю відзначаються країни, які реалізують можливості для інноваційного розвитку саме на основі підвищення інноваційної активності компаній, налагодження співробітництва між наукою та виробництвом, поліпшення якості освіти, стимулювання розвитку системи підготовки кадрів, покращення менеджменту (Швейцарія, США, Сінгапур, Німеччина, Фінляндія). Натомість, конкурентні позиції України дотепер залишаються недостатньо високими для забезпечення реалізації інноваційного сценарію розвитку економіки, про що свідчать наведені дані.

Водночас слід зазначити, що трансформаційні зрушення у структурі виробництва зумовлюють формування принципово нової моделі зайнятості – інноваційної, яка характеризується зміною характеру праці, трансформацією змісту соціально-трудових відносин, типів та форм зайнятості, тощо. Поступова технологізація суспільства на основі використання інноваційних технологій сприяє створенню робочих місць нової якості, зростанню попиту на кваліфікованих спеціалістів-універсалів, що мають навички підприємницької та управлінської діяльності.

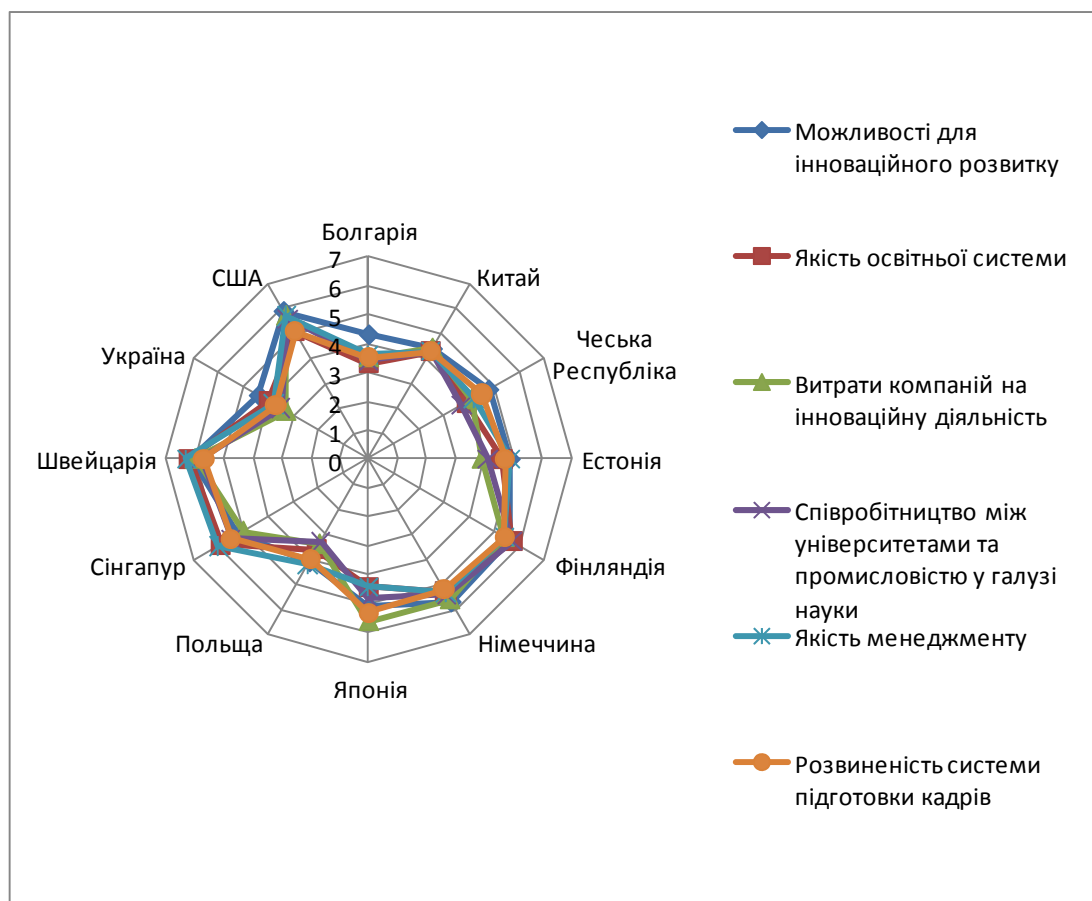


Рисунок 1 – Міжнародні порівняння індикаторів економічного розвитку країн (у контексті реалізації інноваційних чинників розвитку)

Джерело: систематизовано та побудовано автором з використанням джерела [15].

Важливими передумовами розвитку інноваційної моделі зайнятості виступають, на думку Л.В. Санкової, трансформація предметів, засобів і результатів праці у більш інтелектуальноємні та інформаційноємні, що забезпечують: зростання продуктивності праці та можливість генерування новацій у процесі праці; еволюцію суб'єктів праці та перетворення творчої діяльності і новаторства у головний чинник прогресу; соціалізацію власності та капіталу, що стимулює інноваційну поведінку; зміщення акцентів до відтворення інтелектуального потенціалу; формування нового типу суспільного споживання, способу життя; динамічність економічного середовища, яке зумовлює появу нових трудових практик [12].

Макроекономічна нестабільність, реалії сучасної економічної ситуації в Україні обумовлюють недостатнього ефективного використання інноваційного потенціалу. Значно посилюються ризики, пов'язані з неефективною реструктуризацією економіки; невисокою ефективністю національної інноваційної системи; обмеженими можливостями фінансування науки та розвитку інфраструктури інноваційного розвитку. Ринок науково-технічної продукції поступово звужується внаслідок скорочення попиту на інноваційні розробки через низьку платоспроможність вітчизняних споживачів.

Згідно з результатами обстеження інноваційної діяльності промислових підприємств, основним напрямом інноваційної діяльності та інноваційних витрат для виробників послуг з технологічними інноваціями було придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, а також організація тренінгів та навчальної підготовки

для інноваційної діяльності. У 2015 р. інноваційною діяльністю займалося 17,3% із загальної кількості промислових підприємств із середньою кількістю працівників 50 осіб і більше. При цьому інновації впроваджували 87,7% підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, з них інноваційні види продукції – 57,3%, нові технологічні процеси – 55,3% [6].

Готовність до освоєння та поширення інновацій (з позицій держави та суспільства (населення) також виступає одним з найважливіших компонентів процесу реалізації інноваційних перспектив розвитку суспільства. При цьому не лише особистісні риси людини (креативний, творчий підхід до вирішення виробничих завдань, новаторство) забезпечують готовність до сприйняття інновацій. Сприйнятливість до інновацій може бути характерна кожній особистості суб'єктивно, однак готовність до участі в інноваційній діяльності залежить від об'єктивних чинників, пов'язаних з наявністю розвиненого інноваційного середовища, мотивацією до участі в інноваційній діяльності. Можливості формування та реалізації інноваційного потенціалу суспільства, згідно точці зору Л. Волик, залежать від створення т. зв. „критичної маси” особистостей, здатних системно й конструктивно мислити, швидко знаходити потрібну інформацію, приймати адекватні рішення, створювати принципово нові ідеї в різних галузях знання. При цьому автор справедливо зазначає, що сприйнятливість до нового, інноваційного мислення формуються у ранньому віці людини, тоді як професійна зорієнтованість на інноваційну діяльність, рівень сформованості інноваційної поведінки набуваються у процесі освіти та подальшої професійної діяльності [1].

Ступінь готовності до сприйняття інновацій залежить, передусім, від усвідомлення ролі інноваційних технологій у суспільному прогресі, наявності знань, навичок та умінь, спрямованих на створення та поширення інновацій, а також здатності творчо підходити до вирішення завдань.

Однак серед найбільш серйозних викликів реалізації інноваційних чинників розвитку ринку праці в умовах трансформаційних змін необхідно зазначити недостатню високу готовність населення до сприйняття інновацій. За даними соціологічного моніторингу „Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін”, менше половини населення країни вважає інноваційну культуру властивою українським громадянам (44,4%), відзначає творче ставлення до роботи (45,3%), зацікавленість у змістовній роботі, з елементами творчості, готовність упроваджувати інновації (47,3%) [10]. Це свідчить про існування значних ризиків реалізації інноваційного сценарію розвитку в Україні, пов'язаних із звуженням можливостей розвитку інноваційної моделі зайнятості.

Можливості розвитку інноваційних видів зайнятості навіть у високотехнологічних секторах економіки можуть звужуватися за умов збереження значної частки рутинних, жорстко уніфікованих операцій. Враховуючи значне поширення інформаційних технологій в результаті економічного розвитку, В.М. Глушков зазначав, що для попередніх етапів суспільного розвитку було характерним створення умов для механізації механістичних операцій, що систематично повторювалися, тоді як сучасний етап розвитку спрямований на забезпечення механізації рутинних розумових операцій [4]. Відповідно, не тільки освітньо-професійний склад зайнятого населення, але й характер праці (монотонність/немонотонність, креативність/жорстко регламентоване виконання операцій) виступають важливими передумовами реалізації інноваційних чинників розвитку ринку праці. Суттєвим чином на розвиток національного ринку праці також впливають інституційні чинники, пов'язані з розвиненістю нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку економіки, розвитком інфраструктури,

стимулюванням підвищення інноваційної активності бізнесу з боку держави. Трансформаційні зміни передбачають забезпечення структурну перебудову економіки на основі збалансованого розвитку „локомотивів” розвитку інновацій (високотехнологічних та знаннєвоємних секторів економіки), та інших секторів економіки, що створюють умови для їх стабільного розвитку. Це обумовлює необхідність забезпечення умов для реалізації інноваційних чинників розвитку ринку праці на основі поширення безперервної освіти „упродовж життя”, стимулювання роботодавців та працівників до систематичного підвищення кваліфікації кадрів, збалансування розвитку ринку праці та системи освіти з метою підвищення конкурентоспроможності робочої сили.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене у статті дозволяє констатувати, що в сучасних умовах посилюється значення інноваційних компонентів розвитку не тільки економіки, але й людських ресурсів. Водночас можливості реалізації інноваційних чинників розвитку ринку праці в Україні значно обмежені недостатньою ефективністю структурних реформ в економіці, невисоким рівнем інноваційної активності підприємств, неготовністю населення та суспільства загалом до сприйняття, освоєння та поширення інновацій. Усе це актуалізує питання подальших досліджень, пов'язаних з визначенням резервів реалізації інноваційних чинників розвитку ринку праці в Україні та в світі.

Список літератури

1. Волик Л. Інноваційне навчання студентів педагогічних вишів: тезаурус, обриси, приклади [Текст] / Л. Волик // Витоки педагогічної майстерності. – 2013. – Випуск 11. – С. 90–91.
2. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання : монографія [Текст] / А. І. Ігнатюк. – К. : ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2010. – 465 с.
3. Герасимчук В. І. Проблеми трансформації зайнятості і розвитку ринку праці України (методологія, аналіз, шляхи вдосконалення) [Текст] / В. І. Герасимчук. – НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К. : ТОВ „ПРИНТ ЕКСПРЕС”, 2001. – 503 с.
4. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики [Текст] / В.М. Глушков. – М.: Наука, 1982. – 552 с.
5. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст] / О. А. Грішнова. – К. : "Знання", 2001. – 254 с.
6. Експрес-випуск «Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2015 році» (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) № № 99/0/05.Звн-16 від 14.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/06/138w.zip>
7. Інноваційна праця : діагностика проблем, важелі активізації : монографія [Текст] / М.В. Семикіна, С.Р. Пасека та ін. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М.В. Семикіної. – Черкаси: Видавництво «МАКЛАУТ», 2012. – 320 с.
8. Левченко О.М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку: [монографія] [Текст] / О.М. Левченко. – Кіровоград: КОД, 2009. – 375 с.
9. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект [Текст] : колективна монографія [Текст] / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи, 2015. – 356 с.
10. Петрушина Т.В. Соціокультурний потенціал інноваційного розвитку українського суспільства [Текст] // Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.е.н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
11. Петюх В. М. Ринок праці [Текст] : навч. посіб. [Текст] / В. М. Петюх. – К. : КНЕУ, 1999. – 288 с.
12. Санкова Л.В. Развитие занятости инновационного типа: проблемы и перспективы [Електронний варіант]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31171.doc.htm.
13. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія [Текст] / за наук. ред. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 361–382.
14. Управління змінами в умовах інноваційного розвитку: кол. монографія [Текст] / І.Л. Петрова, Г.В. Макаркина, І.В. Терон та ін.; за наук. ред. проф. Петрової І.Л. – К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2012. – 268 с.

15. The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.weforum.org>

References

1. Volyk, L. (2013). Innovatsiynе navchannya studentiv pedahohichnykh vyshiv: tezaurus, obrysy, pryklady [Innovative education of students of pedagogical educational institutions: thesaurus, description, patterns]. *Vytoky pedahohichnoyi maysternosti. - The origins of pedagogical skills, Vol.11*, 90-91 [in Ukrainian].
2. Ihnatiuk, A.I. (2010). *Haluzevi rynky: teoriia, praktyka, napriamy rehuliuвання [Industry Markets: Theory, Practice, directions of regulation]*. K.: NNTs "In-t ahrar. ekonomiky" [in Ukrainian].
3. Gerasymchuk, V.I. (2001). *Problemy transformatsiyi zainyatyosti i rozvytku rynku praci Ukrayiny (metodologiya, analiz, shlyaxy vdoskonalennya [Problems of the employment transformation and Ukrainian labour market development (methodology, analysis, ways of improvement)]*. K.:TOV "PRINT EXPRESS [in Ukrainian].
4. Glushkov, V.M. (1982). *Osnovy bezbumazhnoy informatiki [Main principles of non-paper informatics]*. M.: Nauka [in Russian].
5. Hrishnova, O.A. (2001). *Liudskyi kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiinoyi pidhotovky [Human capital: formation in education and training]*. K.: "Znannia" [in Ukrainian].
6. Ekspres-vypusk „Innovacijna diyalnist promyslovyh pidpryyemstv u 2015 roci” (bez urahuvannya tymchasovo okupovanoj terytoriji Avtonomnoyi Respubliky Krym, m. Sevastopolya ta chastyny zony provedennya antyterorystychnoyi operatsiyi) [Innovative activity of industrial enterprises in 2015 (without temporary occupied territories of Antinomial Republic of Crimea, Sevastopol and part of the zone of ATO). (2015). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/06/138w.zip> [in Ukrainian].
7. Semykina, M.V., & Pasieka, S.R. (2012). *Innovative work: diagnosis of problems and activating levers*. M.V. Semykina (Ed.). Cherkasy: Vydavnytstvo «MAKLAUT».
8. Levchenko, O.M. (2009). *Profesionalnyi potentsial: rehuliatorni mekhanizmy innovatsiinoho rozvytku [Professional capacity: the regulatory mechanisms of innovative development]*. Kirovohrad: KOD [in Ukrainian].
9. Libanova, E.M. (Eds.). (2015). *Human development in Ukraine. Modernisation of social policy: a regional perspective*. K.: In-t demohrafiy ta sots. doslidzh. im. M.V. Ptukhy.
10. Petrushyna, T.V. (2014). *Social and cultural potential of innovative development of Ukrainian society. Ukrainian society 1992-2013. Modern situation and dynamics of changes. Sociology Monitoring*. V. Vorona, M. Shulha (Ed.). K.: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy.
11. Petiukh, V.M. (1999). *Rynok pratsi [Labor market]*. K.: KNEU [in Ukrainian].
12. Sankova, L.V. (2008). Razvitie zanjatosti innovacionnogo tipa: problemy i perspektivy [Development of employment of innovative type: problems and prospects]. *rusnauka.com*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31171.doc.htm [in Russian].
13. Kolot, A.M. (Eds.). (2012). *Social Responsibility: Theory and Practice Development*. K.: KNEU.
14. Petrova, I.L., Makarkyna, H.V., & Teron, I.V. (2012). *Change Management in terms of innovative development*. I.L. Petrova (Ed.). K.: VNZ «Universytet ekonomiky ta prava «KROK».
15. The Global Competitiveness Report (2016–2017). *weforum.org*. Retrieved from <http://http://www.weforum.org> [in English].

Vladyslav Chuvardynskyi, Postgraduate

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Innovative Factors of Labour Market Development Under Conditions of Transformation Changes

The problems of realization of innovative factors of labour market development and definition of the specific features of its existence remain most important for modern researches and investigations. Until now the most serious problems of provision of competitiveness growth of Ukrainian economy are the lack of skills and competencies of labour force, non-adequate quality of management, low readiness of population and society to innovative changes due to not sufficient level of labour force competitiveness. That's why it's necessary to define most appropriate ways of the improvement situation in the sphere of labour potential using. The article is to deepen the approaches to definition of innovative factors of labour market development, to define most problematic factors for improvement of competitiveness of national economy (in context of the improvement of human resource using).

The author had analyzed the main preconditions of the development of the innovative model of employment concerning the significant changes of labour character, transformation of the content of social and labour relations, types and forms of employment. It was defined the main risks and challenges for development of labour market on innovative basis, and main ways of the realization of innovative factors of its development were elaborated.

It has been proven in the article that the possibilities of the transition to innovative model (pattern) of employment are significantly limited, since legislative basis for implementation of innovative state policy is not sufficient as well as readiness society to transformation changes. That's why the prospects for further research foresee the necessity to mobilizing reserves for development of labour market in innovative way.

innovative factors of labour market development, readiness to innovations, innovation model of employment, transformation changes.

Одержано (Received) 03.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.262.7

Л.М. Фільштейн, проф., д-р екон. наук

Ю.В. Малаховський, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Алі Ахмед Кансо, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Американський університет культури та освіти, м. Бейрут, Ліван

Методологічні підходи до стратегічного управління розвитком мезосистем в структурі національної економіки

У статті узагальнюються методологічні підходи до стратегічного розвитку мезоекономічних систем, що переслідують мету заощадження суспільних витрат у ході управління процесами функціонування суб'єктів господарювання різних форм власності в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки. Наводиться класифікація та дається характеристика основних видів витрат на організацію кругообігу життєвих благ в масштабах національної економіки. Обґрунтовується визначальний вплив процесів заощадження транзакційних коштів на рівень кінцевого споживання валового внутрішнього продукту в умовах державного управління розвитком секторальної структури за реалізації моделі постіндустріального технологічного устрою системи господарювання **мезоекономічні системи, стратегічне управління, транзакційні витрати, постіндустріальне суспільство, інституціоналізм**

Л.М. Фильштейн, проф., д-р екон. наук

Ю.В. Малаховский, доц., канд. екон. наук

Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Али Ахмед Кансо, асп.

Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина

Американский университет культуры и образования, г. Бейрут, Ливан

Методологические подходы к стратегическому управлению развитием мезосистем в структуре национальной экономики

В статье обобщаются методологические подходы к стратегическому развитию мезоэкономических систем, которые преследуют цель экономии общественных затрат в ходе управления процессами функционирования субъектов хозяйствования различных форм собственности в условиях социально ориентированной рыночной экономики. Приводится классификация и дается характеристика основных видов затрат на организацию кругооборота жизненных благ в масштабах национальной экономики. Обосновывается определяющее влияние процессов сокращения транзакционных издержек на уровень конечного потребления валового внутреннего продукта в условиях государственного управления развитием секторальной структуры для модели постиндустриального технологического уклада системы хозяйствования **мезоэкономические системы, стратегическое управление, транзакционные издержки, постиндустриальное общество, институционализм**

Постановка проблеми. Національна економіка – складно організована в умовах досягнутого рівня розвитку продуктивних сил система виробництва, розподілу, перерозподілу, обміну і споживання продуктів праці між учасниками її суспільного поділу, що ідентифікується як інтегративне ціле. Ця системна особливість вимагає обґрунтування специфічних рис національної економіки як органічного цілого, характерною особливістю якого є: поява нових якостей у процесі розвитку; формування нових типів цілісності; виникнення нових структурних рівнів та їх ієрархічної супідрядності; розділення цілісних систем на неорганічні та органічні елементи [5, с. 736-737].

Структурно-функціональний аналіз, один з принципів системного дослідження економіки, передбачає дослідження явищ та процесів, що відбуваються в ній, як структурно розчленованої цілості, в якій кожен елемент має певне визначене функціональне призначення. Поняття функції при цьому набуває двох значень: по-перше – утилітного, що відображає службове використання окремо визначеного елементу соціально-економічної системи по відношенню до іншого (системи в цілому); по-друге, – виразу залежності, детермінізму в межах системи, у випадку існування функціональної залежності зміни однієї частини від змін іншої. З цієї точки зору, вивчення мезоекономічних систем, особливої креативної ролі, яку вони відіграють у становленні та розвитку постіндустріальної інституціональної економіки, є актуальним завданням формування стратегічного підходу до управління її національним комплексом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самостійними рівнями господарських систем, що функціонують в глобальному економічному просторі, О. Іншаков [1], Г. Клейнер [2; 3], В. Дементьев [3], С. Полчихина [4], Л. Шеховцова [6] пропонують вважати: (а) мегаекономічну взаємовідносин національної економіки країни зі світовою господарською системою в цілому; (б) субекономічну функціонування транснаціональних корпорацій, міждержавних організацій; (с) макроекономічну національної економіки; (д) мезоекономічну регіональну та галузеву (включаючи господарські взаємовідносини у рамках суспільного поділу праці в межах регіону, окремих видів економічної діяльності; комплексів галузей національної економіки); (е) мікроекономічну господарських взаємозв'язків підприємств, організацій, об'єднань усіх видів фінансово-промислових груп; окремих, передбачених чинним законодавством, організаційно-правових форм господарювання; внутрішніх виробничих, між службами та підрозділами підприємств, організацій, об'єднань тощо; (ф) номосистему “економіки домогосподарств”; (г) наносистему “економіки фізичних осіб”.

Структура – головна характеристика, інваріантний аспект національної економіки, сукупність стійких зв'язків між її частинами, що забезпечує збереження основних властивостей об'єкта у випадку внутрішніх та зовнішніх змін. До традиційних умовних структурних елементів не прийнято відносити сфери діяльності, інституційні сектори, ринки факторів виробництва, господарські та міжгалузеві комплекси, галузі, економічні райони та адміністративно-територіальні одиниці країни. Одночасно, системний рівень організації національної економіки передбачає вирізнення у її складі комплексу підсистем: організаційної, структурної, функціонально-ресурсної, інституційної. Функціонально-ресурсна включає до свого складу сукупність потенціалів розвитку національної економіки – природно-ресурсний, виробничий, демографічний, трудовий, науково-технічний тощо. Організаційна – сукупність суб'єктів господарювання різного рівня, взаємовідносини та взаємозв'язки між ними. Структурна вивчає функціонування господарських комплексів, а інституційна – низку державних, а також спеціалізованих організацій, що діють в рамках окремих ринків.

Здійснювані різними авторами підходи до структуризації елементів національної економіки, між тим, не можуть у незмінному вигляді бути покладеними в основу стратегічного управління їх взаємодією з метою досягнення бажаного синергетичного ефекту. Це означає також і те, що хоча мету управління окремими підсистемами національної економіки сформульовано достатньо чітко, подальший керований органами державного управління розвиток вимагає інтегрування, агрегації мети стратегічного управління з поправкою на особливості функціонування постіндустріального технологічного устрою системи господарювання на рівні національної економіки.

Постановка завдання. Метою даної публікації є узагальнення методологічних підходів з метою визначення сутності категорії “мезосистеми в структурі національної економіки”, а також формулювання стратегічних принципів управління ними в умовах організації державного регулювання розвитку секторальної структури за реалізації моделі постіндустріального технологічного устрою системи господарювання.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи методологічні аспекти дослідження сутності мезоекономічних систем, зазначимо, що поняття їх визначності пов’язується з особливостями та можливостями мовних засобів описування та формалізації явища, а також аксіоматичною побудовою теорій.

Визначення мезоекономічної системи полягає у можливості формулювати критерії її відрізнєння, специфікації від інших об’єктів, включаючи особливості побудови та застосування, а також формувати значення введеного заново або уточнювати значення знакового виразу, що вже використовується [5, с. 445]. Визначення також полягає у формулюванні у явній та стисnutій формі основного змісту поняття.

Як зазначають в своїй праці “Мікро-мезо-макро” (“Micro-meso-macro”) К. Допфер (K. Dopfer), Дж. Фостер (J. Foster), Дж. Потс (J. Potts), застосування терміну “мезоекономіка” пов’язується з необхідністю розробки аналітичної бази дослідження динамічних перетворень базових елементів економіки, що еволюціонує [12, с. 263]. На думку авторів, з еволюційної точки зору, нездійсненним є просте агрегування, поступове перетікання, механістичне перетворення мікроекономічних процесів у макроекономічні. Введення до наукового обігу поняття “мезоекономіка” пояснюється не лише потребою класифікувати окремі економічні феномени певного рівня організації, що не підпадають під визначення мікроекономічних або макроекономічних, або ж необхідністю аналізувати не рівноважні ринкові структури, але й онтологічним підходом до ідентифікації, таксономії та концептуалізації динамічних будівельних блоків національного економічного універсуму.

Розвинута Й. Шумпетером [21; 22] та його послідовниками [15; 19] ідея еволюційних макрогенерацій концентрується у сформульованому ними визначенні економіки, яка постає у вигляді комплексу правил поведінки щодо поділу праці, формування організаційної структури управління в умовах домінування приватної власності, вільної конкуренції, системи обміну результатами діяльності, що розвивається протягом тривалого періоду часу, як унікального способу мережного комбінування елементів продуктивних сил, що сприяє створенню споживчого продукту.

В цілому, такий підхід до визначення сутності поняття мезоекономіки склався за інтенсивного розвитку нових тенденцій сучасної економічної теорії, а саме неоінституціональної та нової інституціональної економічної теорії (рис. 1).

Ще одним вагомим аргументом на користь запровадження мезоекономічного підходу до управління структурними перетвореннями еволюційної економіки є те, що за умови використання лише базових мікроекономічних підходів (раціональні очікування, еволюційна теорія ігор), а також універсальних положень макроекономічних теорій (теорія нелінійного зростання, економетричне моделювання стану рівноваги на макроекономічному рівні) неможливо пояснити динаміку та послідовність фактичних змін, які логічно пояснюються у випадку залучення поняття “мезотраскторії економічної еволюції”.

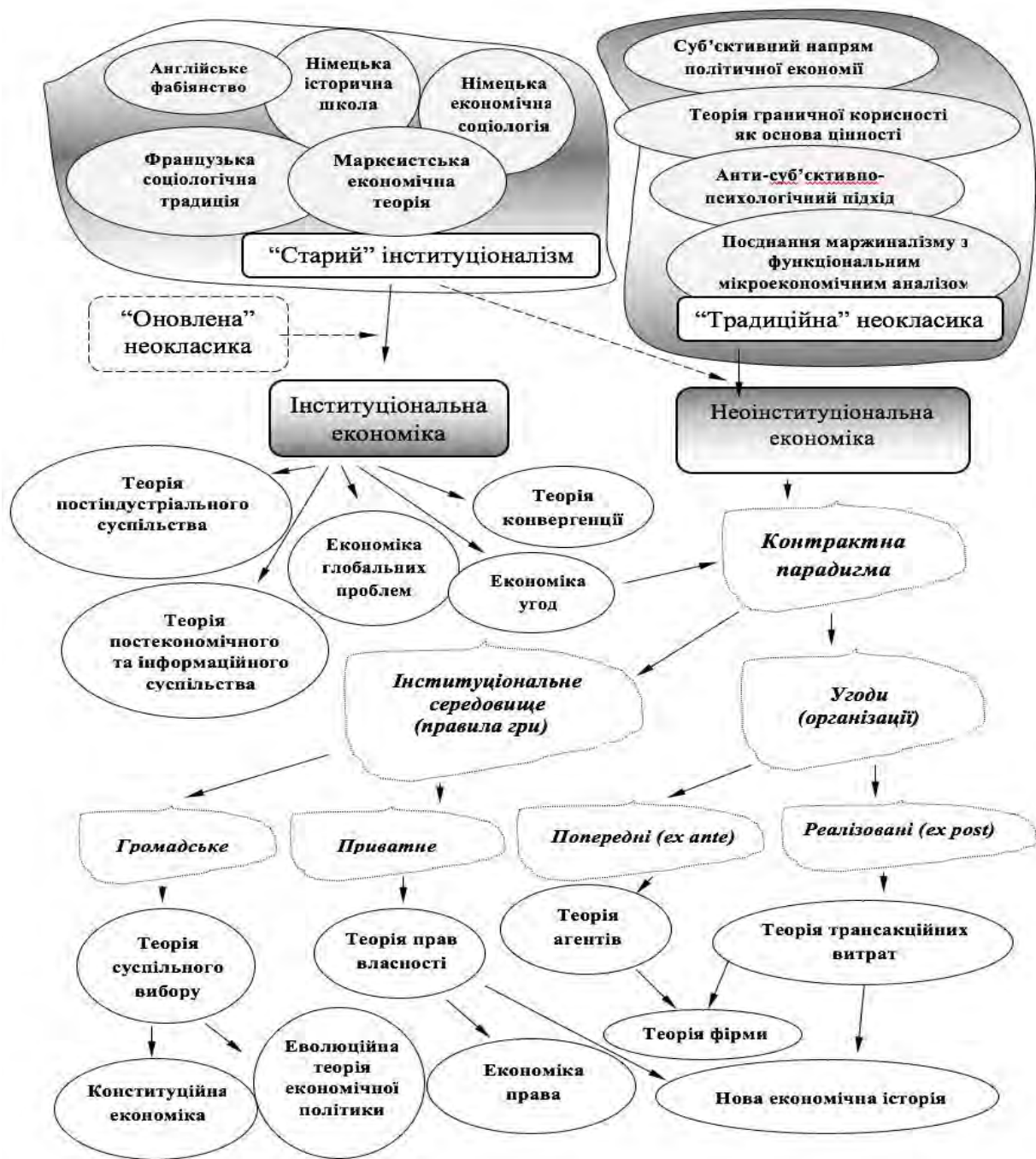


Рисунок 1 – Формування “теоретичного поля” системи підходів до управління процесами функціонування мезоекономічних систем в структурі національної економіки
Джерело: укладено за [7; 8; 10-14; 16; 20; 23].

Остання постає у вигляді трифазного процесу зародження (появи) (“origination”), дифузії (прийняття та адаптації) (“mass adoption, adaptation and diffusion”), підтримання (технічного супроводження) (“retention – maintenance and replication”) оновлених правил поведінки агента мікроекономічної діяльності з “правильного розпізнавання обставин діяльності” [15, с. 73] у середовищі макроекономічної системи, що еволюціонує.

У практичній площині це означає, що одночасно з результатами діяльності реального сектору виробництва життєвих благ, суттєвий вплив на рівень кінцевого споживання ВВП спричиняє інтенсивність взаємодії економічних суб'єктів, що здійснюється у середовищі функціонування транзакційного сектору національної економіки. Об'єктом державного управління в цьому випадку стає не окремий інваріантний аспект національної економіки, а процес формування соціальної ренти, заощадження коштів за рахунок реструктуризації інституціональних установ на основі специфікації прав власності, створення організаційних структур, що забезпечують їх ефективний обмін, порівняння та економію витрат, що виникають у ході процесу. Він охоплює діяльність інституцій з оптимізації фінансових, торговельних та інформаційних транзакцій у процесі подолання “сил тертя в економіці”, що об'єктивно виражається у заощадженні коштів на подолання перешкод на шляху переходу життєвих благ від їх виробників до споживачів [9; 17; 18].

Розмірковуючи про предмет мезоекономіки, вважаємо за доцільне проведення В. Дементьєвим [3] аналогії між корпускулярно-хвильовою та мезоекономічної теорією, вбачаючи певні паралелі між поведінкою окремих мікроекономічних агентів як окремих часток, розглядаючи при цьому мезоекономічні процеси як хвилі. Мезосистемний підхід до аналізу економіки, за нашим переконанням, методологічно відповідає корпускулярно-хвильовому у квантовій механіці. При цьому забезпечується здійснення комплексного підходу до аналізу мезоекономічних структур та їх учасників з точки зору переходу від називної економіки знеособлених господарських одиниць, що демонструють примітивні реакції на зміни зовнішнього середовища, “економіки фізичних осіб” (“common economics”) до іменованої економіки неоднорідних структур, що демонструють складну реакцію на зовнішні подразнення (“named economics”), “економіки брендів”.

Погляди окремих авторів щодо стратегічної спрямованості здійснюваних підходів до визначення сутності поняття мезоекономічної структури в системі національної економіки роблять можливим виокремити такі їх характерні особливості, як:

- сукупності інтегрованих ланок економіки, в котрих стратегічне управління і координація відтворювальних процесів здійснюється з метою скорочення транзакційних витрат крупних корпоративних і договірних структур (недержавних та державно-приватних холдингів і інших асоціацій) [4];
- елементу національної економіки, що перебуває в економічному просторі між макро- та мікроекономікою (рівень взаємодії, функціонування і розвитку галузей, ринків, регіонів, крупних міжгалузевих економічних комплексів, сукупності підприємств, що згруповані за іншими ознаками) [3];
- сукупності підприємств та організацій, що демонструють одночасно поведінку *групи* об'єктів та *групового* об'єкту [3];
- відносно стабільної у просторі і часі частини оточуючого світу, що має властивості зовнішньої цілісності та внутрішньої різноманітності, характеристичні ознаки об'єктної, середовищної, процесної та проектної систем, універсальну внутрішню структуру, особливий характер прояву часових та просторових ознак розгортання, яка приймає участь у реалізації базових економічних функцій (виробництво – розподіл – обмін – споживання), виконанні варіативних загальносистемних функцій, що засновані на локалізації в економічному просторі і часі [3];
- сукупності ринкових економічних суб'єктів (у т. ч. регіональних), з точки зору парних та групових взаємозв'язків, на які спричиняють суттєвий вплив мережеві структури, партнерські взаємовідносини, стратегічні альянси [6];

Виходячи з потреб стратегічного програмування розвитку, придатним для практичного використання видається визначення сутності мезоекономічної структури (МЕС) саме за п'ятирівневої стратифікації структури національної економіки (НЕ) [1]. У подальшому, виходячи з того, що призначенням мезоекономічної структури (МЕС) є досягнення мети системи вищого рівня (СВР – НЕ), а базовим рівнем її формування виступає система нижчого рівня (СНР), зміст функціонування полягає у реалізації специфічних засобів ефективного розвитку СВР у процесі використання економічного потенціалу СНР в межах МЕС – їх мезоекономічного об'єднання.

При цьому на мезоекономічному галузевому рівні відбувається об'єднання мікроекономічних потенціалів, що регулюються переважно засобами централізованого екстериторіального впливу, а мезоекономічне територіальне об'єднання передбачає включення до свого складу як вертикально інтегрованих корпоративних формувань, так і ринкових територіальних корпорацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виділяючи основні типові складові мезоекономіки, що базується на традиційних соціально-економічних формуваннях, зазначимо, що перехід до моделі постіндустріального технологічного устрою національної економіки вимагає усунення негативних наслідків демонтажу інститутів централізованого управління нею. Серед засобів вирішення проблеми – формування стабільних за складом учасників, внутрішніх факторів та характером траєкторії розвитку мезосистем в структурі національної економіки. Перелік різновидів відносин до регулювання між ними є набагато ширшим від конкуренції і включає контактування, копродукцію, кооперацію, координацію, коеволюцію, консолідацію.

Розширення гами функціональних взаємовідносин, шляхів обміну поточною інформацією про діяльність суб'єктів, інтенсивності врахування перспективних намірів їх діяльності може здійснюватись шляхом створення зусиллями владних структур різного рівня компетенції мезосистемних формувань, що мають за мету забезпечити розвиток та реалізувати можливі варіанти заощадження транзакційних витрат: професійні галузеві об'єднання інженерно-технічних працівників підприємств галузі; професійні галузеві центри зайнятості; галузеві та професійні центри перепідготовки кадрів; галузеві вищі навчальні заклади різного рівня акредитації; галузеві дослідницькі та інформаційно-інноваційні центри; галузеві, а також спеціалізовані видавництва, що відображають функціонування ринків; альянси (“м'які об'єднання”) підприємств галузі; альянси підприємств регіону (міста, області); регіональні фондові ринки; галузеві та міжгалузеві системи індикативного планування та прогнозування; об'єднання учасників товарних ринків (виробників, споживачів) з метою виведення національної економіки на траєкторію стабільного, збалансованого та ефективного розвитку. Дослідження умов та середовища функціонування означених мезосистемних формувань і визначає перспективи подальших досліджень.

Список літератури

1. Иншаков О.В. Структурное уточнение содержания экономической теории: потенциал многоуровневого подхода [Текст] / О.В. Иншаков // Российский экономический журнал. – 2003. – № 3. – С. 84–87.
2. Мезоэкономика переходного периода: рынки, отрасли, предприятия [Текст] / под ред. чл.-корр. РАН Г.Б.Клейнера. – ЦЭМИ РАН. – М.: Наука, 2001. – 516 с.
3. Мезоэкономика развития [Електронний ресурс] / под ред. чл.-корр. РАН Г.Б. Клейнера. – ЦЭМИ РАН. – Режим доступа: <http://kleiner.ru/wp-content/uploads/2014/09/Mezo-razv1.pdf>.
4. Полчихина С.В. Холдинг как институциональная структура мезоэкономики : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 – “Экономика и управление народным хозяйством” [Електронний ресурс] / Светлана Владимировна Полчихина; Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2003. –

- Режим доступу: <http://diss.seluk.ru/av-ekonomika/1911809-1-holding-kak-institucionalnaya-struktura-mezoeconomiki.php>.
5. Философский энциклопедический словарь [Текст] / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.
 6. Шеховцева Л.С. Регион как субъект развития [Текст] / Л.С. Шеховцева // Вестник РГУ им. И. Канта. Серия экономические и юридические науки. – 2008. – Вып. 3. – С. 32–38.
 7. Blair M. M. Ownership and control: Rethinking corporate governance for the twenty-first century. [Текст] / M.M. Blair. – Washington, D.C: Brookings Institution. – 560 p.
 8. Blaug M. *Economic theory in retrospect* (Fourth Edition) [Электронный ресурс] / Marc Blaug // Cambridge: Cambridge University press, 1990. – Режим доступу: <http://digamo.free.fr/blaug62.pdf>.
 9. Canso A.A. Social capital as an economic phenomenon [Текст] / Ali Ahmed Canso // Administrarea Publica. – 2015. – №4. – С.159–165.
 10. Chamberlin E. H. The theory of Monopolistic Competition: A Re-orientation of the Theory of Value (Eighth Edition) [Текст] / Edward Hastings Chamberlin. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1965. – 410 p.
 11. Commons J.R. The Economics of Collective Action (edited by Kenneth Parsons, and with a Biographical Sketch by Selig Perlman) [Текст] / John Rogers Commons. – Madison, Milwaukee: The University of Wisconsin Press and London, 1970.
 12. Dopfer Kurt. Micro-meso-macro [Электронный ресурс] / Kurt Dopfer, John Foster, Jason Potts // Journal of Evolutionary Economics. – 2004. – №14. – Режим доступу: [file:///D:/%23%D0%AE%D1%80%D0%B0/%23Downloads/SSRN-id721599%20\(1\).pdf](file:///D:/%23%D0%AE%D1%80%D0%B0/%23Downloads/SSRN-id721599%20(1).pdf).
 13. Drucker P.F. Post-Capitalist Society [Текст] / Peter Ferdinand Drucker. – New York: HarperCollins Publishers, 1993. – 240 p.
 14. Fama E. F. The Adjustment of Stock Prices to New Information [Текст] / Eugene F. Fama, Lawrence Fisher, Michael C. Jensen, Richard Roll // International Economic Review. – Vol. 10. – No. 1. – Feb., 1969. – pp. 1–21.
 15. Foster J. A micro-meso-macro perspective on the methodology of evolutionary economics: Integrating history, simulation and econometrics [Электронный ресурс] / John Foster, Jason Potts // Schumpeterian perspectives on innovation, competition and growth / Editors: Cantner, Uwe, Gaffard, Jean-Luc and Nesta, Lionel. – Germany: Springer Economics Journals, 2009. – Режим доступу: <http://www.uq.edu.au/economics/abstract/343.pdf>.
 16. Heilbroner R. L. 21 Century Capitalism [Текст] / Robert L. Heilbroner. – New York: W. W. Norton & Company, 1993. – 175 p.
 17. Malakhovskiy Y. Theoretical approaches to the measurement of public-private partnership results [Текст] / Y. Malakhovskiy // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Випуск 2 (12). – Том 2. – С.137–142.
 18. Malakhovsky Y.V. Maximizing the value of entities of the region in the implementation of public-private partnerships [Текст] / Y.V. Malakhovsky, H.N. Nabulsi // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2015. – Випуск 5. – С.95–100.
 19. Potts J. Toward an evolutionary theory of homo oeconomicus: The concept of Universal Nomadism [Электронный ресурс] / Jason Potts // Evolutionary economics and human nature / edited by John Laurent; with a preface by Geoffrey M. Hodgson. – Cheltenham, Glos, United Kingdom; Northampton, MA: Edward Elgar Publishing. – 2003. – Режим доступу: <http://trove.nla.gov.au/version/46649470>.
 20. Robinson J. V. The Economics of Imperfect Competition. 2nd ed. [Электронный ресурс] / Joan Violet Robinson. – London: Palgrave MacMillan, 1969. – Режим доступу: <https://books.google.co.uk/books?id=xM-vCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f>.
 21. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy [Электронный ресурс] / Joseph Alois Schumpeter. – Routledge, 2003. – Режим доступу: <http://digamo.free.fr/capisoc.pdf>.
 22. Schumpeter J.A. The theory of economic development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle (1912/1934). Translated from the German by Redvers Opie. With a New Introduction by John E. Elliot [Электронный ресурс] / Joseph A. Schumpeter. – Transaction Publishers: New Brunswick (U.S.A) and London (U.K). – 2011. – Режим доступу: <https://books.google.ca/books?id=-OZwWcOGcOwC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f>.
 23. Stiglitz J. E. Equilibrium in Competitive Insurance Markets: An Essay on the Economics of Imperfect Information [Текст] / Joseph E. Stiglitz, Michael Rothschild // Quarterly Journal of Economics. – 1976. – Vol. 90. – No. 4. – pp. 629–649.

References

1. Inshakov, O.V. (2003). Strukturnoye utochnenie sodержaniya ekonomicheskoy teorii. Potentsial mnogourovnevnogo podkhoda [Structural specification of the economic theory. Potential of multilevel approach]. *Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal. – Russian Economic Journal*, 3, 84-86 [in Russian].
2. Kleyner, G.B. (Eds.). (2001). *Mesoeconomics in transition: markets, industry, enterprise*. Moscow: Nauka.
3. Kleyner, G.B. (Eds.). (2011). *Development mesoeconomics*. Moscow: Nauka. *kleiner.ru*. Retrieved from: <http://kleiner.ru/wp-content/uploads/2014/09/Mezo-razv1.pdf> [in Russian].
4. Polchihina, S.V. (2003). Holding kak institucionalnaya struktura mezoeconomiki [Holding like the institutional structure of mesoeconomics]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Saint Petersburg. *diss.seluk.ru*. Retrieved from: <http://diss.seluk.ru/av-ekonomika/1911809-1-holding-kak-institucionalnaya-struktura-mezoeconomiki.php> [in Russian].
5. Averintsev S.S. (Eds.). (1989). *Philosophical encyclopedic dictionary*. Moscow: Sovetskaya Encyclopedia.
6. Shekhovtseva, L.S. (2013). Region kak sybekt razvitiya [The Region as a Subject of Development]. *Vestnik RGU im. I. Kanta – Vestnik of the Russian State University of a name I. Kant*, Vol. 3, Series of *Economic and Legal Science*, 32–38 [in Russian].
7. Blair, M.M. (1996). *Ownership and control: Rethinking corporate governance for the twenty-first century*. Washington, D.C: Brookings Institution [in English].
8. Blaug, M. (1990). *Economic theory in retrospect*. (4th ed.). Cambridge: Cambridge University press. *digamo.free.fr*. Retrieved from: <http://digamo.free.fr/blaug62.pdf> [in English].
9. Canso, A.A. (2015) Social capital as an economic phenomenon. *Administrarea Publica*, 4, 159-165 [in English].
10. Chamberlin, E.H. (1965). *The theory of Monopolistic Competition: A Re-orientation of the Theory of Value* (8th ed.). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press [in English].
11. Commons, J.R. (1970). *The Economics of Collective Action*. Kenneth Parsons (Eds.). Madison, Milwaukee: The University of Wisconsin Press [in English].
12. Dopfer, K., Foster, J., & Potts, J. (2004). Micro-meso-macro. *Journal of Evolutionary Economics*, 14, 53-68. Retrieved from: [file:///D:/%23D0%AE%D1%80%D0%B0/%23Downloads/SSRN-id721599%20\(1\).pdf](file:///D:/%23D0%AE%D1%80%D0%B0/%23Downloads/SSRN-id721599%20(1).pdf) [in English].
13. Drucker, P.F. (1993). *Post-Capitalist Society*. New York: HarperCollins Publishers [in English].
14. Fama, E. F., Fisher, L., Jensen, M.C., & Roll, R. (1969). The Adjustment of Stock Prices to New Information. *International Economic Review*, 10, 1, 1-21 [in English].
15. Foster, J. & Potts, J. (2009). A micro-meso-macro perspective on the methodology of evolutionary economics: Integrating history, simulation and econometrics. U. Cantner. (Eds.). *Springer Economics Journals*. *espace.library.uq.edu.au*. Retrieved from: <http://www.uq.edu.au/economics/abstract/343.pdf> [in English].
16. Heilbroner, R. L. (1993). *21 Century Capitalism*. New York: W. W. Norton & Company [in English].
17. Malakhovskiy, Y.V. (2015). Theoretical approaches to the measurement of public-private partnership results. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of the economy and intellectual property*, 2 (12), 2, 137-142 [in English].
18. Malakhovsky, Y.V. (2015). Maximizing the value of entities of the region in the implementation of public-private partnerships. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 5, 95-100 [in English].
19. Potts, J. (2003). *Toward an evolutionary theory of homo economicus: The concept of Universal Nomadism / Evolutionary economics and human nature*. J. Laurent (Eds.). Northampton, MA: Edward Elgar Publishing. *trove.nla.gov.au*. Retrieved from: <http://trove.nla.gov.au/version/46649470> [in English].
20. Robinson, J.V. (1969). *The Economics of Imperfect Competition*. (2d ed.). London: Palgrave MacMillan. *books.google.co.uk*. Retrieved from: <https://books.google.co.uk/books?id=xM-vCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f> [in English].
21. Schumpeter, J.A. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Routledge. *digamo.free.fr*. Retrieved from: <http://digamo.free.fr/capisoc.pdf> [in English].
22. Schumpeter, J.A. (2011). *The theory of economic development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle (1912/1934). With a New Introduction by John E. Elliot*. (Redvers Opie, Trans.) Transaction Publishers: London. *books.google.ca*. Retrieved from: <https://books.google.ca/books?id=-OZwWcOGwC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f> [in English].
23. Stiglitz, J.E., & Rothschild, M. (1976). Equilibrium in Competitive Insurance Markets: An Essay on the Economics of Imperfect Information. *Quarterly Journal of Economics*, 90, 4, 629-649 [in English].

Leonid Filshtein, Professor, Doctor of Economics

Yurii Malakhovsky, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine

Ali Ahmed Canso, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine

The American University of Culture & Education (AUCE), Beirut, Lebanon

Methodological Approaches to Strategic Management of Development of Mesosystems in the Structure of the National Economy

The purpose of this publication is to summarize the methodological approaches to definition of essence of the category “mesosystems in the structure of the national economy” and the wording of the strategic principles of management in the conditions of state regulation of development of sectoral structures for the implementation of the model of post-industrial technological mode of economic system.

The transition to the model of post-industrial technological mode of economic system at the national level requires addressing the negative impact of dismantling of the institutions of centralized management of the economy. Among the means of solving the problems in a coherent institutional construction of the field mesoeconomics segment of the economy. Mesostable, forming a stable composition of participants, internal factors and the nature of the trajectory of development is the objective regulation of economic formations of mesoeconomics systems in the structure of the national economy. The list of varieties to the regulation of relations is much wider from the competition and includes various forms of cooperation at sectoral and territorial level entities in the contact form, co-production, cooperation, coordination, co-evolution, and consolidation.

The expansion of the range of functional relationships, the ways of exchange of current information on the activities of the subjects, the intensity of the perspective of the intentions of their activities can be carried out towards the establishment with the efforts of power structures of different levels of competence mesosystemic groups to ensure the development and implementation of all the possible savings of transaction costs to the national economy's sustainable, balanced and effective development

mesoeconomics system, strategic management, transaction costs, post-industrial society, institutionalism

Одержано (Received) 20.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 351:378(338:354)

Hani Mohammad Haidura, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

The American University of Culture & Education (AUCE), Beirut, Lebanon

Regulation Mechanism of Innovative Development of Research Sector of the Higher Education System in Ukraine

The purpose of this publication is to generalize and deepen the scientific approaches to defining the essence of the state regulation of the innovative development of the research sector of the higher education system (SRID RS HES); to develop the classification of the forms and models of the SRID RS HES; to explore the main areas of the SRID RS HES; to summarize the current national and international experience of using forms of the SRID RS HES to use it in the economy of Ukraine and Lebanon; to analyze and evaluate the features of the SRID RS HES the interregional and regional levels of the national economy; to develop the author's model of rating evaluation of the competitive positions of the universities oriented on the innovative development; to develop the strategic directions of the SRID RS HES in Ukraine; to develop the proposals for improving the organizational and economic bases (mechanism) of the adjustment of the SRID RS HES; to form the financial conditions for the innovative leading of the higher education institutions in terms of the research activity under conditions of the integration processes in the higher education system.

regulation mechanism, innovative development, forms and models of state regulation, research sector of the higher education

© Hani Mohammad Haidura, 2016

Хаидура Хани Мохаммад, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Україна

Американський університет культури і освіти, г. Бейрут, Ліван

Механизм регулирования инновационного развития исследовательского сектора системы высшего образования Украины

В статье обобщены научные подходы к определению сущности понятия «государственное регулирование инновационного развития исследовательского сектора системы высшего образования» (ГРИР ИС СВО); разработана классификация форм и моделей ГРИР ИС СВО; исследованы основные направления ГРИР ИС СВО и обобщен опыт использования отдельных форм регулирования с целью использования в экономике Украины и Ливана; представлены результаты анализа и оценки особенностей ГРИР ИС СВО на межрегиональном и региональном уровнях национальной экономики; разработаны стратегические направления ГРИР ИС СВО, а также предложены меры по совершенствованию организационно-экономических основ (механизма) такого регулирования в Украине; обоснованы финансовые условия инновационного лидерства высших учебных заведений в части исследовательской деятельности в условиях интеграционных процессов в СВО.

механизм регулирования, инновационное развитие, формы и методы государственного регулирования, исследовательский сектор системы высшего образования

Statement of the problem. Current understanding of the essence of the innovation is the implementation of the approach, which is based on the universalization of the update process, the transformation of the traditional activities in any field that is replacing components of the more perfect or enriched with fundamentally new ones to resolve the contradictions between the desired and actual state of the facility.

Per this approach, the innovative segment of the national economy – a set of types of the social activities that do not take a direct part in the creation of wealth, but produce nonmaterial consumer value, which are necessary for the functioning of the material production – both as a separate phase of the production of goods and as a sphere of the social division of labor to provide the realization of the product of the research in material production. One of the most important elements of the national innovation system is a complex of RS HES.

Analysis of recent researches and publications. Methodological basis of the study of the peculiarities of functioning of the RS HES and their state regulation are systematically considered in the works of Ukrainian scientists O. Amosha [1], L. Antoshkina [2], T. Boholib [3], V. Heiets [17], N. Verkhohliadova [8], O. Hrishnova [6], I. Kaleniuk [9], O. Levchenko [11; 24], A. Pavlenko [7], O. Romanovskyi [14], O. Shnyrkov [18] etc. Well-known foreign scientists, including J. Alden [19], Sh. Valiev [4], O. Galaida [5], Ia. Neimatov [12], K. Popper [13], Ph. Altbach [20], G. Becker [21], P. Drucker [23], A. Merten [25], N. Perry [26], J. Salmi [28], S. Yusuf [30], paid attention to the features of funding of the research sector of high school. Various aspects of the innovative development of the HES are considered in the works of M. Kastels [10], V. Slastenin [15], A.-E. Birks [22], M. Gibbons [29], W. Saint [27] and so on.

It should be emphasized – the innovative development of the RS HES, based on attracting high technologies, is settled in conditions of the continuous strengthening of the level of the global competition, strategic transition to the postindustrial knowledge economy – in scientific and methodical plan is not developed.

Statement of the objective. The aim of the publication is to deepen the theoretical and methodological items and development of the scientific and practical recommendations on the formation and using complex of methods of the SRID ID HES of Ukraine.

Statement of the objective. The aim of this article is to generalize and deepen the scientific approaches to defining the essence of the SRID RS HES; to develop the classification of the forms and models of the SRID RS HES; to explore the main areas of the SRID RS HES; to summarize the current national and international experience of using forms

of the regulation of the ID RS HES to use it in the economy of Ukraine and Lebanon; to analyze and evaluate the features of the SRID RS HES in the interregional and regional levels of the national economy (NE); to develop the author's model of rating evaluation of the competitive positions of the universities oriented on the innovative development; to develop the strategic directions of the ID RS HES in Ukraine; to develop the proposals for improving the organizational and economic bases (mechanism) of the adjustment of the SRID RS HES; to form the financial conditions for the innovative leading of the higher education institutions in terms of the research activity under conditions of the integration processes in the higher education system.

The main material. During the study of theoretical and methodological foundations of the SRID RS HES in Ukraine the theoretical bases of the innovative development of the system of higher education institutions (ID SHEI) are investigated, the classification criteria of the applicable forms and models of the state regulation of the practice of their scientific research sector (SRS) are defined, the peculiarities of the international experience of the SRID HES in terms of the transition to the model of the post-industrial knowledge economy are generalized.

The definition of the category "scientific research sector of the system of higher education institutions" (SRS SHEI) as a set of units of universities of the III-IV levels of the accreditation engaged in scientific, technical and innovative activity, technology transfer within the organization of the activity of the system of the providers of the educational services with the goal of implementing the research component in the process of quality assurance of higher education, is formulated.

The theoretical generalization of the category "the innovative development of the research sector of the system of higher education institutions" (ID RS SHEI) allowed to formulate a definition of the nature of its state regulation as practical organizational, administrative and management influence of the government on the relations, processes and structural elements of the (NE), which covers the scientific research activities HES, in order to arrange them, saving and transforming forms, which relies on the powers of the state, creating conditions for lasting and smooth functioning in order to obtain the expected significant social and economic results.

The basis for the SRID SR HES, that only under certain conditions acquires characteristics of the perfect consistency and functions as a multi-level, hierarchical, partly self-regulatory, needing forecasting and management of the long-term economic development set of the interrelated elements, should be based on the process of the planned development of the RS consisting of the commercial, marketing and investment components of the integrated innovation potential, as well as the set of the methods of solving tasks of the strategy development, mechanisms, tools and forms of the development of the research activity with the possibility of receiving world-class results and their further use in the profile (educational) activities. During the effective regulatory intervention, the possibilities to adjust the direction, speed of the implementation and the nature of target marks of the development of the RS as an object of control are realized, there is their assessment in terms of the compliance to the requirements of the satisfaction of the economic interests of stakeholders.

As the strategic directions of the activity of the public administration bodies (PAB) in the process of implementation of their regulatory functions, including the RS HES we considered: the creation and implementation of the legislative framework and the legal field for the free development of the subjects of the economic process, combined with the control of the compliance with the regulatory acts; creating and ensuring conditions of fair competition by means of price regulation policies; selective stimulation of producers of the strategic goods (services); implementation of the effective social policy by means of the regulations of the level of employment, distribution of resources and income between the

individuals; realization of the effective state policy of adaptation of the subjects of activities to changing conjuncture in the markets including creation of the favorable conditions for the activation of industrial activity.

The SRID RS HES is based on the universal methods – means of influence of the PAB on its object: the direct administrative influence in the form of the regulatory instructions with the status of the compulsory execution, which aims the operative obtaining economic result (payments, contributions, purchases); indirect methods to create conditions for the independent choice by objects of management options for action that meet the strategic goal of the economic policy of the state (programming, informing) (Fig. 1).

Based on the analysis of the experience of the SRID SR HES we drew conclusions about the suitability of using the specific form of the direct, indirect or intermediate variant of the intervention of the PAB in the process, depending on the positioning of their degree and extent of participation in the development of the advanced technologies, and interest in their dissemination in the business sector of the NE. The basic types were determined and the detailed analysis of the national models of the regulation was made that despite all the differences, united with the aim of the implementation.

The main directions of the state regulation of the innovation development of the scientific research sector of the system of higher education institutions that guarantee the realization of their objectives to reform and reorganize management system of the research activities, transformation of the universities into the innovation active competitive institutions which effectively and dynamically linked to the labor market, adapted to the requirements of the world and European educational and scientific space and in perspective fully integrate with them, they are able to achieve this goal: to ensure absolute leadership in science, the implementation of targeted projects, covering all stages of the research and production process; to promote the development of the innovation infrastructure, adapting advances of the global science and technical progress; to ensure the diffusion of the innovation, to create a favorable environment for the innovation rationalization of the structure of the NE in compliance with the post-industrial model of its functioning.

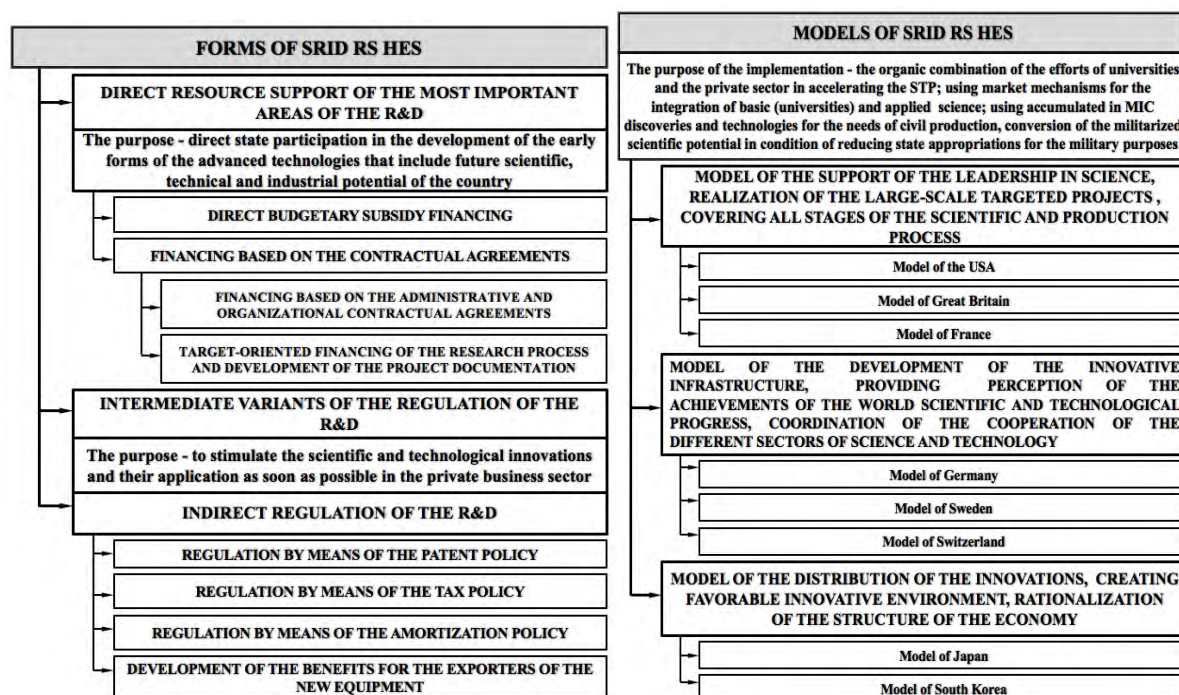


Figure 1 – Forms and models of the SRID RS HES

Source: developed by the author.

Comparing the experience of the state regulation of the ID RS SHEI led to the conclusion that its tendencies significantly differ for countries, and the current situation in Ukraine does not cause a significant impact on the development of the NE (Figure 2).

Compare parameters		Code of the line of index	Great Britain	Ukraine	Lebanon
General indicators					
The population (on January 1, 2015, thousand people) [11]			64 088,2	44 429,5	6 184,7
The number of universities [12]			162	317	...
The number of students (2013/2014, individuals) [12]			2 299 355	1 723 685	...
The number and proportion of the foreign students			435 495 (18,9)	69 969 (4,1)	...
Index of the competitiveness 2015-2016 [13]					
Place in the rating (from 140 countries)			10	79	101
Individual components of the index	Coverage of the higher education, % (place)	5.02	61,9 (37)	79 (14)	47,9 (54)
	The cooperation between universities and business on the research and development (place)	12.04	4	74	116
	The presence of the scientists and engineers (place)	12.06	18	29	27
	The patent applications for the procedure RST, amount to millions of people (place)	12.07	89,9 (18)	3,6 (50)	1,7 (59)
International Innovation Index 2015 [14]					
Place in the rating (from 140 countries)			2	64	74
Individual components of the index	Costs on the education, % of the GDP (place)	2.1.1	6,0 (30)	6,7 (18)	2,6 (117)
	The graduates with the technical specialties, % (place)	2.2.2	21,9 (39)	25,6 (20)	23,3 (32)
	Costs on the research and developments, % of the GDP (place)	2.3.2	1,7 (21)	0,8 (44)	...
	QS-rating of the university, the average of the top-3 (place)	2.3.3	99,3 (1)	29,4 (46)	31,5 (43)
	Hirsh Index (the number of citations), place	6.1.5	934,0 (1)	159,0 (43)	109,0 (67)
The rating of the innovative countries Bloomberg, 2015 [15]					
Place in the rating (from 50 countries)			10	33	...
Individual components of the index	Research and development	The level of income from the research and development (RD), % GDP	22	42	...
	Production	Production of the value added per person	26	50	...
	Companies of the Hi-tech class	The number of the domestic high-tech public companies	5	34	...
	Education	a) The number of graduates of the universities of the III-IV levels of accreditation; b) the number of employees with the higher education; c) the proportion of the researchers and engineers in the total number of employees d) the same, % to a)	12	5	...
	Research staff	The number of the professionals, including doctoral candidates involved in RD	17	41	...
	Patent activity		4	10	...
The share of the state budget costs in the structure of the university funding, %			49	69	...
Impact on the employment					
Percentage of the population employed in the higher education sector, %			1	0,81	...
The level of unemployment among the graduates			9	18,5	...
The development of the entrepreneurship					
Percentage of the students and graduates who start their own business, %			10,8

Figure 2 – Indicators of the Influence of the Innovative-oriented University and SRID RS HES in general on the development of NE

Source: developed by the author based on the national and international statistics.

It is stated that influential international rating assessments indicate an average level of the efficiency of the state regulation of the ID SRS SHEI, and about Ukraine – as a state-innovator that only begins to form (Table 1).

Table 1 – International indexes of the efficiency of the ID RS HES of Ukraine

Index	Source	Account	Year
The global competitiveness index	The Global Competitiveness Report	79 place / 4,03 points out of 5,76	2015/2016
The global innovation index	The Global Innovation Index	64 place / 36,34 points out of 68,30	2015
European innovation scoreboard	European Innovation Scoreboard	0,178 points out of 0,88	2016
Index of ease of doing business	Doing Business 2016	83 place / 63,04 points out of 87,34	2015

Source: developed by the author based on the international statistics.

Overall, the state of functioning of the SRS is characterized as having a low level of the public utility; structural elements of the SRS are limited in the feasibility of the realization of the innovative capacity, which indicates the improper implementation of the functions of the SRID RS HES by the PAB (Fig. 3).

The current state of the functioning of the RS HES of Ukraine		
The structure of the RS of NE	The factors of influence on the state of the RS HES	Options certifying non optimality of the RS HES
The prevalence in the structure of the RS Research Unit (RU) Public Sector Economics (PSE) and the higher education sector (HES) (RU total - 978, including - PSE 44.3%, 15.4% - HES)	Minor amounts of research performed by a small number of researchers, who don't have their own research and experimental production	The presence of a significant number of RU does not ensure the implementation of IP functions of RS HES
Most of the value of the capital to account for RU of National Academies of Sciences (NAS)	Outdated material and technical base, demonstrating low investment and innovation activity	Excess dissemination RU, excessive burden on the public administration
The absolute prevalence in the total number of RU institutions of NAS (31.3%) and central government (ministries) (25.6%)	The low level of capitalization of assets (HES Universities practically do not have intangible assets on the balance)	Lack of the efficiency of the state property for the execution of public authority in research
Reducing of project RU	The vast majority of buildings is not its property and is in their operational management	The backward structure of the RS HES for organizational and legal forms
Changing the number / proportion of RU PSE (with 501 / 33.2% in 2005 to 419 / 41.9% in 2014) and HES (172 / 11.4% in 2005 to 158/15, 8% in 2014)	High risk of loss of principal activity profile, scientific and innovative potential of universities	Noncompliance with the division of powers in the field of the innovative development of RS HES to the levels of the budget system
Status of the state scientific institutions have 569 RU (in 2014 57% of total)	The low level of patent activity of Universities	The absence of a part of the RU the number of fundamental elements for providing RS HES
Uneven allocation of RU of HES in the state (in 2015 33.8% of RU against 28.4% in 2005 concentrated in Kyiv region)	The low prevalence of patents outside the country	Non rational functioning property complexes of RS HES
	Low activity in the networks of commercial exchange technology	Low budget efficiency of institutions of RS HES
		Low efficiency of the research and development of institutions of RS HES
		Weak link with the real economy
		Incomplete accounting and the lack of transparency of reporting of RS HES

Figure 3 – The state of the functioning of the RS HES

Source: developed by the author based on the data of State Statistics Service of Ukraine.

To establish the degree of the effectiveness of the means of the SRID RS HES in the scales of the NE, their impact on the formation of the resulting indexes of functioning of the innovation economy, we proposed to use the method of forming subaccount of the scientific research and development works (R&D), in the structure of the satellite account of the education of Ukraine. The introduction of the subaccount of the R&D provides the methodological framework and serves as a factual basis for determining the scope and extent of the direct, indirect and induced impact of the innovation active high schools, and in their composition RS HES, on the formation of indicators of the employment and enterprise development in terms of the state regulation of the formation of the post-industrial model of knowledge economy (Fig. 4).

During the development of proposals for the improvement of the SRID RS HES in Ukraine we based the strategic directions of the ID RS HES at the regional level; the suggestions for the improvement of the organizational and economic foundations of the mechanism of the implementation of this process on the meso economic level of the NE were worked out; the conditions of the financial leading of the innovation-active universities were defined and the process-oriented model of financing the research and development involving levers of the tax regulation of the ID RS HES was done.

Distribution of the costs on the R&D by funding sources and service providers					
Financial agents			Providers		
			ER. 4.1	ER. 4.2	ER. 5
State sector					
The central government / ministries	Total, including:				
	Education and Science				
	Internal Affairs				
	Culture and Tourism				
	Defense				
	Health Care				
	Labor and Social Policy				
	Agricultural policy / Agro industrial Development				
	Transport and Communications / Infrastructure				
	Family, Youth and Sports				
	Finance				
	Income and Charges				
	Other ministries and departments				
Regional budgets / local government					
Non-governmental sector					
Private firms and corporations					
Households					
Another world					
Total		by providers			
		during the year			
Cost allocation of the providers on the R&D on the functions of the educational activities					
Stage of the education		Providers	Function of the education		
			ES. 1		ES. 2
First		ER 4.1			
Second		ER 4.2			
		ER. 5			
In total on the higher education (HE)					
Total national expenditure on education by functions					
The share of the HE in expenditure on education by functions					

Note: Providers: ER4.1 – Universities of the I-II levels of accreditation, ER4.1 – the same III-IV, ER4.1 – Universities and scientific institutions with post-graduate, doctoral / universities and other post-graduate education institutions; functions of the education: ES.1 – basic services in education, ES.2 – secondary activities within educational institutions.

Figure 4 – The scheme of forming of the subaccount of the R&D in the structure of the satellite account of the education

Source: developed by the author based on generalization [3; 16].

In the basis of the study of the strategic areas of the regulatory activity of the PAB, the list of tasks of reforming activity of the RS HES on the innovative principles based on the principles of the human-centrism, scientific studies, constant readiness for the systemic change, realistic and phased implementation was put. In line with these objectives a system of the organizational and financial mechanisms for regulating was formulated (Fig. 5).

Meaningful transformation of the scientific and research activity of the institutions together on the updated principles in the activity of the PAB in the sphere of the ID SRS SHEI provides a clear statement of purpose, objectives, principles, detailed content monitoring and auditing of the developed indicators of the evaluation of the degree of achieving the goal of reform.

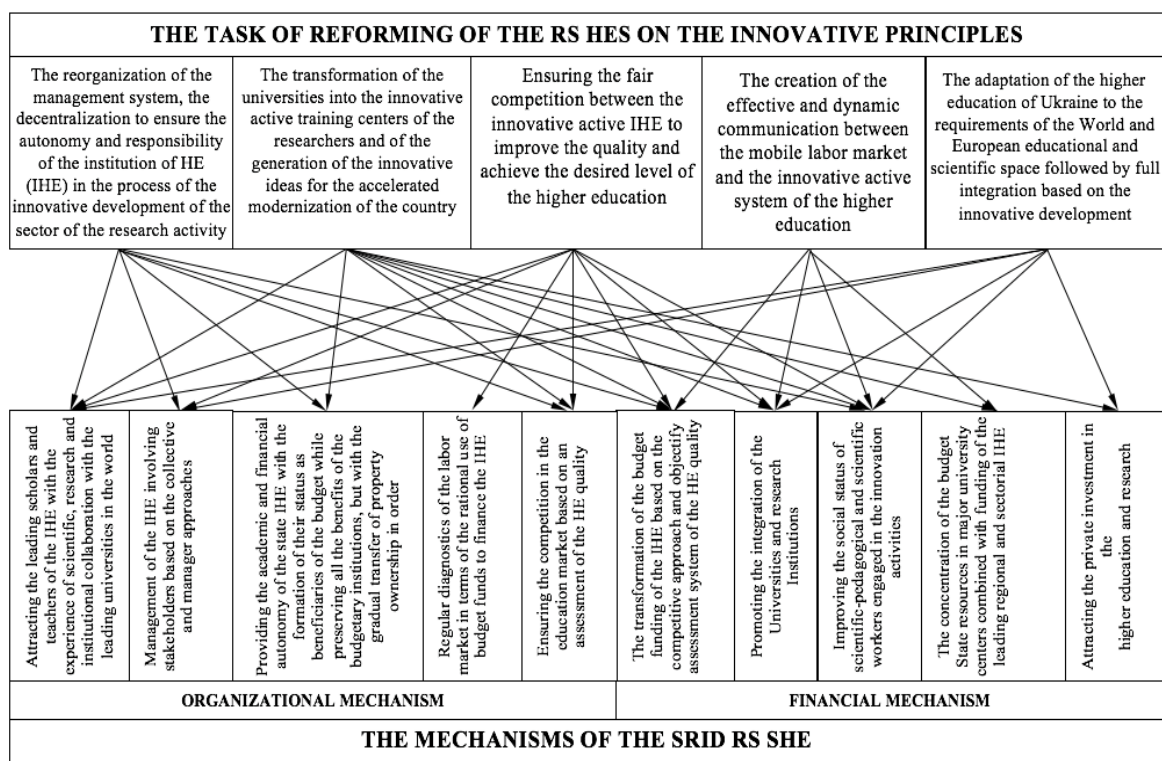


Figure 5 – The task of reforming activity and the mechanisms of the SRID RS HES

Source: developed by the author.

The variants of the formation of the fundamental models of the organization of the cooperation of the RS HES and local PAB were described, that provide varying degrees of involvement in the economic development of the region: from models with a prevalence of the innovative initiatives of the universities, local authorities, to the models of the bilateral cooperation, with emphasis on the development of the programs of the development of real projects or just normatively-legal framework of joint activities.

Besides satisfying the traditional analytic needs of the PAB, monitoring and auditing of the indicators of functioning of the RS HES also acts as an element of the regulation of the university on meso economic level – regional educational systems, public university associations (for example, human, technical) innovation and education clusters (IEC), technology parks, technology platforms etc.

Regulation forecasts in this case the development and implementation the sequence of phases of the control of the RS HES in the point of view so-called “meso economic slice of the innovation activity”. The sequence of the implementation of the procedures is detailed and the opportunity of the indirect influence on the part of the PAB into separate processes of the objective (market) evaluation of results of the consistent flow forecasting and programming stages (indicative planning) of the ID RS association HES is based; monitoring, accounting and legal protection of the results of the innovation activities of the universities; selection of projects with commercial potential; organizational and legal support for R&D selected to commercialize the results of the activity of the RS HES; developing a business plan for the project; practical commercialization of the scientific research units of universities that provides mandatory profit of HES; scientific, technical and personnel support of the innovative project; complex functional-cost analysis of the activity of the RS HES for the selected period of time.

The features of the SRID RS HES for the case of the participation of the university in the activity of the technology platforms (TP) are observed. Focusing the intellectual efforts and funding of the financial agents – budget entities and business groups / private structures –

on the priority “focus” technologies developing within the TP, the PAB can indirectly regulate their activities using the financial techniques, leverages, regulatory legal enforcement and information and methodological providing. The main mechanism of the investment attraction of the private sector thus acts the public-private partnership (PPP), which is under the auspices of the PAB capable of applying various forms of tax incentives for the innovative activity partners.

A financial mechanism was proposed for the commercialization of the results of the innovative activity in the case of universities participating in IEC activities both during the implementation of R&D, and at the stage “startup” creating an innovative production company with the differentiation of the sources of attracting and refunding costs. Features of the financial mechanism of the regulation of the universities participating in the operation IEC are defined with the features of the methods of raising funds: government funding for the non-repayable basis; raising funds through banking mechanisms; funding from the commercial sector; investors transfer ownership interest in implementing small enterprises to raise capital. The same variety of the variants options refunds differ – means of the market implementing ideas, “know-how”, patents, utility models, software, copyright works; market implementation of the patents on methods and means of their realization; the market realization of the right on the research (signal) samples of products; by the transfer to end users the innovative products at a special price; by the market realization of the right on the industrial product samples and more.

Certain positions concerning the regulation of innovation development activity of the unit of the scientific research activities of higher education institution (SRA HEI) consisting of commercial, marketing and investment components were detailed. We defined the ways and mechanisms of expansion of the spheres of activities including in its list the interrelated processes of methods and means of commercialization of scientific and technological development, mechanisms of interaction with businesses, institutional and infrastructural development of mechanisms of interaction with the academic sector of science, formation and increasing staff potential unit of the SRA, the development of logistical and laboratory, regulatory and financial framework of activities and fundraising.

The necessary conditions for the effective management of the process-oriented approach to increase the investment attractiveness of the sector of the SRA HEI that, unlike the current procedure, fully meet the modern realities of the limited funding from the state budget and the need of crowdfunding by private investors determined: usage of the compulsory procedures for evaluating the general efficiency of each individual innovation, developed by universities; commercial effectiveness calculation for the HEI as a whole and its specific programs; identification of the organizational and economic mechanism of introducing innovations (innovative project); installation of the level of the commercial viability of the project for the customer; assessment of the likelihood of the realization of the variants of support of the investment project; writing, by conventional methods, business plan of the implementation of the potentially profitable process of the investment of the commercial innovation. The sequence of calculating the cost and price of the research, providing the effective material incentives of the innovative development of the sector of the SRA of the innovation-active universities is provided.

Conclusions and prospects for further researches. In the research process it is found that the adequate current state and requirements of the research sector of the higher education system in Ukraine is a set of tools to stimulate the innovative activity, which includes in its list: the organizational mechanisms to attract leading scientists and teachers with experience in scientific, research and institutional collaboration with leading universities in the world; management of the IHE involving stakeholders and based on the collective and manager approaches; providing academic and financial autonomy of the state universities

with forming their status as beneficiaries of the budget while preserving all the benefits of the budgetary institutions, but with the gradual transfer of the property order in the property; the regular diagnostics of the labor market in terms of the rational use of the budget funds to finance the university; ensuring the competition in the education market based on the quality evaluation of the educational activities (QEEA) and financial mechanisms of the transformation of budget financing of universities based on the competitive approach and objectify QEEA evaluation system; facilitating the integration of universities and research institutions; increasing of the social status of the educational and scientific researchers engaged in the innovative activities; concentration of the budgetary resources of the state in major university centers combined with funding of the industry leading regional universities; encouraging the private investment in the higher education and research.

In the process of determining the financial conditions for the innovative leading for science and research sector (department) (SRS (D)) of the HEI it is found that it is advisable to put the process of the innovation and technological budgeting of R&D into its basis, considering the specifics of the limited funding from the budget. The creation of the conditions for the leading provides the implementation of the comprehensive assessment of the efficiency levels of the development process and the implementation of the innovative product. The sequence of calculation of costs and prices of the research should provide effective incentives for SRS (D) innovation development.

Список літератури

1. Амоша О. Сучасні підходи щодо здійснення взаємодії академічної науки, освіти і промислового виробництва [Текст] / О. Амоша, А. Землянкін, Г. Моїсєєв // Економіка і держава. – 2007. – № 3. – С. 4–7.
2. Антошкіна Л. І. Економіка вищої освіти: тенденції та перспективи реформування [Текст] / Л.І. Антошкіна. – К.: Видавничий дім “Корпорація”, 2005. – 368 с.
3. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період [Текст] / Т.М. Боголіб. – К.: Освіта України, 2006. – 324 с.
4. Валиев Ш. З. Высшее образование – фактор макроэкономического роста [Текст] / Ш. З. Валиев. – СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 2000. – 141 с.
5. Галайда О. В. Образовательные услуги в современной мировой экономике (монография) [Текст] / О.В. Галайда. – М.: Научная книга, 2008. – 186 с.
6. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія [Текст] / О.А. Грішнова. – К.: „Знання”, 2001. – 254 с.
7. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія. [Текст] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. Ф. Павленка, д-ра екон. наук, проф. Л. Л. Антонюк. – Київ: КНЕУ, 2014. – 349 с.
8. Економічний вимір конкурентоспроможності вищої освіти: Моногр. [Текст] / Н.І. Верхоглядова, О.М. Чердніченко, В.Ю. Венгрова, Н.А. Іванникова. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – 172 с.
9. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань: Монографія [Текст] / І.С. Каленюк, О.В. Куклін. – К.: Знання, 2012. – 343 с.
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура (пер с англ. под ред. О. Шкаратана) [Текст] / М. Кастельс. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 608 с.
11. Левченко А. Современные тенденции экономического регулирования инновационного развития системы высшего образования [Текст] / А. Левченко, Х. Хаидура // Administrarea Publica. – Revista metodico-stiintifica trimestriala. – 2015. – №4(88). – С.70–74.
12. Нейматов Я. М. Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы [Текст] / Я.М. Нейматов. – М.: Алгоритм, 2002. – 480 с.
13. Поппер К. Логика и рост научного знания. Избранные работы (пер. с англ.) [Текст] / К. Поппер. – М.: Прогресс, 1983. – 605 с.
14. Романовський О.О. Інноваційна діяльність дослідницьких підприємницьких університетів США: Монографія [Текст] / О.О. Романовський. – К.: Вид-во КНУТД, 2012. – 134 с.
15. Сластенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность [Текст] / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М.: Наука. – 1997. – 317 с.

16. Стадний Є. Концептуальна модель державного фінансування ВНЗ за результатами діяльності [Електронний ресурс] / Є. Стадний // Сайт аналітичного центру CEDOS. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnoho-finansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti>.
17. Україна у вимірі економіки знань [Текст] / за ред. В. М. Гейця; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К.: „Основа”, 2006. – 592 с.
18. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: [монографія] [Текст] / О.І. Шнирков. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 143 с.
19. Alden, J. Benchmarking the Characteristics of a World-Class University: Developing an International Strategy at University Level [Текст] / J. Alden, G. Lin. – London: Leadership Foundation for Higher Education, 2004.
20. Altbach, Ph.G. The Costs and Benefits of World-Class Universities: An American’s Perspective [Текст] / Ph.G. Altbach. – Hong Kong: Hong Kong America Center, Chinese University of Hong Kong, 2003.
21. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis [Текст] / G.S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – №5. – Part 2. – pp. 9–49.
22. Birks A.-E. Research clusters as a determinant of Research University Development [Текст] / A.-E. Birks // The Journal of Research Administration. – 2012. – №44(2).
23. Drucker P.F. Management: Challenges for the Twenty-First Century [Текст] / P.F. Drucker. – Oxford: Butterworth Heinemann, 2001. – 207 p.
24. Levchenko O.M. Theory and practice of the financial regulation relevant to innovative development of high school [Електронний ресурс] / O.M. Levchenko, H.M. Haidoura // International Journal of Management (IJM). – 2015. – Volume 6. – Issue 10. Режим доступу: <http://www.iaeme.com/IJMIssues.asp?JType=IJM&VType=6&IType=10>.
25. Merten A. Building a Global University. The Future of the research University: Meeting the Global Challenges of the 21st Century [Електронний ресурс] / Merten A. – Kansas City: Ewing Marion Kauffman Foundation, 2008. – Режим доступу: http://www.kauffman.org/~media/kauffman_org/research%20reports%20and%20covers/2008/11/planck_book_110408.pdf.
26. Perry N. Quality Improvement in Adult Vocational Education and Training: Transforming Skills for the Global Economy [Електронний ресурс] / N. Perry, D. Sherlock. – London: Kogan Page, 2008. – Режим доступу: <http://ua.bookfi.net/book/1043140>.
27. Saint W. Innovation Funds for Higher Education: A User’s Guide for World Bank Funded Projects [Електронний ресурс] / W. Saint // Education Working Paper 1. – 2006. – Washington, DC.: World Bank. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/ED_WPS1_Innovation_Fund_Guide_May06.pdf.
28. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities [Електронний ресурс] / J. Salmi // Washington, DC.: World Bank. – 2009. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/547670-1237305262556/WCU.pdf>.
29. The New Production of Knowledge: Science and Research in Contemporary Societies. [Текст] / M. Gibbons, C. Limoges, H. Nowotny et al. – London: SAGE, 1994. – 89 p.
30. Yusuf, S. How Universities Promote Economic Growth [Текст] / S. Yusuf, K. Nabeshima. – Washington, DC: World Bank, 2007. – 286 p.

References

1. Amosha, O., Zemliankin, A., Moiseiev, H. (2007). Suchasni pidkhody shchodo zdiisnennia vzaiemodii akademichnoi nauky, osvity i promysloвого виробnytstva [Current approaches to implement the interaction of academic science, education and industrial production]. *Ekonomika i derzhava. – Economy and state*, 3, 4-7 [in Ukrainian].
2. Antoshkina, L.I. (2005). *Ekonomika vyshchoi osvity: tendentsii ta perspektyvy reformuvannia [Economics of Higher Education: Trends and prospects for reform]*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Korporatsiia” [in Ukrainian].
3. Boholib, T.M. (2006). *Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v transformatsiyni period [Financial support for the development of higher education in the transformation period]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
4. Valiev, Sh.Z. (2000). *Vysshee obrazovanie – faktor makroekonomicheskogo rosta [Higher education – a factor of macroeconomic growth]*. SPb.: Izd-vo SPbUEF [in Russian].
5. Galaida, O.V. (2008). *Obrazovatelnye uslugi v sovremennoi mirovoi ekonomike [Educational services in the modern global economy]*. Moskva: Nauchnaia kniga [in Russian].
6. Hrishnova, O.A. (2001). *Liudskiy kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiynoi pidhotovky [Human capital: formation in education and training]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

7. Pavlenko, A.F., & Antoniuk, L.L. (Eds.). (2014). *Research universities: international experience and prospects in Ukraine*. Kyiv: KNEU.
8. Verkhohliadova, N.I., Cherednychenko, O.M., Venhierova, V.Iu., & Ivannykova, N.A. (2005). *Ekonomichniy vymir konkurentospromozhnosti vyshchoi osvity [The economic dimension of competitiveness of higher education]*. Dnipropetrovs'k: Nauka i osvita [in Ukrainian].
9. Kaleniuk, I.S. (2012). *Rozvytok vyshchoi osvity ta ekonomika znan [The development of higher education and the knowledge economy]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
10. Kastels, M. (2000). *Informatcionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura [The Information Age: Economy, Society and Culture]*. Moskva: GU-VShE [in Russian].
11. Levchenko, A., & Haidura, H. (2015). Sovremennye tendentsii ekonomicheskogo regulirovaniia innovatsionnogo razvitiia sistemy vysshego obrazovaniia [Current trends of economic regulation of the innovation system of higher education development]. *Administrarea Publica. – Public Administration*, №4(88), 70-74. [in Russian].
12. Neimatov, Ia. M. (2002). *Obrazovanie v XXI veke: tendentsii i prognozy [Education in the XXI century: trends and forecasts]*. Moskva: Algoritm [in Russian].
13. Popper, K. (1983). *Logika i rost nauchnogo znaniia. Izbrannye raboty [Logic of Scientific Discovery. Selected works]*. Moskva: Progress [in Russian].
14. Romanovskiy, O.O. (2012). *Innovatsiina dialnist doslidnytskykh pidpriemnytskykh universytetiv SShA [Innovation activity of business research universities in the USA]*. Kyiv.: Vyd-vo KNUTD [in Ukrainian].
15. Slastenin, V.A., & Podymova, L.S. (1997). *Pedagogika: innovatsionnaia deiatelnost [Pedagogy: innovation]*. Moskva: Nauka [in Russian].
16. Stadnyi, Ie. (2016). Kontseptualna model derzhavnoho finansuvannia VNZ za rezultatamy diialnosti [Conceptual model of public funding of universities for performance]. Analytical Center CEDOS site [Sait analitychnoho tsentru CEDOS]. *cedos.org.ua*. Retrieved from: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnoho-finansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti> [in Ukrainian].
17. Heiets, V. (Eds.). (2006). *Ukraine in terms of knowledge economy*. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].
18. Shnyrkov, O.I. (2008). *Yevropeyskyi Soiuz u hlobalnomu innovatsiinomu prostori [European Union in the global innovation space]*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet" [in Ukrainian].
19. Alden, J., & Lin, G. (2004). *Benchmarking the Characteristics of a World-Class University: Developing an International Strategy at University Level*. London: Leadership Foundation for Higher Education [in English].
20. Altbach, Ph.G. (2003). *The Costs and Benefits of World-Class Universities: An American's Perspective*. Hong Kong: Hong Kong America Center, Chinese University of Hong Kong [in English].
21. Becker, G.S. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*, 70, 5, 2, 9-49 [in English].
22. Birks, A.-E. (2012). Research clusters as a determinant of Research University Development. *The Journal of Research Administration*, 44(2) [in English].
23. Drucker, P.F. (2001). *Management: Challenges for the Twenty-First Century*. Oxford: Butterworth Heinemann [in English].
24. Levchenko, O.M., & Haidoura H.M. (2015). Theory and practice of the financial regulation relevant to innovative development of high school. *International Journal of Management (IJM)*, 6, 10. Retrieved from: <http://www.iaeme.com/IJMissues.asp?JType=IJM&VType=6&IType=10>. [in English].
25. Merten, A. (2008). Building a Global University. The Future of the research University: Meeting the Global Challenges of the 21st Century. *kauffman.org*. Retrieved from: http://www.kauffman.org/~media/kauffman_org/research%20reports%20and%20covers/2008/11/planck_book_110408.pdf. [in English].
26. Perry, N., & Sherlock D. (2008). *Quality Improvement in Adult Vocational Education and Training: Transforming Skills for the Global Economy*. London: Kogan Page. *ua.bookfi.net*. Retrieved from: <http://ua.bookfi.net/book/1043140> [in English].
27. Saint, W. (2006). Innovation Funds for Higher Education: A User's Guide for World Bank Funded Projects. Education Working Paper 1. Washington, DC.: World Bank. *siteresources.worldbank.org*. Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/ED_WPS1_Innovation_Fund_Guide_May06.pdf. [in English].
28. Salmi, J. (2009). The Challenge of Establishing World-Class Universities. Washington, DC.: World Bank. *siteresources.worldbank.org*. Retrieved from: <http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/547670-1237305262556/WCU.pdf> [in English].
29. Gibbons, M., Limoges, C., & Nowotny H. et al. (n.d.). *The New Production of Knowledge: Science and Research in Contemporary Societies*. London: SAGE [in English].
30. Yusuf, S., & Nabeshima, K. (2007). *How Universities Promote Economic Growth*. Washington, DC: World Bank. [in English].

Хані Мохаммад Хайдура, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Американський університет культури та освіти, м. Бейрут, Ліван

Механізм регулювання інноваційного розвитку дослідницького сектора системи вищої освіти України

Метою публікації є розробка теоретичних положень, методичних підходів та науково-практичних рекомендацій стосовно формування та використання механізму державного регулювання інноваційного розвитку дослідницького сектора системи вищої освіти (ІР ДС СВО) України.

У статті узагальнюються та поглиблюються наукові підходи до визначення сутності поняття ІР ДС СВО України, розробляється класифікацію форм та моделей регулювання ІР ДС СВО, досліджуються основні напрями державного регулювання ІР ДС СВО. Узагальнено національний та міжнародний досвід використання форм регулювання ІР ДС СВО з метою використання в економіці України та Лівану, здійснено аналіз та оцінювання особливостей регулювання ІР ДС СВО на міжрегіональному та регіональному рівнях національної економіки. На основі проведених досліджень розроблено стратегічні напрями ІР ДС СВО в Україні, пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічних основ (механізму) державного регулювання ІР ДС СВО в Україні, сформульовано фінансові умови інноваційного лідирування вищих навчальних закладів в частині дослідницької діяльності за умов інтеграційних процесів у СВО.

Встановлено, що адекватним сучасному стану та вимогам розвитку ДС СВО України є набір засобів стимулювання інноваційної діяльності, що включає до свого переліку організаційні механізми залучення провідних вчених-викладачів з досвідом наукової, дослідницької та організаційної співпраці з провідними університетами світу; управління закладами вищої освіти із залученням стейкхолдерів; забезпечення академічної та фінансової автономії державних ВНЗ із формування їх статусу як отримувачів коштів бюджету, але з поступовим передавання майна із розпорядження у власність; регулярної діагностики ринку праці; забезпечення конкуренції на ринку освітніх послуг, а також фінансові механізми трансформації бюджетного фінансування ВНЗ; сприяння інтеграції університетів та наукових установ; підвищення соціального статусу інноваційно активних науково-педагогічних та наукових працівників; концентрації бюджетних ресурсів держави у провідних університетських центрах у поєднанні з фінансуванням провідних регіональних та галузевих ВНЗ.

механізм регулювання, інноваційний розвиток, форми та методи державного регулювання, дослідницький сектор системи вищої освіти

Одержано (Received) 17.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 338.222:338.242.4

Husain Nayef Nabulsi, Postgraduate

Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine

The American University of Culture & Education (AUCE), Beirut, Lebanon

Modern approaches to regulation of public-private partnership (international experience)

The purpose of this publication is to summarize the methodological approaches to definition of essence of the category "public-private partnerships" (PPP) and the content of the mechanism of the regulation of its development in Ukraine; improve the classification of the forms and methods of the regulation of the PPP; generalize the current international experience of using different forms of the regulation of the PPP for its use in the economy of Ukraine; explore the features of the application of the various forms of the PPP at the macro level and mesoeconomic national economy related differences in terms of evaluating their effectiveness; explore the methodological and managerial aspects of the increasing of the efficiency of impact of the mechanism of the regulation of the PPP to solve issues of the social and economic development by preventing the inherent risks; to develop strategic directions for using the foreign experience of building the mechanism of the regulation of the PPP in Ukraine; to develop proposals for the organization of monitoring of the PPP procedures.

public-private partnerships, regulatory mechanism, forms and methods of state regulation, the risks of PPP projects, the financing of PPP projects, and monitoring of PPP projects

© Husain Nayef Nabulsi, 2016

Хуссейн Наеф Набульси, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Україна

Американський університет культури і освіти, г. Бейрут, Ліван

Современные подходы к регулированию государственно-частного партнерства (международный опыт)

В статье обобщаются методологические подходы к определению сущности государственно-частного партнерства (ГЧП) и содержания механизма его регулирования в масштабах национальной экономики, уточняется классификация современных форм и методов регулирования ГЧП, систематизируется международный опыт использования форм регулирования ГЧП с целью его применения в экономике Украины, исследуются особенности управления процессом партнерства органов государственного управления и частного бизнеса на различных уровнях национальной экономики, а также связанные с этим особенности функционирования механизма регулирования ГЧП, исследуются угрозы и риски реализации договоров ГЧП, разрабатывается система мер их предупреждения и устранения; обосновываются стратегические направления использования зарубежного опыта применения механизма регулирования ГЧП в Украине и предложения по мониторингу ГЧП.

государственно-частное партнерство, механизм регулирования, формы и методы государственного регулирования, риски реализации проектов ГЧП, финансирования проектов ГЧП, мониторинг проектов ГЧП

Statement of the problem. The global socio-economic transformations and development of the market relations in Ukraine are raising the question of the transformation of the role and place of the state and private business in the process of the regulation of the market economy, especially at the regional level. Despite the global reforms, the state still serves as the main subject of the regulation of all spheres of life. However, in terms of the development of the democratic principles, the objective need appears more sharp for the active and effective participation in the regulation of the economic processes by the public organizations of businessmen and consumers, creating a full-fledged system of the public-private partnership (PPP). At present, a complete system of social organizations that represent the interests of the business community in a dialogue with the state has not yet formed in our country; many of the mechanisms of the interaction between business and the state are not worked and not legislatively fixed. At the same time, the adequate evaluation and use of the foreign PPP experience, considering local realities, has special importance.

Analysis of recent researches and publications. In the foreign economic science, in the works of Donahue J., Eisner R., Lehman C., Schumpeter J., Wilson J., et al., the basic theoretical approaches to the development of the PPP are developed, models, forms and mechanisms of the most productive interaction between the government and business are approved. Consideration of these issues in the Ukrainian reality is still at an early stage, and is new to the economic science. Most profoundly, by now, the issues of the cooperation between the state and small business, formation and activities of its corporate alliances are investigated.

Especially we note the important contribution of such known scholars as, A. Akintoye, L. Bing [3], P. Burger [4], C. Clement-Davies [5], J. Delmon [7], C. Duffield [8], E. Engel [10], E. Farquharson [12], B. Flyvbjerg [15], D. Grimsey [16], J.T. Hodges [18], T. Irwin [19], P.L. Posner [29], A. Sanghi, A. Sundakov [31], G. Schwartz [32], E. R. Yescombe [33], H.K. Yong [34]. Fundamental researches in this area are conducted by several other scientists.

Acute problems and prospects of the incipience of the PPP are also highlighted in the works of the Ukrainian scientists. However, despite these studies, the problems of the adaptation of the advanced foreign experience to the domestic realities are still insufficiently highlighted.

Statement of the objective. The aim of this article is to summarize the methodological approaches to definition of essence of the category “public-private partnership” and the content of the mechanism of the regulation of its development in Ukraine; improve the classification of the forms and methods of the regulation; generalize the

current international experience of using different forms of the regulation for its use in the economy of Ukraine; explore the features of the application of the various forms of the PPP at macro level and mesosystem of national economy related differences in terms of evaluating their effectiveness; explore the methodological and managerial aspects of the increasing of the efficiency of impact of the mechanism of the regulation to solve issues of the social and economic development by preventing the inherent risks; to develop strategic directions for using the foreign experience of building the regulation mechanism in Ukraine; to develop proposals for the organization of monitoring of the PPP procedures.

The main material. It is stated that the economic management on the part of the public administrative bodies (PAB) is implemented through the regulatory impact on the system of relations between subjects of regulation (state – corporations – public associations of the industrialists and businessmen – consumers of goods and services) that interact within a limited economic space to achieve the objectives and conditions of the social production. If in the process of regulation, the question of the need for combining tangible and intangible resources of society (represented by the PAB) and private sector funds to create public goods or the provision of public services raises, then in the current situation of the national economy it is mainly in the form of the PPP. Thus, the PPP is the process of combining efforts and resources, balancing the interests, finding the socio-economic compromise between partners to meet the challenges of the infrastructure demonopolization of the public appointment.

Using the systematic approach to the analysis of variants of the PPP regulation stipulated the need to generalize the international experience and improving the classification of certain forms, that reflect the legal aspects of the degree and extent of the cooperation between the state and objects of the partnerships in the form of service contracts, management, leasing, product distribution, joint ventures, joint-stock ownership, options of concession, agreements on cooperation, agreements on participation in research and innovation collaboration (Fig. 1).

Broad category	Main variants	Ownership of capital assets	Responsibility of investment	Assumption of risk	Duration of contract (years)
1. Supply and management contract	outsourcing	Public	Public	Public	1-3
	maintenance management		Public/private	Private/public	3-5
	operation management		Public/public	Public	
2. Turnkey			Public/public	Private/public	1-3
3. Affermage / lease	Affermage		Private/public	Public/public	5-20
	Lease (BLT)		Private/public	Public/public	
4. Concessions	Franchise	Public/private	Private/public	Public/public	3-10
	BOT (BT, BTO, BOOT, BROT)	Public/public	Private/public	Public/public	15-30
5. Private ownership of assets and PFI type	BOO/DBFO	Public	Private	Public	Indefinite
	PFI	Public/private		Private/public	10-20
	Divestiture	Public		Public	Indefinite
BLT – Built-Lease-Transfer; BOT – Built-Operate-Transfer; BT – Built-Transfer; BTO – Built-Transfer-Operate; BOOT – Built-Own-Operate-Transfer; BROT – Built-Rehabilitate-Operate-Transfer; BOO – Built-Own-Operate; DBFO – Design-Build-Finance-Operate; PFI – Private Finance Initiative					

Figure 1 – Classification of PPP (international comparison)

Source: developed by the author on the basis [2; 14; 22].

The detailed analysis of the national models of regulation of the PPP, implemented through the main options for partnership in the coordinates “source of investments – risks, liabilities, duration of the cooperation” is done (Fig. 2).

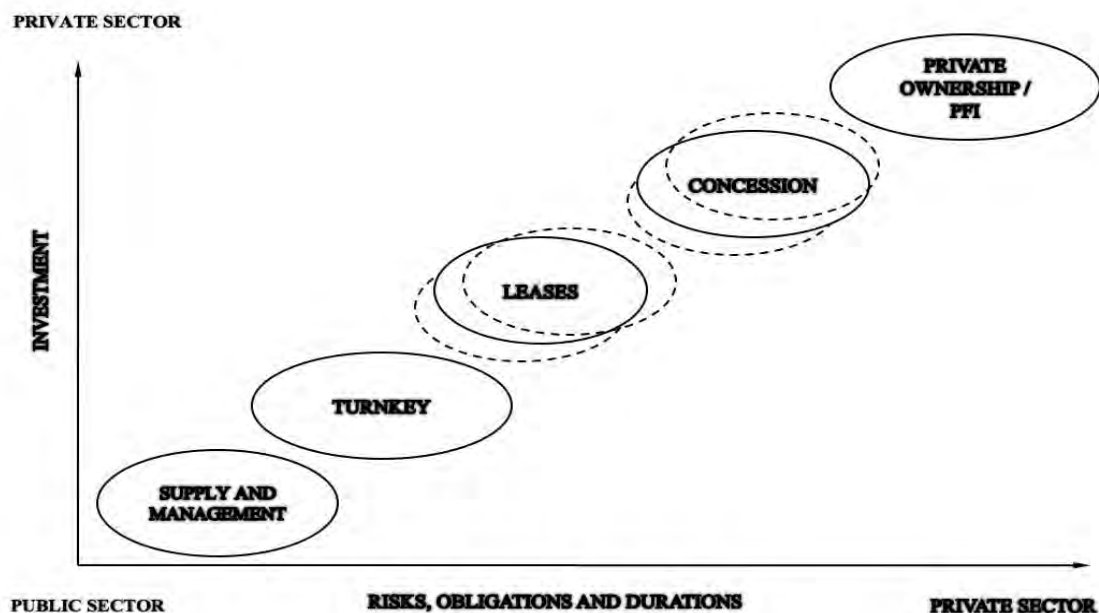


Figure 2 – Basic features of PPP models in a coordinate system
“investment – risks, obligations and durations”

Source: developed by the author on the basis [1; 11; 13; 17; 21; 23; 35].

The expediency of defining the essence of the category “the mechanism of regulation of the PPP” as an ordered system of measures of the administrative and management influence of the PAB on a set of mutually beneficial relations between the government, business, civil society institutions, local communities from the redistribution of powers in the production of goods and services, which now are mostly implemented by the state enterprises and institutions, is stated (Fig. 3).

Components of the PPP	Objects of the PPP		
	Industrial and social infrastructure	Industrial companies	Scientific research, development and innovation
Forms of the PPP	Contracts for the provision of services management. Lease contracts, leasing agreements, production sharing agreements. Joint ventures, corporatization. Concessions		Cooperative and other agreements. Agreements on scientific research and innovation cooperation
Models of the PPP	Operator model. Contract model. Model of the temporary transfer of rights. Model of the concession. Model of the cooperation. Organizational model. Financing model		Exchange model (focused on a specific project). Model “pool” (institutional partnership, long-term cooperation)
Financial and organizational tools of the institutional environment of the PPP	Investment Fund. Development Bank	Industrial clusters. Industrial-production special economic zones (SEZ)	Venture innovative funds. Venture companies. Technical Innovation SEZ. Technology Platforms. Technology parks. Business incubators
Subjects of the PPP	Representatives of the public authorities (central government, regional and municipal authorities, ministries, departments). Representatives of the private sector (legal or natural). Public and private centres of the PPP, expert organizations. Controlling organization. Investment companies, funds, commercial banks. Social organizations. Insurance organizations		
Kind of funding	Mixed funding from the state and the private sector (within one or two models): loans, mortgages, credit lines of banks. Project financing, infrastructure bonds. Venture financing. Resources of the investment funds, bond loans, and others		

Figure 3 – Elements of the mechanism of PPP

Source: developed by the author.

The effective use of the mechanism of regulation ensures the optimal nature of cooperation between the parties agreeing a wide range of issues: responsibilities, risks, financial security, design, construction, exploitation, ownership, participation in the

management and profits distribution, which are based on the principles of equality, transparency, non-discrimination, competition, efficiency, minimization of risks and costs.

It is established that due to the direct and indirect impact of legal and organizational nature' reasons, the list of the used PPP in Ukraine is significantly narrowed. The international experience of using PPP models is much more significant and covers a much wider range of the infrastructure objects. Therefore, we stated the necessity of introducing in the practice the PPP domestic regulation international experience of the cooperation between the PAB and private investors, which, considering the results of the SWOT-analysis of the practice of the partnership provides the implementation of the measures for its reforming (Fig. 4).

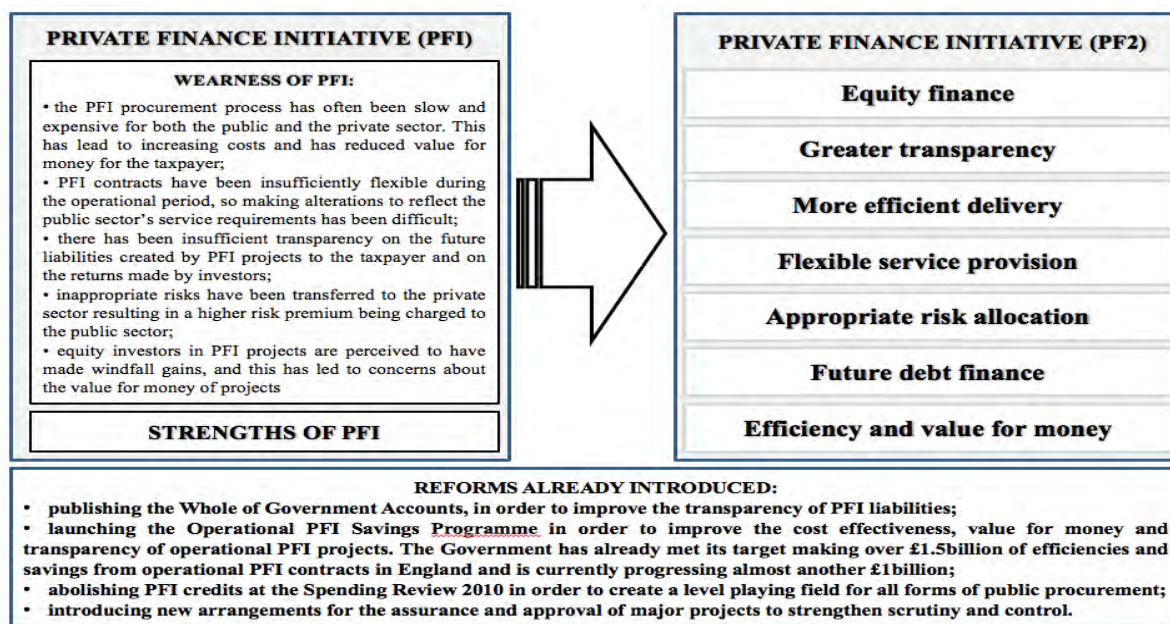


Figure 4 – Strategic directions to improve the mechanism of regulation of PPP

Source: developed by the author on the basis [3; 33].

Further development of the PPP practice requires expanding the list of indicators of evaluating its effectiveness. Calculation of the indicators of the fiscal, social and financial efficiency, methods of technical and economic analysis of risks at the stage of the consideration of the competitive options for implementing the PPP projects is advisable to supplement with the assessment procedures for the practical implementation stages of the project and the stage of analysis of the implemented project and its completion (Fig. 5).

In the context of improving the efficiency of the mechanism of regulation of the PPP in Ukraine in terms of the decentralization and transition to the models of the enhance autonomy during the formation and use of the local budgets, significant importance is the diversification process of the recommended to use models of the partnership in separate regions of the state. For this in work we made the integral assessment of the actual state and prospects of the PPP distribution consisting of the indicators of the regional level of the formation: the gross regional product (GRP); production specialization by industry sector in the real economy; population and income levels; the level of infrastructure; the level of investment activity; sources of the formation of the local budget. Per the results of assessment, the priority actions of the regulatory impact of the PAB on the realization of the procedures of the partnership for the implementation of all stakeholders were proposed.

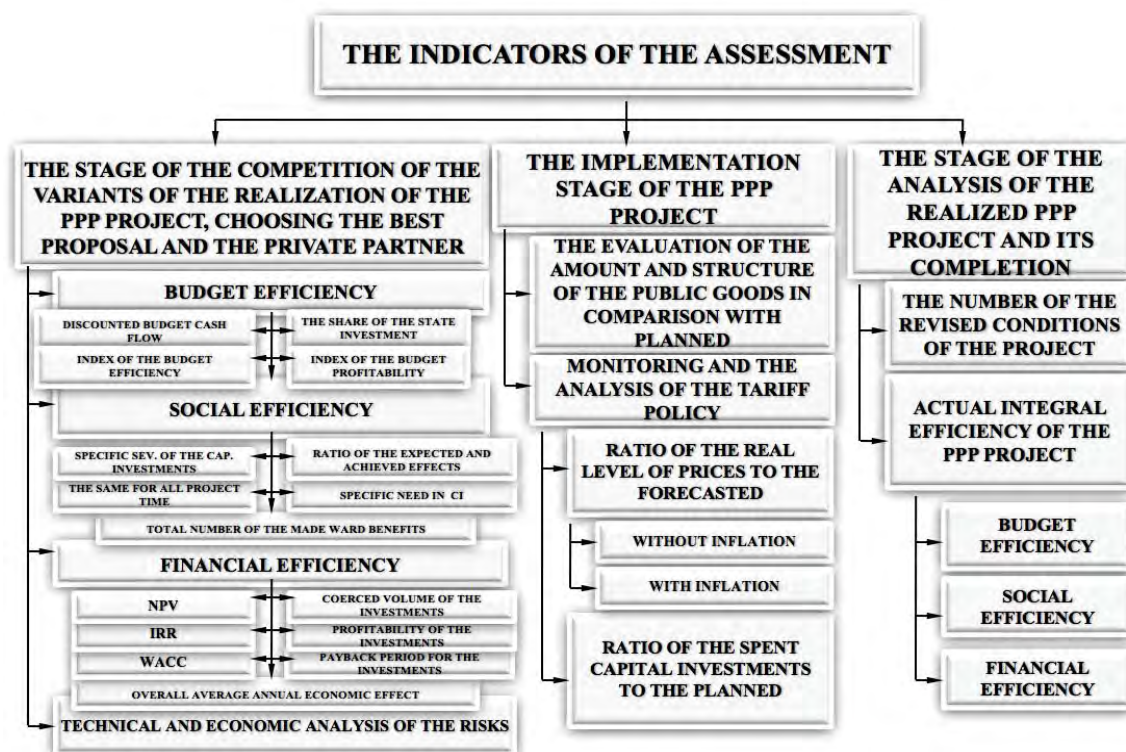


Figure 5 – The system of indicators evaluating the effectiveness of implementation of PPP projects in regional infrastructure

Source: developed by the author on the basis [24; 25; 27; 28].

The functioning model of “risk matrix” of the implementation of the PPP projects is improved, the list of categories of risks is expanded, the place of deployment is specified, which is subsequently used to develop the detailed maps of means of their prevention, relaxation and elimination (Fig. 6).

Category of risk		Allocation
Developmental risk		Government / implementing agency
Sponsor risk		
Cost overrun risk		Special purpose vehicle (entity) (SPV) / private partner (PP) (can pass on to engineering, procurement and construction (EPC) contractors)
Time overrun risk		
Input supply risk		SPV/PP (may pass on to input suppliers / EPC contractor
Operating risk		SPV / PP / operating or managing (O&M) contractor
Demand / revenue risk		SPV / PP; government in case of PFI type or projects with off take agreements with government
Change in tax rates		SPV /PP if changes were foreseeable and not discriminatory, otherwise government
Repatriation of capital and profit		SPV / PP
Force majeure events	natural	SPV / PP
	political	SPV / PP
Dispute between parties		Government / SPV / PP

Figure 6 - Threats partnership projects and their deployment in the compilation of “risk matrix” PPP

Source: developed by the author on the basis [1; 3; 9; 10; 29; 30; 32].

It is argued that the modernization of the PPP projects in Ukraine in conditions of strengthening of the globalization challenges and increasing international competition for the best rational use of limited resources should be based on the following principles: clarification

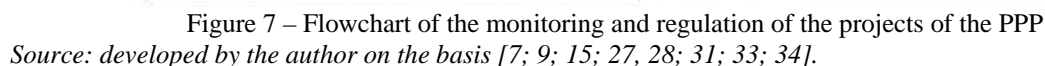
of the essential characteristics of the partnership projects considering all peculiarities of the functioning of the national economy; rationalization of the national model of the development of the PPP; update the list of goals of the realization of the PPP policy; expansion of the list of the economic activities that are within the practice of the implementing cooperation agreements; expansion of the list of varieties of the legal registration of transactions; review of the approaches to expanding the list of entities that can initiate the conclusion of partnership agreements; expansion and clarification of the content of the individual stages of the implementation of the PPP; improving current legislation on the regulation of the PPP; expanding the powers of the parties involved in the transaction; improving the means and methods of the risk management transactions of the PPP; development of an effective mechanism to guarantee the return of the invested funds of the cooperation agreements of the PAB and private business; organization of the continuous monitoring of the PPP projects; development of the implementation mechanism “unsolicited proposals” of the cooperation. It is proved that the effective mechanism of regulation of the PPP in Ukraine is influenced by the characteristic for all the countries factors of the risk and failure of the parties to the partnership agreement due to the previous economic interests. Since the regulation of the economic development of the region pursues the objective of the fulfilling the vital needs of not only the parties’ partnerships, which are in commercial relations, but all public stakeholders (primarily, the population as a supplier of all kinds of resources – production, labor, money) preliminary examination of the partnership projects should provide required mandatory calculations: (a) cash flows (from operating and investing activities) and social indicators of the investment projects of the PPP (payback period with and without considering factors of discounting cash flows, internal rate of the effectiveness, profitability index of the discounted investments, profitability index of the discounted costs); (b) cash flows from operating, investing and financing activities at the stage of the determination of the commercial viability of a similar list of indicators; (c) cash flows from operating and investing activities in the evaluation of the budget efficiency of the PPP project in calculations of the budgetary effect, discounted budgetary effect considering the distribution ratio, profitability index of the budget guarantees, internal rate of the budget efficiency.

We developed maps of the elimination of threats of the implementation of the partnership projects on the places of dislocation in the course of the regulatory actions of the authorities forecast inclusion in the arsenal of overcoming systemic and non-systemic manifestations listed above in the “matrix of risk” their specific manifestations list of measures of the feasibility studies, legal expertise, audit in transaction pricing, system of the non-financial criteria for evaluating private partners, time management, engineering expertise, crisis management, competencies, operational management, management of emergency situations, the use of new financial instruments, in-depth technical analysis, management of the framework agreements, guarantee of the unpredictable impact of the external risks and force majeure, managing constant changes.

From the organizational point we proved the necessity of expanding the list of stages of the implementation of the PPP projects, which differs from the current procedures a mandatory items that include: definition of interests of the cooperation with the purpose of electing a particular PPP mechanism; analysis of options to meet the needs of the project; preliminary analysis of the suitability of the object to the implementation; technical, legal, market, financial, environmental analysis of the project of the PPP; researching project at risk, profitability, availability and value to consumers; value research of the cooperation project for the market; conducting the mandatory tender; calculation of the volume of the public funding for the non-profit PPP projects; signing a contract of the implementation of the PPP project between the parties of the cooperation; enable monitoring of the PPP projects by the customer.

Per the developed model, DBFM is defined as a contractual form of the PPP, in which the public partner on a competitive basis with the private partner enters an agreement for the design, construction and operation of the facility throughout the life cycle of the project, pay installments of the project in equal parts only after its commissioning providing maintaining the private partner the facility in accordance with the specified functional requirements.

The advantages for the PAB in the case of the implementation of the model MCLC is the delegation of the charging process for socially important state functions to the private capital; minimizing risks of the poor design when restricting public partner functions only by defining technical and functional indicators of the object and control during operation; avoiding the risk of rupture of the responsibility of the private partner for the design and construction of the infrastructure; elimination of the financial risks of the improper use; postponing payment on a contract by setting several tranches; avoiding unexpected future costs of maintaining the infrastructure. The benefits of a private partner are the ability to receive from the state a major contract for the lifecycle of the infrastructure, to be free in the choice of design and technical solutions; financial guarantees from the state in the process of raising funds to the private partner; avoiding the risk of demand; possibilities to reduce the costs on the construction and operation by the qualitative design and advanced technology.



Conclusions and prospects for further researches. Theoretical generalization of the approaches to define the current content of the category “the mechanism of the regulation of the PPP” allowed to formulate a definition of its nature as a system of measures of the administrative-prescriptive influence of the government on a range of mutually beneficial relations between the government, business, civil society, local communities about the redistribution of authority in the field of building of the infrastructure for the collective use, production of goods and services that are currently the monopoly of the state. Based on the analysis of the current practice of the regulation of the PPP, the classification of certain forms is improved that reflect the legal aspects of the degree and scope of cooperation between the state and objects of the partnerships in the form of service contracts, management, leasing, product distribution, joint ventures, joint-stock property specific options concession agreements on cooperation, agreements in the research and the innovation cooperation. The basic varieties are determined and the detailed analysis of the national regulation of the PPP models is made, implemented through the main options for the partnership of public and private sectors in the coordinates “investments – the risks, liabilities, duration of the cooperation”.

It is established that the successful development of the practice of the PPP in all areas of cooperation requires the extension of the list of indicators of evaluating its effectiveness. Calculation of fiscal, social and financial efficiency, methods of technical and economic risk analysis at the stage of the consideration of the competitive options for implementing the PPP projects proposed to complement the assessment procedures for the practical implementation stages of the project and the stage of analysis of the implemented project and its completion.

The study found that adequate to the current state and the requirements of the PPP in Ukraine, taking into account the international experience, is an expanded list of the stages of the implementation of the PPP projects, involving compliance with standard PF2 on the funding of projects to ensure the proper level of the transparency, efficiency of service (production of goods), flexibility of service, risk prevention, financing possible debts in future, efficiency and added value for the users, they can gain for money.

Flow-chart of the algorithms of monitoring the progress of the implementation of the PPP, which meets the requirements of the simultaneous control of target parameters of the project, periodic inspection of requirements in the regulatory impact, fully meets the requirements of monitoring the achievement of the expected level of social, commercial and budgetary effects of the cooperation.

References

1. Abrantes de Sousa, M. (2011). *Managing PPPs for Budget Sustainability: The Case of PPPs in Portugal, from Problems to Solutions*. Retrieved from <http://voices.washingtonpost.com/blog-post/2010/10/24-week, October 30> [in English].
2. Hemming R., Schwartz, G. & Akitoby, B. (2007). Public Investment and Public-Private Partnerships. *International Monetary Fund, Economic Issues*, 40. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=18456> [in English].
3. Bing, Li, Akintoye A., Edwards, P.J. & Hardcastle, C. (2005). The allocation of risk in PPP/PFI construction projects in the UK. *International Journal of Project Management*, 23 [in English].
4. Burger, P. & Hawkesworth, I. (2011) How to Attain Value for Money: Comparing PPP and Traditional Infrastructure Public Procurement. *OECD Journal on Budgeting*, 1 [in English].
5. Clement-Davies, C. (2007). *Public-Private Partnerships in central and eastern Europe: structuring concessions agreements*. European Bank for Reconstruction and Development [in English].
6. Daube, D., Vollrath S. & Alfen H.W. (2007). A Comparison of Project Finance and the Forfeiting Model as Financing Forms for PPPs in Germany. *International Journal of Project Management*, 28 [in English].
7. Delmon, J. & Delmon, V.R. (2012). *International Project Finance and PPP: A legal guide to key growth markets*. V.R. Delmon (Ed.). (3d ed.). Kluwer Law International.

8. Duffield, C. (2008). *Report on the Performance of PPP Projects in Australia when compared with a representative sample of traditionally procured infrastructure projects*. University of Melbourne, Australia [in English].
9. European PPP Expertise Centre (2014). *Managing PPPs during their contract life: Guidance for sound management*. Luxembourg: EPEC [in English].
10. Engel, E., Fischer R. & Galetovic A. (2013). The Basic Public Finance of Public-Private Partnerships. *Journal of the European Economic Association*, 11(1), 83-111 [in English].
11. Farlam, P. (2005). *Working Together: Assessing Public-Private Partnerships in Africa. NEPAD Policy Focus Series*. Cape town: South African Institute of International Affairs [in English].
12. Farquharson, E., Torres de Mästle C., Yescombe E.R., & Encinas, J. (2011). *How to Engage with the Private Sector in Public-Private Partnerships in Emerging Markets*. Washington, D.C.: World Bank [in English].
13. Fischer, R. (2011). *The Promise and Peril of Public-Private Partnerships: Lessons from the Chilean Experience*. London: International Growth Centre, LSEPS [in English].
14. Funke, K., Irwin, T., & Rial, I. (2013). Budgeting and reporting for public-private partnerships. *OECD/International Transport Forum Joint Transport Research Centre Discussion Papers* [in English].
15. Flyvbjerg, Bent (2007). Policy and Planning for Large Infrastructure Projects: Problems, Causes, and Cures, Environment and Planning B. *Planning and Design*, 34, 578-597 [in English].
16. Grimsey, D., & Lewis Mervyn, K. (2005). Are Public Private Partnerships value for money? Evaluating alternative approaches and comparing academic and practitioner views. *Accounting Forum*, 29(4), 345-378 [in English].
17. Harris, C., & Tadimalla, S.K. (2008). *Financing the Boom in Public-Private Partnerships in Indian Infrastructure: Trends and Policy Implications, Gridlines 45*. Washington, D.C.: World Bank/PPIAF [in English].
18. Hodges, J. (2003). Unsolicited Proposals: The Issues for Private Infrastructure Projects. *Public Policy for the Private Sector, Note 257* [in English].
19. Irwin, T.C. (2003). *Public Money for Private Infrastructure: Deciding When to Offer Guarantees, Output-Based Subsidies, and Other Fiscal Support*. Washington, D.C.: World Bank [in English].
20. Istrate, E., & Puentes, R. (2011). *Moving Forward on Public Private Partnerships: U.S. and International Experience with PPP Units*. Washington, D.C.: Brookings Institution [in English].
21. Johnston, J., & Gudergan, S.P. (2007). Governance of Public-Private Partnerships: Lessons Learnt from an Australian Case? *International Review of Administrative Sciences*, 73(4) [in English].
22. Kerf, M., Gray, R.D., Irwin, T.C., Levesque, C., Taylor, R.R., & Klein, M. (1998). *Concessions for Infrastructure: A Guide to Their Design and Award*. Washington, D.C.: World Bank [in English].
23. Jay-Hyung, K., Jungwook, K., Sung Hwan, S., & Seung-yeon, L. (2011). *Public-Private Partnership Infrastructure Projects: Case Studies from the Republic of Korea. Institutional Arrangements and Performance*. Manila: Asian Development Bank [in English].
24. Malakhovsky, Y., & Nabulsi, H.N. (2014). The analytical framework regulation the efficiency of the public health system. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universy - The Collection of scientific Works of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences*, 25, 59-63 [in English].
25. Malakhovsky, Y.V., & Nabulsi, H.N. (2015). Maximizing the value of entities of the region in the implementation of public-private partnerships. *Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Uzhorod National University Herald. Series: International Economic Relation and World Economy*, 5, 95-100 [in English].
26. McKee, M., Nigel, E., & Atun, R. (2006). Public-private partnerships for hospitals. *Bulletin of the World Health Organization*, 84 (11), 890-896 [in English].
27. Marin, P. (2009). *Public-Private Partnerships for Urban Water Utilities: A Review of Experience in Developing Countries*. Washington, D.C.: World Bank/PPIAF [in English].
28. Menzies, I., & Mandri-Perrott, C. (2010). Private Sector Participation in Urban Rail. *Gridlines 54*. Washington, D.C.: World Bank/PPIAF [in English].
29. Posner, Paul L., Kue, Ryu S., Tkachenko, A. (2009). Public-Private Partnerships: The Relevance of Budgeting, *OECD Journal on Budgeting*, 1 [in English].
30. Quick, R. (2003). Long-term ties: Managing PPP contracts. *Public Infrastructure Bulletin*, 1 [in English].
31. Sanghi, A., Sundakov, A., & Hankinson, D. (2007). Designing and Using public-private partnership units in infrastructure: Lessons from case studies around the world. *Gridlines 27*. Washington, D.C.: World Bank/PPIAF [in English].

32. Schwartz, G., Corbacho, A., & Funke, K. (2008). *Public Investment and Public-Private Partnerships: Addressing Infrastructure Challenges and Managing Fiscal Risks*. Washington, D.C.: International Monetary Fund [in English].
33. Yescombe, E. R. (2013). *Public-Private Partnerships: Principles of Policy and Finance* (2nd ed.). Oxford: Elsevier Science.
34. Yong, H. K. (Eds.). (2010). *Public-Private Partnerships Policy and Practice: A Reference Guide*. London: Commonwealth Secretariat.
35. Zevallos, U., & Carlos, J. (2011). *Concesiones en el Perú: Lecciones Aprendidas [Concessions in Peru: Lessons Learned]*. Lima: Fondo Editorial de la USMP [in Spain].

Хусейн Насф Набульсі, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Американський університет культури та освіти, м. Бейрут, Ліван

Сучасні підходи до регулювання державно-приватного партнерства (міжнародний досвід)

Метою публікації є дослідження та узагальнення теоретико-методичних засад здійснення ДПП в масштабах національної економіки та розробка рекомендації щодо формування, практичного використання та подальшого поліпшення механізму його державного регулювання.

Узагальнюються методологічні підходи до визначення сутності ДПП та змісту механізму його регулювання, уточняється класифікація сучасних форм та методів регулювання ДПП, систематизується міжнародний досвід використання форм регулювання з метою його застосування в економіці України, досліджуються особливості управління процесом партнерства органів державного управління (ОДУ) та приватного бізнесу на різних рівнях національної економіки, а також пов'язані з цим особливості функціонування механізму регулювання ДПП, досліджуються загрози та ризики реалізації договорів ДПП, розробляється система заходів їх попередження та усунення; розробляються стратегічні напрями використання зарубіжного досвіду застосування механізму регулювання ДПП в Україні, обґрунтовуються пропозиції щодо моніторингу ДПП.

Удосконалено функціонуючу модель “матриці ризиків” реалізації проектів ДПП, розширено перелік категорій ризиків, уточнено місця їх дислокації, сформульовано пропозиції щодо розробки деталізованих карт засобів їх запобігання, послаблення та усунення. Встановлено, що адекватним сучасному стану та вимогам розвитку ДПП в Україні з врахуванням міжнародного досвіду є розширений перелік етапів реалізації їх проектів. Реалізація сформульованого підходу передбачає дотримання вимог стандарту PF2 стосовно фінансування проектів, забезпечення належного рівня їх прозорості, ефективності надання послуг (виробництва товарів), гнучкості сервісу, запобігання ризикам, фінансування можливих боргових зобов'язань у майбутньому, ефективності та цінності для користувачів, яку вони можуть набути за гроші. Розроблено блок-схему алгоритму спостереження за перебігом процесів реалізації ДПП, що задовольняє вимогам одночасного здійснення контролю цільових параметрів проектів, періодичної перевірки потреби у регулюючому впливі, у повній мірі відповідає вимогам здійснення контролю досягнення очікуваного рівня показників суспільного, комерційного та бюджетного ефектів співпраці.

державно-приватне партнерство, механізм регулювання, форми та методи державного регулювання, ризики реалізації проектів ДПП, фінансування проектів ДПП, моніторинг проектів ДПП

Одержано (Received) 9.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 334.73

О.П. Панченко, канд. екон. наук

В.А. Панченко, доц., канд. екон. наук

*Вищий навчальний заклад Кіровоградський кооперативний коледж економіки і права імені М.П. Сая
Кіровоградської обласної спілки споживчих товариств, м. Кропивницький, Україна*

Роль М.В. Левитського у створенні перших кооперативів на Єлисаветградщині та поширенні кооперативної ідеї

На основі аналізу опублікованих та рукописних джерел окреслено роль М.В. Левитського у створенні перших сільськогосподарських виробничих кооперативів на території України, зокрема на Єлисаветградщині. Розглянуто передумови становлення Миколи Левитського як кооперативного діяча, визначено основні засади його артільної діяльності. Висвітлено різні погляди дослідників кооперативного руху на значення теоретичного та практичного доробку М. Левитського.

артіль, кооперація, кооперативний рух, Україна, Микола Левитський

О.П. Панченко, канд. екон. наук

В.А. Панченко, доц., канд. екон. наук

*Высшее учебное заведение Кировоградский кооперативный колледж экономики и права имени Н.П. Сая
Кировоградского областного союза потребительских обществ, г. Кропивницкий, Украина*

Роль Н.В. Левитского в создании первых кооперативов на Елисаветградщине и распространении кооперативной идеи

На основе анализа опубликованных и рукописных источников обозначена роль Н.В. Левитского в создании первых сельскохозяйственных производственных кооперативов на Украине и непосредственно в Елисаветграде. Рассмотрены предпосылки становления Николая Левитского как кооперативного деятеля, определены основные причины его артельной деятельности. Охарактеризованы разные взгляды исследователей на значение теоретических и практических наработок Н. Левитского.

артель, кооперация, кооперативное движение, Украина, Николай Левитский

Постановка проблеми. Як в країнах, що розвиваються, так і в розвинутих країнах, кооперативи вносять значний вклад в соціально-економічний розвиток, зниження рівня безробіття серед населення, але разом з тим, кооперативи, як форма ведення господарської діяльності, все ще не отримали належного визнання. Існує потреба подолати протистояння між існуючими ринковими реаліями та визнанням кооперативів, особливо для нашої країни, в якій сектор сільськогосподарського виробництва є надзвичайно впливовим, а кооперативи історично отримали поштовх до розвитку саме в аграрній сфері.

Історія української кооперації була предметом вивчення багатьох учених як в Україні, так і за її межами. У різний час вони досліджували її історичні, політичні, соціально-економічні, соціологічні, культурно-освітні аспекти і проблеми. Ці питання посіли значне місце в сучасній історичній науці, але разом з тим вони не вичерпали свій потенціал і потребують постійного дослідження, систематизації та узагальнення з метою визначення перспектив розвитку кооперації, в першу чергу сільськогосподарської, в сучасних складних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи поширення кооперативного досвіду у дорадянський період можна стверджувати, що у сучасній історико-економічній літературі цей аспект вивчено недостатньо, а висновки дослідників щодо внеску в розбудову кооперативного руху окремих його діячів не мають єдності. Це, передусім, стосується діяльності артілей М. Левитського. Ідеї «артільного батька» та аналіз значення запропонованої ним форми виробничого

сільськогосподарського кооперативу певною мірою відображені у працях М. Алімана, В. Вовченко, Л. Горкіної, Л. Корнійчук, В. Марочка, А. Пантелеймоненка [2-7] та інших.

При цьому роль хліборобських артілей у розбудові кооперативного руху на Єлисаветградщині ще не достатньо висвітлено у роботах вітчизняних істориків та економістів, що і визначає цільову спрямованість даної роботи.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні ролі та значення, створених М.В. Левитським на Єлисаветградщині хліборобських артілей, у поширенні кооперативної ідеї в кінці XIX - початку XX століття та пошуку механізмів вирішення актуальних проблем сьогодення у аграрному секторі економіки України.

Для досягнення поставленої мети використані принципи системного аналізу економічних процесів, методи історико-ретроспективного, причинно-наслідкового та економіко-статистичного аналізу. Для побудови логіки й структури статті застосовувався метод структурно-логічного аналізу. Методи комплексного й системного підходу, абстрактно-логічний, прийоми аналогії та співставлення, індукції та дедукції використані на етапі формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Традиційно на українських землях мало місце кооперування людей, які розуміли, що лише на засадах взаємодопомоги і взаємовиручки можна забезпечити власне існування і розвиток суспільства. Кооперативні ідеї, які з'явилися в Україні в середині XIX століття, відродили традиційні цінності національного способу життя, які були властиві українцям у минулому.

Перші кооперативи були засновані у 60-х рр. XIX ст. завдяки зусиллям представників демократично налаштованої інтелігенції – М. Балліна, В. Козлова та інших, переважна їх більшість припадала на селянські організації.

Кінець XIX – початок XX століття характеризувався цілим рядом обставин, що стали визначальними для вітчизняного сільського господарства. «Столипінська аграрна реформа своїми прогресивними заходами дала новий потужний імпульс розвитку ринкових відносин в аграрному секторі Наддніпрянської України. Фокусуючи увагу на економічних засадах названої реформи, можна цілком справедливо стверджувати, що вони стимулювали активну участь селян-товаровиробників у функціонуванні місцевих і віддалених, зокрема зарубіжних, ринків сільськогосподарської продукції» [11, с. 24].

Як зазначав міністр продовольчих справ УНР М. Ковалевський після розгляду фінансового звіту Х. Барановського на нелегальному конгресі української кооперації у Катеринославі (1916 р.): «Коли я вслухувався в окремі цифри цих звітів, мені стало ясно, що українська кооперація стала величезною творчою силою нашого народу...» [10, с. 8]. На цьому конгресі був присутнім і М. В. Левитський, який мав великий вплив на формування кооперативного світогляду української молоді.

Праці «артільного батька» Миколи Васильовича Левитського сприяли розвитку кооперативної мережі та пробудженню української кооперативної думки серед населення. Він популяризував кооперативну ідею, був радником селян в організації спілчанського господарства.

У 1895 р. Микола Васильович Левитський, який мав юридичну освіту, розробив типовий «Артільний договір» для трудових, виробничих і ремісничих артілей. Артільний договір відігравав вирішальну роль при легалізації артілей, які потрапляли під заборону «... Як протидержавні організації...».

А у 1900 році кооперативне видавництво м. Єлисаветграда «Кооператор» опублікувало «Артельный договор для земледельческих артелей», автором якого був М. Левитський. Головним завданням такої артілі він вважав об'єднання орної землі і створення спільного господарства, «щоб: а) мати змогу міцно триматися землі, не

кидати її і хліборобства...б) щоб зробити наше господарство тривалішим, певнішим, щоб воно могло... дати нам таким чином сталі і потрібні засоби до життя... в) щоб робота не була надміру важкою, як се буває у самотнім господарстві... спілкою можна багато зробити, що одному зовсім не під силу, навіть і багатому селянинові... г) щоб мати змогу... набувати нові удосконалені хліборобські прилади і машини, расову скотину, добре різне насіння, а також поліпшити управу землі... і т. ін. д) щоб мати змогу спілкою за спільною порукою позичити гроші, потрібні на... поліпшення нашого господарства в приватних, урядових, кредитних закладах... е) щоб забезпечити певний і ретельний виплат належних з нас... повинностей і податків» [7].

М. В. Левитський хотів створити зародок нової господарської і моральної організації. Історики вважають, що зародження кооперативного руху відбулося саме на Єлисаветградщині. Наприкінці XIX століття місто «гриміло» на всю Російську імперію. Про те, що відбувається у селах Єлисаветградського повіту, писалося в багатьох поважних часописах. До Єлисаветграда почали навідуватися відомі люди, які з великим інтересом слідували за експериментом М. В. Левитського, якого називали засновником кооперативного руху [12, с. 25].

Життя М. Левитського у середовищі селян стало поштовхом для зародження ідеї створення землеробської хліборобної артілі. 30 вересня 1894 року, на прохання своїх односельців із с. Федвар (нині Підлісне) Олександрівського повіту Херсонської губернії, Микола Васильович заснував там хліборобську артіль.

Позичивши 200 крб., він купив четверо коней, воза і деякий реманент. Артіль складалася з чотирьох дворів, 15 десятин землі. Плуг погодився дати в кредит Роберт Ельворті. У своєму щоденнику Левитський зробив запис: «18 вересня 1894 року. Мені незабаром 36. Народилась перша артіль у Федварі». Водночас М. Левитський створив артільний статут, у якому зазначалося: «Вся земля наша по всіх наділах наших, а також заоренована, коли вона буде, об'єднується разом в одне ціле і нею спільно і неподільно володіє і користується артіль. За хазяїна всієї нашої землі вважається ціла артіль і ніхто сам від себе нарізно від артілі не може обробляти свій наділ» [7, с. 72].

Це була, по суті, перша хліборобська артіль у Російській імперії. Вона функціонувала на підставі складених письмових угод оформлених у нотаріуса.

В артілях М. Левитського паєм була земля. Артільна угода передбачала, крім створення основних фондів, також формування резервного (для покриття збитків) та спеціального (на поточні потреби) капіталів. Члени артілі від 18 років мали право на отримання повноцінної частини при розподілі прибутку.

Договір передбачав створення основних фінансового, резервного та спеціального фондів. Чисті прибутки розподілялися між членами артілі залежно від їхнього віку: віком від 18 років – повноцінна частина; від 14 до 18 (чоловіки) та від 14 до 16 років (жінки) – половина, а віком від 12 до 14 років – лише третина. Артіль згідно з договором, піклувалася про хворих і непрацездатних членів, надаючи їм матеріальну допомогу, правда, за умови, що вони мали стаж артільної роботи не менше ніж десять років.

Вихід з артілі був як добровільний, так і примусовий. Кооперуючись у такий спосіб, малоземельне селянство одержувало від банку чи земства позики, які були практично недоступними одноосібникові. Саме цей чинник і був головним мотивом організації артілей. Бажання поліпшити своє економічне становище зробило хліборобські артілі досить популярними серед селян.

М. Левитський вважав, що кооперація є найліпше і найкраще виявлення людського генія в межах соціально-економічного будівництва. Він закликав дрібних селянських власників до добровільної спільної праці, яка б не допускала навіть тіні примусу. На таких засадах артільний рух під гаслами М. Левитського з

Єлисаветградщини поширився на Катеринославщину, Полтавщину, Чернігівщину, Канівщину, Донеччину і навіть на російські терени [1, с. 132 – 133].

Наприкінці 1890-х років таких артілей на Херсонщині налічувалося 125, кожна з них об'єднувала від 15 до 20 господарств, тобто в середньому створювалося по 2 – 3 артілі в місяць. Микола Васильович допомагав організовувати ремісничі артілі в Одесі, Миколаєві та Києві.

Через рік у навколишніх селах біля Федвара утворилося ще 14 артілей. Левитський став всеросійською знаменитістю.

Найбільшого розмаху артільний рух набув у селах Федварі, де функціонувало 10 артілей, Панчевому – 20 артілей, Канежі – 8 та Сентовому – 11 артілей. У 1896 році на Єлисаветградщині вже налічувалося 78 артілей, що об'єднували 287 господарств та півтори тисячі селян. Такі об'єднання селян, крім Аджамки, існували в інших селах, зокрема Суботцях, Івангороді, Цибульові, Дмитрівці та інших.

Микола Васильович Левитський був переконаний, що кооперація врятує український народ від експлуатації, поліпшить його добробут, культурний рівень. Хліборобські артілі допоможуть селянам орендувати і навіть купувати землю, передадуть у їхні руки збут продукції, навчають селян взаємної пошани і любові.

30 серпня 1897 року в газеті «Русские ведомости» була надрукована стаття Левитського «Про деякі питання, що стосуються народного життя». Тут він висуває нові погляди на вирішення селянського питання: це створення селянських кас, доступний і дешевий кредит, створення ремісничих, споживчих та кредитних артілей, страхування життя всього сільського населення. А головне – про заснування Всеросійського товариства сприяння землеробським артілям.

Про артілі Левитського заговорила вся Європа: у Відні читали лекції про артільний рух, у Франції переклали артільний договір. А 13 січня 1898 року Левитський виступив з доповіддю про артілі єлисаветградських селян на зібранні Вільного економічного товариства у Петербурзі. Це був тріумф Миколи Левитського, тому що до цього часу жодне зібрання цього товариства не викликало такого зацікавлення. Вже тоді «артільний батько» мав 120 підписаних договорів на створення артілей.

На Другому міжнародному конгресі кооператорів в Парижі в 1896 р. він першим підняв питання про запровадження свята – Дня кооперації зі щорічним святкуванням його 30 вересня. Цей світовий форум проводився під егідою Міжнародного Кооперативного Альянсу, утвореного в 1895 р. в Лондоні. До речі, М. В. Левитський був також запрошений до Лондону на перше зібрання представників кооператорів з усього світу. Але, з банальної, на перший погляд, причини – відсутності коштів, він не зміг відвідати світовий кооперативний форум, потрібно було лише пожертвувати однією артіллю, для створення якої були потрібні саме такі гроші. Однак його відданість артільній справі не дозволили йому зрадити ідеї заради поїздки до Лондона.

Першими почали святкувати день кооперації херсонські землеробські артілі. Щорічно представники цих артілей, а деякі з них у повному складі, приїжджали цього дня, 30 вересня, до Єлисаветграда. Свято відбувалося у саду М. Левитського в м. Єлисаветграді по вулиці Кавказькій (нині Левитського) [9, с. 6].

У Єлисаветграді це свято організовувалося з 1897 по 1903 роки.

Спроби створити хліборобські артілі робили реформатори в країнах Європи й Америки.

Найхиткішими артільні засади М. Левитського були в тому, що вони не враховували багатовікового побутування українських селян, вже сам характер землеробських занять яких породжував приватновласницькі інтереси і мотивації до праці. Власне це й підтвердила спеціальна комісія Вільного економічного товариства.

Головна причина невдачі артільної справи Левитського – в психології селянина. Селянське «моє» перемогло «наше».

У той же час на сторінках столичних видань спалахнула бурхлива полеміка навколо цих питань. Одні висловлювали своє захоплення, а інші – критично та скептично відгукувалися про «Єлисаветградську епопею» М. В. Левитського.

У 1889 року хліборобські артілі в селі Суботцях та Аджамці відвідала Леся Українка. Інтерес до артільної справи на Єлисаветградщині знаходимо у Івана Франка. Український письменник Іван Франко так оцінював діяльність «артільного батька»: «Єлисаветград за останні десятиліття став центром своєрідного селянського руху; заснований адвокатом Миколою Левитським, цей рух мав на меті організацію сільських господарських спілок і поряд із суто економічними перевагами викликав також поживлення національного почуття» [3, с. 14].

П. Височанський, провідний український радянський вчений-кооператор, один із організаторів Всеукраїнського центрального кооперативного музею, у 20-х рр. XX ст. високо оцінював роль М. Левитського як піонера артільної справи, водночас підкреслюючи його здобутки і в інших видах кооперації, у тому числі і в споживчій [8, с. 258].

На думку вченого, намагання М. Левитського вже в 90-х рр. XIX ст. організувати споживчі крамниці при артілях (а таких було створено близько 30), поклали початок майбутній селянській кооперації [4, с. 18, 57].

Майбутньому вождю більшовиків В. І. Леніну ідеї Левитського не подобалися, він критикував їх на сторінках газет. А партія есерів заклала ідеї «артільного батька» в свою аграрну програму.

До жовтневого перевороту 1917 року «вождь пролетаріату» боровся з ідеями М. Левитського, висміюючи його артільну і кооперативну справу. А от після перевороту він радить в інтересах соціалістичного будівництва використовувати ідеї «артільного батька».

Перші паростки ленінського плану кооперації з'явилися на Єлисаветградщині у 1919 році. Основною формою колгоспного будівництва в СРСР була визнана артілі, оскільки, як вважали, вона найкраще поєднує громадські та особисті інтереси селян. Тому в період завершення колективізації, комуни, товариства і артілі були реорганізовані в колгоспи.

Підбиваючи підсумки цього історичного періоду, П. Височанський констатує, що добу народження кооперативного руху можна «сміливо ідентифікувати з ім'ям М. Левитського» [4, с. 60].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, враховуючи переваги і недоліки «землеробських» артілей М. В. Левитського, можна зазначити, що названа форма виробничої кооперації кінця XIX – початку XX ст. є однією з широковідомих моделей вітчизняного сільськогосподарського кооперативу. Саме існування таких артілей мало велике значення для поширення ідей кооперації. Ідеї М. В. Левитського не втратили своєї важливості в наш час і в складних економічних умовах, у ході пошуків шляхів розвитку, в процесі побудови нової, ефективної української держави вони можуть стати тим орієнтиром, який приведе до зростання економіки країни. Відповідно перспективами подальших досліджень є виокремлення та систематизація переваг та недоліків кооперативного руху на різних етапах його історичного розвитку.

Список літератури

1. Аліман М.В. Видатні діячі кооперативного руху та їх ідеї. 2-е видання [Текст] / М.В. Аліман, Ю.М. Гавриленко. – Донецьк: Проект, 2000. – 295 с.
2. Бородаєвський С. В. Історія кооперації [Текст] / С.В. Бородаєвський. – Прага : [б. в.], 1925. – 430 с.
3. Боса Є. Леся Українка і «артільний батько» [Текст] / Є. Боса // Народне слово. – 2009. – 12 березня. – С. 14
4. Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації (дорадянська доба) [Текст] / П. Височанський – Катеринослав : [б. в.], 1925. – Ч. 1. – 180 с.
5. Вовченко В. Архівна спадщина і бібліотека Миколи Васильовича Левитського (1859 – 1936) як джерело українського просвітницького руху кінця XIX – 20-х років XX ст. [Текст] / В. Вовченко // Бібліотечний вісник. – 2007. -№ 1. – С. 38–41.
6. Історія економічних вчень [Текст] : Підручник / [Корнійчук Л.Я., Татаренко Н.О., Поручник А. М. та ін.; За ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко] – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
7. Левитський Н. Артильный договор (для земледельческих артелей) [Текст] / Н. Левитский // Труды Императорского вольного экономического общества. – 1898. – Ч. 2. – С. 72.
8. Левитський Микола [Текст] // Енциклопедія українознавства : в 11 т. / голов. ред. В. Кубійович. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 12–64.
9. Матівос Ю. У гостях в «артільного батька» : До 140-річчя від дня народження Лесі Українки [Текст] / Ю. Матівос // Кіровоградська правда. – 2011. –1 березня. – С. 6
10. Нелегальний конгрес української кооперації [Текст] // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. – Київ, 2002. – Ч. 7 – 14 лютого. – С. 8.
11. Пантелеймоненко А.А. Активизация кооперативного движения в украинском селе в период столыпинской аграрной реформы (1906-1911гг.) [Текст] / А.А. Пантелеймоненко // Столыпинские чтения: Сборник докладов, выступлений, статей. – Київ: Міжнародна благодійна організація «Демократичний фундамент», 2010. – С. 24–29.
12. Світлі постаті минулих століть: бібліографічний покажчик [Текст] / укладачі Л. Гурба, Н. Товстопят. – Кіровоградська ОЮБ ім. О. М. Бойченка – Кіровоград, 2011. – 40 с.

References

1. Aliman, M.V., & Havrylenko, Iu.M. (2000). *Prominent leaders of the cooperative movement and its ideas*. (2nd ed.). Donetsk: Proekt.
2. Borodaievskiy, S. V. (1925). *Istoriia kooperatsii [History of cooperation]*. Praha : [b. v.]. [in Ukrainian].
3. Bosa, Ie. (2009). Lesia Ukrainka i «artilnyi batko» [Lesia Ukrainka and "artisanal father"]. *Narodne slovo - Folk word*, 12 March, 14 [in Ukrainian].
4. Vysochanskyi, P.(1925). *Nacherk rozvytku ukrainskoi spozhyvchoi kooperatsii (doradianska doba) [Sketch of Ukrainian consumer cooperation (pre-Soviet era)]*. (Vol. 1). Katerynoslav : [b. v.]. [in Ukrainian].
5. Vovchenko, V. (2007). Arkhivna spadshchyna i biblioteka Mykoly Vasylovycha Levytskoho (1859 – 1936) yak dzhерelo ukrainskoho prosvitnytskoho rukhu kintsia KhKh – 20-kh rokiv KhKh st. [Archive and Library Heritage of Nikolai Levites (1859 - 1936) as a source of Ukrainian educational movement of the late XIX - 20 years of the twentieth century]. *Biblioteknyi visnyk. – Library Journal*, 1, 38 – 41 [in Ukrainian].
6. Korniiichuk, L.Ia., Tatarenko, N.O., Poruchnyk, A. M. et al. (1999). *History of Economic Thought*. L.Ia. Korniiichuk, N.O. Tatarenko (Ed.). K.: KNEU.
7. Levytskyi, N. (1898). Artylnyi dohovor (dlia zemledelcheskykh artelei) [Artilny contract (for agricultural cooperatives)]. *Trudy Ymperatorskoho volnoho jekonomycheskoho obshchestva. – Proceedings of the Free Economic Society*, 2, 72 [in Russian].
8. Levytskyi, Mykola (1993). *Entsyklopediia ukrainoznavstva [Ukrainian Encyclopedia]*. V. Kubiiovych (Ed.). (Vol.1). Lviv [in Ukrainian].
9. Mativos, Iu. (2011). U hostiakh v «artilnoho batka» : Do 140-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky [Visiting the "artisanal father": to the 140th anniversary of Lesia Ukrainka]. *Kirovohradska pravda.- Kirovograd true, 1 bereznia*, 6 [in Ukrainian].
10. *Illegal Congress of Ukrainian cooperation* (2002). Visti Tsentralnoi spilky spozhyvchykh tovarystv Ukrainy. (Vol. 7). Kyiv [in Ukrainian].
11. Pantelejmonenko, A.A. (2010). Aktivizacija kooperativnogo dvizhenija v ukrainskom sele v period stolypinskoj agrarnoj reformy (1906-1911gg.) [Activation of the cooperative movement in the Ukrainian village during the period of the Stolypin agrarian reform (1906-1911gg.)]. *Stolypinskie chtenija: Sbornik dokladov, vystuplenij, statej. – Stolypin Readings: Collection of reports, speeches and articles*. (pp. 24-29). Kiiv: Mizhnarodna blagodijna organizacija «Demokratichnij fundament» [in Ukrainian].

12. Hurba, L., & Tovstopiat, N. (2011). *Svitli postati mynulykh stolit: bibliografichnyi pokazhchyk [Light figures of past centuries, bibliography]*. Kirovohrad: Kirovohradska OIuB im. O. M. Boichenka [in Ukrainian].

Oksana Panchenko, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Volodymyr Panchenko, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Higher Education Institution Kirovohrad Cooperative College of Economy and Law named after N.P. Sai Kirovohrad Regional Union of Consumer Societies, Kropyvnytskyi, Ukraine

Role of M.V. Levitskyi in the Creation of the First Cooperatives in the Yelysavethrad Region and Distribution of Cooperative Ideas

The purpose of the article is to study the role and value of created by Mykola Levitskyi in Elysavethrad region grain-growing farms in distributing of cooperative idea in the late XIX - early XX century and retrieval of mechanisms of resolving the current actual problems in the agricultural sector of economy of Ukraine.

Based on the analysis of published and manuscript sources, the role of Mykola Levitsky in the creation of the first co-operatives in Ukraine and directly in Yelysavethrad have been investigated. The conditions of formation of Mykola Levitsky as a co-operative leader have been considered. The main reasons for his craft activities have been analyzed. Different views of researchers on the importance of theoretical and practical developments of Mykola Levitsky have been characterized.

It has been proved that the ideas of M.V. Levitskyi didn't lost their importance in our time and in difficult economic conditions, during the search for ways of development, in the process of building a new, effective Ukrainian state, they can become the reference point that will lead to economic growth. Accordingly prospects for future researches are the concrete definition and systematization of benefits and shortcomings of the cooperative movement at different stages of historical development.

workmen's cooperative association, cooperation, cooperative movement, Ukraine, Mykola Levitsky

Одержано (Received) 17.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 25.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

УДК 37.015.6

Н.О. Подлужна, доц., канд. екон. наук

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ, Україна

Систематизація підходів до визначення категорії «економіка знань»

Систематизовано основні підходи до визначення категорії «економіка знань». Визначено процеси, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування економіки знань у країні, та встановлено серед них основні: виробництво, нагромадження, використання та поширення знань. Запропоновано до складу цих процесів включити інвестування в людський розвиток, науку та інформаційно-комунікативні технології.

економіка знань, людський розвиток, знання, виробництво, нагромадження, використання, поширення, інвестування

Н.А. Подлужная, доц., канд. экон. наук

ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет», г. Покровск, Украина

Систематизация подходов к определению категории «экономика знаний»

Систематизированы основные подходы к определению категории «экономика знаний». Определены процессы, в которых принимают участие знания для обеспечения функционирования экономики знаний в стране, и установлены среди них основные: производство, накопление, использование и распространение знаний. Предложено в состав этих процессов включить инвестирование в человеческое развитие, науку и информационно-коммуникативные технологии.

экономика знаний, человеческое развитие, знания, производство, накопление, использование, распространение, инвестирование

Постановка проблеми. Лісабонською програмою «Європа 2020. Стратегія розумного, стійкого та інклюзивного зростання» були позначені флагманські орієнтири, основним з яких є «розумне» зростання країн Євросоюзу за рахунок розвитку економіки, заснованої на знаннях й інноваціях [50]. Україна, обираючи шлях до євроінтеграції, автоматично приєднується до кола країн, які прагнуть досягти становлення та розвитку економіки знань (ЕЗ). Перш за все, для цього потрібне чітке визначення теоретичних основ та основних характеристик сутності ЕЗ, її місця та цінності для постіндустріальної економіки й розвитку країни. Це неможливо зробити без зміцнення понятійно-категоріального апарату ЕЗ, який остаточно не сформувався до сучасного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним теоретико-методологічним проблемам визначення сутності поняття ЕЗ присвячено праці багатьох науковців світу, а саме: Д. Белла [3], П. Друкера [15], Ф. Махлупа [52], Ф. Хайєка [42], Й. Шумпетера [46]. Перші серед українських науковців, хто зробив вагомий внесок в теорію ЕЗ були В. Геєць [8], В. Семиноженко [36], Л. Федулова [40].

Водночас, автори торкаються різних теоретичних аспектів понятійно-категоріального апарату ЕЗ та неоднозначно визначають її основні категорії. Так засновник теорії економіки знань Ф. Махлуп в роботі «Виробництво і розповсюдження знань в США» (1962 р.) вперше визначив категорію ЕЗ як «один із секторів народного господарства, в якому відбувається виробництво, обробка та управління знаннями» [29, с. 136-139]. В останні роки дослідники зробили уточнення і розглядають категорію ЕЗ з урахуванням сучасних економічних умов. Так, В. Геєць ЕЗ характеризує як «економіку, в якій домінуючим фактором є процеси накопичення та використання знань; спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом, який поряд з працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи» [8]. Наведені визначення мають єдність в тому, що містять перелік процесів, в яких приймають участь знання в становленні ЕЗ, проте засновані вони на різних підходах.

У зв'язку з розбіжностями в визначеннях ЕЗ науковців цікавлять теоретичні підходи до нього, основні ознаки та складові, взаємопов'язаність з макроекономічними процесами. Так, у роботі О. Дорошенко зроблено аналіз теоретичних уявлень щодо поняття «ЕЗ» та виявлено взаємозв'язок між ЕЗ та економічним розвитком країн [14]. А. Штангрет наводить детальну характеристику поняття «ЕЗ», визначення її характерних ознак та обґрунтування пріоритетності розвитку саме в нашій країні [45]. У дослідженні Н. Рак розкрито сутність нового типу економіки – ЕЗ та обґрунтовано фактори управління знаннями, які стосуються якостей людини як носія знань, підприємства як зацікавленого суб'єкта в їх використанні та безпосередньо самих знань, що мають свої особливості у сучасних економічних умовах [34]. О. Мамалуй аналізує поняття «нова економіка», як системи, що має свою структуру у вигляді взаємозв'язаних елементів, кожен з яких виступає в якості активної підсистеми [27].

Новий тип економіки взаємопов'язаний з людським розвитком, що підкреслюється у дослідженні деяких авторів. Так, А. Колот розглядає ЕЗ з точки зору її впливу на соціально-економічний розвиток та в організаційно-технологічному та трудовому аспектах [24, с. 35]. У дослідженні Л. Яковенко узагальнено підходи до ЕЗ, визначено ключову роль людського капіталу в її формуванні та виявлено причини і фактори, які впливають на її становлення [47]. У роботі Л. Мельник визначено особливості та сутність категорії «ЕЗ», яка розкривається також при врахуванні людського капіталу, який є рушійною силою на основі нагромадження, використання інформації та знань в цьому процесі [30].

Ю. Іванов, В. Тищенко та В. Остапенко досліджуючи теоретичні та практичні аспекти становлення ЕЗ пропонують публічно-приватне партнерство як інструмент фінансування стратегії знаннєвої економіки [19]. В. Тищенко вказує на те, що парадигму теоретичних концепцій розвитку економіки знань формує інформаційно-технократичні (орієнтовані на розвиток технологічного та інформаційного фактору) та гуманістично-ноосферні теорії (розвиток людського фактора на базі формування інформаційних технологій) [37, с. 30]. У роботі М. Дороніної систематизовано ідеї відносно можливості побудови ЕЗ в Україні й обґрунтування необхідності посилення ролі держави в реалізації цього процесу [13]. С. Фомішин і Ю. Ярченко розглядають теоретичні аспекти становлення ЕЗ у контексті світової економічної теорії, уточнюють визначення категорії «ЕЗ» за рахунок признання її системним та комплексним явищем, що включає в себе елементи, які відносяться до одного з секторів народного господарства, в якому відбувається виробництво, обробка знань, управління знаннями [41]. Отже, можна зробити висновок, що кожне дослідження має свою цінність і вносить певний вклад в розвиток понятійно-категоріального апарату ЕЗ, розкриває різні сторони її функціонування.

Але не дивлячись на велику кількість наукових публікацій, які присвячено проблемам визначення сутності та складу компонентів ЕЗ, її спорідненості з іншими категоріями, не існує єдності поглядів на встановлення поняття «ЕЗ». Це ускладнює процедуру формування понятійно-категоріального апарату ЕЗ та потребує з'ясування визначення категорії «ЕЗ» на основі групування основних підходів до неї.

Постановка завдання. Метою дослідження є розвиток понятійно-категоріального апарату ЕЗ та систематизація основних підходів до визначення цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. У процесі аналізу існуючих визначень категорії ЕЗ (табл. 1) було встановлено, що майже усі автори при розкритті її змісту роблять акцент на трьох аспектах:

Таблиця 1 – Аналіз тлумачень поняття ЕЗ

Результат від досягнення країною стану ЕЗ Джерело	Результат не вказується у визначенні	Зростання ЕЗ	Зростання конкурентоспроможності економіки	Зростання економіки	Довгостроковий сталий розвиток	Розвиток людського потенціалу і соціального капіталу	Зростання частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової та змінюється характер людської праці
1	2	3	4	5	6	7	8
Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [54]	Заснована на створенні, дистрибуції, використанні знань та інформації*						
Д. Ченг, К. Дахлман [1]	Створення і розповсюдження знань у суспільстві, та їх використання						
А. Колот [24, с.35]			Створює (у вигляді високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції), поширює і використовує знання. Ключова її характеристика - концентрація знань				
В. Гесць [7]			Домінуючим фактором стають процеси накопичення і використання знань				

Продовження таблиці 1

К. Далман [12]	Виробництво, придбання, поширення та практичне застосування знань						
Н. Захаров [17]					Динамічне прирощення й оновлення знань		
Л. Федулова [40]			Економіка, що створює, розповсюджує та використовує знання				
І. Кондаурова [27]					Передача знань опосередковується за допомогою інститутів		
Т. Корнєєва [26, с. 7]						Прирощення та оновлення знань	
Ф. Махлуп [29]	Виробництво, обробка та управління знаннями						
А. Воронкова, М. Бабенко [6]	Процеси – набуття (виробництво) і споживання знань, перетворення знань на економічні цінності						
С. Візіренко [5]	Виробництво (знання як продукт); розподіл (інформація); обмін (науково-технічний потенціал); споживання (інноваційний продукт)						
Д. Ріпка, О. Ястремська [48, с. 6]			Процеси використання, накопичення й використання спеціалізованих (наукових) і повсякденних знань				
В. Тищенко[37]			Створення, накопичення, використання й розповсюдження спеціалізованих (наукових) і повсякденних знань				
Н. Носань [31, с.14]					Передача знань		
Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р. (проект) [33], розроблена Міністерством економічного розвитку та торгівлі (далі – Стратегія)	Виробництво, обробка, зберігання і розповсюдження інформації і знань						
С. Кацура [20, с.13]			Створює, поширює, використовує знання				
Л. Мельник [30, с. 40]						Нагромадження, використання інформації та знань	

*Примітка – у клітинах відображено процеси, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні

Джерело: систематизовано та узагальнено автором.

- основа ЕЗ, за рахунок чого будуть отримані результати в економіці країни;
- результат або результати, що забезпечує країни досягнення стану ЕЗ;
- можливі процеси, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні;
- зовсім інший підхід до терміну, не враховуючи попередні характеристики.

Отже, за результатами дослідження встановлено, що у наукових дослідженнях в якості фундаменту ЕЗ визначають сприятливий економічний режим і державне управління [1], національну інноваційну систему [25; 26; 31, с. 14] та інноваційну спрямованість дій економічних суб'єктів [25], високопродуктивні, конкурентоспроможні робочі місця, які посідають висококваліфіковані, інноваційноорієнтовані працівники [24, с. 35]; конкурентоспроможність [24, с. 35]; прагнення задовольнити свої потреби таким чином, щоб не завдавати шкоди природі, сприяючи при цьому її відтворенню [1, с. 46].

За результатами узагальнення було встановлено, що в якості основних досягнень країною стану ЕЗ можуть бути зростання конкурентоспроможності країни [24, с. 35; 7; 4; 48, с. 6; 37; 20, с. 13], зростання економіки, зріст економіки знань [34, с. 13], довгостроковий сталий розвиток [31, с. 14; 25; 17], розвиток людського потенціалу і соціального капіталу націй [26, с. 7], зріст частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової та зміна характеру людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності [26, с. 7].

У результаті дослідження були виявлені основні підходи до визначення категорії ЕЗ, до яких можна віднести:

1. ЕЗ як тип економіки. Такий погляд відображено у працях вчених В. Гейця [7, с. 44], Л. Федулової [40], А. Колота [24, с. 35], Л. Мельник [30, с. 40], В. Тищенко [37], О. Ястремської [48, с. 6], Н. Носань [31], С. Кацури [20], І. Кондаурової [25], Т. Корнеєвої [26], О. Тоффлера [38, с. 503], М. Томаса [51, с. 243] та К. Долмана [12]. Було встановлено, що цей підхід найчастіше використовується у наукових публікаціях.

2. ЕЗ як сектор національної економіки або галузь економіки [6]. Цей підхід історично з'явився першим у процесі становлення категорії. Його прихильниками були Д. Белл [3], Ф. Махлуп [52], Ф. Хайек [42], Й. Шумпетер [46].

3. ЕЗ як етап розвитку постіндустріальної економіки пропонують В. Білоцерківець та А. Ляшенко [4] або етап еволюційного розвитку людського суспільства – К. Гринюк [10, с. 20].

4. ЕЗ як чинник людського розвитку відображено у дослідженні А. Колота [24] та Л. Яковенко [47].

У тлумаченнях деяких авторів для розкриття поняття ЕЗ можна зустріти різну комбінацію можливих процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні (табл. 2).

Так ОЕСР пропонує склад процесів – створення, дистрибуція, використання знань та інформації [54]. Ф. Махлуп акцентує увагу на комбінацію – виробництво, обробка та управління знаннями [29]. А. Колот визначає, що ЕЗ «створює (у вигляді високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції), поширює і використовує знання. Ключова її характеристика – концентрація знань» [24, с. 35]. В. Геєць підкреслює, що домінуючим фактором в ЕЗ «стають процеси накопичення і використання знань» [7]. Л. Федулова акцентує увагу на тому, що економіка знань – це економіка, що «створює, розповсюджує та використовує знання» [40]. В. Тищенко пропонує наступну комбінацію можливих процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні – «створення, накопичення, використання й розповсюдження спеціалізованих (наукових) і повсякденних знань» [37].

Таблиця 2 – Аналіз поглядів різних авторів на існуючі комбінації складу процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні

Джерело Процес	ОЕСР [54]	Д. Ченг, К. Дахлман [11]	А. Колод [24, с.35]	В. Гесь [7]	К. Далман [12]	Н. Захаров [17]	Л. Федулова [40]	І. Кондаурова [25]	Т. Корнєва [26, с.7]	Ф. Махлуп [29]	А. Воронкова, М. Бабенко [6]	С. Візренко [5]	Д. Ріпка, О. Ястремська [48, с.6]	В. Тищенко [37]	Н. Носань [31, с. 14]	С. Капура [20, с.13]	Л. Мельник [30, с. 40]	Стратегія [33]	Кількість знажок процесу
Обробка										+								+	2
Передача								+							+				2
Створення	+	+	+				+							+		+			6
Дистрибуція	+																		1
Використання	+	+	+	+			+						+	+		+	+		9
Розповсюдження		+					+							+				+	4
Поширення			+		+											+			3
Концентрація			+																1
Накопичення				+									+	+					3
Придбання					+														1
Виробництво					+					+	+	+						+	5
Застосування					+														1
Прирошення						+			+										2
Оновлення						+			+										2
Управління										+									1
Споживання											+	+							2
Перетворення											+								1
Розподіл												+							1
Обмін												+							1
Зберігання																		+	1
Нагромадження																+			1
Кількість процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні	3	3	4	1	4	2	3	1	2	3	3	4	2	4	1	3	2	4	

Джерело: систематизовано та узагальнено автором.

Проте, не зважаючи на досить активні теоретичні дослідження проблема визначення складу процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні, у різних авторів залишається невирішеною і сьогодні. Тобто не існує чітко встановленого переліку процесів, в яких беруть участь знання для створення ефективної державної політики з метою прискорення економічного та соціального розвитку країни.

На основі проведеного дослідження встановлено, що кількість процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні, коливається від одного до чотирьох, причому єдиного погляду на їх структуру немає у жодного з авторів. Встановлено, що деякі процеси мають однорідний характер, їх зміст є подібним та дублюючим по значенню. У результаті аналізу, наведеного у табл. 2, також було виявлено процеси, які є зайвими і не сприяють становленню ЕЗ в країні, тому що по змісту вони входять в більш ємний по сутності процес. Водночас деякі процеси не беруться до уваги авторами, що ускладнює процедуру визначення поняття ЕЗ та у подальшому перешкоджає формуванню ефективної політики щодо регулювання компонентів ЕЗ. Тому для розкриття значення категорії «ЕЗ» потрібно обґрунтувати повний склад таких процесів.

Першим процесом, в якому приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні, є виробництво або створення знань. На основі цього процесу можна визначити, в якій мірі економіка країни готова і здатна до економічних

успіхів, лідерства в світовій економіці і рівня суспільного добробуту [35]. Ф. Махлуп вказував на існування процесу виробництва знань, як «процесу, за допомогою якого хтось дізнається, що йому до того невідоме, навіть якщо це вже відомо іншим» [29]. Тобто виробництво знань – це процес придбання знань людиною, які є цінними для неї. Ці придбані знання стають основою для створення нових знань, поширення й подальшого використання. При цьому виробництво знань може мати теоретичний характер, вид нових технологій, придбання практичного досвіду.

Р. Чупін зробив аналіз існуючих концепцій щодо виробництва знань та встановив, що основним генератором знань визнається академічна та університетська наука [43]. О. Марченко підкреслює, що створення нових знань – це головна функція науки у сучасному виробничому процесі та вона визначає існування явища інтеграції знань у суспільному виробництві, що об'єднує підпроцеси створення, залучення, оволодіння знаннями, перетворення, обмін, збереження, використання знань як їх об'єктивізація у продуктах (продукції) [28].

Виробництво знань відбувається на усіх рівнях економіки, при цьому людина є основним носієм знань. Цей процес обумовлено необхідністю і користю створення знань у повсякденному житті та у сфері виробництва, науці та освіті. Доступ до великого обсягу інформації, відкриті можливості її обробки та систематизації, досяжність навчання та всебічного розвитку особистості та ті завдання, що виникають у корисних цілях, активізують процес виробки знань людиною. Виробництво знань відбувається на підприємствах та їх кластерах тільки у виробничих цілях залежно від існуючої системи навчання, розвитку та обміну досвідом персоналу. При цьому в основі успішності виробництва знань на підприємстві є якість трудових ресурсів, система менеджменту та розвитку персоналу, галузева приналежність та рівень використовуваних технологій в галузі, в якій вона працює, та суміжних галузях, існуюча система мотивації персоналу до розробки інноваційних ідей та пропозицій. Не дивлячись на велику кількість зовнішніх чинників, які сприяють виробництву знань на мікрорівні, все одно виробником знань виступає людина як робітник підприємства та носій його корпоративної культури для цілей його розвитку. Процесу виробництва знань на різних рівнях управління властиво їх поступове нагромадження, що відображено у наступному процесі, в якому приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні.

Виявлено, що ідентичними по значенню та ті, в яких втілено однаковий зміст, є процеси накопичення, нагромадження, зберігання та концентрації. При цьому процеси накопичення та нагромадження за сутністю є синонімічними для формування та існування ЕЗ в країні. Усі вони мають на увазі явища акумулювання знань на всіх рівнях управління економікою. Треба відзначити, що знання є частиною людського, інтелектуального та інноваційного капіталів [32], що обумовлює використання саме назви процесу – нагромадження. Нагромадження капіталу представляє собою «економічний процес перетворення заощадженого доходу суб'єктів усіх рівнів економічної системи для забезпечення розширеного відтворення» [16, с.9]. Таким чином, нагромадження знань пов'язано з діяльністю економічних суб'єктів (людина, підприємство, країна) з метою розширення інтелектуального потенціалу для примноження обсягу знань та доходу, отриманого від їх використання. Визначено, що метою нагромадження капіталу будь-якого виду є «забезпечення розширеного відтворення національного багатства, продуктивних сил, передусім людини, і виробничих відносин, навколишнього середовища» [16, с.9]. Тобто знання, які виступають як елемент людського, інноваційного та інтелектуального капіталів приймають участь у процесі їх нагромадження, та забезпечують їх розширене відтворення завдяки «зростанню продуктивності праці, капіталоозброєності та

капіталовіддачі, впровадженню інноваційних технологій, збільшенню частки висококваліфікованої робочої сили, зростанню добробуту населення» [16, с.9].

Доцільність використання саме процесу нагромадження знань також підкреслюється І. Швець та С. Поздняковою [44]. При цьому треба враховувати, що нагромадження передбачає зберігання знань в країні та й збільшення їх обсягу у вигляді відсотків на капітал, що властиво будь-якому виду капіталу. Відсотками на такий вид капіталу, як знання, може бути зростання прибутку за рахунок «підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому, що можливо завдяки якісно сформованих та за необхідністю розвинутих у працівників професійних та особистісних здібностей» [44], росту заробітної плати працівників відносно придбаних знань, досвіду та компетентностей, збільшення ВВП за рахунок підвищення інноваційності національної економіки, ефективності галузі послуг та високотехнологічних виробництв. Але треба враховувати, що нагромадження знань окремою людиною відбувається з найменшою швидкістю ніж нагромадження знань людством або окремою галуззю економіки, що гальмує процеси отримання результатів від їх використання. Тобто високі темпи зростання нагромадження знань людиною забезпечують їх більш швидке акумулювання на мікро- та макrorівнях, що передбачає підвищення доходів на всіх рівнях управління. У зв'язку з означеними якостями знань посилюється доцільність включення нагромадження до складу процесів, в яких вони приймають участь для забезпечення функціонування ЕЗ у країні.

З'ясовано, що в загальному переліку процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ, мають місце концентрація та збереження знань, але ці процеси за змістом є складовими процесу нагромадження знань. Процес концентрації знань передбачає зосередження та насичення знань у конкретній галузі або у визначеному напрямі, що характеризує нагромадження як складне явище в ЕЗ. Так, концентрація знань дозволяє сфокусувати увагу на нагромадженні знань у високотехнологічних галузях, що дозволяє отримувати результати у вигляді надвисоких прибутків.

Наступний процес, який входить до складу нагромадження, є зберігання знань, який є пасивним процесом, що не дозволить у повному обсязі та дієво їх використовувати. Зберігання знань не завжди передбачає його використання. Безліч знань залишаються невикористаними людиною, вони можуть не знайти використання на практиці та бути не адаптовані для сучасних умов. Мета ЕЗ ні в тому, щоб зберігати знання на різних рівнях, а в тому, щоб нагромаджувати їх з метою подальшого активного використання. Знання повинні бути «живим», тобто бути вимогливим по призначенню. Нагромадження знань студентами під час навчання у ВНЗ передбачає їх затребуваність при працевлаштуванні. Знання, які виробляються в науці у вигляді розробок, повинні бути необхідними для цілей виробництва. Якщо цього не відбувається, то процес акумулювання знань є недієвим та не дає економічного ефекту на всіх рівнях управління. Тому згадування процесу зберігання при визначенні поняття «ЕЗ» є некоректним та не відповідає його сутності.

Найбільш згадуваним процесом, необхідним для функціонування ЕЗ в країні, є використання знань. Близькими по значенню є процеси споживання та застосування знань, які вживають автори при визначенні категорії «ЕЗ». Якщо знання не використовуються, вони не є дієвими, та не дають імпульсів для розвитку сфер ЕЗ. Так, С. Кацура акцентує увагу на тому, що «багато знань лежать на полицях в інститутах та інших установах і не знаходять практичного застосування» [20]. Тобто недостатньо лише знати та нагромаджувати знання, необхідно їх використовувати для вирішення практичних завдань для отримання очікуваного доходу.

Між процесами затребуваності нагромаджених знань та їх безпосереднім поширенням спостерігається певне часове відставання. Особливо це можна простежити, коли країна використовує міжнародний досвід більш економічно розвинених та процвітаючих держав, що містять в собі акумульовані знання та досвід, які є цінними навіть через визначений інтервал часу. Тому наступна група подібних процесів, які мають один зміст для ЕЗ – це передача, розповсюдження, обмін, дистрибуція та поширення знань. На наш погляд саме поширення знань найбільш відображає сутність проявів мобільності та дифузії знань, що характерно для всіх використаних авторами назв процесу. У процесі поширення знань дуже важливими є канали їх передачі, до яких Р. Чупін відносить міжособистісні та громадські [43]. Тобто поширення знань може відбуватися при спілкуванні, навчанні людей, на основі інформації, почерпнутої із ЗМІ та мереж Internet за допомогою ІКТ.

Користь від поширення знань підтверджується досвідом Силіконової долини. Однією з найважливіших причин ефективності цього кластеру є високий рівень мобільності робочої сили між суміжними галузями, що забезпечує поширення знань за рахунок її участі у виробничому процесі в різних сферах господарювання [39].

Проведені у США дослідження інформаційного забезпечення розробок показали, що «автори проектів в 60% випадків використовували інформацію, отриману при відвідуваннях інших лабораторій, симпозіумів, конференцій, ... у 26% випадків дані були отримані з наукової літератури і тільки в 14% – завдяки власним експериментам» [22, с. 109]. Наведений приклад свідчить про те, що свобода спілкування між спеціалістами дозволяє розповсюджувати знання для подальшого їх використання, що є найбільш дієвим та цінним для створення інноваційних проектів.

Поширення знань особливо важливо для України при активізації розвитку взаємодії в інтеграційному процесі «наука – виробництво – освіта». Цей процес свідчить про якісно вищий рівень інтелектуального розвитку, про обмін досвідом, визначення потреб на рівні виробництва для наукових розробок та підготовки потрібних фахівців з цінними знаннями на ринку праці. Процес поширення знань є для України найважливішим на сучасному етапі розвитку, тому що повинні прискорюватися процеси перейняття зарубіжного досвіду та взаємодії компонентів ЕЗ.

Треба відзначити, що процеси виробництва, нагромадження та розповсюдження знань іноді повністю або частково не можливі без інвестування у людський капітал. Слід погодитися з М. Гончаренко, яка обґрунтовує, що інвестиції у людський капітал є фундаментом становлення ЕЗ [9]. Л. Квасній та О. Щербан підкреслюють необхідність розробки адаптованого до сучасних вимог плану розвитку ЕЗ як безперервного процесу інвестування у людський капітал [21]. Також обґрунтовано, що «інвестиції в людський капітал можуть призводити до його накопичення у вигляді знань, умінь та навичок» [44]. Тобто знання є результатом процесу інвестування в людський капітал, що підкреслює необхідність цього процесу в умовах формування ЕЗ в країні.

Інвестуванням у людський капітал для побудови та функціонування ЕЗ є неминучим та обов'язковим процесом, при цьому існують розбіжності щодо визначення його основних складових. Так, О. Грішнова вважає, що існують три основні види інвестицій у людський капітал, які включають витрати на освіту, охорону здоров'я та мобільність [11]. В. Антонюк до переліку цих трьох звичайних компонентів інвестицій у людський капітал додає також витрати на пошук інформації [2, с. 140]. А. Колот дотримується класичного підходу до структури витрат та визначає її наступним чином – «витрати на освіту, підготовку робочої сили на виробництві, на охорону здоров'я, інші складові» [23, с. 8]. О. Захарова визначає ще один важливий елемент інвестицій у людський капітал – це витрати на науку та підкреслює, що на макrorівні класифікація витрат включає «фінансування освіти, інноваційної та творчої

діяльності і охорони здоров'я» [18, с. 68]. Отже, наука є окремим напрямом для державного та приватного фінансування, яка охоплює коло питань виробки нових знань та їх нагромадження. ЕЗ недоцільно окремо включати до загальної структури інвестицій в людський капітал. Фінансування мобільності є дуже важливим елементом інвестування в умовах побудови ЕЗ. Саме явище трудової мобільності забезпечує переміщення знань із однієї галузі в іншу, використовувати передовий досвід (наприклад, через бенчмаркінг). Тому пропонується дотримуватися наступної класифікації інвестування у людський капітал – витрати на освіту, охорону здоров'я та мобільність.

Враховуючи визначений склад інвестицій у людський капітал, необхідно виділити інші важливі напрями інвестування, які необхідні для забезпечення функціонування ЕЗ у країні. Ці напрями стосуються інвестування у науку та ІКТ. Експерти ОЕСР вважають, що інвестиції в ЕЗ передбачають національні витрати на освіту, проведення НДДКР і розробку програмного забезпечення [55]. Так, для створення замкнутого циклу забезпечення функціонування ЕЗ у країні пропонується додати процес інвестування, як необхідний, до складу процесів, в яких приймають участь знання. Тобто процес інвестування повинен відбуватися як цілеспрямовано у людський капітал, так і через фінансування об'єктів, які беруть участь у виробництві та розповсюдженні знань – науки та ІКТ. Важливість цього процесу підкреслюється у дослідженні ОЕСР, яка визначає взаємозв'язок між процесами інвестування в знання та зростанням макроекономічних показників країни – «зростання інвестицій в знання відбувається такими ж темпами, як і зростання ВВП» [53]. Тобто інвестування в ЕЗ сприяє зростанню економічного розвитку країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже на основі проведеного дослідження запропоновано авторське визначення ЕЗ, яка представляє собою тип постіндустріальної економіки, який складається з процесів виробництва, нагромадження, використання, поширення знань та інвестування в них, що сприяє людському розвитку в країні та росту її рівнів конкурентоспроможності та інноваційності. Це визначення відрізняється від інших тим, що воно містить повну комбінацію процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ в країні. До цього переліку додано важливий і необхідний процес інвестування у людський капітал, науку та ІКТ, без якого країна не зможе забезпечити та прискорити існування ЕЗ. Також наведене визначення акцентує увагу на комплексні результати, які отримає держава в результаті функціонування ЕЗ, а саме на людський розвиток, зростання конкурентоспроможності та інноваційності.

Аналіз процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні дозволив визначити, що основними такими процесами виступають виробництво, нагромадження, використання, поширення знань та інвестування в них. Встановлено, що без процесу інвестування в основні компоненти ЕЗ (науку, освіту та ІКТ) та людський розвиток неможливо досягти високого рівня у міжнародних рейтингах по ЕЗ, конкурентоспроможності та інноваційності.

Подальші дослідження мають бути спрямованими на знаходження місця ЕЗ в постіндустріальній економіці та його обґрунтування з визначенням характерних ознак.

Список літератури

1. Андрощук Г.А. Прогнозирование инновационной деятельности на основе анализа активности глобальных фирм [Текст] / Г.А. Андрощук // Проблемы науки. – 2006. – № 5. – С. 40–47.
2. Антонюк В.П. Соціально економічні аспекти формування людського капіталу в Україні [Електронний ресурс] / В.П. Антонюк – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11662/11-Antonuk.pdf?sequence>.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Перевод с

- англ. [Текст] / Д. Белл. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
4. Білоцерківець В.В. Нова економіка: сутність та генеза [Текст] / В.В. Білоцерківець, А.В. Ляшенко. – Дніпропетровськ: Січ, 2007. – 221 с.
5. Візіренко С.В. Генезис поняття «економіка знань» [Текст] / С.В. Візіренко // Сталій розвиток економіки. – 2012. – №2. – С. 44–49.
6. Воронкова А.Е. Дослідження підходів до визначення поняття «економіка знань» [Текст] / А.Е. Воронкова, М.К. Бабенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – №23(11). – 2011. – С. 66–74.
7. Геєць В.М. Про характер перехідних процесів до економіки знань [Текст] / Геєць В.М. // Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / під заг. Ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовичкіна, В.Л. Семиноженка. – Г.: Влада, 2004. – 261 с.
8. Геєць В.М. Характер перехідних процесів до економіки знань [Текст] / В.М. Геєць // Економіка України. – 2004. – №4. – С. 4–14.
9. Гончаренко М. Л. Инвестиции в человеческий капитал как фундамент становления экономики знаний [Текст] / М.Л. Гончаренко // Бизнес-информ. – 2009. – № 11(2). – С.121–122.
10. Гринюк К.П. Вопросы становления экономики знаний: Учебное пособие [Текст] / К.П. Гринюк – Курган: Изд-во Курганского гос.ун-та, 2011. – 80с.
11. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст] : монографія / О.А. Грішнова. – К. : Знання, 2001. – 254 с.
12. Далман К. Цели и задачи Партнерства для развития информационного общества в России [Электронный ресурс] / К. Далман – Режим доступа: <http://prior.russia-gateway.ru/about/goals/>.
13. Дороніна М. С. Роль держави у формуванні економіки знань [Текст] / М.С. Дороніна // Проблеми економіки. – 2013 – № 1. – С.43–48.
14. Дорошенко О.С. Економіка знань – базис економічного зростання та економічного розвитку країн [Текст] / О.С. Дорошенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Випуск 17. – Частина 1. – № С.27–31.
15. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества [Текст] / П.Ф. Друкер. – М: Вільямс І.Д., 2007. – 336с.
16. Дучинська Н. І. Нагромадження капіталу в суспільному відтворенні трансформаційних економік: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» [Текст] / Н.І. Дучинська – Київ, 2008. – 32 с.
17. Захаров Н.П. Управление социальным развитием организации [Текст] / Н.Л. Захаров, А.Л. Кузнецов, ИНФРА-М. – 2006. – 263 с.
18. Захарова О.В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування: монографія [Текст] / О.В. Захарова. – Донецьк: «ДВНЗ ДонНТУ», 2010. – 378 с.
19. Іванов Ю. Б. Розвиток регіонів України в умовах формування економіки знань: монографія [Текст] / Ю. Б. Іванов, В. Ф. Тищенко, В. М. Остапенко. – Х.: ВД «Інжек», 2012. – 349 с.
20. Кацура С.Н. Становление инновационной системы в Украине: национальный и региональный аспекты: моногр. [Текст] / С.Н. Кацура; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2011. – 504 с.
21. Квасний Л.Г. Розвиток економіки знань як безперервний процес інвестування у людський капітал [Текст] / Л.Г. Квасний, О.Я. Щербан // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – №767: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 206–211.
22. Кияк Б.Р. Проблеми перехідного періоду науково- технологічної сфери в Україні та програмні підходи до їх розв'язання [Текст] / Б.Р. Кияк // Законодавче забезпечення розвитку реального сектору економіки: науково-практичне видання / Заг. ред. В. І. Сергієнка. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. – С.100–111.
23. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань [Текст] / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 4. – С. 4–9.
24. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія [Текст] / А. М. Колот. – К.: КНЕУ, 2010. – 251 с.
25. Кондаурова І. О. До індустріальної економіки до економіки знань [Текст] / І. О. Кондаурова, О. М. Хаснутдінова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 1. – С.235–238.
26. Корнеева Т. М. Державна політика у сфері економіки знань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук [Текст] / Т.М. Корнеева. – Київ, 2010. – 28 с.
27. Мамалуй О. О. Нова економіка: складові її становлення [Текст] / О. Мамалуй // Збірник наукових праць. Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ., – 2008. – Випуск 236. – Том ІУ. – С 928–934.
28. Марченко О. С. Інтеграція знань у системі: наука, освіта, виробництво [Текст] / О. С. Марченко //

- Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: зб. наук. ст. учасн. П'ятої Всеукр. наук.-практ. конф. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : АСМГ, 2013. – С. 59–63.
29. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США: пер. с англ. [Текст] / Ф. Махлуп. – М.: Прогресс, 1966. – 462 с.
 30. Мельник Л.Ю. Еволюція наукових уявлень про економіку знань [Текст] / Л.Ю. Мельник // Збірник наукових праць учених та аспірантів «Економічний вісник університету». – 2015. – № 26/1. – С.37–42.
 31. Носань Н.С. Економіка знань: сутність, перспективи і розвиток в Україні [Текст] / Н.С. Носань // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №5(119). – С. 12–19.
 32. Подлужна Н.О. Обґрунтування ролі знань в ефективному управлінні підприємством [Текст] / Н.О. Подлужна // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 5. – Донецьк, ДонНТУ, 2014. – С.48–59.
 33. Проект Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html.
 34. Рак Н.Е. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями [Текст] / Н. Рак // Регіональна економіка. – 2009. – №3. – С. 224–232.
 35. Сафиуллин А.Р. Производство и распространение знаний в «Умной» экономике / А.Р. Сафиуллин // Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nauteh-journal.ru/index.php/en/---ep12-02/397-a>.
 36. Семиноженко В. Доктрина економіки знань (Проект) [Електронний ресурс] / В. Семиноженко – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net>.
 37. Тищенко В. Ф. Економіка знань як актуальна основа сучасного розвитку України та її регіонів: монографія [Текст] / В. Ф. Тищенко. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2014. – 272 с.
 38. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. [Текст] / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.
 39. Федотова Ю.В. Теоретичні засади реалізації принципів смарт-економіки шляхом формування високотехнологічних кластерів [Текст] / Ю.В. Федотова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 31–35.
 40. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань [Електронний ресурс] / Л.І. Федулова – Режим доступу: http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Fedulova208.pdf.
 41. Фомішин С.В. До визначення сутності та категоріального апарату економіки знань [Текст] / С.В. Фомішин, Ю.В. Ярченко // Таврійський науковий вісник. – 2013. – № 84. – С. 394–400.
 42. Хайек Ф.А. Индивидуализм и экономический порядок [Текст] / Ф.А. Хайек – М.: Россия, 2001. – 394 с.
 43. Чупин Р.А. Классификация, распространение и производство знаний в мировой экономике: теоретическое обобщение [Текст] / Р. А. Чупин // Образование и наука. – 2013. – № 6 (105). – С. 17–31.
 44. Швець І.Б. Оцінка нагромадження людського капіталу на промислових підприємствах [Текст] / І.Б. Швець, С.В. Позднякова. – Донецьк: ДонНТУ-Норд-Пресс, 2011. – 172 с.
 45. Штангрет А.М. Економіка знань як пріоритетний напрямок розвитку світової економіки [Текст] / А.М. Штангрет // Економічний вісник університету : наук. журнал в галузі економ. наук. – Переяслав-Хмельницький. – 2012. – № 19/1. – С. 7–9.
 46. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры [Текст] / Й.А. Шумпетер – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
 47. Яковенко Л.І. Інноваційний характер економіки знань [Текст] / Л.І. Яковенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2. – С.141–145.
 48. Ястремська О. М. Інноваційна економіка. Конспект лекцій [Текст] / О. М. Ястремська, Д. О. Ріпка. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. – 72 с.
 49. Chen D. H. C. The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations [Electronic resource] [Текст] / D. H. C. Chen, C. J. Dahlman // The World Bank Washington DC 20433. October 19. – 2005. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf.
 50. Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс] – Mode for access: http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf.
 51. Jorde Th. M. Innovation, investment, and Unbundling [Текст] / Thomas M. Jorde, J.S. Sidak, D.J. Teese. – September, 1999.
 52. Machlup F. The Economics of Informations and Humen Capital [Текст] / F. Machlup. – Princeton, 1984. – 665 p.
 53. OECD Science, Technology and Industry: Scoreboard 2007 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/sti/oecdsciencetechnologyandindustryscoreboard2007.htm>.

54. Organization for Economic Cooperation and Development. The Knowledge-Based Economy [Текст] – OECD/GD (96) 102. – Paris. – 1996.
55. Science, Technology and Industry Scoreboard 2005. P.: OECD, 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9205071e.pdf?expires=1485774181&id=id&accname=guest&checksum>.

References

1. Androshchuk, G.A. (2006). *Prognozirovanie innovatsionnoi deiatelnosti na osnove analiza aktivnosti globalnykh firm* [Prediction of innovation based on the analysis of global companies activity]. *Problemi nauki. - Problems of science*, 5, 40-47 [in Russian].
2. Antonyuk, V.P. *Sotsial'no ekonomichni aspekty formuvannya lyuds'koho kapitalu v Ukrayini* [Social and economic aspects of human capital formation in Ukraine]. *dspace.nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11662/11-Antonuk.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
3. Bell, D. (1999). *Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniya* [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting] M.: Academia [in Russian].
4. Bilotserkivets', V.V., & Lyashenko, A.V. (2007). *Nova ekonomika: sutnist' ta henezis* [Nova ekonomika: sutnist is the genesis]. Dnipropetrovsk: Sich [in Ukrainian].
5. Vizirenko, S.V. (2012). *Henezys ponyattya «ekonomika znan»* [Genesis ponyattya "ekonomika knowledge"]. *Stalyy rozvytok ekonomiky. - Sustainable economic development*, 2, 44-49 [in Ukrainian].
6. Voronkova, A.E., & Babenko, M.K. (2011). *Doslidzhennya pidkhodiv do vyznachennya ponyattya «ekonomika znan»* [Research approaches to the definition of "knowledge economy"]. *Ekonomika, Menedzhment Pidpryyemnytstvo. - Economy. Management. Business* 23(11), 66–74 [in Ukrainian].
7. Heyets', V.M. (2004). *Pro kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomiky znan'. Ekonomika znan': vyklyky hlobalizatsiyi ta Ukrayina* [The nature of the transition processes towards knowledge economy. Knowledge Economy: the challenges of globalization and Ukraine]. H.: Vlada [in Ukrainian].
8. Heiets, V. (2004). *Kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomiky znan* [The nature of the transition process to the knowledge economy]. *Ekonomika Ukrainy. - Ukraine economy*, 4, 4-14 [in Ukrainian].
9. Honcharenko, M. L. (2009). *Ynvestytsyy v chelovecheskyi kapytal kak fundament stanovleniya ekonomiky znanyy* [Investment in human capital as the foundation of becoming a knowledge economy]. *Byznes-ynform. - Business-inform*, 11(2), 121-122 [in Ukrainian].
10. Griniuk, K.P. (2011). *Voprosy stanovleniya ekonomiki znaniy* [Questions of formation of knowledge economy]. Kurgan: Izd-vo Kurganskogo gos.un-ta [in Russian].
11. Hrishnova, O. A. (2001). *Lyuds'kyy kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiynoyi pidhotovky* [Human capital: formation in education and training]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
12. Dalman, K. (n.d.). *Tseli i zadachi Partnerstva dlia razvitiya informatsionnogo obshchestva v Rossii* [The aims and objectives of the Partnership for Information Society Development in Russia]. *prior.russia-gateway.ru*. Retrieved from <http://prior.russia-gateway.ru/about/goals/> [in Russian].
13. Doronina, M. S. (2013). *Rol derzhavy u formuvanni ekonomiky znan* [The role of government in shaping the knowledge economy]. *Problemy ekonomiky. - Problems of economy*, 1, 43-48 [in Ukrainian].
14. Doroshenko, O.S. (2016). *Ekonomika znan – bazys ekonomichnoho zrostannia ta ekonomichnoho rozvytku krain* [Knowledge Economy – basis of economic growth and economic development of]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. - Scientific Bulletin of Kherson State University*, 17, 1, 27-31 [in Ukrainian].
15. Druker, P.F. (2007). *Epokha razryva: orientiry dlia nashego meniaiushchegosia obshchestva* [The era gap: guidelines for our changing society]. M: Viliams I.D. [in Russian].
16. Duchyn'ska, N. I. (2008). *Nahromadzhennya kapitalu v suspil'nomu vidtvorenni transformatsiynykh ekonomik* [The accumulation of capital in social reproduction transitional economies]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Zakharov, N.P., & Kuznetsov, A.L. (2006). *Upravlenie sotcialnym razvitiem organizatsii* [Social Development Organization]. INFRA-M [in Russian].
18. Zakharova, O.V. (2010). *Upravlinnya investuvanniam u lyuds'kyy kapital: metodolohiya, otsinka, planuvannya* [Management of investment in human capital, methodology, evaluation, planning]. Donetsk: «DVNZ DonNTU» [in Ukrainian].
19. Ivanov, Iu., Tyshchenko, V.F., & Ostapenko, V.M. (2012). *Rozvytok rehioniv Ukrainy v umovakh formuvannya ekonomiky znan* [Development of Regions of Ukraine in the emerging knowledge economy]. Kh.: VD «Inzhnek» [in Ukrainian].
20. Katcura, S.N. (2011). *Stanovlenie innovatsionnoi sistemy v Ukraine: natsionalnyi i regionalnyi aspekty* [The formation of the innovation system in Ukraine: national and regional aspects]. Donetsk: NAN Ukrainy, In-t ekonomiki prom-sti [in Ukrainian].

21. Kvasniy L.H., & Shcherban, O.Ya. (2013). Rozvytok ekonomiky znan' yak bezperervnyy protses investuvannya u lyuds'kyy kapital [The development of the knowledge economy as a continuous process of investing in human capital]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Lvivs'ka politekhnika»*. - *Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic"*, 767, 206–211 [in Ukrainian].
22. Kyiak, B.R. (2012). *The problems of transition of scientific and technological sphere in Ukraine and programmatic approaches to their solution*. V.I. Serhiyenko. (Ed.). Kyiv. Instytut zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
23. Kolot, A. (2007). Innovatsiyna pratsya ta intelektual'nyy kapital u systemi faktoriv formuvannya ekonomiky znan' [Innovative work and intellectual capital in the system factors of knowledge economy]. *Ukrayina: aspekty pratsi*. - *Ukraine: aspects of labor* 4, 4-9 [in Ukrainian].
24. Kolot, A. M. (2010). *Sotsial'no-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsiyi rozvytku* [Social and labor issues: state relations, new challenges and trends]. K.: KNEU [in Ukrainian].
25. Kondaurova, I.O., & Khasnutdinova, O.M. (2010). *Do industrial'noyi ekonomiky do ekonomiky znan'* [Before the industrial economy to knowledge economy]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. - *Herald of Khmelnytsky National University*, Vol. 1, 4, 235-238. [in Ukrainian].
26. Korneeva, T.M. (2010). Derzhavna polityka u sferi ekonomiky znan' [State policy in the knowledge economy]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
27. Mamalui, O.O. (2008). Nova ekonomika: skladovi yii stanovlennia [New Economy: components of its formation]. *Zbirnyk naukovykh prats. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*. - *Collected Works. Economy: problems of theory and practice*. Dnipropetrovsk, Vol. IX, 236, 928–934. [in Ukrainian].
28. Marchenko, O.S. (2013). Intehratsiya znan' u systemi: nauka, osvita, vyrobnytstvo [The integration of knowledge in the system: science, education, manufacturing]. *Sotsial'no-ekonomichni transformatsiyi v epokhu hlobalizatsiyi : zb. nauk. st. uchasn. P'yatoyi Vseukr. nauk.-prakt. konf. Poltav. nats. ped. un-t im. V. H. Korolenka*. (pp. 59-63). Poltava: ASMH [in Ukrainian].
29. Machlup, F. (1962). *Production and dissemination of knowledge in the United States*. M.: Progress [in Russian].
30. Melnyk, L.Iu. (2015). Evoliutsiia naukovykh uiaulen pro ekonomiku znan' [The evolution of scientific understanding of the knowledge economy]. *Zbirnyk naukovykh prats uchenykh ta aspirantiv «Ekonomichniy visnyk universytetu»*. - *Proceedings of scientists and graduate students "Economic Bulletin of the University"*, 26/1, 37-42. [in Ukrainian].
31. Nosan', N.S. (2011). Ekonomika znan': sutnist', perspektyvy i rozvytok v Ukraini [Knowledge Economy: the nature, prospects and development in Ukraine]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*. - *Actual economic problems* 5(119), 12-19. [in Ukrainian].
32. Podluzhna, N.O. (2014). *Obgruntuvannya roli znan' v efektyvnomu upravlinni pidpryyemstvom* [Justification role of knowledge in the effective management of the enterprise]. *Naukovi pratsi Donets'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichna*. - *Scientific papers of Donetsk National Technical University. Series: economic*, 5, 48-59 [in Ukrainian].
33. Proekt Stratehiyi rozvytku vysokotekhnolohichnykh haluzey do 2025 roku ta zatverdzhennya planu zakhodiv shchodo yiyi realizatsiyi. (n.d.). [search.ligazakon.ua](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html. [in Ukrainian].
34. Rak, N.E. (2009). *Ekonomika znan: sutnist ta faktory upravlinnia znanniamy* [Knowledge Economy: the nature and factors of knowledge management]. *Rehionalna ekonomika*. - *Regional economy*, 3, 224-232 [in Ukrainian].
35. Safiullin A.R. (n.d.). *Proizvodstvo i rasprostranenie znaniy v «Umnoi» ekonomike* [Production and dissemination of knowledge in the "smart" economy]. *Sovremennaya nauka: Aktualnye problemy teorii i praktiki*. - *Modern science: Actual problems theory and practice*. Retrieved from <http://www.nauteh-journal.ru/index.php/en/---ep12-02/397-a> [in Ukrainian].
36. Semynozhenko V. (n.d.). *Doktryna ekonomiky znan (Proekt)* [The Doctrine of Knowledge Economy (Project)]. Retrieved from <http://www.semynozhenko.net> [in Ukrainian].
37. Tyshchenko, V.F. (2014). *Ekonomika znan yak aktualna osnova suchasnoho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv* [Knowledge Economy as the actual foundation of modern Ukraine and its regions]. Kh.: Vyd. KhNEU [in Ukrainian].
38. Toffler, E. (2003). *Metamorfozy vlasti* [Metamorphoses of power]. M. OOO «Izdatelstvo ACT» [in Russian].
39. Fedotova, Yu.V. (2015). Teoretychni zasady realizatsiyi pryntsyipiv smart-ekonomiky shlyakhom formuvannya vysokotekhnolohichnykh klasteriv [The theoretical basis of implementing the principles of smart economy by creating high-tech clusters]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. - *Global and national economic problems*. -4, 31-35 [in Ukrainian].
40. Fedulova L.I. (n.d.). *Kontseptualni zasady ekonomiky znan* [Conceptual Foundations of Knowledge Economy]. ief.org.ua. Retrieved from http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Fedulova208.pdf [in Ukrainian].

41. Fomishyn, S.V., & Yarchenko Iu.V. (2013). Do vyznachennia sutnosti ta katehorialnoho aparatu ekonomiky znan [To determine the nature and categorical apparatus Knowledge Economy]. *Tavriyskiy naukovyi visnyk. - Tavria Scientific Bulletin*, 84, 394-400 [in Ukrainian].
42. Khaiek, F.A. (2001). *Individualizm i ekonomicheskii poriadok [Individualism and Economic Order]*. M.: ROSSIIA [in Russian].
43. Chupin, R.A. (2013). Klassifikatsiia, rasprostranenie i proizvodstvo znaniy v mirovoi ekonomike: teoreticheskoe obobshchenie [Classification, Distribution and production of knowledge in the economy myrovoy: teoreticheskoe obobshchenie]. *Obrazovanie i nauka. - Education and science*, 6 (105), 17-31 [in Russian].
44. Shvets', I.B. & Pozdnyakova, S.V. (2011). *Otsinka nahromadzhennya lyuds'koho kapitalu na promyslovykh pidpryemstvakh [Assessment of human capital in industrial enterprises]*. Donetsk: DonNTU-Nord-Press [in Ukrainian].
45. Shtanhret, A.M. (2012). Ekonomika znan yak priorityetnyi napriamok rozvytku svitovoi ekonomiky [Knowledge Economy as a priority of the global economy]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu: nauk. zhurnal v haluzi ekonom. nauk. - Economic Bulletin University: scientific journal in the field of economics*, 19/1, 7-9 [in Ukrainian].
46. Shumpeter, J.A. (1982). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. M.: Progress [in Russian].
47. Iakovenko, L.I. (2010). Innovatsiyni kharakter ekonomiky znan [The innovative nature of the knowledge economy]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. - Journal of Poltava State Agrarian Academy*, 2, 141-145 [in Ukrainian].
48. Yastrems'ka, O.M., & Ripka, D.O. (2009). *Innovatsiyna ekonomika [Innovative economy]*. Kh.: Vyd. KhNEU [in Ukrainian].
49. Chen D.H.C., & Dahlman C.J. (2005). The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations. [siteresources.worldbank.org](http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf). Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf [in English].
50. Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth (n.d.). eunec.vlor.be. Retrieved from http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf [in English].
51. Th. M.J., Jorde, Th.M., Sidak, J.S., & Teese, D.J. (1999). *Innovation, investment, and Unbundling* [in English].
52. Machlup F. (1984). *The Economics of Informations and Humen Capital*. Princeton [in English].
53. OECD Science, Technology and Industry: Scoreboard 2007 Edition [n.d.]. www.oecd.org. Retrieved from <http://www.oecd.org/sti> [in English].
54. Organization for Economic Cooperation and Development. (1996). *The Knowledge-Based Economy. OECD/GD (96) 102*. Paris [in English].
55. Science, Technology and Industry Scoreboard. (2005). www.oecd-ilibrary.org. Retrieved from <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9205071e.pdf?expires=1485774181&id=id&accname=guest&checksum=C6166AE2F07CEAB4432AE626650DA7BA> [in English].

Nataliia Podluzhna, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

State Higher Educational Establishment "Donetsk National Technical University", Pokrovs'k, Ukraine

Systematization of Approaches to the Definition of the Category "Economy of Knowledge"

The aim of scientific research is the development of conceptual and categorical apparatus of the knowledge economy and systematization of the main approaches to the definition of this category.

The main approaches to the definition of «knowledge economy» category were systematized. The processes, in which knowledge take part to provide knowledge-based economy in the country were defined; the main among them are: production, stockpiling, use and dissemination of knowledge. It was proposed to include investing in human capital, science and ICT to the structure of these processes. The relevant factors and the main results of the functioning of knowledge economy in the country were identified. The structure of investment in human capital, which has been used in the development of the category of the knowledge economy, was clarified.

The author's definition of the knowledge economy, which is a type of post-industrial economy, consists of the processes of production, storage, use, dissemination of the knowledge and investment in them. It contributes to the human growth in the country and increases its level of competitiveness and innovativeness.

economy of knowledge, human growth, knowledge, production, stockpiling, use, distribution, investment

Одержано (Received) 21.11.2016

Прорецензовано (Reviewed) 24.11.2016

Прийнято до друку (Approved) 28.11.2016

РЕЦЕНЗІЇ НА МОНОГРАФІЇ, ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСБІНИКИ**А.В. Череп, проф., д-р екон. наук***Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна***Рецензія на монографію «Децентралізація та територіальна консолідація в Україні: інституційні та фінансово-економічні засади» / за заг. ред. О. В. Покатаєвої, Г. Ю Кучерової. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – 208 с.**

Минув майже рік з того часу, як був оприлюднений проект змін до конституції, поданий Адміністрацією президента до Верховної Ради. У ньому було розглянуто один з ключових пунктів реформи, про важливість якої говорять не тільки в Україні, але і у всьому світі - децентралізація влади. У проекті змін внесено право президента розформувати орган самоврядування, якщо будь-яка з його дій оскаржене в суді.

Прийняті й підписані Президентом закони «Про засади державної регіональної політики» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» є важливим кроком на шляху до децентралізації. Президент неодноразово наголошував на тому, що децентралізація - одна з основних задач, які сьогодні стоять перед владою. При розробці механізмів децентралізації за основу взято досвід Польщі. Першими кроками на цьому шляху були зміни до Бюджетного кодексу, внесені в кінці минулого року.

До останнього часу в незалежній Україні фактично зберігалася система територіальної організації влади, яка діяла ще з радянських часів. Тоді її головною метою було обслуговування адміністративно-командної системи і планової економіки. Підписаний Президентом 1 березня Закон «Про засади державної регіональної політики» визначає нові пріоритети розвитку регіонів, серед яких ефективне використання внутрішнього потенціалу регіонів, стимулювання і підтримка місцевих ініціатив, скорочення розриву між рівнем життя людей в різних регіонах, підвищення конкурентоспроможності регіонів. Закон визначає, що, крім Державної стратегії регіонального розвитку України, кожен регіон повинен мати власну семирічну стратегію розвитку. Стратегії розроблятимуть місцеві ОДА, з урахуванням особливостей кожного регіону. Кожна стратегія матиме план заходів щодо її реалізації. Закон визначає також механізми і джерела фінансування державної регіональної політики. Цей закон - установчий документ, і необхідно розробляти конкретні плани і механізми розвитку регіонів.

Підписаний Президентом 3 березня Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначає конкретний механізм добровільного об'єднання територіальних громад, якого раніше не існувало. Відтепер, щоб об'єднатися в громаду, громадяни повинні внести відповідну пропозицію на розгляд голови міської або селищної голови. Після завершення громадського обговорення пропозицію повинна схвалити місцева рада. Далі голова ради надсилає пропозицію про об'єднання голові суміжної громади – і процедура повторюється. Коли всі ради міст або селищ, які хочуть об'єднатися, приймають відповідні рішення, створюється спільна робоча група, яка готує проекти рішень про добровільне об'єднання територіальних громад. Проекти повинні пройти громадські слухання і отримати схвалення від місцевої ради. В останню чергу прийняти їх повинні відповідні обласні ради. Наслідком запровадження дієвого механізму об'єднання громад стане ефективне функціонування місцевого самоврядування, планування розвитку, впровадження оперативного управління територіями.

Добровільне об'єднання територіальних громад буде отримувати конкретну державну підтримку, в тому числі й фінансову, у вигляді субвенцій на формування інфраструктури, які визначаються державним бюджетом.

Децентралізація – це передача територіальним органам частини повноважень, в першу чергу, бюджетних, які до сих пір належали центральним органам влади. Децентралізація базується на принципі субсидіарності – одному з основоположних принципів Європейського Союзу, згідно з яким спільнота робить здійснює будь-які заходи тільки в тому випадку, якщо вони ефективніше відповідних заходів на нижчих рівнях. Потрібно розуміти, що сама по собі децентралізація не є ознакою ослаблення центральної влади. Децентралізація – це, скоріше, ефективний інструмент поліпшення якості управління державою і фінансовими потоками.

Децентралізація є одним з фундаментальних принципів системи державного управління розвинених країн. В її витоках лежить гіпотеза теорії менеджменту про те, що звуження кола

завдань призводить до підвищення якості їх виконання та поліпшення результатів роботи. На основі цього припущення центральні уряди розвинених країн намагаються максимально розвантажити себе від локальних функцій, які більш ефективно можуть виконувати органи місцевого самоврядування, сконцентрувавшись на реалізації загальнонаціональних завдань. Як правило, центральна влада в розвинених країнах залишила за собою такі функції, як національна оборона, макроекономічна політика, грошово-кредитна сфера, судова система, управління транспортними комунікаціями державного значення. У свою чергу, освіта, медицина, комунальне господарство та комунальні комунікації, пожежна безпека, благоустрій, охорона правопорядку передані на місцевий рівень.

Закономірно, що реальна децентралізація державного управління завжди супроводжується передачею органам місцевого самоврядування еквівалентних фінансових джерел. Передача повноважень без адекватного розширення їх фінансової бази загрожує перетворенням органів місцевого самоврядування в інститути, що займаються пасивної реалізацією політики центральної влади. При відсутності коштів вони не мають власних ресурсів для розвитку керованих адміністративно-територіальних одиниць, і, таким чином, знімають з себе відповідальність за їх соціально-економічне становище.

Якщо провести децентралізацію, то можна отримати досить позитивні результати. Наприклад, в ЄС, де цей процес був здійснений не тільки в федеральних країнах і країнах з історично впливовими позиціями місцевої влади, а й в унітарних державах, досвід показав, що децентралізація забезпечує серйозні позитивні зміни.

По-перше, підвищиться якість державного управління на центральному рівні. По-друге, підвищиться якість роботи місцевої управлінської еліти. Коли органи місцевого самоврядування мають власні кошти і повноваження по їх мобілізації, вони несуть політичну відповідальність за соціально-економічний стан відповідної адміністративно-територіальної одиниці. В цьому випадку громадськість акцентує увагу саме на місцевих чиновниках, що стимулює їх працювати більш ефективно, якщо вони хочуть залишитися при владі. Під тиском відповідальності і загрози втрати влади на виборах правлячі політичні сили намагаються задовольнити інтереси максимально можливої кількості людей, що і є критерієм ефективності роботи. Якщо ж місцева влада не несе політичної відповідальності за стан населеного пункту чи регіону, то прорахунки економічної політики на регіональному рівні можна пояснити недостатнім фінансуванням з державного бюджету – і, відповідно, нічого не робити. Поточна ситуація в Україні – кращий тому приклад. По-третє, децентралізація влади і бюджетної системи сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Очевидно, що центральний уряд, який більшою мірою займається загальнонаціональними завданнями і географічно розташований в столиці, фізично не може орієнтуватися в проблемах різномірних регіонів країни. Якщо ж бюджетними коштами розпоряджаються органи місцевого самоврядування, які зазвичай формуються з представників місцевої еліти, знайомих з місцевими проблемами, то це сприяє більш ефективному використанню державних коштів.

Переваги децентралізації системи державного управління очевидні. Навіть у нинішній складній фінансовій ситуації можна знайти ресурси, які дозволили б, щонайменше, розпочати процес децентралізації. Перспектива отримання нових повноважень і додаткових доходів знизилася б гостроту сепаратистських настроїв і підвищила б лояльність місцевих чиновників до центральної влади. Що найголовніше, децентралізація сприяла б поліпшенню якості державного управління в Україні.

У першому розділі «Інституційно-правове та організаційне забезпечення децентралізації влади та територіальної консолідації в Україні» автори приділяють увагу розкриттю основних понять та трактувань децентралізації на національному та регіональному рівнях. Розглянуто питання інформаційного забезпечення процесів децентралізації. Наведені приклади закордонного досвіду зарубіжних країн.

У другому розділі «Шляхи формування спроможних територіальних громад в Україні» автори розглядають питання соціально-трудових відносин на регіональному рівні в період децентралізації. Виділено напрями модернізації професійної підготовки лідерів в Україні. Зазначено аспекти державного регулювання освіти в умовах децентралізації з урахуванням світового досвіду. Наведено особливості соціально-трудових відносин в період децентралізації.

У третьому розділі «Фінансово-економічні механізми децентралізації влади та територіальної консолідації в Україні» авторами розроблено концептуальні підходи до

вдосконалення механізму фінансового забезпечення місцевого самоврядування в умовах децентралізації. Розглянуто особливості міжнародного досвіду управління депресивними регіонами в умовах децентралізації, розкрито поняття фіскальної децентралізації доходів місцевих бюджетів, роль та значення податку на доходи фізичних осіб.

Незважаючи на позитивну оцінку монографії, необхідно виокремити ряд положень та зауважень, які мають дискусійний характер, а саме: узагальнення авторів з приводу реалізації моделі «сервісної» держави потребує більш детального вивчення з урахуванням регіональної складової.

В цілому, монографія «Децентралізація та територіальна консолідація в Україні: інституційні та фінансово-економічні засади» - системна наукова праця колективу авторів, яка пропонує комплексне вирішення однієї з найбільш актуальних проблем, що стоять перед вітчизняною економікою. Її результати містять наукову новизну та мають практичну цінність як для державних органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, управління економікою на макро-, мезо- та мікрорівнях, так і для викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів відповідного напрямку.

децентралізація, фіскальна децентралізація, територіальна консолідація, управління, територіальна самоорганізація, соціально-трудові відносини, лідерство, інформаційне забезпечення, податковий сертифікат

А.В. Череп, проф., д-р екон. наук

Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина

Рецензия на монографию «Децентрализация и территориальная консолидация в Украине: институциональные и финансово-экономические основы» / Под. ред. А. В. Покатаева, Г. Ю Кучерова. - Запорожье: КПУ, 2016. - 208 с.

Коллективная монография под редакцией Покатаевой О.В. и Кучеровой Г.Ю. является системной научной работой коллектива авторов, которая предлагает комплексное решение одной из наиболее актуальных проблем реализации механизма децентрализации управления в Украине. Авторы раскрыли теоретические основы, информационное обеспечение децентрализации и территориальной консолидации в Украине и за рубежом. Рассмотрели сложные вопросы социально-трудовых отношений на региональном уровне в период децентрализации и территориальной консолидации. Выделили направления модернизации профессиональной подготовки лидеров в Украине. Охарактеризовали аспекты государственного регулирования образования в условиях децентрализации с учетом мирового опыта. Разработали концептуальные подходы к совершенствованию механизма финансового обеспечения местного самоуправления в условиях децентрализации. Исследовали особенности международного опыта управления депрессивными регионами в условиях децентрализации. Предложили механизм фискальной децентрализации доходов местных бюджетов на основе использования налоговых сертификатов и налога на доходы физических лиц.

децентрализация, фискальная децентрализация, территориальная консолидация, управления, территориальная самоорганизация, социально-трудовые отношения, лидерство, информационное обеспечение, налоговый сертификат.

Alla Cherep, Professor, Doctor of Economics

Zaporizhia National University, Zaporizhia, Ukraine,

Review of the monograph of

O.V. Pokataieva, O.V. & Kucherova, H. Yu. (Eds.). (2016). *Decentralization and territorial consolidation in Ukraine: institutional, financial and economic principles*. Zaporizhzhia : KPU.

This collective monograph under the editorship of O. Pokataieva and H. Kucherova is a systemic scientific work by a group of authors which offers a comprehensive solution to one of the pressing issues – implementing the mechanism of administrative decentralization in Ukraine. The authors explored theoretical principles and information support of decentralization and territorial consolidation in Ukraine and other countries. They also considered complex issues of industrial relations on the regional level in the context of decentralization and territorial consolidation, identified the areas of modernization in professional training for leaders in Ukraine, described the aspects of state regulation in the sphere of education in the process of decentralization taking into account global experience. The authors developed conceptual approaches to improving the mechanism of facilitating local government in the context of decentralization. They studied the international experience of administering depressed regions in the context of decentralization and offered a mechanism of fiscal decentralization for local budget incomes based on using tax certificates and income tax.

decentralization, fiscal decentralization, territorial consolidation, administration, territorial self-organization, industrial relations, leadership, information support, tax certificate

**ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ
ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT AUTHORS**

Абасов Віталій Акімович – аспірант, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна, *E-mail: zentr_ipo@ukr.net*

Абасов Виталий Акимович – аспірант, ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», г. Киев, Украина, *E-mail: zentr_ipo@ukr.net*

Abasov Vitalii – Postgraduate, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine, *E-mail: zentr_ipo@ukr.net*

Андрошук Ірина Іванівна – викладач кафедри аудиту та оподаткування, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: ira.androshchuk.84@mail.ru*

Андрошук Ирина Ивановна – викладач кафедри аудита и налогообложения, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: ira.androshchuk.84@mail.ru*

Androshchuk Iryna – Lecturer of the Department of the Department of Auditing and Taxation, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: ira.androshchuk.84@mail.ru*

Бабовал Надія Ростиславівна – здобувач, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, *E-mail: ukrdia@bigmir.net*

Бабовал Надежда Ростиславовна – соискатель, Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь, Украина, *E-mail: ukrdia@bigmir.net*

Baboval Nadiya – Postgraduate, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, *E-mail: ukrdia@bigmir.net*

Бережньова Алла Іванівна – фахівець I категорії методично-організаційного відділу, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: cntei070@ukr.net*

Бережнёва Алла Ивановна – специалист I категории методическо-организационного отдела, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: cntei070@ukr.net*

Berezhnova Alla – 1st Category Specialist of the Methodical and Organizational Department, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: cntei070@ukr.net*

Бережнюк Іван Іванович – начальник, відділ митного оформлення митного поста «Святошин» Київської митниці Державної фіскальної служби України, м. Київ, Україна, *E-mail: Beregnuk@gmail.com*

Бережнюк Иван Иванович – начальник, отдел таможенного оформления 1 таможенного поста «Святошин» Киевской таможни Государственной фискальной службы Украины, г. Киев, Украина, *E-mail: Beregnuk@gmail.com*

Berezhnyuk Ivan – Chief, Department of Customs Clearance of Customs Post "Svyatoshin" Kyiv Customs of State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine, *E-mail: Beregnuk@gmail.com*

Бугайова Марія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: bmw87forever@mail.ru*

Бугаёва Мария Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: bmw87forever@mail.ru*

Bugaeva Mariya – PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of Economics and Business Department, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: bmw87forever@mail.ru*

Будулатій Владислава Вікторівна – провідний фахівець методично-організаційного відділу, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: stat_kntu@ukr.net*

Будулатий Владислава Викторовна – ведущий специалист методическо-организационного отдела, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: stat_kntu@ukr.net*

Budulatiy Vladyslava – Leading Specialist of the Methodical and Organizational Department, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: stat_kntu@ukr.net*

Волот Олена Ігорівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна, *E-mail: e_volot@ukr.net*

Волот Елена Игоревна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина, *E-mail: e_volot@ukr.net*

Volot Olena – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of Department of accounting, taxation and auditing, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine, *E-mail: e_volot@ukr.net*

Гайнулін Сергій – студент магістратури, Технічний університет Берліну, м. Берлін, Німеччина, *E-mail: s.hainulin@gmail.com*

Гайнулин Сергей – студент магистратуры, Технический университет Берлина, г. Берлин, Германия, *E-mail: s.hainulin@gmail.com*

Hainulin Serhii – Master's student, Die Technische Universität Berlin, Berlin, Germany, *E-mail: s.hainulin@gmail.com*

Гамалій Володимир Федорович – професор, доктор фізико-математичних наук, завідувач кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: gvf-52@rambler.ru*

Гамалий Владимир Федорович – профессор, доктор физико-математических наук, заведующий кафедры экономической теории, маркетинга и экономической кибернетики, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: gvf-52@rambler.ru*

Gamaliy Vladimir – Professor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Head of the Department of Economics Theory, Marketing and Economic Cybernetics, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: gvf-52@rambler.ru*

Гечбаія Бадрі – професор, доктор економіки, директор департаменту бізнес-адміністрування, Батумський державний університет імені Шота Руставелі, м. Батумі, Грузія, Національний інститут економічних досліджень, м. Батумі, Грузія, *E-mail: badrigechbaia@gmail.com*

Гечбаия Бадри – профессор, доктор экономики, директор департамента бизнес- администрирования,, Батумский государственный университет имени Шота Руставели, г. Батуми, Грузия, Национальный институт экономических исследований, г. Батуми, Грузия, *E-mail: badrigechbaia@gmail.com*

Gechbaia Badri– Professor, Doctor of Economics, Head of Department Business Administration, Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi, Georgia, National Institute of Economic Research, Batumi, Georgia, *E-mail: badrigechbaia@gmail.com*

Гончарова Надія Володимирівна, аспірант кафедри економіки та підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: nadyusha_sg@ukr.net*

Гончарова Надежда Владимировна – аспірант кафедри економіки и підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Україна, *E-mail: nadyusha_sg@ukr.net*

Goncharova Nadiya – Postgraduate of the Department of Economics and Business, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: nadyusha_sg@ukr.net*

Дудко Сергій Володимирович – аспірант кафедри економіки та підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: dudkocv@i.ua*

Дудко Сергей Владимирович – аспирант кафедры экономики и підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Україна, *E-mail: dudkocv@i.ua*

Sergiy Dudko – Postgraduate student of Economics and Business Department, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: dudkocv@i.ua*

Жиленко Валентина Віталіївна – Головний державний інспектор відділу аналітично-пошукової роботи та протидії митним правопорушенням, Департамент боротьби з митними правопорушеннями Державної фіскальної служби України, м. Київ, Україна, *E-mail: valentyna.zhylenko@sfs.gov.ua*

Жиленко Валентина Витальевна – Главный государственный инспектор отдела аналитическо-поисковой работы и противодействия таможенным нарушениям, Департамент борьбы с таможенными нарушениями Государственной фискальной службы Украины, г. Киев, Украина, *E-mail: valentyna.zhylenko@sfs.gov.ua*

Zhylenko Valentyna – Chief State Inspector of analytical-searching work and contraction customs offences division, Customs Offences Enforcement Department, State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine, *E-mail: valentyna.zhylenko@sfs.gov.ua*

Жовновач Руслана Іванівна – доцент, доктор економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, маркетингу і економічної кібернетики, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: ruslana_z_77@mail.ru*

Жовновач Руслана Ивановна – доцент, доктор экономических наук, доцент кафедры экономической теории, маркетинга и экономической кибернетики, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: ruslana_z_77@mail.ru*

Zhovnovach Ruslana – Associate Professor, Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Marketing and Economic Cybernetics Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine, *E-mail: ruslana_z_77@mail.ru*

Засць Наталія Миколаївна – аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна, *E-mail: Nzayets1981@gmail.com*

Заец Наталья Николаевна – аспірант, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, г. Киев, Украина, *E-mail: Nzayets1981@gmail.com*

Zaiets Nataliia – Postgraduate, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine, *E-mail: Nzayets1981@gmail.com*

Заюков Иван Викторович – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна, *E-mail: Zivan@i.ua*

Заюков Иван Викторович – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры безопасности жизнедеятельности и педагогики безопасности, Винницкий национальный технический университет, г. Винница, Украина, *E-mail: Zivan@i.ua*

Zayukov Ivan – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of Department of Safety of Vital Functions and Pedagogic of Safety, Vinnytsia National Technical University, Vinnitsa, Ukraine, *E-mail: Zivan@i.ua*

Заро Коріна – студентка магістратури, Технічний університет Берліну, м. Берлін, Німеччина, *E-mail: s.hainulin@gmail.com*

Заро Корина – студентка магистратуры, Технический университет Берлина, г. Берлин, Германия, *E-mail: s.hainulin@gmail.com*

Zaro Corina – Master's student, Die Technische Universität Berlin, Berlin, Germany, *E-mail: s.hainulin@gmail.com*

Ібатуллін Марат Ільдусович – доцент, кандидат економічних наук, докторант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна, *E-mail: isvinous@yandex.ru*

Ибатуллин Марат Ильдусович – доцент, кандидат экономических наук, докторант, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев, Украина, *E-mail: isvinous@yandex.ru*

Ibatullin Marat – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Doctoral Student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, *E-mail: isvinous@yandex.ru*

Кансо Алі Ахмед – аспірант, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, Американський університет культури та освіти, м. Бейрут, Ліван, *E-mail: alikanso@hotmail.com*

Кансо Али Ахмед – аспірант, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, Американский университет культуры и образования, г. Бейрут, Ливан, *E-mail: alikanso@hotmail.com*

Canso Ali Ahmed – Postgraduate, Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine, The American University of Culture & Education (AUCE), Beirut, Lebanon, *E-mail: alikanso@hotmail.com*

Кокіаурі Ламара – професор, доктор економічних наук, дійсний член Академії економічних наук Грузії та Наукової Академії Нью-Йорку, Засновник та директор неурядової організації: Фонд фінансово-інвестиційної політики та стратегії, м. Тбілісі, Грузія, *E-mail: lqoqiauri@yahoo.com*

Кокнаури Ламара – профессор, доктор экономических наук, действительный член Академии экономических наук Грузии и Научной академии Нью-Йорка, Основатель и директор неправительственной организации: Фонд финансово-инвестиционной политики и стратегии, г. Тбилиси, Грузия, *E-mail: lqoqiauri@yahoo.com*

Qoqiauri Lamara – Professor, Doctor of Economic Science, True Member of the Academy of Economic Sciences of Georgia and Scientific Academy of New York, Founder and Director of Nongovernmental Organization: Fund of Financial-Investment Policy and Strategy (FFIPS), Tbilisi, Georgia, *E-mail: lqoqiauri@yahoo.com*

Колупасва Ірина Володимирівна – доцент, канд. екон. наук, докторант, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків, Україна, *E-mail: volirinawork@gmail.cim*

Колупасва Ирина Владимировна – доцент, кандидат экономических наук, докторант, Харьковский торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, г. Харьков, Украина, *E-mail volirinawork@gmail.cim*

Irina Kolupaieva – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Doctoral Student, Kharkiv Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Kharkiv, Ukraine, *E-mail: volirinawork@gmail.cim*

Коновалов Юрій Олександрович – Науковий співробітник відділу дослідження міжнародного досвіду та митної експертизи, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: konovalovy83@gmail.com*

Коновалов Юрий Александрович – Научный сотрудник отдела исследования международного опыта и таможенной экспертизы, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, м. Хмельницкий, Украина, *E-mail: konovalovy83@gmail.com*

Konovalov Yuriy – Research associate of department of research of the international experience and customs examination, Research center of customs affairs of Research institute of fiscal policy of University of the public fiscal service of Ukraine, Khmeltsky, Ukraine, *E-mail: konovalovy83@gmail.com*

Кошик Олександр Митрофанович – старший науковий співробітник, кандидат економічних наук, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, м. Київ, Україна, *E-mail: akoshik@ukr.net*

Кошик Александр Митрофанович – старший научный сотрудник, кандидат экономических наук, ГО «Институт экономики и прогнозирования» НАН Украины, г. Киев, Украина, *E-mail: akoshik@ukr.net*

Koshik Olexsandr – Research Scientist, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), “Institute of Economics and Forecasting” of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, *E-mail: akoshik@ukr.net*

Ланова Марина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування, Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: lanovaya.m@mail.ru*

Лановая Марина Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения, Кировоградский институт государственного и муниципального управления Классического частного университета, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: lanovaya.m@mail.ru*

Lanova Maryna – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Kirovohrad Institute of State and Municipal Management of Classical private university, Kropyvnytsky, Ukraine, *E-mail: lanovaya.m@mail.ru*

Легінькова Ніна Іллівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки та права, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: ninaleg57@mail.ru*

Легинькова Нина Ильинична – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента, экономики и права, Кировоградская летная академия национального авиационного университета, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: ninaleg57@mail.ru*

Leginkova Nina – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Management, Economy and Law, Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University, Kropyvnytsky, Ukraine, *E-mail: ninaleg57@mail.ru*

Лисиченко Оксана Олександрівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту та фінансів, ОКВНЗ «Інститут підприємництва «Стратегія»», м. Жовті Води, Україна, *E-mail: oksana-lisichenko@yandex.ru*

Лисиченко Оксана Александровна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета, аудита и финансов, ОКВУЗ «Институт предпринимательства «Стратегия» г. Жёлтые Воды, Украина, *E-mail: oksana-lisichenko@yandex.ru*

Lisichenko Oksana – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Accounting, Auditing and Finance, Regional Municipal Higher Educational Institution "Institute of entrepreneurship "Strategy", Zhovti Vody, Ukraine, *E-mail: oksana-lisichenko@yandex.ru*

Магопєць Олена Анатоліївна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри аудиту та оподаткування, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: magserg@ukr.net*

Магопєц Елена Анатольевна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры аудита и налогообложения, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: magserg@ukr.net*

Magopets Olena – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Auditing and Taxation, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: magserg@ukr.net*

Малаховський Юрій Віталійович – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки праці та менеджменту, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: yurmala61@mail.ru*

Малаховский Юрий Витальевич – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики труда и менеджмента, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: yurmala61@mail.ru*

Malakhovsky Yuriy – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of labor Economics and Management, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: yurmala61@mail.ru*

Набульсі Хусейн Наєф – аспірант, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, Американський університет культури та освіти, м. Бейрут, Ліван, *E-mail: nabulsi-hussain@hotmail.com*

Набульси Хуссейн Наеф – аспирант, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, Американский университет культуры и образования, г. Бейрут, Ливан, *E-mail: nabulsi-hussain@hotmail.com*

Nabulsi Husain Nayef – postgraduate, Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskyi, Ukraine, The American University of Culture & Education (AUCE), Beirut, Lebanon, *E-mail: nabulsi-hussain@hotmail.com*

Несторишен Ігор Васильович – доцент, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем митної політики, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: nestor_nema@ukr.net*

Несторишен Игорь Васильевич – доцент, кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела исследования проблем таможенной политики, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: nestor_nema@ukr.net*

Nestoryshen Igor – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Leading Researcher of Research Department of Issues of Customs Policy, Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine, *E-mail: nestor_nema@ukr.net*

Панченко Володимир Анатолійович – доцент, кандидат економічних наук, Заступник директора з навчально-виховної роботи, Вищий навчальний заклад Кіровоградський кооперативний коледж економіки і права ім. М.П.Сая Кіровоградської обласної спілки споживчих товариств, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: va_panchenko@inbox.ru*

Панченко Владимир Анатольевич – доцент, кандидат экономических наук, Заместитель директора по учебно-воспитательной работе, Высшее учебное заведение Кировоградский кооперативный колледж экономики и права имени Н.П. Сая Кировоградского областного союза потребительских обществ, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: va_panchenko@inbox.ru*

Panchenko Volodymyr – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Deputy Director on Educational Work, Higher Education Institution Kirovohrad Cooperative College of Economy and Law named after N.P. Sai Kirovohrad Regional Union of Consumer Societies, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: va_panchenko@inbox.ru*

Панченко Оксана Петрівна – кандидат економічних наук, викладач, Вищий навчальний заклад Кіровоградський кооперативний коледж економіки і права ім. М.П.Сая Кіровоградської обласної спілки споживчих товариств, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: va_panchenko@inbox.ru*

Панченко Оксана Петровна – кандидат экономических наук, преподаватель, Высшее учебное заведение Кировоградский кооперативный колледж экономики и права имени Н.П. Сая Кировоградского областного союза потребительских обществ, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: va_panchenko@inbox.ru*

Panchenko Oksana – PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Lecture, Higher Education Institution Kirovohrad Cooperative College of Economy and Law named after N.P. Sai Kirovohrad Regional Union of Consumer Societies, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: va_panchenko@inbox.ru*

Пасека Анна Сергіївна – доцент, кандидат економічних наук, докторант, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: pasieka.anna@gmail.com*

Пасека Анна Сергеевна – доцент, кандидат экономических наук, докторант, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: pasieka.anna@gmail.com*

Paseka Anna – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Doctoral Student, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: pasieka.anna@gmail.com*

Петіна Олександра Миколаївна – аспірантка кафедри економіки та організації виробництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: Sasha17925@mail.ru*

Петина Александра Николаевна – аспирантка кафедры экономики и организации производства, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: Sasha17925@mail.ru*

Petina Olexandra – Postgraduate of the Department of Economics and Organization of Production, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: Sasha17925@mail.ru*

Пільгуй Софія Сергіївна – аспірант, Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи», м. Київ, Україна, *E-mail: sof-pilgui@yandex.ru*

Пильгуй София Сергеевна – аспірант, Государственное высшее учебное заведение «Университет банковского дела», г. Киев, Украина, *E-mail: sof-pilgui@yandex.ru*

Sophia Pilgui – postgraduate, State Higher Educational Institution «University of banking», Kyiv, Ukraine, *E-mail: sof-pilgui@yandex.ru*

Плинокос Дмитро Дмитрович – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіка праці, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна, *E-mail: ddplynocos@mail.ru*

Плинокос Дмитрий Дмитриевич – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Запорожский национальный технический университет, г. Запорожье, Украина, *E-mail: ddplynocos@mail.ru*

Plynokos Dmytro – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine, *E-mail: ddplynocos@mail.ru*

Подлужна Наталія Олександрівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ, Україна, *E-mail: natalka1977@mail.ru*

Подлужная Наталья Александровна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента, ГБУЗ «Донецкий национальный технический университет», г. Покровск, Украина, *E-mail: natalka1977@mail.ru*

Podluzhna Nataliia – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Management, State Higher Educational Establishment “Donetsk National Technical University”, Pokrovs’k, Ukraine, *E-mail: natalka1977@mail.ru*

Попель Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу дослідження міжнародного досвіду та митної експертизи, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: popelsa89@gmail.com*

Попель Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела исследования международного опыта и таможенной экспертизы, Научно-исследовательский центр таможенного дела

Научно- исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: popelsa89@gmail.com*

Popel Sergey – PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Researcher of the Department of Research of International Experience and the Customs Examination, Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine, *E-mail: popelsa89@gmail.com*

Приходченко Дмитро Євгенович – головний державний інспектор відділу аналітично-пошукової роботи та протидії митним правопорушенням, Департамент боротьби з митними правопорушеннями Державної фіскальної служби України, м. Київ, Україна, *E-mail: prykhodchenko.dmytro@sfs.gov.ua*

Приходченко Дмитрий Евгеньевич – главный государственный инспектор отдела аналитическо-поисковой работы и противодействия таможенным нарушениям, Департамент борьбы с таможенными нарушениями Государственной фискальной службы Украины, г. Киев, Украина, *E-mail: prykhodchenko.dmytro@sfs.gov.ua*

Prykhodchenko Dmytro – Chief State Inspector of analytical-searching work and contraction customs offences division, Customs Offences Enforcement Department, State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine, *E-mail: prykhodchenko.dmytro@sfs.gov.ua*

Романюк Людмила Михайлівна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: ljudymla.romaniuk@gmail.com*

Романюк Людмила Михайловна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: ljudymla.romaniuk@gmail.com*

Romaniuk Ljudmila – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of Economics and Business Department, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: ljudymla.romaniuk@gmail.com*

Руда Тетяна Василівна – старший науковий співробітник, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу дослідження міжнародного досвіду та митної експертизи, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: bulovich_2006@ukr.net*

Руда Татьяна Васильевна – старший научный сотрудник, кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела исследования международного опыта и таможенной экспертизы, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: bulovich_2006@ukr.net*

Ruda Tatiana – PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Leading Researcher of the Department of Research of International Experience and the Customs Examination, Customs Research Center, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine, Khmelnytski, Ukraine, *E-mail: bulovich_2006@ukr.net*

Семикіна Марина Валентинівна – професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри економіки та підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: semikinaMV@i.ua*

Семикина Марина Валентиновна – профессор, доктор экономических наук, заведующая кафедры экономики и предпринимательства, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: semikinaMV@i.ua*

Semykina Marina – Professor, Doctor of Economics, Head of Economics and Business Department, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: semikinaMV@i.ua*

Сибіртцев Володимир Васильович – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна, *E-mail: sybirtsev@ukr.net*

Сибіртцев Володимир Васильович – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, менеджмента и коммерческой деятельности, Кировоградский национальный технический университет, г. Кировоград, Украина, *E-mail: sybirtsev@ukr.net*

Volodymyr Sybirtsev – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Economics, Management and Commercial Activity, Kropyvnytskyi, Ukraine, *E-mail: sybirtsev@ukr.net*

Туржанський Віталій Анатолійович – доцент, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем митної політики, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Хмельницький, Україна, *E-mail: turzhansky81@gmail.com*

Туржанский Виталий Анатольевич – доцент, кандидат экономических наук, Старший научный сотрудник отдела исследования проблем таможенной политики, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики Университета государственной фискальной службы Украины, г. Хмельницкий, Украина, *E-mail: turzhansky81@gmail.com*

Turzhanskyi Vitaliy – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Senior Researcher of the Study of Problems of Customs Policy, Customs Research Center of the Research Institute for State Fiscal Policy of Fiscal Service University of Ukraine, Khmelnytsky, Ukraine, *E-mail: turzhansky81@gmail.com*

Фільштейн Леонід Михайлович – професор, доктор економічних наук, професор кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: filstein2015lm@gmail.com*

Фильштейн Леонид Михайлович – профессор, доктор экономических наук, профессор кафедры экономики, менеджмента и коммерческой деятельности, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: filstein2015lm@gmail.com*

Filstein Leonid – Professor, Doctor of Economics, Professor of the Department of Economics, Management and Commercial Activity, Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine, *E-mail: filstein2015lm@gmail.com*

Фільштейн Людмила Миколаївна – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та планування, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: ludchaika@mail.ru*

Фильштейн Людмила Николаевна – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и планирования, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, *E-mail: ludchaika@mail.ru*

Filstein Ludmyla – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of the Department of Finance and Planning, Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine, *E-mail: ludchaika@mail.ru*

Хайдура Хані Мохаммад – аспірант кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, Американський університет культури та освіти, м. Бейрут, Ліван, *E-mail: yurmala61@mail.ru*

Хандура Хани Мохаммад – аспирант кафедры экономики, менеджмента и коммерческой деятельности, Кировоградский национальный технический университет, г. Кропивницкий, Украина, Американский университет культуры и образования, г. Бейрут, Ливан, *E-mail: yurmala61@mail.ru*

Haidura Hani Mohammad – Postgraduate of the Department of Economics, Management and Commercial Activity, Kirovohrad National Technical University, Kropyvnitskiy, Ukraine, The American University of Culture & Education (AUCE), Beirut, Lebanon, *E-mail: yurmala61@mail.ru*

Харченко Ігор Валерійович – доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та підприємництва, Кіровоградський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна, *E-mail: dotsent59@mail.ru*

Харченко Игорь Валериевич – доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и предпринимательства, Кировоградський національний технічний університет, г. Кропивницький, Украина, *E-mail: dotsent59@mail.ru*

Kharchenko Ihor – Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Associate Professor of Economics and Business Department, Kirovohrad National Technical University, Kropivnitskiy, Ukraine, *E-mail: dotsent59@mail.ru*

Череп Алла Василівна – професор, доктор економічних наук, декан економічного факультету, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна, *E-mail: cherep_a_v@mail.ru*

Череп Алла Васильевна – профессор, доктор экономических наук, декан экономического факультета, Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина, *E-mail: cherep_a_v@mail.ru*

Cherep Alla – Professor, Doctor of Economics, Dean of Faculty of Economics, Zaporizhia National University, Zaporizhia, Ukraine, *E-mail: cherep_a_v@mail.ru*

Чувардинський Владислав Олександрович – аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, *E-mail: chuvardynskyi@ukr.net*

Чувардинский Владислав Александрович – аспирант, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина, *E-mail: chuvardynskyi@ukr.net*

Vladyslav Chuvardynskyi – Postgraduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, *E-mail: chuvardynskyi@ukr.net*

Наукові праці

Кіровоградського національного технічного університету

Економічні науки

Збірник наукових праць

Випуск 29

Відповідальний за випуск І.В. Смірнова

Комп'ютерна верстка Н.В. Ропай

Тиражування О.Г. Каліч

Здано в набір 27.11.2016. Підписано до друку 28.11.2016. Формат 60х84 1/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Високий друк Умов. друк. арк. 41,25
Тираж 300 прим. Замовлення № 0165.

*Приватне підприємство «Ексклюзив-Систем»
Свідоцтво № ДК 4470 від 17.01.2013р.
25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 25
тел./факс 24-35-53*